

১৯৮৫/১৯/১২

নতুন পৃথিৱী

(প্রগতিশীল তিনিমহীয়া আলোচনী)

সম্পাদনা সমিতি

ডঃ হীৰেন গোস্বামী

অনিল ৰায় চৌধুৰী

তাৰকচন্দ্ৰ গোস্বামী

শ্ৰীমতী সঞ্জয়ী
১৯৮৫/১৯/১২

প্রথম বছৰ

১৯৭১

প্রথম সংখ্যা

নবেম্বৰ

সূচীপত্ৰ

বিষয়		পৃষ্ঠা
সম্পাদকীয়		৩
সমাজবাদ কিয়	আলবার্ট আইনষ্টাইন	৫
স্বাধীনতা (গল্প)	হীৰেন গোহাঁই	১৫
ভাৰতৰ আৰ্থিক উন্নয়নৰ পৰিকল্পনা		
আৰু সমাজবাদ	তাৰকচন্দ্ৰ গোস্বামী	৩১
মাল্লাবাদ আৰু ব্যক্তি স্বাধীনতা	শিৱনাথ বৰ্মন	৪৬
অসমৰ কৃষিসংকটৰ পটভূমি	অনিল ৰায়চৌধুৰী	৭২
ভাবাদৰ্শৰ সংগ্ৰামৰ কিছুমান সমস্যা	অচিন্ত্য ভট্টাচাৰ্য	৮৩
আমাৰ সমস্যা সমাধানত		
মাল্লাবাদ-লেনিনবাদৰ প্ৰয়োগ	উমা শৰ্মা	১০০
ধৰ্ম, নৈতিকতা আৰু আদৰ্শৰ সংকট	ধনী বৰা	১২৪
ৰূপা : নেকাৰ এখন গাওঁ	ডঃ অন্নদা চৰণ ভাগৱতী	১৩৫
মৌলিক অধিকাৰ	ডঃ দেৱপ্ৰসাদ বৰুৱা	১৪৭
শ্ৰেণীসমাজ আৰু ৰাষ্ট্ৰ (অনুবাদ)	ৰঞ্জিতনাৰায়ণ ডেকা	১৫২
গাৰ্বৰ পৰা (নক্সা)	সঞ্জয়	১৬৩
গ্ৰন্থ পৰিচিতি		১৬৭
আমাৰ নিবেদন		১৭১
'নতুন পৃথিৱী' সম্পৰ্কে		১৭২

বেটুপাতৰ শিল্পী ত্ৰৈলোক্য দত্ত

সম্পাদকীয়

প্ৰগতি আৰু প্ৰতিক্ৰিয়াৰ খতিয়ান

ভাৰতীয় সমাজ আজি তীব্ৰ সংকটৰ সন্মুখীন হৈছে। শোষণৰ মাত্ৰা অভূতপূৰ্ব হাৰত বৃদ্ধি পোৱাত, শোষণৰ পদ্ধতি বিচিত্ৰ আৰু জটিল হৈ অহাত নিৰীহ, শান্তিপ্ৰিয় জনসাধাৰণেও উপলব্ধি কৰিছে যে বৰ্তমান সমাজব্যৱস্থাত নিম্নতম মানৰ জীৱনযাত্ৰাবো নিৰাপত্তা নাই। দেশৰ সকলো মাত্ৰে হামৰাও কাঢ়ি থকা সত্ত্বেও দেশৰ উৎপাদন বিশেষ বৃদ্ধি পোৱা নাই আৰু দেশৰ সম্পদৰ বিতৰণতো বিশেষ তাৰতম্য ঘটা নাই—ধনী আৰু সম্পত্তিশালী গোষ্ঠিৰ হাতলৈকে সৰ্বহুখিনি সম্পদ যাব ধৰিছে। আনহাতে শোষক আৰু শাসক শ্ৰেণীয়েও বুজিছে যে বিক্ষুব্ধ জনসাধাৰণৰ জীৱনৰ মান কিঞ্চিত উন্নত কৰিব নোৱাৰিলে সিহঁতৰো ঘোৰ বিপদ আসন্ন। কিন্তু শোষণ তথা লুণ্ঠনৰ মাত্ৰা কমাই নিজৰ ভৰিত নিজে কৃষ্ঠৰ মাৰিবলৈ স্বভাৱতে সিহঁত অনিচ্ছুক। বৰং অলপতে জাপি দিয়া ৭০ কোটি টকাৰ নতুন কৰকটলৰ দৰে ব্যৱস্থা লৈ সিহঁতে সমাজব্যৱস্থাৰ বাঢ়ি অহা অন্তৰ্দ্বন্দ্বকে প্ৰকাশ কৰিছে।

কিং কৰ্তব্যবিমূঢ় হৈ শোষক আৰু শাসক গোষ্ঠীয়ে একেলগে বহুত উপায় জপটিয়াই লব ধৰিছে। জনসাধাৰণৰ মাজত ভূমি সংস্কাৰ আৰু মজুৰিবৃদ্ধি নোহোৱাৰ ফলত পূঁজিবাদী পণ্যৰ বজাৰ পৰি আহিছে।। বেয়াইনী লুণ্ঠনতো সেই অনুপাতে আমাৰ পূঁজিবাদী মালিকসকলৰ আগ্ৰহ বাঢ়িছে। সামান্য চেলুতে খোলা বজাৰৰ পৰা বস্ত্ৰবাহানি হাৰা হৈ ক'লাবজাৰ পায়গৈ। কৃত্ৰিম অনাটনৰ সৃষ্টি কৰি বস্ত্ৰৰ দাম বৃদ্ধিৰ সুযোগ লৈছে বেপাৰীবিলাকে। এনে অৱস্থাত জনসাধাৰণ ধৈৰ্য্যচ্যুত আৰু বিক্ষুব্ধ হৈ পৰে বুলি শাসক শ্ৰেণীয়ে আৰম্ভ কৰিছে নানাৰবণীয়া ফাঙ্কিফুকা। নিত্যনতুন আয়োগ আৰু ষাঁচনি ঘোষণা কৰি জীৱনমৰণ সমস্যাৰ কাগজী সমাধান জাৰি কৰিছে। যি অঞ্চলতে বা জনসাধাৰণৰ যি অংশতে ক্ৰোধ উত্তপ্ত হৈ উঠিছে, ততেই সাময়িক প্ৰলেপ লগাইছে। অৰ্থাৎ বৰ্তমান শাসক গোষ্ঠীৰো নিৰ্দিষ্ট শাসননীতি আৰু নাই।

প্ৰলিপ্ত পৰ্য্যবেক্ষকৰ বাবে এই কথাটো আৰু অস্পষ্ট হৈ থকা নাই। কিন্তু

সমাজব্যৱস্থা আৰু ৰাষ্ট্ৰখনৰ কিটপবোৰ বুজি নোপোৱা মানুহৰ মনত কিছুমান মোহ এতিয়াও সৃষ্টি হব পাৰে।

শাসনত অধিষ্ঠিত দলে সমগ্ৰ দেশতে নিৰ্দিষ্ট শাসননীতি (যদি দমননীতি বুলি ধৰা নহয়!) অহুদৰণ কৰিবলৈ এৰি এতিয়া কেৱল এটা নতুন ভাবমূৰ্ত্তি প্ৰতিষ্ঠিত কৰিবলৈকে উৰ্ত্তিপৰি লাগিছে। প্ৰায় এৰাতিৰ ভিতৰতে শোষণ, লুণ্ঠন আৰু দমনৰ লগত তাৰ গভীৰ আৰু মূলগত সম্পৰ্ক শেষ হোৱা বুলি ঘোষণা কৰি এই দলে এতিয়া প্ৰগতিৰ জয়ডংকা কোবাবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। এই কাণ্ডটোৱে সমসাময়িক সংকট সম্পৰ্কে শাসকশ্ৰেণীৰ উদ্বেগ প্ৰমাণ কৰিছে। কিন্তু সংকটৰ প্ৰকৃত সমাধান সিহঁতৰ শ্ৰেণী স্বাৰ্থৰ বিৰোধী। কিছুমান বামপন্থী বন্ধুৰ দৰে আমি নাভাবোঁ যে শাসকদলে সংকটৰ পৰা পৰিত্ৰাণ পাবলৈ প্ৰকৃত প্ৰগতিৰ পথ অবলম্বন কৰিছে, আৰু নিজেই নিজৰ কবৰ ৰচনাত সহায় কৰিছে! শাসক গোষ্ঠিৰ এই নতুন প্ৰগতিশীলতাও মনস্ত প্ৰতিক্ৰিয়াৰ মুখা মাথোন। কিন্তু আশাৰ কথা এয়ে যে বিশ্ব জুৰি প্ৰতিক্ৰিয়ালৈ প্ৰগতিৰ মুখা পিন্ধিবলৈ বাধ্য হৈছে।

সমাজৰ ভিত্তিহীনৰ যি ভূমিকম্পই শাসক শ্ৰেণীক এনে কম্পিত কৰি তুলিছে সি সৰুসুৰা ঘটনা নহয়। সেয়ে জনসাধাৰণৰ কিছুমান সংলোকে যে এই নতুন আৰাজৰ প্ৰকৃত তাৎপৰ্য্য বুজিব নোৱাৰিব, তাত আচৰিত হবলগীয়া একো নাই। প্ৰগতিশীল মতাদৰ্শৰ প্ৰতীককে প্ৰকৃত বাস্তৱ লক্ষ্য বুলি ভুল কৰি তেওঁলোকে শাসক দলৰ ভূৱাত মোহ গৈছে। কিন্তু প্ৰগতিশীল মতাদৰ্শৰ যি কাৰ্যকৰী ৰূপ—বৰ্ত্তমান সংকটত সম্পত্তিৰ বৈপ্লৱিক হস্তান্তৰ—সেই সম্পৰ্কে শাসকদলৰ ভণ্ডামি, ফাকি আৰু জালিয়াতী বহুতে অহুদৰ্শন কৰি চোৱা নাই। সেয়ে শাসক-শোষক শ্ৰেণীৰ অভিনৱ বৈপ্লৱিক আৰাজৰ পিছত থকা গূঢ় শ্ৰেণীস্বাৰ্থ বহুতৰে চকুৰ পৰা ঢাক খাই আছে।

কিন্তু ইতিহাসৰ বিভিন্ন সন্ধিক্ষণত আৰু মাজবাদৰ সুদীৰ্ঘ বিকাশত এনে উদাহৰণ বিৰল নহয়। তাৰ প্ৰকৃত চৰিত্ৰ সম্পৰ্কে মোহ (false consciousness) জন্মাও আচৰিত নহয়। সেয়ে ভাৰতত বিভিন্ন গোষ্ঠিৰ মাজত মাজবাদৰ যিবোৰ প্ৰকাশ সংস্কাৰ আৰু গোপন “শোধন” আৰম্ভ হৈছে, সেইবোৰৰ প্ৰকৃত স্বৰূপ উদ্‌ঘাট দিয়া দৰকাৰ। তদুপৰি আন্তৰ্জাতিক পৰিস্থিতিৰ মাজত

(ক্ৰমশ: ১৬৫ পৃ.)

সমাজবাদ কিয় ?

আলবাৰ্ট আইনষ্টাইন

[পদাৰ্থবিজ্ঞানৰ যুগান্তকাৰী “আপেক্ষিকতাবাদ তত্ত্ব”ৰ আবিষ্কাৰী আলবাৰ্ট আইনষ্টাইন এই শতাব্দীৰ এজন বৰেণ্য পুৰুষ। বিজ্ঞানৰ বাহিৰেও সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক প্ৰসংগত তেওঁ মন্তব্য নকৰাকৈ থকা নাছিল। এইবোৰ মন্তব্যত তেওঁৰ গভীৰ মানবতাবাদ, যুক্তিনিষ্ঠা আৰু বিবেকবুদ্ধিৰ পৰিচয় পোৱা যায়। নাৎছিবাদৰ ৰণংকাৰ আৰু দানবীয়তাৰ প্ৰত্যুত্তৰত আইনষ্টাইনে বুৰ্জোৱা গণতন্ত্ৰ আৰু উদাৰনীতিবাদৰে মূলনীতি সমূহ প্ৰচাৰ কৰিছিল। কিন্তু আমেৰিকাত কেইবছৰমান থকাৰ পিছত তেওঁৰ মনত ক্ৰমে এই বিশ্বাসে ঠাই লয়—যে মাৰ্কিন গণতন্ত্ৰতো যুদ্ধবাজ পুঁজিবাদৰ প্ৰতিপত্তিয়ে গৰিষ্ঠ সংখ্যক লোকক শোষণ কৰি সমাজৰ স্বাস্থ্য বিকৃত কৰিছে আৰু জ্ঞানবিজ্ঞানৰ প্ৰগতি থৰ্ব কৰিছে। তেতিয়া তেওঁ সমাজবাদৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হয়। সেই সময়ত তেওঁ লেখা এটা প্ৰবন্ধৰ অসমীয়া অনুবাদ আমি প্ৰকাশ কৰিলোঁ।—

সম্পাদক।]

অৰ্থনৈতিক আৰু সামাজিক সমস্যা সম্পৰ্কে যিসকল লোক বিশেষজ্ঞ নহয় তেওঁলোকৰ পক্ষে সমাজবাদ সম্পৰ্কে নিজা অভিমত ব্যক্ত কৰা উচিত নে? কেইবাটাও কাৰণত ই অসমীচীন নহয় বুলি মই ভাবোঁ।

প্ৰথমে বৈজ্ঞানিক জ্ঞানৰ ফালৰ পৰাই প্ৰশ্নটো বিবেচনা কৰা যাওক। জ্যোতিৰ্বিজ্ঞান আৰু অৰ্থনীতিৰ মাজত কোনো মৌলিক পদ্ধতিগত পাৰ্থক্য (methodological difference) নাই বুলি বহুতে ভাবিব পাৰে, কাৰণ তেওঁলোকৰ মতে উভয় ক্ষেত্ৰতে বিজ্ঞানীসকলে তেওঁলোকৰ নিজ নিজ বিষয়ৰ প্ৰপঞ্চ বিহীন (phenomena) মাজতে থকা পাৰস্পৰিক সংলগ্নতা যথাসম্ভৱ সহজবোধ্য

কৰাৰ উদ্দেশ্যে সিহঁতৰ মাজত অন্তৰ্নিহিত হৈ থকা সাধাৰণ স্বত্বসমূহৰ আৱিষ্কাৰৰ বাবে যত্ন কৰে। কিন্তু প্ৰকৃততে সিহঁতৰ মাজত পদ্ধতিগত পাৰ্থক্য আছে। পৰ্য্যবেক্ষিত অৰ্থনৈতিক প্ৰপঞ্চবিলাক এনে অসংখ্য কাৰণৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত হয় যিবিলাকৰ পৃথক মূল্যায়ন প্ৰায় অসম্ভৱ আৰু এইবিলাকে অৰ্থ-নীতিৰ ক্ষেত্ৰত সাধাৰণ স্বত্বসমূহৰ আৱিষ্কাৰ কষ্টসাধ্য কৰি তুলিছে। ইয়াৰ উপৰিও আমি জানো যে মানব-জাতিৰ তথাকথিত সভ্য যুগৰ পৰা আৰম্ভ কৰি আজিলৈকে যিমানবিলাক অভিজ্ঞতা সঞ্চিত হৈছে, সেই সকলো-বিলাক ঘাইকৈ এনে কিছুমান কাৰণৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত আৰু সীমিত যে সেইবিলাকক কোনোমতেই নিৰ্ভাৰ আৰ্থিক কাৰণ বুলি কোৱা টান। উদাহৰণ স্বৰূপে, ইতিহাসৰ প্ৰধান প্ৰধান ৰাষ্ট্ৰবিলাকৰ কথাই ধৰা যাক; সামৰিক বিজ্ঞানবিদ্যাৰ ফলতহে এইবিলাকৰ অস্তিত্ব সম্ভৱ হৈছে। বিজয়ী লোকসকলে আইনসম্বন্ধত আৰু আৰ্থিক ভাবে, বিজিত দেশবিলাকৰ ওপৰত এটা বিশেষ সুবিধাপ্ৰাপ্ত শ্ৰেণীৰূপে নিজকে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। তেওঁলোকে ভূমিস্বত্ব একচেটিয়াভাৱে কাঢ়ি লৈছিল আৰু নিজৰ মাজৰ পৰা যাজক সম্প্ৰদায় নিৰ্বাচন কৰিছিল। শিক্ষা-ব্যৱস্থা নিয়ন্ত্ৰণকাৰী এই যাজকসকলে সমাজত শ্ৰেণী-বৈষম্যক এটা স্থায়ী অন্তৰ্ধানত পৰিণত কৰিছিল আৰু তেওঁলোকে এনে কিছুমান মূল্যবোধৰ সৃষ্টি কৰিছিল যিবিলাকৰ প্ৰভাৱ তেতিয়াৰ পৰা, ঘাইকৈ নিজৰ অজ্ঞাতেই, জন সাধাৰণে সামাজিক আচৰণ বিলাকত মানি লৈছিল।

কিন্তু ঐতিহাসিক ঐতিহ্য, কবলৈ গলে, মাথোন দিনিনাৰহে কথা; দৰাচলতে খৰষ্টাইন ভেব্লেন কথিত মানব বিকাশৰ “লুণ্ঠক অধ্যায়”ৰ (the predatory phase) ওপৰলৈ আমি এতিয়াও উধাব পৰা নাই। পৰ্য্যবেক্ষিত অৰ্থ-নৈতিক তথ্যবিলাক এই অধ্যায়টোৰেই অন্তৰ্ভুক্ত আৰু ইয়াৰ পৰা নিগমন কৰা স্বত্ব বিলাক অগ্ৰাণ অধ্যায়বিলাকত প্ৰয়োগ কৰিব নোৱাৰা। মানৱ বিকাশৰ লুণ্ঠক অধ্যায়টো পাৰ হৈ আগবাঢ়ি যোৱাই হৈছে সমাজবাদৰ মুখ্য উদ্দেশ্য; গতিকে বৰ্তমানৰ অৰ্থনীতি-বিজ্ঞানে ভবিষ্যতৰ সমাজবাদী সমাজৰ ওপৰত খুব কম আলোক সম্পাতহে কৰিব পাৰে।

দ্বিতীয়তে সমাজবাদ এক সামাজিক-নৈতিক লক্ষ্যৰ অভিমুখী। কিন্তু বিজ্ঞানে কোনো লক্ষ্য নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিব নোৱাৰে; এই লক্ষ্যসমূহ নতুন পৃথিৱী

সমাজবাদ কিয় ?

মাজত স্মুৰাই দিয়া তাৰ পক্ষে আৰু অসম্ভৱ; বিজ্ঞানে খুব বেছি লক্ষ্যত উপনীত হোৱাৰ কিছুমান উপায় যোগান ধৰিব পাৰে। লক্ষ্য বিলাক সদায় স্মুহান নৈতিক আদৰ্শৰে উদ্ভূত কিছুমান মহাপুৰুষৰ দ্বাৰা উদ্ভূত। এই লক্ষ্যবিলাক যদি মৃতপ্ৰাণ নহয়, বৰ দুৰ্দম জীৱনী শক্তিৰে সিহঁত টগবগাই থাকে, তেন্তে মহাপুৰুষসকলে এই লক্ষ্যবিলাক অৰলম্বন কৰি আগুৱাই গৈ থাকে আৰু এইদৰে তেওঁলোকে অৰ্দ্ধ-চেতন ভাবে সমাজৰ ধীৰ বিকাশৰ গতি নিৰ্দ্ধাৰণ কৰে।

এইবিলাক কাৰণতে মানবীয় সমস্তাৰ ক্ষেত্ৰত বিজ্ঞান আৰু বৈজ্ঞানিক পদ্ধতিক অথবা উচ্চমূল্য দিয়াৰ পৰা আমি সাবধান হোৱা উচিত; সমাজ সংগঠন সম্পৰ্কীয় সমস্তা বিলাকত একমাত্ৰ বিশেষজ্ঞসকলৰহে নিজা অভিমত ব্যক্ত কৰাৰ অধিকাৰ আছে বুলিও আমি ধৰি লোৱা অহুচিত।

মানব সমাজ সম্প্ৰতি এক সফটৰ মাজেদি অগ্ৰসৰ হৈছে আৰু ইয়াৰ স্থায়িত্ব ভীষণভাৱে ছিন্ন ভিন্ন হৈ পৰিছে,—এই বুলি আজি কিছুদিনৰ পৰা অসংখ্য মানুহে এটা মত প্ৰকাশ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। এনে পাৰিস্থিতিৰ বৈশিষ্ট্য হৈছে এয়ে যে এনে অৱস্থাত ব্যক্তি মানবে তেওঁ বাস কৰা সৰু বা ডাঙৰ গোষ্ঠীটোৰ প্ৰতি উদাসীন আনকি বিৰোধীও হৈ পৰে। মোৰ উক্তিটোৰ অৰ্থ বুজাবৰ বাবে মই ইয়াত এটা ব্যক্তিগত অভিজ্ঞতাৰ কথা কওঁক। এজন বুদ্ধিমান আৰু সজ্জন ব্যক্তিৰ সৈতে হোৱা আৰু এখন মহাযুদ্ধৰ আশঙ্কা সম্পৰ্কীয় আলোচনাত মই কৈছিলো যে মোৰ মতে বিশ্বত এখন তৃতীয় মহাযুদ্ধ দেখা দিলে মানবজাতিৰ অস্তিত্ব সাংঘাটিক ভাবে বিপন্ন হৈ পৰিব; আৰু কোনো ৰাষ্ট্ৰান্তৰ সংগঠনেহে মানব জাতিক এই সম্ভাব্য সৰ্বনাশৰ পৰা ৰক্ষা কৰিব পাৰিব বুলি মই অভিমত প্ৰকাশ কৰিছিলো। মোৰ বক্তব্য শুনি সেই ভদ্ৰলোক গৰাকীয়ে অতি শান্ত আৰু নিৰ্দীকাৰ কণ্ঠেৰে উত্তৰ দিলে, “মানব-জাতিৰ অস্তিত্ব বিলোপৰ আপুনি ইমান বিৰোধী কিয় ?”

মোৰ বিশ্বাস যে মাত্ৰ এটা শতিকাৰ পূৰ্বেও কোনো মানুহে ইমান পাতল ভাবে এনে জাতীয় মন্তব্য কৰিব নোৱাৰিলেহেঁতেন। এই উক্তি এনে এজন মহাপুৰুষৰ উক্তি যিজনে নিজৰ মনৰ ভাৰসাম্য ৰক্ষাৰ চেষ্টা কৰি তাৰ সাক্ষ্যত নিৰাশ হৈ পৰিছে। সম্প্ৰতি বহুতো মানুহে যি ভীষণ বেদনাদায়ক নিঃসঙ্গতা

আৰু একাকীত্ব অনুভব কৰিছে; ই তাৰেই নিদৰ্শন। নিঃসঙ্গতা আৰু একাকীত্বৰ কাৰণ কি? আৰু ইয়াৰ সমাধানৰ উপায়েই বা কি?

এইবিলাক প্ৰশ্ন উত্থাপন কৰা সহজ; কিন্তু সামান্য নিশ্চিত ভাবেও সিহঁতৰ উত্তৰ দিয়া টান। মই এই প্ৰশ্নবিলাকৰ উত্তৰ দিবলৈ যথাসাধ্য চেষ্টা কৰিম; অৱশ্যে মই জানো যে আমাৰ অনুভূতি আৰু কৰ্ম-প্ৰচেষ্টা দুয়োটা প্ৰায়েই পৰস্পৰ বিৰোধী আৰু অস্পষ্ট হয়, আৰু সেইবাবেই সিহঁতক কিছুমান সহজ সৰল সূত্ৰত প্ৰকাশ কৰা টান।

মানুহ একাধাৰে এবিধ একাকী আৰু সামাজিক জীৱ। একাকী জীৱ হিচাপে ই তাৰ নিজৰ আৰু তাৰ প্ৰিয়জনৰ অস্তিত্ব ৰক্ষাৰ প্ৰয়াস কৰে, তাৰ ব্যক্তিগত আশা-আকাঙ্ক্ষা পৰিতৃপ্ত কৰিবৰ বাবে আৰু তাৰ গাত লুকাই থকা গুণাৱলীৰ বিকাশৰ বাবে যত্ন কৰে। সামাজিক জীৱ হিচাপে ই তাৰ সহযোগী ভাতৃ মানুহৰ পৰা স্নেহ, ভালপোৱা আৰু স্বীকৃতি আশা কৰে, তেওঁলোকৰ সুখৰ অংশীদাৰ হবলৈ বিচাৰে, তেওঁলোকৰ দুখত সন্তান দিবলৈ ইচ্ছা পোষণ কৰে আৰু তেওঁলোকৰ জীৱনৰ মান উন্নয়ন কৰিবলৈ যত্ন কৰে। এনেবিলাক বহুখী আৰু প্ৰায়েই পৰস্পৰবিৰোধী প্ৰবৃত্তিৰ ফলত মানুহে এক স্বকীয় বৈশিষ্ট্য পায়। এজন মানুহে জীৱনত কিমানখিনি অন্তৰ্গত ভাৰসাম্য ৰাখিব পাৰিছে আৰু সমাজ কল্যাণত সহায় কৰিব পাৰিছে, তাক নিৰ্দ্ধাৰণ কৰে এই প্ৰবৃত্তিবিলাকৰ মাজত থকা সামঞ্জস্যতাই। এই দুই শক্তিৰ আপেক্ষিক বল খুব সম্ভব বংশানুক্ৰমিকতাৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত। অৱশ্যে শেষ পৰ্য্যন্ত যি ব্যক্তিত্ব উদ্ভাসিত হয়, তাৰ মূলাধাৰ হৈছে মানুহৰ পৰিবেশ; মানুহ যি পৰিবেশৰ মাজত ডাঙৰ হয়, তাৰ গঠন, তাৰ ঐতিহ্য আৰু তাৰ বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ চিন্তা ভাবনাবিলাক মানুহৰ ব্যক্তিত্ব-গঠনৰ মূল উপাদান হৈ দেখা দিয়ে। ব্যক্তি মানবৰ বাবে “সমাজ” নামৰ বিমূৰ্ত্ত ধাৰণাটোৰ অৰ্থ হ’ল, তেওঁৰ সমসাময়িক আৰু পূৰ্বস্বৰীসকলৰ লগত তেওঁ যিবিলাক প্ৰত্যক্ষ আৰু পৰোক্ষ সম্পৰ্কেৰে সম্পৰ্কিত হৈ থাকে, সমাজ হৈছে সেই সকলোবিলাকৰে এটা যোগফল। ব্যক্তিয়ে নিজাকৈ ভাবিব, অনুভব কৰিব, আৰু সেই অনুযায়ী কাম কৰিব পাৰে; কিন্তু তাৰ শাৰীৰিক, বৌদ্ধিক, আনুভূতিক, আদি অস্তিত্ববিলাক সমাজৰ ওপৰত ইমান বেছি পৰিমাণে নিৰ্ভৰশীল যে সমাজৰ

পৰা বিচ্ছিন্ন কৰি তাৰ কথা চিন্তা কৰা বা তাক বুজা অসম্ভব। একমাত্ৰ সমাজেহে মানুহক অন্ন-বস্ত্ৰ, আবাস, কাম-কৰাৰ সজুলি, মুখৰ ভাষা, চিন্তা প্ৰণালী আৰু চিন্তাৰ অধিকাংশ উপাদান দিয়ে; তাৰ জীৱন-যাত্ৰা সম্ভব কৰি তুলিছে “সমাজ” নামৰ সৰু শব্দটোৰ পিচত থকা অতীত আৰু বৰ্তমানৰ লক্ষ লক্ষ মানুহৰ পৰিশ্ৰম আৰু অবদানেহে।

গতিকে দেখা যায় যে মৌ-মাথি আৰু পৰুৱাৰ নিচিনাকৈ ব্যক্তি মানবৰ সমাজ-নিৰ্ভৰশীলতা এটা অপৰিহাৰ্য্য প্ৰাকৃতিক ধৰ্ম। অৱশ্যে মৌ-মাথি আৰু পৰুৱাৰ জীৱন-পদ্ধতিৰ তুলনাত খুঁটিটোটিও জন্মগত সহজ প্ৰবৃত্তিৰ দ্বাৰা কঠোৰভাৱে নিয়ন্ত্ৰিত হয়; আনহাতে মানুহৰ সমাজ ব্যৱস্থা আৰু পাৰস্পৰিক সম্পৰ্কবিলাক বৈচিত্ৰ্যময় আৰু পৰিবৰ্তনীয়। স্মৃতিশক্তি, নতুন নতুন সমন্বয়ৰ সামৰ্থ্য, ভাবাৰ দ্বাৰা ভাব প্ৰকাশ কৰাৰ ক্ষমতা আদিৰ ফলত মানুহৰ মাজত এনে কিছুমান বিকাশ সম্ভবপৰ হৈছে যিবিলাক কেৱল জৈৱ-প্ৰয়োজনৰ দ্বাৰা নিৰ্দ্দেশিত নহয়। সাংস্কৃতিক ঐতিহ্য, আৰু প্ৰতিষ্ঠানৰ গঠন আৰু পৰিচালনা পদ্ধতি, সাহিত্য বিজ্ঞান আৰু কাৰিকৰী বিষয়ত, শিল্পকলাত, এই জাতীয় বিকাশ দেখা যায়। মানুহে এটা বিশেষ অৰ্থত নিজ আচৰণৰ দ্বাৰা তেওঁৰ জীৱন কেনেকৈ প্ৰভাৱিত কৰিব পাৰে আৰু এই প্ৰক্ৰিয়াত তেওঁৰ সচেতন চিন্তা আৰু আকাঙ্ক্ষাই কি ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে, তাক ইয়াৰ দ্বাৰা বুজিব পাৰি।

বংশানুক্ৰমিকতাৰ যোগেদি মানুহে জন্মৰ সময়তেই এটা জৈৱ গঠন লাভ কৰে যাক আমি স্থায়ী আৰু অপৰিবৰ্তনীয় বুলি ধৰা উচিত; মানুহৰ স্বাভাৱিক বাসনাসমূহো, যিবিলাক মানব প্ৰজাতিৰে এটা বৈশিষ্ট্য, ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত। ইয়াৰ উপৰিও পাৰস্পৰিক সংস্পৰ্শ আৰু অগ্ৰাণ্ণ প্ৰভাৱৰ ফলত মানুহে সমাজৰ পৰা এটা সাংস্কৃতিক গঠনো লাভ কৰে। সময়ৰ লগে লগে এই সাংস্কৃতিক গঠনৰ পৰিবৰ্তন ঘটে, আৰু ব্যক্তি আৰু সমাজৰ পাৰস্পৰিক সম্বন্ধ নিৰ্দ্ধাৰণৰ ক্ষেত্ৰত ইয়াৰ প্ৰভাৱ গভীৰ। তথাকথিত আদিম সংস্কৃতিৰ তুলনামূলক অধ্যয়নৰ দ্বাৰা আধুনিক নৃতত্ত্বই আমাক দেখুৱাইছে যে প্ৰচলিত সংস্কৃতি আৰু সমাজৰ গঠন-পদ্ধতি অলুসৰি মানুহৰ সামাজিক আচৰণো বহু পৰিমাণে স্বকীয় স্বকীয়া। মানুহৰ উন্নতি সাধনত যিসকললোক যত্নশীল,

তেওঁলোকে মানুহৰ এই সাংস্কৃতিক গঠনৰ ওপৰতে আশা ৰাখিব লাগিব ; জৈৱ-গঠন প্ৰণালীৰ কাৰণে ইজনে সিজনক ধ্বংস কৰা বা ইয়াৰ কাৰণে এক নিষ্ঠুৰ আত্ম-নিপীড়িত ভবিষ্যতৰ মুখাপেক্ষী হোৱা মানব-জাতিৰ বিধিলিপি নহয় ।

মানব জীৱনক যথা-সম্ভৱ সন্তুষ্টময় কৰিবৰ বাবে সামাজিক গঠন আৰু সাংস্কৃতিক দৃষ্টিকোণ কি ভাবে পৰিবৰ্তন কৰা উচিত? এই প্ৰশ্ন নিজকে কৰাৰ সময়ত আমি সদায় এই বিষয়ে সচেতন হোৱা প্ৰয়োজন যে এই ক্ষেত্ৰত কিছুমান সৰ্ত আছে যিবিলাক পৰিবৰ্তন কৰা আমাৰ বাবে সাধ্যাতীত । আমি আগেয়ে কৈছোঁ যে মানুহৰ জৈৱ প্ৰকৃতিৰ কোনো সঁচা পৰিবৰ্তন সম্ভৱ নহয় । তদুপৰি ষোৰা শতিকা কেইটাৰ কাৰিকৰী প্ৰগতি আৰু জনসংখ্যা বৃদ্ধি জনিত সমস্যাৰ পৰিণাম স্বৰূপে যি অৱস্থাৰ সৃষ্টি হৈছে, সিও এসময়ত ধৰা-তলত স্থায়ী হব । অপেক্ষাকৃত ঘনবসতিপূৰ্ণ অঞ্চলৰ অধিবাসী সকলৰ অস্তিত্ব বজাই ৰাখিবৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় পণ্য উৎপাদনৰ ক্ষেত্ৰত এক ব্যাপক শ্ৰম বিভাজন আৰু এক চূড়ান্ত কেন্দ্ৰীয় উৎপাদন ব্যৱস্থা একান্ত অপৰিহাৰ্য । এটা সময় হয়তো আছিল যি সময়ত ব্যক্তিয়ে বা ক্ষুদ্ৰায়তন মানব গোষ্ঠীয়ে সকলো বিষয়তে আত্ম-নিৰ্ভৰশীল হব পাৰিছিল ; কিন্তু সেই দিনবিলাক আজি আমাৰ বাবে যিমানেই মনোহৰ হৈ নুঠক কিয়, সেই দিন আৰু পুনৰ কেতিয়াও উভট নাহে । উৎপাদন আৰু উপভোগৰ ক্ষেত্ৰত মানব জাতি আজি এক গ্ৰহবিস্তীৰ্ণ গোষ্ঠীত পৰিণত হৈছে বুলি কলেও খুব বঢ়াই কোৱা নহয় ।

যাক মই যুগৰ সৰ্ব্বট বুলি গণ্য কৰোঁ তাৰ সাৰভাগ চমুকৈ ব্যক্ত কৰাৰ এটা অৱস্থাত এতিয়া মই উপনীত হৈছোঁহি । এই সৰ্ব্বটে দেখা দিছে ব্যক্তিৰ লগত সমাজৰ সম্পৰ্কৰ ক্ষেত্ৰত । পূৰ্বৰ যিকোনো যুগৰ তুলনাত ব্যক্তি মানৱে আজি তাৰ সমাজ-নিৰ্ভৰশীলতা সম্পৰ্কে অধিক সচেতন । কিন্তু এই নিৰ্ভৰ-শীলতাক সি এক ধনাত্মক সম্পদ (positive asset) বুলি গণ্য নকৰে ; তাৰ মনত ই এক সজীব বন্ধন, এক ৰক্ষক শক্তি নহয়, বৰং তাৰ বাবে ই তাৰ স্বাভাৱিক অধিকাৰৰ, তাৰ আৰ্থিক অস্তিত্বৰ পক্ষে এক বিপজ্জনক শক্তিহে । সমাজ তাৰ অৱস্থা এনেকুৱা যে একালে তাৰ অধিকাৰপূৰ্ণ সত্তা দিনে দিনে

পাইছে, আৰু আনফালে তাৰ সামাজিক সত্তা দিনে দিনে দুৰ্বল হৈ যাবলৈ আৰম্ভ কৰিছে । সামাজিক মৰ্যাদা যিয়েই নহওক কিয় সকলো ধৰণৰ মানুহেই এই ক্ষয়িষ্ণু পদ্ধতিৰ চিকাৰ হৈ পৰিছে । নিজৰ অজ্ঞাতসাৰেই মানুহ আজি নিজৰ অহমিকাবোধৰ বন্দী ; গতিকে তেওঁলোকে নিজকে সদায় নিৰাপত্তাবিহীন আৰু নিঃসঙ্গ বুলি অনুভব কৰে আৰু এইদৰেই তেওঁলোক জীৱনৰ সহজ সুলভ অনাড়ম্বৰ আনন্দসমূহৰ পৰা বঞ্চিত হৈ ৰয় । সন্দেহ নাই, মানুহৰ জীৱন কাল সংক্ষিপ্ত আৰু বিপজ্জনক ; কিন্তু সমাজ কল্যাণৰ বাবে নিজকে উৰ্গা কৰি তাৰ ভিতৰতেই মানুহে জীৱনৰ অৰ্থ বিচাৰি পাব পাৰে ।

মোৰ মতে পুঁজিবাদী সমাজত বৰ্তমান চলি থকা আৰ্থিক অৰাজকতাই সকলো অনৰ্থক মূল । আমাৰ চকুৰ আগতে আমি বিৰাট বিৰাট উৎপাদক গোষ্ঠীৰ সদস্যসকলক তেওঁলোকৰ সন্মিলিত শ্ৰমলব্ধ ফলৰ পৰা পৰম্পৰক বঞ্চিত কৰিবলৈ অহৰহ চেষ্টা কৰা আমি দেখিবলৈ পাইছোঁ । শক্তিৰ দ্বাৰা নহয়, আইনমতে বিধিবিধান ভক্তি ভাবে পালন কৰিয়েই তেওঁলোকে এই কাম কৰি আছে । এইখিনিতে এটা কথা আমি মনত ৰখা উচিত যে উৎপাদনৰ সামগ্ৰী বিলাক, অৰ্থাৎ ভোগ্য সামগ্ৰী (consumer goods) আৰু মূলধনী সামগ্ৰী (capital goods) উৎপাদনৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় যাবতীয় উৎপাদিকা শক্তি বিলাক, আইন সঙ্গতভাবে মানুহৰ ব্যক্তিগত সম্পত্তি হব পাৰে, আৰু অধিকাংশ ক্ষেত্ৰত ই হয়ো ।

আলোচনাটো সহজ কৰিবৰ বাবে মই “শ্ৰমিক” বুলিলে তেওঁলোককেই বুজাম যিসকল লোক উৎপাদন সামগ্ৰীৰ মালিক নহয়, (যদিও প্ৰচলিত অৰ্থৰ লগত শ্ৰমিকৰ এই সংজ্ঞাটো সম্পূৰ্ণৰূপে খাপ নাখায়) । উৎপাদনৰ সাম-গ্ৰীৰ (means of production) মালিকে শ্ৰমিকৰ শ্ৰমশক্তি কিয়নে পেলো-ৱাৰ সামৰ্থ্য ৰাখে । উৎপাদন সামগ্ৰীৰ ব্যৱহাৰৰ দ্বাৰা শ্ৰমিকে নতুন নতুন পণ্য উৎপাদন কৰে আৰু এইবিলাক পুঁজিপতিৰ সম্পত্তি হয়গৈ । এই পদ্ধতিৰ প্ৰধান কথা হৈছে যথার্থ মূল্যৰ ভিত্তিত শ্ৰমিকে কি কি পণ্য উৎপাদন কৰে আৰু তাৰ বাবে তেওঁক কি দিয়া হয় ? শ্ৰমৰ “স্বাধীন” চুক্তিৰ (‘free’ contract of labour) ফলত শ্ৰমিকে যি পুঁজু, সি উৎপাদিত পণ্যৰ যথার্থ মূল্যৰ অধিকাৰী নিকপিত নহয় ; বৰং শ্ৰমিক ন্যূনতম প্ৰয়োজন আৰু পুঁজিপতিৰ

চাহিদা অনুপাতে শ্রমিকৰ যোগান কিমান তাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিহে শ্রমিকৰ পাৰি-
শ্রমিক নিৰ্দ্ধাৰণ কৰা হয়। আমি মনত ৰখা দৰকাৰ যে, পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাত
আনকি তাৎক্ষণিকভাবেও শ্রমিকৰ পাৰিশ্রমিক তেওঁৰ দ্বাৰা উৎপাদিত পণ্যৰ
মূল্যৰ দ্বাৰা নিৰ্দ্ধাৰিত নহয়।

ব্যক্তিগত পুঁজি কেইজনমান মুষ্টিমেয় ব্যক্তিৰ হাতত কেন্দ্ৰিত হৈ থাকে
ঘাইকৈ ছুটা কাৰণত; তাৰে প্ৰথমটো হ'ল, পুঁজিপতিসকলৰ মাজত খকা
তীব্ৰ পাৰস্পৰিক প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা, দ্বিতীয়তে যান্ত্ৰিক প্ৰগতি আৰু তাৰ ফল
স্বৰূপে সৃষ্টি হোৱা ক্ৰমবৰ্দ্ধমান শ্ৰমবিভাজন প্ৰক্ৰিয়াই ক্ষুদ্ৰায়তন উৎপাদন কেন্দ্ৰ-
বিলাক বিনষ্ট কৰি তাৰ ঠাইত বৃহদায়তন উৎপাদনকেন্দ্ৰৰ সৃষ্টিত উৎসাহিত
কৰে। এনে বিকাশৰ পৰিণাম হৈছে ব্যক্তিগত পুঁজিৰ স্বৈৰতন্ত্ৰ (oligarchy
of private capitals) আৰু ইয়াৰ ক্ষমতা ইমান বেচি যে গণতান্ত্ৰিক
পদ্ধতিৰে গঠিত ৰাজনৈতিক সমাজৰ পক্ষে ইয়াক কাৰ্য্যকৰীভাৱে নিয়ন্ত্ৰণ কৰা
অসম্ভৱ। ইয়াৰ কাৰণ হৈছে এইটো—বিবিলাক ৰাজনৈতিকদলে ৰাষ্ট্ৰৰ বিধান
সভাৰ সদস্যসকলক নিৰ্বাচিত কৰে, সেই দলবিলাক ব্যক্তিগত পুঁজিপতি
সকলৰ দ্বাৰা হয় আৰ্থিকভাবে পুষ্ট, নহয় আন কোনো প্ৰকাৰে প্ৰভাৱিত,
আৰু এই পুঁজিপতিসকলে বিধান সভাৰ সদস্যসকলক নিৰ্বাচনকাৰী জন-
সাধাৰণৰ পৰা কাৰ্য্যতঃ বিচ্ছিন্ন কৰি ৰাখে। ইয়াৰ পৰিণাম স্বৰূপে জন-
সাধাৰণৰ প্ৰতিনিধিসকলে জনসাধাৰণৰ অনুন্নত অংশবিলাকৰ স্বার্থ-যথার্থভাবে
ৰক্ষা কৰিব নোৱাৰা হয়গৈ। ইয়াৰ উপৰিও প্ৰচলিত ব্যৱস্থাত বাতৰি
কাকত, বেতাৰ, শিক্ষা-ব্যৱস্থা আদি সংবাদ প্ৰাপ্তিৰ সকলোবিলাক উৎস নিয়ন্ত্ৰণ
কৰে ব্যক্তিগত পুঁজিপতিসকলেই। গতিকে ব্যক্তি নাগৰিকৰ পক্ষে কোনো
বিষয়তে এটা বস্তুধৰ্মী সিদ্ধান্তত উপনীত হোৱা আৰু তাত বুদ্ধিসহকাৰে নিজ
ৰাজনৈতিক অধিকাৰ প্ৰয়োগ কৰা হুঁসাধ্য; আনকি কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত
ই অসম্ভৱো হৈ পৰে।

গতিকে দেখা গ'ল যে পুঁজিৰ ব্যক্তিগত স্বত্বৰ ভিত্তিত প্ৰতিষ্ঠা হোৱা
অৰ্থ-ব্যৱস্থাৰ বৈশিষ্ট্য ছুটা, প্ৰথম, উৎপাদনৰ সামগ্ৰী বিলাক (পুঁজি) ব্যক্তিগত
স্বত্বৰ অধীন আৰু সেইবিলাকৰ বিতৰণ ব্যৱস্থা মালিকৰ ইচ্ছাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ-
শীল; দ্বিতীয়তে এনে ক্ষেত্ৰত শ্ৰম-চুক্তি বিলাক "স্বাধীন"। অৱশ্যে এই অৰ্থ-
ব্যৱস্থাৰ নতুন পুথিৰী

বিশুদ্ধ পুঁজিবাদী সমাজ নামৰ একোৰে অস্তিত্ব নাই। বিশেষতঃ আমি এই
কথা মনত ৰখা উচিত এক দীৰ্ঘকালীন আৰু তিক্ত ৰাজনৈতিক সংগ্ৰামৰ দ্বাৰা
শ্ৰমিকশ্ৰেণীয়ে কেইটামান শ্ৰেণীৰ শ্ৰমিকৰ বাবে কিছু উন্নত ধৰণৰ "স্বাধীন
শ্ৰমচুক্তি"ৰ অধিকাৰ লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছে। কিন্তু সামগ্ৰিকভাৱে বিচাৰ
কৰিলে বৰ্ত্তমান অৰ্থব্যৱস্থাৰ দৈতে 'বিশুদ্ধ' পুঁজিবাদৰ বিশেষ পাৰ্থক্য নাই।

পুঁজিবাদী সমাজত উৎপাদন সদায় লাভৰ বাবে কৰা হয়, ভোগৰ বাবে
নহয়। কৰ্মক্ষম আৰু কাম কৰিবলৈ ইচ্ছুক প্ৰতিজন ব্যক্তিয়ে যে সদায় কাম
পাব ইয়াত এনে কোনো ব্যৱস্থা নাই; এটা "নিবহুৰা বাহিনী" ইয়াত প্ৰায়
সদায় দেখা যায়; শ্ৰমিকৰ সদায় কৰ্মচ্যুতিৰ আশঙ্কা থাকে। নিবহুৰাসকল
আৰু তাকৰীয়া উপাৰ্জনৰ শ্ৰমিকসকলে যিহেতু এখন লাভজনক বজাৰ পুঁজি-
পজিসকলক দিব নোৱাৰে, গতিকে ভোগ্য সামগ্ৰী বিলাকৰ উৎপাদন নিয়ন্ত্ৰণ
কৰা হয়, আৰু ইয়াৰ ফলত বজাৰত নাটনিয়ে দেখা দিয়ে। যান্ত্ৰিক প্ৰগতিয়ে
সকলোৰে বাবে সমস্তা সমাধান কৰাৰ পৰিবৰ্ত্তে সমাজত প্ৰায়েই অধিকতৰ
নিবহুৰাৰহে সৃষ্টি কৰে। ব্যক্তিগত লাভৰ চেষ্টাই আৰু পুঁজিপতিবিলাকৰ
পাৰস্পৰিক প্ৰতিদ্বন্দ্বিতাই পুঁজিৰ সঞ্চয় আৰু বিনিয়োগৰ ক্ষেত্ৰত অনিশ্চয়তাৰ
জন্ম দিয়ে আৰু ইয়াৰ ফলত বজাৰ ক্ৰমাগত ভয়ঙ্কৰ মন্দা হৈ পৰে। অনিয়-
ন্ত্ৰিত প্ৰতিদ্বন্দ্বিতাই শ্ৰমশক্তিৰ বিপুল অপচয় ঘটায় আৰু অৱশেষত ই ব্যক্তি-
মানবৰ সামাজিক চেতনা পঙ্গু কৰি পেলায়।

ব্যক্তি-মানবৰ এই পঙ্গুতাই পুঁজিবাদৰ আটাতকৈ ডাঙৰ কুফল বুলি
মোৰ ধাৰণা। আমাৰ সমগ্ৰ শিক্ষা-ব্যৱস্থাই এই বোগত আক্ৰান্ত হৈ পৰিছে।
ছাত্ৰসকলৰ মাজত এক অতিৰঞ্জিত প্ৰতিযোগিতামূলক মনোবৃত্তি স্তমুৰাই দিয়া
হৈছে যাৰ ফলত সিহঁতে ভবিষ্যত জীৱনৰ প্ৰস্তুতিৰ বাবে কেৱল সঞ্চয়মূলক
সাফল্যৰ (acquisitive success) উপাসনা কৰিবলৈহে শিক্ষা পায়।

মোৰ দৃঢ় বিশ্বাস যে এই সকলোবিলাক ভয়ঙ্কৰ কুফল আঁতৰোৱাৰ মাজ
এটাই উপায় আছে; সি হ'ল এক সমাজবাদী অৰ্থব্যৱস্থা প্ৰতিষ্ঠা কৰা আৰু
গতিকে সামাজিক মঙ্গল বিধানৰ সঁচা প্ৰচলিত এক নতুন শিক্ষা ব্যৱস্থা
প্ৰতিষ্ঠা কৰা। এই অৰ্থব্যৱস্থাত উৎপাদনৰ সামগ্ৰীৰ কৰ্তৃত্ব থাকিব সমাজৰ
প্ৰতিষ্ঠা আৰু সমাজে সুপৰিকল্পিত ইয়াক কামত খটুৱাব লাগিব।

সুপৰিকল্পিত অৰ্থব্যৱস্থাই সমাজৰ প্ৰয়োজনৰ ফালে চকু ৰাখি উৎপাদন ব্যৱস্থাৰ বিধি-বিধান কৰিব লাগিব, প্ৰয়োজনীয় কামবিলাক প্ৰতিজন সক্ষম ব্যক্তিৰ মাজত ভগাই দিব পাৰিব লাগিব আৰু প্ৰতিজন মূৰিহ, তিবোতা আৰু শিশুক জীৱিকা-নিৰ্কাহৰ নিশ্চয়তা দিব লাগিব। ব্যক্তি মানবৰ শিক্ষাই তেওঁৰ সহজাত দক্ষতাৰ বিকাশ সাধন কৰাৰ উপৰিও বৰ্তমান সমাজত ক্ষমতা আৰু সাৰ্থক্যৰ যি গুণাগুণকীৰ্তন চলি আছে তাৰ পৰিবৰ্তে তেওঁৰ সহযোগী ভ্ৰাতৃদলৰ প্ৰতি দায়িত্ব বোধ জাগ্ৰত কৰাব পাৰিব লাগিব।

অৱশ্যে আমি মনত ৰখা উচিত যে পৰিকল্পিত অৰ্থব্যৱস্থা মানেই সমাজ-বাদ নহয়। পৰিকল্পিত অৰ্থব্যৱস্থাই ব্যক্তি-মানবক সম্পূৰ্ণভাবে আৰ্থিক শিকলিৰে বান্ধিও পেলাব পাৰে। কেইটামান অতি দুৰূহ সামাজিক-ৰাজনৈতিক সমস্যাৰ সমাধানৰ ওপৰত সমাজবাদৰ সাফল্য নিৰ্ভৰ কৰিছে—ৰাজনৈতিক আৰু অৰ্থনৈতিক ক্ষমতাৰ সুদূৰপ্ৰসাৰী কেন্দ্ৰীয়কৰণৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত আমোলাতন্ত্ৰক সৰ্বশক্তিমান আৰু আত্মন্তৰী হোৱাৰ পৰা কি উপায়েৰে নিবৃত্ত কৰি ৰাখিব পাৰি? ব্যক্তি-মানবৰ অধিকাৰ কি ভাবে ৰক্ষা কৰিব পাৰি আৰু গণতান্ত্ৰিক পদ্ধতিৰ দ্বাৰা আমোলাতান্ত্ৰিক ক্ষমতাৰ কি ভাবে অৱসান ঘটাব পাৰি? ১

১ আইনষ্টাইনৰ **Why Socialism** নামৰ প্ৰবন্ধটোৰ অনুবাদ। প্ৰবন্ধটো প্ৰথমে প্ৰকাশ পাইছিল ১৯৪২ চনৰ নিউ ইয়ৰ্কৰ **Monthly Review** নামৰ কাকতখনৰ মে' সংখ্যাটোত। প্ৰবন্ধটো অনুবাদ কৰোঁতে শ্ৰীশৈলেন্দ্ৰকুমাৰ বন্দোপাধ্যায়ৰ “জীৱন জীজ্ঞাসা” পাদনৰ বঙলা ভাষালৈ অনূদিত আইনষ্টাইন প্ৰবন্ধ সংকলন এটাৰ পৰাও যথেষ্ট সহায় পাবা হৈছে।

অনুবাদক—শিৱনাথ ব

স্বাধীনতা

হীৰেন গোহাঁই

চকুৰ মণিতুটা হঠাতে ডাঙৰ হৈ গ'ল শংকৰৰ।

অগ্ৰমনস্বভাবে খোজ পেলাই সি আহি আছিল। জালুকবাৰীৰ পৰা ক্লাছ কাট কৰি গুৱাহাটীলৈ আহিছিল। কিন্তু গুৱাহাটীতনো কৰিবলৈ আছে কি তাৰ? ঠিক তাৰ দৰেই আমনজিমনকৈ আহি আছিল এখন বিজ্ঞা। আবেলিৰ ব'দ হ'লেও বেছ চোকা। বিজ্ঞাৰালাটো ক্ষীণ, নিশকতীয়া। মূৰত এখন মলিয়ন ৰঙা গামোছা পাণ্ডবিৰ দৰে বন্ধা। তলমূৰকৈ, শৰীৰটো বিচিত্ৰ ভাঁজ লগাই আপোনমনে সি বিজ্ঞা চলাইছিল।

সেই সময়তে দিফালৰ পৰা আহক স্কুলীয়া ছাত্ৰৰ সমদলটো। শংকৰ আৰু বিজ্ঞাৰালা দুয়ো ততাতৈয়াকৈ একাবৰীয়া হবৰ চেষ্টা কৰিলে। এটা ল'ৰাৰ গাত অলপ নাগিছিল নেকি! পলকতে গোটেইখনে জাসুল খাই বিজ্ঞাখন ঘেৰি ধৰিলে। “হুজুৰ মা বাপ!..... মে'ৰা কছুৰ.....বছে! বছে!!” বিজ্ঞাৰালাৰ ভয়ৰ্তি চিঞৰ আৰু অল্পনয় কাণত পৰিল। তাৰ পিছত ঠেলা-হেঁচা, মাৰপিটৰ দুপ'দাপ্ শব্দ.....হুলস্থূল.....বিজ্ঞাখন সশব্দে এঁদাতিত বাগৰি পৰিল। অগণন ল'ৰাই জাপ মাৰি তাৰ হুডৰ ওপৰত উঠি লৈ জোৰে জোৰে গছকিবলৈ ধৰিলে। শংকৰৰ আগেদি সেই পয়ত্ৰিশ বছৰ মান বয়সৰ বিজ্ঞাৰালাটোৱে দমৰাগৰুৰ দৰে দেদাউৰি পাৰি দৌৰ মাৰিলে—চকামকাকৈ দেখিলে তাৰ মূৰত গামোছাখন নাই—মুখৰ এফালে সৰু, ৰঙা ফিটা এডালৰ দৰে তেজ বৈ আহিছে—চকু কেইটা বহলকৈ মেলা, উদ্ভাস্ত.....

“তাৰ বাচ্চা পাইছে আমাক, চালা!” খৰ লাগি থকা শংকৰৰ কাষেদি বীৰদৰ্পে শুছি গ'ল ল'ৰাবোৰ। সিহঁতৰ মখত জিলিকে বিজয়ৰ উৎসাহ, অভূত-পৰি প্ৰেৰণা আৰু বিমল আনন্দ। কিন্তু উছাহৰে তিৰ বিৰাণ। বাৰবছৰৰপৰা পল্ল বহুৰলৈ বয়স। “অসম অসমীয়ায়টো? “আমাৰ দাবী মানিবই লাগিব!!” তাৰ কিৰীলি যেতিয়া দূৰত মিলি তেতিয়াহে শংকৰে গম পালে।

গোলমাল শাম কাটিলত তাৰ দেহলৈ প্ৰথমতে আহিল স্বস্তিৰ আৰাম। তাৰ পিছত বিবেকদংশন। বিশ্বাৰালাটোক বচাবলৈ সি চেষ্টা নকৰিলে কিয়? ঘটনাটো যে ইমান অপ্ৰত্যাশিত? কিন্তু বিপদ যে প্ৰায়েই অপ্ৰত্যাশিত? সি অকলে কি কৰিব পাৰিলেহেঁতেন? ভীক!.....মনৰ খেলিমেলিবপৰা বক্ষা পাবলৈ সি ছামছে'ৰে কথাৰে ভাবিলে। ছামছে'ৰে কি কলেহেঁতেন বাক? ছামছে'ৰে কয় যে সমাজৰ পৰিৱৰ্তন আহিলে সজ ঘটনাৰ লগতে বহুত বীভৎস কাণ্ডও হয়। কিন্তু নিৰপৰাধ দুৰ্বলৰ ওপৰত অত্যাচাৰ? খুবসন্তৰ অবজ্ঞাত চেপিধৰা দাঁতৰ মাজেৰে নিৰ্লিপ্ত কণ্ঠৰে ছামছে'ৰে কলেহেঁতেন: "ইহঁত হ'ল সমাজৰ অবক্ষয়ৰ প্ৰমাণ। ভাঙনৰ বীজাণু।" বা তেনেধৰণৰ কিবা এটা..... ছামছে'ৰটো এখন পুৰণা বেকৰ্ডৰ দৰে.....

দুপৰীয়া এঘাৰ বজাতে কেবিনত মাল্লকাক লগ পোৱাৰ কথা আছিল। নতুনকৈ আহিছে ছোৱালীজনী। মুখটিপি হাঁহে। লাহীকৈ, ঘন ভুকৰে। পিন্ধন-উৰণত অতি সচেতন, পৰিপাটি। তাৰ বন্ধুবৰ্গৰ মাজত কেইদিনমান সবস আলোচনা চলিছে। হঠাতে এদিন তাৰ মাহীয়েকৰ জীয়েকৰ হাতত তালৈ তাই এখন চিঠি লিখিছে। তাৰ কবিতা পঢ়িছে হেনো। আলোচনা কৰাৰ ইচ্ছা আছে। নাছিলে হেনো তাক কেতিয়াও কেতিয়াও নামাতে। শেষৰ শাৰীটোৰ ধেমালি ভাল লাগিছিল তাৰ। যদিও সি জানে যে সি অলপ মন দিলেই আলোচনাৰ বিষয় কবিতাৰ বাহিৰেও আন কিবা হব পাৰে, তথাপি শংকৰে এই নিমন্ত্ৰণ গ্ৰহণ কৰিবনে নাই ভাবিলে। এই-যে এটা চেলু লৈ আন কিবা এটা কৰা। এই ধৰণৰ কোনো কথাই আৰু ভাল নলগা হৈছে।.....সেই সময়তে ঘৰৰ চিঠিখন। দেউতাকৰ পেন্সন হোৱাৰ পৰা ঘৰৰ আয় কমি গৈছে। মইনীহঁতৰ লাজ নিবাৰণৰ কাপোৰো হেনো প্ৰায় যোগাব নোৱাৰা অৱস্থা। শংকৰ, তই সোনকালে পাছ কৰি মাঠৰী-টাঠৰী কিবা এটা নকৰিলে ঘৰখন ডুবি। তাৰ পিছত সি মাল্লকালৈ সৌজন্য আৰু আৰু গোলমালি ভবা এখন চিঠিৰে অঙ্কটো-একল্ল'খাব নোৱাৰে। তাৰ পিছত জালুকবাৰীৰ বাছেৰে গুৱাহাটী। ঘৰৰ বাহিৰে আছিলে তাকে ভালকৈ ক

অথচ তাৰ পাঁচবলৈ বৰ মন নাধায়। যুনিভাৰ্ছিটততো পঢ়া নহয় আজিকালি। অন্ততঃ এজন প্ৰফেছৰেও তাৰ উৎসাহ জগাব নোৱাৰে। অথচ ক্লাছৰ ভিতৰত বোধহয় কেৱল তাৰেই বিষয়টোৰ ওপৰত ৰাপ আছে, নিজে কৌতূহলতে সেই বিষয়ে পাঠ্যপুথিৰ বাহিৰেও আন কিতাপ পঢ়িছে। কিন্তু সি ঘেন বহুত প্ৰাৰ্থীৰ লগত ইণ্টাৰভিউ দিবলৈ গৈ হামিয়াই-হিকটয়াই বহি আছে। চাহদোকানত বহি বহি তাৰ আৰু লগৰ বন্ধুবান্ধৱ সকলোৰে ভাগৰ লাগে। নহলে চিনেমা—সপ্তাহত চবেই তিনিচাৰিখনকৈ চায়। নহলে কি কৰিব? জয়ন্ত-প্ৰবীণহঁতৰ দৰে অনবৰত ছোৱালীৰ লগত টহলিবলৈ তাৰ পয়চাও নাই, সমস্যা নাই। কিন্তু সময় আছে কিহৰ বাবে? এনেদৰে চহৰত উদভীয়া গৰুৰ দৰে বনাই ফুৰিবলৈ?

আৰু চহৰতো আজিৰ দৰে ঘটনা ঘটিয়েই থাকে। হঠাতে শংকৰৰ মন ভৰি পৰিল এবাৰ্ট জুলীয়া সীহৰ দৰে অৱসাদত। কেউকালে ইমান এলাকু আৰু ছাইভয় যে উৎসাহৰ জুই আৰু জলিব নোখোজে। এই যে বজাৰৰ চকত থিয়াথিয়ি কৰি ছোৱালী জোকোৱা ল'ৰাবোৰ.....ভবিষ্যতে মাঠৰ, কেৰাণী নাইবা নিবলুৱা হবলগা ল'ৰাবোৰ!.....ইহঁতো জানো মনেমনে হতাশ আৰু আতংকগ্ৰস্ত নহয়? আতংক? এৰা.....যৌৱন.....মানুহে কিমান কি নকয়! কিন্তু আজিৰ ডেকা ল'ৰাৰ বাবে যৌৱন ঘেন অভিশাপ.....

ছামছে'ৰে অৱশ্যে নামানে। তাৰ ধাৰণা বিদ্রোহ দুৰ্দশাগ্ৰস্ত মানুহৰ কৰ্তব্য, অধিকাৰ। তাৰ আন বন্ধুবোৰে টিপনী দিয়ে যে ছামছে'ৰ বিপ্লৱৰ চিগনেলমেন—সি নিচান তুলিলেই বিপ্লৱৰ ৰে'লগাড়ীখন ছৰছৰাই পাছ কৰি যাব। সঁচাকৈ ছামছে'ৰৰ দৰে বিপ্লৱ পাগল মানুহ সি আৰু দেখা নাই। খাওঁতে-শোওঁতে সদায় তাৰ একেটা চিন্তা। তাৰ চিন্তাবোৰো বৰ সহজ, বৰ চিধা। সি কয়, আবে' বৃজোৱাবোৰতো জহান্নামে গ'ল। বেটাহঁতে নৰকতো গা-গৰম ৰাখিবৰ বাবে অলপ হৈ-চৈ কৰিবই নাপাই হ'ল ছিৰিয়াছলি লৰ কলেই?.....ছামছে'ৰে হ'ল মজদুৰৰ কথা, খেতিয়কৰ। কিন্তু সিহঁতৰ মাজতে বোলে নতুন সমাজে গজালি মেলিছে। কথাটো ইমান ষাচা ষন? বাণ্ডা উৰাই প্লা'গান দিলেই ৰাষ্ট্ৰ সমাজৰ সৃষ্টি হৈ যাব নেকি? শংকৰৰ মনত পৰিল আকৌ সেই ভিত্তিৰালাটো—উদ্ভাস্ত দৃষ্টি, কোৱাৰি.....

অদ্ভুত ল'ৰা এই ছামছে'ৰটো! ক্ৰান্তিলৈ বৰকৈ নাহে। তাক সেই বাণ্ডা, শ্ৰ'গান আৰু মিটিঙৰ জগৎখনত সি এনে বসব সন্ধান পাইছে যিটো বস্তৃ যুনিভাষ্টিৰ ক'তো শংকৰহঁতে পোৱা নাই। আচলতে সেইবাবেই সিহঁতে ছামছে'ৰক খাটিব কৰে, ছামছে'ৰৰ কথাবোৰত বিশ্বাস কৰে বাবে নহয়! ছামছে'ৰৰ বিশ্বাস লোহাৰ খুটাৰ দৰে। আৰু তাৰ উচ্চাকাঙ্ক্ষা হ'ল ইম্পা'তৰ দৰে কঠিন হোৱা। কথা ক'লে তাৰ কপাল খোঁপ খায়, চকুত যেন কোমলাখা অজান দেশৰ ঠিকনা পঢ়িব পাৰি। জ্বোলোঙাত তাৰ বেলেগ বেলেগ ছাইজ্বৰ বহুত সৰু সৰু কিতাপ। বেছিভাগৰে বকলাৰ বং উৎকট ৰঙ। প্ৰায়ো জ্বোৰকৈ শংকৰক পঢ়িবলৈ দিব খোজে। শংকৰে কাইলৈ, অহাকালিলৈ বুকি বাগি দি ফুৰে। ছামছে'ৰো নাছোড়বান্দা।

মাজে মাজে অগ্ৰীতিকৰ ঘটনাও দুই এটা হৈছে। সৌ সিদিনাখন মাত্ৰ শংকৰে অলপ খণ্ডেৰেই কলে ছামছে'ৰক।

—“অ'ই ছামছে'ৰ! তই পাৰ্টিৰ স্বাধীন। পাৰ্টিয়ে যিকৈ কয়, তই মানিব পাৰ। মই মানিম কেলেই।”

—“হে'ৰ' পাৰ্টিৰ এটা লাইন আছে নহয়! পাৰ্টিয়েনো অগ্ৰংবগ্ৰং কথা কবনে? আগতে তই পঢ়ি ল চোন এই কিতাপখন।”

—“নপঢ়োঁ যা। মই তইতৰ দৰে গোলাম নহওঁ। মোৰ মনটো স্বাধীন। পালৰ গৰু হোৱাৰ ইচ্ছা মোৰ নাই।”

—“তই স্বাধীন? স্বাধীন তই?” খঙত ছামছে'ৰৰ ক'লা চকু যেন নিলা জুই হ'ল। “বাপেৰ পেপনৰ টকাৰে ধাৰত চলি আছ তইত। মই মাজনো নেকি? বাপেৰ ঢুকালে তোৰ স্বাধীনতাও খতম হব।……”

কথাখিনি শংকৰৰ মনৰ কোমল অংশ এটাত হুল এডাল হৈ ছোৱাল। স্পষ্টবাদিতাৰো এটা সীমা থকা উচিত। অলপতে ছামছে'ৰৰপৰা নকলটো টকা ধাৰলৈ লৈ কি ভুল কৰিছে শংকৰে পৰ পিছত আন্ধাৰা দিনে এনেকৈ পস্তাব লাগে!

কিন্তু ছামছে'ৰৰ ওপৰত খং পুহিবলৈ টান। সি আকোঁ ঘূৰি আছে এটা পোহনীয়া ভালুকৰ দৰে। খঙত পৰা কামুৰিছিল, পাহাৰি ফুৰ্তি কৰে আদৰ বিচাৰে। দুদিনমান ছামছে'ৰৰ লকো গৈছে শংকৰ। ঘৰত কে

তাৰ মাক আৰু সৰু ভায়েক। মাকৰ গালৰ হনু ওলোৱা, চকু গাঁতত সোমোৱা। কেৱল যেতিয়া পুতেকক “বীহু” বুলি মাতে, তেতিয়া যেন হৃদয়ৰ কোন গভীৰ, চিৰমিষ্ট প্ৰদেশৰ পৰা মাতটো উঠি আহে। ছটামুটা মানুহ ছামছে'ৰৰ মুখতো ফুট উঠে আনন্দৰ জিলিঙনি। ভায়েকটো গহীন। আন মানুহক বেচি মাতবোল নকৰে — ভয়ত নে অহংকাৰত কোনে জানে? ছামছে'ৰৰ বায়েক বোলে চিপজৰী লৈ মৰিছে। কোনোবা ল'ৰাই ঠগালে। বিলাতলৈ যাবলৈ মন যোৱাত ছামছে'ৰৰ বায়েকক ওৰি কোনোবা মিনিষ্টাৰৰ ছোৱালী বিয়া কৰালে হেনো……… কোনোমতে চলি আছে ছামছে'ৰহঁত। বাপেকে খে যোৱা অলপ টকা। দুই ভাইৰ টিউশ্বনি। সিহঁতৰ ঘৰত আদৰ-সাদৰ যথেষ্ট পাল্শও চাহৰ লগত সদায় সেই ছিঙিৰ নোৱাৰা মালপোৱা………

সেয়েই হয়তো কাৰণ। এনেকৈয়ে সহায়হীন ছামছে'ৰৰ মনত দিনে দিনে জন্ম হৈছে জ্যোৎস্বনা আৰু বিৰাগ। সেয়ে সি জীৱনটো যেনে আছে তেনে গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰে। গোঁৱাৰৰ দৰে সি তাক বদলাব খোজে। কিন্তু এই চেষ্টা ল'ৰালি নহয়নে? জীৱনৰ বাহিৰৰ খোলা বদলালেই কি জীৱনটো বদলিব?………

ক'ব নোৱাৰাকৈ কেনেকৈ সি মেইন ৰোডৰ পৰা আঁতৰি ভৰলুৰ পাৰ পালেহি সি নিজেই গম পোৱা নাছিল। হঠাতে মূৰ তুলি চাই দেখিলে সূৰ্যাস্তৰ অপকৰপ সোণালি স্তাবোৰ হেলনীয়া হৈ ভৰলুৰ পানীত মিলিছে। ভৰলুৰ পানীৰ বহণো হৈছে সোণবৰণীয়া। এজোপা গছৰ ছাঁত কিবা গুণ্-গুণাই পৰম নিশ্চিত হৈ জিৰাইছে এটা বিকলাংগ ভিখাৰী। কাঁড়ৰ দৰে উৎসুক চকুখ লৈ ফুৰিবলৈ ওলাইছে কিছুমান কলেজীয়া গাভৰু……

ছোৱালীৰ কথা উলিয়ালে ছামছে'ৰে মনে মনে শুনি থাকে। একো নকয়। এইবোৰ কিজানি বুজোৱা দুৰ্বলতা বুলি ভাবে সি। হয়তো তাৰ বায়েকৰ স্মৃতিয়ে তাক এই বিষয়ত নিস্পৃহ কৰি তুলিছে। বহুবিষয়তে সি বে-পবোৱা। হ'ৰলৰ টিকট প্ৰায়েই নিকিনে। কিন্তু কোনোবা লগৰ ল'ৰাৰ অভাৱ বুলি জানিলে তাৰ টিউশ্বনি কৰি পোৱা পয়চা অকাতৰে দিবলৈ ৰাজী। তথাপি যেন ল'ৰা………ছামছে'ৰ নীৰস, কৰুৱা। তাত্যাচাৰ আৰু দুখবেদনাৰ জ্বলাই তাৰ ওপৰত সকলো বস যেন শুহি নিছে। তাৰ সকলো উৎসাহ আৰু শক্তি এতিয়া

নিয়োজিত বুৰ্জোৱা শ্ৰেণী “খতম” কৰাৰ সংগ্ৰামত। সৃষ্টিৰ নহয়, ধ্বংসৰ উন্মাদনাত। বিচিত্ৰ তাৰ প্ৰতিশোধ।

শংকৰে মন কৰিলে যে অৱশেষত সি দুৱৰা প্ৰফেছৰৰ ঘৰৰ পঢ়ুলিয়েই পালেহি। মাত্ৰ দুদিন আগতে সি তালৈ আহি গৈছে। ইমান সোনকালে আকৌ..... অলপ ইতস্ততঃ কৰিলে সি। কিন্তু সেই পূৰণা শেৱালি গছ জোপা—ঘৰৰ সমুখত চিকুনাই থোৱা নিকা ঘাঁহনিডবা—অপৰাজিতাৰ লতায়েই ঘেৰা পটিকোই যেন তাক আকৌ টানি নিলে। চকুৰ আগতে যেন সি দেখা পালে দুৱৰা প্ৰফেছৰৰ সোম্য, প্লানিহীন, আত্মিক আভাত উজ্জল মুখখন। কাণত পৰিল যেন তেওঁৰ গস্তীৰ, সাংগীতিক কণ্ঠস্বৰ। সফেন সমুদ্ৰৰ পিছত দাৰ্শনিক দীপ—সি ভাবিলে, আৰু নিজৰ কাব্যিকতাত নিজেই হাঁহিলে। আৰু সি হয়তো ভাবিছিল সৰু পাড়ি দিয়া বগা শাউৰী পিন্ধা এটা দীৰ্ঘ, তনুী দেহ, অদ্ভুত শান্ত এঘৰি চকু, আৰু বট্টচে’লিৰ প্ৰিমাৰে’ৰাৰ দৰে অপাৰ্থিব মায়াৰ অধিকাৰী এখন মুখৰ কথাও.....

“সেয়া শংকৰ নেকি? আই!”! প্ৰফেছৰ দুৱৰাৰ মাজিত কণ্ঠস্বৰ। ছাৰক য়েতিয়াই যতেই লগ পাত্ত তেতিয়াই সেই ধ্বংসকীয়া বগা ধুতি আৰু পাঞ্জাবী গাত—ইমান চাক হৈ থাকে কেনেকৈ মানুহজন? চুলিত মাজে মাজে পক ধৰিছে। ওখ কপাল, দীঘল জোঙা নাক আৰু সুগঢ়ি মুখত দৃঢ়তাব্যঞ্জক ওঁঠৰ ৰেখা। অধ্যাপক বুলিলেই যি অন্যমনস্ক, অবিদ্যন্ত ব্যক্তিস্বৰ কথা মনলৈ আহে, দুৱৰা প্ৰফেছৰ তাৰ ব্যতিক্ৰম।

ঘৰত বেছি মানুহ নাই দুৱৰা প্ৰফেছৰৰ। লৰা-ছোৱালী হালেই অতদিন বিলাতত আছিল—মাধুৰি অলপতেহে উভতি আহিছে। বৈদ্যনিকৰ লগলগ বৰ মিল দুৱৰা প্ৰফেছৰৰ। অৱশ্যে ঘৰবাই বাহিৰৰ পৰা বুজিব নোৱাৰি। আৰু মাধুৰি! মাধুৰি মাক-বাপেকৰ দৰেই গহীন—কিন্তু মাধুৰিৰ গাভীৰ্য্যৰ আঁৰত যেন আছে কেঁতুক আৰু উৎসাহেৰে ভৰা জাকিমাৰি ফুৰা এটা মন, এটা প্ৰাণপূৰ্ণ উচ্ছলতা। মাধুৰিৰ মাতটোও কি মিঠা! যেন ছেতাৰৰ গমক আঁ অৱশ্যে মাধুৰি শংকৰতকৈ বয়সত কমেও ৬। ৭ বছৰ ডাঙৰ। মাধুৰিৰ বিষয়ে মনলৈ ৰোমাস্তিক ভাবনাৰ জোঁৱাৰ আছিলে সি প্ৰাণপূৰ্ণ চেষ্টা কৰি ভেটা বাখে। কিন্তু মাধুৰি বাইদেউক চায়েই ভাল লাগে। যেন সৰস্বতী প্ৰতি

বা বট্টচে’লিৰ প্ৰিমাৰে’ৰা প্ৰাণ পাই মজিয়াত আলফুল খোজ দি খুৰি ফুৰিছে। কেৰাহিকৈ পদাৰ আৰলৈ চাই মাধুৰি বাইদেউ আছে নে নাই বুজিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। আজি নাই নেকি?.....

মাধুৰি বাইদেউ যেন শেৱালি ফুলজোপাৰ দৰেই দুৱৰা প্ৰফেছৰৰ ঘৰখনৰ স্বকীয় বৈশিষ্ট্য। যেন একে ভাবে প্ৰতীক। শুভ্ৰ, শুচি, মাজিত, সুন্দৰ। মাধুৰি বাইদেৱে তাক মাতিলে সি ইমান অভিভূত হয় যে কি কব ভাবিকে নেপায়। মাধুৰি বাইদেৱে নেজানে তাৰ এটা “হয়, আছে। ভাল”ৰ নেপথ্যত কিমান কথা, কিমান আবেগ গুমাৰি থাকে। মিছেছ দুৱৰাও ওখ। কিন্তু তনুী নহয়, বেছ স্বাস্থ্যৱতী। মুখখন পূৰ—তাত জীৱনৰ কোনো নিষ্ঠুৰ আঁচোৰ পৰা নাই। ভৰপক ফলটোৰ দৰে। তাৰ স্থিৰ গাভীৰ্য্যৰ লগতে যেন মিহলি হৈ আছে স্নেহ আৰু কল্পণ। ফলৰ দৰেই স্বাভাৱিকভাবে যেন কোনো ছায়াধন গছৰ পাতৰ মাজত কোমল বৰষুণ আৰু মাটিৰ ৰসেৰে বিন্দু বিন্দুকৈ পৰিপূৰ্ণ হৈছে সেই মুখখন। পৃথিৱীখন কি সুন্দৰ! হঠাতে শংকৰে ভাবিলে। ইমান ভাল মানুহ আছে এই পৃথিৱীখনত! কৃতজ্ঞ পুলকৰ জোঁকাৰত সি বুকুত অল্পভৰ কৰিলে এটা তৃপ্তিৰ বেদনা।

অলপ পিছতে দুৱৰা প্ৰফেছৰ তেওঁৰ চিৰ অভ্যন্ত সাক্ষ্যভ্ৰমণলৈ ওলাবলৈ ফুৰিবৰ সময়ত অকলে ফুৰে তেওঁ। কান্ধত থাকে এখন সঘৰে ভাঁজ কৰা পাটৰ চাদৰ। পাৰিলে জনধিৰল ঠাইলৈ যায়। উভতি আহোঁতে বাটত প্ৰায়ে কোনো মন্দিৰত সোমাই আহে। কথাটো গম পাই প্ৰথমতে বুৰুক বনি গৈছিল শংকৰ। কিন্তু দুৱৰা প্ৰফেছৰে যেন মন্দিৰৰ এলাস্ক’লা তেলে-তীয় দেৱাল, খকুৰা পুৰোহিত আৰু সেউজীয়া চামনি বন্ধা দুৰ্গন্ধ কুণ্ডৰ পানীৰ আৰজনাৰ মাজৰ পৰাও বটলি আনিব পাৰে কিবা গভীৰ, পবিত্ৰ আধ্যাত্মিক অনুভূতিৰ মুকুতা। “শংকৰ! মই ভাবে মানুহ স্বাধীন। সমাজৰ অনুষ্ঠানবোৰ জীৰ্ণ হব পাৰে, কিন্তু স্বাধীন আত্মাই তাৰ পৰাও আহৰণ কৰিব পাৰে প্ৰয়োজনীয় পুষ্টি,” এদিন কি কথাপ্ৰসংগত তেওঁ শংকৰকছিল।

দুৱৰা প্ৰফেছৰ বহা ছোফাখনৰ পিছফালে আইনষ্টাইন আৰু ৰবীন্দ্ৰনাথৰ ছবি। ঘৰটোত জৰ্জ কীটৰ এখন ৰেখাচিত্ৰ। আৰু তাৰ বাহিৰে

ফুলদানিত মিছেছ দুৰবাই ধুনীয়াৰূপে সজোৱা নিলিজনাতীয় ফুল। বুকুৰে'ছত কিতাপ। উপনিষদ, ধৰ্মপদ, ছেণ্ট টমাছ আকুৰাইনাছ, ছেণ্ট জন অব দি ক্ৰুছ.....দুৰবা প্ৰফে'ছৰৰ ঈশ্বৰ-উদাস কিন্তু ঋজু বহাৰ ভংগীলৈ চাই শংকৰে ভাবিলে—ঠিকেই, অতদিনে তেওঁৰ অবিচল বিশ্বাস, খীৰ জীৱন যাত্ৰা, সম ক বিবেচনাৰে দুৰবা ছাৰে নিশ্চয় মনত সঞ্চয় কৰিছে কিমান শাস্তি, অন্তৰ্বেন্দ্রিয়ৰ কিমান তৃপ্তি!.....

দুৰবা প্ৰফে'ছৰৰ পৰিপাটি, নিটোল, প্ৰশান্ত জীৱন যেন আধুনিক জীৱনৰ প্ৰতি এক নীৰৱ প্ৰত্যাহ্বান। আধুনিক জীৱনৰ হৈ-চৈ, ত্ৰব্যস্ত গতিত তেওঁ বিশ্বাস নকৰে। অ'লৈ তলৈ সদায় খোজকাটি অহাযোৱা কৰা মানুহ দুৰবা প্ৰফে'ছৰ। তেওঁৰ মনত কোনো মলি বা গ্লানি নাথাকিলেও বৰ্তমান সমাজ বা সভ্যতা সম্পৰ্কে তেওঁৰ মনত কোনো মোহ নাই। বৰ্তমান সমাজৰ যিবোৰ কথাই শংকৰক পেপুৰা লগায়, ক্ৰুদ্ধ কৰে, তাৰ যেন নিতুল ব্যাখ্যা দুৰবা প্ৰফে'ছৰৰ নিৰ্মোহ বিবেচনাৰ পৰাই সি পাব পাৰে।

—“তুমি হুশিচিন্তা কৰিছা কেলৈই, শংকৰ? এদিন এই ৰাগী শেষ হব। ভাৰতীয় সমাজৰ ভিত্তি হ'ল আধ্যাত্মিকতা। এই আধ্যাত্মিকতাৰ লগত সংযোগ হেৰুৱাই ভাৰতৰ মানুহ হৈ পৰিছে পৰাধীন, বস্ত্ৰৰ অধীন। সেয়ে আমাৰ সমাজ ইমান অস্থিৰ আজিকালি, আৰু আমাৰ মানুহবোৰ ইমান নীতিহীন। কিন্তু ইয়াৰো শেষ হব। তেতিয়া ভাৰতৰ মানুহ উভতি আহিব। তাৰ সাধনা, তাৰ মঠমন্দিৰ, তাৰ গৃহস্থধৰ্মৰ আশ্ৰয়লৈ—ধুমুহাৰ পিছত নীড়মুখী পখীৰ দৰে।”

—“কিন্তু বিজ্ঞান আৰু শিল্পক কোনে ৰোধ কৰিব ছাৰ? সি জানো সম্ভৱ?”

—“আমাৰ পৌৰাণিক কাহিনী কিছুমানতে তাৰ উত্তৰ লুকাই আছে। তুমিতো জানাই, দেৱতাই সদায় স্বৰ্গভোগ কৰিব নোৱাৰে। কেতিয়াবা তাৰ মেধা কিংবা প্ৰতিভাৰ বলত বলীয়ান হৈ দৈত্যদানৱেও ইন্দ্ৰৰ ৰাজত্ব কাঢ়ি লয়। বহু কষ্টৰ পিছত আত্মশোধনৰ যোগেদিয়ে দানবীয় ৰাজত্ব বিনাশ কৰাৰ শক্তি আৰ্জন কৰে দেৱতাই। ভাৰতৰ মানুহেও যত্ন আৰু বিজ্ঞান ওপৰত এদিন ৰাজত্ব ঘূৰাই পাব। কিন্তু তালৈ বহুদিন বাকী। ইতিমধ্যে আমি শিক্ষিত মানুহখিনিয়ে বিশ্বাস হেৰুৱাব নালাগিব।”

বিশ্বাস হেৰুৱা নাই দুৰবা প্ৰফে'ছৰে। লাহে লাহে, কিন্তু স্পষ্ট উচ্চাৰণেৰে কথা কয় তেওঁ। বৃদ্ধ মূৰ্ত্তিৰ দৰে তেওঁৰ দৃষ্টিত যেন নিৰাসক্ত জ্ঞান আৰু উপলব্ধি। যেন সংসাৰৰ সকলো কথাই তললৈকে বৃজি পায়, অথচ যেন সংসাৰৰ পৰা নিৰ্লিপ্ত। কথাকওঁতে মাজে মাজে দাঁত এপাৰি অলপ অলপ ওলায়। কিন্তু আপুচু নেদেখি।এই দাঁতেৰে দুৰবা প্ৰফে'ছৰে মাংস খায়নে বাক? অকস্মাৎ এনে অদ্ভুত চিন্তা মনলৈ অহাত শংকৰে লাজ পালে। সেই চিন্তাটো জোৰকৈ চুহু চুহু কৰি খেদি দি সি পূৰ্ণ মনোযোগ দি দুৰবা প্ৰফে'ছৰৰ কথা শুনাত লাগিল.....

পৃথিৱীখনেই ভাঙি ছিঙি যাব বৰিছে কেউকালে.....তাৰ নিৰীহ ককায়েক যে টকাখোৱা অপৰাধত চাকৰিৰ পৰা ছাপ্লে'ন্দ হ'ল!.....যেন কেউকালে বালুভঙা অপাৰ কলীয়া পানীৰ উত্তাল ঢৌ। মাজতে যেন এপাহ অলৌকিক স্থলপদাৰ দৰে সম্পূৰ্ণ, অটুট, সজীৱ হৈ আছে দুৰবা প্ৰফে'ছৰৰ ঘৰখন।

এঘণ্টামান বহিলে সি। কিন্তু আজি যেন দুৰবা প্ৰফে'ছৰৰ উৎসাহ স্তিমিত। অৱশ্যে ভালকৈ লক্ষ্য নকৰিলে ধৰিব নোৱাৰি। তথাপি সি অল্প-ভৰ কৰিলে দুৰবা প্ৰফে'ছৰ, বা সি, এজনেও কথাৰ পৰা আজি সিমাল তৃপ্তি নাই পোৱা।

—“ছাৰ, আজি ফুৰিবলৈ যাব নহয়? মই কিজানি আপোনাৰ দেৰি কৰি দিলো।” যাবলৈ উঠি শেহত সি কলে। এক মুহূৰ্ত্তৰ বাবে যেন, মাত্ৰ এক মুহূৰ্ত্তৰ বাবে, দুৰবা প্ৰফে'ছৰৰ মুখ অন্ধকাৰ হ'ল। প্ৰায় লগেলগেই অ'প'ফৰকাল। সৌম্য, শান্ত মুখেৰে উত্তৰ দিলে।

—“মানুহৰ কত কি কাম থাকে! আজি আৰু মোৰ ওলোৱা নহব।”

বঙালী ল'ৰাৰ দৰে তাৰ মন গ'ল ভৰি চুই দুৰবা প্ৰফে'ছৰক প্ৰণাম কৰে। কিন্তু লাজ লাগিল। পৃথিৱীত এতিয়াও ইমান ভাল মানুহ আছে! উলাহত যেন তাৰ ভৰি দুখনে তাৰ শাসন নামানি নাচি নাচি ওলাই গ'ল।

সেয়া কোন? আদ'বাটতে যেন খুন্দা খাই সি বৈ গ'ল। ফুলনিৰ সেই ৰাতি জোপাৰ তলত মাধুৰি বাইদেউ নহয়নে? বহুত হকাবধা কৰি ঠাণ্ডা কৰি থকা তাৰ মনটো পুনৰ হাতভৰি জোকাৰি নাচি উঠিল। কিন্তু মাধুৰি

বাইদেউ দেখোন জঁইপৰা গছপুলিটোৰ দৰে। নিখৰ। মুখখনৰ পৰা যেন জীৱনৰ সকলো চিন অন্তৰ্হিত। চকুত কিবা গভীৰ চিন্তাৰ দৃষ্টি। তাৰ মনটোৱে হাহাকাৰ কৰি উঠিল।

ই কিহৰ দুখ, তাকতো কোনোদিনেই নকব মাধুৰী বাইদেৱে। কিহৰ দুখ? কিহৰ বেদনা? যৌৱন! যৌৱন!! মানুহৰ মন খোঁকিবাখোঁ লগাই কত খেল তই পাত, কত খেল ভাঙ!!! তাক আজি দেখিও নামাতিলে মাধুৰী বাইদেৱে। অলপ বেদনাত হৈ সি ভাবিলে, তেনেহলে সেই ঘটনাতো সঁচা নেকি? কোনে জানে? নহবও পাৰে। মানুহৰ মনোৰাজ্য বিচিত্র। মাধুৰী বাইদেউ তাৰ দৰে মানুহৰ বাবে নহয়, কোনো দুখীয়া প্ৰে'ছৰ মেনে'জাৰৰ বাবেও নহয়। দুৰৰা ছাৰেই জাৰিৰ ভবিষ্যতে মাধুৰী বাইদেউৰ সুখ ক'ত। সেই পবিত্ৰ সৰোবৰৰে সোঁত মাধুৰী বাইদেউৰ হৃদয়ত মনত। তাৰ পানী কেতিয়াও ঘোলা নহয়। দুৰৰা ছাৰৰ ইচ্ছাই যেন পূৰ্ণ হয়। মাধুৰী বাইদেউৰ জীৱনলৈকো নামি আহক সেই সমৃদ্ধি—টকাৰে যাক জুখিব নোৱাৰি।

*
*
*
বেছিদিন হোৱা নাই, ছামছে'বেই তাক কৈছিল যে কলেজত পঢ়া দিনৰে পৰা এজন মানুহৰ লগত বোলে মাধুৰী বাইদেউৰ “লাভ” আছিল। বিলা-তৰপৰা ঘূৰি আহি মাধুৰী বাইদেৱে তেওঁকেই বিয়া কৰাব খোজে। কিন্তু মানুহজনৰ উপাৰ্জন বেছি নাই। এটা সৰু প্ৰেছৰ মেনেজাৰি কৰে। সমাজ-ততো মানমৰ্যাদা নায়েই। জাতকুলতো নিমিলে হেনো। দুৰৰা প্ৰেছৰে মাধুৰী বাইদেউৰ বিয়া ঠিক কৰিছে চাহবাগানৰ মালিক ৰাজীৱ স্ক্ৰাৰ পুতেকৰ লগত। ৰাজীৱ বৰুৱাৰ পুতেকক শংকৰে দেখিছে। সুদৰ্শন, সুবেশ চেহেৰা। খুব স্মাৰ্ট ডেকা ল'ৰা। চেহেৰা পাতিলে মাধুৰী বাইদেউৰ লগত মিলিব। একেলগে দুয়োকে অল্প এক জগতৰ সুখী দম্পতী যেন লাগিব। কিন্তু সেই প্ৰে'ছৰ মেনেজাৰজন—হয়তো মলিয়ন ধুতি পিন্ধে, সৰু প্ৰে'ছৰ কাম চাওঁতে নখবিলাক লেতেৰা, কাগজপত্ৰ—টকাপয়চাৰ হিচাব ৰাখোঁতে মন নীৰস। হয়তো ফুলৰ চখ নাই। পাৰিবনে মাধুৰী বাইদেউক সুখ ৰাখিবলৈ? তেওঁৰ জীৱনক সুখচিনমত এটা পৰিবেশ দিবলৈ?

ছামছে'বে শংকৰৰ এইবোৰ কথা “বো'ম ফোচ” বুলি উৰাই দিলে। আচল কথা কি জান? টকা! টকাক কোনে খাটিব নকৰে আজিকালি ৰে? সঞ্জীৱ বৰুৱা ডাঙৰ মানুহৰ ল'ৰা, টকা আছে। এনেয়ে সি অৱশ্যে বেয়া মানুহ নহয়। কিন্তু তাৰ চৰিত্ৰত অলপ দোষ থকা হলেও কিজানি দুৰৰা প্ৰে'ছৰে মাধুৰীক তালৈকে দিলেহেতেন.....অৱজ্ঞাৰে ছামছে'বৰ মুখলৈ চাই আঁতৰি আহিছিল শংকৰ। দাৰিদ্ৰ্যত মগ্ন, ৰাজনীতিৰ বিষবাপত অন্ধ ছামছে'বে কি বুজিব দুৰৰা ছাৰৰ মূল্যবোধ আৰু কৰ্চিবোধ.....

কিন্তু সেইদিনাই মনত যেন এটা প্ৰশ্নই খোপনি পুতিছিল। একাৰত যেনেকৈ ঘূৰে অবিৰাম, অবিশ্রান্তভাবে কুটুৰ, কুটুৰকৈ থান্দে, সেইদৰে যেন প্ৰশ্নটোৱে তাৰ মনত খানিছিল। প্ৰে'ছৰ সেই মেনে'জাৰজনৰ জীৱন. হয়তো পৰিমাৰ্জিত নুহয়। সঞ্জীৱ বৰুৱা ভদ্ৰলোক। কিন্তু বৰ জোৰেৰে গাড়ী চলাই ফুৰা দেশী চাহাব সঞ্জীৱ বৰুৱাৰ লগত দুৰৰা ছাৰৰ কৰ্চিব মিল ক'ত?.....

টকাৰ লোভ অন্ততঃ দুৰৰাছাৰৰ নাই। ব্ৰিটিছৰ আমোলৰ চিভিল ছাৰ্জানৰ সন্তান দুৰৰা—স্বাচ্ছন্দ্যৰ মাজত ডাঙৰ হৈছে। লগৰ দুই এজন ল'ৰাই অৱশ্যে ভাবে দুৰৰাছাৰ অলপখতুৱা—বৰ গোলমাললৈ যাব নোখোজে। তেওঁৰ সমবয়সী বা তেওঁতকৈ জুনিয়ৰ মানুহ তেওঁক চেৰাই টপাটপ প্ৰে'ছৰ হ'ল, ডি পি আই হ'ল। আহলবহল লোহাৰ গে'ট থকা আৰু চি চি বিল্ডিং উঠালে, গাড়ী ললে। দুৰৰাৰ অৱস্থা স্বচ্ছল হলেও তাৰ বিশেষ পৰিৱৰ্তন নহ'ল। আদিনি আৰু ব্যক্তিত্ব সত্ত্বেও তেওঁৰ চাকৰিত বিশেষ উন্নতি নহ'ল। এদিন এটা অভ্যাস কৰি শংকৰে সুধিয়েই পেলাইছিল। উদ্ভৱত একো মতা নাছিল দুৰৰাই। কিন্তু প্ৰশ্নৰ মুখত যেন অঁকা আছিল উত্তৰ। লগৰ ল'ৰাবোৰৰ ওপৰত খং উঠিছিল শংকৰৰ। ছিঃ! এজন মহংলোকৰ বিৰুদ্ধে মানুহে বিমান কি কথা হুলিয়ায়!! প্ৰতিযোগিতা, উচ্চাকাঙ্ক্ষাৰ পৰা আঁতৰি থকা প্ৰে'ছৰ দুৰৰাৰ ব্যক্তিত্বৰ প্ৰভাৱ যেন বিয়পি যায় প্ৰান্তৰত বহি থকা সিংহৰ দৰে.....দুৰৰা নিজেই আত্মাৰ স্বাধীনতাৰ শ্ৰেষ্ঠ নিদৰ্শন।

ছামছে'বৰ কথা সুধিছিল এদিন শংকৰে দুৰৰা প্ৰে'ছৰক। ছামছে'বে তেওঁৰ প্ৰাক্তন ছাত্ৰ। আৰু দুৰৰা প্ৰে'ছৰক কথা শুনি শংকৰৰ মনলৈকো

গাৰ স্বাভাৱিক ক'লা বং যেন চলা হৈ আহিছে। কেট ফুৰা থকা সাপ-টোৰ কেইবাটাও মূৰ। এটা মূৰৰ মূখখন যেন সেই বদমাচ শিক্ষামন্ত্ৰীৰ। আন এটা মূৰত যেন দুৰৰা প্ৰফে'ছৰৰ মূখখন !! আচৰিত হৈ চিঞৰি চিঞৰি সি যেন দুৰৰা প্ৰফে'ছৰক মাতিছে গুহাৰ মূৰৰ পৰা। কিন্তু যেন দুৰৰা প্ৰফে'ছৰৰ মূখখন সাপৰ মূৰৰ দৰে ভাবলেশহীন। তাৰ চিঞৰ যেন বিনমিত পৰিণত হ'ল। কিন্তু মূৰ ডাঙি সেই সাপটো অবাধ, দুৰ্জয় গতিৰে সেই অন্ধকাৰ গুহালৈ সোমাই গৈ থাকিল। দুৰৰা প্ৰফে'ছৰৰ, শিক্ষামন্ত্ৰীৰ মূৰ যেন বহু দূৰৰ পৰা মণিৰ দৰে জলিবলৈ ধৰিলে। গুহাৰ মাজত কৰুণভাবে প্ৰতিধ্বনিত হ'ল তাৰ বিনমি। সি যেন অনুভৱ কৰিলে অসীম নিঃসংগতা.....খন্মককৈ সাৰ পাই সি অনুভৱ কৰিলে কি যে অবৰ্ণনীয় এক তীব্ৰ বিষাদ! যেন সঁচাকৈ দুৰৰা প্ৰফে'ছৰ পৃথিৱীৰ পৰা চিৰকাললৈ হেৰাই গ'ল। সপোন বুলি উৰাই দিবলৈ চেষ্টা কৰিও যেন সি মনৰ সেই বিষাদৰ হেঁচা কোনোমতেই পাতলাব নোৱাৰিলে। ছোষ্টেলৰ আন আন ল'ৰাৰ সম্বোধনৰ চমু উত্তৰ দিলে সি গোটেই ৰাতিপুৰাটো।

অশান্ত মনেৰে আকৌ দুৰৰা প্ৰফে'ছৰৰ ঘৰলৈ ওলাল শংকৰ। পাৰিবি। দুৰৰা প্ৰফে'ছৰেই নিবাৰণ কৰিব পাৰিব বাঢ়ি অহা মনৰ অশান্তি। তাৰ হুঁচ হ'ল যে এই কেইদিন সি অলপ ঘনাই দুৰৰা প্ৰফে'ছৰৰ ঘৰলৈ গৈছে। যেন সোনকালেই কিবা জটিল, গুঢ় সমস্যা এটাৰ সমাধান হব, তেনে এটা ভাবাহীন ভাৱত। আৰু সি খুলি নোকোৱাকৈয়ে যেন দুৰৰা প্ৰফে'ছৰে বুজিছে তাৰ মনৰ ভাৱ। সেয়ে তেওঁৰ আচৰণত ফুটি উঠিছিল সন্দেহ আশ্বাস। গভীৰতৰ প্ৰত্যয়েৰে তেওঁ উচ্চাৰণ কৰিছিল তেওঁৰ কথাবোৰ।

সেই দিনাখনো গধূলিৰ শেষ ব'দাখনিত দুৰৰা প্ৰফে'ছৰৰ সৰু ঘৰটো পৰা জিলিকি থকা দেখিলে শংকৰে। তাৰ মায়াত আকৌ নতুনকৈ সি বান্ধ খালে! দূৰৰ পৰাই মন্দিৰক কৰাৰ দৰে জুহাত যোৰ কৰিবলৈ মন গ'ল তাৰ। আগৰ দৌল-দেৱালয় বোৰলৈ সি আৰু যাব নোৱাৰে। কিন্তু মন্দিৰৰ অমৰ সান্ত্বনাই আজি আশ্ৰয় লৈছে দুৰৰা প্ৰফে'ছৰৰ দৰে মানুহৰ হৃদয়ত।

.....ঘৰত কোনো নাই নেকি? কি অসম্ভৱ শান্ত ঘৰটো! যেন কবৰখানাৰ দৰে শান্ত আৰু নিস্তন্ধ! সৰু বহা কোঠাটোত অলপ বৈ ভাবিলে শংকৰে। দুৰৰাত টুকুৰিয়াব নেকি? কিয় জানো তাৰ বুকু কঁপিবলৈ ধৰিলে। যদি মাধুৰি বাইদেউ নতুন পৃথিৱী

ওলাই আহে হয়তো আনন্দত, বিস্ময়ত তাৰ মূখত মাত ফুটিব। মাধুৰি বাইদেৱে হয়তো তাক বুৰুক বুলি ভাবিব।

বিকট চিঞৰ এটাত তাৰ মূৰ ঘূৰি গ'ল। ঘৰৰ ভিতৰৰ পৰা অতিশয় যত্নত যেন কোনোবাই আৰ্ত্তনাদ কৰিছে। যেন প্ৰাণপণে কান্দোন চেপি ৰাখিবৰ চেষ্টা কৰিছে। আৰু গভীৰ ক্ষতৰ পৰা তেজ ওলাই অহাৰ দৰে অন্তৰ মথি ওলাই আহিছে বেদনাৰ, হতাশাৰ, কষ্টৰ স্বৰ। গৰ্বিত মানুহৰ কান্দোনত থাকে যেনে বীভৎস অপমানবোধ.....শুনিব নোৱাৰি.....হতনে ধৰনৰ কান্দোন। শংকৰে ধৰিব পাৰিলে সেয়া মাধুৰি বাইদেৱে কান্দিছে। চিঞৰি চিঞৰি, লাজমান পাহৰি, অসহায় দুখত আত্মহাৰা হৈ। তাৰ মূখত সি যেন কিবা তিতা-তিতা সোৱাদ পালে। কিবা তীব্ৰ বিতৃষ্ণাই খামোচ মাৰি ধৰিলে যেন তল পেটটো। পিছ মূহূৰ্ত্ততে যেন ধাৰাসাৰ সহানুভূতিৰ স্ৰোত আহি তাৰ চকুৰ কোণ, হৃদয়ৰ পাৰ ভৰাই পেলালে।

এনেতে শুনিলে দুৰৰা প্ৰফে'ছৰৰ কণ্ঠ। শান্ত, সোঁম্য নহয়। দাঁতমূখ কামুৰি গৰ্জিলে যেনে শব্দ হয় তেনে। প্ৰতিটো শব্দ ইম্পাতৰ হাতুৰিৰ কোব পৰাদি তাৰ মূৰত পৰিল যেন।

—“ছোৱালীৰ ভবিষ্যৎ সিহঁতৰ মাক বাপেকতকৈ ভালকৈ বুজে কোনে? তই ভাবিছ নেকি তোৰ শিক্ষাৰ জোৰতে তই চিৰজীৱন চলিব পাৰিবি? সংসাৰ-খন্দ তাতকৈ মই বহুত ভালকৈ চিনি পাওঁ!.....শুন! তই যদি সেই প্ৰাণী অপাত্ৰটোলৈ যাব, তেন্তে মই নমৰালৈকে আৰু এই ঘৰত ভৰি আনি!” উত্তৰত আৰু একো শুনো নগ'ল। কিন্তু কান্দোনৰ স্বৰে এইবাৰ এটা শাহ-নিশাহ হেৰুৱাই, কেঁকাবলৈ ধৰিলে।

খাৰিব নে যাব, তাকো ভাবিবৰ শক্তি যেন নোহোৱা হৈ গৈছিল শংকৰৰ। যেন তাৰ কলিজাত কোনোবাই চোকা অস্ত্ৰ এপাটেৰে খুচিছে। কান্দোনৰ প্ৰতিটো বিকৃত ৰাউচিত যেন তাৰ কলিজাৰ আৰু ভিতৰলৈ সোমাই গৈছে অস্ত্ৰ পাট। আইনষ্টাইনৰ ছবিখন সেই কান্দোনৰ ধ্বনিত কঁপি উঠিছে। থৰ থৰকৈ। এনেতে আচৰিত পৰ্দা ডাঙি নিজেই ওলাই আহিল দুৰৰা প্ৰফে'ছৰ। মুখমণ্ডল লোহাৰ দৰে টান। চকুত গোটমৰা অমাহুৰিক প্ৰতিজ্ঞা। এক মূহূৰ্ত্ততে তেওঁ বুজিলে শংকৰে সকলো কথা শুনিছে। হঠাতে বনৰীয়া আক্ৰোশ আৰু নতুন পৃথিৱী

বিদেহত তেওঁৰ চকু জ্বজ্বকাই উঠিল। মূৰ স্বাভাৱিক কাণ্ড ঠাই ললে গৰিলাৰ দৰে হিংস্ৰতাই। “তুমি কি কৰিছা ইয়াত? আজি মই ব্যস্ত। তুমি যাব পাৰা।” কোনো উত্তৰ নিদিয়াটক ওলাই আহিল শংকৰ। নমস্কাৰ পৰিস্ত নকৰিলে।

অৱশ্যে মান-সন্মানৰ কথা ভবাৰ আহৰি নাছিল তাৰ। বহুদিন শান্ত হৈ থকা তাৰ মনৰ হৃদত ভূগৰ্ভৰ পৰা খলকি উঠিছিল কিবা অচিন আলোড়ন। অদ্ভুত গৰম লাগিছিল শৰীৰত। মাথুৰি বাইদেউ.....প্ৰে'ছৰ মেনে'জাৰআত্মাৰ স্বাধীনতা.....খেলিমেলিকৈ বৰ বেগাই তাৰ মনলৈ আহিছিল বহুত কথা। সেই অৱস্থাতো নাকত লাগিছিল আহি সেই পৰিচিত, মোহ'লগা, মূহু, নম্ৰ শেৱালীৰ সুবাস। চকুত পৰিছিল ঘাঁহনিত ফটফটীয়া তৰাৰ দৰে এমুঠি তাজা, তলসৰা শেৱালী। অলপপৰ বৈ শেষবাৰলৈ সেই ঘ্ৰাণ ললে শংকৰে। তাৰ পিছত শেষবাৰৰ বাবে সেই ঘৰটোলৈ পিঠি দি ওলাই আহিল।

ছামছে'ৰক ক'ত লগ পোৱা যাব? তাক আজি লগ নধৰিলেই নহয়।

আৰ্থিক উন্নয়নৰ পৰিকল্পনা আৰু সমাজবাদ

ভাৰতচন্দ্ৰ গোস্বামী

ভাৰতত আৰ্থিক উন্নয়নৰ পৰিকল্পনা আৰম্ভ হোৱাৰ পৰা একুৰি বছৰ পাৰ হৈ গ'ল। এই কাল ছোৱাত এই দেশৰ আৰ্থিক উন্নয়ন কি পৰিমাণে হৈছে তাৰ হিচাপ নিকাচ হোৱাটো বাঞ্ছনীয়। ১৯৫১ চনৰ পৰা আৰম্ভ হোৱা আৰ্থিক পৰিকল্পনাৰ কালত কৃষি, উদ্যোগ, যাতায়াত, সংযোগ, শিক্ষা, জন-স্বাস্থ্য আদিৰ ক্ষেত্ৰত যে আমাৰ দেশ কিছুপৰিমাণে আগতকৈ আগ চিটছে আৰু এইবোৰৰ ফলত সংখ্যা লিখিত একশ্ৰেণীৰ লোকৰ জীৱন ধাৰণৰ মান যে উন্নত হৈছে তাক অস্বীকাৰ নকৰিও এই কথা কব পাৰি যে আৰ্থিক পৰিকল্পনাৰ ফলত আমাৰ দেশৰ প্ৰকৃত আৰ্থিক উন্নয়ন মুঠেই হোৱা নাই। আৰ্থিক উন্নয়ন হোৱা বুলিলে সংখ্যা গৰিষ্ঠ সাধাৰণ শ্ৰেণীৰ লোকসকলৰ জীৱন ধাৰণৰ মান উন্নত হোৱাটোহে বুজায়। সকলো দেশতে এমুঠি উচ্চ শ্ৰেণীৰ লোকে সকলো সময়তে উচ্চ পৰ্যায়ৰ জীৱন যাপন কৰি আছে। সমাজ বিজ্ঞানী সকলে ইয়াক আৰ্থিক উন্নয়নৰ লক্ষণ বুলি কেতিয়াও গণ্য নাই। আনকি আমাৰ ভাৰতৰ আৰ্থিক পৰিকল্পনাৰ পাণ্ডুলিপি পঢ়ি দেখিলেও আমাৰ লোকসকলেও আৰ্থিক উন্নয়নৰ পৰিকল্পনাৰ যোগেদি এমুঠি উচ্চ শ্ৰেণীৰ লোকৰ জীৱন ধাৰণৰ মান উন্নত কৰাৰ উদ্দেশ্যৰ কথা নকৈ জন-সাধাৰণৰ জীৱন ধাৰণৰ মান উন্নত কৰা আৰু তেওঁলোকৰ বাবে অধিক সমৃদ্ধ আৰু অধিক বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ জীৱনৰ সুযোগসমূহ মুকলি কৰাই পৰিকল্পনাৰ উদ্দেশ্য বুলি ১৯৫১ চনত আৰম্ভ হোৱা প্ৰথম পৰিকল্পনাৰ প্ৰসঙ্গত কৈছিল। কিন্তু যোৱা কুৰি বছৰৰ ভিতৰত জনসাধাৰণৰ জীৱন ধাৰণৰ মান উন্নত হৈছে জানো? জনমূৰি আয় বৃদ্ধিৰ হিচাপ দাঙি ধৰি এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবলৈ সাধাৰণতে চেষ্টা কৰা হয়। বস্তুৰ চলিত দামৰ মানত ১৯৫০-৫১ চনত আমাৰ দেশত জনমূৰি আয় আছিল ২৬৬ টকা ৫০

১ Government of India, Planning Commission : First Five Year Plan (people's edition) : The Publications Division, Delhi, 1953 : p 11

পইচা আৰু ১২৬৭-৬৮ চনত ইয়াৰ পৰিমাণ হয় গৈ ৫৪১ টকা। কিন্তু এই সময়ৰ ভিতৰত বস্ত্ৰৰ দাম বৃদ্ধি হোৱা বাবে বস্ত্ৰৰ চাহিদা মানত হিচাপ কৰা জনমূৰি আয়ৰ বৃদ্ধিয়ে জনসাধাৰণৰ জীৱন ধাৰণৰ বৃদ্ধি হোৱাৰ কথা নুবুজায়। ১২৪৮-৪৯ চনৰ বস্ত্ৰৰ দামৰ স্থিৰ মানত ১২৫১-৫২ চনত জনমূৰি আয় আছিল ২৪৭ টকা ৫০ পইচা আৰু ১২৬৭-৬৮ চনত ইয়াৰ পৰিমাণ হৈছে গৈ ৩২৪ টকা ৪০ পইচা। বস্ত্ৰৰ স্থিৰ দামৰ মানত জনমূৰি আয় কিছু বৃদ্ধি হোৱা দেখা গৈছে। কিন্তু জনমূৰি আয়ৰ বৃদ্ধিয়ে সৰ্বসাধাৰণ শ্ৰেণীৰ আয় আৰু জীৱন ধাৰণৰ মান বৃদ্ধি হোৱাৰ কথা নুবুজায়। কাৰণ জনমূৰি আয় বুলিলে গড় হিচাপে এজন লোকৰ এবছৰ আয়ৰ কথা বুজায়। পিচে গড় আয়তকৈ অধিক আয় থকা লোক যেনে আছে তাতকৈ কম আয় থকা লোকো তেনেকৈ আছে। জনমূৰি আয়তকৈ কম আয়ৰ লোকসকলৰ আয় কমিলেও জনমূৰি আয়তকৈ বেচি আয়ৰ লোকসকলৰ আয় বৃদ্ধি হোৱাৰ ফলত গোটেই জনসাধাৰণৰ গড় জনমূৰি আয় বৃদ্ধি হব পাৰে। আমাৰ দেশত সেয়ে হৈছে। সাধাৰণ শ্ৰেণীৰ লোকসকলৰ নিত্য ব্যৱহাৰ্য বস্ত্ৰসমূহৰ দাম অতিপাত হাৰত বাঢ়ি গৈ থকা বাবে তেওঁলোকৰ প্ৰকৃত আয় কমি গৈ আছে। প্ৰতিমাহে ৪০০ টকাতকৈ কম দৰমহা পোৱা কাৰখানাত কাম কৰা লোকসকলৰ প্ৰকৃত উপাৰ্জন কেৱলকৈ ঘোঁৰা কেই বছৰ মানৰ ভিতৰত কমি গৈ আছে তাক তলৰ তালিকাত দেখা হৈছে।

শ্ৰমিকৰ প্ৰকৃত উপাৰ্জনৰ সূচক (১২৬১=১০০)

বিৱৰণ	১২৬২	১২৬৩	১২৬৪	১২৬৫	১২৬৬	১২৬৭
উপাৰ্জনৰ সাধাৰণ সূচক	১০৬	১০২	১১৪	১২৮	১৩২	১৫১
শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ ভোগ্য বস্ত্ৰৰ দামৰ সৰ্বভাৰতীয় সূচক	১০৩	১০৬	১২১	১৩২	১৪৬	১৬৬
প্ৰকৃত উপাৰ্জনৰ সূচক	১০৩	১০৩	২৪	২৭	২৫	২১

এই তালিকাৰ পৰা দেখা গৈছে যে ১২৬২ চনৰ পৰা ১২৬৭ চনৰ ভিতৰত

- ২ Government of India, Publications Division : India 1970 : p. 170.
- ৩ Government of India, Publications Division : India 1970 : P. 424 (Table 203)

শ্ৰমিকৰ উপাৰ্জনৰ সূচক ১০৬ৰ পৰা ১৫১ লৈ বৃদ্ধি পালেও শ্ৰমিকৰ ভোগ্য বস্ত্ৰৰ দামৰ সূচক একে কালৰ ভিতৰত ১০৩ৰ পৰা ১৬৬ লৈ বৃদ্ধি হোৱা বাবে তেওঁলোকৰ প্ৰকৃত আয়ৰ সূচক উক্ত কালৰ ভিতৰত ১০৩ৰ পৰা ২১ লৈ কমি গৈছে। আন কথাত শ্ৰমিকসকলৰ উপাৰ্জন যি অনুপাতত বৃদ্ধি হৈছে বস্ত্ৰৰ দাম তাতকৈ অধিক অনুপাতত বৃদ্ধি হৈছে বাবে তেওঁলোকৰ প্ৰকৃত আয় আৰু জীৱন ধাৰণৰ মান নিম্নমুখী হৈ গৈ আছে। বস্ত্ৰৰ দাম বৃদ্ধি হোৱাৰ ফলত উৎপাদিত, বৃহৎ ব্যৱসায়ী, ধনী কৃষক আদি উচ্চ আয় বিশিষ্ট সংখ্যা লম্বিত শ্ৰেণীৰ লোকসকলৰ আয় অধিক পৰিমাণে বাঢ়িছে। কাৰণ সাধাৰণ শ্ৰমিকসকলে যিখিনি হেৰুৱাইছে সেইখিনি উচ্চ শ্ৰেণীৰ লোকসকলৰ হাতলৈ গৈছে।

বস্ত্ৰৰ দাম বৃদ্ধি হোৱাৰ উপৰিও নিবহুৱা আৰু অৰ্দ্ধনিবহুৱা লোকৰ সংখ্যা বৃদ্ধি হোৱা বাবেও সাধাৰণ শ্ৰেণীৰ লোকসকলৰ জীৱন ধাৰণৰ মান তললৈ নামি গৈ আছে। উচ্চ শ্ৰেণীৰ লোকসকলৰ মাজত নিবহুৱা-অৰ্দ্ধনিবহুৱা লোক থকাৰ প্ৰশ্ন নুঠে। উৎপাদনৰ সজুলিসমূহৰ মালিকিস্বত্ব যাৰ হাতত আছে আৰু যিসকলে দেশৰ প্ৰশাসন যন্ত্ৰৰ ওপৰত নিজৰ কৰ্তৃত্ব প্ৰদৰ্শন কৰিছে সেই উচ্চ শ্ৰেণীৰ লোকসকলে তেওঁলোকৰ মাজত নিবহুৱা-অৰ্দ্ধনিবহুৱাৰ উদ্ভৱ হলেই সহজে পূৰ্ণ পৰ্যায়ৰ কৰ্ম সংস্থানৰ ব্যৱস্থা কৰি নিবহুৱা কৰিব পাৰিব। গতিকে নিবহুৱা অৰ্দ্ধনিবহুৱা লোকসকল সমাজৰ সাধাৰণ শ্ৰেণীৰ লোকসকলৰ বাবেহে বোজা স্বৰূপ হৈ পৰিছে। এজন সাধাৰণ কৃষক বা এটা কাৰখানাৰ শ্ৰমিকৰ ল'ৰা এজন নিবহুৱা বা অৰ্দ্ধনিবহুৱা হোৱা মানে আন এজন গোটলৈ পৰিয়ালৰ বাবে ল'ৰাজন এটা বোজা স্বৰূপ হোৱা। পৰিয়ালৰ এজন লোকসকলৰ অলপীয়া আয়ৰে এটা ভাগ তেওঁৰ ভৱণ পোষণৰ বাবে খৰচ কৰিব লগীয়া হয়। গতিকে দেশত নিবহুৱা আৰু অৰ্দ্ধনিবহুৱাৰ সংখ্যা বৃদ্ধিৰ লগে লগে সাধাৰণ শ্ৰেণীৰ লোকসকলৰ জীৱন ধাৰণৰ মান নিম্নমুখী নহৈ নোৱাৰে। আমাৰ দেশত বৰ্তমান কিমান লোক নিবহুৱা আৰু অৰ্দ্ধনিবহুৱা হৈ আছে তাৰ সঠিক হিচাপ স্বয়ং চৰকাৰেই দিব নোৱাৰে বুলি চতুৰ্থ পাৰ্ট বছৰীয়া পৰিকল্পনাৰ খচৰা পাণ্ডুলিপিত প্ৰকাশ পাইছে। ৪ পৰিকল্পনাৰ

- ৪ Government of India, Planning Commission : Fourth Five Year Plan, 1969-74, Draft : P P 341-42

কালত যে নিবহুৱা আৰু অৰ্দ্ধ নিবহুৱা লোকৰ সংখ্যা বৃদ্ধি পাইছে সেই সম্বন্ধে কোনো সন্দেহ নাই। ১৯৭১ চনৰ লোক পিয়ল অনুসৰি দেশৰ মুঠ লোকসংখ্যাৰ তিনিভাগৰ এভাগ লাভজনক ভাবে কামত নিযুক্ত হৈ আছে। এইবাৰৰ লোকপিয়ল অনুসৰি এই দেশৰ মুঠ লোকসংখ্যা ৫৪ কোটি ৭০ লাখ। ইয়াৰে তিনিভাগৰ এভাগ মানে প্ৰায় ৩৩ দশমিক ৩৩ শতাংশ। গোটেই জন সংখ্যাৰ ভিতৰত কিমান লোক কাম কৰাৰ উপযোগী তাৰ হিচাপ এতিয়াও এই বাৰৰ পিয়লৰ যিবোৰ তথ্য এতিয়ালৈ পোৱা হৈছে তাৰ মাজত ওলোৱা নাই। কম বয়সৰ ল'ৰা-ছোৱালী, ছাত্ৰ-ছাত্ৰী, বুঢ়া-বুঢ়ী ৰোগী, অকৰ্মণ্য আদি লোকসকলক মুঠ জনসংখ্যাৰ পৰা বাদ দি কামৰ উপযোগী লোকসকলৰ সংখ্যা হিচাপ কৰা হয়। গাওঁ অঞ্চলত কামৰ উপযোগী বা শ্ৰম বাহিনীত (labour force) থকা লোকৰ পৰিমাণ ১৯৬১-৬১ চনৰ জাতীয় নমুনা পিয়লত তাৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ ৪১ দশমিক ৮৮ শতাংশ বুলি দেখুৱা হৈছিল। এইবাৰো এই একে অনুপাতৰ লোক শ্ৰম বাহিনীত থকা বুলি ধৰি লৈ তাৰ পৰা মুঠ জনসংখ্যাৰ তিনিভাগৰ এভাগৰ অৰ্থাৎ ৩৩ দশমিক ৩৩ শতাংশ বাদ দিলে বৰ্তমান দেশৰ মুঠ নিবহুৱা লোকৰ সংখ্যাৰ এটা অনুমান পাব পাৰি। এই অনুসৰি বৰ্তমান বছৰৰ পিয়লৰ সময়ত নিবহুৱা লোকৰ পৰিমাণ মুঠ লোক সংখ্যাৰ ৮ দশমিক ৫৫ শতাংশ—বা সংখ্যাৰ আকাৰ ৬৭ কোটি ৬৭ লাখ। এই হিচাপ কিছু ক্ৰটিপূৰ্ণ কাৰণ ইয়াত গাওঁ অঞ্চলৰ লোকৰ অনুপাতক নগৰীয়া অঞ্চলৰ ক্ষেত্ৰতো ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। আমাৰ দেশৰ মুঠ লোকসংখ্যাৰ শতকৰা আশী ভাগে এতিয়াও গাঁৱত বাস কৰে দেখি ক্ৰটিৰ পৰিমাণ বৰ বেচি নহব বুলি কব পাৰি। দ্বিতীয় পৰিকল্পনা শেষত অৰ্থাৎ ১৯৬১ চনৰ আৰম্ভণিতে আমাৰ দেশৰ মুঠ নিবহুৱা লোকৰ সংখ্যা ২০ লাখ আছিল বুলি তৃতীয় পৰিকল্পনাৰ পাণ্ডুলিপিত উল্লেখ কৰা হৈছিল। এই হিচাপ আৰু বৰ্তমান বছৰৰ বাবে ওপৰত কৰা হিচাপ একে ধৰণে কৰা হোৱা নাই বাবে দুয়োটাৰ মাজত কৰা তুলনাই আমাৰ দেশত যোৱা দহ-

৫ The Statesman, August 17, 1971 P. 9.

৬ Government of India : Publications Division : India 1970 P P 171-72

বছৰৰ ভিতৰত নিবহুৱা লোকৰ সংখ্যা বৃদ্ধিৰ যি ছবি দাঙি ধৰে সি নিৰ্ভুল নহলেও তাৰ পৰা এটা মোটা-মুঠ ধাৰণা আহৰণ কৰিব পাৰি। এই মোটা-মুঠ হিচাপ অনুসৰি ১৯৬১ চনৰ পৰা ১৯৭১ চনৰ ভিতৰত ভাৰতত নিবহুৱা লোকৰ সংখ্যা ২০ লাখৰ পৰা ৪ কোটি ৬৭ লাখলৈ অৰ্থাৎ মুঠতে ৩ কোটি ৭৭ লাখ বৃদ্ধি হৈছে। এই হিচাপত কিছু তুল থকা সম্ভৱ যদিও ই একেবাৰে অস্থিৰ হ'ব নোৱাৰে। ১৯৬১ চনৰ পৰা ১৯৭১ চনৰ ভিতৰত ভাৰতৰ জনসংখ্যা বৃদ্ধি পাইছে ১০ কোটি ২০ লাখ। অৱশ্যে যোৱা দহ বছৰত জন্ম গ্ৰহণ কৰা লোকসকলে বৰ্তমানৰ নিবহুৱাৰ সংখ্যা বঢ়োৱা নাই। তেওঁলোকে ভৱিষ্যতেহে বঢ়াব। ঘাইকৈ ১৯৪১ চনৰ পৰা ১৯৫১ চনৰ ভিতৰত জন্মগ্ৰহণ কৰা আৰু তাৰ আগতে জন্মগ্ৰহণ কৰা লোকসকলেই ১৯৬১ চনৰ পৰা ১৯৭১ চনৰ ভিতৰত শ্ৰম বাহিনীত প্ৰবেশ কৰিছে। ১৯৪১ চনৰ পৰা ১৯৫১ চনৰ ভিতৰত জনসংখ্যা বৃদ্ধি হৈছিল প্ৰায় ৪ কোটি ২৪ লাখ। ১৯৩১ চনৰ আগেয়ে জন্ম গ্ৰহণ কৰা কিছুলোকো যোৱা দহ বছৰত শ্ৰম বাহিনীত প্ৰবেশ কৰিছে। আকৌ দেশ বিভাজনৰ পিচত পাকিস্তানৰ পৰা ভাৰতলৈ অহা লোকসকলেও দেশৰ শ্ৰম বাহিনীত সোমাই পৰিছে। আগৰে পৰা আৰম্ভকৰ্তকৈ অধিক লোক কৃষি ক্ষেত্ৰত যোগ দি থকা বাবে তাত নতুন লোকৰ বাবে লাভজনক কৰ্ম সংস্থান সৃষ্টি কৰিবলৈ ধৰি লব পাৰি। গতিকে ঘাইকৈ ঔদ্যোগীকৰণৰ গতিৰ ওপৰতে কৃষি কৰ্ম সংস্থানৰ যোগান নিৰ্ভৰ কৰিছে। যোৱা দহ বছৰত ঔদ্যোগীকৰণৰ গতি মন্থৰ গতিত হৈছে তাক উক্ত কালৰ ভিতৰত নগৰীয়া অঞ্চলৰ আনুখ্য বৃদ্ধিৰ হিচাপৰ পৰাই অনুমান কৰিব পাৰি। ১৯৬১ চনত আমাৰ দেশৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ ১৭ দশমিক ৮৯ শতাংশ লোক নগৰত বাস কৰিছিল। এইবাৰৰ পিয়লৰ সময়ত তেনে লোকৰ অনুপাত ১৯ দশমিক ৮৭ শতাংশ পোৱা হৈছে। গতিকে যোৱা দহ বছৰৰ ভিতৰত আমাৰ দেশত নগৰীয়া লোকৰ অনুপাত মাত্ৰ ২ শতাংশতকৈও অলপ কমহে বৃদ্ধি হৈছে। দেশত ঔদ্যোগীকৰণৰ গতি মন্থৰ নোহোৱাহেঁতেন নগৰীয়া লোকৰ অনুপাত বৃদ্ধিৰ হাৰ ইমান কম নহলহেঁতেন। ঘাইকৈ ঔদ্যোগীকৰণৰ গতি মন্থৰ হোৱা বাবেই আমাৰ দেশত নিবহুৱা লোকৰ সংখ্যা উচ্চ হাৰত বাঢ়িছে।

৭ Government of India, Planning Commission : Third Five Year Plan, summary : 1962 P. 49

আর্থিক উন্নয়নৰ ওপৰত দেশৰ সামাজিক আৰু সংস্কৃতিক প্ৰগতি বহুপৰিমাণে নিৰ্ভৰ কৰে। এইবাৰৰ লোক-পিয়ল অনুসৰি আমাৰ দেশৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ ভিতৰত মাত্ৰ ২২ দশমিক ৩৪ শতাংশই লিখিব আৰু পঢ়িব জানে। ১৯৬১ চনৰ পিয়লত লিখিব-পঢ়িব জনা লোকৰ অনুপাত আছিল মাত্ৰ ২৪ শতাংশ। যোৱা দহ বছৰত এই ক্ষেত্ৰতো অতি মন্থৰ গতিত যি উন্নতি হৈছে সিও দেশৰ আৰ্থিক উন্নতিৰ মন্থৰ গতিৰ কথাই সূচনা কৰে।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা ওলাই পৰিছে যে পৰিকল্পনাৰ যোগেদি আমাৰ দেশ আৰ্থিক উন্নয়নৰ লক্ষ্যৰ ফালে বিশেষ আগবঢ়া নাই। আন কথাত আমাৰ দেশত আৰ্থিক পৰিকল্পনা তাৰ মূল উদ্দেশ্য সাধনত ব্যৰ্থ হৈছে। আৰ্থিক পৰিকল্পনাৰ উদ্দেশ্য অকল আৰ্থিক উন্নয়নেই নহয় বৰং দ্ৰুত গতিত এই উন্নয়ন সাধন কৰাৰ ওপৰতহে ইয়াৰ গুৰুত্ব অধিক। পৰিকল্পনা নোহোৱাকৈও আমাৰ দেশৰ অৰ্থব্যৱস্থা বৰ্তমান যি দৰে মন্থৰ গতিত আগবাঢ়িছে তেনেদৰে আগবাঢ়ি থাকিব পাৰিলেইহেঁতেন। সেয়ে কোৱা হৈছে যে আমাৰ দেশত আৰ্থিক পৰিকল্পনা বিফল হৈছে। এতিয়া প্ৰশ্ন হৈছে: ইয়াৰ কাৰণ কি?

আমাৰ দেশৰ আৰু বিদেশৰ এক শ্ৰেণীৰ লোকে কয় যে আমাৰ চৰকাৰে সমাজবাদৰ পথ লোৱা বাবে এই দেশৰ আৰ্থিক উন্নয়নৰ গতি মন্থৰ হৈছে। লোকসকলৰ মতে এই দেশত চৰকাৰে সমাজবাদ প্ৰবৰ্তনৰ বাবে দেখুৱাই আৰ্থিক পৰিকল্পনা আৰম্ভ কৰাৰ লগতে অন্যান্য যিবোৰ আৰু প্ৰশাসনীয় নীতি অনুসৰণ কৰিছে তাৰ ফলত দেশৰ আৰ্থিক উন্নয়ন উপযুক্ত ব্যৱহাৰত বাধা জন্মিছে আৰু ব্যক্তিগত খণ্ডৰ ব্যৱসায়, উদ্যোগ আদিৰ ক্ষেত্ৰত উন্নতি অসম্ভৱ হৈ পৰিছে। কিন্তু সঁচাকৈয়ে আমাৰ সমাজবাদ প্ৰবৰ্তনৰ বাবে কিবা ব্যৱস্থা লোৱা হৈছে জানো? যি সকলে এই

৮ "The Statesman" প্ৰমুখ্যে আমাৰ দেশৰ প্ৰখ্যাত বাতৰি কাগজসমূহে এই বিষয়ে সময়ে সময়ে সম্পাদকীয় আৰু অস্থায়ী প্ৰবন্ধ প্ৰকাশ কৰি আছে। আমেৰিকাৰ অৰ্থনীতিবিদ জন পি লে. ৱিচৰ "Quiet Crisis in India" (Asia Publishing House, Bombay, 1965) নামৰ কিতাপৰ ২৫-২৬ পৃষ্ঠাত আমেৰিকাত হোৱা এনে আলোচনাৰ উল্লেখ আছে। আমাৰ দেশৰ বোম্বেৰ Forum of Free Enterprise নামৰ প্ৰতিষ্ঠানেও একে ধৰণৰ প্ৰচাৰ কাৰ্য্য চলাই আছে।

প্ৰশ্নৰ ইভিভাচক উত্তৰ দিয়ে তেওঁলোকে চৰকাৰে নিজে কৰা ঘোষণাসমূহকে আঙুলিয়ায়। সমাজবাদী আৰ্থিক সমাজ (socialistic pattern of society) প্ৰতিষ্ঠাই আমাৰ দেশৰ সামাজিক আৰু আৰ্থিক নীতিৰ লক্ষ্য বুলি ১৯৫৪ চনত কেন্দ্ৰীয় সংসদত প্ৰস্তাব গ্ৰহণ কৰা হৈছিল। আৰ্কে গণতন্ত্ৰ আৰু বিস্তৃত পৰ্যায়ত গণ অংশগ্ৰহণৰ যোগেদি সমাজবাদী পথেৰে দ্ৰুত আৰ্থিক উন্নয়ন, কৰ্মসংস্থানৰ প্ৰসাৰণ, সম বিতৰণ, আয় আৰু ধনৰ বৈষম্য হ্রাসকৰণ আদি ভাৰতৰ পাঁচ বছৰীয়া পৰিকল্পনাসমূহৰ মৌলিক প্ৰতিজ্ঞা (basic premise) বুলি তৃতীয় পাঁচ বছৰীয়া পৰিকল্পনাৰ পাণ্ডুলিপিতো কোৱা হৈছিল।

কোনো এজন ব্যক্তিয়ে নিজৰ বিষয়ে কি মত প্ৰকাশ কৰে তাৰ ভিত্তিত তেওঁক বিচাৰ কৰিব নোৱাৰি বুলি মাৰ্ক্সে এঠাইত কোৱাৰ দৰে কোনো এখন দেশৰ চৰকাৰকো ই নিজে কৰা ঘোষণা কিছুমানৰ ভিত্তিত বিচাৰ কৰিব নোৱাৰি। কোনো এজন লোকে নিজক সমাজবাদী বুলি কলেই তেওঁক সমাজবাদী বুলি গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰি; বৰং তেওঁৰ কাৰ্য্য-কলাপৰ বস্তুনিষ্ঠ বিচাৰৰ যোগেদিহে বিশেষকৈ সমাজৰ কোন শ্ৰেণীৰ লোকৰ স্বার্থৰ লগত তেওঁৰ কাৰ্য্য কলাপৰ সময় হৈছে তাৰ বিচাৰৰ যোগেদিহে তেওঁ সমাজবাদী হয় নে নহয় তাক কব পাৰি। একেদৰেই ভাৰত চৰকাৰে সময়ে সময়ে নিজকে সমাজবাদী বুলি প্ৰতিশ্ৰুতি ঘোষণা কৰি থকা বাবেই ইয়াক প্ৰকৃততে এখন সমাজবাদী দেশ বুলি কব নোৱাৰি।

১০ যি সকলে ভাৰতৰ চৰকাৰ প্ৰকৃততে সমাজবাদৰ অনুগামী বুলি বিশ্বাস কৰিব পাৰে তেওঁলোকে ভাৰতৰ চৰকাৰকো মৌখিক ভাবে হলেও মন্তব্য দিয়ে তেওঁলোকে সমাজবাদী প্ৰতিজ্ঞা আৰ্হিত আমাৰ দেশত চলা আৰ্থিক পৰিকল্পনা, চৰকাৰী খণ্ডত গুৰুত্ব পূৰ্ণ বৃহৎ বৃহৎ উদ্যোগৰ প্ৰতিষ্ঠা, বেচৰকাৰী খণ্ডৰ উদ্যোগ আৰু ব্যৱসায়ৰ ওপৰত চলোৱা নিয়ন্ত্ৰণ আৰু জীৱন-বীমা, ব্যৱসায়িক বেঙ্ক, সাধাৰণ বীমা আদিৰ জাতীয়কৰণ প্ৰভৃতি কাৰ্য্যসমূহকে প্ৰমাণ স্বৰূপে আগবঢ়ায়। এনেকুৱা যুক্তিৰ মূল্য কিমান তাক তলত আলোচনা কৰিবলৈ লোৱা হ'ল।

প্ৰথমে আৰ্থিক পৰিকল্পনাৰ বিষয়টোকে লোৱা হওক। পৃথিৱীৰ প্ৰথম সমাজবাদী ৰাষ্ট্ৰ চোভিয়েট যুক্তৰাষ্ট্ৰত ১৯২৭ চনত প্ৰথমে আৰ্থিক পৰিকল্পনা প্ৰবৰ্তন কৰা হৈছিল। কিন্তু দ্বিতীয় মহাসমৰৰ পিচৰ পৰা ইংলণ্ড, আমেৰিকা

যুক্তৰাষ্ট্ৰ আদি পৃথিবীৰ উন্নত পুঁজিবাদী দেশসমূহতো আৰ্থিক পৰিকল্পনা চলাবলৈ লোৱা হৈছে। এই কথা মনত ৰখা উচিত যে পুঁজিবাদী দেশসমূহত চলোৱা আৰ্থিক পৰিকল্পনা চোভিয়েট যুক্তৰাষ্ট্ৰ আদি সমাজবাদী দেশসমূহৰ আৰ্থিক পৰিকল্পনাৰ সৈতে একে নহয়। ভাৰতত চলোৱা আৰ্থিক পৰিকল্পনাৰ মৌলিক প্ৰতিজ্ঞাৰ ভিতৰত সমাজবাদী পথেৰে দ্ৰুত আৰ্থিক উন্নয়নৰ লক্ষ্যৰ কথা ঘোষণা কৰা হৈছে যদিও এই পৰিকল্পনা সমাজবাদী দেশসমূহৰ আৰ্থিক পৰিকল্পনাৰ সৈতে একে নহয়। ছোভিয়েট যুক্তৰাষ্ট্ৰ আৰু অন্যান্য সমাজবাদী দেশসমূহত আৰ্থিক পৰিকল্পনাৰ মূল ভেঁটি হৈছে সমাজবাদী অৰ্থব্যৱস্থা। সমাজবাদী অৰ্থব্যৱস্থাৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য হৈছে উৎপাদনৰ সামগ্ৰীসমূহৰ ওপৰত ৰাজহুৱা মালিকিস্বত্ব। চোভিয়েট অৰ্থনীতিবিদ ছোবোকিনৰ ভাষাত কবলৈ হলে, “সকলোবোৰ সমাজবাদী দেশৰ আৰ্থিক পৰিকল্পনা উৎপাদনৰ সামগ্ৰীসমূহৰ ৰাজহুৱা মালিকিস্বত্বৰ ওপৰত আৰু সমাজবাদৰ আৰ্থিক নীতিসমূহৰ ইচ্ছাকৃত ব্যৱহাৰৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত।”^৯ গতিকে উৎপাদনৰ সামগ্ৰীসমূহৰ ওপৰত ৰাজহুৱা মালিকিস্বত্বৰ প্ৰবৰ্তন পৰিকল্পিত অৰ্থ ব্যৱস্থাৰ পূৰ্বগৰ্ভ বুলি সমাজবাদী দেশত গণ্য কৰা হয়। কিন্তু পুঁজিবাদী দেশৰ পৰিকল্পনাত এই পূৰ্বসৰ্ভৰ অস্তিত্ব স্বীকাৰ কৰা নহয়। ইংৰাজ অৰ্থনীতিবিদ ডব্লিউ, আৰ্থাৰ লেৰিচে “আমি সকলো এতিয়া পৰিকল্পনাকাৰী” বুলি স্বীকাৰ কৰিও মত প্ৰকাশ কৰিছে যে “তাৰ মানে এনেকৈ কোৱা নহয় যে আমি সকলো ধৰণৰ পৰিকল্পনাৰ সম্পূৰ্ণ কেন্দ্ৰীয় পৰিকল্পনাত বিশ্বাস কৰোঁ।পৰিকল্পনা সম্পূৰ্ণ হব পাৰিব বা ইয়াক বজাৰৰ অৰ্থব্যৱস্থাৰ লগত বিভিন্ন পৰ্যায়ত (in various degrees) যুক্ত কৰিব পাৰি।”^{১০} পুঁজিবাদী দেশসমূহে তাৰ বজাৰৰ অৰ্থব্যৱস্থাৰ পৰিষ্কাৰ কৰিও এক ধৰণৰ পৰিকল্পনা প্ৰবৰ্তন কৰিছে। বজাৰৰ অৰ্থব্যৱস্থাৰ মূলভিত্তি হৈছে উৎপাদনৰ সামগ্ৰীসমূহৰ ওপৰত থকা ব্যক্তিগত মালিকিস্বত্ব। আমাৰ ভাৰততো উৎপাদনৰ সামগ্ৰীসমূহৰ ওপৰত ৰাজহুৱা মালিকিস্বত্ব প্ৰবৰ্তন

৯ G. Sorokin : *Planning in the U. S. S. R.* : Progress Publishers, Moscow 1967 P. 340

১০ W. Arthur Lewis : *The Principles of Economic Planning* : Unwin University Books (eighth impression) 1965, P 14

নকৰাকৈয়ে আৰ্থিক পৰিকল্পনা চলোৱা হৈছে। এনে অৱস্থাত আমাৰ দেশত সমাজবাদী আৰ্থিক পৰিকল্পনা চলোৱা হৈছে বুলি যিসকলে মত প্ৰকাশ কৰে তেওঁলোকে চৰকাৰৰ প্ৰচাৰিত ঘোষণাৱলীকে সত্য বুলি অসঙ্গত ভাবে বিশ্বাস কৰে যেন লাগে। ইংলণ্ড, আমেৰিকা আদি অন্যান্য পুঁজিবাদী দেশত চলা আৰ্থিক পৰিকল্পনা আৰু আমাৰ দেশত চলা আৰ্থিক পৰিকল্পনাৰ মাজত মৌলিক পাৰ্থক্য একো নাই। দুয়ো ক্ষেত্ৰতে বজাৰৰ অৰ্থব্যৱস্থাৰ লগত পৰিকল্পনাক যুক্ত কৰা হৈছে। ইংলণ্ড, আমেৰিকা আদিত আৰ্থিক পৰিকল্পনা চলোৱা হৈছে যদিও তাক সমাজবাদ প্ৰবৰ্তনৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰাৰী বা বেচৰকাৰী মহলত কোনেও নকয়। অঞ্চল ভাৰতত এনেধৰণৰ আৰ্থিক পৰিকল্পনাকে সমাজবাদী সমাজ প্ৰতিষ্ঠাৰ প্ৰমাণ বুলি চৰকাৰী মহলত আৰু কিছুমান বেচৰকাৰী মহলত গণ্য কৰা হয়। ইয়াৰ কাৰণ কি? আমেৰিকাৰ অৰ্থনীতিবিদ জন পি, লেৰিচে ভাৰতীয় সমাজবাদৰ বিষয়ে কি মত প্ৰকাশ কৰিছে তাক এই প্ৰসঙ্গত উল্লেখ কৰিব পাৰি। “ভাৰতত ‘পুঁজিবাদ’ এটা বেয়া শব্দ; ঐতিহাসিক ভাবে পুঁজিবাদ ঔপনিবেশবাদৰ লগত সংলগ্ন কৰা হৈছে; আৰু এচিয়াৰ অন্য বুদ্ধিজীৱীৰ দৰে ভাৰতীয়সকল, তেওঁলোক চিন্তাৰ ক্ষেত্ৰত সাধাৰণতে মাক্ৰীয় হওক বা নহওক, আৰ্থিক সমাজ্যবাদৰ মাক্ৰীয় তত্ত্বৰ দ্বাৰা গভীৰ ভাবে আক্ৰান্ত। কিছু পৰিমাণে এতিয়া গোটেই পৃথিবীতে ‘সমাজবাদ’, আনহাতে, এটা ভাল শব্দ। ইয়াৰে কই নিজ ইচ্ছা অনুসৰি অৰ্থ সন্মুখাই দি ইয়াক কোঁশলৰ শব্দ (word of art) হিচাপে আত্মসাৎ কৰে। ইয়াৰ আটাইতকৈ কম ভয়াবহ আৰু অসুস্থৰ আটাইতকৈ উন্নততীয়া ভাৰতীয় অৰ্থ অনুসৰি সমাজবাদে মাত্ৰ এখন সমাজ বজায় যিয়ে ইয়াৰ সকলো নাগৰিককে বৰ্দ্ধিত পৰিমাণৰ আৰ্থিক নিৰাপত্তা আৰু ক্ৰমবৰ্দ্ধমান সমান সুবিধা দান কৰে। গতিকে দীৰ্ঘ কালীন নীতিৰ লক্ষ্য হিচাপে কংগ্ৰেছ দলে চৰকাৰী ভাবে গ্ৰহণ কৰা প্ৰথম এখন “সমাজবাদী আৰ্হি”ৰ (socialistic) আৰু তাৰ পিচত এখন সমাজবাদী (socialist) ধৰণৰ সমাজৰ প্ৰস্তাবত প্ৰবল ভাবে ৰাষ্ট্ৰীয়কৃত আৰ্হিৰ উৎপাদন কাৰ্যৰ প্ৰতি আৱশ্যকীয় প্ৰতিশ্ৰুতি নাই।”^{১১} ভাৰত

১১ John P. Lewis : *Quiet Crisis in India* : Asia Publishing House : Bombay 1965 PP 203—4.

চৰকাৰৰ বহু ঘোষিত সমাজবাদৰ অৰ্থ ইয়াতকৈ আৰু পৰিষ্কাৰকৈ ব্যাখ্যা কৰাৰ আৱশ্যক নিশ্চয় নাই। যিসকলে আমাৰ দেশৰ আৰ্থিক দুৰৱস্থাৰ বাবে তথাকথিত সমাজবাদী পৰিকল্পনাৰ গাত দোষ দিয়ে তেওঁলোকে আমেৰিকাৰ সমাজবাদ বিৰোধী অৰ্থনীতিবিদ গৰাকীয়ে দিয়া ভাৰতৰ চৰকাৰী সমাজবাদৰ ব্যাখ্যা পঢ়ি সম্পূৰ্ণ আশ্বস্ত হোৱা উচিত।

ইয়াৰ পিচত চৰকাৰী খণ্ডত প্ৰতিষ্ঠা কৰা উদ্যোগ সমূহৰ লগতে জীৱন বীমা, ব্যৱসায়িক বেঙ্ক, সাধাৰণ বীমা আদি ৰাষ্ট্ৰীয়কৰণৰ যোগেদি আমাৰ অৰ্থ ব্যৱস্থাত যিটো ৰাজহুৱা খণ্ড (public sector) প্ৰবৰ্তন কৰা হৈছে তাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ গোৱা হওক। চৰকাৰী ঘোষণাৰ উপৰিও বেচৰকাৰী পক্ষৰ বহুলোকে কয় আমাৰ দেশত সমাজবাদ প্ৰবৰ্তনৰ অলপ এটা প্ৰমাণ হৈছে অৰ্থ ব্যৱস্থাত প্ৰতিষ্ঠিত হোৱা এই ৰাজহুৱা খণ্ড। এই কথা ঠিক যে অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ, লো-তীখা, খনিজতেল, গধুৰ যন্ত্ৰ-পাতি, বিমান নিৰ্মাণ, ৰেল আৰু বিমান পৰিবহন, জাহাজ নিৰ্মাণ, বিজুলি উৎপাদন আৰু বিতৰণ আদি গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু বৃহৎ উদ্যোগ কিছুমানত চৰকাৰী মালিকিস্বত্ব প্ৰতিষ্ঠা হৈছে। আৰ্কৌ ৰাষ্ট্ৰীয় বাণিজ্য নিগম (State Trading Corporation), ভাৰতীয় খাতনিগমৰ দৰে দুটামান ব্যৱসায় সন্থা আৰু ৰাষ্ট্ৰীয়কৰণ কৰা জীৱন বীমা, ব্যৱসায়িক বেঙ্ক, সাধাৰণ বীমা (পিচৰ দুবিধ অলপ দিন আগেয়েহে ৰাজহুৱা খণ্ডলৈ আহিছে) আদি বিত্তীয় প্ৰতিষ্ঠান কেইটা চৰকাৰী মালিকিস্বত্বৰ অধীন। কিন্তু এই প্ৰতিষ্ঠানসমূহৰে গঠিত ৰাজহুৱা খণ্ডৰ আঁঠুৰ ভাৰতৰ গোটেই অৰ্থ ব্যৱস্থাৰ এতিয়াও এক নগণ্য অংশ হৈ আছে। আমাৰ দেশৰ অৰ্থব্যৱস্থাৰ বৃহত্তম অংশ হৈছে কৃষি। কিন্তু ই সম্পূৰ্ণৰূপে ব্যক্তিগত মালিকিস্বত্বৰ অধীন। আগৰ জমিদাৰসকলৰ ঠাইত এতিয়া ধনী খেতিয়ক সকলে এই অংশ নিয়ন্ত্ৰণ কৰিবলৈ লৈছে। ইয়াৰ উপৰিও ক্ষুদ্ৰ উদ্যোগ, বেছা-বেপাৰ, ৰেল আৰু বিমান ভিন্ন অলপ পৰিবহন, মজলীয়া আৰু বৃহৎ আকাৰৰ লঘু উদ্যোগসমূহো ব্যক্তিগত মালিকিস্বত্বৰ অধীন। ১৯৬৭-৬৮ চনত ৩০, ১৫৫ কোটি টকাৰ মূল্যৰ স্থূল ঘৰুৱা উৎপন্নৰ (Gross Domestic Product) ভিতৰত ৰাজহুৱা খণ্ডৰ অংশ আছিল মাত্ৰ ৩.৭৬৬ কোটি অৰ্থাৎ প্ৰায় ১২শতাংশ।* প্ৰখ্যাত অৰ্থনীতিবিদ স্বৰ্গীয় ডি, আৰ, গেডগিলে পৰিক-

* Govt of India, : India 1970 p. 170

ল্পনা আয়োগৰ উপসভাপতি পদ গ্ৰহণ কৰাৰ আগেয়ে এঠাইত মত প্ৰকাশ কৰিছিল যে বহুতো পশ্চিম ইউৰোপীয় দেশৰ তুলনাত ভাৰতৰ গোটেই অৰ্থব্যৱস্থাৰ অল্পপাত হিচাপে পোনপতীয়া ভাবে চৰকাৰৰ নিয়ন্ত্ৰণাধীন অঞ্চলৰ পৰিসৰ কম। ১২ জাতীয় আয়ত চৰকাৰৰ অংশ ভাৰততকৈ শীৰ্ষস্থানীয় পুঁজিবাদী দেশ আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰতেই অধিক। আমেৰিকায়ুক্তৰাষ্ট্ৰৰ জাতীয় আয়ত চৰকাৰৰ অংশ ২০ শতাংশ ভাৰতত ১৩ শতাংশহে। ১৩ ইয়াৰ পৰা বুজিব পাৰি যে পশ্চিম ইউৰোপৰ দেশসমূহত আৰু আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰত ৰাজহুৱা খণ্ডৰ পৰিসৰ ভাৰততকৈ অধিক বৃহৎ। কিন্তু সেইবোৰ দেশৰ চৰকাৰে সমাজবাদী পথ গ্ৰহণ কৰিছে বুলি নিজেও ঘোষণা কৰা নাই আৰু আনেও গণ্য কৰা নাই। ভাৰতত চৰকাৰে ঘোষণা কৰা বাবেই দেশে-বিদেশে বহুত লোকে নিৰপেক্ষ ভাবে বিচাৰ নকৰাকৈয়ে এই দেশ সমাজবাদী পথত চালিত হৈছে বুলি গণ্য কৰিবলৈ লৈছে। সমাজবাদৰ আদৰ্শত বিশ্বাস কৰা লোকসকলৰ বাবে ই এক প্ৰত্যাহ্বান স্বৰূপে দেখা দিছে। কাৰণ ভাৰতৰ বৰ্তমানৰ আৰ্থিক দুৰৱস্থাৰ বাবে সমাজবাদক দায়ী বুলি কব পৰাকৈ চৰকাৰ আৰু একশ্ৰেণীৰ লোকে ইয়াত সমাজবাদ প্ৰতিষ্ঠা হোৱা বুলি যেনে ধৰণে ইয়াৰ জনসাধাৰণক পত্নিয়ন নিয়াবলৈ চেষ্টা চলাইছে তাক খণ্ডন কৰিব নোৱাৰিলে অদূৰ ভবিষ্যতত ইয়াত প্ৰকৃত সমাজবাদী শক্তিসমূহে মূৰ দাঙি উঠাৰ আশা ক্ষীণ হৈ আহিছে। অৱশ্যে এই দেশতো প্ৰকৃত সমাজবাদৰ ঐতিহাসিক অগ্ৰগতি বাধাগ্ৰস্ত হৈ সৰহদিন নাথাকিব বুলি অনুমান হয়। এই বিষয়ে পিচত অলপ এটা প্ৰৱন্ধত বহলাই আলোচনা কৰা হব।

এই প্ৰসঙ্গত চৰকাৰী খণ্ডৰ উদ্যোগসমূহৰ বিষয়ে কিছু কথা কব লগীয়া

১২ D. R. Gadgil : **Planning and Economic Policy in India** : Gokhale Institute of Politics and Economics : Poona : 3rd edition, 1965: P, xii (Foreword)

১৩ S. Kesava Iyengar ; **Fifteen Years of Democratic Planning in India** : Vol 2 : Asia Publishing House Bombay, P. 1099

আছে। আমাৰ দেশত যিবোৰ উত্তোগ চৰকাৰী খণ্ডত প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছে সেইবোৰ বেচৰকাৰী খণ্ডত গঢ়ি উঠাৰ সম্ভাৱনা নাছিল। চৰকাৰী খণ্ডত এইবোৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ প্ৰকৃত উদ্দেশ্য সমাজবাদী আহিৰ সমাজ প্ৰতিষ্ঠা নহৈ ব্যক্তিগত খণ্ডৰ ব্যৱসায়ীসকলক সহায় কৰাৰে। কাৰণ এই উত্তোগবোৰ (যেনে :- লো-তীখা, গধুৰ যন্ত্ৰ-পাতি, বিজুলি উৎপাদন-বিতৰণ আদি) গঢ়ি হুঠিলে বেচৰকাৰী খণ্ডৰ ক্ষুদ্ৰ আৰু বৃহৎ উত্তোগসমূহ আগবঢ়া সম্ভৱ নহয়। গধুৰ উত্তোগসমূহত প্ৰথমতে যি পৰিমাণে ধন বিনিয়োগ কৰিব লাগে সেই পৰিমাণে তাৰপৰা লগে লগে লাভ নহয়। এই বাবেই বেচৰকাৰী খণ্ডৰ ব্যৱসায়ীসকলে সেইবোৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ ইচ্ছা নকৰে। এনে অৱস্থাত জনসাধাৰণৰ পৰা কৰ-কাৰ্টলৰ যোগেদি ধন সংগ্ৰহ কৰি চৰকাৰে এইবোৰ বাজহুৰা খণ্ডত প্ৰতিষ্ঠা নকৰি উপায় নাই। প্ৰথমতে এই উত্তোগসমূহ লোকচান ভৰি চলিলেও এইবোৰৰ ফলত বেচৰকাৰী খণ্ডৰ উত্তোগসমূহ লাভবান হৈছে। এনে অৱস্থাত জনসাধাৰণে যাতে এই উত্তোগসমূহৰ বাবে বাবে কৰ-কাৰ্টল দিয়াৰ বিৰুদ্ধে নাযায় তাৰবাবে এইবোৰৰ নামত “সমাজবাদ”ৰ ধ্বনি দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে।

ওপৰত কৰা আলোচনাৰ পিচত আমাৰ দেশত আৰ্থিক পৰিকল্পনাৰ যোগেদি সমাজবাদ প্ৰবৰ্তন কৰা হৈছে বা কৰিবলৈ বিচৰা হৈছে বুলি যি প্ৰচাৰ বা অভিযোগ কৰা হৈছে সি খণ্ডন হৈছে বুলি মোৰ বিশ্বাস। তথাপিও অৰ্থব্যৱস্থাৰ ব্যক্তিগত খণ্ডৰ ওপৰত থকা নিয়ন্ত্ৰণসমূহৰ সম্পৰ্কেও চমুকৈ আলোচনা কৰিবলৈ লোৱা হ’ল। চৰকাৰী মহলৰ উপৰিও বেচৰকাৰী মহলৰ কোনো কোনোৱে এই নিয়ন্ত্ৰণসমূহ সমাজবাদ প্ৰবৰ্তনৰ প্ৰমাণ বুলি অভিহিত কৰে। চৰকাৰৰ হাতত থকা বিভিন্ন আৰ্থিক আৰু প্ৰশাসনীয় নীতিৰ সুব্যৱহাৰৰ দ্বাৰা সমাজবাদ প্ৰবৰ্তন কৰিব নোৱাৰিলেও জনসাধাৰণৰ আৰ্থিক দুৰৱস্থা কিছু কমাব পাৰি। জনসাধাৰণৰ অত্যৱশ্যকীয় বস্তু আৰু সেৱাসমূহ আৱশ্যকীয় পৰিমাণে অবিচ্ছিন্নভাৱে যাতে উৎপাদন হৈ থাকে তাৰবাবে পাৰ্মিট, লাইচেন্স, কৰনীতি আদিৰ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। এই ক্ষেত্ৰত আমাৰ দেশত চৰকাৰী নীতিৰ ফল কি হৈছে তাক বহলাই নকলেও হব। ইয়াত জনসাধাৰণৰ নিত্য ব্যৱহাৰ্য বস্তুসমূহৰ নাটনি আৰু দাম বৃদ্ধি হলেও

উচ্চশ্ৰেণীৰ লোকসকলে ব্যৱহাৰ কৰা বিলাসী সামগ্ৰীসমূহৰ উৎপাদন বৃদ্ধি নোহোৱাকৈ থকা নাই। চৰকাৰে কৰনীতি আৰু নিজৰ খৰচৰ নীতিৰ যোগেদি দেশৰ ধনী আৰু দুখীয়া লোকসকলৰ মাজৰ আৰ্থিক বৈষম্য কিছু পৰিমাণে কমাব পাৰে। আমাৰ দেশৰ ব্যৱসায়ী শ্ৰেণীৰ লোকসকলে কয় যে এই দেশত অধিক ধন আৰু আয় থকা লোকসকলে পৃথিৱীৰ আন-দেশৰ তুলনাত বহুত বেচি কৰ দিয়ে আৰু ইয়াৰ ফলত বেচৰকাৰী খণ্ডৰ ঔত্তোগিক উন্নতিত বাধাৰ সৃষ্টি হৈছে। এই কথা সঁচা হোৱা হলে এই দেশৰ ধনী আৰু দুখীয়া লোকসকলৰ মাজৰ আৰ্থিক ব্যৱধান কমিলহেঁতেন। এই প্ৰসঙ্গত স্বৰ্গীয় ডি, আৰ, গেডগিলে পৰিকল্পনা আয়োগৰ উপসভাপতিৰ পদ গ্ৰহণ কৰাৰ আগেয়ে দিয়া অভিমত তুলি দিয়া হ’ল “প্ৰকৃততে বহু পশ্চিম ইউৰোপৰ দেশতকৈ, যিবোৰত অপৰিকল্পিত অৰ্থব্যৱস্থা থকা বুলি কোৱা হয়, ভাৰতত আৰ্থিক কাৰ্য নিয়ন্ত্ৰিত কৰিবলৈ ৰাষ্ট্ৰৰ ক্ষমতা কম। কৰ আৰু অন্য উপায়ে সংগ্ৰহ কৰা জাতীয় আয়ৰ অনুপাত ভাৰতত পশ্চিম ইউৰোপৰ এই দেশবোৰতকৈ কম।... .. দুখীয়া শ্ৰেণীসমূহৰ অনুকূলে আয় পুনৰ বিতৰণ কৰাৰ ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰয়াস আৰু সফলতা উত্তৰ আৰু পশ্চিম ইউৰোপৰ ৰাষ্ট্ৰসমূহৰ বিপৰীতে ভাৰতত প্ৰায় শূন্য।”^{১৪} আয় বিতৰণৰ সংক্ৰান্তত পৰিকল্পনাৰ কালত কেনেকুৱা পৰিবৰ্তন হৈছে সেই বিষয়ে তথ্যৰ অভাৱত স্পষ্টভাবে একো মত দিব নোৱাৰিলেও চৰকাৰৰ দ্বাৰা আয় বিতৰণ সম্পৰ্কে তদন্ত কৰিবলৈ নিযুক্ত কৰা “মহালানবিচ কমিটিয়ে” সম্পত্তিৰ বিতৰণৰ ক্ষেত্ৰত বৃদ্ধ পৰিমাণৰ বৈষম্য থকা বুলি আৰু ফলত এটি লঘিষ্ঠ অংশৰ হাতত আৰ্থিক ক্ষমতা থূপ খাইছে বুলি কৈছে। বিজাৰ্ত বেঙ্কে কৰা অনুমান আৰু অগ্ৰাণ অনুমান অনুসৰি দেশৰ পৰিয়ালসমূহৰ ওপৰৰ ১০ শতাংশই জাতীয় আয়ৰ ২৩ৰ পৰা ২৮ শতাংশ আৰু একেবাৰে তলৰ ২০ শতাংশই জাতীয় আয়ৰ ৭ দশমিক ৫ৰ পৰা ৮ দশমিক ৫ শতাংশ পায় বুলি এই

১৪ D. R. Gadgil : **Planning and Economic Policy in India :**

Institute of politics and Economics :

Poona : 3rd Edition, 1965. P. xii.

কমিতিৰ প্ৰতিবেদনত উল্লেখ কৰা হৈছে।^{১৫} প্ৰয়োগ অৰ্থনীতি গবেষণাৰ জাতীয় পৰিষদে (NCAER) কৰা অনুমান অনুসৰি গাওঁঅঞ্চলৰ পৰি-
য়ালসমূহৰ ওপৰৰ দহশতাংশই আয়ৰ ৩০ দশমিক ৪ শতাংশ আৰু তলৰ দহ
শতাংশই আয়ৰ মাত্ৰ শূন্য দশমিক ৭ শতাংশ পায়। আকৌ এই অনুমান
অনুসৰি নগৰৰ পৰিয়ালসমূহৰ ওপৰৰ দহ শতাংশই আয়ৰ ৪২ দশমিক
৪ শতাংশ আৰু তলৰ দহ শতাংশই আয়ৰ এক দশমিক তিনি শতাংশ
পায়।^{১৬}

ওপৰৰ আলোচনাৰপৰা এই কথা স্পষ্ট হৈছে যে আমাৰ দেশৰ জনসাধা-
ৰণৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধমান আৰ্থিক দুৰৱস্থাৰ বাবে চৰকাৰৰ পৰিকল্পনা নীতি আৰু
অগ্ৰাণ্ণ আৰ্থিক আৰু প্ৰশাসনীয় নীতিহে দায়ী; সমাজবাদৰ আদৰ্শ দায়ী নহয়।
কাৰণ চৰকাৰে মুখত সমাজবাদৰ কথা কলেও সমাজবাদৰ মূল নীতিকেই
গ্ৰহণ কৰা নাই। বৰং আমাৰ দেশত পুঁজিবাদী অৰ্থব্যৱস্থা অৰ্থাৎ ব্যক্তিগত
মালিকিস্বত্বৰ অধীন বজাৰৰ অৰ্থব্যৱস্থা পূৰ্বদমে চলি আছে আৰু বিভিন্ন
চৰকাৰী নীতিসমূহে ইয়াত পাৰ্থমানে সহায় কৰিছে। আগেয়ে উল্লেখ কৰা
মাৰ্কিন অৰ্থনীতিবিদ জন পি লেৱিচে ভাৰতীয় অৰ্থব্যৱস্থাৰ সকলো দিশ চালি-
জাৰি চাই মত প্ৰকাশ কৰিছে যে চৰকাৰী উন্নয়নৰ আঁচনিয়ে ব্যক্তিগত
ব্যৱসায় কাৰ্যত বাধা প্ৰদান কৰা দূৰৰ কথা অভূতপূৰ্বভাবে বজাৰৰ সম্ভাৱনা
আৰু বিনিয়োগৰ সুযোগৰ যোগান ধৰিছে। তেওঁৰ নিজভাষাত কবলৈ হলে
“প্ৰকৃত পক্ষে, দ্বিতীয় পাঁচবছৰীয়া পৰিকল্পনাই বৰ্দ্ধিত আৰু বিশ্বাসযোগ্য
উন্নয়নৰ আবেষ্টনি সৃষ্টি কৰাৰ পিছতহে ব্যক্তিগত খণ্ডই প্ৰসাৰণৰ আচল
সম্ভাৱনা দেখুৱাবলৈ আৰম্ভ কৰে।”^{১৭} গতিকে দেখা গ’ল যে আমাৰ দেশত

১৫ S. Kesava Iyengar : **Fifteen Years of Democratic Planning**
Vol. 2 (Appendix XI : Mahalanobis
Committee Report Summary) :
Asia Publishing House, Bombay :
1965 : P. 1112.

১৬ Ibid : P. 1115.

১৭ op. cit. p. 27

চলা আৰ্থিক পৰিকল্পনা পুঁজিবাদী নিয়মেৰে চলোৱা পৰিকল্পনা। সেয়ে
পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাত সাধাৰণতে যি ঘটে সেয়ে আমাৰ দেশতো ঘটিছে; এহাতে
সংখ্যা গৰিষ্ঠ সাধাৰণ শ্ৰেণীৰ লোকৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধমান দাৰিদ্ৰ্য আৰু আনহাতে
সংখ্যা লঘিষ্ঠ এমুঠি লোকৰ উদ্ধৰ্থী ভোগ-বিলাসৰ প্ৰাচুৰ্য্য।*

—X—

* আমেৰিকা, ইংলণ্ড, জাপান আদি কেইখনমান দেশত পুঁজিবাদী প্ৰথাৰে
কেনেকৈ আৰ্থিক উন্নয়ন সম্ভৱ হৈছিল আৰু ভাৰত আদি বৰ্তমানৰ অনুন্নত
দেশসমূহত পুঁজিবাদী প্ৰথাৰে কিয় আৰ্থিক উন্নয়ন সম্ভৱ নহব সেই বিষয়ে
এটা পৰৱৰ্ত্তী প্ৰবন্ধত আলোচনা কৰা হ’ব। লেখক।

মাক্সবাদ আৰু ব্যক্তি স্বাধীনতা

শিবনাথ বৰ্মন

মাক্সবাদৰ বিৰুদ্ধে এটা অভিযোগ সততে উত্থাপিত হোৱা দেখা যায়; সি হ'ল,—মাক্সবাদত হেনো যুক্তিৰ অভাৱ। ব্যক্তি-স্বাধীনতাৰ বাবে হেনো ইয়াত কোনো সুৰুঙা নাই; মানুহ হেনো ইয়াত ইচ্ছা-স্বাতন্ত্র্যবিহীন কিছুমান নিৰ্জীৱ পুতলা,—বুৰঞ্জীৰ ডবা খেলৰ কিছুমান অসহায় গুটি মাথোন। বুৰ্জোৱা বুদ্ধিজীৱীসকলে মাক্সবাদক 'মুক্তিকামী মানৱৰ শৃঙ্খল' বুলি প্ৰচাৰ কৰে। ব্যক্তিতকৈ সমষ্টিক অধিক গুৰুত্ব দি ই হেনো মানুহৰ মুক্তিৰ পথত বাধা জন্মায় আৰু সমাজৰ প্ৰতিজন লোককে ৰাম, শ্ৰাম অথবা হৰিৰ দৰে গণ্য কৰি মানুহৰ ব্যক্তিগত প্ৰতিভাক ভ্ৰুণতে হত্যা কৰিবলৈ যত্ন কৰে। এই উক্তি বিলাকৰ 'প্ৰমাণ' স্বৰূপে তেওঁলোকে ঐতিহাসিক বস্তুবাদলৈকে সাধাৰণতে আঙুলিয়াই দেখুৱায়। তেওঁলোকে কয় যে ঐতিহাসিক বস্তুবাদ এটা দৈব-বাদী তত্ত্ব, এই তত্ত্বমতে যি হবলগীয়া আছে, সি হ'বই; সামাজিক পৰিৱৰ্ত্তনৰ গতিৰোধ কৰা বা তাৰ গতি সলনি কৰাৰ ক্ষমতা মানুহৰ আয়ত্তৰ বাহিৰত, গতিকে হাত সাৰটি বহি ভাগ্যক ধিয়াই ধকাৰ বাহিৰে মানুহৰ আৰু কৰিবলগীয়া একো কাম নাই। মাক্সবাদে মানুহৰ ব্যক্তিগত সন্তোক সম্পূৰ্ণৰূপে উলাই কৰি কেৱল ঐতিহাসিক অপৰিহাৰ্য্যতাৰ ওপৰতে সমস্ত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে বুলি তেওঁলোকে অভিযোগ তোলে আৰু সেইবাবেই হেনো তেওঁলোক মাক্সবাদৰ ঘোৰ বিৰোধী!

মাক্সবাদ সম্পৰ্কে এনে ভ্ৰান্ত ধাৰণা প্ৰচাৰ কৰি মানুহক বিমোহিত পেলাব খোজা উদাহৰণৰ অভাৱ নাই। পাঠকৰ জ্ঞাতাৰ্থে মাথোন দুটা উদাহৰণ তলত দিয়া হ'ল : হেন্ৰি. বি. মেয়ো নামে এজন মাৰ্কিন লোকে লিখিছে—“Social and economic forces, seemingly as mysterious and omnipotent as the forces of nature, have been accepted (by Marxism) in a spirit of resignation, in much the same way as the inscrutable ways of Allah or Providence

মাক্সবাদ আৰু ব্যক্তি স্বাধীনতা

৪৬

.....In Marxism, regardless of man's will, there is the same necessity in history as in nature. Men in the mass are mere inscrutable of fate carried along by the blind forces of necessity.” ১

ৰবাৰ্ট বাৰ্লি নামৰ আন এজন লোকৰ মতে :

“Economic determination leads inevitably to a belief that whatever happens is bound to happen, because it is caused by economic forces over which man has ultimately no control. It leads, therefore, to the acceptance of power whatever from it comes as something inevitable and irresistible.” ২

ভাৰতীয় দাৰ্শনিক সৰ্বপল্লী ৰাধাকৃষ্ণ, বৃটিছ দাৰ্শনিক বাৰ্টাণ্ড ৰাছেল, ইটালীৰ দাৰ্শনিক বেনিডিট্টো ক্ৰোচে, বিখ্যাত Open Societyৰ গ্ৰন্থকাৰ কাল পপাৰ, মাক্সৰ জীৱনী ৰচোতা ইচাইয়াহ বালিন, Marxism : Past Present গ্ৰন্থৰ লেখক কেৰ হাৰ্ট প্ৰভৃতি প্ৰাচ্য আৰু পাশ্চাত্য দেশৰ আৰু অসংখ্য পণ্ডিতে ঐতিহাসিক বস্তুবাদ সম্পৰ্কে প্ৰায় এনে মনোভাবেই প্ৰকাশ কৰা দেখা যায়। এনে ধৰণৰ মতবাদবিলাকে মানুহৰ মনত মাক্সবাদ সম্পৰ্কে এটা বিৰূপ ধাৰণাৰ সৃষ্টি কৰাৰ তীব্ৰ সম্ভাৱনা আছে আৰু মাক্সবাদৰ প্ৰসাৰত ই এটা ভয়ৰ কাৰণ।

এই পণ্ডিতসকলে প্ৰচাৰ কৰাৰ দৰে মাক্সবাদত মানুহ সঁচাকৈয়ে ভাগ্য-দেৱীৰ অদৃশ্য খেলখনৰ কিছুমান নিশ্চাপ গুটিনে, পুৰুষকাৰৰ ইয়াত কোনো স্থান নাই নেকি, ব্যক্তি স্বাধীনতাৰ সকলোবিলাক পথ ই বাক সঁচাকৈয়ে বন্ধ কৰি পেলাইছে নে?—এনে ধৰণৰ প্ৰশ্ন বিলাক আমি এবাৰ বিবেচনা কৰি চাওঁক।

(২)

ঐতিহাসিক বস্তুবাদ এটা দৈববাদী তত্ত্ব—মানুহৰ মনত এনে ভ্ৰান্ত

১ Henry B. Mayo : Introduction to Marxist Theory : P. 194.

২ Dr. Robert Birly address to the British association in 1950.

ধাৰণা সোমোৰাৰ কাৰণ বোধকৰো বাইকৈ দুটা, প্ৰথম, মাৰ্ক্সীয় দৰ্শনৰ ওপৰত হেগেলীয় দৰ্শনৰ প্ৰভাৱ; দ্বিতীয়তে, মাৰ্ক্সবাদ এটা বৈজ্ঞানিক তত্ত্ব বুলি কৰা প্ৰচাৰ। বুৰঞ্জী সম্পৰ্কে হেগেলে সম্পূৰ্ণৰূপে এটা ভাববাদী ধাৰণা পোষণ কৰিছিল। তেওঁৰ মতে বুৰঞ্জী হ'ল Absolute Idea নামৰ জগত-খনৰ অংশ কালনিক সত্তাগৰাকীৰ পৰিকল্পনাবিলাকৰ ক্ৰমিক ৰূপায়ণ; ইয়াৰ সকলোবিলাক সূত্ৰ Absoluteৰ দ্বাৰা আগতীয়াকৈ নিৰ্দ্ধাৰিত, গতিকে মানুহে যিমানেই যি নকৰক কিয়, তাৰ ফলত ঐতিহাসিক ধাৰাৰ অৰুণো হীন ডেটি নঘটে। ঠিক তেনেদৰে আমি জানো যে বিজ্ঞানৰ সূত্ৰবিলাকো হেগেলৰ বুৰঞ্জীৰ সূত্ৰবিলাকৰদৰে সম্পূৰ্ণৰূপে পূৰ্ব-নিৰ্দ্ধিষ্ট,—পাৰ্থক্য মাথোন এইখিনিতেই যে প্ৰকৃতিক পৰিচালনা কৰিবৰ বাবে বিজ্ঞানে এজন অদৃশ্য কৰ্ত্তাৰ অস্তিত্ব মানি নলয়। গতিকে এই দুয়োটা কাৰণৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত ঐতিহাসিক বস্তুবাদক এটা দৈববাদী তত্ত্ব বুলি ভবাটো একো অস্বাভাৱিক নহয়। এনে ধাৰণাৰ বশৱৰ্তী হৈ আনকি স্বয়ং ৰাছেলেও লেখিছে:

“To Hegel the development of history is as logical as a game of chess. Marx & Engels keep the rules of chess while supposing that the chessmen move in accordance with the laws of physics without the intervention of a player.” ৩

কিন্তু দৰ্শক গমি চালে দুয়োটা ধাৰণাৰে যে কিছু কেনা আছে, তাক ধৰিব পাৰি। মাৰ্ক্সে তেওঁৰ তত্ত্বৰ উদ্ভাৱনাত হেলগৰ পৰা বহুতো ধাৰণা লৈছিল সচ'চ, সেইবুলি মাৰ্ক্সবাদ হেগেলীয়বাদৰ এটা অবিকল ওভোটা প্ৰতিবিম্ব নহয়। ‘হেগেলে মূৰৰ ওপৰত থিয় হৈ আছিল, মাৰ্ক্সে তেওঁক ভৰিৰ ওপৰত থিয় কৰাই দিলে’—মাৰ্ক্সৰ ওপৰত হেগেলৰ প্ৰভাৱ দেখুৱাবলৈ এই উক্তি ইমান বেচিকৈ উদ্ধৃত কৰা হয় যে ইয়াৰ ফলত মাৰ্ক্সবাদ সম্পৰ্কে মানুহৰ মনত এটা ভুল ধাৰণা সোমাই পৰাৰ উপক্ৰম হৈছে। মাৰ্ক্সৰ ওপৰত হেগেলৰ প্ৰভাৱ অনস্বীকাৰ্য, কিন্তু মাৰ্ক্সবাদ সম্পূৰ্ণৰূপে এটা সুকীয়া তত্ত্ব, ই ওভোটা হেগেলীয়বাদ নহয়।

৩. Bertrand Russell: Freedom & Organisation: Allen & Unwin, London. P. 224.

দ্বিতীয়তে, যিবিলাক সাধাৰণ সূত্ৰই প্ৰকৃতিদেৱীক পৰিচালনা কৰে, ঠিক তেনেধৰণৰ সূত্ৰ কিছুমানৰ দ্বাৰাই সামাজিক বিবৰ্তনৰ গতিও পৰিচালিত হয় বুলি মাৰ্ক্সে কৈছিল সচ'চ; এঞ্জেলচেও ঐতিহাসিক বস্তুবাদক ডাৰউইনৰ ক্ৰমবিকাশমান বাদৰ লগত প্ৰায়ে তুলনা কৰিছিল; কিন্তু ইয়াৰ পৰা ভৌতিক বিজ্ঞানৰ সূত্ৰবিলাকৰ লগত মাৰ্ক্সৰ সামাজিক সূত্ৰবিলাকৰ কোনো পাৰ্থক্যই নাই বুলি আমি ভবা অনুচিত। বুৰঞ্জীত ক্ৰিয়া কৰা অদৃশ্য বল বিলাকে পদাৰ্থবিজ্ঞানৰ সূত্ৰবিলাকৰ দৰে ইমান কঠোৰ ভাবে কাৰ্য্যকাৰণ সূত্ৰ (casual laws) মানি নচলে। মাৰ্ক্সেও নিশ্চয় এই কথা বুজি পাইছিল, নহলে মানুহে নিজেই নিজৰ ইতিহাস গঢ়ে বুলি তেওঁ পুনৰ কেতিয়াও কৈ থৈ নগ'লহেঁতেন। “The forces operating in society work exactly like the forces operating in nature” বুলি মাৰ্ক্সে কৈছিল সচ'চ, সেই বুলি প্ৰকৃতিত ক্ৰিয়া কৰা বলবিলাকৰ লগত সমাজত ক্ৰিয়া কৰা বলবিলাকৰ কোনো পাৰ্থক্যই নাই বুলি তেওঁ কোৱা নাছিল। মাৰ্ক্সৰ মতে সমাজক পৰিচালনা কৰা সূত্ৰ বিলাক পদাৰ্থবিজ্ঞান বা ৰসায়ন বিজ্ঞানৰ সূত্ৰবিলাকৰ সদৃশ হৈ, সিহঁত সম্পূৰ্ণ প্ৰক্ৰে নহয়। পদাৰ্থবিজ্ঞান, ৰসায়ন বিজ্ঞান আদি ভৌতিক বিজ্ঞানবিলাকত অধ্যয়নৰ বিষয় হৈছে কিছুমান অচেতন পদাৰ্থ। গতিকে এই বিলাকত নিশ্চয়তাবাদ (determinism) অতি কঠোৰ আৰু সূনিশ্চিত। পদাৰ্থবিজ্ঞানত এটা পৰিস্থিতিৰ বৰ্তমান অৱস্থাটোৰ বিষয়ে ভালদৰে জনা থাকিলে সেই পৰিস্থিতিটোৰ অতীত আৰু ভবিষ্যত নিৰ্ভুলকৈ গণনা কৰি উলিয়াব পাৰি। এটা শিলগুট্টা এটা বিশেষ জোৰেৰে দলিয়াই দিলে সি কিমান দুৰৈত পৰিবৰ্গে তাৰ গতিপথ কেনেকুৱা হ'ব এটা বিশেষ সময়ৰ অন্তত তাৰ বেগ কিমান হ'ব,—ইত্যাদি শিলগুট্টাটোৰ ভবিষ্যত ইতিহাস গণিতৰ সহায়েৰে নিখুঁত ভাবে হিচাপে কৰি উলিয়াব পৰা যায়। কিন্তু সামাজিক পৰিস্থিতি এটাৰ ভবিষ্যত ইতিহাস এনেদৰে নিখুঁত ভাবে নিৰ্দ্ধিষ্ট হৈ নাথাকে কিয়নো সমাজ বিজ্ঞানৰ বিষয়বস্তু পদাৰ্থবিজ্ঞানৰ বিষয়বস্তুতকৈ বহুগুণে জটিল; ইয়াত অধ্যয়নৰ বিষয় হ'ল মানুহ, আৰু মানুহ এটা সচেতন জীৱ,—ই শিলগুট্টাৰ দৰে ইচ্ছা স্বাতন্ত্ৰ্য-বিহীন এটা জড় পদাৰ্থ নহয়। দ্বিতীয়তে, ইয়াত বিষয় আৰু বিষয়ী একেটাই,—ইয়াত অধ্যয়ন কৰোতাজনো মানুহ আৰু অধ্যয়নৰ বিষয়ো হ'ল মানুহেই; নতুন পৃথিৱী

গতিকে পদার্থ বিজ্ঞানৰ দৰে নিখুঁত বস্তুধৰ্মী অধ্যয়ন সমাজ-বিজ্ঞানত সম্ভৱ নহয়। নিখুঁত বুলি দাবী কৰিব পৰা সমাজ বৈজ্ঞানিক কোনো তত্ত্বই মানুহক শিলগুটিৰ দৰে এটা জড় পদার্থ হিচাবে গণ্য কৰিব নোৱাৰে—ঐতিহাসিক বস্তুবাদেও মানুহক এনেদৰে গণ্য নকৰে।^৪

(৩)

ঐতিহাসিক বস্তুবাদ অনুসৰি বুৰঞ্জী কিছুমান অসংলগ্ন ঘটনাৰ ব্যক্তিক প্ৰবাহ নহয়, ইয়াত ঘটনাবিলাকৰ মাজত, কবলৈ গলে, এক প্ৰকাৰৰ জৈৱিক ঐক্য আছে। ইয়াত সভ্যতাৰ এটা পৰ্যায় তাৰ পূৰ্ববৰ্তী পৰ্যায়টোৰ লগত ওতঃপ্ৰোত ভাবে জড়িত, তেনেকৈ পূৰ্ববৰ্তী পৰ্যায়টোও তাৰ পূৰ্ববৰ্তী পৰ্যায়টোৰ লগত ওতঃপ্ৰোতভাৱে জড়িত হৈ থাকে; এইদৰে এডাল শিকলিৰ দৰে সভ্যতাৰ বিভিন্ন যুগৰ পৰ্যায়বিলাক পাৰস্পৰিক ভাবে জোৰা লাগি থাকে; গতিকে সিহঁতৰ এটাক বাদ দি আনটোৰ বিজ্ঞান সম্ভৱ ব্যাখ্যা অসম্ভৱ। তদুপৰি এই সংলগ্নতা যে কেৱল অতীতৰ পৰ্যায়বিলাকৰ লগতহে, তেনে নহয়,— সভ্যতাৰ বৰ্তমান পৰ্যায়টো তাৰ অতীতৰ পৰ্যায়বিলাকৰ লগত যিবিলাক সূত্ৰৰ দ্বাৰা বান্ধ খাই থাকে, সেই একেবিলাক সূত্ৰই সভ্যতাৰ আঁহিৰ ধৰা পৰ্যায়বিলাকো বৰ্তমানৰ লগত সংযুক্ত কৰি ৰাখে। বিজ্ঞানৰ কাৰ্য্যকাৰণ সূত্ৰবিলাক সমাজবিজ্ঞানতো সম ভাবে প্ৰযোজ্য। বৰ্তমানৰ কাৰ্য্যৰ কাৰণ লুকাই থাকে অতীতত আৰু অতীতৰ এই কাৰণবিলাকে বৰ্তমানৰ কাৰ্য্যক প্ৰভাৱিত কৰে; আনহাতে ভবিষ্যতৰ ক্ষেত্ৰত বৰ্তমানৰ কাৰ্য্যবিলাক ভবিষ্যতৰ কাৰ্য্যৰ কাৰণ ৰূপে দেখা দিয়ে; গতিকে অতীতে বৰ্তমানক প্ৰভাৱিত কৰাৰ দৰে ভবিষ্যতক গঢ় দিয়াত বৰ্তমানৰো বহুখিনি প্ৰভাৱ থাকে। এটা যুগৰ এখন সমাজ সেই সমাজখনৰ পূৰ্ববৰ্তী অৱস্থাবিলাকৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল হোৱাৰ ফলত সমাজখনৰ পৰিৱৰ্তনৰ কিছুমান সৰ্ত্ত আগৰে পৰা বন্ধ হৈ থাকে। গতিকে মানুহে সম্পূৰ্ণৰূপে নিজৰ ইচ্ছানুযায়ী সমাজক গঢ় দিব নোৱাৰে।

সেইবুলি ইয়াৰ পৰা আমি মানুহ ভাগ্যদেৱীৰ হাতৰ পুতলা বুলি তৎক্ষণাত সিদ্ধান্তলৈ অহা ভুল হ'ব; মানুহৰ স্বধা আৰু কৰ্মক্ষমতাৰ মূল্য নোহোৱা নহয়,—মাথোন কেইটামান বিকল্পৰ ভিতৰত ইহঁত সীমাবদ্ধ; অতীতৰ সৰ্ত্ত-বিলাকে মানুহৰ এই সীমা বান্ধি দিয়ে। মাক্সে লিখিছে;

“Men make their own Listory, but they do not make it just as they please; uhey do not make it under circumstances chosen by themselves, but under circumstances directly encountered, given and transmitted from the past. The tradition of all the dead generation weighs like a nightmare on the brain of the living”^৫

এতেকে দেখা গ'ল যে বৈজ্ঞানিক তত্ত্ববিলাকৰ দৰে ঐতিহাসিক বস্তুবাদ বহু পৰিমাণে এটা নিশ্চয়তাবাদী তত্ত্ব হ'লেও প্ৰতিক্ৰিয়াশীল দলৰ পণ্ডিত সকলে প্ৰচাৰ কৰাৰ দৰে ই এটা দৈববাদী তত্ত্ব নহয়—ইয়াত পুৰুষাকাৰৰ অভাৱ নাই; ই মাথোন মানুহক তাৰ ক্ষমতাৰ সীমাবদ্ধতাৰ কথা সোঁৱৰাই দি থাকে যাতে যি ইচ্ছা তাকে কৰিবলৈ গৈ মানুহে পিছত হতাশ নহয় বা বিপদত নপৰেগৈ। প্ৰতিটো কাৰ্য্যৰে কাৰণ আছে বুলি ঐতিহাসিক বস্তুবাদে বিশ্বাস কৰে আৰু এই অৰ্থত ই নিশ্চয়তাবাদী। অতীত, বৰ্তমান আৰু ভবিষ্যত কিছুমান কাৰ্য্য-কাৰণ সূত্ৰৰ দ্বাৰা পাৰস্পৰিক সংযোজিত হৈ থাকে; বৰ্তমান নিৰ্ভৰ কৰে অতীতৰ ওপৰত আৰু ভবিষ্যত নিৰ্ভৰ কৰে বৰ্তমানৰ ওপৰত। অতীতৰ সামাজিক প্ৰপঞ্চবিলাকৰ পাৰস্পৰিক সংঘাতে বৰ্তমানক যিদৰে গঢ় দিয়ে, সেইদৰে বৰ্তমানৰ পৰিস্থিতিবিলাকৰ গৰ্ভত ভবিষ্যতৰ জন্মবীজ লুকাই থাকে; সেইবাবে ভবিষ্যত বহু পৰিমাণে নিশ্চয়তাপূৰ্ণ। কিন্তু সেইবুলি ঐতিহাসিক অপৰিহাৰ্য্যতাক আমি মানুহৰ ইচ্ছানুযায়ী বিনাশকাৰক বুলি ভবা অনুচিত। এটা শিলগুটিৰ দৰে মানুহ নিপ্ৰাণ পদার্থ নহয়—কল্পনা কৰিবৰ বাবে, ভাবিবৰ বাবে আৰু ভবা অনুযায়ী কাম কৰিবৰ বাবে মানুহৰ ক্ষমতা আছে; গতিকে এটা শিলগুটিৰ দৰে মানুহৰ ভবিষ্যত ইমান নিখুঁত ভাবে আগতীয়াইকৈ,

৪ L. Feuerbach & the End of Classical German Philosophy-ত

এঞ্জেলচে এই বিষয়ে বহুলাই আলোচনা কৰিছে।

৫ Karl Marx : Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte :

Progressive Publishers. Moscow. P. 10.

নিশ্চিত হৈ থাকিব নোৱাৰে। সমাজ বিবৰ্তনৰ ধাৰা মানুহৰ ব্যক্তিগত ইচ্ছা অনিচ্ছাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল নহয় যদিও মানুহৰ ভৱিষ্যত ইতিহাস কম বেচি পৰিমাণে মুক্ত (open)। মাজবাদত মানুহ “ঐতিহাসিক অপৰিহাৰ্যতা” নামৰ অদৃশ্য ভগবান জনৰ দ্বাৰা পৰিচালিত নিঃসহায় পুতলা নহয়, পুৰুষা-কাৰক ই অস্বীকাৰ নকৰে; গতিকে ব্যক্তি ইয়াত অলীক কল্পনা নহয়। লেলিনে স্পষ্ট ভাবে লিখি থৈ গৈছে “The idea of historical necessity does not in the last undermine the role of individuals in history ; all history is made up of the actions of the individuals which are undoubtedly active figures.”^৬

ঐতিহাসিক বস্তুবাদ সম্পৰ্কে কেৱল A Contribution to the Critique of Political Economy গ্ৰন্থৰ পাতনি পঢ়া কোনো কোনো লোকে হয়তো এইখিনিতে প্ৰতিবাদ কৰি ক’ব,—“যদি লেলিনৰ উক্তিৱেই সঁচা হয়, তেন্তে উল্লিখিত গ্ৰন্থৰ পাতনিত মাজে মানুহে জীৱনত সম্মুখীন হবলগীয়া হোৱা সামাজিক পৰিস্থিতিবিলাক ‘determined necessary and independent of their wills’ বুলি লিখিলে কিয়? সামাজিক পৰিস্থিতি বিলাক মানুহৰ ব্যক্তিগত ইচ্ছা অনিচ্ছাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ নকৰে,—এনে উক্তিৰ মাজত ব্যক্তি সত্তাৰ স্থান ক’ত?” এটা বৈজ্ঞানিক তত্ত্বৰ উপমাৰ দ্বাৰা আমি মানুহৰ এই উক্তিৰ অৰ্থ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰোঁ।^৭ এই তত্ত্বটোৰ নাম হ’ল statistical mechanics বা ‘সাংখ্যিকীয় বলবিজ্ঞান’। সাংখ্যিকীয় বলবিজ্ঞানে পদাৰ্থৰ আনবিক ধৰ্মবিলাক আলোচনা কৰে। এই তত্ত্বৰ পৰা আমি জানো যে পদাৰ্থৰ অনুবিলাকৰ প্ৰতিটোৰ বেগ শক্তি আদি ধৰ্মবিলাক ব্যক্তিগত ভাবে সুকীয়া হলেও সিহঁতৰ ধৰ্মবিলাকৰ মাজত কিছুমান সাধাৰণ বৈশিষ্ট্য থাকে

৬ V. I. Lenin. Colected works. Vol. 1. P.P. 159

V. Afanasyev এ লিখা Marxist Philosophy গ্ৰন্থৰ পৰা উদ্ধৃত। P. 232. Progressive Publishens. Moscow.

৭ সুবিখ্যাত বৃটিছ সমাজবিজ্ঞানী G. D. H. Cole এ লিখা The Meaning of Marxism নামৰ কিতাপখনৰ পৰা এই উপমাটোৰ ধাৰণা লোৱা হৈছে। Victor Gollancz Ltd, London. P.P. 23—25.

আৰু পদাৰ্থৰ ধৰ্মবিলাক গঢ় দিয়ে অনুবিলাকৰ ব্যক্তিগত ধৰ্মই নহয়, সিহঁতৰ সমষ্টিগত ধৰ্মইহে। পদাৰ্থৰ বিভিন্ন ধৰ্মৰ বাবে অনুবিলাক দায়ী যদিও ব্যক্তিগত ভাবে মাত্ৰ এটা বা দুটা অণুৰ পদাৰ্থৰ ধৰ্মক প্ৰভাবিত কৰিব নোৱাৰে। ব্যক্তিগত ভাবে কোনো এটা অণুৰ ধৰ্ম অনুবিলাকৰ সমষ্টিগত ধৰ্মৰ বিপৰীত হ’ব পাৰে; কিন্তু সমষ্টিগত ধৰ্মৰ ওপৰত তাৰ প্ৰভাৱ তেনেই নগণ্য। ঠিক তেনেকৈ পদাৰ্থ অসংখ্য অণুৰ সমষ্টি হোৱাৰ দৰে সমাজেই হৈছে অসংখ্য ব্যক্তিৰ সমষ্টি। ইয়াত প্ৰতিজন ব্যক্তিকেই চিন্তা কৰিব পৰা সামৰ্থ্য আছে আৰু এওঁলোকৰ প্ৰত্যেকৰে চিন্তা প্ৰণালী সুকীয়া। তথাপিও অনুবিলাকৰ ধৰ্মৰ মাজত কিছুমান সাধাৰণ বৈশিষ্ট্য থকাৰ দৰে এটা বিশেষ যুগৰ এখন সমাজৰ ব্যক্তিগত চিন্তাবিলাকৰ মাজত কিছুমান সাধাৰণ বৈশিষ্ট্য থাকে আৰু এই সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ সমষ্টিগত চিন্তাইহে সমাজক কোনো এটা বিশেষ দিশেদি আগুৱাই লৈ যায়। অৱশ্যে এই সমষ্টিগত চিন্তা সম্পূৰ্ণৰূপে স্বাধীন নহয়, ই নিৰ্ভৰ কৰে অতীতৰ পৰিস্থিতিবিলাকৰ ওপৰত। গতিকে সামাজিক বিবৰ্তনৰ দিশ দুটা পৰস্পৰ জড়িত ৰাশিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে বুলি আমি ক’ব পাৰোঁ—(১) অতীতৰ পৰিস্থিতিবিলাক আৰু (২) বৰ্তমানৰ সামূহিক চিন্তা। এই দুয়োটা ৰাশিৰ বিষয়ে ভালদৰে জনা থাকিলে সামাজিক বিবৰ্তনৰ দিশটোৰ বিষয়ে ভবিষ্যত বাণী কৰিব পাৰি। সাংখ্যিকীয় বলবিজ্ঞানত এটা বিশেষ অণুৰ গতি বিধৰ কথা যেনেকৈ আমি ক’ব নোৱাৰোঁ, অথচ পৰিস্থিতি টোৰ বিষয়ে ভালদৰে জনা থাকিলে পদাৰ্থৰ কোনো এটা ধৰ্মৰ বিষয়ে আমি ভবিষ্যতবাণী কৰিব পাৰোঁ, তেনেদৰে সমাজত এজন ব্যক্তিৰ চিন্তাধাৰা কেনেকুৱা, তাক আমি ঠিৰাং কৈ ক’ব নোৱাৰিব পাৰোঁ, সেই বুলি এটা বিশেষ যুগৰ এখন সমাজৰ সামূহিক চিন্তাৰ ধাৰা ভবিষ্যতবাণী কৰাৰ পৰা ই আমাক বিৰত কৰিব নোৱাৰে!

ঐতিহাসিক বস্তুবাদত ব্যক্তিতকৈ সমষ্টিৰ গুৰুত্ব অধিক। ইয়াত সামাজিক বিবৰ্তনৰ দিশ নিৰ্ণীত হয় অতীতৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল বৰ্তমানৰ সামূহিক চিন্তাৰ দ্বাৰা; মাত্ৰ এজন বা দুজন ব্যক্তিৰ চিন্তাৰ প্ৰভাৱ ইয়াত তেনেই নগণ্য। শিলগুট এটা দলিয়াই দিলে তাত থকা বেচিভাগ অণু ষিফালে যায়, শিলগুটটোও সেইফালেহে যাব; তাৰ এটা বা দুটা অণু শিলগুটৰ গতিৰ

বিপৰীতে ঘাব পাৰে, কিন্তু শিলপট্টটোৰ গতিত সিহঁতে বিশেষ ভাবে বাধা জন্মাব নোৱাৰে। ঠিক সেইদৰে কোনো এজন লোকৰ চিন্তা যদি সমাজৰ সামূহিক চিন্তাৰ বিপৰীতমুখী হয়, তেন্তে তেওঁ তেওঁৰ প্ৰতিভা অনুযায়ী সেই বিশেষ দিশেদি সমাজৰ গতি অতি সামান্যভাবে হয়তো ব্যাহত কৰিব পাৰে; আনহাতে তেওঁৰ চিন্তাৰ ধাৰা যদি সমাজৰ সামূহিক চিন্তাৰ ধাৰাৰ সৈতে মিলি যায় তেন্তে তেওঁ সেই বিশেষ দিশেদি সমাজৰ গতি কিছুপৰিমাণে ত্বৰিত কৰি তুলিব পাৰে; কিন্তু সেইবুলি সামাজিক বিবৰ্তনৰ গতি বোধ কৰিব পৰা বা তাৰ গতিৰ দিশ সলনি কৰিব পৰা শক্তি মাত্ৰ এজন বা দুজন লোকৰ হাতত নাথাকে।

(৫)

এইখিনিতে বুৰঞ্জীক গঢ় দিয়াত মহান ব্যক্তিৰ ভূমিকাৰ প্ৰশ্ন আহি পৰে। 'সমাজৰ সকলোবিলাক মানুহ যদি পদাৰ্থৰ অণুবিলাকৰ দৰেই হয়, তেনেহ'লে ইয়াত প্ৰতিভাৰ স্থান ক'ত? সাংখ্যকীয় বলবিজ্ঞানত সকলো অণুকে একে পৰ্যায়ৰ বুলি ভবা হয়। কিন্তু সকলো মানুহৰে বৌদ্ধিক ক্ষমতা, চাৰিত্ৰিক শক্তি আদি জানো একে পৰ্যায়ৰ?'—সাংখ্যকীয় বলবিজ্ঞানৰ লগত ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ তুলনাই কাৰো কাৰো মনত এই প্ৰশ্ন জগাই তোলা অসম্ভৱ নহয় আৰু মাক্সবাদত ব্যক্তি স্বাধীনতাৰ মূল্যায়ন কৰিব খুজিলে আমি এই প্ৰশ্ন এৰাই যোৱা টান। মাক্সবাদত মহান ব্যক্তিৰ বাবে যে স্থানৰ অভাৱ তেনে নহয়, কিন্তু ইয়াত তেওঁৰ স্থান কাৰ্লইলৰ মহান ব্যক্তি গৰাকীৰ দৰে একমেবাদ্বিতীয়ম নহয়; অতীতৰ পৰিস্থিতিবিলাকে বান্ধি দিয়া সীমাৰ বাহিৰত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিব পৰা ক্ষমতা তেওঁৰ নাই। মাক্সবাদত এজন মহান ব্যক্তিৰ জন্ম এটা ঐতিহাসিক প্ৰয়োজনীয়তা—যুগৰ প্ৰয়োজনে তেওঁক জন্ম দিয়ে। সেই বুলি গীতাত কোৱাৰ দৰে জগতত ধৰ্ম্মৰাজ্য প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ উদ্দেশ্যে ভগবানে অসীম ক্ষমতাৰ বাজদণ্ড হাতত লৈ নিজে আহি এই পৃথিৱীত জন্ম নলয়হি। ইহজগতৰ সমাজখনৰ পৰাই তেওঁৰ উদ্ভৱ হয়। মাক্সৰ মতে মানুহ এটা সামাজিক উৎপাদন, তেওঁ বাস কৰা সমাজখনৰ সামাজিক সম্পৰ্কবিলাকৰ এটা গোট (an assemble of social relations); মানুহৰ আশা আকাঙ্ক্ষা,

প্ৰেম-বিদ্বেষ এই সকলোবিলাকৰে উৎস হ'ল তেওঁ বাস কৰা সমাজখন; গতিকে মানুহৰ কেৱল কৰ্মই নহয়, আনকি মানুহৰ ইচ্ছাও সামাজিক পৰিবেশৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত। শূন্যতাৰ পৰা মানুহৰ চিন্তাই জন্ম নলয়; গতিকে যিানেই প্ৰতিভা নাথাকক কিয়, সমাজৰ কোনেও নভবা কথা এটা এজন মানুহে হঠাৎ জাৰি উলিয়াব নোৱাৰে; তেওঁ তেওঁ বাস কৰা সমাজখনৰে এটা সৃষ্টি, হয়তো এটা উৎকৃষ্ট সৃষ্টি। গতিকে মানুহে যিহকে ইচ্ছা তাকে কৰিবতো নোৱাৰেই, আনকি স্বপ্ননহাৰাবে এবাৰ কোৱাৰ দৰে যিহকে ইচ্ছা তাকে ইচ্ছা কৰিবও নোৱাৰে। সমসাময়িক সমাজৰ ওপৰত যথেষ্ট প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিলেও মহান ব্যক্তি গৰাকী সমাজৰে এটা উৎপাদন, গতিকে সমাজৰ তেওঁৰ ওপৰত যথেষ্ট প্ৰভাৱ থাকে। মাক্সৰ মতে ঐতিহাসিক বিবৰ্তন সমাজ আৰু মহান ব্যক্তিৰ মাজত হৈ থকা অবিচ্ছিন্ন সংঘৰ্ষৰ এটা পৰিণাম।

এই কথা ঠিক যে কোন মুহূৰ্তত কোন চৰিত্ৰৰ মহান ব্যক্তিয়ে সমাজত দেখা দিয়ে, সি সম্পূৰ্ণৰূপে এটা ভাগ্যৰ কথা, তাক নিখুঁতকৈ ভবিষ্যত বাণী কৰাৰ ক্ষমতা কোনো সমাজবিদৰে নাই। কিন্তু সেই বুলিয়েই এজন মহৎ লোকৰ জন্ম এটা ভাগ্যৰ খেলা নহয়। ভগবানৰ খেয়াল খুচি মতে এজন মহৎ লোক স্বৰ্গৰ পৰা পৃথিৱীলৈ নামি নাহে; যুগৰ প্ৰয়োজনে তেওঁক সৃষ্টি কৰে। গতিকে মহৎ লোকৰ জন্ম ইতিহাসৰ এটা অভাবনীয় ঘটনা নহয়। এজন বিশেষ মহৎলোকৰ জন্ম নোহোৱা হলে যুগৰ প্ৰয়োজন পূৰ্ণ নহ'লহেঁতেন বুলি আমি ভবা ভুল। উদাহৰণ স্বৰূপে, আইনষ্টাইনৰ অবিহনে পদাৰ্থ বিজ্ঞানৰ প্ৰগতি একেবাৰে বন্ধ হৈ নগ'লহেঁতেন বা গান্ধীৰ অবিহনে ভাৰতবৰ্ষ চিৰদিন ইংৰাজৰ গোলাম হৈ থাকিবলগীয়া হ'লহেঁতেন বুলি আমি ভবা অনুচিত। আইনষ্টাইন নোহোৱা হলেও এসময়ত আপেক্ষিকতাবাদৰ উদ্ভৱ হ'লহেঁতেন আৰু গান্ধীয়ে বিলাতত গৈ বেৰেষ্ঠাৰী কৰি থকা হলেও ভাৰতবৰ্ষ এসময়ত স্বাধীন হ'লহেঁতেন। ইয়াৰ দ্বাৰা গান্ধী আৰু আইনষ্টাইনৰ প্ৰতিভা হয় হৈ নপৰে। আইনষ্টাইন নথকাহ'লে আপেক্ষিকতাবাদত সম্প্ৰতি যি যৌক্তিক অনুক্ৰম আৰু সবলতা দেখা যায় সি হয়তো লোপ পালেহেঁতেন বা গান্ধী নথকা হ'লে তেওঁ যি পদ্ধতিৰে ভাৰতবৰ্ষ স্বাধীন কৰিলে, তেওঁৰ প্ৰতিনিধি গৰাকীয়ে সেই

একেটা পদ্ধতিৰে হয়তো ভাৰতবৰ্ষ স্বাধীন কৰিব নোৱাৰিলেহেঁতেন। এইখিনিতেই গান্ধী আৰু আইনষ্টাইনৰ প্ৰতিভা লুকাই আছে।

মাক্সবাদে মহান ব্যক্তিসকলৰ অস্তিত্ব অস্বীকাৰ নকৰে, ই কেৱল তেওঁলোকক অসীম ক্ষমতাসালী ঈশ্বৰপ্ৰেৰিত দেৱদূত বুলি ধৰি নলয়। ই কয় যে মহান ব্যক্তিসকলে সমাজৰেই উৎপাদন আৰু তেওঁলোকৰ ক্ষমতাও সীমাৰহ। অতীতে বান্ধি দিয়া চৰ্ত্তবিলাক তেওঁলোকে উলজ্বা কৰিব নোৱাৰে। তেওঁলোকৰ মহত্ব আচলতে লুকাই থাকে যুগৰ পৰিস্থিতিয়ে তেওঁলোকক দিয়া সুযোগ সুবিধাবিলাকৰ বিষয়ে সম্যক জ্ঞান লাভ কৰাত আৰু সেইবিলাক সুবিধা অনুযায়ী কামত খটুৱাব পৰা কোণল আয়ত্ত কৰিব পৰাত। সমাজৰ সমসাময়িক পৰিস্থিতি-বিলাকৰ লগত নিজকে খাপ খুৱাই লব নোৱাৰিলে, কোনো পূৰ্বসুৰীয়ে এদময়ত প্ৰয়োগ কৰা অধুনা অপ্রচলিত কোণলবিলাক সমাজত খটুৱাবলৈ চেষ্টা কৰিলে যিমানেই প্ৰতিভাশালী লোক নহওক কিয়, সমাজে তেওঁৰ নেতৃত্ব স্বীকাৰ কৰি নলয়; বৰং তেনে কামৰ দ্বাৰা তেওঁ সমাজৰ হাঁহিয়াতৰ পাত্ৰ হোৱাৰহে সম্ভাৱনা থাকে। ষ্টেলিনে এঠাইত এই কথা সুন্দৰকৈ প্ৰকাশ কৰিছে:

"It is men who make history. But of course men do not make history according to their imagination as pictured by their minds. Every new generation encounters certain conditions which existed in completed forms already at the moment the generation was born. And great men are only of value so far as they know how rightly to grasp these conditions, to understand how they are to be changed. If they don't understand these conditions and seek to change them according to their imagination then these people find themselves in a position of Don Quixote."

৮ জন লুইচে লিখা *Marxism & The Open Mind* গ্ৰন্থৰ পৰা উদ্ধৃত;
P. 200. Routledge & Kegan Paul, London.

(৬)

ওপৰোক্ত আলোচনাৰ পৰা আমি দেখিলো যে মাক্সবাদে মানুহৰ ব্যক্তিসত্তাতো উলাই নকৰেই বৰং ই মহৎ লোকৰ অস্তিত্বও উলাই নকৰে; ই মাথোন মানুহক তাৰ ক্ষমতাৰ সীমাৰহতালৈহে আঙুলিয়াই থাকে। এতিয়া, মাক্সবাদে ব্যক্তিসত্তাৰ স্বাধীনতা দিয়েনে নিদিয়?

স্বাধীনতা মানুহৰ বাবে এটা অতি প্ৰিয় শব্দ। পৃথিৱীৰ সকলো মানুহেই স্বাধীনতা বিচাৰে, কিছুমানে বিচাৰে যিহকে ইচ্ছা তাকে কোৱাৰ স্বাধীনতা, কিছুমানে আৰ্কে বিচাৰে যিহকে ইচ্ছা তাকে কৰাৰ স্বাধীনতা, কিছুমানে আৰ্কে বিচাৰে ৰাজনৈতিক আৰু আৰ্থিক স্বাধীনতা। কিন্তু স্বাধীনতা কি বুলি কোনোবাই সুধিলে তাৰ উত্তৰ সতকাই দিয়া টান, কাৰণ সকলো মানুহলৈকে ই একে অৰ্থ কঢ়িয়াই নামে। এজনৰ কাৰণে যিটো স্বাধীনতাৰ পুপহাৰ, আন এজনৰ বাবে সি আৰ্কে দাসত্বৰ শিকলি হোৱাও অসম্ভৱ নহয়। এদল মানুহৰ মতে নিজে যি ইচ্ছা তাকে কৰাটোৱেই স্বাধীনতা হব পাৰে, কিন্তু আন এদল মানুহৰ কাৰণে সি আৰ্কে আনৰ ওপৰত যি ইচ্ছা তাকে কৰাটোহে বুজাব পাৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে, অত্যাচাৰী জমিদাৰ এজনে স্বাধীনতাৰ সুযোগ লৈ দুখীয়া কৃষকৰ ওপৰত যি ইচ্ছা তাকে কৰিব পাৰে, কিন্তু কৃষকৰ বাবে ই স্বাধীনতা নহয় বৰং তেওঁলোকৰ বাবে দাসত্বৰ দুৰাৰ মুখহে। সেইদৰে Laissez-faireৰ সুবিধা লৈ পুঁজিপতি সকলে ইচ্ছানুযায়ী ধন ঘটিব পাৰে, কিন্তু সাধাৰণ মানুহৰ বাবে পুঁজিপতিসকলৰ এই 'স্বাধীনতা' সামূহিক দৰিদ্ৰকৰণৰ বাহিৰে আন একো নহয়। গতিকে দেখা যায়, স্বাধীনতা শব্দটো বেলেগ বেলেগ শ্ৰেণীৰ মানুহৰ ওচৰত বেলেগ বেলেগ ধৰণে প্ৰকাশ পায়। মাক্সে লিখিছে:

"Freedom is so much the essence of man that its very enemies realise it in struggling against reality.....No man fights against freedom; at most he fights against the freedom of others. Hence every form of freedom has

existed since time immemorial whether as a special privilege or as a general fight.”^২

এতিয়া মার্ক্সবাদত স্বাধীনতাৰ সংজ্ঞানো কি ?

(৭)

স্বাধীনতা সম্পৰ্কে হেগেলে দিয়া সংজ্ঞাকেই মার্ক্সবাদৰো স্বাধীনতাৰ সংজ্ঞা বুলিব পাৰি। হেগেলৰ মতে “প্ৰয়োজনীয়তা সম্পৰ্কীয় জ্ঞানেই হ’ল স্বাধীনতা” (‘Freedom is the knowledge of necessity’)^৩। হেগেলৰ বহুতো ধাৰণা গ্ৰহণ কৰাৰ দৰে মার্ক্সবাদে স্বাধীনতা সম্পৰ্কে তেওঁৰ এই ধাৰণাটোও গ্ৰহণ কৰিছে। এই ধাৰণা অস্থায়ী স্বাধীনতা জ্ঞানৰ এটা বৃত্তি (a function of knowledge)। যিকোনো কাম কৰিবলৈকে মানুহ স্বাধীন, কেৱল সেই কাম কৰিবলৈ যোৱাৰ আগতে সেই কামত সফলতা লাভৰ বাবে যিবিলাক প্ৰয়োজনীয় চৰ্ত আছে, সেইবিলাকৰ বিষয়ে প্ৰথমে তেওঁ জ্ঞান আহৰণ কৰি লব লাগিব আৰু সেই চৰ্তবিলাক তেওঁ মানিব লাগিব। এজন মানুহে আকাশত উৰোঁ বুলিয়েই উৰিব নোৱাৰে, তাৰ আগতে তেওঁ বিমান বিজ্ঞানৰ (aerodynamics) সূত্ৰসমূহ জানিব লাগিব আৰু সেই সূত্ৰবিলাক মানিবও লাগিব; এজন মানুহে বেমাৰ ভাল কৰোঁ বুলিয়েই ভাল কৰিব নোৱাৰে, তাৰ আগতে তেওঁ চিকিৎসা বিজ্ঞানৰ বিষয়ে জ্ঞান অৰ্জন কৰিব লাগিব আৰু চিকিৎসা বিজ্ঞানৰ সূত্ৰবিলাক তেওঁ মানি চলিব লাগিব। এজন মানুহে সাজোঁ বুলিয়েই গাড়ীৰ ইঞ্জিন এটা সাজি উলিয়াব নোৱাৰে, তাৰ আগতে তেওঁ বলবিজ্ঞান (mechanics) সম্পৰ্কে জ্ঞান আহৰণ কৰিব লাগিব আৰু তাকে কৰিবলৈ হলে বলবিজ্ঞানৰ সূত্ৰবিলাকৰ তেওঁ বশতা স্বীকাৰ কৰিব লাগিব। এজন মানুহে উৰিবৰ বাবে, নিৰোগী হৈ থাকিবৰ বাবে, এটা গাড়ীৰ ইঞ্জিন সাজিবৰ বাবে স্বাধীন, যদিহে তাৰবাবে প্ৰয়োজনীয় জ্ঞান তেওঁ আহৰণ কৰি লয় আৰু তাৰ প্ৰয়োজনীয় নিয়মসমূহ তেওঁ ভঙ্গ নকৰে। হৰমুৰকৈ কাম কৰি মানুহে কোনো কামতে সফলতা লাভ কৰিব নোৱাৰে;

^২ Debate on the Freedom of the Press (article): George Lichtheim এ লিখা Marxism গ্ৰন্থৰ পৰা উদ্ধৃত P. 37. Routledge & Kegan Paul.

মার্ক্সবাদ আৰু ব্যক্তি স্বাধীনতা

কোনো এটা কামত সফলতা লাভ কৰিবলৈ হলে গোটেই পৰিস্থিতিটো সম্পৰ্কে প্ৰয়োজনীয় জ্ঞান আমাৰ থাকিব লাগিব; এই জ্ঞান আকৌ পোৱা যায় তাৰবাবে প্ৰয়োজনীয় চৰ্তবিলাক পূৰণ কৰিলেহে। পৰিস্থিতিটো সম্পৰ্কে প্ৰয়োজনীয় জ্ঞান লাভ কৰি উঠাৰ পাচত গোটেই পৰিস্থিতিটো আমাৰ ইচ্ছাৰ যাবী ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ স্বাধীনতা পাওঁ। পৰমাণবিক শক্তিক কামত খটুৱাব খুজিলে প্ৰথমে আমি পৰমাণু বিজ্ঞানৰ বিষয়ে সকলো কথা খৰচি মাৰি জানি লব লাগিব। পৰমাণুৰ বিষয়ে সম্যক জ্ঞান লাভ কৰি উঠাৰ পাচত পৰমাণবিক শক্তিক যেনেকৈয়ে ইচ্ছা তেনেকৈয়ে কামত খটুৱাবলৈ আমি স্বাধীন; ইচ্ছা কৰিলে আমি পৰমাণু বোমা তৈয়াৰ কৰি মানব জাতি ধ্বংস কৰিব পাৰোঁ; বা ইচ্ছা কৰিলে তাক শাস্তিৰ কামত খটুৱাই আমি পৃথিবীখন স্বৰ্গৰ নন্দন-কাননত পৰিণত কৰি তুলিবও পাৰোঁ।^{১০}

(৮)

বুট্ছ দাৰ্শনিক বে’কনে এবাৰ লিখিছিল :—‘Nature to be commanded must be obeyed’. প্ৰকৃতিৰ ওপৰত যদি আমি প্ৰভু হ’ব বিস্তাৰ কৰিব খোজে, তেন্তে তাৰ প্ৰয়োজনীয় নিয়মসমূহ আমি মানি চলিব লাগিব। প্ৰকৃতিৰ ওপৰত আমাৰ ক্ষমতা লাভৰ স্বাধীনতা প্ৰাকৃতিক নিয়মসমূহ সম্পৰ্কে আমাৰ জ্ঞানৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল। গতিকে প্ৰকৃতিৰ নিয়ম-নীতি নমনাকৈয়ে যদি আমি প্ৰকৃতিৰ ওপৰত প্ৰভু হ’ব বিস্তাৰ কৰিবলৈ যাওঁ, তেন্তে আমি দুখ লগাকৈ ব্যৰ্থ হ’ব লাগিব। এই কাৰণতে প্ৰকৃতিক বশ কৰাত আদিম যুগৰ মেজিক আৰু মধ্যযুগৰ বসবিছা (alchemy) ব্যৰ্থ হৈছিল, আনহাতে বিজ্ঞানে জয়লাভ কৰিছিল।

প্ৰকৃতিক বশ কৰিবলৈ হলে প্ৰকৃতিক যেনেকৈ জানি লব লাগে, তেনেকৈ সমাজক গঢ় দিব খুজিলেও সামাজিক গতিৰ নিয়মসমূহ আমি প্ৰথমতে জানি

^{১০} অৱশ্যে পৰমাণবিক শক্তিক সঁচাকৈয়ে কামত খটুৱাব খুজিলে নানা তৰহৰ সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক সংলিপ্ততাৰ (implication) প্ৰশ্ন আহি পৰে। আলোচনাটো সহজ কৰিবৰ বাবে এই প্ৰশ্নবিলাক আমি ইচ্ছা কৰিয়েই বাদ দিছোঁ।

লোৱা উচিত। প্ৰকৃতিয়ে কিছুমান বিশেষ নিয়ম মানি চলাৰ দৰে সমাজো কিছুমান বিশেষ নিয়মৰ বশবৰ্তী বুলি আমি পূৰ্বেই কৈ আহিছোঁ। গতিকে প্ৰকৃতিৰ দৰে আমি সমাজৰ ওপৰতো প্ৰভুত্ব বিস্তাৰ কৰিবলৈ সক্ষম হ'ম যদিহে আমি এই নিয়ম বিলাক উলঙ্ঘনা নকৰি—কিয়নো ইহঁতক উলঙ্ঘনা কৰা অসম্ভৱ,—ইহঁতৰ সম্পৰ্কে জ্ঞান লাভ কৰিবলৈ যত্ন কৰোঁ। মাক্সবাদে সামাজিক গতিৰ নিয়মসমূহ অলঙ্ঘনীয় বুলি স্বীকাৰ কৰি লোৱাৰ সুবিধা লৈ বুৰ্জোৱা পণ্ডিতসকলে মাক্সবাদক এটা দৈববাদী তত্ত্ব বুলি গালি পাৰে; আদেশ দিব খুজিলে যে আদেশ মানিবও লাগিব, এই সাধাৰণ সত্য-টোৰ মৰ্ম ভালদৰে বুজাৰ বাবে ঐতিহাসিক প্ৰয়োজনীয়তাই মানুহক কিছুমান বীৰ্যহীন প্ৰাণীত পৰিণত কৰিছে বুলি তেওঁলোকে ধৰি লয়। সামাজিক গতিৰ নিয়মসমূহ আমি ভাঙিব নোৱাৰোঁ সঁচা,—মাক্সীয় দৰ্শনৰ পৰিভাষাত কবলৈ গ'লে সামাজিক গতিৰ নিয়মসমূহ 'প্ৰয়োজনীয়' সঁচা—কিন্তু সিহঁতক আমি বুজিব পাৰোঁ আৰু এই জ্ঞানে সমাজক ইচ্ছানুযায়ী গঢ় দিবলৈ আমাক ক্ষমতা দিয়ে। এই ক্ষেত্ৰত প্ৰাকৃতিক সূত্ৰবিলাকৰ লগত সামাজিক সূত্ৰ বিলাকৰ এটা সমান্তৰালতা (parallelism) দেখা যায়। প্ৰকৃতিৰ নিয়ম বিলাক আমি ভাঙিব নোৱাৰোঁ, সেইবুলি আমি প্ৰকৃতিৰ দাস নহওঁ, কাৰণ বিজ্ঞানে সিহঁতৰ সম্পৰ্কে আমাক জ্ঞান দিছে আৰু এই জ্ঞানৰ দ্বাৰা আমি প্ৰকৃতিক যথেষ্ট ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ সুবিধা পাইছোঁ।

মহাকৰ্ষণৰ নিয়ম আমি পৃথিবীৰ পৰা কোনোপধ্যেই নাইকিয়া কৰি দিব

১১ কিছুমান বিশেষ চৰ্ত্তত যিবিলাক ঘটনা ঘটাবলৈ বাধ্য তাকে মাক্সীয় দৰ্শনৰ পৰিভাষাত 'প্ৰয়োজনীয়তা' (necessity) বুলি কোৱা হয়। শুল্ক ডিগ্ৰী চেক্টিগ্ৰেডত বৰফ পানী হোৱাটো বা এশ ডিগ্ৰী চেক্টিগ্ৰেডত পানী ভাপ হোৱাটো এটা প্ৰয়োজনীয়তা—এটা বৈজ্ঞানিক প্ৰয়োজনীয়তা। সেইদৰে পুঁজিবাদৰ পাচত সমাজবাদ বা সমাজবাদৰ পাচত সাম্যবাদ অহাটো এটা ঐতিহাসিক প্ৰয়োজনীয়তা। বিপৰীতাৰ্থক শব্দবোৰ হ'ল ভাগ্য, দৈব, কপাল ইত্যাদি (ইংৰাজীত chance)। প্ৰয়োজনীয় পৰিস্থিতি বিলাকৰ বিষয়ে ভবিষ্যত বাণী কৰিব পাৰি। কিন্তু দৈবৰ বিষয়ে ভবিষ্যত বাণী কৰা অসম্ভৱ।

নোৱাৰোঁ, কিন্তু ই আমাক পৃথিবীৰ মহাকৰ্ষণ শক্তিৰ বাহিৰ ওলাই যোৱাত বাধা দিব পৰা নাই। ঠিক সেইদৰে ঐতিহাসিক প্ৰয়োজনীয়তা লুপ্ত কৰি পেলোৱাৰ ক্ষমতা আমাৰ নাই, সেইবুলি ইয়াৰ সমুখত আমি কিছুমান নিঃসহায় জীৱ নহয়, ঐতিহাসিক প্ৰয়োজনীয়তাৰ জ্ঞানে ইয়াক আমাৰ সুবিধাৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ ক্ষমতা দিয়ে। স্বাধীনতা সম্পৰ্কে এংগেলছে লিখিছে :

'Freedom does not consist in the dream of independence from natural laws, but in the knowledge of these laws and in the possibility this gives of systematically making them work towards definite ends. This holds good in relation both to the laws of external nature and to those which govern the bodily and mental existence of men themselves—the two classes of laws which we can separate from each other at most only in thought, but not in reality. Freedom of the will therefore means nothing but the capacity to make decision with the knowledge of the subject.' ১২

(৯)

আমি সৰ্বস্বাধাৰণতে ভবাৰ দৰে নিয়মনীতি উলঙ্ঘনা কৰাত কোনো স্বাধীনতা নাই; এনে স্বাধীনতা আচলতে এটা ভ্ৰমহে মাথোন, কাৰণ প্ৰকৃতিতেই হওক বা সমাজতেই হওক, জগতত এনে কোনো ঠাই নাই য'ত নীতি নিয়মৰ বাধা-বাধকতা নাথাকে। প্ৰকৃতিৰ আৰু সামাজিক পৰিস্থিতি বিলাকৰ অজ্ঞতাইহে আচলতে আমাৰ মনত এনে ধাৰণাৰ জন্ম দিয়ে। এজন উৎসাহী কিশোৰে

"I will do such things—

what they are yet I know not—but
they shall be the terror of the earth!"

বুলি ৰজা লিয়েৰৰ দৰে ভাবিব পাৰে, কাৰণ পৃথিবীত সন্তানৰ সৃষ্টি কৰি-

১২ Frederik Engels : Anti Duhring. (Progressive Publishers Moscow. p. p. 136—137.)

বলৈ যাওঁতে কিবিলাক সামাজিক নিয়মৰ দ্বাৰা তেওঁ অজ্ঞাতে পৰিচালিত হ'ব লাগিব, তাক তেওঁ নাজানে। চহা লোকসকলে জন্মৰ আপোনা আপুনি হয় বুলি ভাবে, কাৰণ বেমাৰ হোৱাৰ কাৰণ সম্পৰ্কে তেওঁলোক অজ্ঞ; মৰুভূমিত গছ-গছনি নগজে বুলি ভাবিয়েই আমি ক্ষান্ত থাকোঁ, কাৰণ কি চৰ্তত গছ-গছনিৰ জন্ম হয়, সেই সম্পৰ্কে আমাৰ জ্ঞান নাই। অতীতত এই অজ্ঞতাৰ বাবেই মানুহ আৰু ইতৰ প্ৰাণীৰ মাজত কোনো পাৰ্থক্য নাছিল। কিন্তু যেতিয়াই প্ৰকৃতিত ক্ৰিয়া কৰা নিয়মসমূহৰ বিষয়ে মানুহে জ্ঞান আহৰণ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে, তেতিয়াই মানুহ ইতৰ প্ৰাণীৰ পৰা আঁতৰি আহিল; প্ৰকৃতিৰ ওপৰত প্ৰভুত্ব বিস্তাৰ কৰাৰ ক্ষমতা লাভ কৰিলে; প্ৰকৃতি সম্পৰ্কীয় জ্ঞানেৰে প্ৰকৃতিক নিজৰ ইচ্ছানুযায়ী কামত খটুৱাবৰ স্বাধীনতা মানুহে লাভ কৰিলে; বেমাৰ হোৱাৰ কাৰণসমূহ উদ্ভাৱন কৰিলে আৰু তাৰ ফলত চিৰিংসা বিজ্ঞানৰ জন্ম হ'ল; গছ-গছনি গজাৰ নিয়মসমূহ বিচাৰি উলিয়ালে আৰু লগে লগে মৰুভূমিক শস্য-শ্ৰামলা কৰি তুলিব পৰা ক্ষমতাও মানুহে লাভ কৰিলে।

প্ৰকৃতিৰ দৰে সমাজত ক্ৰিয়া কৰা নিয়মসমূহৰ জ্ঞান আৰু বশ্যতাই সমাজক ইচ্ছানুযায়ী ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ আমাক স্বাধীনতা দিয়ে। মানুহ এটা সামাজিক সত্তা, সামাজিক সত্তাতেই মানুহৰ মানবীয় সাৰমৰ্ম লুকাই থাকে। মানবীয় ব্যক্তিত্বৰ বিকাশ সম্ভৱ কেৱল সমাজৰ ভিতৰতহে, কাৰণ সমাজৰ ভিতৰতে মানুহৰ জন্ম, ইয়াতেই সি বাস কৰে আৰু ইয়াতেই তাৰ মৃত্যুও ঘটে। গতিকে মানুহে স্বাধীনতা বিচাৰিব লাগিব সামাজিক নিয়মসমূহৰ ভিতৰতহে। সিহঁতক উলগ্ৰা কৰি নহয়। ৰবীন্দ্ৰনাথে এবাৰ লিখিছিল: "Emancipation from the bondage of the soil is no freedom for the trees." মাটিৰ দাসত্বৰ পৰা মুক্তি হোৱাটো গছৰ বাবে যেনেদৰে স্বাধীনতা নহয়, তেনেদৰে সামাজিক নিয়মানুভৱিতাৰ পৰা মুক্তি মানুহৰ বাবে স্বাধীনতা নহয়। স্বাধীনতা হৈছে আচলতে সামাজিক নিয়মসমূহ পালন কৰাৰ এটা গধুৰ দায়িত্ব। সচৰাচৰ ভবাৰ দৰে নিয়ম বিলাক স্বাধীনতাৰ প্ৰতিবন্ধক নহয়; বৰং ইহঁতে স্বাধীনতাৰ ওপৰত এটা সাৰ্বজনীনতা আৰোপ কৰি কেইজনমান মুষ্টিমেয় লোকৰ সুবিধাদাৰ পৰা

সাধাৰণ মানুহক ৰক্ষাহে কৰে। মাক্কে এঠাইত এই কথা মনোমোহাকৈ বৰ্ণনা কৰিছে:

"Laws are not rules that repress freedom any more than the law of gravity is a rule that represses movement..... Laws are the positive rights, general norms in which freedom has obtained an impersonal theoretical existence that is independent of any arbitrary individual. Its law book is a people's bible of freedom." ১৩

সামাজিক নিয়ম নথকা ঠাই সমাজত নাই। গতিকে সমাজত থাকিলে কিছুমান সামাজিক নিয়ম আমি পালন কৰিবই লাগিব। সামাজিক নিয়মসমূহ মানি চলিব নোখোজাৰ 'স্বাধীনতা' যদি কোনো মানুহে বিচাৰে, তেন্তে হয় তেওঁ অটব্য অৰণ্যৰ মাজত নহয় পৰ্ব্বতৰ গুহাত অকলে বাস কৰিব লাগিব, য'ত সমাজৰ কোনো নীতি-নিয়মে তেওঁক ঢুকি নাপায়গৈ। কিন্তু তেতিয়া আৰু তেওঁ মানুহ হৈ নাথাকে, সামাজিক সত্তা হেৰুৱাই তেওঁ হৈ পৰিব এটা ইতৰ প্ৰাণী। সমাজত থকা মানুহৰ বাবে স্বাধীনতা আছে সামাজিক অনুশাসনৰ ভিতৰতেই। মাজ্জবাদ এজন ইংৰাজ লোকে কোৱাৰ দৰে:

"Deliverance is only to be found in the realisation that society is a creation by which man attains a fuller measure of freedom than by the rejection of social restraints. The great illusion is that man is free not through but in spite of social relations. Actually man is unfree alone. He attains freedom by cooperation with his fellows. Thus all 'constraints', 'obligations', 'inhibitions', and 'duties' of society

১৩ Karl Marx : **Debates on the Freedom of the Press** : ডেভিদ মেকলেলানে লিখা **Marx Before Marxism** গ্ৰন্থৰপৰা উদ্ধৃত। Macmillan, London. P. 85

are the very means by which freedom is obtained by man. Liberty is thus the social consciousness of necessity." ১৪

(১০)

অৱশ্যে এইখিনিতে এটা কথাৰ প্ৰতি পাঠকৰ মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰা উচিত হ'ব। সামাজিক নিয়মসমূহৰ বশ্বতা স্বীকাৰতেই মানুহৰ স্বাধীনতা লুকাই থাকে বুলি আমি দঢ়াই দঢ়াই কৈ আহিছোঁ। সেইবুলি সামাজিক নিয়মবিলাক কিছুমান অপৰিবৰ্তনীয় জড়সূত্ৰ নহয়। সমাজক শাসন কৰিবৰ বাবে ইহঁতক কোনো এজন অদৃশ্য ভগবানে সৃষ্টি কৰি পৃথিবীলৈ পঠিয়াই দিয়া নাই। গতিকে ইহঁত চিৰকালৰ বাবে সত্য নহয়। মাক্সবাদত সত্যৰ কোনো স্থিৰ নিশ্চল নিৰিখ নাই, ইয়াত সত্য এটা গতিশীল ধাৰণা (dynamic concept)। গতিকে এটা বিশেষ পৰিস্থিতিত এটা যুগৰ এখন সমাজত যিবিলাক নিয়ম এসময়ত সত্য বুলি ধৰি লোৱা হৈছিল, পিচৰ সকলোবিলাক যুগতে সিহঁত সত্য হৈ থাকিব বুলি আমি ধৰি লোৱা অনুচিত। সামাজিক নিয়মবিলাক নিৰ্ভৰ কৰে দেশৰ ভৌগোলিক, ৰাজনৈতিক আৰু বিশেষকৈ আৰ্থিক পৰিস্থিতিবিলাকৰ ওপৰত আৰু এই পৰিস্থিতিবিলাকৰ পৰিবৰ্তনৰ লগে লগে সামাজিক নিয়মসমূহৰো পৰিবৰ্তন ঘটে। গতিকে সমাজৰ নিয়ম মানি চলাৰ অৰ্থ এইটো নহয় যে সমাজত অলৰ-অচৰ, সৰ্বকালৰ বাবে প্ৰযোজ্য কিছুমান নিয়ম আছে, এই নিয়মবিলাক আমি বিনা দ্বিধাই পালন কৰি যাব লাগিব। সামাজিক নিয়মৰ বশ্বতা স্বীকাৰ কৰাৰ মানে হ'ল, সাম্প্ৰতিক সমাজত যিবিলাক নিয়ম সঁচাকৈয়ে প্ৰযোজ্য হোৱা উচিত, সিহঁতৰ বশ্বতাহে স্বীকাৰ কৰা। সমাজৰ কেইজনমান বুদ্ধিয়ক লোকে যদি নিজৰ সুবিধাৰ বাবে অতীতৰ কোনো এটা যুগত প্ৰযোজিত হোৱা (বেনে, দাস-যুগত প্ৰযোজিত হোৱা) নিয়মবিলাক বৰ্তমান সমাজত প্ৰচলন কৰাব খোজে তেন্তে সেই নিয়মবিলাক পালন কৰাত আমাৰ স্বাধীনতা নাথাকে, বৰং সেই-বিলাক আমি ভাঙিবলৈহে বন্ধ কৰিব লাগিব আৰু সমাজত সেই নিয়মবিলাক

১৪ John Lewis : *Marxism and the Open Mind* : Routledge & Kegan Paul, P. 93

চলাবলৈ বন্ধ কৰিব লাগিব, যিবিলাকৰ প্ৰয়োগে বৰ্তমান সমাজৰ সামগ্ৰিক সুখ আৰু শান্তিত অবিহণা যোগায় আৰু সমাজক উন্নতিৰ পথলৈ আঙুৰাই লৈ যায়। ইয়াৰ পৰা বুজা যায় যে সামাজিক অনুশাসনৰ ভিত্তৰতে স্বাধীনতা আছে বুলি আমি কৈ আহিলেও সামাজিক অনুশাসনবিলাক আমি কেৱল অন্ধভাবে মানি গলেই নহ'ব, সিহঁত আমি বাস কৰা সমাজখনৰ প্ৰকৃততে উপযোগী হয় নে নহয় তাকো আমি বিচাৰ কৰি চাব পাৰিব লাগিব। দৰাচলতে স্বাধীনতা আছে সমাজৰ নিয়মবিলাক আমাৰ সামূহিক প্ৰয়োজনৰ লগত খাপ খুৱাই তোলাতহে, আমি সিহঁতৰ লগত নিজে খাপ খাই পৰাত নহয়। সামাজিক নিয়মসমূহৰ জ্ঞানে আমাক এই স্বাধীনতাৰ অধিকাৰী কৰি তোলে।

১১

স্বাধীনতাৰ এই মাক্সবাদী ধাৰণাত সন্তুষ্ট নোহোৱা মানুহ হয়তো বহুত ওলাব। তেওঁলোকে হয়তো ক'ব যে এই স্বাধীনতা কোনো স্বাধীনতাই নহয়, ই দাসত্বৰে এটা পৰোক্ষ সংজ্ঞা মাথোন। এই লোকসকলে এনে এক স্বাধীনতা বিচাৰে য'ত নীতি নিয়মৰ কোনো 'বামেলা' নাই। তেওঁলোকে পাহৰি যায় যে প্ৰকৃতিতেই হওক বা মানব-সমাজতেই হওক জগতত এনে কোনো ঠাই নাই য'ত নিয়ম কানুনৰ বাধ্য-বাধকতা নাই; প্ৰকৃতিৰ বস্তুসমূহে যেনেকৈ প্ৰকৃতিৰ নিয়ম পালন নকৰাকৈ থাকিব নোৱাৰে, তেনেকৈ সমাজত বাস কৰা মানুহেও সামাজিক নিয়ম পালন নকৰাকৈ থকা অসম্ভৱ। গতিকে নীতি নিয়মৰ 'বামেলা' নোহোৱা স্বাধীনতা এটা অৰ্থহীন অধিজ্ঞানিক ধাৰণা (metaphysical concept) মাথোন, বাস্তবত তাৰ স্থান নাই। ইজুগ বা মানসিক চঞ্চল-তাই যি নিৰ্দেশ দিয়ে, তাক পালন কৰাটোৱেই স্বাধীনতা নহয়, কাৰণ এনে স্বাধীনতা অৰাজ্যবাদ (anarchism) বা সুবিধাবাদলৈ (opportunism) পৰিণত হবলৈ বেচি সময় নালাগে আৰু ইয়াৰ ফলত স্বাধীনতাৰ বিকাশ হওক চাবি, লোপ পোৱাৰহে সন্তাননা থাকে। সঁচা কথা কবলৈ গলে এনে স্বাধীনতা কিছুমান সুবিধাবাদী লোকে নিজৰ স্বার্থৰ খাতিৰত যিহকে ইচ্ছা তাকে কৰিব খোজাৰ কিছুমান কৌশলৰ বাহিৰে আন একো নহয়। স্বাধীনতাক এই

লোক সকলে নিজৰ স্বার্থ-সিদ্ধিৰ বাবে প্ৰয়োজন অনুসৰি ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা এটা ব্যক্তিগত সম্পত্তি বুলি মনে মনে গণ্য কৰে; কিন্তু নিজৰ স্বার্থৰ কথা এনে নগ্ন ভাবে সমাজত প্ৰকাশ কৰাটো যিহেতু অশালীনতাৰ পৰিচায়ক, গতিকে সাৰ্বজনীন মানব-প্ৰকৃতিৰ এটা আবৰণ দি তেওঁলোকে এই সত্যৰ নগ্নতা ঢাকিব খোজে। ইচ্ছানুযায়ী মানুহক হত্যা কৰিবলৈ, স্বাধীন ব্যৱসায়ৰ নামত সাধাৰণ মানুহৰ শোষণ কৰিবলৈ বা পৰত্নীক হৰণ কৰিবলৈ সমাজে মানুহক 'স্বাধীনতা' দিব নোৱাৰে, কাৰণ ই স্বাধীনতা নহয়, ই মানুহৰ স্বার্থসিদ্ধিৰ আৰু ইন্দ্ৰিয়-বাসনা চৰিতাৰ্থ কৰাৰ বোঁশলহে মাথোন। মাত্ৰ এজন লোকক দিয়া এনে 'স্বাধীনতা'ই অগণন পৰাধীনতাৰ সৃষ্টি কৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে, এজন জমিদাৰৰ যদি যি ইচ্ছা তাকে কৰিবলৈ দিয়া হয়, তেন্তে তাৰ পৰিণাম হ'ব হাজাৰ হাজাৰ কৃষকক দাসত পৰিণত কৰি পেলোৱা। সেইদৰে কেইজনমান পুঁজিপতিক laissez-faire ৰ সুবিধা দিয়াৰ মানে হ'ল, সমাজৰ আন সকলো নাগৰিককে অৰ্থনৈতিক দাসত্বৰ শিকলিৰে বান্ধি পেলোৱা। গতিকে এনে ধৰণৰ 'স্বাধীনতা' সমাজে ব্যক্তিক দিব নোৱাৰে। সমাজত বাস কৰিবলৈ হ'লে সামাজিক নীতি-নিয়মসমূহৰ ভিতৰতে আমি স্বাধীনতা বিচাৰি উলিয়াব লাগিব। দেখাত ই দাসত্ব ঘেন লাগিব পাৰে, কিন্তু কেৱল দাসত্বৰ সমস্তাটোহে স্বাধীনতাই সমাধান কৰিব পাৰে, নহ'লে সি সুবিধাবাদলৈ পৰিণত হোৱাৰ পদে পদে সম্ভাৱনা থাকে।

১২

এইখিনিতে স্বাভাৱিকতে প্ৰশ্ন হয়, প্ৰচলিত সমাজ ব্যৱস্থাত স্বাধীনতা আছেনে? প্ৰচলিত সমাজত আমি দেখাত সকলো প্ৰকাৰৰ স্বাধীনতা পাইছোঁ— চিন্তাৰ স্বাধীনতা, কথাৰ স্বাধীনতা, প্ৰেছৰ স্বাধীনতা ইত্যাদি; কিন্তু এই স্বাধীনতা বিলাক, কবলৈ গ'লে, পৰাধীনতাৰহে কিছুমান পৰোক্ষ প্ৰকাশ মাথোন। আনৰ সুবিধাত আঘাত নকৰাকৈ যি কোনো কাম কৰাৰ স্বাধীনতা আমাৰ আছে। কিন্তু এনে স্বাধীনতাই মানুহৰ মাজত মানব-প্ৰজাতিৰ যিটো প্ৰধান বৈশিষ্ট্য— ভাতৃত্ববোধ,—তাক জগাই তুলিব নোৱাৰে; ই মানুহক মানুহৰ ওচৰ চপাই নিদিয়ে বৰং ই মানুহক মানুহৰ পৰা বিচ্ছিন্ন কৰিহে তোলে আৰু এই

বিচ্ছিন্নতাৰ ফলত স্বাধীনতা পৰাধীনতাপ্ৰায় হয়। গতিকে বৰ্তমান সমাজত যাক আমি স্বাধীনতা বুলি গণ্য কৰোঁ, সি দৰাচলতে দাসত্বহে। মাক্সে এই ঠাঠাইত লিখিছে: "Precisely the slavery of the civil society is, in appearance, the greatest freedom, because it is, in appearance, the perfect independence of the individual. Indeed the individual considers as his own freedom—no longer curbed or fettered by a common tie or by man—the movement of his alienated life-elements like property, industry, religion etc; in reality, this is the perfection of his slavery and his inhumanity." ১৪ক

প্ৰচলিত সমাজ-ব্যৱস্থাই অকল মানুহক মানুহৰ পৰা বিচ্ছিন্ন কৰাই নহয় মানুহক নিজৰ শ্ৰম আৰু চেতনাৰ পৰাও বিচ্ছিন্ন ('alienate') কৰি তুলিছে। ১৫ মানুহৰ শ্ৰমৰ বিচ্ছিন্ন সত্তা ধনে মানবীয় জীৱনৰ ব্যৱহাৰিক দিশ বিলাক আৰু মানুহৰ মগজুৰ বিচ্ছিন্ন সত্তা ধৰ্মই তাত্ত্বিক দিশ-বিলাক আজি দমন কৰি ৰাখিছে। পুৰুষৰ শক্তি, নাৰীৰ প্ৰেম, কিশোৰৰ সাহ, শ্ৰমিকৰ শ্ৰম, বুদ্ধিজীৱীৰ মগজু, প্ৰচলিত সমাজত এই সকলোবিলাককে ধনৰ বিনিময়ত

১৪ক Karl Marx: *The Holy Family*: S. Avineriৰে লিখা *The Social & Political Thought of Karl Marx* গ্ৰন্থৰ পৰা উদ্ধৃত। Cambridge University Press. P. 157.

১৫ হেগেল আৰু ফাৰবাত্ৰৰ অনুকৰণত মাক্সে 'বিচ্ছিন্নতা' (alienation) শব্দটো প্ৰায়ে প্ৰয়োগ কৰিছিল। তেওঁৰ মতে ধন হ'ল মানুহৰ শ্ৰমৰ বিচ্ছিন্ন সত্তা, ঈশ্বৰ হ'ল মানুহৰ নিজৰে এটা বিচ্ছিন্ন সত্তা আৰু স্বৰ্গ হ'ল ইহ জগত খনৰে এটা নিখুঁত প্ৰতিচ্ছবি। ধন আৰু ধৰ্মক তেওঁ সমান্তৰাল বুলি গণ্য কৰিছিল। Capitalৰ ঠাঠাইত তেওঁ লিখিছে:

"Just as in the sphere of religion, man is dominated by the creation of his own brain, so in the sphere of capitalist production, he is dominated by the creation of his own hand."

লাভ কৰিব পাৰি। গতিকে স্বাভাবিকতে সমাজত মানুহ আজি ধনৰ সন্ধানত
বলীয়া। নিজৰ বিদ্যা-বুদ্ধি, নিজৰ প্ৰতিভা, নিজৰ নৈতিকতা, নিজৰ সুকোমল
অনুভূতিসমূহ 'ধন' নামৰ অদৃশ্য ভগবানজনৰ হাতত বলি দি মানুহ নিঃস্ব হৈ
পৰিছে—যিটো বিশেষ গুণে মানুহক এসময়ত প্ৰাণীজগতৰ পৰা পৃথক
কৰিছিল, সেই সামাজিক সত্তা হেৰুৱাই মানুহ আজি পুনৰ হৈ পৰিছে
কেৱল নিজৰ অস্তিত্বৰ বিষয়ে চিন্তা কৰা কিছুমান স্বার্থস্বার্থী হিংস্ৰ জন্তুৰ
দৰে। সকলো মানুহেই অহৰ্নিশে নিজৰ স্বার্থৰ পিছে পিছে ঘূৰি ফুৰাৰ
ফলত মানুহে আজি ভ্ৰাতৃত্ববোধ পাহৰি নিঃসঙ্গ হৈ পৰিছে। দৰিদ্ৰতা,
দুৰ্বোগ, আকাল, মহামাৰীয়ে সমস্ত মানৱ-সমাজকে গ্ৰাস কৰিবলৈ উত্তত হ'লেও
কোনো মানুহৰে সেইকালে কাণ কৰিবলৈ সময় নাই; সকলোকে লাগে
মাথোন স্বাধীনতা—ব্যক্তিগত ধনৰ টোপোলা ডাঙৰ কৰাৰ স্বাধীনতা। সমাজখন
পচি গলে তেওঁলোক নিজেও যে এদিন পচিব লাগিব, ব্যক্তিগত স্বার্থৰ
সন্ধানত ঘূৰি ঘূৰি মানুহে এই সাধাৰণ সত্যটোকে আজি পাহৰি পেলাইছে।
নিজৰ ধনৰ টোপোলা বঢ়োৱাৰ 'স্বাধীনতা'ৰ বিষয়ে কভুৱেলে এঠাইত এটা
স্বন্দৰ মন্তব্য দিছে:

“This freedom of each man struggling for his free desires
and his own profit, so far from making us free, has long
delivered us over bound to chance. Blind fate, in shape
of war, unemployment, slumps, despair and neurosis, attacks
the 'free' bourgeoisie and his 'free' followers……so far from
being free he is whirled like a leaf on the gales of social
change.” ১৬

(১৩)

প্ৰচলিত সমাজত থকা স্বাধীনতাৰ মুখা পৰিহিত পৰাধীনতা বিলাকৰ
শিকলি ছিঙি স্বাধীনতা লাভ কৰাৰ উপায় কি? ইয়াৰ উপায় এটাই,—
প্ৰচলিত সমাজৰ যিবিলাক কাৰণে মানুহক মানুহৰ পৰা, আনকি মানুহক নিজৰ
পৰাও বিচ্ছিন্ন কৰি পেলাইছে সেই সকলোবিলাক কাৰণ নিৰ্মূল কৰা।

১৬ Christopher Caudwell : Studies in a Dying Culture

হেগেলে, লিখিছিল —‘For freedom it is necessary that we should
feel no presence of something which is not ourselves.’—
যিবিলাক 'আমি' নহয় সিহঁতৰ অস্তিত্ব অনুভব নকৰাটোৱেই হ'ল স্বাধীনতা—
আনভাষাত কবলৈ গ'লে বিচ্ছিন্নতাৰ বিলুপ্তিয়েই হ'ল স্বাধীনতা। গতিকে
প্ৰকৃত স্বাধীনতা পাব খুজিলে ফ্ৰাংকেনষ্টাইনৰ দৰে স্বয়ং শ্ৰষ্টাক দমন কৰি
বাথিব খোজা মানুহৰ শ্ৰম আৰু চেতনাৰ বিচ্ছিন্ন সত্তা ধৰ্ম আৰু ব্যক্তিগত
সম্পত্তিক, ধৰ্ম আৰু ঈশ্বৰক আমি সমাজৰ পৰা বহিষ্কাৰ কৰিব লাগিব।

ব্যক্তিগত যিকোনো বস্তুৰে আমাৰ অহমিকাবোধ বৃদ্ধি কৰে। গতিকে
ধনকে প্ৰমুখ্য কৰি যিকোনো প্ৰকাৰৰ ব্যক্তিগত সম্পত্তি যেতিয়ালৈকে সমাজত
থাকিব তেতিয়ালৈকে মানুহৰ অহমিকাপূৰ্ণ সত্তা লোপ নাপায় আৰু অহমিকা-
পূৰ্ণ সত্তা লোপ নোপোৱা পৰ্যন্ত মানুহে প্ৰকৃত স্বাধীনতা লাভ কৰিব নোৱাৰে।
কাৰণ অহমিকাবোধে মানুহক মানুহৰ পৰা বিচ্ছিন্ন কৰি পৰাধীনতাৰ ফাললৈহে
আঙুৰাই লৈ যায়। গতিকে প্ৰকৃত অৰ্থত স্বাধীনতা পাবলৈ হ'লে সকলো
প্ৰকাৰৰ উৎপাদনৰ সজুলি (means of production) ব্যক্তিৰ হাতৰ
পৰা সমাজৰ হাতত ন্যস্ত হব লাগিব; বৰ্তমান ব্যৱস্থাৰ উৎপাদন আৰু
বিতৰণৰ ক্ষেত্ৰত যি অৰাজকতা চলি আছে তাৰ ঠাই অধিকাৰ কৰিব লাগিব
কিছুমান সুপৰিকল্পিত সামাজিক সংস্থাই। তদুপৰি বৰ্তমান সমাজৰ ওপৰত
'ৰাষ্ট্ৰ' নামৰ যিটো দৈত্যাকায় অতিগঠন (super structure) আছে আৰু
যিটোৱে মানুহৰ ব্যক্তিত্বক দুভাগ কৰি পেলাইছে, সি সমাজৰ পৰা অন্তৰ্হিত
হব লাগিব; ব্যক্তিগত চিন্তা আৰু সামাজিক চিন্তা হ'ব লাগিব এক আৰু
অবিচ্ছিন্ন। জীৱন ধাৰণৰ বাবে কৰা ব্যক্তিগত সংগ্ৰামৰ তেতিয়াহে অন্ত
পৰিব। তেতিয়া আৰু স্বাধীনতা অভিধানৰ মাত্ৰ এটা শব্দ হৈ নাথাকে, ই
হ'ব মানৱ-প্ৰজাতিৰ এটা সঁচা সন্মতি। যিবিলাকক এতিয়া আমাৰ স্বাধীনতাৰ
প্ৰতিবন্ধক যেন লাগিছে, সেইবিলাক তেতিয়া হৈ পৰিব স্বাধীনতাৰ জয়
যাত্ৰাত আমাৰ বিচুমান পাথেয় মাথোন। মানুহ আৰু তেতিয়া নিজৰ সৃষ্টিৰ
দাস হৈ নাথাকে, মানুহ হ'ব নিজেই নিজৰ ভাগ্যবিধাতা। এংগেলছৰ ভাষাত
কবলৈ গ'লে সেয়াই হ'ব 'Humanity's leap from the kingdom
of necessity to the kingdom of freedom.' ১৭

১৭ Anti Dubring : Progressive Publishers P. 336.

(১৪)

এতেকে দেখা গ'ল যে বুজোঁৱা পণ্ডিতসকলে তেওঁলোকৰ সমাজ-ব্যৱস্থাত থকা ব্যক্তি স্বাধীনতাৰ গুণগান কৰি তাৰ অভাবৰ বাবে মাক্সবাদক গৰিহনা দিলেও প্ৰকৃততে তেনে ব্যৱস্থাত ব্যক্তিৰ স্বাধীনতা নাই; থাকিলেও সি কেইজনমান স্বাৰ্থান্বেষী লোকৰ সুবিধাবাদৰ এটা মন-ভুলোৱা প্ৰলাপ মাথোন। স্বাধীনতা আছে সাম্যবাদতহে মানুহৰ সামাজিক সত্তাটোৱে পূৰ্ণবিকাশ লাভ কৰিবলৈ সুবিধা পায়। এনে ব্যৱস্থাত ব্যক্তিগত সমস্যা বিলাকৰ পৰা প্ৰতিজন মানুহেই মুক্ত, আৰু ইজনে সিজনৰ লগত নিগূঢ়ভাবে জড়িত হৈ থকা সামাজিক সম্পৰ্ক বিলাক প্ৰতিজন মানুহেই কঢ়কটীয়াকৈ বুজি পায়। গতিকে এনে ব্যৱস্থাত 'সামাজিক পৰিৱৰ্তনৰ ঘূৰ্ণিতাহত' গছৰ পৰা পকা পাত এখিলাৰ দৰে মানুহে আৰু নিঃসহায় হৈ ঘূৰি ফুৰিব নালাগে; সামাজিক সংস্কাৰ বিলাকৰ জ্ঞানে সৃষ্টিকৰা সমাজখনৰ দাসত্বৰ পৰা মানুহক মুক্ত কৰে আৰু নিজকে নিজৰ প্ৰভু হবলৈ শিকায়।

(১৫)

ব্যক্তিগত চিন্তা ভাবনাৰ কৰ্ণীয়া দৰ্শনৰ গৰাহৰ পৰা মুক্ত সমাজৰ সৰ্ব্বাঙ্গীম উন্নতি সাধন কৰাই যদি আমাৰ জীৱনৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য হয়, প্ৰচলিত সমাজৰ 'কুমিঘন পক্ষৰ সাগৰত' মুক্তিৰ পথ বিচাৰি ককবকাই ফুৰা সহযোগী ভ্ৰাতৃ সকলক উদ্ধাৰ কৰাটোকেই যদি আমি আমাৰ জীৱনৰ ব্ৰত কৰি লব খোজোঁ, তেন্তে আহক, আহিব ধৰা সেই সাম্যবাদী নতুন পৃথিৱীখনৰ বাবে পথ পৰিষ্কাৰ কৰা কামত আমি উঠি পৰি লাগি যাওঁ। সেই নতুন পৃথিৱীখনৰ আশু আগমন হয়তো সম্ভৱ নহয়, আমাৰ জীৱন কালৰ ভিতৰত সেই নতুন পৃথিৱীখন দেখাৰ সৌভাগ্য হয়তো আমাৰ নহবই, কিন্তু আমি তাত হতাশ হোৱাৰ কাৰণ কি? আমাৰ পৰিশ্ৰমে আমাক নহলেও আমাৰ উত্তৰ পুৰুষসকলকতো এদিন সেই পৃথিৱীখনত বাস কৰিবলৈ সুবিধা দিব! আৰু সেয়াই জানো আমাৰ বাবে কম সৌভাগ্যৰ কথা? শ্যেলীয়ে লিখিছিল:

The world's great age begins anew
The golden days return;

The earth doth iike a snake renew
Its winter skin outworn.

সাপৰ জাৰকালিৰ ছালৰ দৰে পুৰণি পৃথিৱী এতিয়া উৰালি যাবলৈ আৰম্ভ কৰিছে; গতিকে নতুন পৃথিৱীৰ আগমন সূনিশ্চিত। কিন্তু সেইবুলি ঐতিহাসিক অপৰিহাৰ্য্যতাৰ ওপৰত সম্পূৰ্ণ ভাবে নিৰ্ভৰ কৰি হাত সাৰটি বহি থাকিলে নতুন পৃথিৱীখনে নিজে আহি আমাৰ হাতত ধৰা নিদিয়ৈহি, আমি তাক ধৰা পেলাবলৈ যত্ন কৰিব লাগিব? আৰু ইয়াতেই হয়তো আমাৰ জীৱনৰ সাৰ্থকতাও লুকাই আছে।

— X —

অসমৰ কৃষিসংকটৰ পটভূমি

অনিল বায় চৌধুৰী

বৰ্তমান সময়ত সদিয়াৰ পৰা দ্বাৰকাঁলে, কাশ্মীৰৰ পৰা কন্যাকুমাৰীকালৈ ভাৰত মহাদেশৰ পচপন্ন কোটি জনগণ একেটি অৰ্থব্যৱস্থা, সমাজব্যৱস্থা আৰু প্ৰশাসন বান্ধোনেৰে বন্ধা। মোগল ৰাজত্বৰ শেষভাগ বা ইংৰাজ ৰাজত্বৰ প্ৰথমদ্বিত এই বন্ধন বৰ্তমানৰ দৰে সুদৃঢ় অৰ্থাৎ সৰ্বাত্মক নাছিল। তাৰ পিছৰ পৰাই সাম্ৰাজ্যবাদৰ দুৰন্ত প্ৰভাৱৰ অন্তৰালত পুঁজিবাদী অৰ্থব্যৱস্থাৰ বিকাশৰ লগে লগে এই বান্ধোনৰ ভেঁটি সকলোবিধৰত সুদৃঢ় হয়। স্বাধীনোত্তৰ ভাৰতত পঞ্চবাৰ্ষিকী পৰিকল্পনা, ভাৰতীয় সংবিধান আদিৰ দ্বাৰা দেশৰ অৰ্থব্যৱস্থাক এটা বিশেষ ভাবে গঢ় দিবলৈ বিচৰা হ'ল। নামাকৰণ যিহকে কৰা নহওক কিয়—(গণতান্ত্ৰিক সমাজবাদ, গণতন্ত্ৰ, সমাজবাদী) ফলত দেখা গল যে বিদেশী পুঁজি, একচেটিয়া পুঁজি আৰু এই সকলৰ তল্লীবাহক হিচাপে দেশীয় ধনীবোৰৰ বল বাঢ়িবলৈ ললে আনহাতে আওপূৰণি সামন্তবাদী ব্যৱস্থাই নতুন জগতৰ পুঁজিবাদৰ লগত লগলাগি নতুন বটলত পুৰণি মদৰ দৰে এটা বিশেষ চৰিত্ৰ ললে।

এইবোৰৰ ৰূপ প্ৰকাশ পালে সমাজৰ অৰ্থব্যৱস্থাৰ বিকাশৰ মাজেদি। এই বিকাশ ভাৰতৰ প্ৰতিখন ৰাজ্যতে বা ৰাজ্যৰ সকলো অংশতে সমহাৰৰ নহব পাৰে—কিন্তু তেনে হোৱাৰ পথত আগবঢ়াৰ লক্ষণ সকলোতে দেখা যায়।

গতিকে সুকীয়াকৈ অসমৰ বাবেই কৃষি সমস্যা বা কৃষি সংকট হোৱা নাই, হৈছে দেশৰ সকলো ঠাইতে। তথাপিও অৰ্থব্যৱস্থাৰ অসম বিকাশ, ভৌগোলিক অবস্থা আৰু যাতায়ত ব্যৱস্থা সম্বন্ধীয় বিশেষ সমস্যা বা বজাৰৰ দুৰত্ব আদিৰ লগতে দুই এটা বিশেষ সামাজিক কথাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি উদ্ভৱ হোৱা অসমৰ সুকীয়া সমস্যা চকুত ৰাখি বিষয়টো আলোচনা কৰিব পৰা যায়।

নতুন পৃথিৱী

নৱেম্বৰ : ১৯৭১

অসমৰ কৃষিসংকটৰ পটভূমি

৭৩

কৃষিজাত সম্পদৰ উৎপাদন ক্ৰমশঃ হ্রাস হ'লে, নাইবা কৃষিত যি পৰিমাণৰ পুঁজি, শ্ৰম আদি নিয়োগ কৰা হয় তাৰ অনুপাতত উৎপন্নৰ পৰিমাণ বা উৎপন্ন বিক্ৰি কৰি পোৱা ধন কম হ'লে কৃষিসংকট বুলি কোৱা হয়। আনহাতে উৎপন্নৰ পৰিমাণ আৰু উৎপন্নৰ দাম দুয়োটাই উপযুক্ত হলেও যিসকলে পৰিশ্ৰম কৰি কৃষিকাৰ্য্য কৰে তেনে কৃষকৰ সংকটকো কৃষি সংকট বুলি ব্যাখ্যা কৰা হয়।

উৎপন্নৰ পৰিমাণ সবহ হলেই যে কৃষকৰ আয় বাঢ়িব—ই কোনো স্বতঃসিদ্ধ কথা নহয়।

কাৰণ কৃষিৰ উৎপন্নৰ বজাৰ নিয়ন্ত্ৰিত হয় পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাৰ নিয়মৰ মাজেদি। উৎপন্ন হোৱা বস্তুবোৰ বজাৰ পোৱাৰ আগতেই আন আন বহুতো শক্তিয়েও তাত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে।

খেতিৰ মাটি নহলে কৃষিকাৰ্য্য সম্ভৱপৰ নহয়। এই মাটিবোৰৰ লগত খেতি-কৰৰ সম্বন্ধ, অৰ্থাৎ মাটিবোৰৰ ওপৰত খেতিয়কৰ অধিকাৰ, এইমাটি ব্যৱহাৰ কৰাৰ বাবে দিবলগীয়া বাহি, খাজনা কিংবা শয্যৰ অংশ আদি, বা মাটি উৰাৰ গুণাগুণ বা আয়তনৰ পৰিমাণ এই সকলোবোৰ কৃষিকাৰ্য্যৰ ক্ষেত্ৰত অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ কথা। এই ভূমিসম্পৰ্কৰ মাজত সামাজিক ৰীতিনীতি, ভূমি-বাহুহনীতি বা আইন, ভূমিব্যৱস্থাৰ বিভিন্ন ৰূপে কৃষিকাৰ্য্যৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰত্যক্ষ বা পৰোক্ষ ভাবে প্ৰভাৱ পেলায়। খেতিৰ মাটিবোৰৰ সমূহ উৎপন্ন খেতিয়কৰ নিজা নহয় (কিন্তু মাটি আন সম্পত্তিৰ দৰে দানবিক্ৰীহস্তান্তৰ যোগ্য)। খেতিৰ মাটি কিনি পুঁজি নিয়োগ কৰি উৎপন্নৰ কামত এপইচাও খৰছ নকৰি খেতিয়কৰ হতুৱাই আধি বা চুকানি বন্দবস্তত উৎপন্নৰ এটি বৃদ্ধন অংশ (বেচি ভাগত আধা) পাব পৰাৰ সামন্তবাদী ব্যৱস্থাও ভূমিসম্পৰ্কৰ ক্ষেত্ৰত আছে।

গতিকে আমি পাওঁ যে উদ্যোগৰ ক্ষেত্ৰত যিটো নাই সেই সামাজিক ৰীতিনীতিৰ প্ৰভাৱ (যথা গাৰ্ভৰ হিন্দুসমাজত বহুতো গোষ্ঠিয়ে নাঙলৰ মুঠিত ধৰিব নোৱাৰে), আওপূৰণি সামন্তবাদী ভূমিসম্পৰ্ক আদিৰ প্ৰভাৱ সাধাৰণ ভাবে কৃষিক্ষেত্ৰত আছে। উদাহৰণ স্বৰূপে পুঁজিবাদী ধৰণে কৰা চাহখেতিৰ সতে আমাৰ ধান খেতি, মাহ খেতিৰ ব্যৱস্থা ৰিজাই চালে বৃদ্ধি পাবি।

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : প্ৰথম সংখ্যা

একে কৃষি যদিও দুয়োবিধৰ চৰিত্ৰ-চেহেৰা চকুত পৰাতকৈ বেলেগ। পুঁজি-বাদী পশ্চিমীয়া উন্নতদেশসমূহৰ খেতিপামি আমাৰ চাহখেতিৰ দৰে সংগঠিত।

কৃষিক্ষেত্ৰত চৰকাৰৰ দৃষ্টিভঙ্গিও বেলেগ। উদ্যোগৰ ক্ষেত্ৰত আয়ৰ অনুপাতে চৰকাৰী বাজহ দিবলগীয়া হয়। কিন্তু খেতিৰ ক্ষেত্ৰত মাটিৰ আয়-তনৰ ওপৰত ভূমিৰাজহ দিব লাগে। অকল ভূমিৰাজহেই নহয় লোকল বেট বোলা স্থানীয় উন্নয়নৰ খাজনাও দিব লাগে। উদ্যোগপতিয়ে যিখিনি সুবিধা পায় খেতিয়কে তাক নাপায়।

আচলতে এসময়ত কৃষি সম্পূৰ্ণ স্বতন্ত্ৰ উদ্যোগ আছিল। এতিয়া ই একালে উদ্যোগপতি তথা বণিকসকলৰ পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাৰ নিয়ন্ত্ৰণত আনকালে ভূ-সামন্ত-বাদী ব্যৱস্থাৰ কবলত। ইংৰাজে আমাৰ দেশ অধিকাৰ কৰাৰ পিছৰ পৰাই সাধাৰণ কৃষিয়ে এই দুই তৰপীয়া নিয়ন্ত্ৰণ বা শোষণৰপৰা ভুগি আছে।

কৃষিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীলতা ভাৰতবৰ্ষত অতি বেচি। গ্ৰাম্য অৰ্থব্যৱস্থা মানেই সাধাৰণতঃ কৃষি অৰ্থব্যৱস্থাকে বুজায়। খেতিৰ মাটিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল মানুহৰ হেঁচা ভাৰতবৰ্ষত অতি বেচি। কাৰণ মানুহ অনুপাতে বিকল্প সংস্থান নাই। অসমত এই হেঁচা কম নহয়। ভাৰতৰ সকলো ৰাজ্যৰ ভিতৰত তাৰ পঞ্চম স্থান। যথা—

ৰাজ্য	প্ৰতিবৰ্গকিলোমিটাৰত	খেতিকৰা প্ৰতিএশ	খাদ্যশস্য খেতিকৰা
	জনবসতিৰ ঘনত্ব	একৰমাটিৰওপৰত	প্ৰতি এশ একৰ
		জনসংখ্যা	হেঁচা মাটিৰ ওপৰত জন-
			বসতিৰ হেঁচা

সৰ্বভাৰতীয় (গড়- হিচাপ)	১৩৪	১৩৫	১৫৬
পশ্চিমবঙ্গ—	৩২২	২৭০	২৬৪
বিহাৰ—	২৬৭	২৩৬	১২৭
উড়িষ্যা—	১১৩	১২৭	১৪৪
অসম— ১৯৫০-			
৫৪ৰ হিচাপত—	২৭	২৩২	২৬৭
(মেঘালয় ধৰি)			

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : প্ৰথম সংখ্যা

(ভৈয়ামৰ জিলা কেইখনত প্ৰতি বৰ্গ মাইলত গড়ে—৪৩২)

অসমত এই বিষয়ত গড় সৰ্বভাৰতীয় গড়তকৈ বেচি। কেৰেলা, পশ্চিমবঙ্গ, বিহাৰ আৰু তামিলনাডৰ তলতেই। মেঘালয় বাদ দি ধৰিলে এই হেঁচাৰ পৰিমাণ আৰু বেচি হ'ব।

১৯৬১ চনৰ পিয়লমতে ভৈয়ামৰ জিলা কেইখনৰ জন সংখ্যা ১০৫.৫৫ লাখ, তাৰে গাৰ্ৰ'ব বাস কৰে ২৭.৭২ লাখ। ১৯৭১ চনৰ হিচাপ পোৰা নাই তথাপিও অনুমান কৰিব পাৰি যে এতিয়ামানে গাৰ্ৰ'ত বাস কৰা লোকৰ সংখ্যা (চাহবাগিচাৰ বনুৰাখিনিক বাদে) ১১২.৫ লাখ মান হ'ব। খেতি মজুৰকে ধৰি খেতিৰ কাম কৰা মানুহ গাৰ্ৰ'ত তেনে কাম কৰা মানুহ, আৰু তেনে মানুহে পুহিব লগা মানুহৰ অনুপাত হল ১:৩। এজনে তিনিজন কাম নকৰা লোকক পুহিব লাগে। এই তিনিজন হয় বেকাৰ, নহয় কৰ্ম-ক্ষমতাহীন বৃদ্ধ, অবালা বা শিশু। এই অনুপাতৰ সংখ্যা দিনকদিনে বাঢ়িছে।

চাহখেতিৰ মাটি বাদ দি আন খেতিৰ মাটিৰ পৰিমাণ (ভৈয়ামৰ জিলাত) হ'ল ২৫.১৩ লাখ হেক্টৰ। প্ৰতিজন খেতিয়কৰ ভাগত মাটি গড়ে ৫ ব পৰা ৬ বিঘালৈ পৰিলেহেঁতেন যদিহে খেতিৰ মাটি খেতিয়কেহে পালেহেঁতেন আৰু সেই মাটিৰ সমবিতৰণ হ'লেহেঁতেন। ১৯৬৫-৬৬ চনৰ উৎপন্নৰ চৰকাৰী হিচাপ আৰু বজাৰ দৰ মতে একোজনৰ উৎপন্ন গড়ে বছৰে ৩৮০ টকা (মাহে ৩১.৭৫ টকা হয়)। (এইখিনি আয়ৰে এজন মানুহেই বাচি থকা সম্ভৱ নহয়—তাৰ উপৰিও আৰু তিনিজনক পোহা!)

কিন্তু গড় হিচাবত ৫ ব পৰা ৬ বিঘা মাটি একোজন খেতিয়কে পোৰা যেন দেখিলেও দৰাচলতে কথা তেনে নহয়। দেখুওৱাৰ্থকৈ ১.৬৭ লাখ (১৯৬১ চনৰ হিচাপ) খেত মজুৰৰ ভাগত নিজাৰকৈ মাটি নপৰে। কিছুবছৰ আগতে যোৰহাটত থকা কৃষি অৰ্থনৈতিক গবেষণা কেন্দ্ৰৰ তথ্যমতে জনা যায় যে:—

- (১) ১০%ৰ পৰা ১৫% ভাগৰ অকণো মাটি নাই।
- (২) ২৫%ৰ ভাগত—তিনিবিঘাকৈ মাটি (এক একৰত ৩.২ বিঘা মাটি)
- (৩) ২৬%ৰ ভাগত তিনি বিঘাৰপৰা ৮ বিঘাকৈ মাটি আছে।
- (৪) ১৫%ৰ ভাগত ৮ বিঘাতকৈ বেচি আৰু ১৫ বিঘাতকৈ কম মাটি।
- (৫) ২৫%ৰ ভাগত ১৫ বিঘাতকৈ সৰহ। অৰ্থাৎ দেখা যায় যে খেতিৰ

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : প্ৰথম সংখ্যা

মাটিৰ শতকৰা ৭১ ভাগ আছে শতকৰা ২৫ ভাগৰ হাতত (যাৰ মাটি ১৫ বিঘাতকৈ সৰহ) আৰু শতকৰা ২২ ভাগ মাটি আছে বাকীবোৰৰ হাতত। অৰ্থাৎ ৬ লাখ ৭৬ হাজাৰ হেক্টৰ মাটিত ২২ লাখ ৪০ হাজাৰ মজলীয়া, দুখীয়া মাটিহীন খেতিয়ক—যাৰ মাটি ১৫ বিঘাতকৈ কম—আৰু খেত মজুৰে নিৰ্ভৰ কৰে। খেতমজুৰ সকলৰ (১ লাখ ৩৭ হাজাৰ) দিনহাজিৰাৰ হাব গড়ে ৩ টকা ৩৭ পয়চা বুলি চৰকাৰী হিচাপত দেখুৱা হলেও দৰাচলতে বছৰ দিনৰ এক চতুৰ্থাংশ দিন এওঁলোকৰ কাম নাথাকে।

চৰকাৰী তথ্যমতেই জনা যায় যে অসমত ১৪ লাখ ১১ হাজাৰ কাঠৰ নাঙল, ১৮ হেজাৰ লোৰ নাঙল আৰু ৬৩২খন ট্ৰাক্টৰ (তাৰে কিছুমান চাহ খেতিত লগোৱা হয়) আছে।

ঠিক এনে এটা পৰিস্থিতিত অসমৰ কৃষিসংকট আঁতৰাবলৈ আশু প্ৰয়োজনীয় কাম কি? ভূমি সংস্কাৰ বা যাৰ হাতত নাঙল তাক নাঙলৰ জোখাৰে মাটি দিয়াৰ আৰু সেই মাটি ৰখাৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগিব নে ভূমিসংস্কাৰ নকৰাকৈয়ে বৈজ্ঞানিক পদ্ধতি অবলম্বন কৰিয়েই কৃষিৰ সংকট আঁতৰ কৰিব পৰা যাব? কৃষিজাত উৎপাদনৰ বজাৰখন এমুঠিমান শিল্পপতিৰ হাতত এৰি দিলে জানো খেতিয়কে উৎপন্নৰ উচিত দাম পাব? কৃষকৰ সামগ্ৰিক কল্যাণৰ আঁচনি নললে জানো খেতিয়কৰ কুশলতা বাঢ়িব? কৰ ব্যৱস্থাত খেতিয়কক সকাহ দিবলৈ ভূমিৰাজস্বনীতি কেনেদৰে সলাব লাগিব? কৃষিৰ ওপৰত জন-বসতিৰ হেঁচা কমাবলৈ কি কৰিব লাগিব?

এই প্ৰত্যেকটো কথাৰ লগত অৱশ্যে আমাৰ দেশৰ শাসনত অধিষ্ঠিত শ্ৰেণীটোৰ স্বার্থ আৰু সেই স্বার্থ অনুসৰি লোৱা ব্যৱস্থাবোৰ সম্পৰ্কে কি কৰা যাব সেই কথাটোও নিশ্চয় আহি পৰিব।

আমি দেখি আহিছো যে এতিয়াও খেতিৰ মাটি কিনি কিসা বন্ধকী ৰাখি বা চৰকাৰৰ পৰা লৈ অখেতিয়ক মানুহ বা ধনী খেতিয়কে মাটিহীন খেতিয়ক বা দুখীয়া খেতিয়কক আধি বা চুকানি ব্যৱস্থাত খোত কৰাব পাৰে। মাটি কিনোতে নিয়োজিত পুঁজিৰ (বিঘাই ৮০০ বা ১০০০ হাজাৰ) সূত মূঠতে ৩০ (শতকৰা ৬ টকা বছৰি) আৰু খাজনা ১.৫০ মূঠ ৩১.৫০ৰ পৰিবৰ্তে ৪।। (চাৰেচাৰি) মোন ধান পালেও (বিঘাত গড়ে ৮ মোন উৎপাদন ধৰিলে)

৮০ বা ১০০ টকা পালে কোন গাৰঁলীয়া ধনীয়ে ৰাষ্ট্ৰীয় সঞ্চয় পুঁজি, ডাকঘৰ বা অধিক শস্ত উৎপাদনত ধন নিয়োগ কৰিব? নিজৰ ব্যৱহাৰত লগাখিনিৰ বাহিৰে ৰাহি হবলৈ বা হাতত মুঠ খাবলৈ ধনী খেতিয়ক বা অখেতিয়ক মাটি গিৰীৰ বাহিৰে মজলীয়া, দুখীয়া, মাটিহীন খেতিয়কে ধান উৎপাদন কৰিব নোৱাৰে। বৰঞ্চ নিজৰ খাবলৈ লগাখিনিকো ধনৰ অভাৱত বজাৰত বিক্ৰি কৰি দিয়ে, ধাৰ মাৰিবলৈ বা গৰু কিনিবলৈকে, উৎপাদন যিমানেই বৃদ্ধি নহওক—গড়ে ৪।৫ বিঘা মাটিৰ খেতিয়কে কোনো পধ্যেই ৰাহি শস্তৰ মালিক হব নোৱাৰে—অৰ্থাৎ নিজৰ পৰিয়ালৰ নিয়ন্ত্ৰণ খৰচখিনি উলিয়াই উন্নতবীজ, উন্নত কলকজা, সাৰ, কোৰ্শল আদি প্ৰয়োগৰ বাবে খৰচ উলিয়াব নোৱাৰে। মাৰিমৰকত হালৰ হালোৱা গৰু মৰিলে, খেতিৰ সময়ত বেমাৰত পৰিলে, বানপানী বা অনাবৃষ্টি বা পোকৰ উপদ্ৰৱত খেতি নষ্ট হলে এই শ্ৰেণীৰ খেতিয়কে হয় শস্তৰ অগ্ৰিম বিক্ৰী কৰি কিসা মাটি বিক্ৰী বা বন্ধকী দি হয় গৰু গোটাৰ লাগে নহয় পৰিয়ালৰ মানুহকিটাৰ পেট প্ৰবৰ্ত্তাব লাগে।

যি ধনী খেতিয়ক বা অখেতিয়ক মাটিগিৰিৰ হাতত ৰাহি শস্ত থাকে বা ৰাহি শস্তৰ বাবে বা আন কাৰণে হাতত ধন আছে, তেওঁলোকে দুখীয়া খেতিয়কসকলৰ দুৰবস্থাৰ সুযোগ লৈ এওঁলোকৰ স্থাৰৰ অস্থাৰ সম্পত্তি কিনি বা গোটাই লয়। ঠিক এনেদৰেই কমভাগ ধনী খেতিয়কৰ হাতত খেতি মাটিৰ প্ৰায় তিনি চতুৰ্থাংশ মাটি এতিয়ালৈকে গোট খাইছে আৰু গ্ৰামাঞ্চলত মাটিহীন খেতিয়ক নিবহুৱা আদিৰ সংখ্যা সাংঘাটিকভাবে বাঢ়িছে। অইন যিয়েই নাথাকক মাটিহীন খেতিয়ক য'ত অতি বেছি সংখ্যক থাকে সেই ক্ষেত্ৰত ধনী খেতিয়ক বা মাটি মহাজনে খেতিৰ মাটিত নিজৰ সুবিধা অনুসৰি যিকোনো চৰ্ততে মাটিহীন বা দুখীয়া খেতিয়কক নিয়োগ কৰিব পাৰে। অৱস্থাৰ সুযোগ গ্ৰহণ কৰাৰ পৰা ধনী খেতিয়ক বা মাটি মহাজনক বিৰত কৰাৰ উপায় নাই। অধিক উৎপাদনৰ বাবে যন্ত্ৰপাতি, পাম্প, ট্ৰাক্টৰ আদি কিনাৰ বাবে ব্যাহ্বোৰে সম্পত্তি জামিনত লৈ ধন দিয়া ব্যৱস্থা লোৱাৰ কথা বৰকৈ প্ৰচাৰ কৰা হয়। কিন্তু যাৰ হাতত মাটি আছে সিহে জামানত দিব পাৰে—দুখীয়া মাটিহীন খেতিয়কে কৰিব কি পাৰে বাক? নতুন কোৰ্শল, সাৰ আদি প্ৰয়ো- ক্ষেত্ৰতো তলৰ শ্ৰেণীৰ খেতিয়কে এতিয়ালৈকে কোনো উৎসাহ পোৱা

নাই। ইয়াৰ কাৰণটো সমাজ ব্যৱস্থাৰ ভিতৰতে আছে। দেশৰ অৰ্থব্যৱস্থাৰ বাহিৰে স্থিতিৰ লগত দুখীয়া, মাটিহীন খেতিয়ক তথা খেতমজুৰৰ শ্ৰেণীস্বার্থক বিৰোধ হ'ল ইয়াৰ মূল কাৰণ।

যিটো কাৰণে দেশৰ সামগ্ৰিক আৰ্থিক ৰাজনৈতিক ক্ষমতা ক্ৰমশঃ কেই-ষৰমান মুষ্টিমেয় একচেটিয়া পুঁজিপতিৰ কবলত পৰিছে সেই কাৰণতে গ্ৰাম্য কৃষি সমাজতো আমি দেখিছো যে গাঁৱৰ আৰ্থিক, ৰাজনৈতিক, সামাজিক ক্ষমতা নাহে নাহে গাঁৱলীয়া ধনী খেতিয়ক বা মাটি মহাজনৰ হাতত গোট খাবলৈ ধৰিছে। সেই কাৰণটো হ'ল শাসক গোষ্ঠীৰ শ্ৰেণীচৰিত্ৰ। এই শ্ৰেণীচৰিত্ৰই দেশৰ প্ৰশাসন, বিচাৰ, আইন-কানুন আদিৰ প্ৰকৃতিও নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিছে। স্বাধীনতাৰ পিছত হোৱা পৰিবৰ্ত্তনটো হ'ল, স্বাধীনতাৰ আগতে বিদেশী শাসক সকলে তেওঁলোকৰ ঔপনিবেশিক পদ্ধতিৰ লগত খাপ খোৱাকৈ গ্ৰামাঞ্চল তথা কৃষিৰ ক্ষেত্ৰত (চাহখেতি, নীলখেতি, কফিখেতি আদি সংগঠিত খেতিৰ ক্ষেত্ৰত নহয়) তৈয়াৰ কৰা সামন্তবাদী পদ্ধতিৰ জমিদাৰ আৰু অনুপস্থিত ভূস্বামী (Absentee Landlord) সকলৰ পৰিবৰ্ত্তে এতিয়া একচেটিয়া পুঁজি আৰু সামন্তবাদী স্বার্থৰ মতে খাপখোৱাকৈ এটা নতুন শ্ৰেণীৰ সৃষ্টি হৈছে। পুঁজিবাদী পদ্ধতিৰে ভাৰতৰ দৰে অনুন্নত দেশৰ বিকাশ সম্ভৱপৰ নহয়—হলে দেখিলো-হেঁতেন যে ধানখেতিৰ দৰে গ্ৰামাঞ্চলৰ খেতিবোৰো চাহখেতি, কফিখেতি আদিৰ দৰে বা পশ্চিমীয়া দেশবোৰৰ খেতিৰ পায়বোৰৰ দৰে সংগঠিত হ'লহেঁতেন আৰু দুখীয়া মাটিহীন আনকি মজলীয়া খেতিয়কবোৰেও মাটি হেৰুৱাই ক্ৰমাৎ খেতমজুৰত পৰিণত হ'লহেঁতেন; অৱশ্যে লগতে কৃষি উৎপাদন কৰিলেহেঁতেন।

সমবায় পদ্ধতিৰ কথা বৰকৈ কোৱা হয়। কিন্তু যি দেশত কৃষি স্বত্বৰ ওপৰত শোষণ চলাই—(কৃষিজাত উৎপন্নৰ দাম আৰু সেই কেঁচা মালৰ পৰা উৎপাদিত সামগ্ৰী—যাক কৃষকসকলে ব্যৱহাৰ কৰে—তাৰ দাম নিৰ্দ্ধাৰণ কৰে উদ্যোগ-পতি গোষ্ঠীয়ে) পুঁজিবাদ বৰ্তি আছে—তাত সমবায় পদ্ধতিয়ে দুখীয়া কৃষকৰ স্বার্থপূৰণ কৰিব বুলি আশা কৰিব নোৱাৰি। গাঁৱৰ ক্ষেত্ৰত দেখা যায় যে গ্ৰাম্য সমবায়বোৰ ধনী খেতিয়কৰ হাতত পৰে আৰু ধনীখেতিয়কৰ শক্তিবৃদ্ধি কৰাৰ সহায়ক হয়। সমবায় খেতি পামৰ অবস্থাও একেই।

ঠিক একে কাৰণেই চৰকাৰী পতিত মাটি বিতৰণৰ ক্ষেত্ৰত, বা চি

আইন কাৰ্য্যকৰী কৰাৰ ক্ষেত্ৰত মাটিহীন দুখীয়া খেতিয়কৰ লাভ নহয়, অখে-তিয়ক ব্যৱসায়ী ধনী সকলে মাটিহীনৰ সংজ্ঞাত মাটি পায়; চিলিং আইনৰ প্ৰয়োগ কৰোতে এনে স্ক্ৰুঙা ৰাখি প্ৰয়োগ কৰা হয় যাতে প্ৰয়োগ কৰণৰ ফলত অলপো মাটি দুখীয়া মাটিহীনক দিবলৈ নোলায়। এই ক্ষেত্ৰত চুটামান উদা-হৰণ দিয়াৰ পৰা বিৰত থাকিব নোৱাৰিলো—এই প্ৰসঙ্গত চৰকাৰৰ প্ৰধান গুৰিয়াল দুজনমানৰ কাণ্ড ইয়াত উল্লেখ কৰিবলৈ লোৱা হ'ল। এগৰাকীয়ে নিজৰ ক্ষেত্ৰত কেনেকৈ চৰকাৰী আইন বলবৎ কৰিছে? অসমত চিলিং আইন প্ৰয়োগ কৰিবলৈ লোৱা সময়ত ৰাজ্যৰ আইন মন্ত্ৰী আছিল শ্ৰীফককদ্দিন আলী আহমেদ চাহাব। ১৪.৫।৬০ ইং তাৰিখে অসমৰ ৰাজহ বিভাগৰ সহকাৰী সচিবৰ হাতত কৃষক সভাৰ ফালৰপৰা গুৱাহাটী চাৰ্কেলৰ অধিক-মাটি থকা মানুহৰ তালিকা এখন দাখিল কৰি সেই মাটি চিলিং আইন অনুসৰি অধিগ্ৰহণ কৰি তাৰে দুখীয়া খেতিয়ক ৰায়তক বিলাই দিবলৈ কোৱা হৈছিল। সেই মাটিৰ ভিতৰত (গুৱাহাটী-চাৰ্কেল) ১।১০।৫৮ ইং তাংৰ হিচাপমতে স্বয়ং আইনমন্ত্ৰী—শ্ৰীফককদ্দিন আলী আহমেদ (পিতা লে: ক: জালুৰ আলী আহমেদ, পাণবজাৰ লাখটকীয়া) চাহাবৰেই আমচং গাৰত ৫৪ নং ম্যাদী পট্টাৰ (পুৰণি) ৫৫৬৩/৪ মাটি আছিল আৰু তাত এশৰ ওপৰ দুখীয়া ৰায়ত খেতিয়ক আছিল। চুনচালি বাগিচাৰ নামত ১ নং কি: চি: গ্ৰাণ্ট আৰু ১ নং ম্যাদী পট্টাত ২৬২২/১৭, আৰু মালিক পি জি দমব্ৰেইনৰ নামত টেপেচিয়া (১০ নং ম্যাদী), কমাৰকুচি (২২ নং ম্যাদী), কমাৰকুচি ননকে (১ নং ৩০ চনা গ্ৰাণ্ট), বৰখাট (৬৭ নং ম্যাদী), মদঘৰীয়া ১নং (১৫ নং খে: ম্যাদী), মদঘৰীয়া ২নং বি ম্যাদী মদঘৰীয়া ননকে (১নং বি: খে: ১নং কি: চি: গ্ৰেণ্ট, ১নং ৩০ চনা গ্যাণ্ট, ১ নং ম্যাদী) খাৰঘুলি ননকে (১নং ম্যাদী), কমাৰকুচি ১৮ নং আৰু ৩৭ নং ম্যাদী, টেপেচিয়া (৫৮ আৰু ৬২ নং ম্যাদী), নুনমাটি (২ নং আৰু ৩ নং ম্যাদী)—৪২৩৬/৪ কঠা মাটি আছিল। সেই একে মালিক পৰিয়ালৰে এইচ এইচ দমব্ৰেইনৰ নামত ফটাশীল ননকে (১ নং কি: চি: চুনচালি, ১ নং কি: চি: চোৰ্ধীপাৰা, ১নং ৩০ চনা গ্ৰাণ্ট) আৰু নিজ পাণবাৰী গাৰত (১নং কি: চি:) গাৰত ৩১২৫/২ লোচা মাটি পাটল।

কিন্তু কাৰ্য্যত দেখা গ'ল যে কিছু বছৰ পিচত শ্ৰীককৰাদ্ধিন চাহাবৰ মাটিখিনি চৰকাৰে কিনি ললে—কেইবালাখে টকা দি। চুনচালি বাগিচাৰ মালিক পৰিয়ালৰো মাটি বৰ্ত্তমানৰ কেবাজনো মন্ত্ৰী, ডাঙৰ ডাঙৰ চাকৰিয়ালে (যিসকল চিলিং আইন প্ৰয়োগ কৰাৰ দায়িত্বত আছিল) ধন দি কিনি ললে। চৰকাৰেও কিছু কিনি ললে, কিন্তু তাৰ দখলকাৰী ৰায়তে সেই মাটিৰ মূল্য নাপালে। চিলিং আইনমতে মাটিৰ গৰাকী আহমদ চাহাব বা দমত্ৰেইনইতে কেৱল মাটিৰ ৰাজহৰ ২০ গুণ ধনহে পালেহঁতেন। ১১০। ১৯৫৮ ৰ হিচাপ মতে কামৰূপ জিলাৰ গুৱাহাটী চাৰ্কৌলত থকা প্ৰায় ২০ হেক্টৰ বিঘা চিলিঙৰ উদ্ভূত মাটি বোধহয় এজনো মাটিহীন খেতিয়কে নাপালে। এনেবোৰে এটা কথাকে প্ৰমাণ কৰে। সি হ'ল চৰকাৰে মাটিৰ জমিদাৰ-বোৰৰ হাতৰ পৰা মাটি নি ৰায়তক দিয়াৰ কথা কলেও আচলতে এই মাটিৰ মালিকসকলক তেওঁলোকৰ মাটি ধনী খেতিয়ক, ধনী মহাজন আদিত বিক্ৰী কৰি আন উদ্যোগত নিয়োগ কৰাৰ বাবে পুঁজি গোটাবৰ সুবিধা হে দিছে। দুখীয়া মাটিহীন খেতিয়কক মাটি দিয়াৰ বাবে নহয়। চাহ বাগিচাৰ উদ্ভূত মাটিৰ ক্ষেত্ৰতো চাহ খেতিয়ক মালিকসকলক তেনে সুবিধা দিছে। চৰকাৰৰ এই বিষয়ত ঘোষিত নীতিৰ ভিতৰুৱা উদ্দেশ্য ইয়াৰ পৰাই অনুমান কৰিব পাৰি।

পতিত মাটি বিতৰণৰ ক্ষেত্ৰতো এনে ধৰণৰ উদাহৰণ বা ব্যতিক্ৰম ইমান বেচি যে দুখীয়া মাটিহীন প্ৰকৃত খেতিয়কে মাটি নোপোৱাটো সাধাৰণ কথা।

প্ৰকৃত দুখীয়া মাটিহীন খেতিয়কে চৰকাৰক আবেদন কৰি মাটি পাবলৈ আশা নকৰি নিজে পতিত মাটি ভাঙি দখল কৰিলে তেওঁলোক উচ্ছেদৰ সন্মুখীন হয়। “আইন শৃঙ্খলা ৰক্ষা” “বেদখলকাৰী উচ্ছেদ” আদিৰ নামত তেওঁলোকক উচ্ছেদ আৰু নিৰ্বাসন কৰা হয়। বৰ্ত্তমান সমাজৰ কৰ্ত্তৃত্বত থকা শ্ৰেণীটোৰ বহুতীয়া বাতৰি কাকত কিছুমান আৰু এক শ্ৰেণীৰ বুদ্ধি-জীৱীয়ে দুখীয়া কৃষকৰ উচ্ছেদৰ হকে, “ভবিষ্যত অসমীয়া জাতিৰ বংশধৰ সকলৰ স্বাৰ্থত” (!) হৈ চৈ লগাই সাম্প্ৰদায়িক বা জাতিগত বিদ্বেষৰ ভাব জগোৱাটো “দেশপ্ৰেমিক (!)” কৰ্ত্তব্য হিচাপে লয়। সাধাৰণ মানুহেও এই প্ৰচাৰত ভোল যায়। কিন্তু ইংৰাজৰ নোবেল বঁটাৰ আইন বাহাল ৰাখি

মাথোন নিজৰ গুস্তস্বাৰ্থৰ সুবিধাৰ বাবে তাৰ অলপ অচৰপ সলনি কৰি শাসক শ্ৰেণীটোৱে যেতিয়া চৰকাৰী মাটি আত্মসাৎ কৰে তেতিয়া তাৰ বিৰুদ্ধে তেওঁলোকে মাত নামাতে।

কিন্তু আচল কথা হ'ল মাটিহীন দুখীয়া খেতিয়কক অকল খেতিৰ বাবে ৭।৮ বৰ্ষা মাটি দিলেই জানো সমস্যা ওৰ পৰিব? সমস্যাৰ স্থায়ী সমাধান নহয়, কিছু আগুপশমহে হয়। বৰ্ত্তমানৰ ব্যৱস্থাত সেই মাটিও কালক্ৰমত গৈ ধনী খেতিয়কৰ হাতত পৰে। বৰ্ত্তমানৰ সমাজ ব্যৱস্থা সলনি নকৰিলে তাৰ পৰা দুখীয়া মাটিহীন খেতিয়ক ৰক্ষা নপৰে।

মাটিৰ ওপৰত হেঁচা কমোৱাৰ উপায় হিচাপে বিকল্প উদ্যোগীকৰণৰ কথা চিন্তা কৰা হয়। ভাৰতৰ ক্ষেত্ৰত উদ্যোগীকৰণৰ মূল সমস্যাটো হ'ল বজাৰ। আমাৰ শতকৰা ৮০ ভাগ মানুহৰ যেতিয়া ক্ৰয়শক্তি বা ক্ৰয়ক্ষমতা নাই উদ্যোগৰ উৎপাদিত সামগ্ৰী কিনিব কোনে? বিদেশৰ বজাৰো সংকুচিত। গতিকে এনে এটা আৰ্থিক সংকটত শিল্পোদ্যোগবোৰ তলাবন্ধ হব ধৰিছে। অসমৰ ক্ষেত্ৰত এতিয়াও অৱশ্যে আঞ্চলিক ভিত্তিত দুই এটা উদ্যোগ পাতি বা ইয়াৰ প্ৰাকৃতিক সম্পদ ব্যৱহাৰ কৰা উদ্যোগ প্ৰতিষ্ঠা কৰি তাত গ্ৰাম্য নিবহুৱাক কাম দিয়াৰ কিছু থল আছে। এই সুযোগ খিনি এতিয়াও সদ্ব্যৱহাৰ কৰা হোৱা নাই। কাৰণ ই উদ্যোগৰ একচেটিয়া পুঁজিৰ স্বাৰ্থৰ সহায়ক নহয়।

এইবাৰ উত্তৰ কামৰূপ, দৰং আৰু উত্তৰ গোৱালপাৰাত আছ খেতি অনাবৃষ্টিৰ ফলত নষ্ট হোৱাত আকালৰ দৰে পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি হ'ল—অনাহাৰত মানুহ মৰিল, দুখীয়া মাটিহীন খেতিয়কে মাটিবাৰী, লাম লাকটু, সাজবাচন বিক্ৰি কৰিও তৎ পোৱা নাই। মনকৰিবলগীয়া কথা হ'ল যে এইবোৰ অঞ্চলৰ মূল খেতি হল শালি। আছ পালি খেতিহে।

সস্তীয়া দোকানত খাদ্য আছে—কিনাৰ বাবে পইচা নাই। মানুহ লঘোণে মৰে। অথচ যোৱা বছৰৰ শালি খেতি ভালেই হৈছিল। অসমত খাদ্য উৎপাদন যোৱা বছৰ বাঢ়িছে বুলিয়েই জনা গৈছিল চৰকাৰী ঘোষণামতে। তথাপিও এনে অৱস্থা। ইয়েই জানো আমাৰ কৃষকৰ তলৰ তৰপত কেনেদৰে তলী উদং হৈ আছে তাক নুসূচায়। আবৰ্ণ পানীত থিয় দি পিয়াহত মৰাৰ বে অৱস্থা হৈছে।

অন্যপতে বাতৰি কাকতত সেউজী বিপ্লৱৰ পৰিণতিৰ বিষয়ে পঞ্জাব চৰকাৰে দাখিল কৰা প্ৰতিবেদনত কোৱা বুলি প্ৰকাশ যে সেউজী বিপ্লৱে মজলীয়া আৰু দুখীয়া তৰপৰ খেতিয়কৰ অৱস্থাৰ কোনো উন্নতি কৰা নাই। এই বিপ্লৱৰ ফলত অৱস্থা ভাল হৈছে ধনী খেতিয়কৰহে (ষ্টেটচমেন বাতৰি কাকতত প্ৰকাশিত হৈছে)।

যি সকলে ভাবে যে বৰ্তমানৰ চৰকাৰে অনুসৰণ কৰা নীতি বা আমাৰ দেশৰ সমাজ অৰ্থব্যৱস্থাৰ বৰ্তমানৰ পদ্ধতিৰে দুখীয়া কৃষকৰ অৱস্থা ভাল হব তেওঁলোকে ভূমি সংস্কাৰ আৰু সেউজী বিপ্লৱৰ পৰিণতিৰ বিষয়ে চকু দিয়া ভাল। পৰিণতি হ'ল কৃষিখণ্ডৰ মাটি আৰু আৰ্থিক ক্ষমতাবোৰ গৈ (প্ৰাকবিপ্লৱ বাচিয়াৰ কুলাকবোৰৰ দৰে) ধনী খেতিয়কৰ হাতত থুপ খাব ধৰিছে। আৰু শাসনত থকা শ্ৰেণীটোৰ স্বার্থৰ অন্তকূল হোৱা বাবেই এনে পৰিণতি সম্ভৱ হৈছে।

কৃষকৰ তথা কৃষিৰ সংকট গুচাবলৈ হ'লে শাসনত থকা শ্ৰেণীটোৰ হাতৰ পৰা ৰাষ্ট্ৰীয় ক্ষমতা কাঢ়ি লব লাগিব। নহলে নহব।

ভাবাদৰ্শৰ সংগ্ৰামৰ কিছুমান সমস্যা

অচিন্ত্য ভট্টাচাৰ্য

আমাৰ বুদ্ধিজীৱীসকলৰ মাজত মাক্সবাদৰ জনপ্ৰিয়তা ক্ৰমাৎ বাঢ়ি গৈ আছে আৰু এই যুগমীয়া ভাবাদৰ্শৰ শিক্ষা আৰু প্ৰয়োগৰ সমস্যাৱলী সম্পৰ্কে গভীৰ আগ্ৰহ জন্মিছে। ফলত এই সমস্যাসমূহৰ আলোচনা প্ৰাসঙ্গিক হৈ পৰিছে।

অনুশীলন পদ্ধতিৰ প্ৰশ্ন

পুঁজিবাদী আৰু প্ৰাক-পুঁজিবাদী যুগৰ ভাবাদৰ্শ আৰু সমাজ দৰ্শনৰ বিৰুদ্ধে বৰ্তোৰ সংগ্ৰামৰ মাজেদি মাক্সবাদৰ বিকাশ ঘটি আছে। কোটি কোটি শ্ৰম-জীৱী মানুহে শোষণৰ অন্ত বিচাৰি আৰু সমাজত সাম্যৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে যি সংগ্ৰাম চলাই আছে, মাক্সবাদ তাৰ তত্ত্বগত ৰূপ আৰু ভিত্তি। এই সংগ্ৰামত নিৰপেক্ষ বিচাৰকৰ ঠাই নাই, কিয়নো ই এলানি পুথিগত তত্ত্বৰ লগত আৰু এলানি কাল্পনিক তত্ত্বৰ লগত বিতৰ্ক নহয়। এই মতবাদ সমাজবিকাশৰ বাস্তৱতাৰ লগত ওতঃপ্ৰোত ভাবে জড়িত হৈ আছে। এই বাস্তৱতাক বাদ দি বিপুল তৰ্ক হিচাপে মাক্সবাদৰ আলোচনা নিৰর্থক।

কাৰণ, সমাজতত্ত্বক সমাজৰ বাস্তৱ অৱস্থাৰ পৰা আঁতৰাই থিয় কৰাবলৈ বিচাৰিলে, পুঁজিবাদী সমাজৰ এটা অতি ক্ষতিকৰ তত্ত্বক মানি লোৱা হব। “পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাই আমালৈ এৰি যোৱা ডাঙৰ অগ্নয় আৰু দুৰ্ভাগ্যৰ আন এটা হ'ল পুথিগত বিজ্ঞা আৰু জীৱনৰ মাজত সম্পূৰ্ণ বিচ্ছেদ।” (লেনিন : যুৱলীগৰ আগত ভাষণ, ৩১ খণ্ড) এই বিসঙ্গতি আমি মানি লব নোৱাৰোঁ। সমাজদৰ্শনৰ ক্ষেত্ৰত এই তত্ত্ব কোনোপধ্যে অনুসন্ধানৰ পদ্ধতি হব নোৱাৰে। সমাজবিপ্লৱৰ বাস্তৱতাৰ পৰা ফালৰি কাটি গৈ ‘অপৌৰুষেয়’ সমাজাদৰ্শৰ সাধনা কোনেও সাধিব নোৱাৰিব।

এটা দৃষ্টান্ত দিব পৰা যায়। আমাৰ বৰ্তমান সমাজত সত্য অহিংসাৰ

প্ৰতিষ্ঠাৰ একমাত্র সৰ্ত্ত হ'ল, এটা তাকৰীয়া শ্ৰেণীয়ে শ্ৰমজীৱী শ্ৰেণীৰ ওপৰত কৰা শোষণৰ অৱসান। এমুঠিমান পুঁজিবাদী আৰু ভূস্বামীয়ে অকল হিংসা আৰু ক্ৰুৰ প্ৰতাৰণাৰ যোগেদিহে সমাজৰ সৰহভাগৰ ওপৰত শোষণ জপি দিব পাৰে। হিংসাৰ এই বাস্তৱ ভিত্তিৰ লগত কোনো সম্পৰ্ক নৰখাকৈ আমাৰ দেশত মহাপুৰুষীয়া মতবাদ ৰূপে সত্য আৰু অহিংসাৰ উচ্চ আদৰ্শক সমাজবিপ্লৱৰ সংগ্ৰামত প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল। তত্ত্ব আৰু বাস্তৱতাৰ এই বিচ্ছেদৰ ফলাফল সত্য আৰু অহিংসাৰ পতাকাৰ আঁৰত হিংসা আৰু মিথ্যাৰ ব্যৱসায়—সমকালীন ইতিহাসৰ এই দুৰ্ভাগ্যজনক ঘটনা ভাৰতত লক্ষ্য নকৰাকৈ আছে নো কোন?

মাক্সবাদৰ কিছুমান সূত্ৰ মন্ত্ৰৰ নিচিনা কঠম্ব কৰা বৰ টান কাম নহয়। পিচে, ইয়াকে কৰিয়েই মাক্সবাদৰ অনুশীলন যদি সম্ভৱ হ'লহেঁতেন, তেনেহলে পুঁজিবাদী ভাবাদৰ্শক পৰাস্তকৰাৰ কাম যথেষ্ট উজ্জ্বল হ'লহেঁতেন। বাস্তৱিকতে পূৰ্বণি ভাবাদৰ্শক উচ্ছেদ কৰা কোনোপধ্যে সহজ কাম নহয়। কাৰণ যি ভাবাদৰ্শ আজিৰ যুগটোত প্ৰগতিৰ হেঙাৰ হৈ পৰিছে, সিয়েই বিগত যুগত মালুহৰ সভ্যতা সংস্কৃতিলৈ অৰিহণা যোগাইছিল। ফলত অগণণ মালুহৰ মনত আৰু প্ৰতিদিনৰ জীৱনত তাৰ প্ৰভাৱ আজি বৰ্ত্তি আছে; শিক্ষা সংস্কৃতি আৰু অভ্যাসৰ লগত এই প্ৰভাৱ মিহল হৈ আছে। পূৰ্বণি গভৰ্ত্তেই নতুন সভ্যতাই জন্ম লয়—পূৰ্বণি চিন্তাধাৰা এপাহি ফুলৰ নিচিনাকৈ নতুন জীৱনৰ বীজ ৰাখিহে মৰহি যায়। গতিকে নতুনক ভালকৈ জানিব লাগিলে তাৰ পূৰ্বাপৰ সম্পৰ্কসমূহকো জানিব লাগিব।

সেয়ে, মাক্সবাদৰ শিক্ষাৰ বাবে সমাজ-সভ্যতাৰ ঐতিহাসিক ক্ৰমবিকাশ সামাগ্ৰিকভাৱে অনুধাৰন কৰিব লাগিব। তাৰ বাবে শ্ৰম আৰু নিষ্ঠাৰ প্ৰয়োজন। এই নিষ্ঠাৰ অবিহনে মাক্সবাদৰ তত্ত্বাৱলীক আত্মস্থ কৰা সম্ভৱ নহয়।

মাক্সবাদৰ অনুশীলনৰ আন এটা ঘাই অন্তৰায় হ'ল মতান্বেতা। মূলতঃ বাস্তৱতাৰ পৰা তত্ত্ব বিচ্ছিন্ন কৰি সূত্ৰ-সংস্থ হৈ পৰিলে, চিন্তাৰ ক্ষেত্ৰত এই জটিলৰোগৰ উৎপত্তি হয়। ধৰ্ম্মান্বেতাৰ নিচিনা আধুনিক পুঁজিবাদী তাত্ত্বিকসকলৰ মতান্বেতাও সমাজ প্ৰগতিৰ ডাঙৰ প্ৰতিবন্ধক। এই মতান্বেতাসকলে পুঁজিবাদী সমাজব্যৱস্থাৰ অতি ঠেক বিকলাঙ্গ গণতন্ত্ৰক স্বাধীনতাৰ শেষসীমা

বুলি বিশ্বাস কৰে আৰু তাতেকৈ আগুৱাই যোৱাৰ সকলো চেষ্টাক বাধা দিয়ে। আৰ্থিক সমতা আৰু সামাজিক সাম্যৰ অবিহনে পুঁজিবাদৰ গণতন্ত্ৰ যে অকল ভোটৰ বেলট কাকতৰ সমতাৰ মাজতহে সীমাবদ্ধ হৈ পৰে, এই সত্যক তেওঁলোকে অন্ধৰ নিচিনাকৈ দেখা নাপায়।

আফেকপৰ বিষয়, কিছুমান তথ্যকথিত 'মাক্সবাদীয়ে'ও মতান্বেতাৰ নৰিয়াত ভুগিছে। মাক্সীয় তত্ত্ববোৰ এই মতান্বেতাসকলৰ হাতত এফাঁকি মন্ত্ৰত পৰিণত হৈ পৰে। ৰুছদেশত নগৰীয়া শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ অভুত্থানৰ যোগেদি সৰ্বহাৰা বিপ্লৱ ঘটিল। গতিকে এই মতান্বেতা 'মাক্সবাদী'সকলে ধৰি ললে যে, পৃথিৱীৰ সকলো দেশতেই এই একেটা বিপ্লৱৰ কৰ্মনীতি প্ৰযোজ্য হ'ব। কিন্তু চীনৰ মতান্বেতাসকলৰ আপত্তি আৰু বিৰোধিতাক নেওচি চীনৰ বিপ্লৱে সুকীয়া পথ ললে আৰু সাফল্য লাভ কৰিলে। পিচে মতান্বেতাসকলৰ অন্ধতা ইমান প্ৰগাঢ় যে, তেওঁলোকে এই বাস্তৱতাৰ শিক্ষালৈ ক্ৰক্ষেপ নকৰিলে। অনতিপলমে তেওঁলোকে ভাৰতত (অইন দেশতো) চীনৰ বিপ্লৱৰ পথকে হাত অনুসৰণৰ দাবী লৈ আগবাঢ়ি আহিল। স্থানকালপাত্ৰ ভেদে বাস্তৱ অৱস্থাৰ পাৰ্থক্য, জাতীয় বিশেষত্ব আদিক ঐতিহাসিক ভাবে অনুধাৰন কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তাক গুৰুত্ব নিদিয়াকৈ সকলো দেশ আৰু সকলো অৱস্থাৰ কাৰণে এওঁলোক একেটা মন্ত্ৰ লৈ প্ৰস্তুত।

এনে ধৰণৰ মতান্বেতাই মাক্সবাদৰ গুৰুতৰ ক্ষতি সাধন কৰে। ভাৰতৰ কিছুমান সাম্প্ৰতিক অভিজ্ঞতাই দেখুৱাই দিয়ে যে এনে ধৰণৰ মতান্বেতাই উগ্ৰবাম-মন্ত্ৰতা, ব্যক্তিগত সন্তাসৰ নৈৰাজ্য আৰু হঠকাৰিতাৰ জন্ম দিয়ে আৰু দৰাচলতে মাক্সবাদৰ প্ৰসাৰৰ বাটত হেঙাৰ হৈ পৰে।

মতান্বেতা সকলো বৈজ্ঞানিক চিন্তাধাৰাৰ বিৰোধী। মাক্সবাদ সমাজবিপ্লৱৰ বিজ্ঞান। এই মতবাদ কিছুমান জৰ্ঠৰ সূত্ৰৰ সমষ্টি নহয়, সমাজবিপ্লৱৰ ক্ৰিয়া-কাণ্ডৰ 'পথনির্দেশক'।

মাক্সবাদৰ শিক্ষা বহলভাৱে বিয়পাই দিয়াৰ বাটত পদ্ধতিৰ সমস্যাৰ বাহিৰেও ভালেমান হেঙাৰ বৈ আছে। এইবোৰৰ উদ্ভৱ সমাজৰ বাস্তৱ অৱস্থাৰ পৰাই হৈ আছে। আমি প্ৰত্যেকজনই যি সামাজিক ব্যৱস্থাৰ মাজত জন্ম লৈছো, যি শিক্ষা পদ্ধতিৰে শিক্ষিত হৈছো, তাৰ প্ৰভাৱৰ পৰা আমি ইচ্ছা

কৰা মাত্ৰকেই মুক্ত হব নোৱাৰে। এই সমাজৰ কিছুমান ধ্যান ধাৰণা, দৃষ্টিভংগিয়ে অলক্ষ্যে, এজাক বতাহৰ নিচিনাকৈ আমাৰ চেতনাক আৰু বাধি ৰাখিছে। প্ৰতি উশাহ নিশাহৰ লগত তেজত মিহলি হৈ আছে। নতুন ধাৰণা, চিন্তাৰ বাট এইবোৰে সহজে এৰি নিদিয়। সেয়ে ভাবাদৰ্শৰ সংঘাত সমাজ-প্ৰগতি অপৰিহাৰ্য্য চৰ্ত।

ভাবাদৰ্শৰ সংগ্ৰামৰ তত্ত্ব মাত্ৰবাদীৰ অভিন্ন আবিষ্কাৰ নহয়। প্ৰগতি এই সূত্ৰ মানবসমাজৰ সাধাৰণ উত্তৰাধিকাৰ। যি বুজোৱা শ্ৰেণীয়ে সনাতন ধাৰণাধাৰণাৰ ধ্বংস উৰুৱাই এই যুগত মাত্ৰবাদৰ গতিবোধ কৰিব বিচাৰিছে, সেই শ্ৰেণীটোৱে পুঁজিবাদৰ বিকাশৰ ঐতিহাসিক কালছোৱাত মধ্যযুগৰ ধৰ্ম্মাৱলম্বিতা আৰু অন্ধবিশ্বাসৰ বিৰুদ্ধে, যুক্তিবাদ আৰু বিজ্ঞানৰ সপক্ষে জানে যুঁজা নাছিল? আজি শ্ৰেণী স্বার্থৰ তাড়নাত অন্ধ হৈ পুঁজিবাদী বুদ্ধিজীৱী সকলে ইতিহাসৰ শিক্ষা পাইৰিছে। তেওঁলোকে জানি ৰাখক যে, সভ্যতাবনৈত উভটনি সোঁত নাই। কোনেও মানব সমাজক ঠেলি বিগত যুগলৈ পঠিয়াই দিব নোৱাৰে।

আদৰ্শবাদৰ সংজ্ঞা কি

আদৰ্শবাদৰ সংজ্ঞা কি?

সাধাৰণ ভাবে কবলগীয়া হলে যি কোনো আদৰ্শবাদৰ অৰ্থ হ'ল কিছুমান নিৰ্দিষ্ট তত্ত্ব, ধ্যান ধাৰণা আৰু এটা বিশেষ বিশ্বদৃষ্টিৰ সমাবেশ। এই তিনিটা উপাদানৰ সমাবেশেৰে যি বিশেষ দৃষ্টিভংগি আৰু বিচাৰবুদ্ধি গঢ়ি উঠে তাক আদৰ্শবাদ বুলি কব পাৰোঁ। বিশ্বদৃষ্টিৰ অৰ্থ হ'ল সকলো বস্তু আৰু ঘটনাৰ প্ৰবাহক বিচাৰ কৰাৰ এটা মৌলিক মানদণ্ড—যেনে ভাৱবাদ, বস্তুবাদ ইত্যাদি।

আদৰ্শবাদৰ এই উপাদানবোৰ সদাই পৰিবৰ্ত্তনশীল। সমাজৰ নতুন বাস্তবতাক চুকি নোপোৱা হলে পুৰণি সমাজতত্ত্বৰ ঠাইত, নতুন অৱস্থাৰ প্ৰতিকলিত ৰূপ লৈ নতুন তত্ত্ব দেখা দিয়েহি। তত্ত্বৰ লেখিয়া, এটা সময়ৰ ধ্যান ধাৰণা নতুন পৃথিৱী

অইন এটা সময়ত খাপ নোখোৱা হয়। সেয়ে আদৰ্শবাদৰ কোনো নিত্য-ৰূপ নাই, কোনো ভাবাদৰ্শই চিৰকলীয়া নহয়।

দৰাচলতে জীৱ ভাবাদৰ্শৰ বিৰুদ্ধে নতুন ভাবাদৰ্শৰ সংগ্ৰামেই মানুহৰ সংস্কৃতিৰ ইতিহাসৰ সাৰমৰ্ম। অৱশ্যে মানুহে কৰোঁ বুলিলেই নতুন ভাবাদৰ্শ ইচ্ছামতে সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰে। এটা বিশেষ যুগত এটা বিশেষ আদৰ্শবাদে লোকচিত্ত অধিকাৰ কৰে, মানুহক অগ্ৰগতিৰ মহৎ যাত্ৰাত উদগনি দিয়ে। ইয়াৰ উপাদানবোৰৰ যোগনীয়াৰ সমাজখনেই; সমাজৰ প্ৰয়োজৰ পৰাই ইয়াৰ উদ্ভৱ হয়। সমাজৰ বাস্তৱ অৱস্থাই সকলো আদৰ্শবাদৰ মূল উৎস।

ভাবাদৰ্শৰ অইন বিশেষত্ব হ'ল, এটা বিশেষ সমাজব্যৱস্থাত যদি পৰস্পৰ বিৰোধী শ্ৰেণী থাকে, তেনেহলে সেইখন সমাজত শ্ৰেণীভেদে আদৰ্শবাদো বিভিন্ন হয়। পুঁজিবাদী সমাজত শিক্ষা সংস্কৃতি আৰু স্বাচ্ছন্দ্য ভোগ কৰিবলৈ পোৱা শ্ৰেণীটোৰ দৃষ্টিভংগি আৰু শোষিত সৰ্বহাৰা শ্ৰমজীৱী শ্ৰেণীৰ দৃষ্টিভংগি কোনো অৱস্থাত একে হব নোৱাৰে। সামাজিক ঘটনা-প্ৰবাহক এই দুয়ো শ্ৰেণীয়ে একেটা মানদণ্ডেৰে কোনো অৱস্থাত বিচাৰ নকৰিব।

এই যুগৰ প্ৰধান প্ৰশ্ন, যুগৰ 'প্ৰহেলিকা' হ'ল, ধনসম্পদ উৎপাদনৰ অসীম-ক্ষমতা মানুহে হস্তগত কৰাৰ পিছতো, এমুঠিমান মানুহৰ বাবে সকলো সুখ আৰু সৰ্বহাৰাৰ কাৰণে দুখ ও দৰিদ্ৰতাৰ জীৱন কিয়?

এই প্ৰশ্ন কোনেও এৰাব নোৱাৰে।

উত্তৰত পৰমার্থবাদীয়ে কব : সকলো বিধাতাৰ ইচ্ছা, মানুহে কি কৰিব পাৰে। নীতিবাদীয়ে মূৰ চপৰাই কব : মানুহৰ দুৰ্গতিৰ মূল হ'ল মানুহৰ দুৰ্মতি; আগেয়ে মানুহক ঠিক কৰা!

পুঁজিবাদৰ আধুনিক প্ৰবক্তাসকলে অৱশ্যে ধৰ্ম আৰু নীতি শাস্ত্ৰৰ ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ টান পায়। তেওঁলোকে বিজ্ঞানীৰ ভাও লৈ কব : উৎপাদন যথেষ্ট নহয় বুলিয়েই সকলোৱে যথেষ্ট নাপায়; উৎপাদনৰ ঘাটৰ কাৰণ শ্ৰমিক-সকলে প্ৰয়োজনীয় আৰু ন্যায্য শ্ৰম নকৰে, তেঁক শ্ৰেণীস্বার্থৰ হকে সমাজৰ ক্ষতি কৰে; গতিকে সম্পদবৃদ্ধিৰ বাবে শ্ৰমিকৰ পৰা অধিক শ্ৰম আদায় কৰাৰ কাৰণে পুঁজিবাদলৈ সমৰ্থন দিয়া আৰু শ্ৰেণীসংগ্ৰামক দমন কৰা!

এই তিনিটা উত্তৰ ভিন্ন ভিন্ন হ'লেও, সেইবোৰৰ তলত একেটা মাত্ৰ নতুন পৃথিৱী

সামাজিক দৃষ্টিভঙ্গি লুকাই আছে: ই হ'ল শেষক শ্ৰেণীৰ দৃষ্টিভঙ্গি। এই শ্ৰেণীয়ে সামাজিক অগ্ৰায় অসাম্যৰ বিৰুদ্ধে ভগৱানৰ দোহাই দিয়ে, নীতিবাক্য দোহাৰি থাকে, সকলোৰে সুখৰ বাবে ধন-উৎপাদন বঢ়োৱাৰ বাবে আগ্ৰহ দেখুৱায়, কিন্তু অসাম্যৰ প্ৰকৃত কাৰণ শ্ৰেণী শোষণৰ কথাটো নানা তন্ত্ৰেৰে আটোমটোকাৰীকৈ ঢাকি ৰাখে!

এই একেটা প্ৰশ্নৰ উত্তৰত শ্ৰমিকশ্ৰেণীয়ে কয়: দাৰিদ্ৰ্য আৰু অসাম্যৰ কাৰণে সমাজ ব্যৱস্থাই দায়ী; পুঁজিবাদীয়ে ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ বলত সমাজৰ সম্পদ ব্যক্তিৰ স্বার্থত ভোগ কৰি আছে; পুঁজিবাদ আৰু সমাজৰ সম্পদৰ ওপৰত ব্যক্তিগত অধিকাৰৰ নীতিক উচ্ছেদ কৰি উম্মেহতীয়া অধিকাৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰিব লাগিব। দাৰিদ্ৰ্যক জঁতৰ কৰাৰ এয়ে একমাত্ৰ পথ।

দুই শ্ৰেণী—দুটা দৃষ্টিভঙ্গি, এয়ে আজিৰ যুগৰ আদৰ্শবাদৰ শ্ৰেণীৰূপ।

এই দুই দৃষ্টিভঙ্গি দুবিধ বাস্তৱ অৱস্থাৰ পৰা উপজিছে। পুঁজিবাদত উৎপাদনৰ আহিলা-পাতিৰ ওপৰত ব্যক্তিৰ অধিকাৰ স্বীকৃত; গতিকে ব্যক্তিগত সম্পত্তি কলকাৰখানা আদিৰ দ্বাৰাই যি সম্পদ উৎপাদিত হয়, এজন পুঁজিৰ মালিকৰ মতে এইবোৰ 'মোৰ'! মোৰ ব্যক্তিগত সম্পত্তি আৰু সম্পদ মই ইচ্ছামতে ব্যবহাৰ কৰিম, সমাজৰ প্ৰয়োজন আছে নে নাই চোৱাৰ দায়িত্ব মোৰ তিলমানো নাই! 'মোৰ' সম্পত্তিৰ অধিকাৰ 'পবিত্ৰ'—ৰাষ্ট্ৰীয় আইনৰ দ্বাৰাই সংৰক্ষিত।

ক্ৰম ব্যক্তি স্বার্থৰ এই লুতীয়া দৃষ্টিভঙ্গিক পুঁজিবাদৰ বহুতীয়া তাত্ত্বিক সকলে 'ব্যক্তিস্বাতন্ত্র্যবাদৰ' মহৎ তত্ত্বৰ ভেৰছন পিন্ধাই ৰাখিছে। মাল্জিবাদৰ বিৰুদ্ধে তেওঁলোকৰ এটা প্ৰধান অভিযোগ যে তাত ব্যক্তিস্বাতন্ত্র্যৰ 'পবিত্ৰ' নীতিৰ বিনাশ ঘটিব।

প্ৰতিবাদৰ প্ৰয়োজন বিশেষ নাই, কাৰণ মাল্জিবাদে ব্যক্তিস্বত্বৰ বিনাশ কৰাৰ প্ৰশ্নই অবাস্তৱ। পিচে এই তাত্ত্বিকসকলৰ উচুপনি ব্যক্তিস্বত্বৰ পবিত্ৰতাৰ কাৰণে নহয়, ব্যক্তিস্বার্থৰ লোভান্ধ পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাৰ বচাই ৰখাৰ কাৰণে হে। পুঁজিবাদৰ সমৰ্থক কিছুমান বুদ্ধিজীৱী তাত্ত্বিক নে তঞ্চক সঁচাকৈ কোৱা টান!

পুঁজিবাদী উৎপাদন ব্যৱস্থাত শ্ৰমিকৰ স্থান ঠিক বিপৰীত মেকত কল-

কাৰখানাত শ্ৰমিকে যি সম্পদ নিজ শ্ৰমেৰে উৎপাদিত কৰে, সেই খিনি "মোৰ", এই ব্যক্তিস্বার্থৰ দৃষ্টি ভঙ্গি তাৰ চেতনাত কোনো অৱস্থাত থিতাপি লব নোৱাৰে। ষোঁধ শ্ৰমেৰে উৎপাদিত ধনসম্পদৰ ওপৰত অধিকাৰ উম্মেহতীয়া গোটেই সমাজৰ। "মোৰ" নহয়, "আমাৰ" এই নীতি শ্ৰমিকে সহজ সত্যৰ দৰে অৱলীলাক্ৰমে গ্ৰহণ কৰে। শ্ৰমৰ শক্তিৰ বাহিৰে সকলো সম্পত্তিৰ পবিত্ৰতাৰ ছলনাত বিশ্বাস নকৰে।

সেয়ে এই শ্ৰেণীৰ দৃষ্টিভঙ্গিয়েই সমাজক উম্মেহতীয়া বিকাশৰ দিশলৈ পৰিচালিত কৰাৰ যোগ্য।

এই দুই আদৰ্শবাদৰ মাজত কোনটো প্ৰগতিবাদী?

যি শ্ৰেণী প্ৰগতিবাদী তাৰ আদৰ্শবাদেই প্ৰগতিবাদী। আজিৰ পুঁজিবাদী সমাজত যি শ্ৰেণী ৰক্ষণশীল, স্থিতাবস্থাৰ পূজাৰী, সেই শ্ৰেণীৰ আদৰ্শবাদ প্ৰতিক্ৰিয়াৰ বাহক মাথোন।

আদৰ্শবাদৰ সংকট

শ্ৰেণী বিভক্ত সমাজত আদৰ্শবাদৰ সংঘাত অপৰিহাৰ্য্য। সমাজ চেতনাৰ মৰ্মাৰ্থ হ'ল, এই সংঘাতৰ ঐতিহাসিক প্ৰয়োজন সচেতন ভাবে মানি লোৱা।

বুৰ্জোৱা বুদ্ধিজীৱী শ্ৰেণীয়ে, বিশেষকৈ বুৰ্জোৱাৰ সংবাদ সাহিত্যিক সকলে এই সমাজ চেতনাক বিভ্ৰান্তিৰ কুঁৱলীৰে ঢাকি ৰাখিবলৈ অহোপুৰুষাৰ্থ কৰিয়ে আছে। এই সম্প্ৰদায়ৰ বুদ্ধিজীৱীৰ দলটো চিন্তাত তৰাং হলেও কথাত চহকী! আদৰ্শবাদৰ সংগ্ৰামত তেওঁলোকৰ প্ৰধান অস্ত্ৰ হ'ল, সমাজ বিপ্লৱৰ ব্যৰ্থতা সম্পৰ্কে গণকৰ দৰে ভবিষ্যৎবাণী কৰা, হতাশা সৃষ্টি কৰা, নাইবা বিপ্লৱৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিবিপ্লৱী পুঁজিবাদী শ্ৰেণীয়ে যি বীভৎস সন্ত্ৰাস চলায়, বক্তৃপাত ঘটায়, তাৰ বাবে বিপ্লৱীৰ গাত অপযশ জাপি দিয়া, ভীতি বিয়পাই দিয়া। তেওঁলোকৰ আৰু এপাত অস্ত্ৰ হ'ল, বিপ্লৱৰ 'বিশংখলাৰ' পৰা 'শান্তিপূৰ্ণ অৱস্থালৈ' উভতি যাবলৈ নানা সুৰৰ বিননি। অৱশ্যে শান্তিশৃঙ্খলাৰ অৰ্থেৰে তেওঁলোকে বুজে, পুঁজিৰ পক্ষে শংখলা আৰু শান্তিৰ অৱস্থাত শোষণৰ অব্যাহত সুযোগ!

তথাপি এই প্ৰচাৰ নিৰৰ্থক নহয়। এই প্ৰচাৰৰ ফলত বুদ্ধিজীৱীৰ একাংশৰ চিন্তা ধুঁৱলি-কুঁৱলি হৈ পৰে।

পুঁজিবাদী শ্ৰেণীৰ এই আদৰ্শবাদগত আক্ৰমণৰ প্ৰধান লক্ষ্য হ'ল মজলীয়া শ্ৰেণী, বিশেষকৈ এই শ্ৰেণীৰ বুদ্ধিজীৱী সম্প্ৰদায়। মজলীয়া শ্ৰেণী শোষণকো নহয়, শ্ৰমিকো নহয়। এই শ্ৰেণীয়ে শোষণ ঘূৰা কৰে, লোভান্বিত পুঁজিবাদী সমাজৰ অন্যায়ক মানি লব নোখোজে। পিচে এই শ্ৰেণীয়ে শ্ৰমিকৰ দৃষ্টি ভংগিও গ্ৰহণ কৰিব নিবিচাৰে। মানসিক শ্ৰমৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব সম্পৰ্কে ধাৰণা, শ্ৰমিকৰ তুলনাত ওখ জীৱিকাৰ মান, দৈহিক শ্ৰমৰ প্ৰতি বিমুখতা, ব্যক্তিগত সা-সম্পত্তিৰ বাবে হেপাহ—এইবোৰে মজলীয়া শ্ৰেণীক শ্ৰমিকশ্ৰেণীৰ আদৰ্শবাদৰ পৰা আতৰাই ৰাখে। প্ৰচলিত শিক্ষা ব্যৱস্থাই এইবোৰ ধাৰণাক সাৰ পানী দি জীয়াই ৰাখে।

মজলীয়া শ্ৰেণীৰ বুদ্ধিজীৱীসকলৰ পুৰণি আদৰ্শবাদৰ ওপৰত আস্থা নাই। শ্ৰমজীৱী শ্ৰেণীৰ আদৰ্শবাদকো তেওঁলোকে গ্ৰহণ কৰিব লুথুজে। ইয়ো নহয়, সিয়ো নহয়, সদায় 'নেতি নেতি' মনোভাবৰ পৰা তেওঁলোক আদৰ্শবাদৰ দোমোজাত সংশয়ৰে বিদীৰ্ণ হয়।

এই শ্ৰেণীৰ বেলিকা প্ৰায়েই আদৰ্শৰ সংঘাত আদৰ্শবাদৰ সংকট হৈ দেখা দিয়ে।

সংকটৰ ৰূপ : বিজ্ঞান নে অধ্যাত্মবাদ ?

আদৰ্শবাদৰ সংকটে যি আত্মদন্দৰ জন্ম দিয়ে তাৰ আটাইতকৈ স্পষ্ট উদাহৰণ হ'ল বিজ্ঞানৰ লগত অধ্যাত্মবাদৰ সামঞ্জস্য বিধানৰ চেষ্টা। বাস্তৱ জীৱনত আজিৰ দিনত বিজ্ঞানৰ প্ৰভাৱ এনেদৰে সৰ্বব্যাপী হৈ পৰিছে যে তাৰ দৃষ্টিভংগিৰ প্ৰভাৱ অস্বীকাৰ কৰা যি কোনো এজনৰ পক্ষে কাৰ্য্যতঃ অসম্ভৱ। পিচে আমাৰ বুদ্ধিজীৱী সাম্প্ৰদায়ৰ সৰহভাগে জীৱনাদৰ্শৰ ক্ষেত্ৰত বিজ্ঞানৰ দৃষ্টিভংগি অৰ্থাৎ বস্তুবাদক সঁচাকৈ মানি লবলৈ টান পায়। সেয়ে বিজ্ঞানৰ লগত অধ্যাত্মবাদৰ সামঞ্জস্য সাধিবৰ বাবে যত্নৰ বিৰাম নাই। অকপটে বিচাৰিলে, আমাৰ চিন্তাত অকল দাৰ্শনিক ভাৱবাদেই নহয়, তাৰ

নানা ধৰ্মীয়-ৰূপ, আনকি ভক্তি বহুশব্দাদো মিহলি হৈ থকা পোৱা যায়। কিছুমান ক্ষেত্ৰত আমাৰ যুক্তিবাদৰ তলে তলে তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰ, কোষ্ঠী কৰকোষ্ঠীকো দেখা পোৱাটো একো আচৰিত কথা নহয়। আধুনিক জ্যোতিৰ্বিজ্ঞানৰ লগত জ্যোতিষ শাস্ত্ৰৰ সতেজে সহঅৱস্থান চলিয়েই আছে।

মননৰ ক্ষেত্ৰত ই এক আচৰিত দ্বন্দ্ব।

চিন্তাৰ সকলো ক্ষেত্ৰত বিজ্ঞান আৰু ধৰ্মবোধৰ দৃষ্টিভংগিৰ পাৰ্থক্য মৌলিক। এটা দৃষ্টিভংগিৰ মতে, সামাজিক অগ্ৰায়ৰ পৰা মুক্তি বিচৰা স্বাভাৱিক, পিচে তাৰ বাবে সমাজৰ বাস্তৱ অৱস্থালৈ দৃষ্টি দিলে একো লাভ নহব, কিয়নো মানুহৰ জীৱন সদায় তাৰ প্ৰতি বিমুখ! সেয়ে নিজৰ মনত মুক্তিৰ পথ বিচৰা, আত্মানং বিদ্ধি, দৃষ্টিক অন্তমুখী কৰা; কাৰণ মানসেই সত্যৰ জনমভূমি। দাৰিদ্ৰ্যৰ বাস্তৱ কাৰণ থাকিব পাৰে, কিন্তু মানুহৰ প্ৰবৃত্তিয়েই সকলো দুঃখ-বোধৰ মূল কাৰণ।

কোৱা বাহুলা, এয়ে ধৰ্মবোধৰ দৃষ্টিভংগি। আনকালে বিজ্ঞানৰ দৃষ্টিভংগি হ'ল সম্পূৰ্ণ বিপৰীত : সমাজ ব্যৱস্থাহে সামাজিক অগ্ৰায় অসাম্যৰ কাৰণ; এই বাস্তৱ অৱস্থাক তন্ন তন্নকৈ অহুসন্ধান কৰি, সামাজিক ঘটনাৰলীৰ নিয়ামক সূত্ৰবোৰ জনা, প্ৰয়োগৰ কৰটিৰে এই জ্ঞানৰ সত্যতা পৰীক্ষা কৰি চোৱা আৰু এই বিজ্ঞানেৰে সমাজৰ পৰিবৰ্তনৰ সংগ্ৰামত ক্ৰিয়াশীল হোৱা— এয়ে পথ।

এইটো স্পষ্ট যে, বিজ্ঞানৰ দৃষ্টিভংগিয়ে মানুহক সমাজবিপ্লৱৰ বাস্তৱ কৰ্তব্যলৈ উদগনি দিয়ে; অইনটোৱে এই কৰ্তব্য এৰাই গৈ মানুহক বিমূৰ্ত নৈতিকতাৰ ফালে লৈ যায়। এই দুই আদৰ্শবাদৰ সামঞ্জস্য সম্ভৱ নহয়।

আচৰিত নহয় যে, এই যুগত পৰিবৰ্তনবিৰোধী শোষণশ্ৰেণীয়ে অধ্যাত্মবাদক নিজৰ শ্ৰেণীদৰ্শনৰূপে গ্ৰহণ কৰিছে; বিস্কন্ধ দাৰ্শনিক ভাৱবাদৰ পৰা মঠ-মছজিদ, ধৰ্মানুক্ৰমতা আনকি বিগত যুগৰ অভিচাৰলৈকে দিহঁতৰ পৃষ্ঠপোষকতা অৰাধে প্ৰসাৰিত।

নৈতিকতাৰ প্ৰশ্ন

ভাবাদৰ্শৰ প্ৰসঙ্গত মাক্সবাদৰ বিৰুদ্ধে বুদ্ধিজীৱীৰ সমালোচনাৰ এটা প্ৰধান বিষয় হ'ল নৈতিকতাৰ প্ৰশ্নটো। পুঁজিবাদৰ তাত্ত্বিকসকলে মাক্সবাদক সমগ্ৰিক ভাৱে নৈতিকতাৰ বিৰোধী বুলি নিন্দা কৰে। তেওঁলোকৰ মতে মাক্সবাদে কোনো নৈতিকতাৰ বন্ধন মানি নলয়, য'ত যি সুবিধা তাৰেই আলম লৈ চলি থাকে : এই মতবাদৰ ভিত্তি লেহকা, ঘটনাৰ ভাঁজে ভাঁজে ভাজখোৱা। গতিকে, তেওঁলোকৰ মতে, মাক্সবাদ জীৱনাদৰ্শৰ আধাৰ হব নোৱাৰে।

আমি এই সমালোচনা চালিজাৰি চোৱা দৰকাৰ।

সমালোচকসকলৰ মতে মানৱ সমাজৰ এনে এটা নৈতিক ভিত্তি থকা প্ৰয়োজন,—যাক ঘটনাৰ পৰিবৰ্তনে, জীৱনমৃত্যুৰ অস্থিৰ প্ৰৱাহে সলাব নোৱাৰে, কালৰ কুঠাৰে যাক ফালিব নোৱাৰে, 'নৈঃ ছিন্দন্তি শস্ত্ৰাণি'। যি ভাষাতেই তত্ত্ব দাঙি ধৰা নহওক কিয়, দৰাচলতে এই নৈতিকতাৰ শেষ ভিত্তি হ'ল পৰমার্থ-প্ৰসঙ্গ, ভগবানৰ বাণী, বাইবেলৰ 'দশনির্দেশ'। আজিৰ পুঁজিবাদী বুদ্ধিজীৱীয়ে অৱশ্যে টেষ্টামেণ্টৰ ঠাঁচ আৰু ভাগৱতৰ ভাষা ব্যৱহাৰ নকৰে; কিন্তু তেওঁলোকৰ নৈতিকতাৰ শিলা সৰ্ব্বাৱস্থাত অধ্যাত্মবাদৰ মাটিত নিহিত হৈ আছে। তেওঁলোকে নৈতিক জীৱনাদৰ্শক সমাজৰ ভালবেয়া, ত্ৰায়-অত্ৰায় আৰু সংঘাত সংঘৰ্ষৰ পৰা নিলগত ৰাখিবলৈ বিচাৰে।

আজিৰ যুগত এই নৈতিকতা পুঁজিবাদৰ শ্ৰেণীস্বার্থৰ লগত নিকপকপী-য়াই খাপ খায়। এই বিস্কন্ধ নীতিবাদে সমাজৰ দুৰ্নীতিৰ কাৰণে পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাক দায়ী বুলি নাভাবে। এই সমাজত পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাৰ চৰম অত্ৰায় আৰু দুৰ্নীতিৰ পঙ্কত বৰ্ণগৈ থাকিও এজন পুঁজিপতিয়ে সনাতন নীতিবাদীৰূপে সমাজত শ্ৰেষ্ঠত্ব দাবী কৰিব পাৰে।

'বিস্কন্ধ' নৈতিকতাৰ সমৰ্থকসকলৰ মতে হিংসা আৰু হিংসাত্মক যিকোনো কামেই বেয়া। এজন মাক্সবাদীৰ পক্ষে এই সিদ্ধান্তৰ বিৰোধিতা কৰাৰ কাৰণ নাই। কিন্তু সামাজিক বিষয়ত এই নীতিৰ প্ৰয়োগৰ বেলিকা মাক্সবাদী

দৃষ্টিভাগ আৰু পুঁজিবাদী নৈতিকতাৰ বিৰোধ স্পষ্ট হৈ ওলাইপৰে। এটা দৃষ্টান্তই চাগৈ যুক্তটোক স্পষ্ট কৰিব পাৰিব।

শ্ৰেণী বিভক্ত সমাজত শোষণবোৰে বলপ্ৰয়োগেৰে শোষণ অধিকাৰক ৰক্ষা কৰে। শোষণতই বাধা দিলে সিহঁতে প্ৰচণ্ড হিংসাৰে দমন কৰে। মুষ্টিমেয় শোষণকাৰীৰ হিংসাৰ বিৰুদ্ধে সংখ্যাগৰিষ্ঠ শোষিতৰ হিংসা ত্ৰায়া নে অত্ৰায়া? সামাজিক হিংসাৰ মূল কাৰণ হ'ল শ্ৰেণীশোষণ; এই মূল কাৰণটোক উভালি পেলাবলৈ শোষিত মানুহে উপায়ান্তৰ নেপাই যদি বলপ্ৰয়োগ কৰে, তেনেহলে ই ত্ৰায়া হব নে নাই? নীতিবাদীয়ে উত্তৰত কব : 'শোষিতৰ হিংসা শোষণৰ হিংসাৰ লগে সমান পৰিমাণে ঘৃণ্য; হিংসাৰ জাতি নাই, সকলো হিংসাই অবৈধ।'

ভাল কথা; কিন্তু তেনেহলে সমাজৰ বুকুৰ পৰা হিংসাৰ উচ্ছেদ কৰাৰ পথ কি? প্ৰাৰ্থনা, চিত্তশুদ্ধি নে নিষ্ক্ৰিয় নৈতিক প্ৰতিৰোধ? শোষিত মানুহে ইয়াৰ যিকোনো পথকেই গ্ৰহণ নকৰক কিয়, শোষণশ্ৰেণীয়ে তাত আপত্তি নকৰে। সিহঁতে ভালকৈ জানে, এইবোৰে সিহঁতৰ সংগঠিত হিংসাৰ প্ৰচণ্ড বন্ধক ভাঙি দিব নোৱাৰে। গতিকে এনেধৰণৰ বিস্কন্ধ নৈতিকতালৈ সমৰ্থন আগবঢ়োৱাত পুঁজিবাদী শ্ৰেণীয়ে আৰু সিহঁতৰ চুনীয়াসকলে মুঠতে আপত্তি নকৰে।

পূণ্যভূমি ভাৰতত আমি স্বাধীনতা আৰু সমাজসংস্কাৰৰ সংগ্ৰামত অহিংসাৰ নৈতিকশক্তিৰ অমোঘতা পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা কৰি চাইছোঁ। এই নীতিসমূহ মন্থনৰ পিছত অমৃত কোন শ্ৰেণীয়ে পালে, আৰু কোন শ্ৰেণীৰ ভাগ্যত বিঘ পৰিল,—হিংসা সৰিলনে আৰু সংগঠিত হৈ উঠিল,—দেশৰ অগণন শোষিত মানুহক সুখি চাওক।

সেয়ে মাক্সবাদৰ মতে এই তথাকথিত বিস্কন্ধ নীতিবাদ হ'ল সূক্ষ্ম ছলনা ৰাখোন। "অন্ধি মাহুহ আৰু শ্ৰেণীৰ বহিৰ্ভূত ধাৰণাৰ ভেঁটিত গঢ়ি উঠা নৈতিকতাক অগ্ৰাহ কৰোঁ। আমাৰ মতে ই হ'ল ছলনা, ধোকাবাজি—পুঁজিবাদী আৰু ভূস্বামী সকলৰ স্বার্থৰ হকে শ্ৰমিক আৰু কৃষকৰ টেটু চেপি ধৰা।" (লেলিন : যুবলীগৰ কৰ্ত্তব্য : ৩১ খণ্ড)

আমি নৈতিকতাৰ বিৰোধী নহয়, কিন্তু, পুঁজিবাদৰ নীতিশাস্ত্ৰক আমি অৱশ্যেই অগ্ৰাহ কৰোঁ।

মাক্সবাদত নৈতিকতাৰ ঠাই আছে নে নাই, এই প্ৰশ্ন বাবেপতি সোধা হয়। নিশ্চয় আছে। শোষিত শ্ৰমজীৱী শ্ৰেণীৰ নীতিবাদেই সাম্যবাদৰ নৈতিক ভিত্তি। “এই নীতিবাদ সৰ্বহাৰাৰ শ্ৰেণীসংগ্ৰামৰ সম্পূৰ্ণ অধীন। সৰ্বহাৰাৰ শ্ৰেণীসংগ্ৰামৰ স্বাৰ্থই হ’ল আমাৰ নৈতিকতাৰ উৎস।” (লেনিন, ঐ)

পুঁজিবাদী শ্ৰেণীৰ নীতিৰ লগত বৰ্ম্মৰ, আদৰ্শৰ লগত তাৰ প্ৰয়োগৰ সঙ্গতি ৰখাৰ কোনো বাধ্যবাধকতা নাই। মুখত প্ৰেম, অহিংসা আৰু অনাসক্তিৰ নীতি গাই ফুৰি, বাস্তৱজীৱনত ধন আৰু বলৰ নিপীড়ন, পৰস্বলোভ আৰু নিৰ্লজ্জ ভোগাসক্তিত বুৰ খাই থকা পুঁজিবাদী শ্ৰেণী আৰু সিহঁতৰ স্তাবকসকলৰ স্বভাৱ!

কিছুমান বুদ্ধিজীৱীয়ে নীতিবাদৰ শ্ৰেণীৰূপ মানি লব নোখোজে। তেওঁলোকৰ মতে, নীতিবাদে ধ্ৰুৱতৰাৰ নিচিনা চিৰদিন থিৰে বৈ এটোমাত্ৰ দিশকে দেখুৱাই থকা উচিত। নৈতিকতাৰ বিষয়ত তেওঁলোকৰ দৃষ্টিভংগিৰ লগত পুঁজিবাদী শ্ৰেণীৰ দৃষ্টিভংগিৰ সমিলমিল তেওঁলোকে লক্ষ্য কৰে নে নাই কব নোৱাৰো; পিচে ধ্ৰুৱতীৰ সম্বন্ধসকলৰ উচ্চনৈতিকতাৰ মাতবোলৰ লগত সিহঁতৰ বাস্তৱ জীৱনৰ বিসঙ্গতিৰ তেওঁলোকে কি বাখ্যা দিব বিচাৰে?

তেওঁলোকে মানি নললেও মানুহৰ জীৱনৰ প্ৰতিদিনৰ অভিজ্ঞতাই নীতিবোধৰ শ্ৰেণীৰূপক বাবেপতি উদঙাই দিয়ে। এই প্ৰসংগত লেনিনে কৈছে, “পুৰণি সমাজখন এই নীতিৰ ভেঁটত গঢ়ি উঠিছিল যে, হয় লুঠন কৰা, নহয় লুঠিত হোৱা, হয় অইনৰ কাৰণে শ্ৰম কৰা, নহয় অইনক তোমাৰ কাৰণে শ্ৰম কৰোৱা।……স্বাভাৱিকতে এই সমাজত ওপজা মানুহৰ কিছুমান মনো-বৃত্তি, অভ্যাস আৰু ধাৰণা মাকৰ পিয়াহৰ লগত ধাতস্থ হৈ পৰে,—যিবোৰৰ সাৰবৰ্ম্ম হ’ল : তুমি হয় দাসৰ প্ৰভু, নহয় এজন দাস, এজন সৰুসুৰা সম্পত্তিৰ মালিক, চাকৰীয়া, সাধাৰণ বিষয়া নাইবা এজন বুদ্ধিজীৱী—এটা কথাত কবলৈ গলে তুমি তেনেবিধৰ এজন মানুহ যিজনে নিজৰ স্বাৰ্থটোকেই মাত্ৰ দেখে, অইন কাৰোবাৰ কাৰণে কেৰেপো নকৰো।” আৰু “মই যদি এডৰা মাটি চহাও, মই কাৰো বাবে কেৰেপ নকৰো; অইনবিলাক যদি ভোকত মৰে তেনেহলে আৰু ভাল, কিয়নো মোৰখিনিৰ কাৰণে বেচিহে পাম।” (লেনিন, ঐ)

উচ্চনীতিৰ লগত স্থূল স্বাৰ্থপৰতাৰ সহাবস্থান, এয়ে বুৰ্জোৱাৰ নৈতিক ভণ্ডামিৰ ৰূপ।

মাক্সবাদে এনে সমাজৰ বাস্তৱতাৰ লগত সম্পৰ্ক নথকা নীতিশাস্ত্ৰক মানি নলয়। মাক্সবাদৰ নৈতিকতাৰ শিপা সমাজ জীৱনৰ উমৈহতীয়া হিতাহিতৰ মাটিত পোতখাই আছে। এই নীতিবাদে “মানুহৰ সমাজক উন্নত স্তৰলৈ তুলি দিয়ে আৰু শ্ৰম-শোষণৰপৰা মুক্ত কৰাৰ লক্ষ্য পূৰণ কৰে।”

মাক্সবাদৰ নৈতিকতা শ্ৰমজীৱী মানুহৰ শ্ৰেণীসংগ্ৰামৰ এপাত শানিত অস্ত্ৰ। মুম্বু সমাজ ব্যৱস্থাৰ ধাৰকহঁতৰ নীতিৰ ছলনাক ই উদঙাই দিয়ে। পুঁজিবাদী সমাজৰ ভুৱা নীতিবোধৰ বিৰুদ্ধে কঠোৰ সংগ্ৰাম চালনা কৰা সমাজ প্ৰগতিৰ অপৰিহাৰ্য চৰ্ত্ত। ই আদৰ্শবাদৰ সংগ্ৰামৰ অংশ। সকলো নৈতিকতাক ভৰিৰে মোহাৰি শোষণশ্ৰেণীয়ে শ্ৰমজীৱী মানুহৰ ওপৰত নিৰানন্দ শ্ৰম, এমুঠি অন্নৰ কাৰণে হাহাকাৰ আৰু অজ্ঞানতাৰ যি জীৱন জাপি দিছে, তাক উভালিবলৈ শ্ৰমজীৱী শ্ৰেণীয়ে আজি যি যুদ্ধত লিপ্ত হৈছে, একমাত্ৰ সিয়েই প্ৰকৃত মনবিৰূপ নীতিবোধৰ পথ খুলি দিব। এই সংগ্ৰামেই বুদ্ধিজীৱীসকলক সংশয়ৰ চাকনৈয়াৰ ঘূৰণিৰ পৰা মুক্ত কৰিব পাৰে।

চিন্তাৰ স্বাধীনতাৰ প্ৰশ্ন

মাক্সবাদ আদৰ্শবাদ সম্পৰ্কে বুদ্ধিজীৱীৰ সংশয়ৰ অইন ক্ষেত্ৰ হ’ল চিন্তাৰ স্বাধীনতাৰ প্ৰশ্নটো। মাক্সবাদে স্বজনশীল মনন—চিন্তনৰ স্বাধীনতা, স্বাধীন শিল্প সাহিত্য স্বীকাৰ কৰে নে নকৰে? পুঁজিবাদৰ ধাৰক বুদ্ধিজীৱীসকলৰ মতে, নকৰে। পিচে এই ক্ষেত্ৰতো, মানব সমাজৰ ইতিহাসৰ শিক্ষা বেলেগ। প্ৰকৃততে সামন্তবাদ, পুঁজিবাদ আদি শোষণমূলক সমাজব্যৱস্থাই সাহিত্য সংস্কৃতিৰ অবাধ বিকাশৰ ডাঙৰ বাধা। স্বাধীনচিন্তা দমনৰ ইতিহাস মধ্যযুগীয় ইনকুইজিছনৰ লগে লগে অন্ত হোৱা নাই। এই যুগত, পুঁজিবাদী সমাজত চিন্তাৰ স্বাধীনতা আগতকৈ বহল হ’লেও মৌলিকভাবে শোষণ বিৰোধী প্ৰগতিবাদী চিন্তাৰ অবাধ স্বাধীনতা এই সমাজে কেতিয়াও মানি লোৱা নাই। যোৱা একশতিকাৰ চিন্তাজগতৰ ইতিহাসলৈ মন কৰক : দেখিব, শ্ৰমিকশ্ৰেণীৰ স্বাধীন মতামত আৰু চিন্তাধাৰাৰ বিৰুদ্ধে, মাক্সবাদৰ বিৰুদ্ধে সিহঁতে কি

জীৱিকা পোৱাৰ ধাউতিৰ পৰা আৰু পুঁজিবাদী সমাজৰ ব্যক্তিত্বাত্ম্যৰ নৈৰাজ্যৰ পৰা।

পুঁজিবাদৰ লগত অস্তিত্ব বণত, মাক্সবাদ লিপ্ত হৈছে। এই যুঁজত আদৰ্শবাদ এপাত আটাইতকৈ শাণিত অস্ত্ৰ। এই কুৰ্ক্ষত্ৰত আমি পক্ষ লব লাগিব। চিন্তাৰ স্বাধীনতাৰ নামত বিননি তোলা নহয়; শ্ৰেণীশোষণৰ বন্ধনৰ পৰা মানুহৰ দৈহিক মানসিক সৰ্বাংগীন মুক্তিৰ বাবে সাহসেৰে যুঁজি ধকাই বুদ্ধিজীৱীৰ কৰ্তব্য।

ঐতিহ্য উত্তৰাধিকাৰ

ঐতিহ্যৰ উল্লাধিকাৰৰ সমস্তৰ আলোচনাৰে এই নিবন্ধৰ সামৰণি মাৰিব বিচাৰিছোঁ।

বিৰুদ্ধবাদীসকলৰ মতে, মাক্সবাদে মানুহৰ সমগ্ৰ ঐতিহ্যক অস্বীকাৰ কৰাৰ বাবে ইয়াৰ পৰম্পৰাগত ভিত্তি নাই। তেওঁলোকৰ মতে এই মতবাদে সত্যতাবিকাশৰ ৰাজআলি এৰি, সকলো ঐতিহ্যক অগ্ৰাহ্য কৰি, আওবাটেদি আগবাঢ়ি আছে; গতিকে মাক্সবাদক জ্ঞানৰ বাটলৈ মানুহৰ অভিঘাত্ৰাৰ এটা স্তৰ বুলি ধৰিব নোৱাৰিব।

কোৱা বাহুল্য যে এই সমালোচনাৰ আৰু পুঁজিবাদৰ স্তাবকসকলৰ অভিসন্ধি যিমান, পুঁজি কিন্তু সিমান নাই। মানুহৰ যুগ যুগ ধৰি সফিত জ্ঞানৰ ভঁৰালেই মাক্সবাদৰ তত্ত্বাৱলীৰ ভিত্তি। দৰ্শনৰ ক্ষেত্ৰত হেগেলীয় দ্বন্দ্ববাদ আৰু ফৰাচী বিপ্লৱৰ চিন্তানায়কসকলৰ বস্তুবাদী মতবাদ, এডাম স্মিথ আৰু ৰিকাৰ্ডোৰ পুঁজিবাদৰ অৰ্থনৈতিক সূত্ৰাৱলী; ৰাজনৈতিক ক্ষেত্ৰত মাক্সৰ পূৰ্ব-স্বৰী ছাঁ-ছীম, ওৱেন, ফুৰিয়ে আদিৰ সমাজতাত্ত্বিক চিন্তাধাৰা এই সকলো মাক্সবাদৰ সাক্ষাৎ ভিত্তি। অৱশ্যে মাক্সবাদ পূৰ্বস্বৰীসকলৰ বহুমূলীয়া চিন্তাধাৰাৰ সম্প্ৰসাৰণ মাত্ৰ নহয়; এই মতবাদ বিশ্বজনীনতা, বৈজ্ঞানিক সত্যতা আৰু বৈপ্লৱিক চিন্তাধাৰাৰ গুণত মৌলিক। এই মতবাদৰ প্ৰতিষ্ঠাতাসকলে পূৰ্বস্বৰীসকলৰ অৱদান শ্ৰদ্ধাৰে সূৰিৰ গৈছে। মাক্স, এঙ্গেলছ আৰু লেনিনৰ ৰচনাত তাৰ প্ৰমাণ অলেখ।

অতীজৰ ঐতিহ্য সম্পৰ্কে মাক্সবাদীৰ দৃষ্টিভঙ্গি অৱশ্যেই পুঁজিবাদী বুদ্ধি-

জীৱীসকলতকৈ সুকীয়া। মাক্সবাদে অতীত বা বৰ্তমানৰ কোনো জ্ঞানকেই মানুহৰ জ্ঞানৰ শেষ সীমা বুলি ধৰি নলয়। চূড়ান্ত সত্যক উপলব্ধি কৰি 'বোধি-লাভ' মাক্সবাদীৰ লক্ষ্য নহয়। শেষ সত্য জানিছোঁ বুলি আমি বিশ্বমানবক ৰিঙিয়াই আশ্বাস দিব নোৱাৰোঁ। আমি শেষ নবী নহওঁ। জ্ঞানৰ পথ অসীম, মানুহে বাটহে বুলি আছে। অতীতৰ যি দীঘল বাট পিছলৈ এৰি থৈ আহিছোঁ, তাক অস্বীকাৰ কৰাৰ প্ৰশ্ন নুঠে; আমি মাথোন তালৈ উভতি যাব নোখোজোঁ, খুজিলেও যাব নোৱাৰোঁ।

ইতিহাস ক'তো বৈ দেখাকে। সমাজৰ বাস্তৱ অৱস্থাৰ পৰিবৰ্তনে মানুহৰ চেতনা, চিন্তা, তত্ত্বৰ পৰিবৰ্তন অৱশ্যন্তাৱী কৰি তোলে। পুঁজিবাদে উৎপাদনৰ কল্পনাভীত বিকাশ ঘটোৱাৰ ফলত হে আজিৰ যুগত সমাজতন্ত্ৰৰ ভিত্তি গঢ়ি উঠিছে আৰু মানুহৰ সামাজিক চেতনা, চিন্তাধাৰা সেই ফালে ঢাল খাইছে।

এই ঐতিহাসিক প্ৰয়োজনক মানি নললে ঐতিহ্যৰ আলোচনা মতামত হৈ পৰিব। যি ঐতিহ্যই আমাক অতীতৰ বন্ধন পাৰ হৈ, আহিবলৈ নিদিয়, তাক আমি অৱশ্যেই এৰিব লাগিব। এই যুগত ঐতিহ্যৰ নামত বৰ্ণাশ্ৰমক মানিব নোৱাৰোঁ। মধ্য যুগৰ ভক্তিবাদক আজিৰ যুগৰ জীৱনাদৰ্শ ৰূপে কোনোবাই ঘূৰাই আনিব পাৰিব নে? কিছুমানে এনে চেষ্টাৰ পৰা বিবত হোৱা নাই সঁচা, পিচে তেওঁলোকে মিছাই সাফল্যৰ আশা পালিছে।

অতীতৰ ঐতিহ্যক সামগ্ৰিক ভাৱে বৰ্জনৰ প্ৰশ্ন উঠিব নোৱাৰে, কিন্তু তাৰ কিছু অংশক আমি বৰ্জন কৰিব লাগিব। পুঁজিৰ যুগৰ বিষয়কৰ বৈজ্ঞানিক তত্ত্বাৱলী, উৎপাদন কোণল আৰু প্ৰযুক্তিৰ ঐতিহ্যক বৰ্জন কৰাৰ প্ৰশ্নই নুঠে। কিন্তু পুঁজিৰ শোষণ, শ্ৰেণী ও বৰ্ণভেদ, আৰু জাতিহিংসা আদিৰ ঐতিহ্যক আমি নিশ্চয় বৰ্জন কৰিম।

দৰাচলতে মাক্সবাদৰ ওপৰোক্ত সমালোচকসকলে জানে নাইবা অজ্ঞানে ঐতিহ্যৰ নামত 'যি আছে সিয়েই থাকিব' এই নীতিৰ সমর্থনত থিয় দিছে। কিন্তু তেওঁলোকে নিবিচাৰিলেও পৰিবৰ্তন হৈ আছে, হৈয়ে থাকিব। 'গছনিয়ৈ জিৰণি বিচাৰিলেও বতাহৰ বা বন্ধ নহয়।'

আজিৰ যুগত আদৰ্শবাদৰ বহু-বিভূত বৰ্ণথলীত মাক্সবাদৰ লগত পুঁজিবাদৰ দুৰ্বাৰ সংগ্ৰামত আমি সকলো যুঁজাক। এই দায়িত্বৰ সচেতন স্বীকৃতি আমাৰ মানসৰ মুক্তিৰ পথ।

মাক্সবাদ-লেনিনবাদৰ প্ৰয়োগ

উমা শৰ্মা।

(ক) আমাৰ জাতীয় সমস্যাবিলাক কি ?

আমাৰ দেশৰ জনসংখ্যা প্ৰায় ৫৫ কোটি। তাৰে ভিতৰত শতকৰা প্ৰায় ৭১ ভাগেই কৃষক, শতকৰা প্ৰায় ১৫ ভাগ শ্ৰমিক, বাকীখানৰ ভিতৰত আছে বুদ্ধিজীৱীসকল, মুষ্টিমেয় পুঁজিপতি, বৃহৎ ব্যৱসায়ী, বৃহৎ ভূস্বামী, ৰাজ্য-নোহোৱা অথচ অপাৰ সম্পত্তি থকা ৰজা মহাৰজা ইত্যাদি। আমাৰ ৫৫ কোটি জনসাধাৰণৰ ভিতৰত প্ৰায় ৩ কোটিৰো ওপৰ মানুহৰ কৰিবলৈ কোনো কাম নাই—অৰ্থাৎ নিৰলুৱা, আমাৰ কামকৰা মানুহসকলৰ প্ৰায় শতকৰা ৬০ ভাগেই ভালকৈ খাব, পিন্ধিব নাপায়; অশিক্ষিত, জীৱনৰ কোনো সাংস্কৃতিক মান নাই ইত্যাদি। আমাৰ দেশৰ জনসংখ্যাৰ প্ৰয়োজন অনুপাতে খাদ্য, বস্ত্ৰ আৰু আন আন লাগতিয়াল বস্তুসমূহ আজি আমাৰ দেশত উৎপন্ন নহয়—বহুত বস্তু বিদেশৰ পৰা আমদানি কৰিব লাগে। বিদেশৰ ওচৰত আমাৰ দেশৰ বহুত কোটি টকাৰ ঋণ আছে, আৰু ঋণৰ পৰিমাণ প্ৰত্যেক বছৰে কম নাই বৰং বাঢ়িয়েই আছে। আমাৰ দেশত উদ্যোগৰ সংখ্যা অতি কম। কৃষিক পদ্ধতি অত্যন্ত পুৰণি, বহু চেষ্টা কৰিও এইবোৰৰ কোনো লেখত লবলগীয়া উন্নতি কৰিব পৰা নাই। প্ৰাকৃতিক বিপৰ্য্যৰ (বানপানী, ধৰাং বতৰ আদি) পৰা অহা বাধাবোৰ প্ৰতিৰোধ কৰাৰ বাবে যথোচিত ব্যৱস্থা লব পৰা হোৱা নাই। আমাৰ দেশত থকা ঘাই উদ্যোগ কেইটাৰ সৰহ ভাগেই আছে বিদেশীৰ হাতত, আমাৰ দেশৰ মুষ্টিমেয় বৃহৎ পুঁজিপতিয়ে বিদেশী একচেটিয়া পুঁজিপতি কিছুমানৰ লগত হাতমিলাই সংযুক্ত ব্যৱসায় কৰি বিদেশীক মুকা কৰি বিদেশলৈ লৈ যোৱাৰ সুবিধা কৰি দিছে, আমাৰ দেশৰ খেতিৰ সৰহ ভাগেই অনা খেতিয়ক মাটিগিৰিসকলৰ হাতত, সৰহভাগ খেতিয়কৰ হাততেই নতুন পৃথিৱী

নবেম্বৰ : ১৯৭২

খেতিৰ মাটি নাই। আমাৰ দেশৰ প্ৰশাসনীয় যন্ত্ৰ দুৰ্নীতিপূৰ্ণ, কৰ-কাটলৰ বোজা অত্যন্ত বেচি। জনসাধাৰণৰ মৌলিক অধিকাৰবোৰৰ নিৰাপত্তা নাই। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ লগত ৰাজ্যচৰকাৰবোৰৰ বহুবিষয়ত ঐক্যমত নাই—গোটেই ভাৰতৰ সমস্যাবোৰৰ উপৰিও প্ৰত্যেক অঙ্গৰাজ্যতে কিছুমান নিজা নিজা সমস্যা আছে। আমাৰ ওচৰ চুবুৰীয়া দেশবোৰৰ লগত আমাৰ সন্ধাৰ নাই—আমাৰ কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত শক্ততাও আছে। এইবোৰেই হ'ল মোটা-মোটিভাৱে আমাৰ দেশৰ ডাঙৰ সমস্যা, আমাৰ জনসাধাৰণৰ সমস্যা, বা আমাৰ জাতীয় সমস্যা—যিবোৰৰ আশু সমাধান নহলে কৃষক তথা দুখীয়াবোৰৰ বাচি-থকাৰ আন উপায় একো নাই।

এই সমস্যাবিলাক সমাধানৰ কাৰণে আমাৰ দেশৰ চৰকাৰে একধৰণে চেষ্টা কৰি আছে বুলি কয়। বিভিন্ন ৰাজনৈতিক দলবোৰেও নিজ নিজ দৃষ্টিভঙ্গিৰ পৰা কিছুমান সমাধানৰ পথৰ নিৰ্দেশ দিছে। দেশৰ বুদ্ধিজীৱীসকলে বিশেষকৈ দাৰ্শনিক, অৰ্থনীতিবিদসকলেও অভিনৱ পথৰ গৱেষণা কৰি, কিছুমান বহুমূলীয়া পৰামৰ্শ আগবঢ়াই আছে।

এই পৰিপ্ৰেক্ষিতত মাক্সবাদ-লেনিনবাদে এই সমস্যাবিলাকৰ উৎপত্তি আৰু সমাধানৰ পথৰ বিষয়ে আমাক শিক্ষা দিয়ে—সেইটো চমুকৈ আলোচনা কৰা হ'ল এই প্ৰবন্ধৰ আলোচ্য বিষয়।

(খ) সমাজতন্ত্ৰবাদৰ সাধাৰণ জনপ্ৰিয়তা—

ভাৰতৰ সকলো ৰাজনৈতিক দলে আনকি বৰ্ত্তমানে শাসন চলাই থকা শাসক কংগ্ৰেছ দলেও কৈ আছে যে সমাজতন্ত্ৰবাদেই দেশৰ সমস্যাসমূহ সমাধান কৰিব পাৰে। প্ৰায় আটাইবোৰ ৰাজনৈতিকদলেই নিজে ভবা ধৰণে কোনো একধৰণৰ সমাজতন্ত্ৰবাদকৈ একমাত্ৰ দৰৰ হিচাপ পোষকতা কৰিছে—আনকি অত্যন্ত প্ৰতিক্ৰমাশীল বুলি খ্যাতি থকা জনসংঘ আৰু সাংগঠনিক কংগ্ৰেছ দলেও একেধৰণৰ সমাজতন্ত্ৰবাদৰে নামলৈ থাকে।

সাম্প্ৰতিক ভাৰতৰ ৰাজনৈতিক মঞ্চত বিভিন্ন ভাওত অভিনয় কৰি থকা বাই বাই দলবোৰৰ ভিতৰত একমাত্ৰ স্বতন্ত্ৰদলেই হে খোলাখুলিকৈ সমাজ নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : প্ৰথম সংখ্যা

ওস্তৰ বিৰোধিতা কৰি আছে। বিভিন্ন ৰাজনৈতিক দলে আৰু বিভিন্ন দাৰ্শ-
নিক, অৰ্থনীতিবিদসকলে পোষকতা কৰি থকা বিভিন্ন মাক্সৰ সমাজতন্ত্ৰবাদৰ
বিশদ ব্যাখ্যা কৰাটো এই প্ৰবন্ধৰ লক্ষ্যও নহয় আৰু ইমান কম ঠাইত
সম্ভৱপৰও নহয়।

কিন্তু এই অসংখ্য ধৰণৰ সমাজতন্ত্ৰবাদৰ পোষকতা কৰাৰ পৰা এইটো
সাধাৰণভাবে প্ৰতিপন্ন হৈছে যে ভাৰতৰ জনসাধাৰণ সমাজতন্ত্ৰৰ প্ৰতি আকৃষ্ট
হৈছে। সমাজতন্ত্ৰৰ দ্বাৰাইহে আমাৰ সমস্যা বিলাকৰ সমাধান কৰাটো সম্ভৱপৰ
বুলি জনসাধাৰণৰ মাজত এটা সাধাৰণ উপলব্ধি হৈছে আৰু তাৰ ফলত
ভাৰতৰ ৰাজনৈতিক মঞ্চত সমাজতন্ত্ৰৰ বিৰোধিতা কৰি কোনো ৰাজনৈতিক
দলেই জনসাধাৰণৰ সন্মুখত থিয় হবলৈ সাহস নকৰা হৈছে। গতিকে সমাজ-
তন্ত্ৰৰ ঘোৰ শত্ৰুতা কৰি থকা আৰু সমাজতন্ত্ৰক পাৰ্য্যমানে প্ৰতিৰোধ কৰিব
বিচৰা ৰাজনৈতিক দলবোৰেও নিজৰ কাৰ্য্যসূচীক এক বিশেষ মাৰ্কাৰ “সমাজ
তন্ত্ৰ” বুলিয়ে জনসাধাৰণৰ আগত বেহা মেলিছে।

সমাজতন্ত্ৰৰ এই সাধাৰণ জনপ্ৰিয়তাৰ কাৰণ হৈছে পৃথিৱীৰ এক তৃতীয়াংশ
লোকৰ বাসস্থান পৃথিৱীৰ প্ৰায় একতৃতীয়াংশ ভৌগলিক স্থলত আজি সমাজ
তান্ত্ৰিক সমাজ ব্যৱস্থা প্ৰচলিত হৈছে। সেই সমাজতান্ত্ৰিক স্থলভাগৰ ভিতৰত
এচিয়া, ইউৰোপৰ কেইখনমান দেশ আৰু আনকি আমেৰিকাৰ এখন দেশো
আছে। এই দেশবোৰৰ সৰহ ভাগেই সমাজতন্ত্ৰৰ পথত খোজ দিয়াৰ আগতে
আমাৰ ভাৰততকৈও সাংস্কৃতিক ক্ষেত্ৰত অধিক পিচপৰা দেশ আছিল।
কিন্তু অতি কম সময়ৰ ভিতৰতে সেই দেশবোৰে আৰ্থিক আৰু সাংস্কৃতিক
অনুগ্ৰহৰতা দূৰ কৰাৰ উপৰিও অতি উন্নত পুঁজিবাদী দেশবোৰেও সমাধান
কৰিব নোৱাৰা নিবহুৱা সমস্যা আৰু প্ৰশাসনীয় দুৰ্নীতিৰ সমস্যা অতি নিখুঁট
ভাৱে সমাধান কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছে।

বিভিন্ন সমাজতান্ত্ৰিক দেশবোৰৰ লগত আমাৰ ভাৰত চৰকাৰৰ সম্পৰ্ক
যি ধৰণৰে নহওক, চোভিয়েট ৰাচিয়া, চীন, উত্তৰ কোৰিয়া, উত্তৰ ভিয়েতনাম,
আদি আমাৰ তেনেই ওচৰ চুবুৰীয়া সমাজতান্ত্ৰিক দেশ বোৰত দৰিদ্ৰতা আৰু
নিবহুৱা সমস্যা একেবাৰে দূৰ কৰা, আৰ্থিক আৰু সাংস্কৃতিক মানব অভাবনীৰ
উন্নতি সাধন কৰা, বিদেশী ঋণৰ পৰা একেবাৰে মুক্ত হোৱা, সকলো বিষয়তে

স্বাৱলম্বী হৈ উঠা আদি বাস্তব সাফল্যবোৰ আমাৰ জনসাধাৰণে কম বেচি
পৰিমাণে বুজিছে, উপলব্ধি কৰিছে আৰু আকৃষ্ট হৈছে। সমাজতান্ত্ৰিক দেশ-
বোৰৰ এই সাফল্যবোৰেই হৈছে—সমাজতন্ত্ৰক সাধাৰণভাবে জনপ্ৰিয় কৰি
তোলাৰ কাৰণ।

(গ) মাক্সবাদ আৰু সমাজতন্ত্ৰবাদ—

কাৰ্ল মাক্সে মানব সমাজৰ ইতিহাস আৰম্ভণিৰ পৰা তেওঁৰ সময়লৈকে
অধ্যয়ন কৰি সমাজ বিকাশৰ সাধাৰণ নিয়মবিলাক আবিষ্কাৰ কৰে আৰু
মানবসমাজৰ ক্ৰমবিকাশৰ ধাৰা সেই নিয়মবোৰেই নিৰ্দ্ধাৰণ কৰে বুলি বৈজ্ঞানিক
পদ্ধতিৰে প্ৰতিপন্ন কৰে।

মানবসমাজৰ ইতিহাসত বিচাৰিপোৱা সাম্যবাদী সমাজ ব্যৱস্থা,
দাসপ্ৰথা থকা সমাজব্যৱস্থা, সামন্তবাদী সমাজব্যৱস্থা, পুঁজিবাদী সমাজব্যৱস্থা
আটাইবোৰেই সমাজবিকাশৰ সেই অমোঘ নিয়মবোৰৰ দ্বাৰাই নিৰ্দ্ধাৰিত
হৈছে। সেই নিয়মবোৰৰ দ্বাৰাই এটা সমাজব্যৱস্থাৰ পৰা মানব-সমাজ
অন্য এটা সমাজব্যৱস্থালৈ উত্তৰণ কৰিছে—আৰু সেইটোৰ পিচত অন্য
উচ্চতৰ ব্যৱস্থা এটালৈ আহিছে। মানবসমাজ এটা উচ্চতৰ ব্যৱস্থাৰ পৰা
কোনো ঠাইতে এটা নিম্নতৰ ব্যৱস্থালৈ ঘূৰিযোৱা নাই—অৰ্থাৎ পৃথিৱীৰ সকলো
ঠাইতে মানব সমাজ দাসপ্ৰথাৰ পিচত সামন্তবাদলৈ আহিছে আৰু সামন্তবাদৰ
পৰা পুঁজিবাদলৈ আহিছে। সকলো দেশতে সমাজৰ ক্ৰমবিকাশ একে পথেৰে
আৰু একে বেগত হোৱা নাই। বহু শতাব্দীৰ আগ-পিছ হয়তো হৈছে। কিন্তু
কোনো দেশতে মানব সমাজে সামন্তবাদৰ পৰা দাসপ্ৰথালৈ যোৱা নাই বা
পুঁজিবাদৰ পৰা সামন্তবাদলৈ যোৱা নাই। সকলো ক্ষেত্ৰতে মানব সমাজৰ
ক্ৰমবিকাশ সমাজ বিকাশৰ সেই সাধাৰণ নিয়মবোৰৰ দ্বাৰাই নিৰ্দ্ধাৰিত হৈছে।
সেই নিয়মবোৰ বিচাৰ কৰিহে কাৰ্ল মাক্সে সিদ্ধান্ত কৰিছে যে পুঁজিবাদৰ
পিচত সমাজতান্ত্ৰিক সমাজ ব্যৱস্থা অবধাৰিত। সমাজ বিকাশৰ সেই অমোঘ
নিয়মবোৰেই পুঁজিবাদী সমাজৰ ভিতৰতো অবিৰাম গতিত কাম কৰি আছে
আৰু সমাজতন্ত্ৰবাদৰ কাৰণে প্ৰয়োজনীয় সকলো শক্তিকে সৃষ্টি কৰি আছে।
অন্য সমাজব্যৱস্থাবোৰ যেনেকৈ কালৰ গতিত আহিছে আৰু গৈছে পুঁজিবাদো
নতুন পৃথিৱী

জেনেকৈ কালৰ গতিতে যাব। আন বহুটো সমাজব্যৱস্থা আছে—সেই সকলো-বোৰৰ ভিতৰত “সকলো কথা বিবেচনা কৰি সমাজতন্ত্ৰই আমাৰ কাৰণে উত্তম ব্যৱস্থা” বুলি ভাবি মাক্স-লেনিনবাদে সমাজতন্ত্ৰৰ পোষকতা কৰা নাই—পুঁজি-বাদৰ পিছত মানব সমাজৰ পৰবৰ্তী একমাত্ৰ গন্তব্যস্থল হ'ল সমাজতন্ত্ৰ, সেই কাৰণেহে কৰিছে।

সমাজ বিকাশৰ এই সাধাৰণ নিয়মবোৰকেই মাক্স-লেনিনবাদৰ তত্ত্ব ঐতিহাসিক বস্তুবাদ বা ইতিহাসৰ যথার্থ ব্যাখ্যা (Historical Materialism or Materialist interpretation of history) বুলি কোৱা হয়। এই প্ৰবন্ধত ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ বিশদ আলোচনা কৰাটো আমাৰ লক্ষ্য নহয়। আমাৰ সমস্যা বিলাকৰ সমাধানৰ বিষয়ে আলোচনা কৰোঁতে যি পৰিমাণে মাক্সীয় তত্ত্ব উল্লেখ কৰাটো প্ৰয়োজন হৈ পৰে সিমানতে সীমাবদ্ধ ৰাখিবলৈ চেষ্টা কৰিম।

এই বিষয়ে কাল মাক্স আৰু মাক্সবাদৰ অগ্ৰতম প্ৰবক্তা ফ্ৰেদাৰিক এঙ্গেলছৰ শিক্ষাৰ পৰা দুটো উদ্ধৃতি দিয়েই এই প্ৰবন্ধত ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ বিষয়ে আলোচনাৰ সামৰণি মাৰিম।

মাক্সে কৈছিল, “এইদৰে অধ্যয়ন কৰি মই যি ফলাফল লাভ কৰিলো আৰু এবাৰ লাভ কৰাৰ পিচত যিবোৰে মোৰ ভৱিষ্যতৰ অধ্যয়নবোৰত পথ প্ৰদৰ্শক হিচাপে লৈ গৈছে সেইবোৰক চমুকৈ এইদৰে লিপিবদ্ধ কৰিব পাৰি :—জীৱন ধাৰণৰ কাৰণে চলি থকা সমাজৰ উৎপাদন ব্যৱস্থাত সকলো মানুহেই কিছুমান নিৰ্দিষ্ট সম্পৰ্কত সোমাই পৰিবলৈ বাধ্য হৈ পৰে। সেই সম্পৰ্কবিলাক মানুহে এবাই যাব নোৱাৰে আৰু সেইবোৰ মানুহৰ ইচ্ছা অনিচ্ছাৰ ওপৰতো নিৰ্ভৰ নকৰে। উৎপাদনৰ এই সম্পৰ্কবোৰ উৎপাদিকা শক্তিবোৰৰ বিকাশৰ এটা নিৰ্দিষ্ট পৰ্যায়ৰ লগত খাপখোৱাকৈ গঢ়ি উঠে। সামগ্ৰিকভাবে উৎপাদনৰ এই সম্পৰ্কসমূহেই সমাজৰ অৰ্থনৈতিক ভেঁটটো ৰচনা কৰে। এই-টোৱে হ'ল সমাজৰ মূল ভেঁট আৰু তাৰে ওপৰতে কিছুমান ৰাজনৈতিক আৰু আইন সম্পৰ্কীয় উপগাঠনি গঢ়ি উঠে, আৰু সেইবোৰক কেন্দ্ৰ কৰি কিছুমান নিৰ্দিষ্ট ৰূপৰ সামাজিক চিন্তা ধাৰাৰ সৃষ্টি হয়। সাধাৰণ ভাবে জীৱন ধাৰণৰ বাস্তব উপকৰণ বোৰৰ উৎপাদন পদ্ধতিয়েই আমাৰ সামাজিক জীৱন, ৰাজনৈতিক জীৱন আৰু আমাৰ চিন্তাধাৰাবোৰ নিৰ্দ্ধাৰণ কৰে। মানুহৰ চতনাই

মানুহৰ অস্তিত্ব নিৰ্দ্ধাৰণ নকৰে, বৰং মানুহৰ সামাজিক অস্তিত্বই হে মানুহৰ চেতনা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰে। সমাজৰ বাস্তব উৎপাদিকা শক্তিবোৰে সেইবোৰ বিকাশৰ এটা বিশেষ স্তৰলৈ গৈ আগৰ পৰা চলি থকা উৎপাদন সম্পৰ্কসমূহৰ লগত, অৰ্থাৎ আইনৰ ভাষাত কবলৈ হলে সমাজৰ সম্পত্তিৰ সম্পৰ্কবোৰৰ লগত খাপ নোখোৱা হয় আৰু সংঘৰ্ষত লিপ্ত হৈ পৰে। আগৰ স্তৰত উৎপাদিকা শক্তিসমূহৰ বিকাশৰ কাৰণে গঢ়ি উঠা উৎপাদন সম্পৰ্কসমূহেই এই নতুন উন্নত স্তৰত গৈ উৎপাদিকা শক্তিসমূহৰ বিকাশৰ পথত হেঙাৰ হৈ পৰে। তেতিয়া এটা সমাজ বিপ্লৱৰ যুগ আৰম্ভ হয়। সমাজৰ অৰ্থনৈতিক ভেঁটটোত পৰিবৰ্তন আহিলে, তাৰ ওপৰত গঢ়ি উঠা বিৰাট উপগাঠনিবোৰতো কমবেচি পৰিমাণে ক্ৰমগতিৰে পৰিবৰ্তন আহে।”

(Karl Marx : Preface to the Critique of Political Economy : Selected Works Vol. No 1. : page 301.)

ফ্ৰেদাৰিক এঙ্গেলছে তেওঁৰ বিখ্যাত প্ৰবন্ধ “সমাজতন্ত্ৰবাদ—বৈজ্ঞানিক আৰু কাল্পনিক”ত এই কথাৰ আৰু ব্যাখ্যা কৰি কৈছে, “সকলো সমাজ ব্যৱস্থাবে ভেঁট হ'ল উৎপাদন আৰু উৎপাদিত বস্তুবোৰৰ বিনিময় ব্যৱস্থা। এই মূল কথাটোৰ পৰাই ইতিহাসৰ বস্তুবাদী উপলক্ষি আৰম্ভ হৈছে। এতিয়ালৈকে ইতিহাসত যিবোৰ সমাজ ব্যৱস্থাৰ উদ্ভৱ হৈছে, সেই আটাইবোৰ সমাজ ব্যৱস্থাতে সমাজত কি উৎপাদিত হৈছে, কি ধৰণে উৎপাদিত হৈছে আৰু কিদৰে বিনিময় হৈছে, এই কথা কেইটাই সমাজৰ সমগ্ৰ উৎপাদন ব্যৱস্থা আৰু সেই ব্যৱস্থাই সৃষ্টি কৰা শ্ৰেণী আৰু স্বার্থবিলাক নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি আহিছে। এই নীতিৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হলে সকলো সামাজিক পৰিবৰ্তন আৰু ৰাজনৈতিক বিপ্লৱৰ নিৰ্দ্ধাৰক কাৰণবিলাক মানুহৰ মনত—মানুহৰ সত্য আৰু গ্ৰাম সন্ধান প্ৰচেষ্টাত—বিচাৰিলে পোৱা নাযাব। এইবোৰ বিচাৰিব লাগিব সমাজৰ উৎপাদন আৰু বিনিময়ৰ পদ্ধতিবিলাকত—অৰ্থাৎ দৰ্শনত বিচাৰিলে নহব, বিচাৰিব লাগিব সেই যুগটোৰ অৰ্থনীতিত হে। সমাজৰ প্ৰচলিত ৰীতি-নীতি, আইন আদিক অগ্ৰায় বুলি ভাবিব ধৰা, সমাজত ভালকাম কৰিব গলেই নিৰ্ব্যতন ভুগিব লগীয়া হয় বুলি ভাবিব ধৰা ইত্যাদি চিন্তাধাৰাবোৰৰ ক্ৰমবৃদ্ধিয়ে এইটোকে

বুজায় যে সমাজৰ উৎপাদন আৰু বিনিময়ৰ পদ্ধতিবোৰত পৰিবৰ্তনে দেখা দিছে; আৰু সেইবোৰৰ পৰিবৰ্তনৰ লগে লগে আমাৰ অৰ্থনীতিক কেন্দ্ৰ কৰি গঢ়ি উঠা সমগ্ৰ সমাজব্যৱস্থাটোৱেই খাপ নোখোৱা হৈ পৰিছে।”

সেই একে প্ৰবন্ধতে ফ্ৰেডাৰিক এঙ্গেলছে পুঁজিবাদী সমাজৰ অভ্যুদয় কেনেকৈ হ'ল আৰু এই সমাজত উৎপাদিকা শক্তিসমূহ আৰু উৎপাদন সম্পৰ্কসমূহৰ মাজত কি ধৰণৰ অসঙ্গতিয়ে দেখা দিছে, আৰু উৎপাদন সম্পৰ্কসমূহৰ কি ধৰণৰ পৰিবৰ্তনৰ প্ৰয়োজন হৈ পৰিছে এই সকলো কথা বিশদভাবে আলোচনা কৰি শেষত কৈছে “ইতিমধ্যেই বুৰ্জোৱা সমাজত প্ৰতিষ্ঠিত সম্পৰ্কবোৰৰ গাঠনিৰ মাজত এই বিকশিত উৎপাদিকাশক্তিসমূহক ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰা হৈ আহিছে। উৎপাদিকা শক্তিবোৰৰ আৰু উৎপাদন পদ্ধতিৰ মাজত দেখা দিয়া এই সংঘৰ্ষবোৰৰ উৎপত্তি মানুহৰ মগজুত হোৱা নাই, মানুহৰ পাপপুণ্যৰ বিচাৰৰ পৰা হোৱা নাই। এইবোৰৰ অস্তিত্ব আমাৰ চিন্তাজগতৰ পৰা সম্পূৰ্ণ স্বতন্ত্ৰ আৰু বাস্তবত বৰ্তমান। যিবোৰ মানুহে এই উৎপাদিকা শক্তিবোৰৰ বিকাশ সাধন কৰিছে আনকি সেইবোৰৰ ইচ্ছা অনিচ্ছাৰ ওপৰত এই সংঘৰ্ষবোৰ নিৰ্ভৰশীল নহয়। মানুহৰ মনত বিশেষকৈ এই সমাজব্যৱস্থাত আটাইতকৈ অধিক পৰিমাণে নিপীড়ন ভোগ কৰিব লগীয়া হোৱা শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ মনত, উৎপাদিকাশক্তি আৰু উৎপাদন সম্পৰ্কসমূহৰ মাজৰ এই বাস্তবসংঘৰ্ষবোৰৰ প্ৰতিফলনেই হ'ল আধুনিক সমাজতত্ত্ববাদৰ তত্ত্ব।”

সমাজৰ উৎপাদিকাশক্তি আৰু উৎপাদন সম্পৰ্কবোৰৰ মাজত দেখা দিয়া অসঙ্গতি, ক্ৰমবৰ্ধমান সংঘৰ্ষ আৰু সেইবোৰে সৃষ্টিকৰা সমস্যাবোৰৰ সমাধানৰ পথৰ বিষয়ে বিশদভাবে আলোচনা কৰি উক্ত প্ৰবন্ধতে ফ্ৰেডাৰিক এঙ্গেলছে কৈছে,—“সৰ্কহাৰা শ্ৰেণীয়ে ৰাষ্ট্ৰীয় ক্ষমতা অধিকাৰ কৰি লব আৰু এই ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰি সামাজিক উৎপাদনৰ সজুলী সমূহ বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ হাতৰ পৰা কাঢ়ি আনি ৰাজহুৱা সম্পত্তিত পৰিণত কৰিব। উৎপাদনৰ সজুলিসমূহক ইমানদিনে সৰ্কহাৰা শ্ৰেণীৰ মূৰৰ ওপৰত বোজা হৈ থকা পুঁজিৰ পৰা মুক্ত কৰি সমাজৰ অধীনলৈ আনিব আৰু সম্পূৰ্ণ মুক্ত ভাবে বিকাশ লাভ কৰাৰ পথ কৰি দিব। তেতিয়া এটা পৰিকল্পিত আচনিৰ মাজেদি সামাজিক উৎপাদন চলাই যোৱাটো সম্ভৱপৰ হব।”

মাক্সবাদে ইতিহাসক এই বাস্তব দৃষ্টিভঙ্গিৰে বিশ্লেষণ কৰি দেখুৱাই দিছে যে একধৰণৰ সমাজ ব্যৱস্থাৰ পৰা আন এটা উন্নত সমাজ ব্যৱস্থা সদায় সমাজ বিপ্লৱৰ মাজদিয়ে আহিছে আৰু সেই সমাজ বিপ্লৱ ঘটিকে সমাজত উৎপাদন ব্যৱস্থাই সৃষ্টি কৰা বিভিন্ন শ্ৰেণীবোৰৰ পৰস্পৰ বিৰোধী স্বার্থবোৰৰ সংঘাতৰ মাজেদি অৰ্থাৎ শ্ৰেণী সংগ্ৰামৰ মাজেদি।

আমাৰ ভাৰতত বৰ্তমানে আমাৰ সম্মুখত দেখা দিয়া সমস্যাসমূহৰ; আৰু সেই সমস্যাসমূহ সমাধান কৰাৰ উদ্দেশ্যে সৃষ্টি হোৱা বিভিন্ন দাৰ্শনিক, অৰ্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক তত্ত্ববোৰৰ বিচাৰ কৰোঁতে আমি মাক্সবাদৰ এই মৌলিক নীতি অনুসৰণ কৰিয়ে আগবাঢ়িব লাগিব।

আমাৰ সমাজ ব্যৱস্থাত আমি কি উৎপাদন কৰিছো, কিদৰে উৎপাদন কৰিছো, আমাৰ মাজত উৎপাদিত বস্তুসমূহ কি দৰে বিনিময় আৰু বিতৰণ কৰিছো সেইবোৰ তন্ন তন্নকৈ বিচাৰ কৰিব লাগিব। আমাৰ উৎপাদিকা শক্তিসমূহৰ বিকাশৰ স্তৰ, সেই স্তৰত কি ধৰণৰ উৎপাদন সম্পৰ্ক প্ৰচলিত আছে, এই সম্পৰ্কসমূহৰ লগত উৎপাদিকা শক্তিসমূহৰ কি ধৰণৰ বিসঙ্গতি দেখা দিছে; আৰু কি ধৰণৰ উৎপাদন সম্পৰ্কৰ প্ৰয়োজন হৈছে এইবোৰ বিচাৰ কৰি উলিয়াব লাগিব। সমাজ বিকাশৰ নিয়মবোৰ অতি মনোযোগেৰে অধ্যয়ন কৰি, সেইবোৰৰ প্ৰবণতা বিচাৰি উলিয়াব লাগিব। প্ৰচলিত উৎপাদন সম্পৰ্ক বোৰত কোন শ্ৰেণীৰ কি ধৰণৰ স্বার্থ আছে, কোনবোৰ শ্ৰেণীয়ে প্ৰচলিত উৎপাদন সম্পৰ্কবোৰ জীয়াই ৰাখিব বিচাৰে, কোনবোৰ শ্ৰেণীৰ লগত কোনবোৰ শ্ৰেণীৰ কি ধৰণৰ সংঘাত আছে এই আটাইবোৰক আমি বিচাৰ কৰিব লাগিব।

আমাৰ সমস্যাত মাক্স-লেনিনবাদৰ প্ৰয়োগ কৰাৰ অৰ্থই হ'ল আমি সমস্যাবোৰৰ উৎপত্তিৰ কাৰণ বিচাৰ কৰা, সমাজৰ উৎপাদিকা শক্তিসমূহৰ লগত উৎপাদন সম্পৰ্কবোৰৰ কি ধৰণৰ অসঙ্গতি ঘটিছে সেইটো বিচাৰি সেই সঙ্গতি ঘূৰাই অনাৰ কাৰণে কি ধৰণৰ উৎপাদন সম্পৰ্ক প্ৰয়োজন হৈছে সেইটো বুজিলোৱা আৰু সেই কামটো যিবোৰ শ্ৰেণীয়ে কৰিব পাৰে সেই শ্ৰেণীবোৰক সেই লক্ষ্যত শিক্ষিত কৰা আৰু সংগঠিত কৰা। সমাজৰ সকলো শ্ৰেণীৰ মানুহে একেলগে বহি, “আমাৰ কাৰণে কি ধৰণৰ সমাজ ব্যৱস্থা ভাল হব তাৰ বিচাৰ কৰি ভাল ভাল তত্ত্ববিলাকৰ আলোচনা কৰি সৰ্বোৎকৃষ্ট পন্থা সকলোৱে গ্ৰহণ কৰাৰ”

বাবে প্রচেষ্টা চলালে মাক্স-লেনিনবাদৰ প্ৰয়োগ নহয়। আমাৰ সমাজত প্ৰচলিত উৎপাদন সম্পৰ্কবোৰক কেন্দ্ৰ কৰি বহু ধৰণৰ শ্ৰেণীৰ সৃষ্টি হৈছে আৰু এই শ্ৰেণী-বোৰৰ পৰস্পৰ বিৰোধী স্বার্থ আছে। সেয়ে শ্ৰেণীবোৰৰ মাজত বিভিন্ন পৰ্যায়ত বিভিন্ন ধৰণে শ্ৰেণী সংগ্ৰাম চলি আছে। এইবোৰ হ'ল বাস্তব সত্য। এইবোৰ আমি ভাল পালেও আছে, বেয়া পালেও আছে। এইবোৰ আমাৰ ইচ্ছামতে গঢ়ি উঠা নাই আৰু আমি ইচ্ছা কৰিলেই নোহোৱা কৰিব নোৱাৰো। এইবোৰক অস্বীকাৰ কৰি অকল মহা মহা পণ্ডিতসকলৰ কল্পনাপ্ৰসূত মহা মহা তত্ত্ববোৰে মানব সমাজত কোনো যুগতে, কোনো কালতে কোনো সমস্যাৰ সমাধান কৰিব পৰা নাই আৰু আমাৰ দেশতো নোৱাৰে।

আমাৰ সমাজৰ এই বাস্তব সত্যবোৰক কোনো গুৰুত্ব নিদিয়াটকৈ অকল কিছুমান কল্পনাপ্ৰসূত তত্ত্ব ব্যৱহাৰ কৰি আৰু অগ্ৰাণ্ণ দেশৰ অভিজ্ঞতা কিছুমানক যান্ত্ৰিক ভাবে প্ৰয়োগ কৰিবৰ চেষ্টা কৰি আমাৰ চৰকাৰে প্ৰয়োগ কৰা পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনা, ঔद्यোগিক নীতি, নিবহুৱা সমস্যা সমাধানৰ প্ৰচেষ্টা আদিৰ শোচনীয় ব্যৰ্থতা আমি দেখি আছে। প্ৰত্যেকটো পৰিকল্পনা আৰু প্ৰত্যেকখন আঁচনিৰে আমাৰ সমস্যাসমূহ আৰু বেচি তীব্ৰতৰ কৰিছে আনিছে।

সমাজত চলি থকা শ্ৰেণী বিৰোধবোৰক অনুধাবন কৰা, শ্ৰেণী সংগ্ৰামবোৰক তীব্ৰতৰ কৰা আৰু মূললক্ষ্যৰ পিনে আগবঢ়াই নিয়াটোৱেই হ'ল মাক্স-লেনিনবাদৰ প্ৰয়োগ। এই প্ৰসঙ্গত ফ্ৰেণ্ডাৰিক এঙ্গেলছৰ আৰু এৰাৰ কথাৰ উদ্ধৃতি দিয়াটো উচিত হব।

“মানব সমাজত কামকৰি থকা শক্তিসমূহেও প্ৰাকৃতিক শক্তিবোৰৰ দৰেই কাম কৰি থাকে। আমি সেইবোৰক বুজিব নোৱাৰালৈকে আৰু ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰালৈকে সেইবোৰে অন্ধ ভাবে, উন্মত্তভাবে আৰু ধ্বংসমূলক ভাবে কাম কৰি থাকে। কিন্তু আমি যেতিয়া বুজি পাওঁ সেইবোৰে কি ধৰণে কাম কৰে; সেইবোৰৰ প্ৰবণতা কি, তেতিয়া সেইবোৰক ক্ৰমে ক্ৰমে আমি বশ কৰিব পাৰোঁ আৰু সেইবোৰক আমাৰ উদ্দেশ্য সাধনত আমাৰ ইচ্ছামতে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰোঁ। বৰ্তমান সমাজৰ অত্যন্ত শক্তিশালী উৎপাদিকা শক্তিসমূহৰ ক্ষেত্ৰতো সেই একে কথা। যেতিয়ালৈকে আমি এই উৎপাদিকা শক্তিসমূহৰ চৰিত্ৰ আৰু শক্তিৰ বিষয়ে বুজিব নোৱাৰো, তেতিয়ালৈকে পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাই এইবোৰক আমাৰ দ্বাৰাই চালিত

কৰিও আমাৰ বিৰুদ্ধে ব্যৱহাৰ কৰি থাকে আৰু আমাৰ ওপৰত আধিপত্য বিস্তাৰ কৰি থাকে। কিন্তু উৎপাদনকাৰীসকলে এবাৰ তাৰ চৰিত্ৰসমূহ বুজি উঠিব পাৰিলে, তেওঁলোকে সেইবোৰক নিজৰ অত্যন্ত অন্তৰ্গত ভূতাত পৰিণত কৰিব পাৰিব। মেঘৰ পৰা হোৱা বিজুলি আৰু মানুহে উৎপন্ন কৰা বিজুলিৰ মাজত এয়ে তফাৎ, পৰ্বতৰ দাবানল আৰু দিয়াচলাইৰ কাঠিৰ মাজত এয়ে তফাৎ।”

(মাক্স-এঙ্গেল গ্ৰন্থাৱলী, ১ম খণ্ড, ১৮৩ পৃ:)

(ঘ) সাম্ৰাজ্যবাদ আৰু লেনিনবাদ :-

পুঁজিবাদ আৰম্ভ হোৱাৰ পিছত তাৰ নিজস্ব নিয়মানুসাৰেই তাৰ বিকাশ ঘটি থাকে আৰু বিকাশৰ সৰ্ব্বোচ্চ স্তৰত গৈ পুঁজিবাদে সাম্ৰাজ্যবাদৰ ৰূপ লয়। পুঁজিবাদৰ এই সাম্ৰাজ্যবাদী স্তৰৰ লক্ষণসমূহ বিশদ ভাবে আলোচনা কৰি লেনিনে সাম্ৰাজ্যবাদৰ সূত্ৰ এনে ধৰণে দিছিল, “(১) উৎপাদন আৰু পুঁজিৰ অত্যন্ত বেচি কেন্দ্ৰীকৰণ হৈ একচেটিয়া পুঁজিৰ সৃষ্টি কৰিছে আৰু এই একচেটিয়া পুঁজিয়ে সমাজৰ আৰ্থিক জীৱনৰ নিৰ্দ্ধাৰক শক্তি হৈ পৰিছে, (২) শিল্প পুঁজি আৰু বেক পুঁজি সংযুক্ত হৈ লগীপুঁজি (finance capital) হৈছে আৰু মুষ্টিমেয় একচেটিয়া পুঁজিপতিৰ হাতত কেন্দ্ৰীভূত হৈ পৰিছে, (৩) পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাৰ প্ৰথম যুগত চলা পণ্যদ্রব্য ৰপ্তানিৰ পৰিবৰ্তে পুঁজি ৰপ্তানিৰ প্ৰাধান্য বাঢ়ি গৈছে, (৪) কেইটামান একচেটিয়া পুঁজিৰ আন্তৰ্জাতিক চক্ৰ গঠিত হৈ গোট্টেই পৃথিবীৰে আৰ্থিক বজাৰখন নিজৰ ভিতৰতে ভগাই লৈছে, (৫) বৃহৎ বৃহৎ পুঁজিবাদী ৰাষ্ট্ৰকেইখনে গোট্টেই পৃথিবীকে খণ্ড খণ্ডকৈ ভাগকৰি দখল কৰি লৈছে।”

পুঁজিবাদৰ সৰ্ব্বোচ্চস্তৰ সাম্ৰাজ্যবাদঃ

লেনিন গ্ৰন্থাৱলী, ১ম খণ্ড, ৭০২ পৃ:

সাম্ৰাজ্যবাদৰ যুগত উৎপাদিকা শক্তিসমূহৰ অভিন্ন বিকাশৰ কথা আলোচনা কৰি লেনিনে দেখুৱাই দিছিল যে উৎপাদিকা শক্তিসমূহৰ বিকাশ এনে এটা স্তৰ পাইছে যে য'ত সমস্ত উৎপাদনেই সামাজিক ৰূপ ধাৰণ কৰিছে আৰু এই স্তৰৰ লগত ব্যক্তিগত মালিকানাৰ সম্পৰ্ক মুঠেই খাপ নাখায়। এই বিসঙ্গতিৰ ফলত উৎপাদনত অৰাজকতাৰ সৃষ্টি হৈছে—সমাজক লগা বস্তুৰ লগত উৎপন্ন হোৱা বস্তুৰ

কোনো মিল নাই। একচেটিয়া পুঁজিৰ অভ্যুদয়ৰ ফলত শোষণৰ মাত্রা অতি তীব্র হোৱাৰ লগে লগে পুঁজি বিনিয়োগৰ মাত্রাও অতি ব্যাপক হৈ পৰাত একপিনে শিল্প সম্প্রসাৰণ অতি ব্যাপক হৈছে, আনপিনে তেনেকৈ শ্রমিকৰ সংখ্যাও বাঢ়িছে। অথচ শ্রমিকসকলক গ্ৰাম্য প্রাপ্যৰ পৰা বঞ্চিত কৰি শোষণৰ হাৰ বঢ়াই যোৱাৰ ফলত সমাজত অধিক সংখ্যক মানুহৰে আয় ইমান কমি গৈছে যে পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাৰ অতি উন্নত বিৰাট বিৰাট কাৰখানাবোৰে উৎপন্ন কৰা সমস্ত পণ্য কিনিবলৈ মানুহৰ প্ৰয়োজন থাকিলেও হাতত ধন নাই। ফলত বস্ত্ৰ উৎপন্ন হয়, কিন্তু মানুহে কিনিব নোৱাৰে। একপিনে প্ৰাচুৰ্য আৰু আন পিনে দৰিদ্ৰতা। পুঁজিবাদী উৎপাদন ব্যৱস্থাৰ এই অসঙ্গতি আৰু তাৰ ফলত হোৱা উৎপাদনৰ সৰুটৰ লক্ষণ কাৰ্লমাৰ্ক্স আৰু এঙ্গেলছে পুঁজিবাদ আৰম্ভ হোৱাৰ অলপদিন পিচতেই লক্ষ্য কৰিছিল আৰু তাৰে ভিত্তিতেই সমাজতন্ত্ৰবাদৰ তত্ত্বৰ জন্ম হৈছিল। কিন্তু সমাজবাদক এই অসঙ্গতি আৰু তাৰ ফলত হোৱা সংকটৰ তীব্রতা ইমান বাঢ়ি গ'ল যে পুঁজিবাদী সমাজ ব্যৱস্থাক “মৃত্যুমুখী” বুলি লেনিনে অভিহিত কৰিলে।

লেনিনে বিশ্লেষণ কৰি দেখুৱাই দিলে যে সাম্ৰাজ্যবাদক তাৰ অন্তর্নিহিত তিনিটা মূল বিৰোধে মৃত্যুৰ মুখলৈ ঠেলি নি আছে। সেই বিৰোধ কেইটা হ'ল—(১) প্ৰত্যেকখন পুঁজিবাদী দেশত পুঁজিপতি শ্ৰেণীৰ সংগ্ৰাম, (২) সাম্ৰাজ্যবাদী দেশ কেইখনৰ পৰস্পৰৰ মাজত বজাৰ দখলৰ কাৰণে চলা আৰ্থিক সংগ্ৰাম আৰু তাক ফলত হোৱা সাম্ৰাজ্যবাদী যুদ্ধ বিলাক আৰু (৩) সাম্ৰাজ্যবাদী দেশ কেইখনেই গোটেই পৃথিবীখন দখল কৰি পৰাধীন কৰি পোলোৱাৰ পৰিণতিত পৰাধীন হৈ পৰা দেশবিলাকৰ সমূহ জনসাধাৰণৰ সাম্ৰাজ্যবাদৰ বিৰুদ্ধে মুক্তিৰ সংগ্ৰাম।

লেনিনে ব্যাখ্যা কৰি দেখুৱাই দিলে যে সাম্ৰাজ্যবাদে এটা বিশ্বজোৰা সমাজ ব্যৱস্থা গঢ়ি তুলিছে আৰু গোটেই মানব জাতিকে এডাল শোষণৰ শিকলিৰে মেৰাই ধৰিছে। এই শিকলিডাল চিঙিবলৈ হলে গোটেই বিশ্বৰে সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী শক্তিবোৰক একত্ৰিত কৰি প্ৰয়োগ কৰিব লাগিব, আৰু শিকলিডালৰ দুৰ্বল স্থানবোৰ বিচাৰি বিচাৰি সেইবোৰত আঘাত কৰিব লাগিব। সাম্ৰাজ্যবাদ পুঁজিবাদৰ শেষস্তৰ—এইটো হ'ল সৰ্বহাৰা বিপ্লৱৰ যুগ, পুঁজিবাদৰ পতনৰ যুগ আৰু সমাজতন্ত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ যুগ। এই যুগৰ সমাজজীৱনত সৰ্বহাৰা শ্ৰেণীয়ে আধিপত্য কৰিব; বুৰ্জোৱাশ্ৰেণীৰ আধিপত্যৰ ম্যাদ শেষ হৈ গৈছে।

মার্ক্স আৰু এঙ্গেলছে সমাজ বিকাশৰ নিয়মসমূহ আৰু পুঁজিবাদৰ বিশেষ নিয়মসমূহ আবিষ্কাৰ কৰিছিল। তেতিয়াও পুঁজিবাদৰ বিকাশৰ পথ ৰুদ্ধ হোৱা নাছিল—মাত্র লক্ষণবোৰ ফুটি ওলাইছিল। লেনিনৰ যুগত পুঁজিবাদৰ বিকাশৰ সৰ্ব্বোচ্চ স্তৰ পাৰ্বহৈ গৈছে আৰু সৰ্বহাৰা বিপ্লৱৰ যোগ আৰম্ভ হৈছে। সৰ্বহাৰা বিপ্লৱৰ সকলো খুঁটিনাটি বিষয়কে লেনিনে অধ্যয়ন কৰি সৰ্বহাৰা বিপ্লৱৰ নেতৃত্ব দিব পৰাকৈ উপযোগী শ্রমিকশ্ৰেণীৰ বিপ্লৱী ৰাজনৈতিক দল কমিউনিষ্ট পাৰ্টি গঠনৰ নীতিসমূহ ঠিক কৰিলে, সেইদৰে পাৰ্টি গঠন কৰিলে আৰু সেই সময়ত সাম্ৰাজ্যবাদৰ শিকলিৰ দুৰ্বলতম স্থানটো বিচাৰি উলিয়াই সেই স্থান ৰুচিয়াত সৰ্বহাৰা শ্ৰেণীৰ সম্ভৱপৰ সৰ্বোচ্চ শক্তি প্ৰয়োগ কৰিলে। ইয়াৰ ফলতে বিশ্বত প্ৰথম সৰ্বহাৰা বিপ্লৱ সংঘটিত হ'ল আৰু সফল হ'ল। সাম্ৰাজ্যবাদৰ মৃত্যুক ত্বৰান্বিত কৰাৰ কাৰণে আৰু এটা বিৰোধৰ সৃষ্টি হ'ল। সমাজতান্ত্ৰিক শিবিৰ আৰু সাম্ৰাজ্যবাদী শিবিৰৰ বিৰোধ।

সৰ্বহাৰা শ্ৰেণীয়ে বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ হাতৰ পৰা ৰাষ্ট্ৰীয় ক্ষমতা কাঢ়ি আনি নতুন ধৰণৰ সৰ্বহাৰাৰ ৰাষ্ট্ৰ যাক মার্ক্সলেনিনবাদত সৰ্বহাৰাৰ একনায়কত্ব বুলি নামাকৰণ কৰা হৈছে, সেই ৰাষ্ট্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰিলে আৰু সেই ৰাষ্ট্ৰৰ সাহায্যত পৃথিবীৰ মুঠ স্থলভাগৰ ১/৫ অংশত সমাজতান্ত্ৰিক ব্যৱস্থা গঢ়ি তুলিলে।

লেনিনবাদৰ সূত্র দিওঁতে লেনিনৰ অগ্ৰতম সহকৰ্মী ষ্টেলিনে এইদৰে কৈছে “লেনিনবাদ হ'ল সাম্ৰাজ্যবাদ আৰু সৰ্বহাৰাৰ বিপ্লৱৰ যুগৰ মার্ক্সবাদ। সাধাৰণভাবে লেনিনবাদ হল সৰ্বহাৰাৰ বিপ্লৱৰ তত্ত্ব আৰু কৌশল আৰু বিশেষভাবে সৰ্বহাৰাৰ একনায়কত্বৰ তত্ত্ব আৰু কৌশল।”

(ষ্টেলিন : লেনিনবাদৰ ভেটি—পৃ: ১৪)

সাম্ৰাজ্যবাদৰ যুগত সকলো গণতান্ত্ৰিক আন্দোলনেই গতিপথত সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী আন্দোলনৰ ৰূপ লবলৈ বাধ্য হৈ পৰে। কাৰণ সাম্ৰাজ্যবাদে মানব সমাজৰ সকলো প্ৰতিক্ৰিয়াশীল শক্তিকে আশ্ৰয় কৰি বাচি থকাৰ চেষ্টা কৰে। সাম্ৰাজ্যবাদৰ যুগত, সাম্ৰাজ্যবাদ মানবসমাজৰ সকলো প্ৰকাৰৰ প্ৰগতিমূলক ধ্যানধাৰণা আৰু প্ৰয়াসৰ বিৰুদ্ধে থিয় দিবলৈ বাধ্য হৈ পৰে।

এই প্ৰসঙ্গত লেনিনে কৈছিল, “জাতিবোৰৰ আত্মনিয়ন্ত্ৰণৰ অধিকাৰকে

ধৰি যি কোনো ধৰণৰ গণতান্ত্ৰিক আন্দোলনেই এটা স্বতন্ত্ৰ আৰু সম্পূৰ্ণ আন্দোলন হ'ব নোৱাৰে—প্ৰত্যেকটো আন্দোলনে সমগ্ৰবিশ্বৰ গণতান্ত্ৰিক (বৰ্তমান যুগত সমাজতান্ত্ৰিক আন্দোলনৰ) এটা সামান্য অংশহে মাথোন। কোনো এটা বিশেষ ক্ষেত্ৰত কিবা এটা গণতান্ত্ৰিক দাবীৰ আন্দোলনৰ লক্ষ্য এই বিশ্ব সমাজতান্ত্ৰিক আন্দোলনৰ লক্ষ্যৰ পৰিপন্থী হৈ পৰিব পাৰে, আৰু তেনেক্ষেত্ৰত আমি সেই আন্দোলনক বৰ্জন কৰিব লাগিব।”

লেনিন গ্ৰন্থাৱলী : ১ম খণ্ড—২৫৭—২৫৮ পৃঃ

লেনিনবাদৰ ভেঁটি— ৬২ পৃঃ)

সাম্ৰাজ্যবাদৰ যুগত উপনিবেশবোৰৰ সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী মুক্তি সংগ্ৰামক লেনিনে সম্পূৰ্ণভাবেই বিশ্বসমাজতান্ত্ৰিক আন্দোলনৰ অংশ বুলি গণ্য কৰিছিল। সাম্ৰাজ্যবাদী শিকলিৰ দুৰ্ৱল স্থান নিৰ্ণয় কৰোতে লেনিনে এনেবোৰ ঠাইকে ধৰিছিল য'ত উপনিবেশীয় জনসাধাৰণৰ সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী আন্দোলন, নিজ দেশত সৰ্কহাৰা শ্ৰেণীৰ সমাজতন্ত্ৰৰ আন্দোলন আৰু সাম্ৰাজ্যবাদী শক্তিবোৰৰ স্বাজৰ পাৰস্পৰিক বিৰোধ আটাইকেইটা তীব্ৰতম হৈ পৰিছিল। লেনিনে স্পৰ্শভাৱে কৈছিল যে উপনিবেশবোৰৰ মুক্তি সংগ্ৰাম আৰু সাম্ৰাজ্যবাদী দেশবোৰত সৰ্কহাৰা শ্ৰেণীৰ সমাজতান্ত্ৰিক বিপ্লৱ দুয়োটাই পৰিপূৰক ভাবে পৰস্পৰক সহায় কৰিব।

লেনিনৰ যুগৰ আৰম্ভণিৰ পৰা আজিলৈ প্ৰায় ৭০ বছৰ কাল অতি-বাহিত হ'ল। এইকালছোৱাত প্ৰথমতে অক্টোবৰৰ বিপ্লৱ আৰু তাৰ পিছত বিভিন্ন দেশত হোৱা বিভিন্ন বিপ্লৱৰ মাজেদি পৃথিৱীৰ প্ৰায় এক তৃতীয়াংশ ঠাইৰ বিভিন্নদেশত সৰ্কহাৰা শ্ৰেণীৰ বাষ্ট্ৰ প্ৰতিষ্ঠা হৈছে আৰু সেই বাষ্ট্ৰবোৰে সমাজতান্ত্ৰিক সমাজ প্ৰতিষ্ঠা কৰি বিশ্বত পুঁজিবাদৰ একছত্ৰী অধিকাৰ নোহোৱা কৰিছে। এতিয়া আৰু সাম্ৰাজ্যবাদী শক্তিবোৰে গোটেই পৃথিৱী ভগাই ল'ব পৰা নাই—মাত্ৰ ঠে অংশৰ ভিতৰত সিহঁতৰ ভাগ বাতোৱাৰা সীমাবদ্ধ কৰিবলগীয়া হৈছে। সমাজতন্ত্ৰ এতিয়া আৰু এখন মনোমোহা সমাজৰ কালনিক চিত্ৰ হৈ থকা নাই। সমাজতন্ত্ৰৰ বাস্তব অস্তিত্বৰ বাবে মৃত্যুমুখী পুঁজিবাদৰ বহুত ঠাইত ছিঁড় যোৱা শিকলিডালেৰে বান্ধি থোৱা পৃথিৱীৰ বাকী ঠে অংশতো

নতুন পৃথিৱী

নবেম্বৰ : ১৯৭১

কমবেচি পৰিমাণে জনসাধাৰণে সমাজতন্ত্ৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ সংগ্ৰামত লিপ্ত হৈ পৰিছে। নিজ স্বাৰ্থত পুঁজিবাদক জীয়াই ৰাখিব বিচৰা বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীয়েও বহুদেশত সমাজতন্ত্ৰৰ ওৰণি এখনেৰে পুঁজিবাদৰ মুখখন ঢাকি লৈছে। এই যুগটোৰ ভিতৰত পৃথিৱীত বহুতো সাম্ৰাজ্যবাদী শক্তিৰ পতন হ'ল। সাম্ৰাজ্যবাদৰ কবলৰ পৰা পৃথিৱীৰ ঠে অংশ সম্পূৰ্ণৰূপে মুক্ত হ'ল; সাম্ৰাজ্যবাদী শক্তিবোৰে ভগাই লোৱা উপনিবেশবোৰৰ প্ৰায় ভাগেই অন্ততঃ ৰাজনৈতিক স্বাধীনতা পালে, আৰু সাম্ৰাজ্যবাদৰ শক্তি লেখত লবলগীয়া ধৰণে হ্রাস পালে। বিশ্বত এটা শক্তিশালী সমাজতান্ত্ৰিক শিবিৰৰ প্ৰতিষ্ঠা হ'ল, আৰু এই শিবিৰেই আজি বিশ্বৰ ৰাজনীতি আৰু অৰ্থনীতিত নিৰ্দ্ধাৰক শক্তিৰ ভূমিকাত অৰতীৰ্ণ হৈছে।

যদিও সমাজতান্ত্ৰিক শিবিৰৰ ভিতৰতে বিশ্বৰ বাকী ঠে অংশক সাম্ৰাজ্যবাদৰ শিকলিৰ পৰা মুক্ত কৰি সাম্ৰাজ্যবাদৰ শেষ সমাধি ৰচনা কৰাৰ পথ আৰু কৌশল সম্পৰ্কে তীব্ৰ মতানৈক্যই দেখা দিছে, মৃত্যুমুখী সাম্ৰাজ্যবাদৰ স্বাস্থ্যৰ উন্নতি হ'ব কোনো বাস্তব কাৰণ থাকিব নোৱাৰে। সাম্ৰাজ্যবাদৰ আৰ্থিক আৰু ৰাজনৈতিক স্বাস্থ্যৰ দিনকদিনে অৱনতি ঘটয়ে আছে। সাম্প্ৰতিক দেখা দিয়া 'ডলাৰ'ৰ সংকট, চীন ভ্ৰমণ কৰিবলৈ নিকছনৰ অহৈতুক আগ্ৰহ, ভিয়েটনামৰ যুদ্ধত মাৰ্কিন সাম্ৰাজ্যবাদৰ শোচনীয় পৰাজয়—এই আটাইবোৰে সাম্ৰাজ্যবাদৰ স্বাস্থ্যৰ দ্ৰুত অৱনতিকৈ বুজায়। সাম্ৰাজ্যবাদে দখল কৰি থকা উপনিবেশবোৰক ৰাজনৈতিক স্বাধীনতা দি নতুন কৌশলেৰে শোষণ চলাই থকাৰ কাৰণে নব্য উপনিবেশৰ সৃষ্টি কৰাৰ প্ৰয়াস কৰিবলৈ বাধ্য হৈছে।

(ঙ) সাম্ৰাজ্যবাদৰ যুগত ভাৰত :

সাম্ৰাজ্যবাদী শক্তিবোৰে যেতিয়া পৃথিৱীখন ভগাই ললে তেতিয়া ভাৰতবৰ্ষ বুটছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ উপনিবেশত পৰিণত হ'ল। বুটছ সাম্ৰাজ্যবাদে ভাৰতবৰ্ষ দখল কৰা সময়ত ভাৰতত সামন্তবাদী সমাজব্যৱস্থা চলি আছিল। পুঁজিবাদৰ সূচনা হোৱা নাছিল। বুটছে ভাৰতবৰ্ষ দখল কৰাৰ উদ্দেশ্য আছিল ভাৰতত বুটছ পুঁজিপতি-সকলৰ পণ্য বিক্ৰি কৰাৰ বজাৰ সৃষ্টি কৰা, আৰু পৰবৰ্তী যুগত বুটছ পুঁজিপতি সকলৰ পুঁজি বিনিয়োগৰ ক্ষেত্ৰ প্ৰস্তুত কৰা। বুটছ সাম্ৰাজ্যবাদে বলপ্ৰয়োগ কৰি ভাৰতবৰ্ষত ৰাজনৈতিক ক্ষমতা দখল কৰিছিল আৰু সেই ক্ষমতাপ্ৰয়োগ নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : প্ৰথম সংখ্যা

কৰিয়ে বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ আৰ্থিক স্বার্থবোৰ পূৰণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। গতিকে ভাৰতীয় সমাজ ব্যৱস্থাৰ কাৰণে সামন্তবাদৰ পৰা পুঁজিবাদলৈ উত্তৰণ কৰাৰ স্বাভাৱিক পথবোৰ বন্ধ হৈ গ'ল। ভাৰতীয় সমাজ ব্যৱস্থাক সামন্তবাদৰ স্তৰতে ৰাখিলে তাৰে ওপৰতে বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ পুঁজিবাদী লক্ষ্যবোৰ সাধনৰ চেষ্টা চলিল, আৰু সামন্তবাদী শক্তিবোৰক লোপ কৰাৰ পৰিবৰ্তে সেই বোৰৰ লগত আপোছ কৰি বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদে পুঁজিবাদ জাপি দিব বিচাৰিলে। ভাৰতত উৎপাদন ব্যৱস্থাত সামন্তবাদী উৎপাদন সম্পৰ্কসমূহক সম্বল জীয়াই ৰখা হ'ল অথচ তাৰে ওপৰতে পুঁজিবাদী উৎপাদন পদ্ধতিৰে উৎপাদিত পণ্য দ্ৰব্যৰ বজাৰ এখনৰ সৃষ্টি কৰা হ'ল—আৰু তাৰ আনুসঙ্গিক বেহাবেপাৰ, যানবাহন, আদিৰ ব্যৱস্থা কৰা হ'ল আৰু দেশীয় সামন্তবাদক জীয়াই ৰাখিয়ে ভাৰতত পুঁজি বিনিয়োগৰ পৰিমাণ ক্ৰমে ক্ৰমে সম্পাদৰণ কৰি নিয়া হ'ল।

সাম্ৰাজ্যবাদৰ এই কুমতলববোৰৰ পৰিণামত অন্তৰ্গত উপনিবেশবোৰৰ দৰে ভাৰততো উৎপাদিকা শক্তিসমূহৰ সময়োপযোগী ধৰণে বিকাশ লাভ নহল, আৰ্থিকভাবে ভাৰত এখন পশ্চাদপদ দেশৰ পৰ্যায়ত পৰিল। ভাৰতৰ সাংস্কৃতিক মান তললৈ নামি যাব ধৰিলে। বিশ্বৰ উন্নত দেশসমূহত লোপ হৈ যোৱা সামন্তবাদী সম্পৰ্কসমূহ ইয়াত পূৰ্ণোন্মুখে চলি থাকিল। অথচ তাৰ ওপৰতে স্বাভাৱিক পথত বাধাপ্ৰাপ্ত হৈ, বিকৃত ধৰণে পুঁজিবাদো গঢ়ি উঠিব ধৰিলে।

এইদৰে ভাৰতত বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ জন্ম হয় আৰু সেই শ্ৰেণীটোৱে অসংখ্য বাধা-বিঘিনি আতঙ্ক কৰি বিকৃত পথেৰে বাঢ়ি আহিব ধৰিলে। লগতে ইয়াত এটা শ্ৰমিক শ্ৰেণীবো উদ্ভৱ হ'ল আৰু সেই শ্ৰেণীটোৱে অতিমাত্ৰা নিৰ্যাটন, নিপীড়ন আৰু শোষণৰ হেঁচাত পৰিত ক্ৰমে ক্ৰমে সংখ্যাত বাঢ়ি আহিব ধৰিলে। ভাৰতৰ কৃষিত সামন্তবাদী সম্পৰ্কসমূহ পুৰামাত্ৰাই চলি থকা অৱস্থাতে পুঁজিবাদো লাহে লাহে অনুপ্ৰবেশ কৰিলে আৰু ফলত কৃষক সমাজৰ ওপৰত বিদেশী সাম্ৰাজ্যবাদ, সামন্তবাদ আৰু দেশীয় পুঁজিবাদ এই তিনিওটাৰে শোষণ আৰম্ভ হ'ল। ভাৰতৰ সমাজত সমগ্ৰ জনসাধাৰণৰে বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ লগত বিৰোধ আছিল—ভাৰতৰ শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদ আৰু দেশীয় পুঁজি-

পতি শ্ৰেণীৰ লগত বিৰোধ আছিল, দেশীয় পুঁজিপতি শ্ৰেণীৰ আৰু কৃষক সমাজৰ সামন্তবাদৰ লগত বিৰোধ আছিল। এইদৰে সাম্ৰাজ্যবাদ, সামন্তবাদ আৰু জাতীয় পুঁজিবাদ এই তিনিধৰণৰ উৎপাদন সম্পৰ্কই সমাজত বহুধৰণৰ শ্ৰেণীৰ সৃষ্টি কৰিলে, শ্ৰেণীবোৰৰ মাজত বহুৰকমৰ দ্বন্দ্বৰো সৃষ্টি কৰিলে, আৰু গোটেই সমাজতে বহু ধৰণৰ সমস্যাবো সৃষ্টি কৰিলে।

পুঁজিবাদৰ সৰ্ব্বোচ্চ স্তৰ সাম্ৰাজ্যবাদৰ সকলোবিলাক কুফলকে আমি ভাৰতৰ জনসাধাৰণে ভোগ কৰিবলগীয়াত পৰিলো। কিন্তু উদীয়মান পুঁজিবাদৰ সফল-বোৰৰ পৰা আমি সম্পূৰ্ণভাবে বঞ্চিত হৈ থাকি গলো। আমাৰ দেশত দৰিদ্ৰতা বাঢ়িল, সাংস্কৃতিক মান তললৈ নামিল, নিবনুৱা সমস্যাৰ উদ্ভৱ হ'ল, যুদ্ধৰ ইহাকাবে দেখা দিলে, প্ৰশাসনীয় দুৰ্নীতি চলিবলৈ ধৰিলে, মানবীয় মূল্যবোধ হেৰাই গ'ল—আনকথাত আটাইবোৰ কুফলেই আমি পালো। কিন্তু আমাৰ দেশত সামন্তবাদী সম্পৰ্কবোৰ লোপ নহ'ল, আমাৰ দেশৰ উৎপাদিকা শক্তি সমূহ উন্নত নহ'ল, দেশত কলকাৰখানা গঢ়ি উঠিল—অৰ্থাৎ উদ্যোগীকৰণ নহ'ল। দেশৰ কৃষিত অতি পুৰণি পদ্ধতিবোৰেই চলি থাকিল; সমাজৰ স্বাভাৱিক, চিন্তাধাৰা, শিক্ষাদীক্ষা, কোনো ক্ষেত্ৰতেই যুগোপযোগী উন্নয়ন নহ'ল।

এই পটভূমিতেই ভাৰতৰ জাতীয় স্বাধীনতাৰ আন্দোলন আৰম্ভ হ'ল; বাঢ়িব ধৰিলে আৰু সমাপ্ত হ'ল। ভাৰতৰ জাতীয় স্বাধীনতাৰ আন্দোলন সম্পূৰ্ণৰূপে সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী আছিল। স্বাভাৱিকতেই ভাৰতৰ সদ্যজাত, বিকৃত স্বাস্থ্যসম্পন্ন বুৰ্জোৱা শ্ৰেণী এই আন্দোলনৰ নেতৃত্বত আছিল। বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ নিজৰ স্বার্থৰ উন্নয়নৰ কাৰণে সাম্ৰাজ্যবাদৰ লগত বিৰোধী আছিল, আৰু ভাৰতৰ শ্ৰমিক, কৃষক, বুদ্ধিজীৱী সকলো শ্ৰেণীৰেই সাম্ৰাজ্যবাদৰ লগত বিৰোধ আছিল। সাধাৰণভাবে দেশপ্ৰেমৰ আবেগতে অধিক সংখ্যক ভাৰত-বাদীয়েই সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী জাতীয় স্বাধীনতাৰ আন্দোলনৰ সমৰ্থক আছিল। সামন্তবাদী সম্পৰ্কসমূহৰ লগত দেশৰ বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ আৰু শ্ৰমজীৱী জনসাধাৰণৰ বিৰোধ আছিল। গতিকে সামন্তবাদী স্বার্থত লাভবান হৈ থকা দেশীয় ৰজা আৰু জমিদাৰ শ্ৰেণীয়ে তেওঁলোকৰ স্বার্থৰ ভবিষ্যতৰ প্ৰতি সন্দেহান হৈ সাধাৰণভাবে জাতীয় স্বাধীনতাৰ আন্দোলনৰ বিৰুদ্ধে আছিল। বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদে ভাৰতবৰ্ষ

দখল কৰি লোৱাৰ পিছতেই কিছুদিনলৈ এই সামন্তবাদী ৰজা, মহাৰজাবোৰৰ কিছুমানে বুঢ়ীছ শাসনৰ বিৰোধিতা কৰিছিল যদিও ক্ৰমে ক্ৰমে তেওঁলোকে নিজৰ স্বার্থৰ প্ৰতি সচেতন হৈ উঠে আৰু সামন্তবাদক অকল বুঢ়ীছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ সাহায্যতহে বঁচাই ৰখাটো সম্ভৱপৰ বুলি উপলব্ধি কৰিব ধৰে আৰু বুঢ়ীছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ লগত সম্পূৰ্ণভাবে হাতমিলাই দিয়ে।

ভাৰতৰ বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীয়ে সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী আন্দোলনৰ নেতৃত্ব কৰি থকা অৱস্থাতে মহান অক্টোবৰ বিপ্লৱ সংঘটিত হয়, পৃথিবীৰ এক পঞ্চমাংশত বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ হাতৰ পৰা শ্ৰমিক শ্ৰেণীয়ে ৰাষ্ট্ৰক্ষমতা কাঢ়ি লয় আৰু পুঁজিবাদী উৎপাদন সম্পৰ্কে বিলোপ কৰাৰ পথত অগ্ৰসৰ হয়। পৃথিবীৰ সকলো পুঁজিবাদী দেশতে বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ আৰু শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ মাজৰ দ্বন্দ্ব তীব্ৰতৰ হৈ উঠে আৰু মানবসমাজত থকা আন সকলোবোৰ শ্ৰেণী দ্বন্দ্বই এই মূল শ্ৰেণীদ্বন্দ্বৰ তুলনাত নিপ্পুত হৈ যায়। সমূহ উপনিবেশ বোৰত সমাজত বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী ভূমিকাত দুৰ্বলতাই দেখা দিয়ে।

ভাৰতৰ বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীয়েও লাহে লাহে সাম্ৰাজ্যবাদৰ লগত আপোছ কৰি কিছু কম সুবিধা আদায় কৰাৰ পথ গ্ৰহণ কৰে। সাম্ৰাজ্যবাদৰ লগত দৰদাম কৰাৰ সময়ত জনসাধাৰণক আন্দোলনৰ ওচৰ চপাই আনে। কিন্তু জনসাধাৰণে আগবাঢ়ি আহি সাম্ৰাজ্যবাদী শাসনক একেবাৰে শেষ কৰিব বিচৰা যেন দোখলে বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীয়ে আন্দোলন বন্ধ কৰি জনসাধাৰণক ছত্ৰভঙ্গ কৰি দিব বিচাৰে। ভাৰতৰ জাতীয় আন্দোলনত কংগ্ৰেছ নেতৃত্বৰ তথা বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ নেতৃত্বৰ এয়ে আচল মূল চৰিত্ৰ। বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ সাম্ৰাজ্যবাদৰ লগত দ্বন্দ্ব আছিল যেহেতুকে শোষণৰ অধিকাংশই সাম্ৰাজ্যবাদে হস্তগত কৰিছিল আৰু ইয়াৰ ফলত বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ পুঁজিবদ্ধিত বাধাৰ সৃষ্টি হৈছিল। শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ লগত আৰু ভাৰতৰ সমস্ত শ্ৰমজীৱী জনসাধাৰণৰ লগত বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ দ্বন্দ্ব আছিল যেহেতু জনসাধাৰণে দেশী-বিদেশী সকলো শোষণৰে ওৰপেলাব বিচাৰিছিল—অৰ্থাৎ দেশীয় বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ পুঁজিবদ্ধিৰ প্ৰচেষ্টাত সহযোগ কৰা দূৰৰ কথা, তেওঁলোকে সকলো পুঁজিকে লোপ কৰিবলৈ বিচাৰিছিল। এনে অৱস্থাত দেশী বুৰ্জোৱা শ্ৰেণী উভয়সংকটৰ সন্মুখীন হৈছিল, কাৰণ জনসাধাৰণক লগত আনিব নোৱাৰিলে সাম্ৰাজ্যবাদে বুৰ্জোৱা

শ্ৰেণীক ক্ৰক্ষেপেই নকৰিছিল। এইবোৰ অনুকূল আৰু প্ৰতিকূল সৌভৰ মাজেদি ভাৰতৰ জাতীয় বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীয়ে স্বাধীনতাৰ আন্দোলন পৰিচালনা কৰিব লগা হৈছিল।

দ্বিতীয় মহাযুদ্ধই সাম্ৰাজ্যবাদৰ শক্তি আৰু বেচি হ্রাস কৰিলে আৰু সমাজতন্ত্ৰৰ জনপ্ৰিয়তা আৰু বেচি বৃদ্ধি কৰিলে। সাম্ৰাজ্যবাদৰ অতি হিংস্ৰ কেছিবাদী গোষ্ঠী সমূলক্ষে ধ্বংস হ'ল, আৰু সেইসময়ৰ একমাত্ৰ সমাজতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰ সোভিয়েট ৰুচিয়াৰ খ্যাতি, মৰ্যাদা আৰু জনপ্ৰিয়তা অতিমাত্ৰা বৃদ্ধি পালে। ফলত যুদ্ধ শেষ হোৱাৰ লগে লগে পূব ইউৰোপৰ কেইবাখনো ৰাষ্ট্ৰত শ্ৰমিক শ্ৰেণীয়ে ৰাষ্ট্ৰক্ষমতা পালে, আৰু সমাজতন্ত্ৰ ৰচনাৰ পথত খোজ দিলে। দ্বিতীয় মহাযুদ্ধত বা বিশ্বসাম্ৰাজ্যবাদৰ বিপৰ্য্যয়ৰ স্ত্ৰয়োগ লৈ, আৰু পৃথিবীত সমাজতান্ত্ৰিক শক্তিবোৰৰ অভূতপূৰ্ব অগ্ৰগতিত অনুপ্ৰাণিত হৈ উপনিবেশবোৰত চলিথকা জাতীয় মুক্তিৰ আন্দোলনবোৰ দ্ৰুত গতিত আগবাঢ়ি আহিল। সাম্ৰাজ্যবাদী শক্তিবোৰ আতঙ্কিত হৈ পৰিল আৰু উপনিবেশবোৰৰ জাতীয় মুক্তি আন্দোলনৰ নেতৃত্ব কৰি থকা বুৰ্জোৱাক ৰাজনৈতিক শাসনৰ অধিকাৰ গটাই দি হলেও কোনোৰকমে অন্ততঃ অৰ্থনৈতিক বজাৰখন ৰক্ষা কৰাৰ কথা চিন্তা কৰিব ধাৰলে। মৌলিকভাবে এয়ে হ'ল নব্য উপনিবেশ উৎপত্তিৰ পটভূমি। এই পৰিস্থিতিত যিবোৰ উপনিবেশৰ জাতীয় মুক্তিৰ আন্দোলনৰ নেতৃত্ব বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ হাতত আছিল সেইবোৰ উপনিবেশত সাম্ৰাজ্যবাদী শক্তিবোৰে কমবেচি পৰিমাণে স্বেচ্ছাই বা কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত জাতীয় মুক্তি আন্দোলনৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধমান শক্তি প্ৰতিৰোধ কৰিব নোৱাৰি বাধ্যত পৰি জাতীয় বুৰ্জোৱা সকলৰ লগত আপোছ কৰিলে আৰু জাতীয় স্বাধীনতা দি দিলে। বহুতবোৰ উপনিবেশ স্বাধীন হ'ল। বুঢ়ীছ সাম্ৰাজ্যবাদেও তেনে এটা পৰিস্থিতিত ভাৰতৰ বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ লগত আপোছ কৰি ভাৰত আৰু পাকিস্তান দুভাগ কৰি ছুইদল জাতীয় বুৰ্জোৱাৰ হাতত ভাৰতবৰ্ষৰ ৰাজনৈতিক ক্ষমতা দি দিলে আৰু বিনিময়ত দুয়োদল বুৰ্জোৱাই নিজ নিজ দেশত বুঢ়ীছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ অৰ্থনৈতিক স্বার্থবোৰ বিখস্তভাৱে পহৰা দি থকাৰ নিশ্চয়তা দিলে। ভাৰতবৰ্ষ স্বাধীন হ'ল আৰু ভাৰত বৃহৎ বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ নেতৃত্বত ভাৰতৰ বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ আৰু সামন্তবাদী মাটিগৰি শ্ৰেণীৰ এখন জাতীয় চৰকাৰ প্ৰতিষ্ঠা হ'ল।

(চ) স্বাধীনতাৰ সমাজ ব্যৱস্থা আৰু সমস্ৰাবলী:—ভাৰতৰ বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীয়েই আছিল পৃথিৱীৰ উপনিবেশসমূহৰ বুৰ্জোৱাবোৰৰ ভিতৰত আটাইতকৈ উন্নত আৰু সংগঠিত। ভাৰতৰ বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ একঅংশ স্বাধীন হোৱাৰ আগতেই যথেষ্ট পৰিমাণৰ পুঞ্জিৰ মালিক হৈ একচেটিয়া কাৰবাৰ আৰম্ভ কৰিছিল। দ্বিতীয় মহাযুদ্ধৰ সময়ত এই অংশই বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ লগত নানা ধৰণৰ চুক্তি, যৌথ কাৰবাৰ আদিৰ মাজেৰে তেওঁলোকৰ পুঞ্জি সম্প্ৰসাৰণ কৰিবলৈ সমৰ্থ হয়। স্বাধীনতাৰ পিছত বুৰ্জোৱা আৰু জমিদাৰ শ্ৰেণীৰ নেতা হিচাপে এই অংশটোৱেই ৰাষ্ট্ৰীয় ক্ষমতাৰে মালিকানা পায় আৰু সেই ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰি ভাৰতত এখন শক্তিশালী উন্নত পুঞ্জিবাদী সমাজ গঢ়ি তোলা আৰু নিজৰ অৱস্থা আৰু বেচি টনকিয়াল কৰাৰ সপোনত বিভোৰ হৈ পৰে।

কিন্তু এই লোকসকলে যেতিয়া পুঞ্জিবাদ গঢ়াৰ সপোন ৰচনা কৰিছে তেতিয়া বিশ্ব পুঞ্জিবাদে আসন্ন মৃত্যুৰ যন্ত্ৰণাত চৰ্চ্ফটাৰ ধৰিছে। ভাৰতত পুঞ্জিবাদৰ বিকাশৰ কাৰণে প্ৰয়োজনীয় মূলধন নাই; নতুন কলকাৰখানা গঢ়াৰ কাৰণে প্ৰযুক্তিগত সমলবোৰ নাই। সম্প্ৰসাৰিত পুঞ্জিবাদৰ উৎপন্ন পণ্য দ্ৰব্যবোৰ বিক্ৰী কৰাৰ কাৰণে নিজৰ দেশত বজাৰ নাই, অথচ বিদেশৰ বজাৰখন এনেয়ে সঙ্কুচিত হৈ এক তৃতীয়াংশ (সমাজতান্ত্ৰিক অংশটো) কমি গৈছে আৰু আগৰ শক্তিশালী সাম্ৰাজ্যবাদী শক্তিবোৰৰ লগত প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা কৰি সেই সঙ্কুচিত বিশ্ববজাৰত ঠাই কৰি লবৰো কোনো সম্ভাৱনা নাই।

এই পৰিস্থিতিত মূলধন লাগিলে বিদেশী পুঞ্জি বাজেয়াপ্ত কৰাত বাহিৰে আন পথ নাই। নিজৰ দেশৰ বজাৰখন সম্প্ৰসাৰিত কৰিব লাগিলে সমস্ত সামন্তবাদী সম্পৰ্ক উঘালি পেলাই মৌলিকভাবে ভূমিসংস্কাৰ কৰি কৃষকৰ অৱস্থা মৌলিকভাবে উন্নত কৰাৰ বাহিৰে আন কোনো পথ নাই। ভাৰতত ঔ.ত্যাগী-কৰণ কৰিব লাগিলে এই দেশত নিয়োজিত হৈ থকা বিদেশী পুঞ্জি বাজেয়াপ্ত কৰি মূলধনৰ নাটনি আতৰাব লাগিব আৰু সমাজতান্ত্ৰিক দেশবোৰৰ লগত অভ্যন্ত বন্ধুত্বপূৰ্ণ পৰিবেশ সৃষ্টি কৰি সেইবোৰৰ পৰা প্ৰযুক্তিগত সাহায্য লব লাগিব।

কিন্তু এই পথবোৰ গ্ৰহণ কৰাত কিছুমান সমস্যা আছে। যেনে বিদেশী নতুন পৃথিৱী

মূলধন ছেদ কৰিব লাগিব, ফলত: সমাজবাদৰ লগত খোলাখুলি সংঘাত হব, আৰু আমাৰ দেশীয় একচেটিয়া পুঞ্জিপতি সকলে বিদেশী একচেটিয়া পুঞ্জিৰ লগত সমঝোতা কৰি (Collaboration) যিবোৰ যৌথ পুঞ্জিৰ আৰু যৌথ কাৰবাৰৰ সৃষ্টি কৰিছে সেই সকলোবোৰেই বাজেয়াপ্ত কৰিব লাগিব। আমূল ভূমিসংস্কাৰ কৰিবলৈ হলে সামন্তবাদী শক্তিবোৰৰ লগত সম্পৰ্ক বিচ্ছিন্ন হৈ যাব আৰু মাটিগিৰি শ্ৰেণীটোৰ লগত খোলাখুলি সংঘৰ্ষ লাগিব। সমাজ-তান্ত্ৰিক শিবিৰৰ প্ৰযুক্তিগত সাহায্যৰ মাত্ৰা বঢ়াই নিয়া মানে বিদেশী সাম্ৰাজ্য-বাদৰ লগত সকলো সম্পৰ্ক বেয়া হৈ যোৱাৰ উপৰিও দেশত সমাজতন্ত্ৰৰ প্ৰভাৱ আৰু বেচি বাঢ়ি যাব, পুঞ্জিবাদতকৈ সমাজতান্ত্ৰিক অৰ্থনীতিৰ শ্ৰেষ্ঠতা আৰু বেচি প্ৰতিপন্ন কৰা হব।

এইবোৰ সমস্যা বিচাৰ কৰিব লাগিব—সাম্প্ৰতিক বিশ্ব ৰাজনীতি আৰু ভাৰতত চলি থকা শ্ৰেণীদ্বন্দ্ববোৰৰ পটভূমিত। স্বাধীনতা আন্দোলনৰ লগতে বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ লগত দ্বন্দ্বৰ মাত্ৰা ক্ৰমে বাঢ়ি অহাৰ কাৰণেই বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী ভূমিকা সংগ্ৰামবিমুখী আৰু আপোছমুখী হৈ পৰিছিল। সাম্প্ৰতিক কালত এই শ্ৰেণীদ্বন্দ্বৰ তীব্ৰতা আৰু বেচি বাঢ়িছে, শ্ৰমিক শ্ৰেণী ক্ৰমাগ্ৰয়ে বেচিপৰিমাণে শ্ৰেণী সচেতন আৰু সংগঠিত হৈ আহিছে। তদুপৰি বিশ্ব ৰাজনীতি হৈছে শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ অনুকূল—সমাজতন্ত্ৰৰ অনুকূল।

এনে এটা ৰাজনৈতিক পৰিস্থিতি ভাৰতৰ শ্ৰমিক, কৃষক আৰু শ্ৰমজীৱী জন সাধাৰণক হাততলৈ, সমাজতান্ত্ৰিক শিবিৰৰ সক্ৰিয় সাহায্য লৈ বিদেশী সাম্ৰাজ্যবাদ আৰু দেশী সামন্তবাদৰ লগত সংঘাত সৃষ্টি কৰাটো বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীয়ে কোনো মতেই কামনা নকৰে; আৰু বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ বাস্তৱ অবস্থানেও তেনে পথ লব নিদিয়ৈ। গতিকে তাৰ বিৰুদ্ধ পথ হিচাপে ভাৰতৰ বৃহৎ বুৰ্জোৱা গোষ্ঠীয়ে সাম্ৰাজ্যবাদ আৰু সামন্তবাদৰ লগত থকা বিৰোধবোৰ আপোছতে মীমাংসা কৰি সেই প্ৰতিক্ৰিয়াশীল শক্তিবোৰৰ লগত লগ লাগি ভাৰতত এখন শক্তিশালী পুঞ্জিবাদী সমাজ গঢ়ি তোলাৰ অনীক বৰ্দ্ধনা কৰিছে আৰু কিছুমান অপচেষ্টা আৰম্ভ কৰিছে।

এই অপচেষ্টাবোৰৰ বহিঃপ্ৰকাশ হ'ল বিদেশী সাম্ৰাজ্যবাদৰ কিঞ্চিৎ সাহায্যৰ বিৰূপিত সিহঁতক অবাধে ভাৰতত পুঞ্জি বিনিয়োগ কৰিবলৈ অধিকাৰ দিয়া, সামন্তবাদী মাটিগিৰি আৰু জমিদাৰবোৰৰ নিজৰ আত্মীয়স্বজনৰ ভিতৰতে বৃহৎ

জমিদারীবোৰ ভগাই লবৰ সুবিধা দি জমিদারী উচ্ছেদৰ ভেৰো ভাওনা কৰা; সাম্ৰাজ্যবাদৰ লগত দৰাদৰি কৰাৰ কাৰণে মাজে মাজে সমাজতান্ত্ৰিক শিবিৰৰ সাহায্যত ৰাজহুৱা খণ্ডত দুই এটা উত্তোগ প্ৰতিষ্ঠা কৰি সেইবোৰক ব্যৱহাৰ কৰি ব্যক্তিগত খণ্ডত একচেটিয়া পুঁজিৰ বৃদ্ধিৰ আৰু সম্প্ৰসাৰনৰ সুবিধা কৰি দিয়া, পুঁজি আহৰণৰ অভিপ্ৰায়ে অধিক কাৰকাটল লগাই তাৰে বেচি ভাগকেই শ্ৰম-জীবী জন সাধাৰণৰ মূৰৰ ওপৰত জাপি দিয়া ইত্যাদি।

সাম্ৰাজ্যবাদী শোষণ, সামন্তবাদী শোষণ আৰু পুঁজিবাদী শোষণ এই ত্ৰিপাৰ্ব শোষণত আজি ভাৰতৰ কোটি কোটি জন সাধাৰণ আৰু ক্ৰমাৎ বেচি দৰিদ্ৰ হৈ গৈছে; প্ৰত্যেক বছৰে লাখ লাখ কৃষক মাটি হীন হৈ যাব ধৰিছে। লাখ লাখ শ্ৰমিক কৰ্মচ্যুত হ'ব ধৰিছে, শিক্ষিত ডেকাসকল লাখে লাখে নিবহুৱা হব ধৰিছে। বিদেশী ঋণৰ পৰিমাণ প্ৰত্যেক বছৰে কোটি কোটি কৈ বাঢ়ি যাব ধৰিছে। কৃষিৰ অৱনতি ঘটছে। উত্তোগৰ অৱনতি ঘটছে। কুটিৰ শিল্পবোৰ ধ্বংস হৈ যাব ধৰিছে, চৰকাৰে হাতত লোৱা সকলো পৰিকল্পনা শোচনীয় ভাবে ব্যৰ্থ হৈ গৈছে, আমাৰ অৰ্থ ব্যৱস্থা বিদেশী সাম্ৰাজ্যবাদৰ ওপৰত ক্ৰমাৎ বেচি নিৰ্ভৰশীল হৈ পৰিছে, আৰু আমাৰ জাতীয় স্বাধীনতা পুনৰায় বিপদাপন্ন হৈ পৰিছে।

এক কথাত কবলৈ হ'লে সাম্ৰাজ্যবাদে আমাৰ সমাজত যিবোৰ সমস্যাৰ সৃষ্টি কৰিছিল, ভাৰত স্বাধীন হোৱাৰ পিছত সেই আটাইবোৰ সমস্যাই আৰু বেচি জটিল আৰু তীব্ৰতৰ হৈ পৰিছে।

(ছ) মাক্স-লেণিনবাদৰ শিক্ষা কি?—এই প্ৰসঙ্গতে উত্তৰ ভিয়েটনামৰ কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ সাধাৰণ সম্পাদক লে' ডুৱানৰ লিখাৰ পৰা এটা উদ্ধৃতি অত্যন্ত সমৰ্থোপযোগী হ'ব।

“এতিয়া আমাৰ উপনিবেশবোৰৰ বেচি ভাগেই কম বেচি পৰিমাণৰ স্বাধীনতা লাভ কৰিছে। সেই দেশবোৰ ছুটা পথৰ সন্ধিস্থলত উপনীত হৈছে। সেই দেশবোৰে হয়তো পুঁজিবাদী বিকাশৰ পথ অনুসৰণ কৰিব লাগিব নাইবা পুঁজিবাদী স্তৰটো জাপমাৰি পাৰহৈ পোনে পোনে সমাজতন্ত্ৰলৈ আগবাঢ়ি যাব লাগিব। আমাৰ যুগৰ সাধাৰণ প্ৰবণতাই সেই দেশবোৰৰ কাৰণে পশ্চিমীয়া দেশবোৰৰ নিচিনা স্বাধীন ভাবে পুঁজিবাদী উন্নয়ন কৰা আৰু ঘটনা ক্ৰমত সাম্ৰাজ্যবাদী স্তৰলৈ যোৱা ঐতিহাসিক পথটো ৰুদ্ধ কৰি দিছে। যদি তেওঁলোকে তেনে পথ বাচি লয়,

অৱশেষত তেওঁলোক সাম্ৰাজ্যবাদৰ নব্য উপনিবেশত (New colony) পৰিণত হবলৈ বাধ্য। বিশ্ব সাম্ৰাজ্যবাদে, প্ৰধানকৈ মাৰ্কিন সাম্ৰাজ্যবাদে প্ৰত্যেকদিনে, প্ৰত্যেকমুহূৰ্ততে এই সঘনাস্বাধীন দেশবোৰক পুঁজিবাদী পথৰ মোহ দেখুৱাই নব্য উপনিবেশত পৰিণত কৰাৰ কাৰণে চেষ্টা চলাই আছে। মাৰ্কিন সাম্ৰাজ্যবাদৰ এই নীতি একেবাৰে বিফলে যোৱাও নাই। এই দেশবোৰৰ আৰ্থিক অভাবৰ আৰু শাসক সকলৰ কিছুমান দুৰ্বলতাৰ সুযোগলৈ মাৰ্কিন সাম্ৰাজ্যবাদে অতি জঘন্য আৰু অপৰাধ মূলক কৌশল অৱলম্বন কৰি আৰু কিছুমান দেশত অনুপ্ৰবেশ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। এই বিপদৰ পৰা হাত মাৰিবলৈ হলে, নিজৰ জাতীয় স্বাধীনতা ৰাখিবলৈ হলে, অপুঁজিবাদী পথেৰে অগ্ৰসৰ হোৱাৰ লক্ষ্য সমুখত ৰাখি এই দেশবোৰে সমাজতান্ত্ৰিক শিবিৰৰ পক্ষ লোৱা উচিত আৰু সেই শিবিৰৰ সাহায্যৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰা উচিত। অল্প ধৰণে কবলৈ হলে আগেয়ে জাতীয়তাবাদ পুঁজিবাদৰ লগতে চামিল আছিল; কিন্তু এতিয়া সমাজতন্ত্ৰবাদৰ লগত চামিল হোৱাৰ বাহিৰে বিকল্প পথ নাই। অপুঁজিবাদী বিকাশৰ পথক বাস্তবত ৰূপায়িত কৰাৰ কাৰণে সমাধান কৰিব লগিয়া মূল প্ৰশ্নটো হ'ল মাক্স-লেণিনবাদৰ তত্ত্বৰ দ্বাৰা বিপ্লৱক আগুৱাই নিব লাগিব, শ্ৰমিক শ্ৰেণীয়ে বিপ্লৱৰ নেতৃত্ব দিব লাগিব, আৰু প্ৰকৃততে এখন জাতীয় গণতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰৰ হাতত ৰাষ্ট্ৰক্ষমতা থাকিব লাগিব। এই সৰ্ত্তবোৰৰ অবিহনে যি কোনো মাৰ্কিন “সমাজতন্ত্ৰ”ই দৰাচলতে ছদ্মবেশী বুৰ্জোৱা সংস্কাৰবাদৰ বাহিৰে আন একো হ'ব নোৱাৰে, আৰু মাৰ্কিন সাম্ৰাজ্যবাদ নহলেও যি কোনো সাম্ৰাজ্যবাদৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল হৈয়ে থাকিব।”

লে, ডুৱাণ—অষ্ট্ৰাৰ বিপ্লৱৰ গৌৰৱময় পতাকাৰ তলত

আগ বাঢ়ক (১৬—১৭ পৃঃ)

লে ডুৱাণৰ উক্ত উদ্ধৃতিটোৱেই সকলো কথাৰেই বজাই দিছে। ভাৰতৰ বৰ্তমান সমাজত থকা সমস্যাবোৰৰ সমাধান পুঁজিবাদী পথেৰে অসম্ভৱ—বৰং এইপথে আমাক নব্য উপনিবেশত পৰিণত কৰি আমাৰ জাতীয় স্বাধীনতাক বিপন্ন কৰাৰ হে ভয় আছে।

আনপিনেদি বৰ্তমানৰ বৃহৎ পুঁজিপতিৰ নেতৃত্বত পৰিচালিত পুঁজিপতি জমিনতুন পৃথিৱী

দাৰ শ্ৰেণীৰ হাতত ৰাষ্ট্ৰীয় ক্ষমতা থকালৈকে এইপথ কেতিয়াও পৰিহাৰ নকৰে। গতিকে আমাৰ সমস্তা সমূহৰ সমাধানৰ কাৰণে প্ৰথম পদক্ষেপ হব শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ নেতৃত্বত সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী, সামন্তবাদ বিৰোধী আৰু একচেটিয়া পুঁজিৰ বিৰোধী সকলো শক্তিকে ঐক্যবদ্ধ কৰি এখন প্ৰকৃত গণতান্ত্ৰিক অৰ্থাৎ জন গণতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰা।

ভাৰতৰ বৰ্তমান সমাজ ব্যৱস্থাত সাধাৰণ ভাবে বিভিন্ন শ্ৰেণীবোৰৰ স্বার্থ আৰু প্ৰবণতা অনুধাবন কৰিলেই বুজিবলৈ মুঠেই টান নহয় যে সাম্ৰাজ্যবাদ, সামন্তবাদ আৰু একচেটিয়া পুঁজিৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰামত শ্ৰমিক, কৃষক, বুদ্ধিজীৱী আৰু সমস্ত শ্ৰমজীৱী জন সাধাৰণে যোগদান কৰাৰ উপৰিও দেশীয় একচেটিয়া পুঁজিৰ আৰু বিদেশী সাম্ৰাজ্যবাদৰ প্ৰতিদ্বন্দ্বিতাত ধাৰণিব নোৱাৰা হৈ পৰা নিম্নস্তৰৰ বুজ্জোৱা একচামো আহি উপযুক্ত সময়ত চামিল হোৱাৰ সম্ভাৱনা পূৰ্বমাত্ৰাই আছে। কিন্তু বিপ্লৱৰ মূলশক্তি হিচাপে আহিব শ্ৰমিক শ্ৰেণী আৰু গৰীব কৃষক সকল। এই দুটা শ্ৰেণীকে সচেতন কৰা, সংগঠিত কৰা, ঐক্যবদ্ধ কৰা আৰু শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ নেতৃত্ব প্ৰতিষ্ঠা কৰাই হ'ল বিপ্লৱীসকলৰ প্ৰাথমিক আৰু অপৰিহাৰ্য্য কাম।

এই প্ৰসঙ্গত চীন বিপ্লৱৰ অভিজ্ঞতা সম্পৰ্কে মাওচেতুঙৰ এটা উদ্ধৃতি দিয়া হ'ল—“আমাৰ অভিজ্ঞতাবোৰৰ যোথনি মাৰি এই ধৰণে কোৱা যায়—আমি শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ (কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ) নেতৃত্বত শ্ৰমিক কৃষকৰ মৈত্ৰীক ভিত্তি কৰি গঢ়ি উঠা জন সাধাৰণৰ গণতান্ত্ৰিক একনায়কত্ব যেনেতেনে প্ৰতিষ্ঠা কৰিব লাগিব। এই গণতান্ত্ৰিক একনায়কত্বই সকলো আন্তৰ্জাতিক বিপ্লৱী শক্তিৰ লগতেই ঐক্যবদ্ধ হব লাগিব। এয়ে হ'ল আমাৰ সূত্ৰ, এয়ে আমাৰ প্ৰধান অভিজ্ঞতা আৰু আমাৰ প্ৰধান কাৰ্য্য সূচী।”

(মাওচেতুং—জনসাধাৰণৰ গণতান্ত্ৰিক একনায়কত্ব—পৃঃ ১৮)

বুজ্জোৱা জমিদাৰ শ্ৰেণীৰ হাতৰ পৰা শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ নেতৃত্বত গঠিত জনগণ-তান্ত্ৰিক মৰ্চাৰ হাতলৈ ৰাষ্ট্ৰীয়ক্ষমতা কিদৰে অনাটো সম্ভৱপৰ হব পাৰে এই প্ৰসঙ্গত মাক্সবাদ লেনিনবাদৰ সকলো শিক্ষাৰ ভিত্তিত ১৯২৭ চনত সমাজতান্ত্ৰিক দেশবোৰৰ কমিউনিষ্ট পাৰ্টি সমূহৰ প্ৰতিনিধিৰ মিটিঙত গ্ৰহণ কৰা প্ৰস্তাবৰ দুই এটা বাক্য উদ্ধৃত কৰি আমাৰ এই প্ৰবন্ধ শেষ কৰিবলৈ লোৱা হ'ল।

“লেনিনবাদে আমাক শিকাইছে, আৰু ইতিহাসৰ অভিজ্ঞতায়ো আমাক দেখুৱাই দিছে যে শাসক শ্ৰেণীবোৰে কেতিয়াও স্বেচ্ছাই ক্ষমতা এৰিনিদিয়ে। শ্ৰেণীসংগ্ৰাম কিমান নিৰ্মম হব পাৰে আৰু কিধৰণৰ ৰূপ লব পাৰে সেইটো সৰ্ব-হাৰা শ্ৰেণীৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ নকৰে, বাইকৈ নিৰ্ভৰ কৰে প্ৰতিক্ৰিয়াশীল শক্তিবোৰে জনসাধাৰণৰ ইচ্ছাক কাৰ্য্যত পৰিণত কৰিবলৈ যাওঁতে কিধৰণে প্ৰতিৰোধ কৰে, তাৰ ওপৰত সমাজতন্ত্ৰৰ কাৰণে চলোৱা সংগ্ৰামত এই প্ৰতিক্ৰিয়াশীল শক্তিবোৰে কোন পৰ্যায়ত আৰু কি পৰিমাণে বল প্ৰয়োগ কৰিব বিচাৰে তাৰে ওপৰত।”

(১৯৫৭ চনৰ বাৰ পাৰ্টিৰ দলিল চমু বাতৰি ।)

— X —

ধর্ম, নৈতিকতা আৰু আদৰ্শৰ সংকট

ধনী বৰা

[এই প্ৰবন্ধ এজন কোমল বয়সৰ তৰুণৰ ৰচনা। কিন্তু কিছু ভুলভ্ৰান্তি সত্ত্বেও তাত যথেষ্ট মৌলিকতাৰ পৰিচয় পোৱা যায়। আমাৰ এচাম যুৱকে সামাজিক সংকটৰ পৰা উদ্ধাৰৰ উপায় বিচাৰি যে মাক্সবাদৰ প্ৰতি চাল লৈছে, প্ৰবন্ধটো তাৰ এটা সুন্দৰ উদাহৰণ। : সম্পাদক]

Our time is a time of struggle between socialism and capitalism, a struggle in all spheres of life and human activity—economic relations, politics, ideology, culture. It is a fierce struggle, raging in the modern world, between two ideologies, the communist and the bourgeois. (Fundamentals of Dialectical Materialism, Moscow, 1967, p. I)

বৰ্তমান যুগত জগতত মাক্সবাদীসকলৰ শক্তি আৰু প্ৰভাৱ দুয়োটাই ক্ৰমান্বয়ে বাঢ়ি অহাৰ লগে লগে শ্ৰেণীচেতনাও ক্ৰমান্বয়ে তীব্ৰ হৈ উঠিছে। আৰু আদৰ্শগত ভাবে মানুহৰ মনত সংঘাতে দেখা দিছে। আমাৰ দেশ ভাবতবৰ্ষতো গান্ধীৰ আওপুৰণি, অপ্ৰচলিত, অব্যৱহাৰিক তত্ত্বসমূহত মামৰে ধৰিছে আৰু তাৰ ঠাইত এটা বৈজ্ঞানিক বৈপ্লৱিক সৰ্বহাৰাৰ পক্ষ লৈ থিয় দিয়া সমাজ তাত্ত্বিক তত্ত্ব আৰু মতবাদে প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰাৰ কালে আগবাঢ়ি গৈছে। ইমানদিনে অন্ধভাবে অন্ধকৰণ কৰি অহা গোড়াচিন্তা, অলৌকিক শক্তি আদিত বিশ্বাস হেৰাই যোৱাৰ এই পৰিস্থিতিত যি আদৰ্শৰ সংঘাত হৈছে, সি এটা সংকটৰ (crisis) ৰূপ লৈছে। অৰ্থাৎ আদৰ্শৰ সংঘাতৰ লগে লগে আদৰ্শৰ সংকট এটাও আহি পৰিছে। ইতিহাসৰ ডায়ালেক্টিকল প্ৰচেষ্টা এইটো প্ৰয়োজনীয় আৰু অনিবাৰ্য্য। বিৰোধ থকাৰ কাৰণেই দ্বন্দ্ব হয়, এই দ্বন্দ্বই গতিৰ সৃষ্টি কৰে, যি গতিয়ে এক অনিবাৰ্য্য কষ্ট অতিক্ৰম কৰিব লাগে। আৰু বিৰোধ বা দ্বন্দ্ব নথকাৰকৈতো কোনো বস্তুৰেই অস্তিত্ব সম্ভৱ নহয়। এক কথাত, দ্বন্দ্ব হ'ল গতিৰ প্ৰাণ আৰু গতি হ'ল জগতৰ প্ৰাণ (The

নবেম্বৰ : ১৯৭১

নতুন পৃথিৱী

ধর্ম, নৈতিকতা আৰু আদৰ্শৰ সংকট

১২৫

law of the unity opposites lies at the heart of dialectics)। ইয়াত আমি যি বিৰোধৰ কথা আলোচনা কৰিছোঁ সি হল ঐতিহাসিক ক্ৰমবিবৰ্তনৰ বিৰোধ। কিন্তু বৰ্তমান যুগৰ এই ঐতিহাসিক সংঘাতটো কোনো কি বা কোনটো? Today it is the conflict between the communist and the anticommunist (The Present crisis of Faith, pp 132-133) এইবাৰ কথা ভাববাদী দাৰ্শনিক ৰাধাকৃষ্ণণে কৈছে। অৰ্থাৎ এহাতেদি পুৰণি ধাৰণাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত প্ৰাক্ৰিয়াদৰ্শীল, ৰক্ষণশীল ভাবাদৰ্শ আৰু আনহাতেদি নতুন প্ৰগতিশীল, বৈপ্লৱিক পৰিৱৰ্তনৰ এক বাস্তৱ আশা লৈ বাঢ়ি অহা মাক্সবাদী জনমতৰ মাজত হোৱা সংঘাতেই যে বৰ্তমান পৃথিৱীৰ একমাত্ৰ ও প্ৰধানতম সংঘাত, তাক তেওঁ পোলাই কৰিব বা দলিয়াই পেলাব পৰা নাই। পুৰণি (অন্ধ) জ্ঞান, পুৰণি চিন্তাৰে লালিত-পালিত হোৱা মানুহৰ আদৰ্শই প্ৰবল সংঘাতৰ সন্মুখীন হব লগীয়া হৈছে আধুনিক আৰু বৈজ্ঞানিক জ্ঞানৰ সৈতে। মানুহৰ শ্ৰেণীচেতনা, বিশেষকৈ কৃষিশক্তিকাৰ প্ৰাৰম্ভনত ১৯১৭ চনৰ চোভিয়েৎ ৰাজ্যত জাৰৰ শাসন উচ্ছেদ আৰু সমাজ-তাত্ত্বিক বিপ্লৱৰ বিজয়ৰ লগে লগে সমগ্ৰ পৃথিৱীৰ প্ৰগতিশীল বুদ্ধিজীৱী আৰু শ্ৰমিক শ্ৰেণীয়েই মাক্সবাদৰ ফালে মূৰ ঘূৰালে আৰু তেতিয়াৰ পৰাই বিশ্ব-জুৰি শ্ৰেণী চেতনা, তীব্ৰ হৈ জাগি উঠিল। বিশ্ব পৰিৱৰ্তনৰ কাৰণে সৰ্বহাৰাই ইমানদিনে কৰি অহা বৈপ্লৱিক প্ৰচেষ্টাৰ প্ৰথম বাস্তৱ সাক্ষ্য আৰু সৰ্বহাৰাৰ লগে লগে সৰ্বহাৰা শ্ৰমিক শ্ৰেণীয়ে লাভ কৰিলে এক অপৰাজেয় নতুন শক্তি। মাক্সবাদী চিন্তাধাৰা আৰু ইয়াৰ বৈপ্লৱিক তত্ত্বই বহুল প্ৰচাৰ ও প্ৰসাৰ লাভ কৰিলে আৰু ক্ৰমান্বয়ে শক্তিশালী হৈ উঠিল। ইয়াৰ ফলতেই ইউৰোপত শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ নব জাগৰণ হ'ল আৰু কেইবাখনো সমাজতাত্ত্বিক দেশে মূৰ দাঙি উঠিল। ফলত ইউৰোপত বৰ্তমান যি চিন্তাধাৰা, জীৱনদৰ্শন, আদৰ্শ আদিয়ে প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিছে, সি পৃথিৱীৰ আন সকলোকিখন পুঁজি-বাদী দেশৰ তুলনাত উন্নত, উচ্চমানৰ, কিন্তু মাৰ্কিন যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ বহু মানুহে Nihilism অৰ সেরক হৈ পৰিছে, বহুতো মানুহ আওপুৰণি অৰৈজ্ঞানিক মতবাদৰ মাজলৈ সোমাই গৈ (এমেৰিকান ভঙুৱা বাবাজীক আপুনি ভাৰতৰ ষতে ত'তে লগ পাব) L. S. D.ৰ ভক্ত হৈছে, পাশবিকতাক মত হিচাপে

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : প্ৰথম সংখ্যা

গ্রহণ কৰিছে আৰু গঢ়ি উঠিছে Hippy culture (?) যি এক ক্ষয়িষ্ণু সমাজৰ ৰূপ অৱস্থাৰ নিৰ্ভৰ্জ প্ৰতিচ্ছবি দাঙি ধৰিছে, সভ্যতা-বিশ্বাসী অন্ধ বিশ্বাসৰ ওপৰত যি প্ৰতিষ্ঠিত। মানবতাবোধ, জীৱনৰ মহত্ববোধ, নৈতিকতা-বোধ আদিৰ পৰা একশ্ৰেণী মানুহে তেওঁলোকৰ দৃষ্টি আঁতৰাই আনিছে, যাৰ ফলত জীৱনৰ মানবীয় মূল্য হেৰাই গৈছে।

আনহাতে ভাৰতবৰ্ষতো একেই অৱস্থা। ক'লে বঢ়াই কোৱা নহয়, ভাৰতীয়সকল আন যি কোনো দেশৰ মানুহতকৈ নৈতিক বিচাৰৰ ক্ষেত্ৰত পশ্চাদ্গত। পৃথিৱীৰ যি কোনো দেশৰ মানুহতকৈ ভাৰতীয় সকলৰ স্বাৰ্থচিন্তা বেচি হ'লেও কম নহয়। নিজক কেৱল নিজৰ কাৰণে খটুওৱা মানুহেই ইয়াত সৰহ। সামাজিক দায়িত্ব বোধ, নৈতিক বিচাৰ আৰু বিবেকৰে কাম কৰা মানুহ ইয়াত অতি তাকৰ। ভাৰতীয়সকলৰ কথা আৰু কামৰ মাজত যি প্ৰভেদ, পৃথিৱীৰ কোনো দেশতেই বোধহয় সেই প্ৰভেদ বিচাৰি পোৱা নাযাব। ইজনে সিজনক দিয়া প্ৰবঞ্চনা, ঠগন আদিৰ ফলত পাৰম্পৰিক বিশ্বাস হেৰাই গৈছে আৰু ইয়াতো এক বৃজ্জন সংখ্যক মানুহ Nihilist হৈ পৰিছে। মানৱৰ মহত্ব (dignity of man) বোধ, জীৱনবোধ, আত্মোপলব্ধি আদি মানুহৰ অতি প্ৰয়োজনীয় জ্ঞানখিনি ভাৰতীয়সকলৰ মূৰত পাবলৈ নাইকিয়া হৈ পৰিছে, যাৰ ফলত ইয়াত এক আত্মপ্ৰবঞ্চনাকাৰী প্ৰতিক্ৰিয়াশীল আদৰ্শই মূৰ দাঙি উঠিছে। মানুহৰ প্ৰতি অত্যাচাৰ, দুৰ্নীতি আদি কৰাটো অভ্যাসত হৈছে আৰু সচৰাচৰ ঘটনাৰ দৰেই এইবোৰৰ প্ৰতি কোনেও গুৰুত্ব নিদিয়া হৈছে, লক্ষ্য নকৰা হৈছে। ভাৰতীয় সকলক সেয়ে মই নৈতিক বিচাৰত পাহণ্ড বুলিব খোজোঁ। কিন্তু আচলতে এনে হোৱাৰ কাৰণ কি? ক'ত?

পুৰণি কালৰেপৰা মানুহৰ মনোজগতত, চিন্তাজগতত ধৰ্মবিশ্বাসৰ প্ৰভাব ইমান গভীৰ যে ইয়াৰ ফলত মানুহে আজিও ধৰ্মীয় অন্ধবিশ্বাস (Superstition) আৰু অন্ধধাৰণাৰ ঠেক গণ্ডীৰপৰা ওলাই আহিব পৰা নাই। তাৰ উপৰি, মানৱ জীৱনৰ মূল্য, ইয়াৰ আদৰ্শ আৰু জ্ঞানৰ মূল্য, ধৰ্মীয় বিশ্বাসৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত আৰু নিৰূপিত হোৱাৰ ফলত ধৰ্ম বা ধৰ্মীয় চিন্তাৰ গুৰুত্বও মানৱ ইতিহাসত উল্লেখযোগ্য। জীৱনক ধৰ্মৰে বিচাৰ কৰাৰ আৰু জুখি চোৱাৰ ফলত তেওঁলোকে (Theists) ধৰ্মক জীৱনৰ পৰা আঁতৰাই চালেও জীৱনক

ধৰ্মৰ পৰা আঁতৰাই চাব পৰা নাই। তেওঁলোকে ভগৱানৰ অস্তিত্বৰ ওপৰতেই মানুহৰ আৰু জগতৰ অস্তিত্ব নিৰ্ভৰ কৰিছে বুলিয়েই ভাবি আহিছে।

কিন্তু তথাপি ধৰ্মৰ ইতিহাস বুলি কোনো ইতিহাস নাই। কিয়নো, বাস্তবজগত আৰু ধৰ্মৰ মাজত কোনো মিল নাই। বস্তুজগতেই হ'ল বাস্তব জগত। বস্তুজগতৰ পৰা আঁতৰি কোনো অস্ত্ৰ বাস্তবজগত নাই। কিন্তু ধৰ্মই এই কথা নাযানে। সেয়ে ধৰ্ম কেবল কিছুমান অন্ধবিশ্বাসসহে মাথোন, যাক Engels এ "All religion however is nothing, but the fantastic reflection in man's mind of those external forces which control their daily life, a reflection in which the terrestrial forces assume the form of supernatural forces. (Anti Düring Moscow, 1954 pp 438.) বুলি কৈছে। আনহাতেদি বৰ্তমান মানৱৰ চিন্তা আৰু বিজ্ঞানৰ বিৰাট অগ্ৰগতি হোৱাৰ ফলত, মানুহৰ মনত একধৰণৰ সন্দেহবাদ জাগি উঠিছে, যি তেওঁলোকক ক্ৰমান্বয়ে ধৰ্মবিশ্বাসসমূহৰ পৰা আঁতৰাই আনিছে। তাৰ উপৰি ওপৰত উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে ধৰ্মবিশ্বাস আৰু বাস্তব জগতখনৰ মাজত কোনো মিল নাই। গতিকেই মানুহৰ মনত ধৰ্মবিশ্বাস থাকিলেও দুৰ্নীতি, অত্যাচাৰ, ঠগ, প্ৰবঞ্চনা আদি কৰিবলৈ বৰ্তমান মানুহে ভয় নকৰা হৈছে। কিয়নো এইবোৰ হ'ল বাস্তব অৱস্থাৰ ফল। মানুহে দেখিছে যে, যিহেই অত্যাচাৰ কৰিছে, শোষণ কৰিছে, দুৰ্নীতি কৰিছে, তেওঁৰেই ধন-সম্পদ, মান-মৰ্যাদা, সুখ-সন্তোষ বৃদ্ধি হৈছে। দুৰ্নীতি কৰাটো, অত্যাচাৰ কৰাটো বহু সময়ত পাপ বুলি ভাবিয়েই তেওঁলোকে (বিশেষকৈ মধ্যবিত্ত শ্ৰেণীয়ে) বিশ্বাস কৰিছিল আৰু এই বিশ্বাস কেৱল মনৰ মাজত আবদ্ধ নাৰাখি কামতো খটাইছিল। কিন্তু বৰ্তমান যুগত ধৰ্মই শক্তি হেৰুৱালে, বিশ্বাসে আন্তৰিকতা হেৰুৱালে, চিকিৎসা বিজ্ঞান, মহাকাশ বিজয় আদি চমকপ্ৰদ সাফল্যই মানুহৰ মনৰ পৰা ধৰ্মবিশ্বাস, ভগৱত প্ৰেম আদি ক্ৰমান্বয়ে কাঢ়ি লৈ গৈছে। এই-বিলাক কাৰণত, মানুহৰ মনৰ সলনি হৈছে, যাৰ ফলত ধৰ্মীয় চিন্তাসমূহ মনৰপৰা আঁতৰ হৈ গৈছে। ইয়াৰ ফলত মানুহৰ মনত এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ আদৰ্শৰ সংঘাত দেখা দিছে। দুৰ্নীতি, অত্যাচাৰ, শোষণ ঠগ, প্ৰবঞ্চনা আদি কৰিয়েই যদি মানুহৰ প্ৰতিপত্তি, সুখ-সন্তোষ, মান-মৰ্যাদা বৃদ্ধি কৰিব পাৰে, ধৰ্মবিশ্বাসত

যদি কোনো মূল্যই নাই, বাস্তব জগতখনেই যদি প্রকৃত জগত, বাস্তব জীৱনেই যদি আচল আৰু একমাত্ৰ জীৱন তেনেহলে প্ৰেম, বিস্ময়তা, সত্যচিন্তা, নৈতিকতা, দয়া, পুণ্য আদিৰ অস্তিত্ব ক'ত, এইবোৰৰ পৰা লাভ কি, আৰম্ভক ক'ত, কিয়?—এই প্ৰশ্নৰ সন্মুখীন হৈছে বৰ্তমান পুৰুষ। সৰহ সংখ্যকেই ইয়াৰ বিকল্প পথ (মহৎ অৰ্থত) পোৱা নাই। আজিকালি ভাৰতীয়সকলৰ মুখত প্ৰায়ে শুনা যায়,—সকলোৱেই আত্মবিশ্বাসত পাগল, কলি যুগত পাপীৰ ৰাজত্ব হ'ল, জোৰ যাৰ মূলুক তাৰ, লক্ষ্য পালে সকলোৱেই ৰাৰণ, ইত্যাদি ইত্যাদি.....। পৰোক্ষভাবে এইবোৰ যদিওবা প্ৰতিক্ৰিয়াশীল বুৰ্জোৱাৰ দৰ্শনৰ প্ৰভাৱৰ ফল, তথাপি ইয়াত এক পুঁজিবাদী বাস্তৱতা সোমাই আছে। ইয়াৰ ফলত মানুহে সন্মুখীন হবলগীয়া হৈছে এক বিৰাট আদৰ্শগত সংঘাতৰ আৰু সংকটৰ। সংঘাতে আনি দিয়ে জীৱনৰ নতুন তৰঙ্গ। কিন্তু সংঘাতৰ পূৰ্ণপৰ্যায়ত জীৱনে বহু কষ্টৰ সন্মুখীন হব লাগে, আৰু এই কষ্টকেই মই সংকট বুলি কৈছোঁ।

ইংলণ্ড, ফ্ৰান্স, পশ্চিমজাৰ্মানী, জাপান, মাৰ্কিণ যুক্তৰাষ্ট্ৰ আদি পুঁজিবাদী সাম্ৰাজ্যবাদী দেশ। সেই অল্পপাতে ভাৰতবৰ্ষও এখন পুঁজিবাদী ৰাষ্ট্ৰ। কিন্তু তাত দেবাদিয়া পুঁজিবাদৰ অচলাৱস্থাৰ লগত ভাৰতবৰ্ষৰ সংকটপূৰ্ণ অৱস্থাটোৰ তুলনা কৰিব নোৱাৰি। কিন্তু কিয়? মূলতঃ যদিও পুঁজিবাদ, তথাপি ইয়াৰ মাজতো কিছুমান বেলেগ কাৰণে নোহোৱা নহয়। সেইবোৰ হ'ল ভাৰতবৰ্ষৰ অল্পমত ধৰ্মচিন্তা (যেনে—বলিদান, ভূত-প্ৰেত, গোসানী, দেৱতা-দানৰ আদি পূজা কৰা)। গোড়া মতবাদ, সাধাৰণ শিক্ষাৰ প্ৰসাৰৰ অভাৱ, নিৰক্ষৰতা, পুৰণি ৰীতি-নীতিৰ প্ৰতি অন্ধ আনুগত্য, আদি। ইংলণ্ড, ফ্ৰান্স আদি দেশবিলাকত যদিও ধৰ্ম বিশ্বাসী মানুহ আছে, তথাপি তেওঁলোকে বিজ্ঞানৰপৰা বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৰা বেচি আঁতৰি নাযায়, বিশ্বাস বিন্দুমাত্ৰও হেৰুওৱা নাই। পেটৰ বেমাৰ হলে বা আন কিবা ৰোগ হলে ভাৰতীয় সকলৰ দৰে তৎক্ষণাত মন্ত্ৰ মাতি পানী খাবলৈ দিয়া, ককালত, হাতত, নাইবা ডিঙিত কেইটামান তাবিজ আঁৰি দিয়া অভ্যাস এইবিলাক দেশৰ মানুহৰ নাই। অৱশ্যে মই এইটো কব খোজা নাই যে পুঁজিবাদেও দেশভেদে কিছুমানে ভাল পথ লয় আৰু কিছুমানে বেয়া পথ লয়। মই কব খোজা নাই যে আদৰ্শ

আৰু শুদ্ধ পথ অনুকৰণ কৰিলে পুঁজিবাদো ভাল হব পাৰে, জনকল্যাণ সাধন কৰিব পাৰে। পুঁজিবাদৰ লক্ষ্য সদায় জনসাধাৰণক শোষণ কৰাটো, ই কেতিয়াও জনতাৰ কল্যাণ সাধিব নোৱাৰে আৰু চেষ্টাও নকৰে। পুঁজিবাদে পুঁজিপতিৰ স্বাৰ্থৰ হকেই কাম কৰে আৰু জনসাধাৰণৰ কাৰণে বুলি ই যি ব্যৱস্থাই নলওক লাগিলে ই পুঁজিপতিৰ স্বাৰ্থকেই পূৰণ কৰেগৈ। পুঁজিবাদ বা পুঁজিপতিৰ পৰিচয় পুঁজিবাদ পুঁজিপতিয়েই। গণশোষণেই ইয়াৰ চৰিত্ৰ, প্ৰতিক্ৰিয়াশীল ভাববাদী দৰ্শনেই হ'ল ইয়াৰ বৰ্তমান আদৰ্শ; আৰু এইবোৰ কথা সকলো পুঁজিবাদী দেশতেই সমানভাবে প্ৰযোজ্য। ভাল পুঁজিবাদ বেয়া পুঁজিবাদ বুলি কোনো বস্তু নাই। বাধাক্ষৰণে—“It is wrong for the Marxist to think that the bourgeoisie is evil and the proletariat is good,” (Recovery of Faith) বুলি কৈ নিজৰ পুঁজিবাদ প্ৰেমী বেমাৰটোৰ কথা নিজেই উদঙাই দিছে।

অৱশ্যে “Every one of us has a right or a wrong philosophy” (Ibid, p-17)। প্ৰত্যেক মানুহে জীৱনত কিছুমান দাৰ্শনিক প্ৰশ্নৰ সন্মুখীন হয়। কিয়নো মানব জীৱনৰ লগত দৰ্শনৰ সম্পৰ্ক ইমান নিবিড় যে পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ পৰা আঁতৰি নেথাকে, যাৰ ফলত মানুহ একোটা দৰ্শনৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হৈছে। তাৰোপৰি বুৰ্জোৱাৰ দাৰ্শনিকে নিজেই কৈছে “Philosophy is a guide to life” (Radhakrishnan, The Present Crisis of Faith, p 85) কিন্তু ভাববাদী দৰ্শনৰ প্ৰধান কাম ধৰ্মক জীয়াই ৰখা! তথাপি বৈজ্ঞানিক জ্ঞানে বিস্তৃত লাভ কৰাৰ ফলত, ভাববাদী দাৰ্শনিক সকলে অসত্য প্ৰচাৰ চলোৱাত এক বিৰাট সমস্যাৰ সন্মুখীন হব লগীয়া হৈছে। ধৰ্মই বৰ্তমান প্ৰবল সংকটৰ সন্মুখীন হোৱাত পুঁজিবাদৰ পাণ্ডাসকলে এতিয়া নতুন ধৰণৰ মাত মাতিছে। “There is no Conflict between science and religion. (Ibid, p. 86)। ওপৰে ওপৰে চাবলৈ গলে এই ধৰণৰ মাতকথাই মানুহক মোহিত কৰিব আৰু সহজেই ধৰ্মক বৰষত ৰূপীয়া পাৰি বহুৰাব পাৰে। তাৰ উপৰি ভাববাদী সকলে বৰ্তমান ইয়াকো কৈছে যে দৰ্শন হ'ল বিজ্ঞানৰো বিজ্ঞান। তেওঁলোকে দেখুৱাব খুজিছে যে যিহেতু দৰ্শন বিজ্ঞানৰ বিজ্ঞান (Science of the Sciences) গতিকে Science এ নতুন পৃথিৱী

যিবোৰ বকি আহিছে বা বকি আছে, সেইবোৰ সচা নহবও পাৰে। বিজ্ঞানক প্ৰমাণ কৰিবলৈ, পৰীক্ষা লবলৈ পুঁজিপতিৰ তত্ত্বগত বক্ষক সকল, আৰু ভাববাদহে আচল বিজ্ঞান (??!!)। অৰ্থাৎ বৈজ্ঞানিকসকলৰ সিদ্ধান্ত আৰু স্বত্ৰসমূহেই শেষ বিচাৰ নহয়; তাৰো ওপৰত মীমাংসা কৰিবৰ বাবে উচ্চতম জায়ালায় হিচাপে ভাববাদ আৰু ভাববাদী সকল বহি আছে। বাস্তবিকতে এই ধৰণৰ দৰ্শন গোৱাৰ উদ্দেশ্য হ'ল, শ্ৰেণী স্বার্থ। ভগবান নাই বুলি জানিলেও এজন পুঁজিপতিয়ে বা ভাববাদীয়ে সামাজিক ভাবে ভগবান আছে বুলিয়েই প্ৰচাৰ কৰিব। কিয়নো ইয়াত শ্ৰেণীস্বার্থ আছে। জনসাধাৰণৰ মনত ধৰ্ম্মীয় গোড়ালি, অন্ধবিশ্বাস আদিবোৰক দৰ্কে শিপা মেলাব পাৰিলেই পুঁজিপতি সকলৰো শোষণৰ ম্যাদ বৃদ্ধি পায়। কমিউনিষ্ট বিলাকে মাল্লাবাদী বিলাকে, ধৰ্ম্মবিশ্বাস ভগবান, একো নামানে বুলি কৈ পুঁজিপতিৰ পাণ্ডা-সকলে জনসাধাৰণৰ মনত ভ্ৰাসৰ সৃষ্টি কৰে, ভয় স্তম্ভৰাই দিয়ে আৰু সৰ্ক-হাৰাৰ একনায়কত্ববাদত ব্যক্তিস্বাধীনতা নাই বুলি কৈ জনসাধাৰণক মুৰ্থ সাজিব খোজে। এইবিলাক বুৰ্জোৱা তত্ত্বৰ অপপ্ৰচাৰৰ ফলত বুৰ্জোৱা আৰু পুঁজি বাদীসকল যথেষ্ট লাভবান হৈছে। ক্ষন্তেকৰ কাৰণে হলেও মাল্লহৰ মনত সন্দেহ, অন্ধবিশ্বাস জগাই তুলিব পাৰিছে, সৰ্কহাৰাৰ বিপ্লৱক সাময়িক ভাবে হলেও পিছৰাই দিবলৈ অন্ততঃ সক্ষম হৈছে। এই প্ৰতিক্ৰিয়াশীল দাৰ্শনিক দলে আনকি সৰ্কহাৰাৰ একনায়কত্ববাদৰ বিৰুদ্ধেও, শ্ৰেণীহীন সমাজৰ বিৰুদ্ধে তেওঁলোকৰ কলম আৰু মগজ পৰিচালনা কৰিছে, সেইবোৰক পুঁজিপতিৰ হাতত গতাই দিছে। আনহাতেদি বৰ্ত্তমান যুগত অস্তিত্ববাদী সকলেও সকলো ধৰণৰ একনায়কত্ববাদতম (.....“abolition of all dictatorship”..... Sartre, What is Literature, 1966, p. 107) কৰাত লাগিছে আৰু শ্ৰেণীহীন সমাজক পেলাই কৰি কৈছে—“But to my knowledge this type of society doesnot for the moment exist, and it may be doubted whether it is possible. Thus the conflict remains. It is at the origin of what I would call the writer's ups and downs and his bad concience” (Sartre : What is Literature, 1966, p. 54) প্ৰকৃততে এইবোৰ মতবাদ গান্ধী-

বাদৰপৰা বৰ বেচি পৃথক নহয়। অৰ্থাৎ শ্ৰেণীস্বার্থৰ কাৰণ পৰা চাবলৈ গলে দেখা যায় এইবোৰে পুঁজিবাদকেই সমৰ্থন দিছে। কিন্তু ইতিহাসৰ ব্যাখ্যা এখনকৈ নহয়। হোৱা নাই কোনোদিনে। “It would have been surprising had history granted us the establishment of a new form of democracy without a number of contradictory’ (Lenin the Great theoretician, Moscow, 1970) কেৱল মতবাদ বা ভাবাদৰ্শই পৃথিৱীৰ পৰিবৰ্ত্তন সাধন কৰা নাই। কৰিব নোৱাৰে। পৃথিৱীখন পৰিবৰ্ত্তন হৈছে বৈপ্লৱিক ভাবেৰে, সংগ্ৰামেৰে। এই পৰিবৰ্ত্তন হৈছে ইতিহাসৰ দ্বন্দ্বিক গতিৰে, হৈছে নানান সংঘাতৰ আৰু সংকটৰ মাজেদি। “No antagonism, no progress. This is the law that civilization has followed up to our days. (Marx The Poverty of Philosophy, Moscow, p. 59) কোনো ডাঙৰ মাল্লহৰ, মহাপণ্ডিতৰ, মহাপুৰুষৰ, চিন্তাৰে, কথাৰে, উপদেশ বাণীৰে জগত পৰিবৰ্ত্তন কৰা হোৱা নাই। পৰিবৰ্ত্তন কৰা হৈছে শ্ৰমিক আৰু শ্ৰমেৰে, তেওঁলোকৰ বক্তেৰে। শান্তিপূৰ্ণভাবে, বিনাৰক্তপাতে, মাল্লহে আজিলৈকে কোনো স্বাধীনতা বা মুক্তিৰ ইতিহাস ৰচনা কৰিব পৰা নাই। সেইবাবেই আজি পৃথিৱীত মাল্লাবাদ—লেনিনবাদ আৰু ইয়াৰ তত্ত্বসমূহৰ প্ৰয়োজনীয়তা আন যিকোনো তত্ত্ব বা শিক্ষাতকৈ বেচি গুৰুত্বপূৰ্ণ। কিয়নো মাল্লাবাদৰ বৈপ্লৱিক শিক্ষাই একমাত্ৰ শিক্ষা, যি মাল্লহক বিপ্লৱৰ, সমাজতান্ত্ৰিক মুক্তিসংগ্ৰামৰ নিতুল পথৰ নিৰ্দেশ দিছে আৰু যাৰ পিচফালে থিয় দিছে পৃথিৱীৰ সমগ্ৰ শ্ৰমিক, কৃষক, মেহনতী জনগণ। কমিউনিষ্টসকলৰ ওপৰত ভাববাদী সকলে কৰা প্ৰতিক্ৰিয়াশীল, প্ৰবঞ্চনামূলক মন্তব্যক শ্ৰেণীয়ে দেৰিকৈ হ'লেও এদিন বুজি পাইছে (বুজি পাব) আৰু লগে লগে সিহঁতৰ ৰাজনৈতিক ঠগবাজি ধৰা পেলাইছে, আৰু প্ৰতিশোধ লৈছে। সেয়ে শোষিতসকলে শোষক শ্ৰেণীক কোনোদিন ক্ষমা নকৰে। কাৰণ তেওঁলোকক আপেক্ষিকভাবে পাৰিলেও চিৰদিনৰ কাৰণে মুৰ্থ কৰি ৰাখিব পৰা শক্তি পুঁজিপতিৰ বা পুঁজিপতিৰ পাণ্ডাসকলৰ নাই। You can fool all people for sometime, you can fool some people for all time, but you cannot fool all people for

all time. আনহাতে “মাক্সবাদীসকলে সমগ্র শ্রমজীৱী জনসাধাৰণৰ স্বাৰ্থ-
ৰক্ষাৰ হকে সমানভাবে সংগ্রাম কৰে—লাগিলে তেওঁলোকে ধৰ্মত বিশ্বাসী
বা অশ্বাসী যিয়েই নহওক—কিয়নো শোষণক, উপনিবেশৰ মালিক, বৰ্ণবন্দেৱী
সকলোৰে শোষণ আৰু উৎপীড়নে সকলোকে সমানভাবে স্পৰ্শ কৰে। শ্রমিক
জনসাধাৰণ, বঞ্চিত আৰু শোষিতসকল লাগিলে ঈশ্বৰত বিশ্বাসী হওক বা
নহওক—তেওঁলোকৰ যি শত্ৰু সি কমিউনিষ্টবিলাকৰো শত্ৰু। গতিকেই “কমিউ-
নিষ্টসকলে ঈশ্বৰবিশ্বাসীসকলক ধিণ কৰে” এই মিছা অভিযোগৰ কোনো
মূল্যই নাই।

মাক্সবাদে দেখুৱাইছে যে মানৱ সমাজৰ শ্ৰেণী বিভাগ (class society) ৰ
জন্ম হৈছে শ্রমবিভাজৰ ওপৰত। পুঁজিবাদত শ্রমৰ উৎপাদন আৰু বিতৰণ যিহেতু
পুঁজিবাদী অৰ্থনীতিৰ ভিত্তিত হয় সেয়ে ইয়াত এক বিৰাট অৰ্থনৈতিক অৰাজকতাৰ
সৃষ্টি হয় আৰু ইয়াৰ বলি হব লগীয়া হয় শ্রমিক শ্ৰেণীয়েই। একচেতীয়া পুঁজি-
পতি সকলৰ মাজত সদায়েই এটা আৰ্থিক প্ৰতিযোগিতা চলি আহিছে (‘Mono-
poly produces competition, competition produces monopoly’
The Poverty of Philosophy, p. 146) যাৰ ফলত জন সাধাৰণৰ শোষণৰ
মাত্রা বৃদ্ধি পায়। যিহেতু বৈষয়িক জীৱনৰ অৱস্থাই নিৰূপণ কৰে সাংস্কৃতিক আৰু
অধ্যাত্মিক জীৱনৰ অৱস্থা, অৰ্থ ব্যৱস্থাৰ ভিত্তিত গঢ়ি উঠে সমাজব্যৱস্থাৰ ভেঁট
আৰু সমাজ ব্যৱস্থাই নিৰূপণ কৰে তাৰ সমসাময়িক জগতৰ চিন্তাধাৰা, আদৰ্শ
আৰু জীৱনদৰ্শন আদি। সেয়ে, Feuerbach একেধৰে ক’বৰে “Man thinks
differently in a palace and in a hut. I because of hunger of
misery, you have no stuff in your body, you like wise has no
stuff for morality in your head, in your mind or heart.” Marx
& Engels : Selected Wark, 1962, vol. II. p. 381) যিসকলে ৰাজ-
প্ৰসাদত বাসকৰি সুখ সন্তোগত জীৱন কটাইছে তেওঁলোকৰ চিন্তা-চৰ্চ্চা, জুপুৰি
ঘৰত বাস কৰা দৰিদ্ৰ আৰু সৰ্কহাৰাসকলৰ চিন্তাচৰ্চ্চাৰ মাজত পাৰ্থক্য, বিভেদ
আৰু বৈপৰিত্য থকাটো অনিবাৰ্য্য। সিহঁতে হাঁহিব নাজানিলেও কান্দিব জানে,
সুখ সন্তোগ কি তাক বুজি নাপালেও দুঃখ দুৰ্গতি কি তাক বুজি পায়, আন একো
লুপ্তজিলেও ভোবৰ যন্ত্ৰণা কি তাক বুজে। তাৰ পাচত লাহে লাহে সিহঁতে সিহঁতৰ
নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : প্ৰথম সংখ্যা

প্ৰকৃত শত্ৰুক চিনি উলিয়ায় আৰু দাসত্বৰ শিকলি ভাঙি চিঙি চুবমাৰ কৰি দিবলৈ
শিকে। অসাম্যৰ অস্তিত্ব থকা মানে অশান্তিৰো অস্তিত্ব থকা আৰু এই অসাম্য
কেৱল আদৰ্শগত নহয়, ইয়াৰ উৎস হ’ল আৰ্থিক ব্যৱস্থা আৰু অসাম্য; আৰু
এই অশান্তি যেতিয়া পুঁজিবাদৰ নিয়ন্ত্ৰণ ক্ষমতাৰ বাহিৰ হৈ যায়, তেতিয়াই সৰ্ক-
হাৰাবপ্ৰণে তেওঁলোকৰ চূড়ান্ত বিজয় অৰ্জনৰ ফালে আগুৱাই যায়, শ্ৰেণীসংগ্ৰাম
তীব্ৰতৰ হয়।

গতিকে দেখা গ’ল, মানুহৰ আধ্যাত্মিক জীৱন, সাংস্কৃতিক জীৱন নিয়ন্ত্ৰিত
হৈছে বৈষয়িক জীৱনৰ দ্বাৰাই। আৰু ইয়াৰ পৰাই আমি ইয়াকো বুজিব পৰা
হ’ল যে আদৰ্শৰ সংঘাত উদ্ভৱ হয় বৈষয়িক জীৱন, অৰ্থনৈতিক, ৰাজনৈতিক আৰু
সামাজিক ব্যৱস্থাসমূহক কেন্দ্ৰ কৰিয়েই; আৰু যিহেতু বৰ্তমান জগতত দুই প্ৰধান
সমাজ ব্যৱস্থা—সমাজতাত্ত্বিক আৰু পুঁজিবাদী সমাজ ব্যৱস্থাহে, সেয়ে, এই দুই
সমাজব্যৱস্থাৰ মাজতেই বৰ্তমান সকলো ধৰণৰ দ্বন্দ্ব, বিৰোধ আৰু বৈপৰিত্যই দেখা
দিছে। সেয়ে বৰ্তমান পৃথিৱীৰ সমাজতাত্ত্বিক শিবিৰ আৰু পুঁজিবাদী শিবিৰৰ
মাজতেই মতাদৰ্শগত (ideological,) দৰ্শনগত (philosophical), আৰ্থিক
(economical) আদি সকলো ধৰণৰ বিৰোধ ভৰি পৰিছে আৰু এইবিলাকৰ
মাজত যুঁজবাগৰ চলিছে ক্ষিপ্ৰতাৰে। সেইবাবেই ক’ব পাৰি: “Our time
is a time of struggle between socialism and capitalism, a strug-
gle in all spheres of life and human activity—economic rela-
tions, politics, ideology and culture. It is a fierce struggle,
raging in the modern world, between two ideologies, the
communist and the bourgeois.” এই সংঘাতসমূহৰ কাৰণে ঐতিহাসিক
প্ৰয়োজনীয়তাই (historical necessity) দায়ী। এই সংঘাতৰ এক বৈপ্লৱিক সমা-
ধানৰ পথ দিব পাৰে কেৱল মাক্সবাদেই—মাক্সবাদী শিক্ষাৰ ব্যৱহাৰিক প্ৰয়োগেই।
চৰিত্ৰহীনতা, অসংকাৰ্য্য, অত্যাৱ, দুৰ্নীতি, আদি দূৰ্কাৰ প্ৰশ্নটো ধৰ্ম্মীয় চিন্তাৰ
প্ৰশ্নহে থকা নাই। মানৱ জীৱনৰ বস্তুগত কাৰণ বশতঃ তাৰ সমৃদ্ধিৰ বিকাশৰ
প্ৰয়োজনতেই নৈতিকতাক সেইবোৰৰ পৰা নিলগ কৰাৰ প্ৰয়োজন আছে। কিন্তু
ধৰ্ম্মীয় সন্ত্ৰাসৰবাবে, পাপৰবাবে নহয়। সংচিন্তা, সংআদৰ্শ গ্ৰায় ও নীতিগত
চিন্তা আৰু কৰ্ম্ম কোনো পাপৰ ভয়ত, অলৌকিক শক্তিৰ বিশ্বাসৰ বাবত নহয়,
নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : প্ৰথম সংখ্যা

কিন্তু নৈতিকতাৰ কাৰণেই, মানুহে তাৰ মানবীয় মূল্যৰ যৌক্তিক বিচাৰৰ (যি ধৰ্মৰ পৰা পৃথক) বাবতেই, এইবোৰক জীয়াই ৰাখিব লাগিব। মানবতাবোধ, মানবৰ মহত্ববোধ, মূল্যবোধ আদি হ'ল মানবীয়তাৰ প্ৰশ্ন। তাৰ নৈতিকতাৰ প্ৰশ্ন। এইবোৰৰ অস্তিত্ব ধৰ্ম নাথাকিলেও থাকিব পাৰে, ঈশ্বৰ বিশ্বাস নাথাকিলেও থাকিব পাৰে। ধৰ্ম নহলেও, ভগবান নহলেও, ভাববাদী দৰ্শন নহলেও, এই বিলাক থাকিব। কিয়নো এইগুণ বিলাকৰ নিজৰ একোটা স্বাধীন অস্তিত্ব আছে, যাৰ অস্তিত্ব স্বাধীন আৰু স্নকীয়া ভাবে সম্ভব। আৰু এই সাম্ভাব্যতাক বাস্তবতাৰ ৰূপদ্বি পাৰে যি, সি হ'ল মাক্সবাদ। ভাববাদ নহলে, ধৰ্ম নহলে মানুহৰ ভাল গুণ, সং-চৰিত্ৰ, আদৰ্শ, নৈতিক চৰিত্ৰ, গ্ৰায় আৰু নীতিগত কৰ্ম, মানবতাবোধ, মানবপ্ৰেম আদিও নাথাকিব, বা মানব জীৱনৰ পৰা এইবোৰ আঁতৰি যাব বুলি কোৱা কথাষাৰ যুক্তিনিৰ্ভৰ নহয়; ই ভবৈজ্ঞানিক। সেয়ে আমাৰ প্ৰয়োজন হৈছে এক মাক্সবাদী নৈতিকতাৰ, মাক্সবাদী চিন্তাৰ, মাক্সবাদী শিক্ষাৰ, মাক্সবাদী মানবতাবোধৰ, মাক্সবাদী মানবপ্ৰেমৰ, আৰু মাক্সবাদী আদৰ্শৰ। অৰ্থাৎ সকলো ক্ষেত্ৰতে এটা মাক্সবাদী দৃষ্টিভঙ্গিৰ।

— X —

সামাজিক আৰু আৰ্থিক পৰি- বৰ্ত্তনৰ কেইটামান দিশ— ৰূপা : নেফাৰ এখন গাওঁ

ডঃ অনুদা চৰণ ভাগৱতী

এটা নিৰ্দ্ধাৰিত যুগৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত বিচাৰ কৰি চালে যি কোনো সমাজ ব্যৱস্থাতে নানা ধৰণৰ পৰিৱৰ্ত্তনে ঠাই পোৱা দেখা যায়। কিছুমান পৰিৱৰ্ত্তনৰ উৎস হৈছে সমাজৰ নিজস্ব গতিশীলতা। দেখাত তেনেই অচল আৰু ষাউতী-যুগীয়া যেন লাগিলেও তথাকথিত আদিম আৰু পিছপৰা সমাজ এখনতো সময়ৰ স্ৰোতত নানা ধৰণৰ পৰিৱৰ্ত্তন আহি পৰে; বংশ পৰম্পৰাত নতুন চিন্তাধাৰা, মূল্যবোধ আৰু কৰ্মপন্থাই সামাজিক জীৱনৰ অঙ্গ হিচাপে স্বীকৃতি লাভ কৰে। কিন্তু এই পৰিৱৰ্ত্তনবোৰ ইমান মন্থৰ গতিত সাধিত হয় যে এটা দীঘলীয়া যুগৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত নহলে এইবোৰ উপলব্ধি কৰাই টান।

সামাজিক পৰিৱৰ্ত্তনৰ আন এটা উৎস হৈছে বাহিৰা প্ৰভাৱ। বাহিৰা সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক ধাৰাৰ সংস্পৰ্শত আহি এখন প্ৰাচীনপন্থী, শিল্প-বাণিজ্য আদিত পিছপৰা সমাজতো অতি কম সময়ৰ ভিতৰতে চমক লগা পৰিৱৰ্ত্তন হোৱাৰ অলেখ দৃষ্টান্ত আছে। জনজাতীয় বা আন অনুন্নত সম্প্ৰদায়বৰ্গৰ সামাজিক আৰু আৰ্থিক জীৱনত বাহিৰৰ পৰা হঠাতে আহি পৰা প্ৰভাৱ সমূহে এটা সংঘাতময় অৱস্থাৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। দুটা ভিন্ পৰ্যায়ৰ জীৱনধাৰাৰ মাজত সন্ময় আৰু সংহতি আহোঁতে কিছুমান সাময়িক বিশৃঙ্খলাৰ সৃষ্টি হোৱাটো হুই কৰিব নোৱাৰি।

এই আলোচনাৰ পটভূমি হৈছে উত্তৰ পূব সীমান্ত অঞ্চলৰ কামেংজিলাৰ ছেংছুকপেন্ জনজাতীয় লোকসকলৰ গাওঁ ৰূপা। সমসাময়িক কিছুমান সম্পূৰ্ণ নতুন ধৰণৰ বাহিৰা প্ৰভাৱে ছেংছুকপেন্ সামাজিক আৰু আৰ্থিক জীৱনত কি অৱস্থাৰ সৃষ্টি কৰিছে সেইটোৱে আমাৰ আলোচ্য বিষয়।

পৃথিবীৰ বিভিন্ন অঞ্চলত নৃতাত্ত্বিকসকলে উদ্ঘাটন কৰা তথ্যাবলীৰ পৰা দেখা

যায় যে হঠাতে উন্নত, আধুনিক সভ্যতাৰ সংস্পৰ্শত আহিলে আওহতীয়া সহজ সবল ভাবে জীৱন যাপন কৰা সৰু সৰু জনজাতীয় সম্প্ৰদায়বৰ্গৰ সামাজিক আৰু আৰ্থিক সংগঠনত নানা বিশৃঙ্খলতাই দেখা দিয়ে। এই সম্প্ৰদায়বোৰে জটিল ৰাজনৈতিক, আৰ্থিক, সামাজিক বা সাংস্কৃতিক প্ৰভাৱৰ লগত নিজৰ জীৱনধাৰা সহজে খাপ খুৱাই লব নোৱাৰে বুলিয়েই পণ্ডিতসকলে এতিয়ালৈ গণ্য কৰি আহিছে। এই সকলৰ মতে বাহিৰা প্ৰভাৱবোৰ হঠাতে আহি পৰিলে সহজ সবল জনজাতীয় জীৱনত নানা প্ৰকাৰৰ স্ৰবনতি আৰু অধঃপতন অৱশ্যস্তাৱী। জন-জাতীয় সম্প্ৰদায়ৰ ক্ষেত্ৰত সামাজিক পৰিৱৰ্ত্তন বুলিলে বহুতেই সামাজিক বিঘটন (disintegration) হোৱা বুলিয়েই কব খোজে।

অৱশ্যে ইউৰোপীয় উপনিবেশ বিস্তাৰৰ যোগেদি পশ্চিমীয়া সংস্কৃতিৰ সংস্পৰ্শত অহা বহুতো জনজাতীয় গোষ্ঠীৰ ক্ষেত্ৰত এই কথা প্ৰযোজ্য। উত্তৰ আমেৰিকাৰ ৰেড ইণ্ডিয়ান নাইবা প্ৰশান্ত মহাসাগৰীয় দ্বীপপুঞ্জবাসী বিভিন্ন জনজাতিৰ মাজত ইউৰোপীয় শাসন আৰু সভ্যতা বিস্তাৰৰ পৰা নানা জটিল সমস্যাৰ সৃষ্টি হৈছিল। উপনিবেশকসকলে আমদানি কৰা নতুন সংস্কৃতি, বেমাৰ আৰু বন্দুকৰ প্ৰকোপত সমগ্ৰ জনজাতীয় সম্প্ৰদায় একোটা লাহে লাহে বিলোপ হোৱাৰ উপক্ৰম হৈছিল।

ছেৰদুকপেনসকলৰ ক্ষেত্ৰত হলে দেখা যায় যে প্ৰাচীনপন্থী জনজাতীয় সম্প্ৰদায় এটায়ে আকস্মিক ভাবে আহি পৰা বাহিৰা প্ৰভাৱবিলাকৰ লগত নিজ জীৱনধাৰা খাপ খুৱাই লবৰ ক্ষমতা ৰাখে। সুস্থ সামাজিক বা আৰ্থিক পৰিৱৰ্ত্তনৰ বাবে এটা সুদীৰ্ঘ কালৰ প্ৰয়োজন নাই। ঐতিহ্যৰ আলম মানি চলি অহা অন্তিমত সম্প্ৰদায় এটাই অৱস্থাৰ দাবীত নানা নতুন প্ৰভাৱ সামৰি লৈ কোনো বিঘটন নোহোৱাকৈয়ে পৰিৱৰ্ত্তিত অৱস্থাৰ মাজত বাস কৰিব পাৰে। সামাজিক আৰু আৰ্থিক পৰিৱৰ্ত্তন-বোৰে খৰতকীয়াকৈ আহিলেই যে সাম্প্ৰদায়িক জীৱনত খেলিমেলিৰ সৃষ্টি নহয়, এই কথাটো ছেৰদুকপেনসকলৰ ক্ষেত্ৰত ভালদৰে দেখা যায়।

এইখিনিতে ছেৰদুকপেনসকলৰ এটি চমু পৰিচয় দিয়া উচিত। কামেংজিলাৰ পৰ্বতময় পৰিবেশত আওহতীয়া ভাবে গাওঁ পাতি বাস কৰিলেও বাহিৰা জগতৰ লগত ছেৰদুকপেনসকলৰ নানা ধৰণৰ সন্মিলন আৰু আদান-প্ৰদান আৱংমান কালৰ পৰাই চলি আহিছে। এওঁলোকৰ বোদ্ধ ধৰ্মৰ মূল উৎস হৈছে উত্তৰ সীমান্তৰ তিব্বত আৰু কামেংজিলাৰ বিখ্যাত টাৱাং মঠ। ধৰ্ম্মীয় প্ৰেৰণাৰ বাহিৰেও

উত্তৰাঞ্চল বাসী তিব্বতী আৰু মনুপা জনজাতিৰ লগত ছেৰদুকপেনসকলৰ নানা ধৰণৰ সাংস্কৃতিক আৰু বেহাবেপাৰৰ সন্মিলন অতীজৰে পৰা প্ৰচলিত হৈ আহিছে। এনেকি ছেৰদুকপেনৰ আদি পুৰুষজনো তিব্বতী ৰাজপুত্ৰ এজন আছিল বুলি এওঁলোকৰ ধাৰণা। অৱশ্যে তিব্বতৰ লগত আজিকালি কোনো সন্মিলন নাই বুলিবই লাগে। পশ্চিম দিশত অৱস্থিত ভোটাৰ্ণৰ লগতো ছেৰদুকপেনসকলৰ সাংস্কৃতিক সন্মিলন বহুতো নিদৰ্শন আছে। ছেৰদুকপেন এলেকাৰ পূব-সীমান্ত বাস কৰা অকা জনজাতিৰ লোকসকলৰ লগত মিত্ৰতা সন্মিলন নাথাকিলেও অকাৰ আক্ৰমণ আৰু লুট-পাট ছেৰদুকপেনৰ বাবে এটা নিয়মিত ঘটনা যেন আছিল। কিছুবছৰ আগলৈকেও অকাৰ ভয়ত ছেৰদুকপেনবিলাকে মূল্যবান সামগ্ৰী গাৰ্ৰৰ ঘৰত নাৰাখি ৰাখিতহে লুকুৱাই ৰৈছিল। পৰ্বতমাঞ্চলৰ বাহিৰেও দক্ষিণদিশত অৱস্থিত দৰং-জিলাৰ ভৈয়ামবাসী কোঁচ-কছাৰী খেতিয়ক ৰাইজৰ লগত ঘনিষ্ঠ আৰ্থিক, সাংস্কৃতিক আৰু সামাজিক সম্পৰ্ক ছেৰদুকপেনবিলাকে যুগ যুগ ধৰি ৰাখি আহিছে।

এনেকৈ চালে দেখা যায় যে বিশুদ্ধ নৃতাত্ত্বিক অৰ্থত আমি জনজাতি বুলিলে বেনেকুৱা স্বয়ংপূৰ্ণ আৰু বাহিৰা জগতৰ প্ৰভাৱমুক্ত সম্প্ৰদায় এটাৰ কথা বুজোঁ। ছেৰদুকপেনসকলক ঠিক তেনেধৰণৰ জনজাতি বুলিব নোৱাৰি। ওচৰে পাজৰে থকা বিভিন্ন সম্প্ৰদায়, এনেকি সুত্ৰৰ ভৈয়ামবাসী অসমীয়া ৰাইজৰ লগতো নানা আদানপ্ৰদানৰ সন্মিলন ছেৰদুকপেনবিলাকে অতীজৰে পৰা চলাই আহিছে। এই সন্মিলনবোৰে ছেৰদুকপেন সামাজিক আৰু আৰ্থিক জীৱনত বাৰুকৈয়ে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছে। এইখিনিতে এটা কথা মন কৰা উচিত যে বহিঃজগতৰ লগত চলি অহা এই সন্মিলন প্ৰাচীন সমাজ ব্যৱস্থাৰ অঙ্গস্বৰূপ; এই ধৰণৰ বাহিৰা প্ৰভাৱৰ পৰা জনজাতীয় জীৱনত হঠাতে আলোড়ন এটাৰ সৃষ্টি হোৱা নাইবা আমূল পৰিৱৰ্ত্তন হোৱাৰ সম্ভাৱনা নাথাকে। কিন্তু স্বাধীনতাৰ পাছত, কবলৈ গলে ১৯৬২ চনত চীনা সেনাবাহিনীয়ে উত্তৰ পূব সীমান্ত অঞ্চলত চলোৱা অভিযানৰ পাছত, ছেৰদুকপেনসকলে হঠাতে নানা নতুন ঘটনা আৰু বাহিৰা প্ৰভাৱৰ সন্মিলন হবলগীয়া হৈছিল। এই ঘটনা প্ৰৱাহে ছেৰদুকপেন সামাজিক আৰু আৰ্থিক জীৱনত কেনে-ধৰণৰ পৰিৱৰ্ত্তনৰ সূচনা কৰিলে সেইটোৰে আমাৰ আলোচনাৰ বিষয়।

ৰূপা, ছেৰগাওঁ, জি গাওঁ আৰু কেইখনমান পাম লৈ বাস কৰা এই সম্প্ৰদায়টোৰ জনসংখ্যা ১,২০০ ৰ অধিক নহয় (১৯৬১ চনৰ পিয়ল অনুসৰি)। ৰূপা নতুন পৃথিৱী

হৈছে ছেৰডুকপেনসকলৰ প্ৰধান গাঁও। কামেংজিলাৰ সদৰ ঠাই ব'ম্‌ডিলাৰ প্ৰায় ১২ মাইল দক্ষিণে এই গাঁওখন। ভৈয়ামৰ তেজপুৰ বা ৰাঙাপাৰাৰ পৰা ৰূপালৈ মটৰ চলাচলৰ সুন্দৰ বাট আজিকালি হৈছে। তেজপুৰৰ পৰা ৰূপাৰ দূৰত্ব ১০০ মাইলমান হ'ব।

ৰূপা ঠাইখন পৰ্ব্বতময় যদিও প্ৰকৃত গাঁওখন সৰু নৈ এখনৰ উপত্যকাত প্ৰায় সমান ঠাইত অৱস্থিত। এই উপত্যকাৰ উচ্চতা প্ৰায় ৫,৫০০ ফুট (সমুদ্ৰে পৃষ্ঠৰ পৰা)। সৰু ঘৰবিলাক চুমহলীয়া বোঁদ মঠ বা "গোম্পা"ৰ কেউফালে থুপ খাই আছে। কেউফালৰ পাহাৰৰ নামনি অঞ্চল আৰু সমতল ভূমি সেনাবাহিনীয়ে দখল কৰিছে। উপত্যকাৰ মাজভাগত নতুনকৈ বসবাস আৰু বজাৰ আৰম্ভ হৈছে। সেই অংশতে জুনিয়ৰ বেছিৰ স্কুল, শিক্ষকসকলৰ আবাসগৃহ, চেণ্টেল পি ডব্লু ডিৰ অফিচ, হাস্পতাল আৰু ডাক্তৰৰ ঘৰ, হস্ত-শিল্পকেন্দ্ৰ, সমবায় ভাণ্ডাৰ, চিনেমা হল, পৰিদৰ্শন বঙলা আৰু তিব্বতী ভগ্নীয়াৰ শিবিৰ আৰু ভালে কেইখন দোকান গঢ়ি উঠিছে। কেইঘৰমান গঞায়ো তালৈ উঠি গৈ ঘৰ সাজি বহিছে।

১৯৬১ চনৰ পিয়লমতে ৰূপাৰ জনবসতি আছিল ৭৭ ঘৰ পৰিয়ালত ৪৭০ জন।

গাৱঁৰ পুৰণা আৰ্থিক ভেঁটি হ'ল কৃষি। গোম ধান, গম, কেইবাবিধ বজ্জা, জলকীয়া আৰু উৰহী প্ৰধান উৎপন্ন। কিন্তু ৰূপা আৰু তাৰ ওচৰে পাজৰে ধকা মাটি শুকান, বৰষুণ কম। সেয়ে কৃষি কৰ্ম কষ্টসাধ্য আৰু ছেৰডুকপেন কৃষি স্বয়ং সম্পূৰ্ণ নহয়। চিকাৰ সাধাৰণতঃ জীৱিকানিৰ্বাহতকৈ আমোদৰ বাবেহে কৰা হয়। কিন্তু ওচৰে পাজৰে ধকা জানজুৰিত মাছ ধৰাটো এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰ্থিক ক্ৰিয়া। ঘোঁৰা, বলদ, গাই, মূৰ্গা আৰু দুই এটা ছাগলী পোহনীয়া জন্তুৰ ভিতৰত প্ৰধান। হস্তশিল্পৰ ভিতৰত গছৰ বাকলিৰ সূতা তৈয়াৰ, আৰু তিক্তামানুহে বোৱা খেলা, হাতমোনা আৰু টঙালি (sash) প্ৰধান।

অৱশ্যে তাহানিৰে পৰা আৰ্থিক ভাবে ছেৰডুকপেন সকল স্বয়ংনিৰ্ভৰশীল নাছিল। পূৰ্বে সাজবাচন আৰু উলৰ কাপোৰ আদি সুদূৰ তিব্বতৰ পৰা বৈ আনিছিল তাৰাঙৰ মনগাসকলে। জাৰকালিৰ প্ৰধান খাণ্ড চাউলৰ বাবে

তেওঁলোক ভৈয়ামৰ কোচ কছাৰি খেতিয়কৰ ওচৰত নিৰ্ভৰশীল আছিল। অৰ্থাৎ অতীজৰ পৰা বহুত সামগ্ৰী তেওঁলোকে বিনিময় সূত্ৰে পাইছিল আৰু কলত তেওঁলোকৰ সম্পত্তিজ্ঞান আৰু বিষয় বুদ্ধি বৃদ্ধি পাইছিল।

গাৱঁৰ প্ৰধান সামাজিক আৰু আৰ্থিক গোট (unit) হ'ল পিতৃপ্ৰধান পৰিয়াল। শতকৰা ৩৩ ঘৰতে এতিয়াও যৌথপৰিয়াল দেখা যায়—সেই যৌথ পৰিয়ালবোৰ ঘাইকৈ এজন মূনিহ, তেওঁৰ বৈণীয়েক, ল'ৰা-ছোৱালী আৰু এজন বিবাহিত পুতেক, বোৱাৰীয়েক আৰু নাতিপুতিৰ সমষ্টি। তাৰ পিছতে গুৰুত্বপূৰ্ণ সামাজিক গোট হ'ল "কং" নামৰ একেজন পূৰ্বপুৰুষৰ পৰা পিতৃপ-স্পৰাৰে নামি অহা কেইবাটাও পৰিয়ালৰ একোটা খেল। বিভিন্ন "কঙৰ" সতিসন্ততিৰ মাজতহে বিয়াবাক্ চল, একে কঙৰ মাজত বিবাহ নিষিদ্ধ। জীৱনৰ সকলো সংকটতে এই কং বিলাকৰ ভূমিকা গুৰুত্বপূৰ্ণ—একোটা কঙৰ মাজত পাৰস্পৰিক সাহায্য আৰু নিৰ্ভৰ সকলোৱে স্বীকাৰ কৰি লোৱা কথা।

ছেৰডুকপেন সমাজত দুটা বংশানুক্ৰমিক শ্ৰেণী আছে "খং" আৰু "চাও"। "খং" বিলাক (ৰূপাত তেনে পাচটা খেল আছে) হ'ল ছেৰডুকপেন সমাজৰ সম্ভ্ৰান্ত শ্ৰেণী। তেওঁলোকৰ অৱস্থাও ভাল। চাও বিলাকে খং বিলাকৰ মাটিত খেতি কৰে আৰু তেওঁলোকৰ আলপৈচান ধৰে। তব্ৰাচ দুই শ্ৰেণীৰ মাজত সম্পৰ্ক বন্ধুত্বপূৰ্ণ আৰু সহজ। খং আৰু চাও বিলাকে দৈনন্দিক জীৱনত একেলগে পানাহাৰ কৰে বা একেলগেই বহে।

গাৱঁৰ সামূহিক আনুষ্ঠানিক জীৱনৰ কেন্দ্ৰ হ'ল "গোম্পা" নামৰ মঠটো। তাৰাঙৰ মঠ শিক্ষা পোৱা এজন লামাই তাৰ সেৱা পূজা চলায়। গাৱঁৰ মেলো (village council) তাতেই বহে। দুজন গাওঁবুঢ়াকে ধৰি তাৰ সদস্য নজন। গাৱঁৰ সামূহিক ধৰ্মীয় ক্ৰিয়াকলাপ চলাবলৈ আৰু আভ্যন্তৰীণ শান্তি আৰু শৃংখলা ৰক্ষা কৰিবলৈকে মেল বহে। প্ৰতিটো কঙৰ পৰা নিৰ্বাচিত একোজন পহৰাদাৰ তথা কটকীয়ে গাৱঁৰ মেলক সহায় কৰে। অৱশ্যে সচৰাচৰ সমূহ গঞাৰ ইচ্ছা অনুযায়ীহে গাৱঁৰ মেলত সিদ্ধান্ত হয় আৰু গঞাৰ ইচ্ছাৰ বিৰুদ্ধে কোনো সিদ্ধান্ত সাধাৰণতে লোৱা নহয়।

হৈছে ছেৰডুকপেনসকলৰ প্ৰধান গাঁও। কামেংজিলাৰ সদৰ ঠাই ব'ম্‌ডিলাৰ প্ৰায় ১২ মাইল দক্ষিণে এই গাঁওখন। ভৈয়ামৰ তেজপুৰ বা বাঙাপাৰাৰ পৰা ৰূপালৈ মটৰ চলাচলৰ সুন্দৰ বাট আজিকালি হৈছে। তেজপুৰৰ পৰা ৰূপাৰ দূৰত্ব ১০০ মাইলমান হ'ব।

ৰূপা ঠাইখন পৰ্ব্বতময় যদিও প্ৰকৃত গাঁওখন সৰু নৈ এখনৰ উপত্যকাত প্ৰায় সমান ঠাইত অৱস্থিত। এই উপত্যকাৰ উচ্চতা প্ৰায় ৫,৫০০ ফুট (সমুদ্ৰ পৃষ্ঠৰ পৰা)। সৰু ঘৰবিলাক দুমহলীয়া বোদ্ধ মঠ বা "গোম্পা"ৰ কেউফালে থুপ খাই আছে। কেউফালৰ পাহাৰৰ নামনি অঞ্চল আৰু সমতল ভূমি সেনাবাহিনীয়ে দখল কৰিছে। উপত্যকাৰ মাজভাগত নতুনকৈ বসবাস আৰু বজাৰ আৰম্ভ হৈছে। সেই অংশতে জুনিয়ৰ বেছিক স্কুল, শিক্ষকসকলৰ আবাসগৃহ, চেণ্টেল পি ডব্লু ডিৰ অফিচ, হাস্পাতাল আৰু ডাক্তৰৰ ঘৰ, হস্ত-শিল্পকেন্দ্ৰ, সমবায় ভাণ্ডাৰ, চিনেমা হল, পৰিদৰ্শন বঙলা আৰু তিব্বতী ভগ্নীয়াৰ শিবিৰ আৰু ভালে কেইখন দোকান গঢ়ি উঠিছে। কেইঘৰমান গঞায়ে তালৈ উঠি গৈ ঘৰ সাজি বহিছে।

১২৬১ চনৰ পিয়লমতে ৰূপাৰ জনবসতি আছিল ৭৭ ঘৰ পৰিয়ালত ৪৭০ জন।

গাৱঁৰ পুৰণা আৰ্থিক ভেঁটি হ'ল কৃষি। গোম ধান, গম, কেইবাবিধ বজ্জা, জলকীয়া আৰু উৰহী প্ৰধান উপপন্ন। কিন্তু ৰূপা আৰু তাৰ ওচৰে পাজৰে থকা মাটি শুকান, বৰষুণ কম। সেয়ে কৃষি কৰ্ম কষ্টসাধ্য আৰু ছেৰডুকপেন কৃষি স্বয়ং সম্পূৰ্ণ নহয়। চিকাৰ সাধাৰণতঃ জীৱিকানিৰ্বাহতকৈ আশোদৰ বাবেহে কৰা হয়। কিন্তু ওচৰে পাজৰে থকা জানজুৰিত মাছ ধৰাটো এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰ্থিক ক্ৰিয়া। বোঁৰা, বলদ, গাই, মুৰ্গা আৰু দুই এটা ছাগলী পোহনীয়া জন্তুৰ ভিতৰত প্ৰধান। হস্তশিল্পৰ ভিতৰত গছৰ বাকলিৰ সূতা তৈয়াৰ, আৰু তিক্তমানুহে বোৰা খেলা, হাতমোনা আৰু টঙালি (sash) প্ৰধান।

অৱশ্যে তাহানিৰে পৰা আৰ্থিক ভাবে ছেৰডুকপেন সকল স্বয়ংনিৰ্ভৰশীল নাছিল। পূৰ্বে সাজবাচন আৰু উলৰ কাপোৰ আদি সুদূৰ তিব্বতৰ পৰা বৈ আনিছিল তাৰাঙৰ মনপাসকলে। জাৰকালিৰ প্ৰধান খাণ্ড চাউলৰ বাবে

তেওঁলোক ভৈয়ামৰ কোচ কছাৰি খেতিয়কৰ ওচৰত নিৰ্ভৰশীল আছিল। অৰ্থাৎ অতীজৰ পৰা বহুত সামগ্ৰী তেওঁলোকে বিনিময় স্বত্বে পাইছিল আৰু ফলত তেওঁলোকৰ সম্পত্তিজ্ঞান আৰু বিষয় বুদ্ধি বৃদ্ধি পাইছিল।

গাৱঁৰ প্ৰধান সামাজিক আৰু আৰ্থিক গোট (unit) হ'ল পিতৃপ্ৰধান পৰিয়াল। শতকৰা ৩৩ ঘৰতে এতিয়াও যৌথপৰিয়াল দেখা যায়—সেই যৌথ পৰিয়ালবোৰ ঘাইকৈ এজন মুনিহ, তেওঁৰ যৈণীয়েক, ল'ৰা-ছোৱালী আৰু এজন বিবাহিত পুতেক, বোৱাৰীয়েক আৰু নাতিপুতিৰ সমষ্টি। তাৰ পিছতে গুৰুত্বপূৰ্ণ সামাজিক গোট হ'ল "কং" নামৰ একেজন পূৰ্বপুৰুষৰ পৰা পিতৃপৰ-স্পৰাৰে নামি অহা কেইবাটাও পৰিয়ালৰ একোটা খেল। বিভিন্ন "কঙৰ" দতিসন্ততিৰ মাজতহে বিয়াবাক চলে, একে কঙৰ মাজত বিবাহ নিষিদ্ধ। জীৱনৰ সকলো সংকটতে এই কং বিলাকৰ ভূমিকা গুৰুত্বপূৰ্ণ—একোটা কঙৰ মাজত পাৰস্পৰিক সাহায্য আৰু নিৰ্ভৰ সকলোৱে স্বীকাৰ কৰি লোৱা কথা।

ছেৰডুকপেন সমাজত দুটা বংশানুক্ৰমিক শ্ৰেণী আছে "খং" আৰু "চাও"। "খং" বিলাক (ৰূপাত তেনে পাচটা খেল আছে) হ'ল ছেৰডুকপেন সমাজৰ সম্ভ্ৰান্ত শ্ৰেণী। তেওঁলোকৰ অৱস্থাও ভাল। চাও বিলাকে খং বিলাকৰ মাটত খেতি কৰে আৰু তেওঁলোকৰ আলপৈচান ধৰে। তন্নাচ দুই শ্ৰেণীৰ মাজত সম্পৰ্ক বন্ধুত্বপূৰ্ণ আৰু সহজ। খং আৰু চাও বিলাকে দৈনন্দিক জীৱনত একেলগে পানাহাৰ কৰে বা একেলগেই বহে।

গাৱঁৰ সামূহিক আনুষ্ঠানিক জীৱনৰ কেন্দ্ৰ হ'ল "গোম্পা" নামৰ মঠটো। তাৰাঙৰ মঠত শিক্ষা পোৱা এজন লামাই তাৰ সেৱা পূজা চলায়। গাৱঁৰ মেলা (village council) তাতেই বহে। দুজন গাওঁবুঢ়াকে ধৰি তাৰ সদস্য নজন। গাৱঁৰ সামূহিক ধৰ্মীয় ক্ৰিয়াকলাপ চলাবলৈ আৰু আভ্যন্তৰীণ শান্তি আৰু শৃঙ্খলা ৰক্ষা কৰিবলৈকে মেল বহে। প্ৰতিটো কঙৰ পৰা নিৰ্বাচিত একোজন পহৰাদাৰ তথা কটকীয়ে গাৱঁৰ মেলক সহায় কৰে। অৱশ্যে সচৰাচৰ সমূহ গঞাৰ ইচ্ছা অনুযায়ীহে গাৱঁৰ মেলত সিদ্ধান্ত হয় আৰু গঞাৰ ইচ্ছাৰ বিৰুদ্ধে কোনো সিদ্ধান্ত সাধাৰণতে লোৱা নহয়।

ভৈয়ামৰ লগত সম্পর্ক

ছে'ৰডুকপেন সকলে বছৰি জাৰকালি ভৈয়ামলৈ নামি আহে। এই আচাৰ কিমান পুৰণি আৰু কেনেকৈ গঢ় ললে কোৱা টান। সম্ভৱতঃ সীমান্তৰ শান্তি ৰক্ষা কৰিবলৈ অসমৰ শাসক সকলে ছে'ৰডুকপেন সকলৰ লগত ভৈয়ামৰ কোচ-কছাৰী কৃষকৰ এই আন্তঃস্থানিক সম্পর্ক বান্ধি দিছিল। ভৈয়ামৰ খেতিয়ক সকলৰ পৰা ছে'ৰডুকপেন সকলে জলকীয়া, জাৰাং, মূলা প্ৰভৃতি সলাই চাউল লয়। একোজন ছে'ৰডুকপেনে পাহাৰৰ পৰা নামি আহি জানুৱাৰীৰ পৰা মাৰ্চ মাহৰ ভিতৰত কেইবাখনো গাঁও ঘূৰি এইবোৰ সংগ্ৰহ কৰে। আনহাতে একো-একোটা ছে'ৰডুকপেন খেলৰ লগত একো-একোটা কোচ বা কছাৰি গোষ্ঠিৰ বংশানুক্ৰমিক সম্পর্ক। সকলো ছে'ৰডুকপেনে ভৈয়ামৰ সকলো ঘৰলৈ যাব নোৱাৰে। তদুপৰি দেখা যায় তেওঁলোকে দিয়া উপহাৰৰ তুলনাত তেওঁলোকে পোৱা চাউল বহু বেছি মূল্যৰ হয়। অৰ্থাৎ সম্পর্কটো বিশুদ্ধ বাণিজ্যিক সম্পর্ক নহয়। বিদায় লৈ আহিবৰ সময়ত ছে'ৰডুকপেন এজনে আশাবাদ দিবলৈ আৰু বিদায় মাগিবলৈ ভৈয়ামৰ পৰিয়ালবোৰৰ ওচৰলৈ যায়—তেতিয়া তামোলপান, গামোচা আৰু অলপ চাউলতে তেওঁলোক সন্তুষ্ট হয়।

অৰ্থাৎ ভৈয়ামৰ লগত সম্পর্ক ছে'ৰডুকপেনে অৰ্থব্যৱস্থা আৰু সমাজৰ এটা প্ৰধান বৈশিষ্ট্য। বছৰৰ কেইবাটাও মাহৰ খাও আহে জলকীয়া, মছলা আৰু শাকপাছলিৰ বিনিময়ত ভৈয়ামৰ পৰা। তদুপৰি ভৈয়ামত কটোৱা কালছোৱা সমৃদ্ধিৰ কাল বুলি ভবা হয়। তেওঁলোকে তেতিয়া যোগাৰ কৰা চাউলেৰে পেটভৰাই ভাত আৰু মদ খায়। পাহাৰ অঞ্চলত নতুন আৰ্থিক উন্নয়ন অবিহনে ভৈয়ামৰ লগত এই সম্পর্ক ছেদ কৰিব নোৱাৰি। কিন্তু ৰূপাৰ অৰ্থব্যৱস্থাত কিছুমান নতুন ধাৰা দেখা যাবলৈ ধৰিছে।

দৃশ্যপট সলনি :

সাম্প্ৰতিক কালৰ আগলৈকে ছে'ৰডুকপেনে সকলৰ ওপৰত বহিৰ্জগতৰ প্ৰভাৱ আছিল নগণ্য। আনকি তেওঁলোকৰ বছেৰেকীয়া ভৈয়ামযাত্ৰাতো তেওঁলোকে অসমৰ এক পিছপৰা অঞ্চলৰ পিছপৰা খেতিয়ক সমাজৰ সংস্পৰ্শতহে আহিছিল।

নতুন পৃথিৱী

নৱেম্বৰ : ১৯৭১

স্বাধীনতাৰ পিছত ৰূপাত প্ৰশাসনৰ প্ৰভাৱ কিছু পৰিল। এটা প্ৰাথমিক বিদ্যালয় ১৯৪২ চনত স্থাপিত হ'ল। (১৯৫৮ চনত ছে'ৰডুকপেনে সকলৰ পৰাই তিনিজন শিক্ষকো ওলায়।) কিন্তু দুজনমান শিক্ষক, আছাম ৰাইফলছৰ চিপাহীবিলাক, প্ৰশাসন আৰু চিকিৎসাকেन्द्रৰ কেইজনমান মানুহৰ বাহিৰে আধুনিক জগতৰ আন কোনো মানুহৰ লগত গাঁওবাসীৰ সম্পর্ক নাছিল।

কিন্তু পঞ্চাশৰ শেৰাংশত আৰু ষাঠিৰ দশকৰ আগচোৱাত প্ৰতিবন্ধাৰ প্ৰয়োজনত কামেঙত ব্যাপকভাবে বাস্তাঘাট বন্ধোৱা হয়, আৰু ৰূপা ভৈয়ামৰ পৰা সহজে আৰু সোনকালে পাব পৰা ঠাই হৈ পৰে। কিন্তু চীনভাৰত সংঘৰ্ষৰ আগলৈকে আধুনিক যাতায়াত ব্যৱস্থাই গাঁৱৰ জীৱনৰ ওপৰত কোনো প্ৰভাৱ পেলাব পৰা নাছিল।

১৯৬২ চনৰ চীনা আক্ৰমণৰ এটা ঘাই অভিযান হৈছিল কামেং অঞ্চলত। চীনা বাহিনী দক্ষিণলৈ আগুৱাই অহাৰ লগে লগে ৰূপাৰ বাসিন্দা সকলে ভৈয়ামলৈ ভাগি আহে আৰু কোনো কোনো একেবাৰে দুৰ্গণিবিটীয়া গুৱাহাটীৰ ভগনীয়া শিবিৰ পায়হি। ৰূপা যুদ্ধক্ষেত্ৰত পৰিণত হয় আৰু কিছুদিন চীনা বাহিনীৰ দখলত থাকে। শেহত যেতিয়া যুদ্ধৰ পিছত গাঁওবাসী ৰূপালৈ ঘূৰি আহে, তেতিয়া তেওঁলোকে দেখিলে যে খেতিপথাৰৰ বহুত মাটি সেনাবাহিনীয়ে অধিগ্ৰহণ কৰিছে। গাঁৱৰ আশে পাশে সৈন্য আৰু বিষয়া মিলি ১৯৬২ চনৰ পৰা কেইবা হেজাৰো নতুন মানুহৰ বসবাসৰ জাংগা হৈছে ৰূপা। (অৱশ্যে মাটি অধিগ্ৰহণৰ বাবদ সেনাবাহিনীয়ে ৰূপাক ৮০,০০০ টকাৰ ক্ষতিপূৰণ দিছে।)

সৈন্যসামন্তৰ যুঁজৰ চাকচিক্য, জীপগাড়ী আৰু ট্ৰাকৰ সঘন অহাবোৱা, কায়াৰিং বে'ঞ্জৰ (Practice firing range) পৰা বন্দুকৰ আৱাজৰ মাজত এলাকুসনা পুৰণা গাঁৱৰ ঘৰবোৰ আৰু তাৰ বাসিন্দা সকলক নগন্য যেন লাগে— যেন নতুন নতুন পৰিৱৰ্তনৰ খুন্দাত তেওঁলোক অভিভূত হৈ পৰিছে। কিন্তু ভালকৈ পৰ্যবেক্ষণ কৰিলে দেখা যাব যে পৰিবেশ আৰু পৰিস্থিতিৰ পৰিৱৰ্তনৰ লগত নিজক সোনকালে আৰু স্কলমে খাপখুৱাই লব পাৰিছে তেওঁলোকে।

বহিৰ্গত প্ৰভাৱৰ বাহক :

ৰূপাৰ ছে'ৰডুকপেন ৰাইজৰ জীৱনত এতিয়া যিবোৰ পৰিৱৰ্তন ঘটিছে সেই

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : প্ৰথম সংখ্যা

ব্যাপক পৰিৱৰ্তন সাধন কৰিছে ঘাইকৈ চুটা বহিৰাগত প্ৰভাৱে ——— নে'ফা প্ৰশাসন আৰু সেনাবাহিনীয়ে। নে'ফা প্ৰশাসনে গাওঁবাসীৰ লগত বহিৰাগত বিষয়া আৰু কৰ্মচাৰীৰ সম্পৰ্ক আগতকৈ নিয়মিত আৰু সঘন কৰিছে, নতুন জীৱিকাৰ সুযোগ উলিয়াই দিছে, ব'মডিলা চহৰ আৰু প্ৰশাসনকেন্দ্ৰই অদূৰত নতুন পৰিৱৰ্তনৰ স্ৰোত ক্ৰম কৰিছে, শিক্ষা আৰু চিকিৎসাৰ ব্যাপক প্ৰসাৰ ঘটাইছে, যাতায়াত-পৰিবহনৰ উন্নতি ঘটাইছে, আৰু নতুন আৰ্থিক আঁচনি আৰু উদ্যোগ আৰম্ভ কৰিছে। সেইদৰে নানা কালৰ পৰা সেনাবাহিনীৰ উপস্থিতিয়েও পৰিৱৰ্তন ঘটাইছে। এই পৰিৱৰ্তন ইটোৰ লগত সিটো জড়িত। যেনে, খেতিৰ মাটি হেৰুৱাই ক্ষতিপূৰণৰ টকাৰে কিছুমানে দোকান দিয়াৰ দৰে নতুন বৃত্তি অৱলম্বন কৰিছে। শিক্ষাই নতুন জীৱিকাৰ সন্ধান দিছে, প্ৰশাসনৰ লগত সম্পৰ্কও ঘনিষ্ঠ কৰিছে। যাতায়াতৰ উন্নতিৰ পৰাও দোকান দিয়া, ঠিকা কৰা প্ৰভৃতি কামৰ সুচল হৈছে ইত্যাদি। পৰিৱৰ্তনৰ কেতবোৰ উপাদান তলত উল্লেখ কৰা গ'ল :

শিক্ষা :

ৰূপাৰ প্ৰাথমিক বিদ্যালয়টো কামেং অঞ্চলতে প্ৰথম। স্থাপিত হোৱাৰ কুৰি বছৰৰ ভিতৰতে এই বিদ্যালয়ে (এতিয়া জুনিয়ৰ বে'ছিক স্কুল) গাওঁবাসীৰ মনত শিক্ষাৰ প্ৰয়োজন গভীৰ ভাবে সূমুৱাই দিছে। এচাম নতুন সাক্ষৰ মানুহ ওলাইছে আৰু তাৰে কিছুমানে প্ৰাথমিক স্তৰৰ ওপৰলৈ উঠাই গৈছে। ফলত শিক্ষা আৰ্থিক আৰু সামাজিক উন্নয়নৰ অংশ হ'ব পাৰিছে। ১৯৬৮ চনত ৮৪ জন ছেৰডুকপেন ছাত্ৰৰে এই বিদ্যালয় চলিছিল। ১৯৬৮ চনত ২৫ জন ছেৰডুকপেন ছাত্ৰই প্ৰাথমিক শিক্ষা সাং কৰি বেলেগ বেলেগ পৰ্যায়ত শিক্ষালাভ কৰি আছিল। তাৰে চাৰিজনে ব'মডিলাত উচ্চমাধ্যমিক শিক্ষা আৰু দুজনে স্নাতক মহলাৰ শিক্ষা লাভ কৰি আছিল।

অৱশ্যে প্ৰাথমিক স্তৰৰ ওপৰলৈ যোৱাৰ ধাউতি বেছি পৰিলক্ষিত হোৱা নাছিল। সম্ভৱতঃ বেছি শিক্ষা নোহোৱাকৈ প্ৰশাসনৰ চাকৰি বা ঠিকাৰ কাম পোৱাৰ সুযোগ থকা বাবেই জনজাতীয় ঘূৰকসকলে উচ্চ শিক্ষাৰ হেঁপাহ নকৰে। বহুতে শিক্ষা সাং নকৰাকৈ স্কুল এৰি দিয়ে। বেহাৰেপাৰৰ সুবিধায়ো বহুতক

প্ৰলুৰু কৰে। মুঠতে পঢ়াশুনাতে চোকা হ'লেও ছেৰডুকপেন ল'ৰাৰোৱালীয়ে নতুনকৈ পোৱা নানা আৰ্থিক সুবিধাৰ বাবে দীঘলীয়া কাৰিকৰি বা বৃত্তিমূলক প্ৰশিক্ষণৰ বাবে মন নেমেলে।

নতুন জীৱিকা :

পৰম্পৰাগত জীৱিকা আৰু বৃত্তিৰ পৰা আঁতৰি অহাটো (বহুসময়ত পৰম্পৰাগত আৰু আধুনিক জীৱিকাৰ মিশ্ৰণৰ যোগেদি) ৰূপাৰ ছেৰডুকপেন সকলৰ জীৱনৰ এটা উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য। তাৰে কিছুমানে চাকৰি কৰে (শিক্ষক, কেৰাণী, পিয়ন, মেডিকেল অৰ্ডাৰলি, চকীদাৰ, ডাকবান্দাৰ প্ৰভৃতি) ; কিছুমানে বেপাৰ আৰু ঠিকা কৰিছে নহলেও বেপাৰ আৰু ঠিকা একেলগে কৰিছে। আন কিছুমানে নিয়মিত ভাবে আৰু সংগঠিত ভাবে নহলেও সেই অঞ্চললৈ নতুনকৈ অহা লোকসকল আৰু সেনাদলক মাছ-গাখীৰ-খৰি-পাছলি-কুকুৰা প্ৰভৃতি যোগান দি দুপয়চা আৰ্জিছে।

১৯৬২ চনৰ পিছত বিশেষকৈ দোকানী আৰু ঠিকাদাৰৰ সংখ্যা ছেৰডুকপেনৰ মাজত বাঢ়িছে। ১৯৬২ চনৰ আগতে গোটেই অঞ্চলটোতে ছেৰডুকপেন মালিকৰ দোকান আছিল মাথোন এখন। ১৯৬৮ চনত হ'লগৈ বাৰখন। প্ৰতিটো নতুনকৈ সজা ঘৰেই আনকি দোকান দিবলৈ সুচলকৈ সজা হৈছে। সেনাবাহিনীয়ে বহু মাটি দখল কৰাত আৰু গ্ৰাহকৰ সংখ্যা বহুত বাঢ়ি যোৱাত দোকান দিয়াটো সম্ভৱ হৈছে। সম্ভৱতঃ তেওঁলোকৰ পৰম্পৰাগত বাণিজ্য আৰু বিনিময়ৰ অভিজ্ঞতায়ো এই পৰিৱৰ্তন সহজ কৰিছে। বহিৰাগত বহুৰা বিষয়া আদিৰ বাহিৰেও সেনাবাহিনীয়ে কেতিয়াবা এইবোৰ দোকানৰ পৰা বস্ত কিনে। সেনাবাহিনীৰ পৰা চোৰাং ভাবেও ছেৰডুকপেন দোকানীয়ে সন্তোতে মাল লৈ চ'ৰা দামত বিক্ৰী কৰা দেখা যায়। তেনেকৈ ৰাস্তাঘাটৰ উন্নয়নত ১৯৬২ চনৰ পিছৰ পৰা এই অঞ্চলত যিদৰে মনোযোগ দিয়া হ'ল তাৰ ফলত ঠিকাৰ কামো বাঢ়িল। তাৰ আগতে সৰুজন গাওঁ বৃত্তাকে লৈ তিনি-জনে মাজে সময়ে ঠিকা কৰিছিল, তিনিওৰে অৱস্থা এতিয়া বেছ ভাল। ডাঙৰকৈ ঘৰবাৰী সজাইছে আধুনিক ধৰণে। তাৰে দুজনে দুখন ট্ৰাকো

কিনিছে। নিৰ্মাণ কাৰ্য আৰু যোগান আৰু বেপাৰত এই দুখন ট্ৰাকৰ চাহিদাও বৰ বেছি। আনকি ভৈয়ামৰ লগত যি পৰম্পৰাগত বিনিময় সম্পৰ্কৰ কথা ইতিপূৰ্বে উল্লেখ কৰা হৈছে তাকে কিছুমানে এই ট্ৰাকৰ যোগেদিয়েই কৰিবলৈ ধৰিছে! এওঁ লোকৰ উপৰিও ১২৬২ চনৰ পিছত পাচজন নতুন ঠিকাদাৰ কামত নামিছে।

এনেকৈ অতি কম সময়ৰ ভিতৰতে এটা আঢ়াৰন্ত শ্ৰেণীৰ মানুহ ছে'ৰডুকপেন সমাজৰ পৰা ওলাই আহিছে। কিন্তু তেওঁলোক সংখ্যাত তাকৰ। সৰুসুৰা দোকানী বা যোগানদাৰৰ অৱস্থা ভাল নহয়। তত্পৰি বেছিভাগ ব্যৱসায়ী আৰু চাকৰিয়াল হ'ল "থং" শ্ৰেণীৰ, তলতীয়া "চাও" বিলাকৰ নতুন সুযোগৰ সদ্ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ সামাজিক, আৰ্থিক আৰু শিক্ষাগত সামৰ্থ্য নাই। চাওবিলাকে আগতে মাজে সময়ে দিনমজুৰি কৰিছিল, এতিয়া বহিৰাগত বহুৱাই সেই কাম কৰে। ফলত "চাও" বিলাকৰ বহুতে এতিয়া কুকুৰা বা কণী যোগান ধৰি সেনাবাহিনীৰ পৰা মদ নহলে পয়চা নিয়ে।

সেনাবাহিনীৰ প্ৰভাৱ

প্ৰত্যক্ষ আৰ্থিক প্ৰভাৱৰ উপৰিও আনধৰণেও গাঁৱৰ জীৱনৰ ওপৰত সেনাবাহিনীয়ে প্ৰভাৱ পেলাইছে। যদিও কৰ্তৃপক্ষই গাওঁবাসীৰ লগত সেনাবাহিনীৰ সম্পৰ্ক শাস্তিপূৰ্ণ আৰু সহজ কৰিবলৈ চোকা নজৰ ৰাখে, তথাপি কব লাগিব যে তেওঁলোকৰ নিজা বাসস্থানতে গাওঁবাসীৰ অহাযোৱা (movement) বহু খৰ্ব হৈছে। গৰু বোড়া ৰখাৰো সুবিধা কমি আহিছে। চৰণীয়া পথাৰ কমি যোৱাত "চাও" বিলাকে ছাগলী-মুৰ্গী পোহাত আৰু তাৰ বেপাৰ কৰাত বাধা পাইছে।

জীৱনবাত্ৰাৰ ওপৰতো সেনাবাহিনীৰ প্ৰভাৱ লক্ষ্য কৰিব লগীয়া। প্ৰতি পৰিয়ালৰে খোৱাপানী ২০ লিটাৰৰ পেট্ৰলৰ টিনত খোৱা হয়। সেনাবাহিনীৰ পৰা টিনৰ খাও আৰু মদ মাজে সময়ে গাওঁবাসীৰ হাতত পৰেহি। সেনাবাহিনীৰ গাড়ীত অলৈতলৈ যোৱাও হয়। প্ৰশাসনৰ হাস্পতালতকৈ বাইজে বাইজে সেনাবাহিনীৰ হাস্পতাললৈ চিকিৎসাৰ বাবে বেছিকৈ যায়। সেনাবাহিনীৰ

চিনে'মাহললৈকো স্থানীয় বাইজ দলেবলে গৈ থাকে—কিন্তু স্থানীয় ছোৱালী জৱান বিলাকে ফুচুলালে অপ্ৰীতিকৰ পৰিস্থিতিৰ উদ্ভৱ হয়।

স্থানীয় বাইজে বহু নতুন আৰ্থিক সুবিধা আৰু আধুনিক জীৱনৰ সামগ্ৰী পোৱাত সেনাবাহিনীৰ বৰঙণি থকা বুলি বুজে, কিন্তু স্থানীয় জীৱনত সেনাবাহিনীয়ে কিছুমান নতুন অসুবিধা আৰু আমনিও সৃষ্টি কৰা বুলি ভাবে। সেনাবাহিনীৰ লগত কাজিয়া লগাৰ ভয়ত সতৰ্ক হৈ চলিব লগা হোৱাটোও তাৰে এটা।

পৰিৱৰ্তনৰ কেতবোৰ তাৎপৰ্য

১২৬২ চনৰ আগতে ঘোষিত চৰকাৰী নীতি আছিল জীৱনযাত্ৰাৰ পৰম্পৰাগত কোনো আকস্মিক আৰু বৃহৎ পৰিৱৰ্তন নকৰা আৰু বহিৰাগত প্ৰভাৱৰ পৰা স্থানীয় সমাজক বহুদূৰ মুকলি কৰি ৰখাটো। ১২৬২ চনৰ পিছত এই নীতি আৰু কামত লগাব নোৱাৰি। আনহাতে সম্প্ৰতি হোৱা ব্যাপক আৰু উল্লেখযোগ্য পৰিৱৰ্তনসমূহ আয়ত্ত কৰিবলৈ ছে'ৰডুকপেন সকলৰ সমাজ সমৰ্থ যেন দেখা গৈছে। পৰিৱৰ্তনবোৰ তেওঁলোকে গ্ৰহণ কৰিছে, আৰু সামাজিক জীৱনত কোনো বিকাৰ বা সংকটৰ লক্ষণ নেদেখুৱাকৈ নতুন পৰিস্থিতিৰ লগত নিজকে খাপখুৱাই লব পাৰিছে। সুস্থখন স্থায়ী জীৱনযাত্ৰা দ্ৰুত বহিৰাগত প্ৰভাৱে বিনাশ কৰা বুলি ভাবিলে ভুল কৰা হ'ব।

অৱশ্যে নতুন আৰ্থিক পৰিৱৰ্তন সমূহে সমাজৰ কেতবোৰ মৌলিক পৰিৱৰ্তন সাধন কৰাটো অনিবাৰ্য। ক্ৰমশঃ বয়স্ক মানুহৰ ঠাইত শিক্ষিত আৰু ব্যৱসায় বাণিজ্যত লাগি থকা আপেক্ষাকৃত ডেকা মানুহখিনিৰ প্ৰতিপত্তি বাঢ়ি আহিছে। গাৱঁৰ মেলত এতিয়াও ঠাই নাপালেও শীঘ্ৰে তেওঁলোকৰ হাতলৈ অধিক ক্ষমতা যোৱাৰ সম্ভাৱনা। তাৰ অৱতম কাৰণ এয়ে যে আৰ্থিক সমৃদ্ধি আৰু প্ৰতিপত্তিৰ অধিকাৰী এই নতুন চামটো সমাজৰ পৰা আঁতৰি নগৈ সমাজৰ সামূহিক কাৰ্যকলাপত লিপ্ত হৈ পৰিছে। বহিৰাগত বহু মানুহৰ সংস্পৰ্শই ছে'ৰডুকপেন সমাজৰ আত্মপৰিচয় বোধ (sense of community identity) বৃদ্ধি কৰিছে। ফলত প্ৰাচীন বহু অনুষ্ঠান আৰু মূল্যবোধ এইদৰে বাচি ধকাৰ সম্ভাৱনা বহল—ঐতিহ্য আৰু পৰিবৰ্তিত পৰিস্থিতিৰ দ্বন্দ্বৰ পৰা তাৰ ক্ৰমবিকাশ ঘটি থাকিব।

কিন্তু আৰ্থিক দিশৰ পৰা ভবিষ্যৎ সিমানে উৎসাহজনক নহয়। পৰিস্থিতিৰ পৰিৱৰ্তনে সমূহ গাওঁবাসীৰ আশা-আকাঙ্ক্ষা উন্নত কৰিছে হয়, কিন্তু সকলোৱে এই নতুন অৰ্থব্যৱস্থাত সমানে লাভবান হোৱা নাই। তদুপৰি ইতিমধ্যে ধনী হৈ পৰা মানুহচামৰো সন্মুখি অৱস্থা চিৰস্থায়ী নহয়। সেনাবাহিনীৰ পৰা নতুন আৰ্থিক উন্নয়নৰ প্ৰেৰণা অহা টান। নিৰ্মাণকাৰ্য্য আৰু ঠিকা বৰ্তমান হাৰত সদায় চলিব নোৱাৰে। দোকানদাৰিৰ পৰাও বেছি মানুহৰ জীৱিকা ভবিষ্যতে মুকলি হোৱাৰ আশা নাই। তল বা মজলীয়া খাপৰ চাকৰিও সিমানে ওলাই নাথাকে। ভৈয়ামৰ লগত পৰম্পৰাগত বিনিময় ইতিমধ্যে দুৰ্বল আৰু অনিয়মিত হৈ পৰিছে—ভৈয়ামৰ বহু মানুহে আগৰ দৰে উপহাৰ দিবলৈ টান পায়। ভৈয়ামলৈ গৈ থাকিলেও আৰ্থিক বিকাশ সম্ভৱ নহয়। দেখেদেখকৈ এক স্থায়ী আৰু নিৰাপদ আৰ্থিক ভিত্তি গঢ়ি লব নোৱাৰিলে ৰূপাৰ ছেৰ-ডুকপেন ৰাইজৰ এই কেইবছৰৰ উদ্গতি ক্ষণস্থায়ী বুলিহে প্ৰমাণ হব।*

* [১৯৬৭ আৰু ১৯৬৮ ত দুবাৰ ৰূপাত ভ্ৰমণ আৰু অনুসন্ধান কৰি লেখা এটা-ইংৰাজী প্ৰবন্ধৰ সাৰাংশ]

মৌলিক অধিকাৰ

ডঃ দেৱ প্ৰসাদ বৰুৱা

আজিকালি প্ৰায় সকলো মানুহেই ভিন ভিন দৃষ্টিকোণৰ পৰা হ'লেও কয় যে বৰ্তমান অৱস্থাত ধনী আগতকৈও বেছি পৰিমাণে ধনী হৈ গৈছে, গৰীব মানুহ আগতকৈও ক্ষিপ্ৰ গতিত গৰীব হৈ গৈছে। কোৱাৰ খাতিৰত ওপৰে ওপৰে মাত মতা লোকৰ বাহিৰে আন সকলোৱে সততাৰ খাতিৰত স্বীকাৰ কৰিব লাগিব যে দেশৰ সংবিধানখনে ধনী-দুখীয়াৰ প্ৰভেদ জীয়াই ৰখাৰ কাৰণেই এনে অৱস্থাৰ সৃষ্টি হৈছে। এই সংবিধানে বিশেষ বিশেষ শ্ৰেণীৰ স্বাৰ্থক অগ্ৰাণু শ্ৰেণীৰ স্বাৰ্থৰ ওপৰত স্থান দিছে আৰু ইয়াৰ ফলতেই আমাৰ দেশৰ সমাজিক আৰ্থিক-ব্যৱস্থাত বিৰাট বৈষম্য আৰু অসামান্য অগ্ৰায় অবিচাৰ বৰ্তি আছে। সেইবাবে এই কথা অত্যন্ত পৰিষ্কাৰ যে পৰিপূৰ্ণ সামাজিক জায়ৰ ভিত্তিত নতুন সমাজ নিৰ্মাণ কৰিবলৈ হলে বৰ্তমানৰ সংবিধানখনৰ আমূল পৰিবৰ্তন সাধন কৰিব লাগিব। চলিত অৱস্থাত সংবিধানৰ প্ৰতি মৰ্যাদা দেখুৱাৰ অৰ্থ এই নহয় যে ই এখন অপৰিবৰ্তনীয় দলিল বা আইনশাস্ত্ৰ। আমাৰ দেশৰ সংবিধানৰ জন্মবৃত্তান্ত জনাসকলে জানে, আৰু সকলোৱেই জনা উচিত, যে যি গণপৰিষদে সংবিধানখন ৰচনা কৰিছিল সেই গণপৰিষদ প্ৰাপ্ত বয়স্কৰ ভোটাধিকাৰৰ ভিত্তিত নিৰ্বাচিত প্ৰতিনিধিলৈ গঠিত হোৱা নাছিল, অত্যন্ত সীমাবদ্ধ ভোটাধিকাৰৰ ভিত্তিত প্ৰাদেশিক বিধানসভাসমূহৰ সদস্যসকলে আওপকীয়ভাবে নিৰ্বাচন কৰা প্ৰতিনিধিসকলক লৈহে গণপৰিষদ গঠিত হৈছিল; বৃটিছ পাৰ্লামেণ্টে ১৯৪৭ চনৰ 'ভাৰতীয় স্বাধীনতা আইন' পাচ কৰাতহে গণপৰিষদখনে নিৰ্দিষ্ট আইনগত মৰ্যাদা পাইছিল। যি কি নহওক, সীমাবদ্ধ ভোটাধিকাৰৰ ভিত্তিত গঠিত হোৱা কাৰণে জমিদাৰ-পুঁজিপতি শ্ৰেণীৰ লোকসকলে পূৰ্বামাত্ৰাই সুবিধা লয়। এইভাবে এই সংবিধানত উত্তৰশ্ৰেণীৰ সা-সুবিধাবোৰক অগ্ৰাধিকাৰ দি নাগৰিকৰ অধিকাৰ তথা মৌলিক অধিকাৰ কিছুমান স্বীকৃত হৈছিল। এই প্ৰবন্ধত মৌলিক অধিকাৰৰ বিষয়ে কিছু আলোচনা কৰা হব।

নাগৰিকৰ অধিকাৰৰ ক্ষেত্ৰত মূলতঃ জমিদাৰ-পুঁজিপতিশ্ৰেণীৰ প্ৰতিনিধি বৰ্গই এক অভিনৱ পন্থা উলিয়ালে। অধিকাৰসমূহ চুটা ভাগত ভাগ কৰা হ'ল— আদালতত সাব্যস্ত কৰিব নোৱাৰা অংশ, ইয়াৰ নাম দিয়া হ'ল ৰাষ্ট্ৰীয় নীতি নিৰ্দেশক সিদ্ধান্তসমূহ; আনটো অংশ হ'ল মৌলিক অধিকাৰসমূহ। মৌলিক অধিকাৰ উল্লেখ কৰিলে আদালতৰ অংশ লোৱাৰ বিধান আছে। মৌলিক অধিকাৰসমূহৰ ভিতৰত আছে : আইনৰ চকুত সকলো সমান বুলি গণ্য হব; বাক স্বাধীনতা আৰু সভা-সমিতি সংগঠনৰ অধিকাৰ সকলোৰে ভোগ কৰিব; জাতি, ধৰ্ম, বৰ্ণ প্ৰভৃতিৰ কাৰণে কোনো ভেদাভেদ নাথাকিব; ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ মালিকানাৰ মৌলিক অধিকাৰ, ইত্যাদি। শোষণৰ অধিকাৰ নিশ্চিত কৰাৰ কাৰণে জমিদাৰ-পুঁজিপতিশ্ৰেণীৰ প্ৰতিনিধিবৰ্গই নিজৰ ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ প্ৰতি 'অলঙ্ঘনীয়' অধিকাৰ এনেভাবেই মৌলিক অধিকাৰত পৰিণত কৰিছিল। আচাৰিত কথা যি জনসাধাৰণৰ নাম কাঢ়ি গৃহীত হোৱা সংবিধানত সকলো নাগৰিকৰ স্বাৰ্থৰ অহুকুলে কৰ্ম-সংস্থানৰ নিশ্চিত অধিকাৰ, প্ৰত্যেকৰে কাৰণে জীৱিকা আৰ্জনৰ আৰু জীৱনক জীয়াই ৰখাৰ প্ৰয়োজনীয় সা-সুবিধাৰ নিশ্চিত অধিকাৰ মৌলিক অধিকাৰ হিচাপে স্বীকৃত হোৱা নাই। সম্পত্তিহীনক কৰ্ম-সংস্থানৰ নিশ্চিত অধিকাৰৰ পৰা বঞ্চিত কৰি শোষণৰ ভিত্তিত লাখ লাখ মানুহৰ জীৱন নিয়ন্ত্ৰণ কৰা জমিদাৰ পুঁজিপতিশ্ৰেণীৰ 'ব্যক্তিগত' সম্পত্তিৰ মালিকানাৰ গাত আঁচোৰ লাগিব নিদিয়া ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা সংবিধানৰ ধনিক-অভিমুখী শ্ৰেণী চৰিত্ৰ ফটফটীয়াকৈ ওলায়। ব্যক্তিগত সম্পত্তিক ধনী একচেটিয়া পুঁজিপতি শ্ৰেণীৰ স্বাৰ্থত সাংবিধানিক নিশ্চয়তা দিয়া কাৰণেই মাত্ৰ এমুঠি জমিদাৰ-পুঁজিপতিৰ পৰিয়ালে দেশৰ অৰ্থব্যৱস্থা নিয়ন্ত্ৰণ কৰি আহিছে।

ধনিক শ্ৰেণীৰ প্ৰতি সাংবিধানিক পক্ষপাতিত্বই বিতৰ্কৰ উদ্ধত থাকিব লগীয়া গ্ৰায়পালিকাতো কেৰোণ সূমৰাইছে। সাধাৰণতে আচ্যবস্ত শ্ৰেণীৰ মাজৰ পৰা হাইক'ৰ্ট আৰু চুপ্ৰিম ক'ৰ্টৰ গ্ৰায়াধীশসকলক নিয়োগ কৰা হয়। ইয়াৰ দ্বাৰা কাৰ্য্যতঃ কেইবাটাও ক্ষেত্ৰত ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ লগত জড়িত বা গোল্ধকা ক্ষেত্ৰত মৌলিক অধিকাৰ নিশ্চিত কৰাৰ নামত সংবিধানৰ ব্যাখ্যা আৰু ৰায় দিয়া হৈছে সুবিধাতোগী ধনিকশ্ৰেণীৰ স্বাৰ্থত। শ্ৰেণীবিভক্ত সমাজত ভিন্ন ভিন্ন অল্পষ্ঠানত বিশেষ বিশেষ শ্ৰেণীৰ কৰ্তৃত্ব চলে আৰু ফলত বৈষম্যৰ সৃষ্টি হয়।

সাম্প্ৰতিক কালত উচ্চতম গ্ৰায়ালয়ৰ এটা বিশেষ গ্ৰায়-নিৰ্ণয়ৰ দিনৰে পৰা মৌলিক অধিকাৰ সম্পৰ্কে—ব্যক্তিগত সম্পত্তি মৌলিক অধিকাৰ হয় নে নহয় সেই সম্পৰ্কে—নতুনকৈ বিতৰ্কৰ সৃষ্টি হৈছিল আৰু তাৰে পৰিণতি স্বৰূপে বৰ্তমানে সংবিধানৰ চতুৰ্বিংশ সংশোধনী আইনত পৰিণত হৈছে।

১৯৬৭ চনৰ ২৭ ফেব্ৰুৱাৰীলৈকে পাৰ্লামেণ্টে সংবিধানৰ মৌলিক অধিকাৰ সম্পৰ্কীয় অংশটো সংশোধন কৰাৰ আৰু তাতে থকা অধিকাৰবিশেষ খৰ্ব কৰাৰ বা সিবিলাকৰ ওপৰত বাধ্য নিষেধ প্ৰয়োগ কৰাৰ অধিকাৰ খুচুৱাব পৰিছিল। কিন্তু উক্ত ভাৰিখত খ্যাতি বা কুখ্যাতি উৰ্জন কৰা 'গোলোকনাথ মোকৰ্দমা'ত এজনীয়া সংখ্যাগৰিষ্ঠতাৰে (সপক্ষে ৬, বিপক্ষে ৫) ঘোষণা কৰা গ্ৰায়-নিৰ্ণয়ত উচ্চতম গ্ৰায়ালয়ে ৰায় দিলে যে পাৰ্লামেণ্টে 'মৌলিক অধিকাৰসমূহ' খৰ্ব কৰিব নোৱাৰে বা সিবিলাকৰ ওপৰত বাধ্য-বাধকতা আৰোপ কৰিব নোৱাৰে।

কিন্তু সংবিধানৰ তৃতীয় অধ্যায়ত মৌলিক অধিকাৰসমূহৰ নিৰ্দেশ দিয়াৰ অংশতে আছে যে (সংবিধানৰ ১২ (২)(৩)(৪) দ্ৰষ্টব্য) ৰাষ্ট্ৰৰ নিৰাপত্তা ইত্যাদিৰ স্বাৰ্থত বাক স্বাধীনতা, সভা-সমিতি তথা সংগঠন কৰা অধিকাৰ আদিৰ ওপৰত 'স্বাধাৰিহিত বাধ্য-বাধকতা' আৰোপ কৰাৰ আইনসমূহ ক্ষমতা থাকিব। আচল কথা হৈছে এই যে 'গোলোক নাথ মোকৰ্দমা'ৰ গ্ৰায়-নিৰ্ণয়ৰ মূল-মন্ত্ৰক পুঁজিপতি শ্ৰেণীৰ স্বাৰ্থত লগোৱা। এই শ্ৰেণীৰ শোষণৰ ভিত্তিত প্ৰতিষ্ঠিত ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ ওপৰত পাৰ্লামেণ্টে হাত দিব নোৱাৰে। মাত্ৰ এটা ভোটৰ সংখ্যাধিক্যত এয়াৰ জনীয়া উচ্চতম গ্ৰায়ালয়ে নিৰ্বাচিত পাঁচশ জনীয়া পাৰ্লামেণ্টক নিৰ্দেশ দিছিল যে সংবিধানৰ তৃতীয় অধ্যায়ৰ অৰ্থাৎ কাৰ্য্যতঃ ধনিকশ্ৰেণীৰ ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ ওপৰত, হাত দিয়াটো বে-আইনী। ১৯৫১ আৰু ১৯৬৪ চনত দিয়া নিজৰ ৰায়কে ওলোটাই ১৯৬৭ চনত উচ্চতম গ্ৰায়ালয়ে যি নতুন ৰায় দিছিল, তাৰ ওপৰতে ভিত্তি কৰি পিচলৈ একাদিক্ৰমে উচ্চতম গ্ৰায়ালয়ে বেধ ৰাষ্ট্ৰীয় কৰণ আৰু ৰজা-মহাৰজাৰ সা-সুবিধা কটাৰ অধ্যাদেশ সংবিধান-বিৰোধী বুলি নাকচ কৰিছিল।

সংবিধান সংশোধন কৰাৰ ক্ষমতা উচ্চতম গ্ৰায়ালয়ৰ নাই কাৰণ পাৰ্লামেণ্টেহে সংশোধন আনে। চতুৰ্বিংশ সংশোধনৰ আগতে থকা ৰূপতো ৩৬৮ নং ধাৰা অনুযায়ী পাৰ্লামেণ্টে কোনো বাধ্যবাধকতা নোহোৱাকৈ সংবিধান সংশোধন

নাগৰিকৰ অধিকাৰৰ ক্ষেত্ৰত মূলতঃ জমিদাৰ-পুঁজিপতিশ্ৰেণীৰ প্ৰতিনিধি বৰ্গই এক অভিন্নৰ পন্থা উলিয়ালে। অধিকাৰসমূহ দুটা ভাগত ভাগ কৰা হ'ল— আদালতত সাব্যস্ত কৰিব নোৱাৰা অংশ, ইয়াৰ নাম দিয়া হ'ল ৰাষ্ট্ৰীয় নীতি নিৰ্দেশক সিদ্ধান্তসমূহ; আনটো অংশ হ'ল মৌলিক অধিকাৰসমূহ। মৌলিক অধিকাৰ উল্লেখ কৰিলে আদালতৰ অংশৰ লোৱাৰ বিধান আছে। মৌলিক অধিকাৰসমূহৰ ভিতৰত আছে : আইনৰ চকুত সকলো সমান বুলি গণ্য হব; বাক স্বাধীনতা আৰু সভা-সমিতি সংগঠনৰ অধিকাৰ সকলোৰে ভোগ কৰিব; জাতি, ধৰ্ম, বৰ্ণ প্ৰভৃতিৰ কাৰণে কোনো ভেদাভেদ নাথাকিব; ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ মালিকানাৰ বৰ্ণ প্ৰভৃতিৰ কাৰণে কোনো ভেদাভেদ নাথাকিব; ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ প্ৰতি 'অলঙ্ঘনীয়' মৌলিক অধিকাৰ, ইত্যাদি। শোষণৰ অধিকাৰ নিশ্চিত কৰাৰ কাৰণে জমিদাৰ-পুঁজিপতিশ্ৰেণীৰ প্ৰতিনিধিবৰ্গই নিজৰ ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ প্ৰতি 'অলঙ্ঘনীয়' অধিকাৰ এনেভাবেই মৌলিক অধিকাৰত পৰিণত কৰিছিল। আচাৰিত কথা যে জনসাধাৰণৰ নাম কাঢ়ি গৃহীত হোৱা সংবিধানত সকলো নাগৰিকৰ স্বাৰ্থৰ অনুকূলে কৰ্ম-সংস্থানৰ নিশ্চিত অধিকাৰ, প্ৰত্যেকৰে কাৰণে জীৱিকা আৰ্জনৰ আৰু জীৱনক জীয়াই ৰখাৰ প্ৰয়োজনীয় সা-সুবিধাৰ নিশ্চিত অধিকাৰ মৌলিক অধিকাৰ হিচাপে স্বীকৃত হোৱা নাই। সম্পত্তিহীনক কৰ্ম-সংস্থানৰ নিশ্চিত অধিকাৰৰ পৰা বঞ্চিত কৰি শোষণৰ ভিত্তিত লাখ লাখ মানুহৰ জীৱন নিয়ন্ত্ৰণ কৰা জমিদাৰ পুঁজিপতিশ্ৰেণীৰ 'ব্যক্তিগত' সম্পত্তিৰ মালিকানাৰ গাত আঁচোৰ লাগিব নিদিয়া ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা সংবিধানৰ ধনিক-অভিমুখী শ্ৰেণী চৰিত্ৰ ফটকটীয়াকৈ ওলায়। ব্যক্তিগত সম্পত্তিক ধনী একচেটিয়া পুঁজিপতি শ্ৰেণীৰ স্বাৰ্থত সাংবিধানিক নিশ্চয়তা দিয়া কাৰণেই মাত্ৰ এমুঠি জমিদাৰ-পুঁজিপতিৰ পৰিয়ালে দেশৰ অৰ্থব্যৱস্থা নিয়ন্ত্ৰণ কৰি আহিছে।

ধনিক শ্ৰেণীৰ প্ৰতি সাংবিধানিক পক্ষপাতিত্বই বিতৰ্কৰ উৰ্দ্ধত থাকিব লগীয়া গ্ৰায়পালিকাতো কেৰোণ স্মুৱাইছে। সাধাৰণতে আচ্যবস্ত শ্ৰেণীৰ মাজৰ পৰা হাইক'ৰ্ট আৰু চুপ্ৰিম ক'ৰ্টৰ গ্ৰায়াদীশসকলক নিয়োগ কৰা হয়। ইয়াৰ দ্বাৰা কাৰ্য্যতঃ কেইবাটাও ক্ষেত্ৰত ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ লগত জড়িত বা গৌৰৱ থকা ক্ষেত্ৰত মৌলিক অধিকাৰ নিশ্চিত কৰাৰ নামত সংবিধানৰ ব্যাখ্যা আৰু বায় দিয়া হৈছে সুবিধাভোগী ধনিকশ্ৰেণীৰ স্বাৰ্থত। শ্ৰেণীবিভক্ত সমাজত ভিন্ন ভিন্ন অনুষ্ঠানত বিশেষ বিশেষ শ্ৰেণীৰ কৰ্তৃত্ব চলে আৰু ফলত বৈষম্যৰ সৃষ্টি হয়।

সাম্প্ৰতিক কালত উচ্চতম গ্ৰায়ালয়ৰ এটা বিশেষ গ্ৰায়-নিৰ্ণয়ৰ দিনৰে পৰা মৌলিক অধিকাৰ সম্পৰ্কে—ব্যক্তিগত সম্পত্তি মৌলিক অধিকাৰ হয় নে নহয় সেই সম্পৰ্কে—নতুনকৈ বিতৰ্কৰ সৃষ্টি হৈছিল আৰু তাৰে পৰিণতি স্বৰূপে বৰ্তমানে সংবিধানৰ চতুৰ্বিংশ সংশোধনী আইনত পৰিণত হৈছে।

১৯৬৭ চনৰ ২৭ ফেব্ৰুৱাৰীলৈকে পাৰ্লামেণ্টে সংবিধানৰ মৌলিক অধিকাৰ সম্পৰ্কীয় অংশটো সংশোধন কৰাৰ আৰু তাত থকা অধিকাৰবিশেষ খৰ্ব কৰাৰ বা সিবিলাকৰ ওপৰত বাধ্য নিষেধ প্ৰয়োগ কৰাৰ অধিকাৰ খুটোৱা পৰিছিল। কিন্তু উক্ত তাৰিখত খ্যাতি বা কুখ্যাতি উৰ্জন কৰা 'গোলোকনাথ মোকৰ্দমা'ত এজনীয়া সংখ্যাগৰিষ্ঠতাৰে (সপক্ষে ৬, বিপক্ষে ৫) ঘোষণা কৰা গ্ৰায়-নিৰ্ণয়ত উচ্চতম গ্ৰায়ালয়ে ৰায় দিলে যে পাৰ্লামেণ্টে 'মৌলিক অধিকাৰসমূহ' খৰ্ব কৰিব নোৱাৰে বা সিবিলাকৰ ওপৰত বাধ্য-বাধকতা আৰোপ কৰিব নোৱাৰে।

কিন্তু সংবিধানৰ তৃতীয় অধ্যায়ত মৌলিক অধিকাৰসমূহৰ নিৰ্দেশ দিয়াৰ অংশতে আছে যে (সংবিধানৰ ১২ (২)(৩)(৪) দ্ৰষ্টব্য) ৰাষ্ট্ৰৰ নিৰাপত্তা ইত্যাদিৰ স্বাৰ্থত বাক স্বাধীনতা, সভা-সমিতি তথা সংগঠন কৰা অধিকাৰ আদিৰ ওপৰত 'বধাবিহিত বাধ্য-বাধকতা' আৰোপ কৰাৰ আইনসম্বন্ধত ক্ষমতা থাকিব। আচল কথা হৈছে এই যে 'গোলোকনাথ মোকৰ্দমা'ৰ গ্ৰায়-নিৰ্ণয়ৰ মূল-মন্ত্ৰক পুঁজিপতি শ্ৰেণীৰ স্বাৰ্থত লগোৱা। এই শ্ৰেণীৰ শোষণৰ ভিত্তিত প্ৰতিষ্ঠিত ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ ওপৰত পাৰ্লামেণ্টে হাত দিব নোৱাৰে। মাত্ৰ এটা ভোটৰ সংখ্যাধিক্যত এঘাৰ জনীয়া উচ্চতম গ্ৰায়ালয়ে নিৰ্বাচিত পাঁচশ জনীয়া পাৰ্লামেণ্টক নিৰ্দেশ দিছিল যে সংবিধানৰ তৃতীয় অধ্যায়ৰ অৰ্থাৎ কাৰ্য্যতঃ ধনিকশ্ৰেণীৰ ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ ওপৰত, হাত দিয়াটো বে-আইনী। ১৯৫১ আৰু ১৯৬৪ চনত দিয়া নিজৰ ৰায়কে ওলোটাি ১৯৬৭ চনত উচ্চতম গ্ৰায়ালয়ে যি নতুন ৰায় দিছিল, তাৰ ওপৰতে ভিত্ত কৰি পিচলৈ একাদিক্ৰমে উচ্চতম গ্ৰায়ালয়ে বেঙ্গ ৰাষ্ট্ৰীয় কৰণ আৰু ৰজা-মহাৰজাৰ সা-সুবিধা কটাৰ অধ্যাদেশ সংবিধান-বিৰোধী বুলি নাকচ কৰিছিল।

সংবিধান সংশোধন কৰাৰ ক্ষমতা উচ্চতম গ্ৰায়ালয়ৰ নাই কাৰণ পাৰ্লামেণ্টেহে সংশোধন আনে। চতুৰ্বিংশ সংশোধনৰ আগতে থকা ৰূপতো ৩৬৮ নং ধাৰা অনুযায়ী পাৰ্লামেণ্টে কোনো বাধ্যবাধকতা নোহোৱাকৈ সংবিধান সংশোধন

কৰাৰ ক্ষমতা পাইছিল। কিন্তু 'গোলোকনাথ মোকদ্দমা'ৰ বাবে এই সম্পৰ্কে অনিশ্চয়তা অনাত ১৯৬৮ চনৰ ২০ ডিচেম্বৰত শ্ৰীমাথ পালে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ বিল আনিছিল। এই বিলৰ দ্বাৰা 'মৌলিক অধিকাৰ' খৰ্ব কৰা বা এই বিষয়ে বাধানিষেধ আৰোপ কৰা বিষয়ত পাৰ্লামেণ্টৰ অধিকাৰ 'পুনৰ সাব্যস্ত কৰা' বুলি কোৱাৰ কাৰণ হৈছে এই যে উচ্চতম গ্ৰামলয়ে এই অধিকাৰ 'গোলোকনাথ মোকদ্দমা'ত ৰায়দানৰ মাধ্যমেৰে কাঢ়ি লৈছিল বা ল'ব বিচাৰিছিল। সংবিধানৰ হিচাপত কবলৈ গলে, ৰাষ্ট্ৰীয় নীতিনিৰ্দেশক সিদ্ধান্তসমূহ আৰু সংবিধানৰ প্ৰস্তাৱনাত উল্লিখিত লক্ষ্যসমূহ বাস্তৱত ৰূপায়িত কৰিবলৈ হলে 'মৌলিক অধিকাৰসমূহ'ৰ অধিকাৰবিশেষ খৰ্ব কৰা বা তাৰ ওপৰত বাধা আৰোপ কৰাটো প্ৰয়োজনীয় হৈ উঠিব পাৰে; যিহেতু উচ্চতম গ্ৰামলয়ে এই অধিকাৰ প্ৰয়োগৰ পথত বাধাৰ প্ৰাচীৰ সৃষ্টি কৰিছিল, সেইহেতু পাৰ্লামেণ্টৰ ক্ষমতা পৰিষ্কাৰভাবে বিস্তৃত কৰাটো জৰুৰী হৈ উঠিছিল।

চতুৰ্বিংশ সংশোধনীত পৰিষ্কাৰভাবে দিয়া হৈছে যে পাৰ্লামেণ্টে সংবিধানৰ যি কোনো ধাৰা সংশোধন কৰিব পাৰে। এই উদ্দেশ্যে ৩৬৮ নং ধাৰা যুগুতভাবে সংশোধন কৰি কোৱা হৈছে এই ধাৰাই সংবিধান সংশোধন আৰু ইয়াৰ পদ্ধতিৰ ব্যৱস্থাও দিছে। সংশোধনীত আৰু আছে যে পাৰ্লামেণ্টৰ উভয় সদনে সংবিধান সংশোধনী বিল দাখিল কৰিলে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে তাত সন্মতি দান দিব। তাৰোপৰি, ৩৬৮ নং ধাৰাৰ অধীনত সংবিধান সংশোধিত হ'লে সংবিধানৰ ১৩ নং ধাৰা ৰে প্ৰযোজ্য নহ'ব সেই বিধানো চতুৰ্বিংশ সংশোধনীত আছে।

চতুৰ্বিংশ সংশোধনীয়ে পাৰ্লামেণ্টক নতুন ক্ষমতা দিছে। গণআন্দোলনৰ হেঁচাত পৰি আৰু শাসকগোষ্ঠীৰ অন্তৰ্বিৰোধৰ প্ৰতিকলন হিচাপে সৃষ্টি হোৱা পটভূমিত এই সংশোধনী আইনত পৰিণত হোৱাটো সম্ভৱ হৈ উঠিছে। নতুন অধিকাৰৰ বলত ইচ্ছা কৰিলে পাৰ্লামেণ্টে বাধাহীনভাবে একচেটিয়া পুঁজিপতি শ্ৰেণীৰ ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ ওপৰত ৰাষ্ট্ৰীয় কৰ্তৃত্ব স্থাপন কৰিব পাৰিব, ৰজা-মহাৰজাৰ অধিকাৰ খৰ্ব কৰিব পাৰিব আৰু এইভাবে সামাজিক গ্ৰামৰ পথত আগবঢ়াটো সম্ভৱ হৈ উঠিব। কিন্তু লগে লগে সাৱধানতাও অৱলম্বন কৰা প্ৰয়োজন। পাৰ্টিগত স্বাৰ্থত পাৰ্লামেণ্টৰ নতুন ক্ষমতা শাসকশ্ৰেণীয়ে

নাগৰিকৰ ব্যক্তিস্বাধীনতাৰ বিৰুদ্ধে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে; নিবাৰক নিৰোধ অধ্যাদেশ আদি জনজীৱনৰ স্থায়ী ব্যৱস্থাত পৰিণত কৰিব পাৰে।

চতুৰ্বিংশ সংশোধনী নিশ্চিতভাবে শুভ সংশোধনী যদিও ই বৰ্তমান অৱস্থাত আমাৰ দেশৰ শ্ৰেণী অৱস্থান বা মালিকানাৰ গাঁঠনি আমূলভাবে পৰিবৰ্তন কৰিব বুলি ধাৰণা কৰাৰ থল নাই। মৌলিক অধিকাৰৰ সাংবিধানিক সংশোধনীৰ যোগেদিয়েই সমাজব্যৱস্থাৰ মৌলিক পৰিবৰ্তন নাই। সমাজৰ ৰূপান্তৰ সাধনৰ কাৰণে প্ৰয়োজন চলিত শক্তিৰ ভাৰসাম্যৰ পৰিবৰ্তন কৰা, জমিদাৰ-পুঁজিপতি শ্ৰেণীৰ নিয়ন্ত্ৰণৰ ঠাইত অগণিত জনসাধাৰণৰ কৰ্তৃত্ব স্থাপন কৰা। ইয়াৰ কাৰণে লাগে সমাজ পৰিবৰ্তনৰ বিজ্ঞানসন্মত চেতনা, ৰাজনৈতিক আন্দোলন, প্ৰকৃত গণসংগ্ৰাম।

— X —

কৰাৰ ক্ষমতা পাইছিল। কিন্তু 'গোলোকনাথ মোকদ্দমা'ৰ বাবে এই সম্পৰ্কে অনিশ্চয়তা অনাত ১৯৬৮ চনৰ ২০ ডিচেম্বৰত শ্ৰীমাথ পালে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ বিল আনিছিল। এই বিলৰ দ্বাৰা 'মৌলিক অধিকাৰ' খৰ্ব কৰা বা এই বিষয়ে বাধানিষেধ আৰোপ কৰা বিষয়ত পাৰ্লামেণ্টৰ অধিকাৰ 'পুনৰ সাব্যস্ত কৰা' বুলি কোৱাৰ কাৰণ হৈছে এই যে উচ্চতম গ্ৰায়লয়ে এই অধিকাৰ 'গোলোকনাথ মোকদ্দমা'ত ৰায়দানৰ মাধ্যমেৰে কাঢ়ি লৈছিল বা ল'ব বিচাৰিছিল। সংবিধানৰ হিচাপত কবলৈ গলে, ৰাষ্ট্ৰীয় নীতিনিৰ্দেশক সিদ্ধান্তসমূহ আৰু সংবিধানৰ প্ৰস্তাৱনাত উল্লিখিত লক্ষ্যসমূহ বাস্তৱত ৰূপায়িত কৰিবলৈ হলে 'মৌলিক অধিকাৰসমূহ'ৰ অধিকাৰবিশেষ খৰ্ব কৰা বা তাৰ ওপৰত বাধা আৰোপ কৰাটো প্ৰয়োজনীয় হৈ উঠিব পাৰে; যিহেতু উচ্চতম গ্ৰায়লয়ে এই অধিকাৰ প্ৰয়োগৰ পথত বাধাৰ প্ৰাচীৰ সৃষ্টি কৰিছিল, সেইহেতু পাৰ্লামেণ্টৰ ক্ষমতা পৰিষ্কাৰভাবে বিস্তৃত কৰাটো জৰুৰী হৈ উঠিছিল।

চতুৰ্বিংশ সংশোধনীত পৰিষ্কাৰভাবে দিয়া হৈছে যে পাৰ্লামেণ্টে সংবিধানৰ যি কোনো ধাৰা সংশোধন কৰিব পাৰে। এই উদ্দেশ্যে ৩৬৮ নং ধাৰা যুক্তভাবে সংশোধন কৰি কোৱা হৈছে এই ধাৰাই সংবিধান সংশোধন আৰু ইয়াৰ পদ্ধতিৰ ব্যৱস্থাও দিছে। সংশোধনীত আৰু আছে যে পাৰ্লামেণ্টৰ উভয় সদনে সংবিধান সংশোধনী বিল দাখিল কৰিলে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে তাত সন্মতি দান দিব। তাৰোপৰি, ৩৬৮ নং ধাৰাৰ অধীনত সংবিধান সংশোধিত হ'লে সংবিধানৰ ১৩ নং ধাৰা যে প্ৰযোজ্য নহ'ব সেই বিধানো চতুৰ্বিংশ সংশোধনীত আছে।

চতুৰ্বিংশ সংশোধনীয়ে পাৰ্লামেণ্টক নতুন ক্ষমতা দিছে। গণআন্দোলনৰ হেঁচাত পৰি আৰু শাসকগোষ্ঠীৰ অন্তৰ্বিৰোধৰ প্ৰতিকূলন হিচাপে সৃষ্টি হোৱা পটভূমিত এই সংশোধনী আইনত পৰিণত হোৱাটো সম্ভৱ হৈ উঠিছে। নতুন অধিকাৰৰ বলত ইচ্ছা কৰিলে পাৰ্লামেণ্টে বাধাহীনভাবে একচেটিয়া পুঁজিপতি শ্ৰেণীৰ ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ ওপৰত ৰাষ্ট্ৰীয় কৰ্তৃত্ব স্থাপন কৰিব পাৰিব, ৰজা-মহাৰজাৰ অধিকাৰ খৰ্ব কৰিব পাৰিব আৰু এইভাবে সামাজিক গ্ৰায়ৰ পথত আগবঢ়াটো সম্ভৱ হৈ উঠিব। কিন্তু লগে লগে সাৱধানতাও অৱলম্বন কৰা প্ৰয়োজন। পাৰ্টিগত স্বাৰ্থত পাৰ্লামেণ্টৰ নতুন ক্ষমতা শাসকশ্ৰেণীয়ে

নাগৰিকৰ ব্যক্তিস্বাধীনতাৰ বিৰুদ্ধে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে; নিবাৰক নিৰোধ অধ্যাদেশ আদি জনজীৱনৰ স্থায়ী ব্যৱস্থাত পৰিণত কৰিব পাৰে।

চতুৰ্বিংশ সংশোধনী নিশ্চিতভাবে শুভ সংশোধনী যদিও ই বৰ্তমান অৱস্থাত আমাৰ দেশৰ শ্ৰেণী অৱস্থান বা মালিকানাৰ গাঁঠনি আমূলভাবে পৰিবৰ্তন কৰিব বুলি ধাৰণা কৰাৰ থল নাই। মৌলিক অধিকাৰৰ সাংবিধানিক সংশোধনীৰ যোগেদিয়েই সমাজব্যৱস্থাৰ মৌলিক পৰিবৰ্তন নহে। সমাজৰ ৰূপান্তৰ সাধনৰ কাৰণে প্ৰয়োজন চলিত শক্তিৰ ভাৰসাম্যৰ পৰিবৰ্তন কৰা, জমিদাৰ-পুঁজিপতি শ্ৰেণীৰ নিয়ন্ত্ৰণৰ ঠাইত অগণিত জনসাধাৰণৰ কৰ্তৃত্ব স্থাপন কৰা। ইয়াৰ কাৰণে লগে লগে সমাজ পৰিবৰ্তনৰ বিজ্ঞানসন্মত চেতনা, ৰাজনৈতিক আন্দোলন, প্ৰকৃত গণসংগ্ৰাম।

— X —

শ্ৰেণীসমাজ আৰু ৰাষ্ট্ৰ

ৰঞ্জিৎ নাৰায়ণ ডেকা

(অনুবাদক)

১। ৰাষ্ট্ৰ—শ্ৰেণী বিৰোধৰ আপোচহীনতাৰ পৰিণাম

বুৰঞ্জীৰ গতিপথত মাক্স'ৰ তত্ত্বৰ এতিয়া যি অৱস্থা হৈছে, সি নিষ্পেষিত শ্ৰেণীৰ মুক্তি সংগ্ৰামৰ নেতা আৰু বিপ্লৱী চিন্তাবিদসকলৰ তত্ত্বৰ ক্ষেত্ৰতো বাবে গাৰে হৈ আছে। মহান বিপ্লৱীসকলৰ জীৱন কালত তেওঁলোকক শোষক শ্ৰেণীবোৰে অনববত আক্ৰমণ কৰিছিল আৰু, অত্যন্ত বৰবৰ হিংসা, অত্যন্ত উন্নত ঘৃণা, মিছা আৰু কুৎসাৰ (অপবাদৰ) অত্যন্ত অবিবেকী প্ৰচাৰ যোগে তেওঁলোকৰ তত্ত্বসমূহ গ্ৰহণ কৰে। তেওঁলোকৰ মৃত্যুৰ পিচত তেওঁলোকক নিৰীচ শলাঘূৰ্ত্তিলৈ ৰূপান্তৰিত কৰে, শ্লথিতুল্য কৰে, আৰু তেওঁলোকৰ যশস্তাৰ গুণাভূক্তীৰ্তন কৰে—শোষিতশ্ৰেণীৰ “সাত্বনাৰ” কাৰণে আৰু বৈপ্লৱিক তত্ত্বৰ সাৰমৰ্ম বিস্তাৰিত কৰি ইয়াৰ বিপ্লৱী ধাৰ ভেটা কৰি শোষিতশ্ৰেণীক প্ৰতাৰণা কৰাৰ কাৰণে আজি বুৰ্জোৱা আৰু শ্ৰমিক আন্দোলনৰ ভিতৰৰে কিছুমান স্নবিধাবাদীয়ে মাক্সবাদৰ বিলাস্তিকৰণত হাত মিলাইছে। এই তত্ত্বৰ বিপ্লৱী কালটো আৰু ইয়াৰ বিপ্লৱী সত্ত্বক সিহঁতে বাদ দিয়ে। লুপ্ত কৰে আৰু বিকৃত কৰে। বুৰ্জোৱাৰ কাৰণে গ্ৰহণযোগ্য যেন দেখা গিচি সহতে সমুখত ডাঙি ধৰে আৰু প্ৰশংসা কৰে। আজি জাতীয়তাবাদীৰ দল “মাক্সবাদী” হৈ পৰিছে (নাহাঁহিব!)। যোৱাকালিলৈ মাক্সবাদৰ নিধনত বিশেষজ্ঞ বুৰ্জোৱা পণ্ডিত সকলে মাক্স জাৰ্মান জাতি'ৰ—এই কথা কবলৈ ধাৰছে। সহতে দাবী কৰে যে লুপ্তনগৰী যুদ্ধ চলোৱাৰ বাবে মাক্সে সুসংগঠিত শ্ৰমিক সংঘবোৰক শিক্ষা দিছিল।

এনে অৱস্থাত, আৰু মাক্সবাদৰ অভাবনীয় ব্যাপক বিকৃতিকৰণৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত, মাক্সে লিখা ৰাষ্ট্ৰৰ বিষয়টো পুনৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰাটো আমাৰ প্ৰধান কৰ্তব্য। ইয়াৰ বাবে আৱশ্যক হব মাক্স আৰু এঙ্গেলছৰ ৰচনাৱলীৰ পৰা দীঘল দীঘল উদ্ধৃতি। মাক্স আৰু এঙ্গেলছৰ ৰচনাৱলীত ৰাষ্ট্ৰৰ বিষয়টোলৈ

শ্ৰেণী সমাজ আৰু ৰাষ্ট্ৰ

১৫৩

থকা অপৰিহাৰ্য্য অংশবোৰ পূৰ্বকৈ উদ্ধৃত কৰিবই লাগিব যাতে, বৈজ্ঞানিক সমাজবাদৰ প্ৰতিষ্ঠাতাসকলৰ মতামত আৰু তাৰ ক্ৰমবিকাশৰ পূৰ্ণাঙ্গ ছবিৰ ভিত্তিত পাঠকে এটা স্বতন্ত্ৰ অভিমত গঠন কৰিব পাৰে, আৰু বৰ্ত্তমান প্ৰচলিত “কাউট্ৰীবাদৰ” দ্বাৰা সেইবোৰৰ (প্ৰতিষ্ঠাতাসকলৰ মতামতৰ) বিকৃতিকৰণৰ কাগজে-কলমে প্ৰমাণ অধিক স্পষ্টৰূপে প্ৰকাশ হৈ উঠে।

এঙ্গেলছৰ অতি জনপ্ৰিয় ৰচনা “পৰিয়াল, গাইণ্ডটীয়া সম্পত্তি আৰু ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তি”ক লৈয়ে আমি আৰম্ভ কৰোঁ হক। কিতাপখনৰ ষষ্ঠ সংস্কৰণটো ১৮৯৪ চনতেই ছুট্‌গাৰ্টৰ পৰা প্ৰকাশ পাইছিল। উদ্ধৃতিবোৰ আমি মূল জাৰ্মান সংস্কৰণটোৰ পৰাই লম;

এঙ্গেলছে তেওঁৰ ঐতিহাসিক বিশ্লেষণৰ মোখনী মাৰি কৈছে :

“সেয়ে, ৰাষ্ট্ৰ সমাজৰ ওপৰত বাহিৰৰ পৰা জাপি দিয়া এটা ক্ষমতা কেতিয়াও হব নোৱাৰে; তেনেদৰে হেগেলে কোৱাৰ দৰে ই “নীতিবুদ্ধিৰ বাস্তৱৰূপ”, “মুক্তিৰ বাস্তৱ মূৰ্ত্তি” ও নহয়। বৰং ই হ'ল সমাজৰ বিকাশৰ এটা বিশেষ পৰ্য্যায়ৰ সৃষ্টি; সমাজখনে নিজৰ লগতে এক সমাধাহীন দ্বন্দ্বত লিপ্ত হৈ অমীমাংসনীয় বিৰোধৰ টুকুৰাত বিভক্ত হৈছে—যি বিৰোধ অন্তৰ্হিত কৰিবলৈ এই সমাজখন অক্ষম, ই (ৰাষ্ট্ৰ) হ'ল তাৰেই স্বীকৃতি। এই বিৰোধবোৰে, পৰস্পৰ বিৰোধী অৰ্থনৈতিক স্বাৰ্থ থকা এই শ্ৰেণীবোৰে, যাতে নিজকে আৰু সমাজখনক নিষ্ফল খোৱা-কামোৰাত নাশ কৰিব নোৱাৰে, তাৰ কাৰণে বিৰোধ সংযত কৰি “শৃঙ্খলা”ৰ সীমাৰ ভিতৰত ৰাখিবলৈ প্ৰয়োজন হ'ল এক ক্ষমতাৰ যিটো দেখাত সমাজৰ ওপৰত; সমাজৰ পৰা উদ্ভব হৈয়ো সমাজৰ উদ্ধৃত উঠি ক্ৰমে ক্ৰমে সমাজৰ পৰা নিজকে বিচ্ছিন্ন কৰি নিয়া এই ক্ষমতাই হ'ল ৰাষ্ট্ৰ।” (পৃ: ১৭৭-৭৮, ষষ্ঠ জাৰ্মান সংস্কৰণ)

এই উদ্ধৃতিটোৱে ৰাষ্ট্ৰৰ অৰ্থ আৰু ঐতিহাসিক ভূমিকা সম্পৰ্কে থকা মাক্সৰ মূল ধাৰণা সম্পূৰ্ণ স্পষ্টৰূপে প্ৰকাশ কৰিছে। ৰাষ্ট্ৰ হ'ল শ্ৰেণী বিৰোধৰ আপোচহীনতাৰ নিঃসৃত (উৎপাদিত) ফল আৰু প্ৰকাশ। (শ্ৰেণী বিৰোধ ষ'ত আৰু যি পৰ্য্যন্ত দৰাচলতে মীমাংসা কৰিব নোৱাৰি, তেতিয়া আৰু তেতিয়ালৈকে ৰাষ্ট্ৰৰ অস্তিত্ব থাকে।) ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তি হয়—যেতিয়া, ষ'ত আৰু যি পৰ্য্যন্ত শ্ৰেণী বিৰোধ বাস্তৱ ক্ষেত্ৰত মীমাংসা কৰিব পৰা নহয়।

প্ৰলোটাৰ্কে কবলৈ হলে—ৰাষ্ট্ৰৰ অস্তিত্বই (existence) প্ৰমাণ কৰে যে শ্ৰেণী বিৰোধৰ মীমাংসা অসম্ভব।

ঠিক এই অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু মৌলিক বিষয়টো লৈয়ে মাক্সবাদৰ বিকৃতিকৰণ আৰম্ভ হৈছে দুটা বাটেৰে।

এহাতে বুৰ্জোৱা, আৰু বিশেষকৈ পেটি বুৰ্জোৱা আদৰ্শবিদসকলে অখণ্ডনীয় ঐতিহাসিক তথ্যৰ হেঁচাত স্বীকাৰ কৰিবলৈ বাধ্য হয় যে শ্ৰেণী বিৰোধ আৰু শ্ৰেণী সংগ্ৰাম থকা মানেই ৰাষ্ট্ৰৰ অস্তিত্ব থকা। কিন্তু সিহতে মাক্সক “সংশোধন” কৰি ৰাষ্ট্ৰক শ্ৰেণীবোৰৰ মিলনৰ (reconciliation) এক ব্যৱস্থা হিচাবে দেখুৱাব খোজে। মাক্সৰ মতে শ্ৰেণীবোৰৰ মিলন সম্ভৱ হোৱা হলে, ৰাষ্ট্ৰৰ উদ্ভৱো নহ’লহেঁতেন অথবা ই বৰ্ত্তি থাকিবও নোৱাৰিলেহেঁতেন। পেটি বুৰ্জোৱা, ফিলিষ্টাইন অধ্যাপক আৰু Publicists সকলে সঘনাই আৰু সদয়ভাবে মাক্সক উল্লেখ কৰি কোৱা কথাৰ পৰা ৰাষ্ট্ৰই শ্ৰেণীৰ মিলন আনিব পাৰে যেন লাগে। মাক্সৰ মতে ৰাষ্ট্ৰ শ্ৰেণী শাসনৰ এটা যন্ত্ৰ, এটা শ্ৰেণীয়ে আন এটাক নিষ্পেষণ কৰাৰ যন্ত্ৰ; “শৃঙ্খলা”ৰ নামত ৰাষ্ট্ৰ সৃষ্টি হয় শ্ৰেণীবোৰৰ মাজৰ সংঘৰ্ষ প্ৰশমিত কৰি নিষ্পেষণক বৈধ আৰু দীৰ্ঘস্থায়ী কৰাৰ কাৰণে। পেটি-বুৰ্জোৱা ৰাজনীতিজ্ঞসকলৰ মতে, শৃঙ্খলাৰ অৰ্থ হ’ল শ্ৰেণীবোৰৰ মাজৰ মিলন, এটা শ্ৰেণীয়ে আন এটাক নিষ্পেষণ কৰা নহয়; সংঘৰ্ষৰ উপশম কৰাৰ অৰ্থ হ’ল শ্ৰেণীবোৰৰ মাজত সমন্বয় আনা, শোষণক উচ্ছেদ কৰাৰ কাৰণে নিৰ্দিষ্ট পথ আৰু পদ্ধতি গ্ৰহণ কৰাৰ পৰা নিষ্পেষিত শ্ৰেণীক বঞ্চিত কৰা নহয়।

উদাহৰণ স্বৰূপে, ১৯১৭ চনৰ বিপ্লৱত যতিয়া ৰাষ্ট্ৰৰ তাৎপৰ্য আৰু ভূমিকাৰ প্ৰশ্নটো তৎপৰভাবে সমাধান হোৱাৰ বাবে সৰ্বাত্মকৰূপে আৰু ব্যাপক আকাৰত উঠিল, তেতিয়া সমাজবাদী বিপ্লৱী (socialist revolutionaries) আৰু মেনশেভিক সকলে সাউংকৰে আকোৱালি ললে পেটি-বুৰ্জোৱা তত্ত্ব—“ৰাষ্ট্ৰই শ্ৰেণীৰ “সমন্বয়” কৰে। এই দুইদলৰ ৰাজনীতিজ্ঞৰ অসংখ্য প্ৰস্তাব আৰু প্ৰৱন্ধ পেটি-বুৰ্জোৱা আৰু ফিলিষ্টাইন তত্ত্ব “সমন্বয়”ৰে ভৰি আছে। ৰাষ্ট্ৰ যে এটা বিশেষ শ্ৰেণীৰ যন্ত্ৰ আৰু যি শ্ৰেণীটো ইয়াৰ বিপৰীতটোৰ (ইয়াৰ বিৰোধী শ্ৰেণীৰ) লগত সন্মিলনিত আহিব নোৱাৰে, এই কথাটো পেটি-বুৰ্জোৱা গণতন্ত্ৰীসকলে কেতিয়াও বুজিবলৈ সমৰ্থ নহব। ৰাষ্ট্ৰ সম্পৰ্কে থকা

সিহঁতৰ ধাৰণাই প্ৰকট ভাবে প্ৰকাশ কৰে যে আমাৰ সমাজবাদী বিপ্লৱী আৰু মেনশেভিকসকল সমূলি সমাজবাদী নহয় (এই কথাটো আমি বলশেভিকসকলে সদায় কৈ আহিছো)। সিহঁত সমাজবাদৰ নাম আওৰোৱা পেটি-বুৰ্জোৱা গণতন্ত্ৰীহে।

আনহাতে, মাক্সবাদৰ “কাউটস্কী”ৰ বিকৃতিকৰণ আৰু বেছি স্বল্প। ৰাষ্ট্ৰ শ্ৰেণী শাসনৰ যন্ত্ৰ, বা শ্ৰেণী বিৰোধ অমীমাংসনীয়—এই কথা দুটা “তত্ত্বগত-ভাবে” স্বীকাৰ কৰা নহয়। কিন্তু যিটো কথা আওকান কৰি বা চকু-নিদিয়াই কোৱা হয় সেইটো হৈছে : ৰাষ্ট্ৰ যদি শ্ৰেণী বিৰোধৰ আপোচহীনতাৰ উপাদিত ফল, যদি ই সমাজৰ উদ্ধৃত থকা এক ক্ষমতা হৈ ক্ৰমান্বয়ে নিজকে সমাজৰ পৰা বিচ্ছিন্ন কৰি থাকে, তেতিয়াহলে এই কথা স্পষ্ট হৈ পৰে যে সশস্ত্ৰ বিপ্লৱৰ লগতে শাসক শ্ৰেণীৰ দ্বাৰা সৃষ্ট আৰু এই “বিচ্ছিন্নতা”ৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি ৰাষ্ট্ৰ ক্ষমতাৰ যন্ত্ৰটোও ধ্বংস নকৰাকৈ নিষ্পেষিত শ্ৰেণীৰ মুক্তি অসম্ভৱ। আমি পিচত দেখিবলৈ পাম যে বিপ্লৱৰ কাৰ্যকলাপৰ তথ্যপূৰ্ণ (concrete) ঐতিহাসিক বিশ্লেষণ কৰি মাক্সে এই তত্ত্বগতভাৱে স্বতঃসিদ্ধ সিদ্ধান্তত উপনীত হৈছিল। আৰু আমি ক্ৰমে বিশদভাৱে দেখুৱাম—এই সিদ্ধান্তটোকে কাউটস্কীয়ে “পাহৰিছে” আৰু বিকৃত কৰিছে।

২। সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ বিশেষ সংগঠন, কাৰাগাৰ ইত্যাদি

একেলৈহে আকৌ লিখিছে :—

“প্ৰাচীন জনজাতীয় বা গোষ্ঠিমূলক সংগঠনৰ পৰা পৃথক হিচাবে ৰাষ্ট্ৰই, প্ৰথমতে ইয়াৰ প্ৰজাবোৰক অঞ্চলে অঞ্চলে ভগায়.....”

এই বিভাজন আমাৰ “স্বাভাৱিক” যেন লাগে; কিন্তু ইয়াৰ কাৰণে প্ৰাচীন সংগঠনৰ বিৰুদ্ধে সুদীৰ্ঘ সংগ্ৰামৰ প্ৰয়োজন হৈছিল।

“দ্বিতীয় বৈশিষ্ট্যটো হ’ল এটা ৰাজহুৱা ক্ষমতাৰ প্ৰতিষ্ঠা, ই এতিয়া সশস্ত্ৰ শক্তি হিচাবে সংগঠিত জনসাধাৰণৰ সমপৰ্যায়ত নাথাকে। শ্ৰেণীবিভাজনৰ পিচৰে পৰা জনসাধাৰণৰ স্বয়ংক্ৰিয় (self-acting) সশস্ত্ৰ সংগঠন থকাটো অসম্ভৱ হৈ উঠা কাৰণেই এই বিশেষ, ৰাজহুৱা ক্ষমতাৰ আৱশ্যক হৈ উঠে.....।

এই ৰাজহুৱা ক্ষমতা প্ৰতিখন ৰাষ্ট্ৰতে আছে; ইয়াত সশস্ত্ৰ বাহিনী থকাৰ উপৰিও থাকে বৈষয়িক সৰঞ্জাম (material adjuncts), কাৰাগাৰ, সকলো ধৰণৰ দমনমূলক প্ৰতিষ্ঠান, যিবোৰৰ সন্মুখে জনজাতীয় সমাজৰ কোনো ধাৰণাই নাছিল.....।”

এঙ্গেলছে পৰিষ্কাৰকৈ বুজাইছে যে ৰাষ্ট্ৰ একধৰণৰ ক্ষমতা (power) যি সমাজৰ পৰা উদ্ভৱ হৈয়ে নিজকে সমাজৰ উৰ্দ্ধত ৰাখে আৰু ক্ৰমে ক্ৰমে সমাজৰ পৰা নিজকে বিচ্ছিন্ন কৰি আনে। প্ৰধানকৈ এই ক্ষমতা কিহেৰে গঠিত? ই গঠিত সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ বিশেষ সংগঠনৰ দ্বাৰা আৰু এই সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ হাতৰ পাচ হ’ল কাৰাগাৰ।

সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ বিশেষ সংগঠন বোলাৰ যুক্তি আছে; কাৰণ সশস্ত্ৰ জনগণ আৰু “স্বয়ংক্ৰিয় সশস্ত্ৰ সংগঠন”ৰ সৈতে ৰাষ্ট্ৰৰ ভেট ৰাজহুৱা ক্ষমতাৰ “প্ৰত্যক্ষ সহবাস” হব নোৱাৰে। ফিলিষ্টাইন মতাদৰ্শীসকলে মনোযোগ দিব নলগা বুলি ভবা, স্বাভাৱিক বুলি ভবা, অন্ধ সংস্কাৰৰ দ্বাৰা মণ্ডিত কৰা কথা এটালৈ আন মহান বিপ্লৱীসকলৰ দৰে এঙ্গেলছেও শ্ৰেণী সচেতন শ্ৰমিকসকলৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিছে। ৰাষ্ট্ৰক্ষমতাৰ মুখ্য আহিলা হ’ল এটা স্থায়ী সেনা আৰু পুলিচ বাহিনী। এনে নহৈ আৰু আন কিবা হব পাৰেনে?

কোনো ব্যাপক বিপ্লৱ নেদেখা বা ঘনিষ্ঠভাৱে পৰ্যবেক্ষণ নকৰা উন্নৈশ শতিকাৰ শেষভাগৰ সৰহ সংখ্যক য়োৰোপবাসীয়ে, যাক উদ্দেশ্য কৰি এঙ্গেলছে লিখিছে ৰাষ্ট্ৰৰ বিষয়ে ভুল ধাৰণা নকৰি আৰু কি ভাবিব? “জনসাধাৰণৰ স্বয়ংক্ৰিয় সশস্ত্ৰ সংগঠন” কি, এই কথা তেওঁলোকে সমূলি বুজিব পৰা নাছিল। সমাজৰ ওপৰত ঠাই পোৱা আৰু সমাজৰ পৰা নিজকে বিচ্ছিন্ন কৰি নিয়া সশস্ত্ৰ মানুহৰ বিশেষ সংগঠনৰ কি আৱশ্যক বুলি স্মৃধিলে, পশ্চিম য়োৰোপীয় আৰু ৰুছ ফিলিষ্টাইন সকলে স্পেনছাৰ বা মিখাইলভস্কীৰ পৰা ধাৰ কৰা কথা কিছুমান আওৰায়; সামাজিক জীৱনৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধমান জটিলতা, কামৰ বিভাজন ইত্যাদিৰ কথা কয়।

এনে উল্লেখ দেখাত “বিজ্ঞান সন্মত” যেন লাগে, আৰু ই অমীমাংসনীয় ভাবে বিৰোধী শ্ৰেণীত (irreconcilably antagonistic classes) সমাজ বিভক্ত হোৱাৰ দৰে গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু মূল কথাবোৰ অস্পষ্ট কৰি সাধাৰণ মানুহক স্মৃণ কৰি ৰাখে।

যদি এই বিভাজন নহলহেতেন, “জনসাধাৰণৰ স্বয়ংক্ৰিয় সশস্ত্ৰ সংগঠন” নাঠি ঘূৰোৱা এজাক বান্দৰ, বা আদিম মানুহ, বা গোষ্ঠীভূত মানুহৰ সংগঠনৰ পৰা পৃথক হ’লহেতেন মাত্ৰ ইয়াৰ জটিলতা, ইয়াৰ উচ্চমানৰ কাৰিকৰী কৌশল আদিৰ বাবে। তথাপি এনে এটা সংগঠন সম্ভৱপৰ হ’লহেতেন।

এইটো অসম্ভৱ কাৰণ সত্য সমাজ বিৰোধী, অমীমাংসনীয় ভাবে বিৰোধী শ্ৰেণীত বিভক্ত আৰু “স্বয়ংক্ৰিয়” অস্ত্ৰ-সজ্জাই সেইবোৰৰ মাজত সশস্ত্ৰ সংঘৰ্ষ আনিব। এখন ৰাষ্ট্ৰৰ উদ্ভৱ হয়, এক বিশেষ ক্ষমতাৰ সৃষ্টি হয়, আৰু হয় সশস্ত্ৰ মানুহৰ বিশেষ সংগঠন। পিছত আকৌ বিপ্লৱে ৰাষ্ট্ৰ-যন্ত্ৰটো ধ্বংস কৰি শ্ৰণী সংগ্ৰামৰ কথা স্পষ্ট কৰে, শাসক শ্ৰেণীয়ে ইয়াৰ সেৱাৰত সশস্ত্ৰ মানুহৰ বিশেষ সংগঠনটোৰ পুনৰুদ্ধাৰ কৰাৰ চেষ্টা স্পষ্টকৈ দেখুৱায়, আৰু শোষিতসকলেও দেখুৱায় শোষণকাৰীৰ ঠাইত শোষিতক সেৱা কৰিব পৰা এটা নতুন সংগঠন সৃষ্টি কৰাৰ প্ৰয়াস।

ওপৰৰ প্ৰসঙ্গতে এঙ্গেলছে তত্ত্বগতভাৱে সেই একেটা প্ৰশ্নকে উত্থাপিত কৰিছে, যিটো প্ৰশ্ন প্ৰতিটো মহান বিপ্লৱে বাস্তবৰূপে, স্পষ্টৰূপে, আৰু আনকি গণ আন্দোলনৰ ৰূপতো ডাঙি ধৰিছে। প্ৰশ্নটো হ’ল—সশস্ত্ৰ মানুহৰ “বিশেষ” সংগঠন আৰু “জনসাধাৰণৰ স্বয়ংক্ৰিয় সশস্ত্ৰ সংগঠন”ৰ মাজৰ সম্পৰ্ক। য়োৰোপীয় আৰু ৰুছ বিপ্লৱৰ অভিজ্ঞতাৰ দ্বাৰা এই প্ৰশ্নটো কেনেদৰে প্ৰকাশ পাইছে আমি বিচাৰ কৰি চাম।

এতিয়া আকৌ এঙ্গেলছৰ ব্যাখ্যালৈ ঘূৰি আহোঁচোন। তেওঁ আঙুলিয়াই দিছে যে কেতিয়াবা—উদাহৰণ স্বৰূপে উত্তৰ আমেৰিকাৰ কোনো কোনো অংশত—এই গণক্ষমতা দুৰ্বল। (পুঁজিবাদী সমাজৰ বাবে ই এক বিৰল ব্যতিক্ৰম, আৰু মুক্ত ঔপনিবেশিকসকলে প্ৰাধাত্য বিস্তাৰ কৰি থকা প্ৰাক্ সাম্ৰাজ্যবাদী যুগৰ উত্তৰ আমেৰিকাৰ সেই অংশবোৰৰ বিষয়েহে কথাটো খাটে), কিন্তু সাধাৰণতে ই ক্ৰমে শক্তিশালী হৈ উঠে:

“শ্ৰেণী বিৰোধ তীব্ৰতৰ হৈ উঠা, আৰু চুবুৰীয়া ৰাষ্ট্ৰবোৰ বৃহদাকাৰ আৰু জনবহুল হোৱাৰ লগে লগে ই (ৰাজহুৱা ক্ষমতা) অধিকতৰ শক্তিশালী হয়। আমি সাম্প্ৰতিক য়োৰোপৰ কালে চালেই হ’ল, ইয়াত শ্ৰেণী সংগ্ৰাম আৰু দেশ বিজয়ৰ প্ৰতিদ্বন্দ্বিতাই এই ৰাজহুৱা ক্ষমতাক এনে এক উচ্চ বিন্দুলৈ

লৈ গৈছে যে ই সমগ্ৰ সমাজ আৰু আনকি ৰাষ্ট্ৰখনকো গ্ৰাস কৰাৰ আশংকা হৈছে”।

যোৱা শতিকাৰ নবম দশকৰ আদিভাগতকৈ পিচত এই কথা লিখা হোৱা নাছিল, কাৰণ এঞ্জেলছৰ শেষ পাতনিৰ তাৰিখ আছিল ১৮২১ চনৰ ১৬ জুন। সাম্ৰাজ্যবাদৰ সোঁত—অৰ্থাৎ ট্ৰাষ্টবোৰৰ সম্পূৰ্ণ প্ৰভুত্ব, বৃহৎ বেংকবোৰৰ সৰ্বময় ক্ষমতা, ব্যাপক ঔপনিবেশিক নীতি ইত্যাদি—ফৰাচী দেশত আৰম্ভ হৈছিল, উত্তৰ আমেৰিকা আৰু জাৰ্মানীত আনকি দুৰ্বল হৈয়ে আছিল। ইয়াৰ পিচৰ পৰা “দেশ বিজয়ৰ প্ৰতিদ্বন্দিতা”ই এটা বৃহৎ পদক্ষেপ লয়, কাৰণ কুৰি শতিকাৰ দ্বিতীয় দশকৰ আৰম্ভনীত পৃথিৱীখন চূড়ান্তভাবে বিভাজন হৈ গ’ল “দেশবিজয়ৰ প্ৰতিদ্বন্দী” সকলৰ মাজত, অৰ্থাৎ লুৰ্ণনকাৰী বৃহৎ শক্তিসকলৰ মাজত। ইয়াৰ পিছৰ পৰা সেনা আৰু নৌ বাহিনী ভয়ঙ্কৰ ৰূপে বাঢ়িল। লুটৰ ভাগ বাটোৱাৰা লৈ আৰু বুটেইন বা জাৰ্মানীয়ে বিশ্বক বহতীয়া কৰাৰ প্ৰয়াসৰ কাৰণে, ১২১৪—১৭ চনৰ লুৰ্ণনকাৰী যুদ্ধই অপহৰণকাৰী ৰাষ্ট্ৰ ক্ষমতাৰ দ্বাৰা সমাজৰ সকলো শক্তিকে গ্ৰাস কৰা প্ৰক্ৰিয়াক বিধ্বংসী ৰূপ দিছিল।

“দেশবিজয়ৰ প্ৰতিদ্বন্দিতা” যে বৃহৎ শক্তি সমূহৰ বৈদেশিক নীতিৰ অন্তিম গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য হব—এই কথাটো এঞ্জেলছে ১৮২১ চনতেই কৈছিল; কিন্তু সমাজবাদী দেশপ্ৰেমিক (social chauvinists) দুৰাচাৰীবোৰে ১২১৪ চনৰ পৰাই—যিসময়ত বহুগুণে বৃদ্ধি পোৱা এই প্ৰতিদ্বন্দিতাই এখন সাম্ৰাজ্যবাদী যুদ্ধৰ সৃষ্টি কৰিলে—“সিহঁতৰ নিজৰ” বুৰ্জোৱাসকলৰ লুৰ্ণনকাৰী স্বার্থ “পিতৃভূমি ৰক্ষা কৰক”, “প্ৰজাতন্ত্ৰ আৰু বিপ্লৱ ৰক্ষা কৰক” আদি ধ্বনি আওণাই ৰক্ষা কৰি আছে।

৩। ৰাষ্ট্ৰ—নিষ্পেষিত শ্ৰেণীৰ শোষণৰ এটা আছিল।

সমাজৰ উৰ্দ্ধত থকা বিশেষ ৰাজহুৱা ক্ষমতা ভৰণ-পোষণ কৰাৰ কাৰণে কৰ আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় শ্ৰমৰ প্ৰয়োজন।

এঞ্জেলছে লিখিছে: “ৰাজহুৱা ক্ষমতা আৰু কৰ লগোৱাৰ অধিকাৰ হাতত লৈ বিষয়াসকল সমাজৰ মুখপাত্ৰ হিচাপে এতিয়া সমাজৰ উৰ্দ্ধত উঠে। জনজাতীয় (গোষ্ঠী) সংবিধানৰ মুখপাত্ৰসকলক দিয়া মুকলি আৰু স্বৈচ্ছাকৃত নতুন পৃথিৱী

নৱেম্বৰ : ১২৭১

সন্মানেও এওঁলোকক সন্তুষ্ট কৰিব নোৱাৰে, আনকি (তেনে সন্মান) তেওঁলোকে পাব পাৰিলেও.....” বিষয়াসকলৰ পবিত্ৰতা আৰু বিশেষ মৰ্যাদা ঘোষণা কৰি বিশেষ বিধান ৰচনা হয়। গোষ্ঠীৰ প্ৰতিনিধিজনতকৈ “জঘন্যতম পুলিচ বিষয়াজনৰ” বেচি “কৰ্তৃত্ব” থাকে। কিন্তু গোষ্ঠীৰ মুৰব্বীজনে সমাজৰ পৰা পোৱা “অবাধ স্বৈচ্ছাপ্ৰণোদিত সন্মানত” আনকি সভা ৰাষ্ট্ৰ এখনৰ সাময়িক শক্তিৰ মুৰব্বীজনৰো ঈৰ্ষা জন্মিব পাৰে।

ৰাষ্ট্ৰক্ষমতাৰ মুখপাত্ৰ হিচাপে বিষয়াসকলৰ বিশেষ সুবিধাযুক্ত অৱস্থানৰ প্ৰশ্নটোকে ইয়াত তোলা হৈছে। দৃষ্টিগোচৰ কৰিব খোজা মূল কথাটো হ’ল: সমাজৰ উৰ্দ্ধত তেওঁলোকক ঠাই বাক কিহে দিলে? এই তত্ত্বগত প্ৰশ্নটোৰ উত্তৰ ১৮৭১ চনত পেৰিচ কমিউনে কেনেকৈ দিছে আৰু ১২১২ চনত কাউট্-স্কীয়ে প্ৰতিক্ৰিয়াশীল দৃষ্টিভঙ্গীৰে ইয়াক কেনেকৈ ভ্ৰষ্ট কৰিছে আমি তাৰ বিচাৰ কৰিম।

“যিহেতু শ্ৰেণীবিবোধ দমন কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ কাৰণে ৰাষ্ট্ৰৰ জন্ম হৈছে, আৰু যিহেতু একেসময়তে সেই শ্ৰেণীবোৰৰ সংঘৰ্ষৰ মাজতো ইয়াৰ উৎপত্তি হ’ল,—ই স্বাভাৱিকতে অত্যন্ত ক্ষমতাসালী, অৰ্থনৈতিকভাৱে প্ৰতিপত্তিশালী শ্ৰেণীটোৰে ৰাষ্ট্ৰ হ’ল। এই শ্ৰেণীটোৰে ৰাষ্ট্ৰৰ মাধ্যমেৰে ৰাজনৈতিকভাৱেও প্ৰভাৱশালী শ্ৰেণী হৈ পৰে, আৰু এই দৰে নিষ্পেষিত শ্ৰেণীক দমন আৰু শোষণ কৰি থকাৰ নতুন উপায় পায়.....। প্ৰাচীন আৰু সামন্তবাদী ৰাষ্ট্ৰবোৰ দাস আৰু ভূমিদাসবোৰক শোষণ কৰাৰ যত্ন আছিল; একেদৰে আধুনিক প্ৰতিনিধিতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰসমূহো শ্ৰম-মজুৰক শোষণ কৰাৰ এটা আছিল। অৱশ্যে, ব্যতিক্ৰমহিচাপে একোডোখৰ সময়ত যুদ্ধৰত শ্ৰেণীবোৰৰ মাজত এনে ভাৰসাম্য আহে যে সাময়িকভাৱে ৰাষ্ট্ৰক্ষমতাই দেখাত এক মধ্যস্থতাকাৰী হিচাবে উভয় পক্ষৰ পৰা কিছু পৰিমাণে স্বাতন্ত্ৰ্য লাভ কৰে। ইয়াৰ উদাহৰণ হ’ল—সোতৰ আৰু ঠেৰ শতিকাৰ ষৈৰাচাৰী ৰাজতন্ত্ৰ, ফ্ৰান্সত প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় সাম্ৰাজ্যবাদৰ বোনাপাৰ্টবাদ, আৰু জাৰ্মানীৰ বিছমাৰ্কৰ শাসনকাল।”

ইয়াৰ লগেৰে আছিল প্ৰজাতন্ত্ৰী ৰুছিয়াৰ কেৰেণ্‌স্কী চৰকাৰ। কাৰণ ই বিপ্লৱী সৰ্বহাৰাক এনে এটা মুহূৰ্তত দমন কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল, যি মুহূৰ্তত পেট-বুৰ্জোৱা গণতন্ত্ৰীসকলৰ নেতৃত্বৰ বাবে ছোভিয়েটসমূহ ইতিমধ্যে নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : প্ৰথম সংখ্যা

শক্তিহীন হৈ পৰিছে, আৰু আনহাতে বুৰ্জোৱাসকলৰো এওঁলোকক ছেদনীয় ভেদনীয় কৰাৰ শক্তি হৈ উঠা নাই।

এঙ্গেলছে আৰু কৈছে: “এখন গণতান্ত্ৰিক প্ৰজাতন্ত্ৰত” সম্পত্তিয়ে ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰে পৰোক্ষভাবে, কিন্তু অধিক নিশ্চয়তাবে।” প্ৰথমতে, বিষয়াসকলক জুৰীতিগামী কৰি (আমেৰিকা); দ্বিতীয়তে, “চৰকাৰ আৰু ফটকাবিনিময় (Stock Exchange)ৰ মাজৰ মৈত্ৰীৰ” (ফ্ৰান্স আৰু আমেৰিকা) যোগে।”

সকলো ধৰণৰ গণতান্ত্ৰিক প্ৰজাতন্ত্ৰত ধনৰ সৰ্বশক্তিমত্তা প্ৰতিষ্ঠা আৰু বিস্তাৰ কৰাত সাম্ৰাজ্যবাদ আৰু বেঙ্কৰ প্ৰভুত্বই আজি এক অসাধাৰণ ৰোশলৰ গঢ় লৈছে। উদাহৰণস্বৰূপে ৰুছ গণতান্ত্ৰিক প্ৰজাতন্ত্ৰৰ প্ৰথম কেইমাহৰ কথা কৈ কব পাৰি; “সমাজতন্ত্ৰী” সমাজবাদী বিপ্লৱী আৰু মেনশেভিকসকলৰ বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ লগত হোৱা বিবাহ বন্ধনৰ মধুচন্দ্ৰিকাৰ সময়ছোৱাতেই, (এ ওঁলোকৰ) সংযুক্ত চৰকাৰৰ মিং পাল্‌চিন্‌স্কীয়ে পুঁজিপতি আৰু সিহঁতৰ লুণ্ঠনৰ অভ্যাসবোৰত আৰু যুদ্ধৰ ঠিকাৰ যোগেদি ৰাষ্ট্ৰ-লুট বন্ধ কৰাৰ প্ৰতিটো ব্যৱস্থাতে বাধা দান কৰিছিল। পিচত মন্ত্ৰীসভাৰ পৰা মিং পাল্‌চিন্‌স্কীয়ে পদত্যাগ কৰিলত (অৱশ্যে তেওঁৰ ঠাই ললে আন এজন পাল্‌চিন্‌স্কীয়ে), পুঁজিপতিসকলে তেখেতক বছৰি ১,২০,০০০ ৰুবেল দৰ্মহাৰ লোভনীয় কাম দি “পুৰস্কৃত” কৰিলে। ইয়াক আপুনি কি বুলি কব? প্ৰত্যক্ষ নে পৰোক্ষ ষোচ? চৰকাৰ আৰু চিপ্তিকটৰ কুটস্থিতা নে “কেৱল” বন্ধুত্বপূৰ্ণ সম্পৰ্ক? চাৰনভ, ৭ ছেৰেটলি, আভস্কেনটিয়েভ আৰু স্ব’বেলেভৰ লেখীয়াসকলে কি ভূমিকা পালন কৰিলে? কোটিপতি ৰাজকোষ-লুণ্ঠনকাৰী সকলৰ এওঁলোক প্ৰত্যক্ষ নে কেৱল পৰোক্ষ বন্ধু?

গণতান্ত্ৰিক প্ৰজাতন্ত্ৰত “ধনৰ” সৰ্বশক্তিমত্তা নিশ্চিত হোৱাৰ কাৰণ হ’ল যে ই ৰাজনৈতিক যন্ত্ৰৰ ক্ৰটি বা পুঁজিবাদৰ দোষযুক্ত খোলাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ নকৰে। পুঁজিবাদৰ কাৰণে গণতান্ত্ৰিক প্ৰজাতন্ত্ৰই সৰ্বোত্তম ৰাজনৈতিক আধাৰ আৰু সেয়ে এই শ্ৰেষ্ঠতম আধাৰটোৰ ওপৰত পুঁজিবাদে এবাৰ কৰ্তৃত্ব লাভ কৰিলেই (পাল্‌চিন্‌স্কী, চানভ, ৭ ছেৰেটলি কোম্পানীৰ যোগেদি) ই ইয়াৰ ক্ষমতা ইমান নিৰাপদে, ইমান নিশ্চিতৰূপে প্ৰতিষ্ঠা কৰে যে বুৰ্জোৱা গণতান্ত্ৰিক প্ৰজাতন্ত্ৰৰ ব্যক্তি, প্ৰতিষ্ঠান বা দলৰ কোনো সাল-সলনিয়ে ইয়াক লৰাব নোৱাৰে।

সাৰ্বজনীন ভোটাধিকাৰ বুৰ্জোৱা শাসনৰ এপাত আহিলা বুলি এঙ্গেলছে

অতি স্পষ্টকৈ কোৱা কথাবোৰো আমি লক্ষ্য কৰিব লাগিব। জাৰ্মান সমাজ-তন্ত্ৰী গণতন্ত্ৰ (Social Democracy) কথা ভাবি তেওঁ কৈছে যে সাৰ্বজনীন ভোটাধিকাৰ হ’ল:

“শ্ৰমিকশ্ৰেণীৰ পৰিপক্বতাৰ মানদণ্ড। বৰ্তমান সময়ৰ ৰাষ্ট্ৰত ই ইয়াতকৈ বেছি একো নহয় আৰু হবও নোৱাৰে।”

আমাৰ সমাজবাদী-বিপ্লৱী (Socialist-Revolutionaries) আৰু মেনশেভিক-সকলৰ নিচিনা পেটি-বুৰ্জোৱা গণতন্ত্ৰীসকলে, আৰু তেওঁলোকৰ যমজ ভাতা উগ্ৰাঙ্ক স্বদেশিকতাবাদী আৰু সুবিধাবাদী সকলে সাৰ্বজনীন ভোটাধিকাৰৰ পৰা ঠিক ইয়াতকৈ আৰু বেচি আশা নকৰে। “আধুনিক ৰাষ্ট্ৰত” গৰিষ্ঠ-সংখ্যক শ্ৰমিকশ্ৰেণীৰ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰিবলৈ আৰু সেই ইচ্ছা পূৰণ কৰিবলৈ সাৰ্বজনীন ভোটাধিকাৰ হেনো প্ৰকৃততে সমৰ্থ—এনে ভ্ৰান্ত ধাৰণা তেওঁলোকে গ্ৰহণ কৰে আৰু জনসাধাৰণৰ মনতো সুমুৱাই দিয়ে।

ইয়াত আমি সেই ভ্ৰান্ত ধাৰণাৰ মাত্ৰ ইঙ্গিত দিব পাৰো, আমি কেবল আঙুলিয়াই দিব পাৰো যে, এঙ্গেলছৰ সম্পূৰ্ণ স্পষ্ট, নিশ্চিত আৰু নিৰ্দিষ্ট বক্তব্যক “চৰকাৰী” (সুবিধাবাদী) সমাজবাদী দলবোৰৰ (Socialist Parties) প্ৰচাৰ আৰু আন্দোলনৰ প্ৰতিটো খোজতেই বিকৃত কৰা হৈছে। এঙ্গেলছে একাধৰীয়া কৰি থোৱা সেই ভ্ৰান্ত আৰু মিছলীয়া ধাৰণাটোৰ স্বৰূপ উদঘাটন “আধুনিক” ৰাষ্ট্ৰ সম্পৰ্কে মান্দ্ৰ আৰু এঙ্গেলছৰ মতামতৰ ব্যাখ্যাত আমি পুনৰ ডাঙি ধৰিম।

এঙ্গেলছে তেওঁৰ সৰ্বাতকৈ জনপ্ৰিয় ৰচনাত থকা মতামতৰ এটা সাধাৰণ সাৰাংশ নিম্নলিখিত ভাষাত দিছে:

“তেন্তে ৰাষ্ট্ৰ চিৰকাল ধৰি চলি থকা নাই। ৰাষ্ট্ৰ নোহোৱাকৈও সমাজ আছিল, যি সমাজৰ ৰাষ্ট্ৰ আৰু ৰাষ্ট্ৰ ক্ষমতা সম্পৰ্কে কোনো ধাৰণাই নাছিল। সমাজৰ শ্ৰেণীবিভাজনৰ লগত যুক্ত অৰ্থনৈতিক বিকাশৰ কোনো এটা বিশেষ পৰ্যায়ত, ৰাষ্ট্ৰৰ প্ৰয়োজন দেখা দিলে। উৎপাদন বিকাশত আমি ক্ৰমগতিৰে এতিয়া ওচৰ পাইছোঁহি এনে এটা পৰ্যায়ৰ, য’ত এই শ্ৰেণীবোৰৰ স্থিতি কেৱল যে প্ৰয়োজনহীন হৈয়েই পৰিব এনে নহয়, ই উৎপাদনৰ নিশ্চিত প্ৰতিবন্ধকো হৈ পৰিব। সিহঁতৰ উদ্ভব যিদৰে অপৰিহাৰ্য আছিল, সিহঁতৰ

পতনো তেনেদৰে অপৰিহাৰ্য। তাৰ লগে লগে ৰাষ্ট্ৰৰ পতনো অনিবাৰ্য। উৎপাদকৰ মুক্ত আৰু সাম্যভাবপূৰ্ণ (equal) সহযোগিতাৰ ভিত্তিত উৎপাদন পুনৰ্গঠন কৰা নতুন সমাজখনে সমগ্ৰ ৰাষ্ট্ৰ যন্ত্ৰটোক তাৰ যথাযোগ্য স্থানত থৈ দিব : প্ৰাচীন সামগ্ৰী ৰখা যাত্ৰুঘৰৰ স্থতাকটা যঁতৰ আৰু তামৰ কুঠাৰৰ কাষতে।*

এই কথাখিনি আমি বৰ্তমানৰ সমাজী-গণতান্ত্ৰিক (Social Democrats) সকলৰ প্ৰচাৰ আৰু বিক্ষোভমূলক সাহিত্যত কিন্তু দেখিবলৈ নাপাওঁ। কেতিয়াবা দেখিলেও, বিগ্ৰহৰ (icon) সমুখত মূৰ দোৱাই দিয়া ধৰণে উদ্ধৃতি দিয়া হয়। অৰ্থাৎ এনেকৈ এঙ্গেলছৰ প্ৰতি চৰকাৰী সন্মানহে প্ৰদৰ্শন কৰা হয়। “প্ৰাচীন সামগ্ৰীৰ যাত্ৰুঘৰলৈ ৰাষ্ট্ৰযন্ত্ৰৰ” নিম্নস্থানান্তৰে স্থচোৱা বিপ্লৱৰ ব্যাপকতা আৰু গভীৰতা জোখ কৰাৰ কোনো প্ৰচেষ্টা সিহঁতৰ মাজত দেখা নাযায়। এঙ্গেলছে ৰাষ্ট্ৰযন্ত্ৰ বুলি কোৱা কথাটোৰ উপলক্ষিত আমি এওঁলোকৰ মাজত প্ৰায় ক্ষেত্ৰতে নেদেখো।*

* লেনিনৰ “ৰাষ্ট্ৰ আৰু বিপ্লৱ”ৰ প্ৰথম অধ্যায়ৰ প্ৰথম তিনিছোৱাৰ মুকলি ভাঙনি। শেষ ছোৱা “ৰাষ্ট্ৰৰ ম্লান (withering away) আৰু সহিংস বিপ্লৱ” দ্বিতীয় সংখ্যা “নতুন পৃথিৱী”ত প্ৰকাশ পাব।

গাৰ্বৰ পৰা

সঞ্জয়

সম্পাদক ডাঙৰীয়া,

আপোনালোকে কিবা “নতুন পৃথিৱী” এখন গঢ়িব খুজিছে। সজ কথা। আমাৰ গাওঁভূঁইৰ পৰাও এদিন আপোনালোকৰ লগত গা-লাগি খটা মানুহ ওলাব। পিছে আপোনালোকেও এতিয়াৰপৰা থা-খবৰ লৈ থাকিব।

বাইজৰ কথা কি কম যোৱা কালান্তক খবৰ পিছত আবতৰীয়া বৰযুগে শালি খেতি কিছু ভাল কৰিছে। মাহ, তিল, সবিয়হ, শাক-পাচলি, কবি, আলুৰ খেতি আকৌ নষ্টও হৈছে। কিন্তু খবৰ সময়ৰে পৰা দুখীয়া বাইজে ভালকৈ এমাজ খাবলৈ পোৱা নাই। লোটা-বাচন, গৰু-গাই বিক্ৰী কৰি শেষ কৰিলে। এতিয়া ভিখাৰীয়ে ভিক্ষা নাপায়। উপায়ান্তৰ হৈ বহুতে চুৰিত ধৰিছে। ঘৰৰে লাওটে, তামোলখোক পৰ্যন্ত চোৰৰ হাতৰ পৰা সাৰি নাযায়। এখন গাঁৱত একে বাতিতে এঘাৰ ঘৰ মানুহৰ ঘৰত চোৰ সোমাইছে সিদিনা। চৰকাৰী গ্ৰাম্য মূল্যৰ দোকানত চাউল নাই। পৰিয়ালে পতি সপ্তাহত আধাক’জি, দুই কে’জিকৈ চাউল দিছে। অতি অনিয়মিত। কোনো কোনো সপ্তাহত বা চাউল নাথাকেই। ডাঙৰে অলপ আটাৰ ৰুটি, সৰু ল’ৰা-ছোৱালীৰ ভাগত ওটেঙা সিজোৱা—এনেকৈ চলিছে। মুকলি বজাৰত চাউলৰ কে’জি এটকা সত্তৰ পয়চাৰ পৰা দুটকালৈ। নিয়মিত কিনি খাবৰ সাধ্য নাই দুখীয়া বাইজৰ।

সিদিনা এজনে বাৰীৰে বাৰটামান ভলুকাৰাহ কাটি গাড়ী ভাড়া কৈ চহৰলৈ আনিছিলে। যোৱা বছৰ ৩৬ টকামান পালেহেঁতেন। এইবাৰ ১২ টকাতো কিনা মানুহ নোলায়। শেহত বাতিহে অহা দেখি এজনক বাকীতে ১২ টকাত বিক্ৰী কৰি ৩টা টকা লৈ চকুলো টুকি টুকি উভতিল। ৩ কে’জি আটা নহলে বাতি ঘৰোৱাহেই লষণ দিব লাগিলহেঁতেন।

এদিন তিনিজন মানুহ এঘৰ গিৰীৰ ওচৰ পালেগৈ—দিনমজুৰি বিচাৰি। সেইঘৰ গিৰীও কোনোমতে পেট প্ৰবৰ্ত্তি আছে। কলে যে, চাহ-ভাত খুৱাব নোৱাৰে। তিনিওজনে কলে দিনে ১টকা ২৫ পয়চা মজুৰি দিলেই হব। চাহ-ভাত একো নালাগে। অলপ পিছতে আহি ওলাল আৰু দুজন। তেওঁলোকে ১ টকাতো দিনমজুৰি কৰিবলৈ ওলাল।

গাঁৱৰ বহুত খেতিয়কে দিনমজুৰিত ধৰিছে। আপোনালোকৰ ভাষাত “সৰ্বহাৰা” হৈছে।

গাঁৱৰ দুখীয়া ৰাইজে পয়চাই বা পায় ক’ৰপৰা? শুনিছোঁ বোলে কেপ্ৰা-মহাজনে পাকিস্থানত মাল বিক্ৰী কৰি সলাই মৰাপাট লৈছে এইবাৰ। ইয়াত সেয়ে মৰাপাটৰ দাম কমি যোগে ২০-২৫ টকা হৈছে—৬০-৭০ টকাৰ ঠাইত। বস্ত-বাহানিবো জুইছাই দাম। খেতিয়কে মহাজনক পথাৰত এতিয়াও পকিবলৈ বাকী থকা ধান মোনে পোন্ধৰ-ষোল্ল টকা দৰে বিক্ৰী কৰি টকা আনিছে। শালিধান যি হৈছে তাৰো সৰহখিনি মহাজনৰ হাতত পৰাৰ লক্ষণ দেখা গৈছে। তাৰ উপৰি বহুতে খেতিৰ মাটিও বন্ধকি দিছে।

গাঁৱৰ কোনো কোনো ধনী মহাজনে মাটি বন্ধকীত টকা খটুৱাবলৈ এৰি হুলাৰ মেছিন আৰু প্ৰাইভেট বাছ ইত্যাদিতহে টকা খটুৱাবলৈ ধৰিছে। আমাৰ অঞ্চলটোত যাবাবছৰ খেতিৰ মাটি বিঘাত ১০০০ টকাকৈ বিক্ৰী হৈছিল। এইবছৰ বিঘাত ৪০০ লৈ পৰিছে।

অৱশ্যে ধনীচামে বেহাবেপাৰত চকু দিয়া দেখা গৈছে। গেলামালৰ যোগানৰ ভাৰ চৰকাৰে পুৰণা দোকানীক নিদি আন ব্যৱসায়ৰ মানুহকহে দিয়া দেখা গৈছে। ঠিকাদাৰ, সুদখোৰ মহাজনে গেলামাল যোগানৰ ভাৰ পাইছে। ক’লা বজাৰৰ প্ৰকোপ লগে লগে বাঢ়িছে। জুৰামদৰ উৎপাতত ডেকাল’ৰামখা মতলীয়া হব ধৰিছে—পুলিচেও বৰ উচ্চবাচ্য নকৰে। কিন্তু চৰকাৰৰ অত্যা-য়ৰ প্ৰতিবাদ কৰিলেহে উগ্ৰমূৰ্ত্তি ধৰে।

চৰকাৰে কৃষিপাম খুলিছে দুখনমান। আঞ্চলিক পঞ্চায়তৰ যোগেদি হনৌ গাঁৱৰ নবনুৱাক নিয়োগ কৰিবলৈ এই ব্যৱস্থা। পিছে ৰিজার্ভত বৰ্ত্তাদন বহি থকা দুখীয়া খেতিয়কক উচ্ছেদ কৰিহে দেখোন এনে পাম খোলা হৈছে। বহুশটে কি, বৃজাই দিবনে?

আমাৰ অসমত আন ৰাজ্যৰ দৰে ডাঙৰ মাটিৰ মালিক আৰু যোত্ৰণী বন্ধাই গাঁৱৰ সৰহভাগ খেতিবাতি চলাই থকা নাই। কিন্তু এতিয়া গাঁৱত মজুৰ কাৰবলৈ বাধ্য মানুহ বহুত। ধনবিত লৈ ডাঙৰ ডাঙৰ পাম খুলিলে ধনী মানুহে মজুৰ বহুত পাব। টকাৰ ৰাজত্ব আৰু পুঁজুৰ শোষণো বেগাই বাঢ়িব। তেনে দিনেই আহিল নেকি?

মাজে মাজে খবৰ দিব আৰু লব। আজিলৈ সামৰিলোঁ। ইত।

সঞ্জয়

কেইখনমান সমাজতান্ত্ৰিক দেশৰ জাতীয় স্বার্থয়ো সাময়িক খেলিমেলিৰ সৃষ্টি কৰিছে। ফলত আমি পাহৰিব ধৰিছোঁ যে বৰ্ত্তমান বাহাল হৈ থকা ৰাষ্ট্ৰ-যন্ত্ৰৰ পতন অবিহনে দেশৰ প্ৰগতি নিৰাপদ আৰু নিশ্চিত হব নোৱাৰে। জনসাধাৰণৰ প্ৰতি মৌখিক সহানুভূতিবেই কাম নহব। তাৰ বাবে লাগিব তেওঁলোকৰ ক্ষমতাদখলৰ সাধনাত সক্ৰিয় সহযোগিতা।

ই ধুকুপ, মাক্সবাদ এটা স্থিতিশীল ভাবধাৰা নহয়। বাস্তৱ অভিজ্ঞতাই তাৰ বিকাশ সাধন কৰি আছে। কিন্তু এইবোৰ বিকাশ বিপ্লৱৰ স্বার্থতে, শোষকশ্ৰেণীৰ পতন আৰু সৰ্বহাৰাৰ ক্ষমতাজয়ৰ স্বার্থতে হৈ আছে। আনসকলো ‘সংস্কাৰ’ (স্বা-বাৰ্ণষ্টাইনৰ বিবজ্যনিজম্) সৰ্বহাৰাৰ শঠামিতিৰহে। এই অগ্নিপৰীক্ষাৰ সমুখত বৰ্ত্তমানৰ বাবেবৰণীয়া শোষণ আৰু সংস্কাৰ খাৰব নোৱাৰে। মাক্সৰ ৰচনাৰ পৰা “অহিংসা” “শান্ত” “মানবতা”ৰ (অৰ্থাৎ শ্ৰেণীবন্ধুত্ব আৰু নিষ্ক্ৰিয়তাৰ) সমৰ্থনত লগাব পৰা সকলো উক্তি আৰু মন্তব্য টানি ধুঁহি বাহিৰ কৰি, তাৰ প্ৰসংগ লুকুৱাই আৰু অৰ্থ বিকৃত কৰি এইবোৰ সংস্কাৰকে মাক্সবাদক পোহ মনাব খুজিছে। উদ্দেশ্য শোষণৰ অৱসান ঘটোৱা নহয়, শোষণৰ ওপৰত মহান উক্তি আৰু আবেগৰ বহণ চৰাই তাৰ মিয়াদ বঢ়োৱা আৰু প্ৰকৃত প্ৰগতিক বিভ্ৰান্ত কৰা।

কিছুমান বুদ্ধিজীৱী দিনক দিনে এই কামত পাৰদৰ্শী হৈ উঠিছে। মাক্সৰ হৈপ্লৱক ‘ছল’ভাল উভালি তাৰ ঠাইত শান্তিপূৰ্ণ শোষণৰ মোঁ টালিবলৈ ইহঁতৰ নিলজ্ঞ অপচেষ্ঠা ভাৰতৰ সকলো ৰাজ্যতে প্ৰকট। শোষক শ্ৰেণীৰ চৰকাৰেও জানে যে ভাৰত বা প্ৰাক্‌বিপ্লৱ চীনৰ দৰে দেশত বুদ্ধিজীৱীৰ আনুগত্য বৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ কথা। সেয়ে নানা ধৰণৰ আৰ্থিক উৎকোচ, পুৰস্কাৰ আৰু সাহায্য আৰু খিতাপ, আৰু নানাতৰহৰ ছলাহী কথাৰে চৰকাৰে বুদ্ধিজীৱীসকলক জালত পেলাব খুজিছে। এই জালত ইতিমধ্যে বহুত পৰিছেও। কিন্তু মানসিক আলস্য বৰ্জন কৰি আজি প্ৰতিজন বুদ্ধিজীৱীয়ে নিজৰ বিবেকক প্ৰশ্ন কৰিব লাগিব : এই ডকাইতৰ ৰাজত্বক আমি সমৰ্থন কৰি যামনে? সৰ্বহাৰা দলৰ মাজত বুদ্ধিজীৱীৰ ভূমিকা সম্পৰ্কে কেতিয়াবা অবৈজ্ঞানিক অ বিশ্বাস দেখা যায়। সেইবাবে কোনো কোনো বুদ্ধিজীৱীৰ অভিমান। নিশ্চয় দেশৰ ব্যাপক পৰিবৰ্ত্তন আৰু প্ৰগতিত মধ্যবিত্ত বুদ্ধিজীৱীৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা আছে

—কিন্তু সি লুঠনকাৰীৰ সহযোগী হিচাপে নহয়, শোষণৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰামী জনগণৰ সহযোগীৰূপেহে।

ভাৰতত যেহেতু এই মুহূৰ্ত্তে সশস্ত্ৰ গণবিপ্লৱৰ অৱস্থা অহা নাই। আৰু যেহেতু স্বতঃস্ফূৰ্ত্ত বিক্ষোভকে সশস্ত্ৰ বিপ্লৱৰ পাতান বোলা টান, সেয়ে বহুতে এনে এটা সিদ্ধান্তলৈ জাপ মাৰে যেন শ্ৰেণীসংঘৰ্ষক ধোৱাচাওঁত তুলি কেৱল নিৰ্বাচন, পাৰ্লামেণ্ট নাইবা শোষণশ্ৰেণীৰ হৃদয়পৰিৱৰ্তনৰ বাস্তৱ নললে গতান্তৰ নাই। এই ধাৰণা এক বিমূৰ্ত্ত, বাস্তৱবৰ্জিত ধাৰণা। সকলো মহৎ কাৰ্য্যৰে তুচ্ছ খুঁটিনাটি থাকে, সম্পন্ন কৰোতে সময় লাগে। দৈনন্দিন সংগ্ৰামৰ খুঁটিনাটিবোৰ মাক্কে অগ্রাহ্য কৰা নাছিল! আৰ্থিক সংগ্ৰামৰ মূল্য বুজি তেওঁ কাৰখানাৰ মজুৰসকলৰ অৱস্থা পুঙ্খানুপুঙ্খভাবে অনুৱনন্দান কাৰিছিল। এই সম্পৰ্কে তেওঁ প্ৰস্তুত কৰা questionnaire (প্ৰশ্নাৱলী) বাস্তৱ খুঁটিনাটিৰ প্ৰতি চোকা দৃষ্টিৰ প্ৰমাণ। সেইদৰে মেল-মিটিং, সমদল, নানাতৰহৰ আন্দোলন, প্ৰচাৰত তেওঁৰ আগ্ৰহ সৰ্বজনবাসিত। কিন্তু সেইবোৰ খুঁটিনাটিহে। সংগ্ৰামৰ মূল লক্ষ্য পাহৰি গলে, সৰ্বহাৰাৰ আত্মপ্ৰতিষ্ঠা তথা সমাজৰ ৰূপান্তৰৰ পথত এনেবোৰ দাবী আৰু আন্দোলন দৈনন্দিন কৰণীয়হে বুলি ভুলবুলি এইবোৰ স্মৃতিধাৰী নাইবা শ্ৰেণীসহযোগিতাৰ কৌশললৈ অধঃপতিত হয়। আজি দেশৰ একাংশ নেতাই সৰ্বহাৰাৰ নেতৃত্বত শ্ৰেণীসংগ্ৰামৰ বৈপ্লৱিক লক্ষ্যৰ পাতনি হিচাপে এনে আন্দোলনক গুৰুত্ব নিদিয়াৰ ফল জনসাধাৰণে ভোগ কৰিছে: শাসকশ্ৰেণীয়ে কোনো concession দিব নোখোজে।

তাত্ত্বিক দিশত এই ধৰণৰ শ্ৰেণীসহযোগিতাৰ পৰিস্থিতিয়ে জন্ম দিয়ে নানা বিধৰ শোধানবাদী আপোচ আৰু খিচিৰি মতবাদৰ (eclecticism)। এহাতে মাক্কে গান্ধী, বুদ্ধ, ফ্ৰয়ে'ড প্ৰভৃতি মহাপুৰুষসকলৰ এজন হিচাপে স্বীকৃতি দি আনহাতে তেওঁৰ তত্ত্বৰ বৈপ্লৱিক তাৎপৰ্য্য বিনাশ কৰা হয়। আকৌ মাক্কেৰ ভুল-ভ্ৰুট সম্পৰ্কেও গহীন-গহীন মন্তব্যৰে কিছুমান বুদ্ধিজীৱীয়ে নিজৰ নিষ্ক্ৰিয়তাৰ চাক্কাই গায়। সেইদৰে এইবোৰ বুদ্ধিজীৱীয়েই সনাতন সমাজৰ কিছুমান ক্ষয়িষ্ণু ঐতিহ্যৰ প্ৰধান সমৰ্থক হৈ পৰিছে। নিৰুপায় জনসাধাৰণৰ দৈৱবাদক এওঁলোকে নতুন দৈৱবাদৰে উৎসাহিত কৰিব খোজে। জনসাধাৰণৰ ওপৰত চলা হিংসা, লুঠন, আক্ৰমণক তেওঁলোকে ভাগ্যৰ লিখন বুলিয়েই মানি (ক্ৰমশঃ—১৭০ পৃষ্ঠা)

প্ৰশ্নপৰিচিতি

মধুপুৰ আৰু তৰংগিনী—(শীলভদ্ৰ), বৰুৱা এজেন্সি, গুৱাহাটী ১৯৭১, বেচ ৪০০০,

শীলভদ্ৰৰ এই দুটা কাহিনী অসমীয়া সাহিত্যলৈ দুটা গুৰুত্বপূৰ্ণ অৱদান। দুয়োটাতে চুটি গল্পৰ তুলনাত ঘটনাৰ বিস্তৃতি আৰু বৈচিত্ৰ্য বেচি—অৰ্থাৎ দুয়োটাতে উপন্যাসৰ আভাস আছে। দুয়োটা কাহিনীতে লেখকৰ পৰ্য্যবেক্ষণ শক্তি, চৰিত্ৰ জ্ঞান, পৰিবেশ সৃষ্টিৰ ক্ষমতা, বিভিন্ন ৰসৰ লগত পৰিচয় আৰু সমাজ চেতনা লক্ষ্য কৰিবলগীয়া। দুয়োটাতে সজীৱ, সংবেদনশীল বুদ্ধিৰ (intelligence) উপস্থিতিয়ে পাঠকক আনন্দ দিয়ে, আৰু আনন্দৰ মাজেদি শিক্ষা দিয়ে।

বিশেষকৈ “মধুপুৰ” গল্পত সামন্তবাদৰ অৱক্ষয় আৰু সামন্তবাদৰ হেঁচাৰ পৰা মুকলি সৰু সৰু মানুহবোৰৰ জীৱনলৈ অহা উদ্যতি আৰু উদ্যোগৰ ৰূপদৰ্শন বাঞ্ছনীয়। আধুনিক জীৱনক কেৱল শাও দিয়া বহু গল্পৰ পিছত এই কাহিনীটোত প্ৰকৃত মানবতাবাদৰ আভাস পোৱা গৈছে বহু দিনৰ মূৰত। ধ্বংসৰ মাজতো সহজভাবে নতুন সৃষ্টিৰ অংকুৰ দেখিছে লেখকে। আনহাতে তাৰ ইতিহাসবোধে কাহিনীত দান কৰিছে অভিনৱ গাভীৰ্য্য। আধুনিক জীৱনৰ প্ৰতি শুভেচ্ছাও সহজ, নিৰ্বোধ প্ৰগতিবাদৰ পৰা অহা নাই, আহিছে আধুনিক জীৱনৰ নানা জটিল সমস্যা আৰু প্ৰশ্নৰ লগত পৰিচয়ৰ পিছতহে। অভিজ্ঞতাৰ সজাগ আৰু নিষ্ঠাবান পৰীক্ষাৰ বাবেহে কাহিনীৰ এই কৃতিত্ব সম্ভৱ হৈছে।

শীলভদ্ৰক ওলগ জনালোঁ। এনে কাহিনী আমি আৰু বিচাৰোঁ।

জাপানী কবিতা—(অনুবাদ আৰু টোকা, নীলমণি ফুকন,)

১৯৭১, বৰুৱা এজেন্সি, বেচ ৪০০০

মনোৰম ছপা বন্ধাৰে সৰু ফুটীয়া এই কিতাপখন অসমীয়া সাহিত্যলৈ অত্যাৱশ্যক উল্লেখযোগ্য অৱদান। জাপানী সংস্কৃতি আৰু কাব্যচিন্তা সম্পৰ্কে লাগতিয়াল বহু টোকাৰ উপৰিও কম কথাতে জাপানী কবিতা সম্পৰ্কীয় বহু দিশৰ আভাস থকা এখন পাতনি সহলিত। বিভিন্ন যুগৰ পৰা সংগৃহীত প্ৰায় প্ৰতিটো কবিতাই সুন্দৰকৈ অনুবাদ কৰা হৈছে—অৱশ্যে অ’ত ত’ত দুই এটা শব্দ কমাৰ পৰা গ’ল হেতেন আৰু জাপানী চিত্ৰ কলাৰ লগত জাপানী কবিতাৰ সাদৃশ্য আৰু

সম্বন্ধৰ বিষয়ে অলপ ইংগিত দিব পৰা গ'লহেতেন। পাতনিখনত এটা serious ঐতিহাসিক ক্ৰটিও আছে।

সংলাপ—(সম্পাদক : ভবেন বৰুৱা)

বানী প্ৰকাশ; গুৱাহাটী, বেচ ৪'০০

উদাৰনৈতিক মধ্যবিত্ত লেখক সমাজৰ পৰা ওলোৱা এখন বিশিষ্ট সংকলন। প্ৰায় প্ৰত্যেকটো গল্প, প্ৰবন্ধ, কবিতাই সুলিখিত আৰু প্ৰত্যেকটো এক বিশেষ মানৰ তললৈ নমা নাই। তথাপি সৌৰভ কুমাৰ চলিহাৰ গল্পটো, ললিত বৰুৱাৰ প্ৰবন্ধটো আৰু যোগেশ দাসৰ “মোৰ গল্প” শীৰ্ষক বচনাত্মক, আৰু নীলমণি ফুকন আৰু আনিচ-উজ্জ-জামানৰ কবিতা কেইটা বিশেষ ভাবে সাৰ্থক। বীৰেন দত্তৰ “গোৱালপাৰাৰ লোকনাট্য” এটা মূল্যবান গৱেষণা (field study), তাৰক গোস্বামীৰ প্ৰবন্ধটো জনসাধাৰণৰ দৃষ্টিকোণৰ পৰা শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ মূল্যায়নৰ বাবে এটা সাহসী পদক্ষেপ। মহিম বৰাৰ “আবুৰ” গল্পটোত তেখেতৰ আন বহু গল্পৰ গভীৰতা নেপালো। কুমুদ গোস্বামীৰ “উৰ্মিলা” গীতিধৰ্মী, সহৃদয়, কিন্তু দ্বন্দ্বৰ অভাৱত দুৰ্বল। অপূৰ্ব শৰ্মাৰ “শুভবাৰ্তা” বেছ সাহসী প্ৰচেষ্টা—ঠায়ে ঠায়ে কাব্যিক ব্যঞ্জনাৰ বাগ্ময়—আৰু জীৱনৰ অভিজ্ঞতা নিৰিখ কৰি চোৱাৰ সাধুতাত আকৰ্ষণীয়। কিন্তু গল্পটোত প্ৰথমতে বিশেষ ধৰ্মী শব্দৰ প্ৰয়োগ অত্যধিক, তদুপৰি ৰাতুলৰ আত্মহত্যাৰ যোগেদি ফুটা জীৱনৰ তীব্ৰ আয়ৰ্ণিবোধৰ (sense of irony) লগত লেখকে সমাজ পৰিবৰ্তনৰ চেতনাৰ সাৰ্থক সংযোগ ঘটাব পৰা নাই। হয়তো ৰাতুলৰ সজীৰ বিকল্প হিচাপে বাপক অঁকা হৈছে। কিন্তু লেখকৰ অন্তৰ্বেদিত বোধৰ লগত সমাজ চেতনাৰ যোগাযোগ ঘটা নাই। তথাপি আত্মকেন্দ্ৰিকতাৰ অসম্পূৰ্ণতাৰ অনুভূতিৰ বাবে গল্পটো সাহসী।

অৰুণ শৰ্মাৰ “আহাৰ” নামৰ নাটখনত জীৱন সম্পৰ্কে তীব্ৰ অৰুচি আৰু ক্লান্তি প্ৰকাশ পাইছে। তাৰ অৰ্থ কিঞ্চিৎ বিভ্ৰান্তিকৰ এৰ্ছাৰ্ড নাটকৰ অৰ্দ্ধকাৰী অলংকৰণৰ বাবে। কিন্তু এই অৰুচি আৰু বিতৃষ্ণাৰ তললৈ যাবলৈ লেখকৰ ইচ্ছা কিম্বা সাধ্য নাই। এক অনাত্মীয় সত্তাই নানা ৰংবিৰঙৰ ভাওৰ মাজেৰে মানুহক দৌৰাই ফুৰিছে, নচুৱাই ফুৰিছে—আৰু সেই সত্তাৰ অন্তৰতম অভিজ্ঞতা হ'ল অতৃপ্তি, দুখ আৰু ক্লান্তি। এয়ে নাটখনৰ মৰ্ম। লেখকৰ আত্মজিজ্ঞাসা পাতল, দৃষ্টি মোহমুক্ত নহয়—নহলে নিঃসন্দেহে অৰুণ শৰ্মা এজন কুশলী লেখক।

নবেম্বৰ : ১৯৭১

নতন পৃথিৱী

সম্পাদকীয় নীতি কি ধৰিব পৰা নগ'ল। যতদূৰ সম্ভৱ একদেশদৰ্শী বৌদ্ধিকতাৰ বিৰুদ্ধে অভিযান। বিশেষকৈ অনুবাদ প্ৰৱন্ধবোৰত কাব্যৰ অনন্ততা আৰু যুক্তিৰ সীমাবদ্ধতাৰ সপক্ষে অভিমত পোৱা যায়। সম্পাদকীয়টোতো অভিজ্ঞতাৰ বৈচিত্ৰ্য আৰু বিভিন্নতাৰ ওপৰত জোৰ দিয়া হৈছে। সেই সম্পৰ্কে দাৰ্শনিক মন্তব্য কৰিবলৈ গৈ সম্পাদকে ছুটামান পৰিচিত fallacy ৰ প্ৰভাৱত পৰিছে। কিন্তু সংকলনখন মূল্যবান। আমাৰ প্ৰশ্ন কেৱল : শোষক শ্ৰেণী আৰু শোষিত শ্ৰেণীৰ মাজত সংলাপ সম্ভৱ জানো ?

পুৰুষ—(অৰুণ শৰ্মা) ১৯৭১, বেচ ২'৫০

অৰুণ শৰ্মাৰ নাটকত বাস্তৱায়ুগামী conventions ৰ ভিতৰত চটকটাই থকা এটা বেলেগ ধৰণৰ অনুভূতি পোৱা যায়। কিন্তু সেই অনুভূতিটো বিশেষ বলিষ্ঠ নহয়। আলোচ্য নাটখনিত স্বামী-স্ত্ৰীৰ মাজত প্ৰেমৰ বিকাশে এটা ধ্বংশাত্মক ৰূপ লৈছে আৰু প্ৰেমৰ দাবীয়ে দানবীৰ ৰূপ লৈ জীৱনক গ্ৰাস কৰিছে। এই বক্তব্য বাস্তৱায়ুগামী conventions ৰ মাজত দেখুৱাব পৰা যায়। কিন্তু অলবেয়াৰ কামুৰ নাটকৰ পৰা পাতনিতে দিয়া উদ্ধৃতি আৰু নানা মঞ্চকোশলৰ বাবে আমি বিভ্ৰান্ত হওঁ। কাৰণ কামুৰ বক্তব্য বেলেগ। realism এ ঢুকি নোপোৱা অভিজ্ঞতাৰ কিবা দিশ যদি অৰুণ শৰ্মাই আবিষ্কাৰ কৰিছে, সি আজিও অপৰিষ্কাৰ হৈ আছে। নিজৰ প্ৰতি কঠোৰ হলে তেওঁ তাক পৰিষ্কাৰ কৰিব পাৰিব।

ফুলিথকা সূৰ্যায়ুখী ফুলটোৰ ফালে (নীলমণি ফুকন) গুৱাহাটী বুকষ্টল, ১৯৭১, বেচ ২'৫০

ফুকনৰ শেহতীয়া কাব্যগ্ৰন্থ। ইয়াত ভাষাৰ ওপৰত ফুকনৰ বাঢ়ি অহা শাসনৰ লক্ষণ সুস্পষ্ট। আপাত দৃষ্টিত উকা ৰুপ চিত্ৰবোৰ বিশেষ ব্যঞ্জনা-ক্ষম। শেষ কবিতাটোত (যিটো অগ্ৰতম শ্ৰেষ্ঠ আধুনিক অসমীয়া কবিতা) আৰু প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় কবিতা দুটাত যি স্নৰ শুনা যায় সি বিশ্বজনীন। ১৮নং, ১৯নং আৰু ২০নং কবিতাতো জীৱনৰ অনুভূতিৰ গাঢ়তা আৰু গভীৰতা লক্ষ্য কৰিবলগীয়া। বাকী কেতবোৰত প্ৰকাশিত বিচ্ছিন্ন আৰু নিঃসঙ্গ ব্যক্তিত্বচেতনাৰ স্নায়বিক উত্তেজনা সিমান মৰ্মস্পৰ্শী নহয়।

নতন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : প্ৰথম সংখ্যা

আন কেইখনমান উল্লেখনীয় কিতাপ

- ১। হীৰেন ভট্টাচাৰ্য্য, মোৰ দেশ মোৰ প্ৰেমৰ কবিতা। (লয়চ) কবিতা। ১২৭১ চনতে প্ৰকাশ হোৱাৰ কথা।
- ২। প্ৰণবজ্যোতি ডেকা, কৈলাশনাথ (লয়চ), গল্পৰ সংকলন। ১২৭১ চনতে প্ৰকাশ হোৱাৰ কথা।
(নীলিমা শৰ্মাৰ অন্ত্যসূতী আৰু মহিমবাবৰ “পুতলাঘৰো” সুখপাঠ্য গ্ৰন্থ)
- ৩। হীৰেন গোহাঁই, কেৱল মানুহৰ আছে গান (পৰিবেশক : বৰুৱা এজেন্সি)। প্ৰবন্ধ। ১২৭১
- ৪। ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়া, সেন্দূৰ (লয়চ), ১২৭১, গল্পৰ সংকলন।

সম্পাদকীয় (১৬৬ পৃষ্ঠাৰ পৰা)

লয়। কিন্তু জনতা যেতিয়াই ক্ষুধা আৰু ক্ষোভত উন্নত হৈ শোষণকাৰীক আক্ৰমণ কৰে তেতিয়া কেউকালে “মানবতা গ’ল, গ’ল”! বৰত আকাশবতাই এওঁলোকে নিৰ্দািত কৰে।

কিন্তু আজিৰ বুৰ্জোৱা প্ৰে’ছ আৰু বুদ্ধিজীৱীয়ে যিহকে নকওক—জনতা কেৱল উন্নত নহয়। ৰুছ বিপ্লৱৰ দিনৰে পৰা শ্ৰমজীৱী আৰু সংহত জনতা নতুন সমাজ সৃষ্টিৰ অগ্ৰণী। তেওঁলোকৰ এই সৃষ্টিশক্তি জাগ্ৰত আৰু সংহত হোৱাত অংশ লোৱা-তৰ্ক মহন্তৰ দায়িত্ব বুদ্ধিজীৱীৰ থাকিব নোৱাৰে। জনতাই নতুন ইতিহাস সৃষ্টি কৰিব। বুদ্ধিজীৱীয়ে ঐকান্তিক নিষ্ঠাৰে তাৰ পথ পৰিষ্কাৰ কৰিব লাগিব। পতিত বুদ্ধিজীৱী আৰু শোষণৰ সহযোগী তত্ত্ব—এই দুই অন্তৰায়ক ওফৰাই দিয়াটোও এই দায়িত্বৰে অংশ মাথোন।

নিবেদন

অসমৰ প্ৰায় সকলো জিলাৰ পঞ্চাশজনমান চিন্তাশীল আৰু সাহিত্য সংস্কৃতিৰ লগত নিবিড় সম্পৰ্ক থকা লোক গুৱাহাটীত একত্ৰিত হৈ আলচ কৰি ‘নতুন পৃথিৱী’ প্ৰকাশৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰি এখনি পাঁচজনীয়া সম্পাদনা সমিতি নিৰ্বাচিত কৰে। ইয়াৰ পুঁজিও ৰাইজৰ দান বৰঙণিয়েই।

এই বাতৰি সদৰি হোৱাৰ লগে লগে অসমৰ বিভিন্ন প্ৰান্তৰ পৰা আমি অভূতপূৰ্ব সঁহাৰি পাওঁ। বিভিন্ন ব্যক্তিয়ে এই আলোচনীৰ বাবে দান, বৰঙণি সংগ্ৰহ কৰি, আগধন পঠাই আমাৰ উদ্দেশ্যৰ সফলতাত ইন্ধন যোগাইছে। এইসকল সুধীলৈ সম্পাদনা সমিতিৰ তৰফৰ পৰা আন্তৰিক অভিনন্দন জ্ঞাপন কৰিলোঁ।

দলনিৰপেক্ষ ভাৱে সঠিক মাল্লাবাদের চৰ্চাই ‘নতুন পৃথিৱী’ৰ মুখ্য উদ্দেশ্য। সামন্তবাদ, পুঁজিবাদ আৰু সাম্ৰাজ্যবাদৰ গৰাহৰ পৰা সমাজক মুক্ত কৰাৰ বাবে শোষিত জনগণে অহৰ্নিশে সংগ্ৰাম কৰি আহিছে। সেই জনগণৰ সংগ্ৰামৰ চেতনা-যুক্ত চিন্তাশীল লোক সকলৰ বাবে ‘নতুন পৃথিৱী’ৰ দুৱাৰ সদায় মুকলি। ইয়াত নৱাগত তৰুণ লিখকৰ কিছু প্ৰবন্ধও প্ৰবন্ধসমূহত নিহিত আন্তৰিকতাৰ বাবে প্ৰকাশ কৰা হৈছে। এই প্ৰবন্ধসমূহৰ ওপৰত উদগনিমূলক সূস্থ ইতিবাচক সমালোচনা আহ্বান কৰিছোঁ।

মাল্লাবাদ আজি কেৱল পুথিগত দৰ্শন নহয়। ই নিষ্পেষিত সৰ্বসাধাৰণৰ সম্ভাৱ্য প্ৰকৃত মুক্তিৰ পথ নিৰ্দেশক। এই আলোচনী সকলোৰে বাবেই অৱশ্য পাঠ্য। আমাৰ সৰ্বতোপ্ৰকাৰ সজাগ প্ৰাচেষ্টা সত্ত্বেও অভিজ্ঞতাৰ সীমাবদ্ধতা হেতুকে অনেক ভুল-ভ্ৰান্তি বৈ যোৱাটো স্বাভাৱিক। তত্পৰি বজাৰত চলি থকা কাগজৰ মহাঘাঁই আলোচনী প্ৰকাশত যথেষ্ট পলম ঘটালে। পৰিস্থিতিৰ গুৰুত্ব বুজি সহৃদয় পাঠক তথা শুভাকাঙ্ক্ষী ৰাইজে আমাৰ এই অনিচ্ছাকৃত অপৰাধ মাৰ্জনা কৰে যেন। চৰাদামত কাগজ কিনিব লগা সত্ত্বেও সৰ্বসাধাৰণৰ ক্ৰয়ক্ষমতাৰ কথা মনত ৰাখি আলোচনীৰ মূল্য বৃদ্ধি কৰা হোৱা নাই। আকৌ শেষত দোহাৰো— চিন্তাশীল পাঠক তথা সুধী সমাজৰ গঠনমূলক সমালোচনাই আমাৰ ক্ৰটি-বিচ্যুতি দূৰীকৰণত সহায় কৰিব; তেনে সমালোচনা আমাৰ কাম্য।

সৰ্বসাধাৰণৰ সহযোগিতাতহে ‘নতুন পৃথিৱী’ বৰ্তি থাকিব। সেয়ে আমাৰ নিবেদন : পুঁজি সংগ্ৰহ, গ্ৰাহক ভৰ্তি, এজেন্সি প্ৰদান, বিজ্ঞাপন সংগ্ৰহ আদিত সক্ৰিয় অংশ গ্ৰহণ কৰক।

সম্পাদনা সমিতি

‘নতুন পৃথিৱী’ সম্পর্কে

দলনিৰপেক্ষ ভাবে সঠিক মাল্ভবাদৰ চৰ্চাই ‘নতুন পৃথিৱী’ৰ মূখ্য উদ্দেশ্য। মাল্ভবাদ বিৰোধী কোনো ৰচনা ইয়াত প্ৰকাশ কৰা নহয়।

সাম্ৰাজ্যবাদী, সামন্তবাদী, আৰু পুঁজিবাদী সমাজ ব্যৱস্থাৰ অৱসানৰ বাবে শোষিত জনগণে চলোৱা সংগ্ৰামৰ লগত একাত্মবোধ থকা, মাল্ভবাদত দীক্ষিত প্ৰতিজন প্ৰগতিশীল নিষ্ঠাবান লিখকৰ বাবেই ‘নতুন পৃথিৱী’ৰ ছুৰাৰ মুকলি।

প্ৰয়োজনীয় ডাক টিকট লগত নপঠালে অমনোনীত প্ৰবন্ধ ঘূৰাই পঠোৱা নহয়। কাগজৰ এপিঠিত পৰিষ্কাৰকৈ লিখি প্ৰবন্ধ-পাতি, ডঃ হীৰেন গোহাঁই, নিজৰাপাৰ, গুৱাহাটী—৩, এই ঠিকনাত পঠাব।

ত্ৰৈমাসিক ‘নতুন পৃথিৱী’ ইংৰাজী নৱেম্বৰ, ফেব্ৰুৱাৰী, মে’ আৰু আগষ্ট মাহত প্ৰকাশ হ’ব।

এঞ্জেলসকলে প্ৰতিটো এঞ্জেলিৰ বাবে ১০.০০ (দহ) টকাকৈ আগধন জমা থ’ব লাগিব আৰু এইধন এঞ্জেলি এৰাৰ পাচতহে ঘূৰাই দিয়া হ’ব। দহ-কপিৰ কমে এঞ্জেলি দিয়া নহয়। আলোচনী ভি, পি, ৰোগে পঠোৱা হ’ব। কমিছনৰ নিৰিখ শতকৰা ২৫। প্ৰতিসংখ্যাৰ বেচ : ২.৫০ টকা, বাৰ্ষিক বৰঙনি ১০.০০ (দহ) টকা।

টকা পইছা পঠোৱা আৰু এঞ্জেলি বিজ্ঞাপন আদিৰ বাবে যোগাযোগৰ ঠিকনা : মুকুট ভট্টাচাৰ্য্য, ১৬, বিশ্ববিদ্যালয় চৌহদ, গুৱাহাটী—১৩।

উপদেষ্টা :

ডঃ দেৱপ্ৰসাদ বৰুৱা

অধ্যাপক আনন্দেশ্বৰ শৰ্ম্মা

কাৰ্যালয় সঞ্চালক :

মুকুট ভট্টাচাৰ্য্য

সম্পাদনা সমিতি :

ডঃ হীৰেন গোহাঁই (সম্পাদক)

অধ্যাপক তাৰক চন্দ্ৰ গোস্বামী

অনিল ৰায়চৌধুৰী

Some Gauhati University Publications

Title	Author	Price	Discount
1. Mahabharata Adiparvan (edited by Scholars)		20.00	25%
2. Mahabharata Sovaparvan (edited by Scholars)		10.00	25%
3. Ballads and Tales of Assam (2nd Edn)	Dr. P. Goswami.	12.00	17½%
4. Sankaradeva and His Times	Dr. M. Neog	25.00	17½%
5. Neo-Vaishnavite Move- ment and the Satra In- stitution of Assam	Dr. S. N. Sarma	18.00	25%
6. Ethnic Affinities of the Rabha	Dr. B. M. Das	7.00	25%
7. Geology of Assam	D. N. D. Goswami	10.00	17½%
8. Lessons of Indian History	H. Kabir	3.00	25%
9. Folk Songs of the Bodos	M. M. Brahma	5.00	25%
10. Studies in the Early His- tory and Administration of Assam	Dr. B. N. Puri	4.00	25%
11. Khasi and Jayantia Tales and Beliefs	I. M. Simon	4.00	25%
12. The Tai and the Tai Kingdom	Dr. P. Gogoi	30.00	25%
13. Studies in the Daffla Social and Religious Life	P. K. Saikia	3.50	25%
14. The Epiclore of the Garos	D. S. Rangamuthu	10.00	25%
15. Introduction to Modern Indian Linguistics	S. M. Katre	6.00	25%
16. Indo-English Poetry	Dr. P. Kotoky	25.00	25%
17. Gandhism and Modern India	N. K. Bose	6.00	25%
18. The Place of Assam in the History and Civil- isation of India	S. K. Chatterji	7.00	25%

Please write to : Publication Officer, Gauhati University
Gauhati—14, Assam, India.

Heartiest Greetings to the Readers and Patroniser
of Natun Prithivi.

National Motors.

A. T. Road.

GAUHATI.

Dealers in :

All sorts of Automobile spares &
Accessories, tyres, Batteries etc. etc.

গণশক্তি

সমসাময়িক সমস্যাসমূহ বুজিবলৈ আৰু প্ৰকৃত সমাধানৰ পথ
পাবলৈ সংগ্ৰামী জনসাধাৰণৰ হাতিয়াৰ মাক্সবাদী কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ
পষেকীয়া মুখপত্ৰ 'পঢ়ক আৰু পঢ়াওক'।

যোগাযোগৰ ঠিকনা :

গণশক্তি কাৰ্যালয়

C/o মার্কসবাদী কমিউনিষ্ট পাৰ্টি অফিচ

শ্বাহ মঞ্জিল

পণ্টনবজাৰ : গুৱাহাটী

অসমীয়া ভাষাত একমাত্ৰ

তিনিদিনীয়া বাতৰি কাকত

অসম বাতৰি পঢ়ক

বিভিন্ন সমসাময়িক সমস্যাৰ আলোচনা আৰু গল্প, কবিতা ইয়াৰ
বৈশিষ্ট্য।

সংগ্ৰামী মানুহক প্ৰেৰণা যোগোৱা আৰু পথ দেখুওৱা
কিতাপৰ বাবে আমালৈ লিখক :

ন্যাশনাল বুক এজেন্সি থ্ৰাঃ লিঃ

১২, বঙ্কিম চাৰ্জি ষ্ট্ৰীট কলিকতা-১২

শাখা : নাচন ৰোড, বেনাছিত্তি,

দুৰ্গাপুৰ-৪

Heartiest Greetings to the Readers and Patroniser
of Natan Prithivi.

National Motors.

A. T. Road.

GAUHATI.

Dealers in :

All sorts of Automobile spares &
Accessories, tyres, Batteries etc. etc.

গণশক্তি

সমসাময়িক সমস্তুসমূহ বুজিবলৈ আৰু প্ৰকৃত সমাধানৰ পথ
পাবলৈ সংগ্ৰামী জনসাধাৰণৰ হাতিয়াৰ মাক্সবাদী কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ
পষেকীয়া মুখপত্ৰ 'পঢ়ক আৰু পঢ়াওক'।

যোগাযোগৰ ঠিকনা :

গণশক্তি কাৰ্যালয়

C/o মাৰ্ক্সবাদী কমিউনিষ্ট পাৰ্টি অফিচ

শ্বাহ মঞ্জিল

পল্টনবজাৰ : গুৱাহাটী

অসমীয়া ভাষাত একমাত্ৰ

তিনিদিনীয়া বাতৰি কাকত

অসম বাতৰি পঢ়ক

বিভিন্ন সমসাময়িক সমস্তুৰ আলোচনা আৰু গল্প, কবিতা ইয়াৰ
বৈশিষ্ট্য।

সংগ্ৰামী মানুহক প্ৰেৰণা যোগোৱা আৰু পথ দেখুওৱা
কিতাপৰ বাবে আমাৰলৈ লিখক :

ন্যাশনাল বুক এজেণ্টি গ্ৰাঃ লিঃ

১২, বঙ্কিম চাৰ্টাৰ্জি ষ্ট্ৰীট কলিকতা-১২

শাখা : নাচন ৰোড, বেনাছিত্তি,

হুৰ্গাপুৰ-৪

‘নতুন পৃথিৱীৰ’ জন্মলগ্নত সহৃদয় পাঠক-
পাঠিকা তথা সদৌ অসমবাসীলৈ আমাৰ হিয়া
ভৰা গুলগ যাচিলো।

‘নতুন পৃথিৱী’ৰ দীৰ্ঘায়ু কামনাৰে

অসম কৰ্মগাৰেটিভ্ চিক্ৰ হাউছ

কল্পতৰু শাখা

পানবজাৰ, গুৱাহাটী-১

K. B. DUTTA & SONS

SHILLONG-1

Phone : 4179

GAUHATI-1

Laktokia Road

THE ONLY HOUSE OF THE ASSAM REGION MARKE-
TING ALL COMPREHENSIVE MODERN OFFICE
MACHINES WITH SERVICE GUARANTEE. OFFERING
GOVT. OFFICES AT DGS & D RATES :

HALDA...

TYPEWRITERS
in sizes of 11½", 15" 18", 20½"

FACIT...

CALCULATORS
Adding Listing and Cash
Registers.

SHOURIE...

DUPLICATORS
in hand or electric oprtd.
models.

OCE-106...

DOCUMENT COPIER
for facs milies.

DAS...

AMMONIA PRINTERS
in models AO-1, AO-2 &
AO2-Major (ZIMCO).

OCE...

SEMI-DRY Synchronised
Printing and Developing ma-
chine for modern Drawing
offices.

General workshops at Gauhati & Shillong

বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আৰু কলেজৰ অধ্যাপক, ছাত্ৰ আৰু বিছাৰ্চ
কৰি থকা লোকসকলৰ প্ৰয়োজনীয় সকলো দেশী আৰু বিদেশী
কিতাপৰ আমি যোগান ধৰোঁ। বহু নামকৰা বিদেশী প্ৰকাশকৰ
কিতাপ আমি ক্ষিপ্ৰতাৰে যোগান ধৰিব পাৰোঁ।

মণিমাণিক প্ৰকাশ

পানবজাৰ, গুৱাহাটী-১

OUR PUBLICATION
ASSAMESE LITERATURE

1. অসমীয়া নাট্য সাহিত্য—ডঃ সত্যেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মা।
2. পৰম্পৰাগত নাট্যাভিনয়—ডঃ সত্যেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মা।
3. অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপ বেখা—ডঃ মহেশ্বৰ নেওগ।
4. আধুনিক অসমীয়া সাহিত্য—ডঃ মহেশ্বৰ নেওগ।
5. পূৰ্ণ অসমীয়া সমাজ আৰু সংস্কৃতি—ডঃ মহেশ্বৰ নেওগ।
6. ভাষা বিজ্ঞান (২য় সংস্কৰণ)—ডঃ উপেন্দ্ৰ নাথ গোস্বামী।
7. ভাষা আৰু সাহিত্য—ডঃ উপেন্দ্ৰ নাথ গোস্বামী।
8. অসমীয়া বৰ্ণ প্ৰকাশ—ডঃ গোলোক চন্দ্ৰ গোস্বামী।
9. অসমীয়া সাহিত্যৰ দৃষ্টিপাত—অধ্যাপক হেমন্ত কুমাৰ শৰ্মা।
10. অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰেঙনি—অধ্যাপক হেমন্ত কুমাৰ শৰ্মা।
11. পঞ্চ পুষ্প—অধ্যক্ষ তীৰ্থনাথ শৰ্মা।
12. অসমীয়া সাহিত্যৰ চমু বুৰঞ্জী—অধ্যাপক যতীন্দ্ৰ নাথ গোস্বামী।
13. সাহিত্য জীৱন—শ্ৰীঅতুল চন্দ্ৰ বৰুৱা।
14. অসমীয়া সাহিত্যৰ আলোক বেখা—অধ্যাপক নবীন চন্দ্ৰ শৰ্মা।
15. অসমীয়া ভাষা আৰু সাহিত্য—সাহিত্যৰথী লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা
সঙ্কলন আৰু সম্পাদনা অধ্যাপক অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকা।

নিউ বুক ষ্টল, গুৱাহাটী-১

With best compliments from

ORIENTAL BOOK COMPANY

Phone : 3248

PANBAZAR

GAUHATI-1

কিতাপ, আলোচনী আৰু সকলো প্ৰকাৰ ছপা কামৰ
বাবে নিৰ্ভৰযোগ্য ছপাশাল

শ্ৰীমন্তু প্ৰেছ

আনন্দৰাম বৰুৱা ৰোড
পানবজাৰ : গুৱাহাটী-১

Please step in :

RAJKUMAR STORES

Booksellers, Stationers & General

order suppliers

Shillong Road

Gauhati-12 (Assam)

For

All sorts of School, College & dependable
help books.

পশ্চিম বঙ্গৰ প্ৰগতিশীল বুদ্ধিজীৱীসকলৰ অনন্যসাধারণ
মাহেকীয়া আলোচনী :

ন ন ন

পত্ৰক।

নন্দন কাৰ্যালয়, কলিকতা—১২

Declaration under section 5 of the Press and Registration of Books Act, 1867.

I, Shri Mukut Bhattacharyya, son of late Bhaja Nath Bhattacharyya, aged 32 years declare that I am the printer and publisher of the Natun Prithivi to be printed at the Presaka Press, Gauhati, Assam and all particulars in respect of the said Natun Prithivi given hereunder are true to the best of my knowledge and belief.

1. Title of the Journal— "Natun Prithivi".
 2. The language in which it is to be published— Assamese.
 3. Periodicity of publication— Every three months.
(a) Whether a daily, Bi-weekly, Tri-weekly, fortnightly or otherwise— Quarterly.
 4. Retail selling price of per copy— Rs. 2.50 per copy.
 5. Publisher's name— Sri Mukut Bhattacharyya.
Nationality— Indian
Address— Gauhati University Campus, Jalukbari, Kamrup.
 6. Place of publication— Natun Prithivi office, Nijarapar,
(complete postal address) P. O.—Gauhati-3
 7. Printer's name— Sri Mukut Bhattacharyya.
Nationality— Indian
Address— Gauhati University Campus, Jalukbari.
 8. Name of the printing press where printing is to be conducted and the true and precise situation and description of the premises on which the press (s) is installed.—
Presaka Press; Ujanbazar, Gauhati.
 9. Editor's name— Dr. Hiren Gohain.
 10. Owner's name (s)—(1) Dr. Deboprasad Baruah (2) Dr. Hiren Gohain (3) Anil Kumar Roychoudhury (4) Tarak Ch. Goswami (5) Mukut Bhattacharyya.
(a) Particulars of— Natun Prithivi Parishad,
individual(s), or of the Firm, Co- with its head office at
operative Society or Association Nijarapar, Gauhati-3
which owns the Magazine. Secretary, Mukut Bhattacharyya.
 11. Whether the declaration is in respect of :—
(a) New one— New one
- Signature—Mukut Bhattacharyya
Designation—Printer and Publisher.

নতুন পৃথিৱী গটভূমি এনে অৱস্থাতে

(প্রগতিশীল তিনিমহীয়া আলোচনী)

সম্পাদনা সমিতি

ডঃ হীৰেন গোস্বামী

জনিল বান চৌধুৰী

তাৰকচন্দ্ৰ গোস্বামী

প্রথম বছৰ

১৯৭২

দ্বিতীয় সংখ্যা

ফেব্ৰুৱাৰী

Declaration under section 5 of the Press and Registration of Books Act, 1947

I, Shri Mukut Bhattachar
Bhattacharyya, aged 32 ye
publisher of the Natun
Gauhati, Assam
given by

সূচী-পত্ৰ

বিষয়	পৃষ্ঠা
সম্পাদকীয়	১
বাষ্ট্ৰৰ স্ৰাপন আৰু সহিংস বিপ্লৱ (অনুবাদ)	১৩
কবিতা	১৭
বভুবাবুৰ গেবেজ (গল্প)	১৮
ন মাটিৰ মাত (কবিতা)	৩০
দক্ষিণ গোৱালপাৰাৰ জনজাতিৰ সমস্যা	৩১
গান্ধী আৰু নৈতিকতা	৪৮
এটা নতুন স্বৰ্ঘ্য (একাংকিকা)	৬৬
গাৰো সমাজত বিৱৰ্তন	৭৭
ককাইদেউ আৰু আমি (গল্প)	৮৬
✓ মাক্ৰীয় দৃষ্টিভঙ্গীত বাংলাদেশৰ সংগ্ৰাম	১০৩
ভাৰতবৰ্ষত সাম্ৰাজ্যবাদ (অনুবাদ)	১২৭
অসমত বস্ত্ৰৰ দামৰ উদ্ধৃষ্ণী গতি	১৩৭
সংস্কৃতি সংবাদ	১৫২
অক্লান্ত প্ৰাণ (অনুবাদ)	১৬২
শ্ৰীমন্ত শংকৰ আৰু অসমৰ ইতিহাস	১৬৭

গুৱাহাটীৰ প্ৰেছক ছপাশালত শ্ৰীমুকুট ভট্টাচাৰ্য্যৰ দ্বাৰা মুদ্ৰিত আৰু প্ৰকাশিত।

॥ মূল্য ২.৫০ টকা ॥

সংবাদ সাধাৰণ নিৰ্বাচনৰ গটভূমি এনে অৱস্থাতে

পাক-ভাৰত যুদ্ধৰ প্ৰাথমিক অনিশ্চয়তাৰ প্ৰথম কেইদিমানত গুণা-গঠা চলিছিল যে সাধাৰণ নিৰ্বাচন পিচুৰা হ'ব আৰু সেই সম্পৰ্কে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে এখন খচৰা আইনো তৈয়াৰ কৰিছিল। পিচে যুদ্ধখনৰ সফল পৰিসমাপ্তিৰ সন্দৰ্ভত সিদ্ধান্ত হ'ল যে সময়মতেই নিৰ্বাচন হ'ব। এইটো নিতান্তই শুভ লক্ষণ। কিন্তু মানুহে আশা কৰিছিল যে ন্যায় আৰু অবাধ নিৰ্বাচনৰ স্বাৰ্থত জৰুৰী অৱস্থা আৰু ভাৰত বক্ষা বিধি তুলি লোৱা হ'ব, বিভিন্ন দমনমূলক আইন প্ৰত্যাহাৰ কৰা হ'ব আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিৰ শাসনত পশ্চিম বঙ্গৰদৰে ঠাইত চলাই ৰখা সত্ৰাসৰ ৰাজনীতি পৰিহাৰ কৰা হ'ব (The Statesman Feb.)—অৰ্থচ এই বিলাক প্ৰবাদমে চলি আছে। নিৰ্বাচন এটা ডাঙৰ ৰাজনৈতিক সংগ্ৰাম। সেইবাবে শাসক পাৰ্টিৰ উদ্যোগত চলা নানা প্ৰতিবন্ধক সত্ত্বেও গণতন্ত্ৰপ্ৰিয় লোকে চেলেঞ্জ গ্ৰহণ কৰিছে।

নিৰ্বাচন হৈছে নীতিৰ সংগ্ৰাম। কি নীতিৰে আগ বাঢ়িলে দেশৰ আৰু জনসাধাৰণৰ উন্নতি হ'ব, কি নীতি পৰিহাৰ কৰিলে এনে অগ্ৰগতি সন্নিহিত কৰিব পৰা হ'ব তাৰ ওপৰত মতবাদৰ জৰিয়তে পস্থা নিৰ্দ্ধাৰিত হ'ব। প্ৰথমতে বিচাৰ কৰি চোৱা দৰকাৰ কি পটভূমিত এই নিৰ্বাচন অনুষ্ঠিত হ'বলৈ গৈছে।

বাংলাদেশৰ মুক্তি এক যুগান্তকাৰী ঘটনা। সাম্ৰাজ্যবাদৰ লগত লগুণ-গাঠি বন্ধাৰ দলত যি ষড়যন্ত্ৰৰ যোগে ধৰ্ম্মৰ ভিত্তিত দেশ বিভাগ হৈছিল, সেই ধৰ্ম্মান্তৰৰ ওপৰত বাংলাদেশৰ স্বাধীনতাই প্ৰচণ্ড আঘাত দিছে, আক্ৰমণকাৰী মাৰ্কিন সাম্ৰাজ্যবাদক এই উপমহাদেশত পৰ্য্যদন্ত কৰাৰ পথ মোকলাই দিছে। ঐতিহাসিক স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ সাকল্যৰ মাজেৰে বাংলাদেশৰ জনসাধাৰণে বীৰোচিত সংগ্ৰাম কৰি লাখ লাখ শহীদৰ আত্মত্যাগৰ ফলত জাতীয় মুক্তি সংগ্ৰামৰ ইতিহাসত এক গৌৰৱৰ মণ্ডিত দৃষ্টান্ত ডাঙি ধৰিছে। ভাৰতৰ সকলো মানুহেই ঐক্যবদ্ধভাবে বাংলাদেশৰ মুক্তি যুদ্ধক দেখে-কেহে সহায় কৰিছিল, ভাৰতীয় সৈন্তই মুক্তি বাহিনীৰ সহযোদ্ধা হিচাপে বাংলাদেশৰ মাটিত প্ৰাণ

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : দ্বিতীয় সংখ্যা

Declaration under section 5 of the Press and Registration of Books Act

I, **Shri. Mukut**

নামত জাপি দিয়া কৰা বোজা আৰু বস্ত
আতৰিক্ত দায়ৰ মেটমৰা ভাৰখন জনসাধাৰণে অকুঠভাবে বহন
কৰিছিল। সমগ্ৰ দেশৰ সমবেত আৰু ঐক্যবদ্ধ প্ৰচেষ্টাৰ বলতে বাংলাদেশৰ
মুক্তি সংগ্ৰামৰ ক্ষেত্ৰত ভাৰতৰ নীতি আৰু কাৰ্য্যপদ্ধতিৰ বিজয় সম্ভৱ হৈছে।
কবলৈ গ'লে আৰম্ভণিতে ভাৰত চৰকাৰৰ বাংলাদেশ নীতি হোইকা-পিচলা
গতিত চলিছিল, এই নীতি আছিল দোহুল্যমানতাৰ নীতি। কিন্তু বাংলা-
দেশৰ বিজয়ৰ পিচত সাকল্যৰ সকলোখিনি বাহবা লবলৈ শাসক শ্ৰেণীয়ে
উঠিপৰি লাগিছে, জাতীয় প্ৰচেষ্টাৰ দ্বাৰা অৰ্জিত ফলক পাৰ্টিগত ৰাজনৈতিক
পুঞ্জিত পৰিণত কৰাৰ হীন প্ৰচেষ্টা চলিছে। পাৰ্টি হিচাবে শাসক কংগ্ৰেছে
বাংলাদেশৰ কাৰণে বিশেষভাবে কিবা অধিক ত্যাগ কৰিছিল নে কিবা আনে
নোবোৰা বা বব নোৱাৰা বোজা বহন কৰিছিল সেইটো চৰকাৰৰ প্ৰচাৰ
বিভাগ বা অনাতাঁৰ বিভাগে এতিয়াও জনোৱা নাই। মাথোন হৈ-চৈ শুমা
গৈছে যে প্ৰধানমন্ত্ৰীয়ে বাংলাদেশ সম্পৰ্কে তিনিটা প্ৰতিশ্ৰুতি কৰিছিল, তিনিও
টাকে পূৰণ কৰিছে; নিৰ্বাচনত দিন চমু চাপি অহাৰ লগে লগে প্ৰতিশ্ৰুতি
পালনৰ সংখ্যা চাৰিটা হৈছেগৈ। এই কথা পৰিষ্কাৰ যে এটা জাতীয় প্ৰচেষ্টা
আৰু সাকল্যক পাৰ্টিগত স্বাৰ্থত ব্যৱহাৰৰ যোগেদি মোহ সৃষ্টি কৰি শাসকদলে
ভোট বৈতৰণী পাৰ হব বিচাৰিছে। এই কাৰণেই বাংলাদেশৰ মূলধন ভগ্নাই
ক্ষুদ্ৰ ৰাজনৈতিক লাভ আদায় কৰাৰ অশোভনীয় বাস্তৱতা। অধিক কি নানা
সৰুট, ড্ৰাণৰ উপায় হিচাপে শাসকবৰ্গই বাংলাদেশৰ বিষয়টোক ব্যৱহাৰ
কৰিছে।

নকলেও হব যে আমাৰ দেশৰ অৰ্থনৈতিক সংকট তীব্ৰতৰ হৈ উঠিছে
আৰু ইয়াৰ প্ৰতিফলন ৰাজনীতি, সমাজ, সংস্কৃতি তথা জনজীৱনৰ সকলো
ক্ষেত্ৰতে দেখা গৈছে।

স্বাধীনতাৰ ২৫ বছৰ মূৰত ভাৰতৰ জন সংখ্যাৰ প্ৰায় পাচ ভাগৰ
এভাগ, অৰ্থাৎ ১১ কোটি মানুহে গাইপতি মাহেকত ১১ টকাৰে চলিব লাগে;
চহৰ অঞ্চলত শতকৰা ৫৮ ভাগ মানুহে দৈনিক ২০ পইচাৰে চলিব লাগে
আৰু গাওঁ অঞ্চলত শতকৰা ৭৮ ভাগৰ অৱস্থা তাতোকৈ শোচনীয়। বস্তৰ
এই জুই-চাই দায়ৰ দিনত এই কেইটা পইচাৰে কি সোপাটো কিনিব পাৰি?

নতুন পৃথিৱী

ফেব্ৰুৱাৰী : ১৯৭২

সাধাৰণ নিৰ্বাচনৰ পটভূমি

২৫ বছৰীয়া এক পাৰ্টিৰ শাসনৰ পিচত মানুহৰ এনে দুৰৱস্থা। এনে অৱস্থাতে
“স্থায়ী চৰকাৰ” গঠনৰ নামত শাসকদলে ভোট বিচাৰিছে। স্থায়ী চৰকাৰ
বোলা বস্তুটো ২৫ বছৰেই বৰ্তমানৰ ভাৰতজোৰা শাসক পাৰ্টিয়ে পাই আহিছে।
মাজতে মাত্ৰ দুই চাৰি বছৰহে কেইখনমান ৰাজ্যত আন পাৰ্টিৰ চৰকাৰ
চলিছিল : ১৯৫৭—৫৯ চনত কেৰালাত কমিউনিষ্ট পৰিচালিত চৰকাৰ আছিল,
তেতিয়াৰ কংগ্ৰেছ সভানেত্ৰী শ্ৰীমতি ইন্দিৰা গান্ধীৰ অহুমোদননতে সেই চৰকাৰ
ভাঙি দিয়া হয়; ১৯৬৭ চনৰ সাধাৰণ নিৰ্বাচনৰ পিচত কেইবাখনো ৰাজ্যত
অ-কংগ্ৰেছী চৰকাৰ গঠিত হৈছিল; কিন্তু কেন্দ্ৰীয় ক্ষমতাৰ কল্যাণত নানা
তৰহৰ ষড়যন্ত্ৰ কৰি কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে সেইবোৰ ভাঙি দি সম্ভৱপৰ ক্ষেত্ৰত
দলীয় চৰকাৰ বহুৱাইছে, কেৰালাত বামপন্থীৰ নাম লোৱা দক্ষিণপন্থী সংশোধন-
বাদীৰ লগত একেলগে চৰকাৰ কৰিছে আৰু এনে ফন্দিকিৰিৰ চলাব নোৱাৰিলে
জাপি দিছে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ শাসন; তাৰোপৰি শাসন যে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ শাসনৰেই
নামান্তৰ তাক সকলোৱে জানে। গতিকে স্থায়িত্ব শাসকদলে যোৱা ২৫ বছৰেই পাই
আহিছে। তাৰ উপৰি একেটা পৰিয়ালৰ লোকেই অধিক সময় প্ৰধান মন্ত্ৰী
হৈ আহিছে : লালবাহাদুৰ শাস্ত্ৰী আৰু শ্ৰীগুণজাৰিলাল নন্দ মাত্ৰ দুবছৰমানৰ
কাৰণেহে স্থায়ী-অস্থায়ী প্ৰধান মন্ত্ৰী আছিল; বাকী গোটোইখিনি সময়ৰ প্ৰধানমন্ত্ৰী
আছিল পণ্ডিত জৱহৰলাল নেহৰু আৰু এই সপ্তম বছৰ ধৰি তেখেতৰ দুহিতা
শ্ৰীমতি ইন্দিৰা গান্ধী। এনে স্থায়িত্ব বহুতৰে ভাগ্যত নঘটে, কিন্তু ফল হৈছে কি ?

যোৱা ৩ ফেব্ৰুৱাৰীত ভাৰতৰ ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে কেৰালা ৰাজ্যৰ কাৰকাচলত এটা
হাৰ্চপটেলৰ আধাৰশিলা স্থাপনৰ সময়ত কৈছিল : ‘স্বাধীনতা লাভৰ ২৫ বছৰ
পিচতো দেশৰ ব্যাপকতম অংশৰ মানুহৰ কাৰণে জীৱন যাত্ৰাৰ নিম্নতমমানো
চৰকাৰে সৃষ্টি কৰিব পৰা নাই।’ বোৱা লোক সভাৰ নিৰ্বাচনৰ সময়ত
‘গৰিবী হটাও’ ধ্বনি আড়ম্বৰেৰে সৈতে উচ্চাৰিত হৈছিল, কিন্তু কাৰ্য্যত:
দৰিদ্ৰ্য্য বাঢ়িছে গৈছে। বহু বিঘোষিত ভূমি সংস্কাৰ পৰ্বত প্ৰমাণ ভূৱাত পৰিণত
হৈছে। এহাতে খেতিয়ক মাটিৰপৰা উচ্ছেদ কৰা আৰু আনহাতে নিজে কৰা
চিলিং আইনকো ফাকি দিয়াত সহায় কৰি মাটি মহাজনী বৃদ্ধি কৰা এয়ে
হৈছে ভূমি সংস্কাৰৰ আচল চেহেৰা। অসমৰ গাওঁ অঞ্চলত শতকৰা ৫৫ ভাগ
পৰিয়ালৰ হাতত মাটিৰ শতকৰা ৩৪ ভাগ জমা হৈ আছে আৰু আনহাতে

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : দ্বিতীয় সংখ্যা

শতকৰা ৩০ ভাগৰ হাতত পৰিছে মাত্ৰ শতকৰা ১৫ই ভাগ মাটি। যোৰহাটৰ কৃষি অৰ্থনীতি গৰেণা কেঞ্চই অসম উপত্যকাৰ কেইখনমান গাঁৱত চলোৱা এটা সমীক্ষাৰ শেহতীয়া তথ্য মতে অসমৰ শতকৰা ১৭ ভাগ কৃষকৰ একেবাৰে খেতিৰ মাটি নাই, শতকৰা ২২ ভাগৰ ভাগৰ ৩ বিঘাৰ কম, আৰু শতকৰা মাটি প্ৰায় ১৮ ভাগৰ ১৫ বিঘাৰ কম আছে। উক্ত হিচাপমতে অসমত ক্ষুদ্ৰ কৃষকৰ সংখ্যা শতকৰা প্ৰায় ৭৮ ভাগ। ভূমি সংস্কাৰৰ নামত তেলিৰ মুৰত তেল দিয়া নীতি লৈ মাটি মহাজনী শ্ৰেণীক আৰু ডাঙৰ জমিদাৰ হবলৈ সুবিধা দিয়া হৈছে।

নিবহুৱা সমস্যা ই ভয়াবহ আকাৰ ধাৰণ কৰিছে। নিবহুৱাৰ সংখ্যা দি লাভ নাই, কাৰণ দুইকোটি নিবহুৱাৰ উপৰিও বছৰেকত লাখ লাখ নতুন নিবহুৱাৰ সৃষ্টি হয় আৰু অৱস্থা আয়ত্তৰ বাহিৰলৈ যোৱা কাৰণে চৰকাৰেও হিচাপ প্ৰকাশ কৰিবলৈ এৰি দিছে। কিন্তু আতুৱা ভৰা প্ৰচাৰৰ পৰা শাসকবৰ্গ বিৰত হোৱা নাই। নিৰ্বাচনৰ আগে আগে কৰ্মসংস্থানৰ প্ৰতিশ্ৰুতি দিয়া হয়। লোকসভাৰ কাৰণে যোৱা মধ্যৰাত্ৰী নিৰ্বাচনৰ সময়ত খুব ঢাক-ঢোল পিতি ঘোষণা কৰা হৈছিল যে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে নিবহুৱা আৰু আধা নিবহুৱাসকলৰ কৰ্মসংস্থানৰ অৰ্থে ৫০ কোটি টকাৰ এক জৰুৰী কাৰ্য্যসূচী তৈয়াৰ কৰিব; কাৰ্য্যসূচীখনত কোৱা হৈছিল যে ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰতিখন ৰাজ্যৰ প্ৰতিখন জিলাত অন্ততঃ এহেজাৰ মানুহক দৰমহাৰ কাৰণে কাম দিয়া হ'ব, আৰু এইভাবে নিয়োগ পোৱা প্ৰতিজন নিবহুৱা বা আধা নিবহুৱাই মাহেকত এশ টকা উপাৰ্জন কৰাৰ নিশ্চয়তা থাকিব। কিন্তু গাওঁ অঞ্চলত কৰ্মসংস্থানৰ এই বহু বিঘোষিত পৰিকল্পনা চৰকাৰৰ আন আন পৰিকল্পনাৰ দৰে ব্যৰ্থতাৰ পৰ্য্যবসিত হৈছে। কেন্দ্ৰীয় কৃষি দপ্তৰৰ মন্ত্ৰী শ্ৰীশ্ৰেৰ সিঙে পৰ্য্যন্ত স্বীকাৰ কৰিবলৈ বাধ্য হৈছে যে নিবহুৱাক কাম দিয়াৰ কাৰ্য্যসূচীখনৰ অগ্ৰগতিতো অসম্ভাৱজনক হৈছেই, বৰং কেইবাখনো ৰাজ্যত নিৰ্দ্ধাৰিত টকাকে খৰচ কৰিব পৰা হোৱা নাই।

অতীতৰ অভিজ্ঞতাই দেখুৱায় যে নিৰ্বাচনৰ আগ মুহূৰ্ত্তত কৰ্মসংস্থানৰ টোপ দেখুৱাটো শাসক শ্ৰেণীৰ অভ্যাসত পৰিণত হৈছে। ১৯৬২ চনৰ নিৰ্বাচনৰ আগ মুহূৰ্ত্ততো নিবহুৱাক কাম দিব বুলি ১৯৬১ চনত তৃতীয় পৰিকল্পনাত গাওঁ অঞ্চলৰ নিবহুৱাসকলৰ কৰ্মসংস্থানৰ কাৰণে চৰকাৰে ১৫০ কোটি টকীয়া কাৰ্য্যসূচী এখন

ঘোষণা কৰিছিল। এইখন আঁচনিত কোৱা হৈছিল যে এই টকাৰে তৃতীয় পৰিকল্পনাৰ প্ৰথম বছৰত একলাখ নিবহুৱাক কাম দিয়া হ'ব আৰু এই সংখ্যা বাঢ়ি গৈ পৰিকল্পনাটোৰ শেহৰ বছৰত ২৫ লাখ মানুহৰ কামৰ সংস্থান কৰা হ'ব। কিন্তু ফল হল ফুটুকাৰ ফেন। নিবহুৱাৰ কৰ্মসংস্থানৰ টকা ১৫০ কোটিৰ পৰা কাটি ১২ কোটি কৰা হল, আৰু কু-শাসনমূলক পৰিচালনাৰ ফলত কৰ্মসংস্থানৰ নামত লেহেমীয়া গতিত প্ৰজেক্টৰ কাৰণে টকা অনুমোদন কৰাৰ ফলত শোষণ বাঢ়িলহে। সাধাৰণ মানুহৰ স্বাৰ্থলৈ আওকাণ কাৰ আমোলাতাত্মিক কাৰ্য্যদাৰে শাসন চলালে ফল এনে হ'বলৈ বাধ্য। জমিদাৰ পুঞ্জিপতি শ্ৰেণীৰ স্বাৰ্থত চলা চৰকাৰে এইবাৰৰ নিৰ্বাচনৰ আগমুহূৰ্ত্ততো পুৰণা চাল খেলিব বিচাৰিছে। যোৱা ১২ ফেব্ৰুৱাৰীত প্ৰকাশ যে নিবহুৱা সমস্যা সম্পৰ্কীয় তথাকথিত বিশেষজ্ঞ কমিটিয়ে অহা দুবছৰত ৪০ লাখ মানুহে গাওঁ অঞ্চলত কাম পোৱাৰ উদ্দেশ্যে ২০০০ কোটি টকীয়া আঁচনি এখন গ্ৰহণৰ কাৰণে চৰকাৰৰ ওচৰত অনুমোদন জনাইছে। অভিজ্ঞতাই দেখুৱায় যে ইয়াত এক নিৰ্বাচনী চাল। তাৰোপৰি এই আঁচনি কাৰ্য্যকৰী কৰাৰ কাৰণে ২০০ কোটি টকা প্ৰথমতে আহিব লাগিব বাজেটৰ পৰা। ইয়াৰ অৰ্থ হৈছে সাধাৰণ মানুহৰ ওপৰত কৰৰ বোজা আৰু বাঢ়িব।

কেন্দ্ৰীয় বিত্তমন্ত্ৰী শ্ৰীচ্যবনে সিদিনাখন কৈছেই যে ৰাজহ বিভাগীয় সূত্ৰৰ পৰা দেশ উন্নয়ন আৰু বাংলাদেশৰ সহায়ৰ কাৰণে আৰু টকা সংগ্ৰহ কৰিব লাগিব। ইয়াৰ অৰ্থ এই যে নিৰ্বাচনৰ পিচত দাঙি ধৰিব খোজা কেন্দ্ৰীয় বাজেটত সাধাৰণ মানুহৰ মূৰ ওপৰত অধিক কৰৰ বোজা জাপি দিয়া হ'ব। যোৱা কেন্দ্ৰীয় বাজেটত ঘাটি ২৫০ কোটি টকা দেখুৱালেও ডিচেম্বৰ মাহত এই ঘাটিৰ পৰিমাণ ২০০ কোটি টকা হয়গৈ। বাংলাদেশৰ ভগনীয়াসকলৰ কাৰণে ৭০ কোটি টকাৰ 'সাময়িক' কৰ বহুৱা হৈছিল। কেন্দ্ৰীয় পৰিকল্পনা মন্ত্ৰী শ্ৰীশ্ৰেৰ নিয়ামে কিছুদিনৰ আগতে হিচাব কৰি দেখুৱাইছিল যে চলিত পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনাৰ শেহৰ দুই বছৰত অন্ততঃ ১৫০০ কোটি টকা তুলিব লাগিব। এই সকলোবোৰৰ অৰ্থ হৈছে কৰৰ যোগেদি নতুন অৰ্থ সংগ্ৰহৰ এটা মাত্ৰ উপায়কেই শাসক কংগ্ৰেছৰ চৰকাৰে জানে। সেইটো হৈছে সাধাৰণ মানুহৰ ওপৰত অধিক পৰিমাণে কৰৰ বোজা জাপি দিয়া। দেশৰ উন্নয়নৰ কাৰণে, প্ৰতিবেশী বন্ধু ৰাষ্ট্ৰ বাংলাদেশৰ বিধ্বস্ত অৰ্থনীতিৰ পুনৰ গঠনত সহায়ৰ কাৰণে নিশ্চয় টকা লাগে। কিন্তু কোন যুক্তিত বাৰে বাৰে নতুন নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : দ্বিতীয় সংখ্যা

কৰাৰ সকলো বোজা সাধাৰণ মানুহে বহন কৰিব লাগে? একচেটিয়া পুঁজিপতি আৰু ডাঙৰ ডাঙৰ জমিদাৰবোৰৰ পৰা কৰ আদায় কৰা নহয় কিয়? চৰকাৰী তথ্যমতেই প্ৰকাশ যে দেশত প্ৰায় ৮০০ কোটি টকাৰ বাকী কৰ উঠাবলৈ আছে; পিচপৰা অসমতেই চৰকাৰী শিতানৰ অনাদায়ী কৰ আৰু সকলো ধৰণৰ অনাদায়ী ধাৰৰ সংখ্যা হ'ব ১৫৬ কোটি টকা; দেপত কলা টকাৰ লেন-দেন সম্পৰ্কে তদন্ত কৰিবলৈ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে নিয়োগ কৰা ৰাষ্টি কমিটিৰ প্ৰতিবেদনতে প্ৰকাশ যে বছৰেকত ১৪০০ কোটি টকাৰ লেন-দেন হয়; আৰু বিভিন্ন হিচাবত প্ৰকাশ যে কলা টকাৰ পৰিমাণ ৪০০০ ৰ পৰা ৫০০০ কোটি টকা পৰ্য্যন্ত হ'বগৈ। কলা বজাৰৰ কলা টকা বাঢ়িবলৈ দি আৰু একচেটিয়াপতিহঁতক আয়কৰ আদি ফাঁকি দিয়াৰ সুবিধা দি শাসক বৰ্গই জন বিৰোধী কৰ নীতি চলাই সাধাৰণ মানুহৰ ওপৰত অত্যাচাৰ আৰু নিপেষণৰ মাত্ৰা বঢ়াইছে। শাসক কংগ্ৰেছৰ কৰনীতি পৰিবৰ্তন নকৰিলে দেশৰ অগ্ৰগতি সম্ভৱ নহয়।

১৯৬২ চনত কংগ্ৰেছ দুভাগ হোৱাৰ পিছত শাসনাধীন কংগ্ৰেছে চৰকাৰৰ ভাবমূৰ্ত্তি বঢ়োৱাৰ উদ্দেশ্যে সমাজতন্ত্ৰৰ বুলি আওৰাবলৈ ধৰে আৰু প্ৰচাৰ কৰে যে একচেটিয়াপতিতন্ত্ৰক খৰ্ব কৰি সমাজতন্ত্ৰৰ ভিত্তি ৰচনা কৰা হ'ব। কিন্তু দৰাচলতে একচেটিয়া গোষ্ঠীৰ স-সুবিধা বাঢ়িছেহে। সংবিধানৰ ধাৰা কেইটা-মানৰ সংশোধনী হ'লেই সমাজতন্ত্ৰ অহা হ'লে চতুৰ্বিংশৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ষষ্ঠবিংশ সংশোধনী পাচ হোৱাৰ লগে লগেই সমাজতন্ত্ৰ আহি গলহেতেন। ব'ত দেশৰ মানুহে দেশী-বিদেশী সকলো বন্ধ জাতীয় কৰণ দাবী জনাইছিল, সেই ক্ষেত্ৰত মাত্ৰ ১৪ টা বন্ধৰহে জাতীয়কৰণ কৰা হ'ল আৰু মূলতঃ ইয়াৰ সুবিধা লাভ কৰিছে বৃহৎ ব্যৱসায়ী প্ৰতিষ্ঠান আৰু ন ধনীৰ গোষ্ঠীবোৰে। মহলানবিশ কমিটিয়ে দেখুৱাইছিল যে দেশৰ পৰিকল্পিত অৰ্থনীতিৰ উন্নয়ন ব্যৱস্থাৰ সুযোগ লৈ একচেটিয়া পুঁজিপতি গোষ্ঠীৰ সংখ্যা বাঢ়ি ৭৫টা পৰিয়ার হৈছেগৈ; এওঁলোকৰ হাততে দেশৰ সম্পদ কেন্দ্ৰীভূত হৈছে। প্ৰবল জনমতৰ হেচাত পৰি কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে ১৯৬২ চনত 'মনোপলিজ এণ্ড ৰেছট্ৰিক্টিভ ট্ৰেড প্ৰেক্টিচেস্ এণ্ড' পাচ কৰোৱাবলৈ বাধ্য হয় আৰু ১৯৭০ চনত একচেটিয়া কাৰবাৰ খৰ্ব কৰাৰ উদ্দেশ্য লৈ এটা আয়োগ বহুৱায়। কিন্তু

কাৰ্য্যতঃ দেখা গৈছে যে টাটা-বিৰলা আদি একচেটিয়া পুঁজিপতি গোষ্ঠীৰ প্ৰতিষ্ঠানক আগৰ দৰেই লাইচেন্স দি ধকা হৈছে, একচেটিয়া ব্যৱসায়ী গোষ্ঠীৰ মাজত বিবিধ প্ৰতিষ্ঠানৰ মিলনৰ যোগেদি সিবিলাকক আৰু একচেটিয়া হ'বলৈ সুবিধা দিয়া হৈছে, আৰু একচেটিয়া কাৰবাৰী গোষ্ঠীবিলাকৰ অসং ব্যৱসায় সম্পৰ্কে তদন্ত কৰা প্ৰতিবেদনবিলাকো প্ৰকাশ কৰা হোৱা নাই। মুখত সমাজতন্ত্ৰৰ নাম কাঢ়ি কাৰ্য্যতঃ একচেটিয়া পুঁজিতন্ত্ৰক টনকিয়াল হ'বলৈ দিয়াটোৱেই হৈছে বৰ্তমানৰ শাসকবৰ্গৰ নীতি। এনে নীতিক পৰাস্ত কৰিব নোৱাৰিলে দেশৰ স্বাভাৱিক বিকাশৰ পথ কষ্টকৰিহীন কৰিব নোৱাৰি।

ক্ষমতাবীষ্ট দলৰ নিৰ্বাচনী ঘোষণা পত্ৰত 'আৰ্থিক পূৰ্ণ স্বৰাজ' স্থাপন তথা আত্মনিৰ্ভৰশীল অৰ্থনৈতিক বিকাশৰ ওপৰত ঘোষণা জাৰি কৰা হৈছে। পাক-ভাৰত সংবৰ্ষৰ সময়ত মাৰ্কিন সাম্ৰাজ্যবাদী চৰকাৰে ভাৰতৰ প্ৰতি শত্ৰুতা কৰি চকুত আঙুলি দি দেখুৱাইছিল যে মাৰ্কিন অৰ্থনৈতিক সাহায্য আচল অৰ্থনৈতিক সাহায্য নহয়, ই সাহায্য লোৱা দেশৰ ওপৰত ৰাজনৈতিক হেচা দিয়াৰ হাথিয়াৰ হে মাথোন। বৈদেশিক সাহায্য, বিশেষকৈ মাৰ্কিন সাম্ৰাজ্যবাদী সাহায্য নোহোৱাকৈ দেশৰ সম্পদৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি আত্মনিৰ্ভৰশীল হ'ব পৰাটো জাতীয় স্বাৰ্থ আৰু মৰ্যাদা উত্তৰণৰ পৰা জৰুৰীভাবে প্ৰয়োজনীয়। অতদিনে ১৯৫১ চনৰ এপ্ৰিলৰ পৰা ১৯৭০ চনৰ অক্টোবৰ মাহলৈকে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে সাম্ৰাজ্যবাদী মাৰ্কিন যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ পৰা ঋণ আৰু অনুদান হিচাবে প্ৰায় ৭১৮৪ কোটি টকা গ্ৰহণ কৰিছিল; তাৰোপৰি মাৰ্কিন নিয়ন্ত্ৰিত বিশ্ববন্ধ আৰু ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত ইণ্টাৰ-নেশ্বনেল ডেভেলপমেণ্ট এচচিয়েশ্বন'ৰ পৰা ঋণ আৰু অনুদান হিচাবে উক্ত সময়টোত পাইছিল ১৭৬৪ কোটি টকা। বাংলাদেশৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ সময়ত আৰু এই পৰিপ্ৰেক্ষিতত দেশৰ জনসাধাৰণৰ মাৰ্কিন সাম্ৰাজ্যবাদ-বিৰোধী মনোভাৱৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা জনোৱা হলে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে মাৰ্কিন চৰকাৰ তথা ব্যক্তিগত প্ৰতিষ্ঠানৰ দেনা পৰিশোধ বৰ্তমানৈ বন্ধ ৰাখিলেহেতেন, 'পি-এল ৪৮০'ৰ টকা আৰু মাৰ্কিন নিয়ন্ত্ৰিত সকলো ব্যৱসায়ী প্ৰতিষ্ঠান আৰু কোম্পানী তথা পুঁজি বাজেয়াপ্ত কৰি জাতীয়কৰণ কৰিলেহেতেন, আৰু মাৰ্কিন সাম্ৰাজ্য-নতুন পৃথিৱী

বাদী একচেটিয়া পুঁজিৰ প্ৰয়ল অদ্ভ বিশ্ব বেঙ্কৰ পৰাও সাহায্য নোৱাটো বন্ধ ৰাখিলেহেতেন। এই প্ৰসঙ্গত উল্লেখযোগ্য যে এই বিশ্ববেঙ্কৰ দাবী অনুযায়ীয়েই ১৯৬৬ চনত প্ৰধানমন্ত্ৰী ইণ্ডিৰাজীৰ চৰকাৰে টকাৰ বিনিময়হাৰ কমাইছিল। বিশ্ববেঙ্কৰ প্ৰেচিডেণ্ট ৰবাৰ্ট মেক্‌নামাৰা; ভিয়েতনামৰ মুক্তি সংগ্ৰামৰ বিৰুদ্ধে চলা মাৰ্কিনী বৰ্বৰতা আৰু দস্যুতাৰ নায়ক এই মেক্‌নামাৰা। মেক্‌নামাৰাই অলপতে ভাৰত ভ্ৰমণ কৰি গৈছেহি আৰু বিশ্ববেঙ্কৰ পৰা ভাৰতলৈ সহায় দিয়া হ'ব বুলিও কৈ গৈছে আৰু ইয়াতে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আস্থালাভিত হৈছে। মাৰ্কিন সাহায্যৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীলতা দূৰ কৰি আত্মনিৰ্ভৰশীল হোৱাৰ ভাৰতীয় সংগ্ৰামত মাৰ্কিন স্বার্থৰ বাহক মেক্‌নামাৰাই আমাক সহায় কৰিব আৰু বিশ্ববেঙ্কেই আমাৰ অৰ্থনৈতিক গাঁঠনিৰ অগ্ৰতম লাইখুটা, এনে হাস্যাত্মক যুক্তি মানি চলিলে আৰু তাত ভোল গ'লে দেশত বিদেশী অৰ্থনৈতিক উপ-নিবেশবাদ চলিব। দেশৰ স্বার্থ আৰু জাতিৰ স্বার্থত এনে বিদেশী পুঁজি তোষণ নীতি পৰিহাৰ কৰিব লাগিব, ইয়াৰ ভিত্তিত জনমত জাগ্ৰত হৈ উঠিব লাগিব।

অৰ্থনৈতিক বৈষম্যজনিত অৰাজকতাৰ লগে লগে শিক্ষা-সংস্কৃতিৰ ক্ষেত্ৰতো চলিছে চূড়ান্ত সংকট। জনসাধাৰণৰ ব্যাপকতম অংশ এতিয়াও নিৰক্ষৰ। স্বাধীনতাৰ ২৫ বছৰৰ পিচতো ৫৫ কোটি মানুহৰ ভিতৰত ৩২ কোটিক নিৰক্ষৰ কৰি ৰাখি গণতন্ত্ৰৰ ভেটি মজবুত কৰিব নোৱাৰি। দেশৰ শিক্ষা ব্যৱস্থা আৰু জাতিৰ প্ৰয়োজন আৰু আশা আকাঙ্ক্ষাৰ মাজত কোনো যোগসূত্ৰ নাই। এই শিক্ষা আৰু এই অৰ্থনীতিত ইঞ্জিনিয়াৰ আৰু ভিন ভিন শিল্পত পঢ়ু লোক নিবহুয়া হৈ থাকিব লাগে। প্ৰাথমিক স্তৰৰ পৰা আৰম্ভ কৰি বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰ পৰ্যায়লৈকে প্ৰশাসনীয় বিষয়ৰ নানা বেমেজালি চলি আছে, বিশ্ববিদ্যালয়ৰ স্বায়ত্ত শাসনৰ অধিকাৰ থৰ কৰাৰ নানা কন্দি-কিকিৰ চলি আছে, মাৰ্কিনী ভাবধাৰাৰ দ্বাৰা অনুপ্ৰাণিত হৈ স্নাতক তথা স্নাতকোত্তৰ শিক্ষাৰ পৰিপূৰ্ণ বিকাশৰ পথত হেঙাৰ সৃষ্টিৰ উদ্দেশ্যে তথাকথিত 'মেজৰ বিশ্ববিদ্যালয়' স্থাপনৰ নীতি চলাই যোৱা হৈছে। তাৰোপৰি পশ্চিম বন্ধৰ দৰে ঠাইত শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত যি চলিছে সি সাংঘাতিক। ৰাষ্ট্ৰপতিৰ শাসন ওৰফে কেন্দ্ৰীয় কংগ্ৰেছী শাসনৰ সেই ৰাজ্যত চৰকাৰী সমৰ্থনত সন্মাসৰ ৰাজনীতি চলিছে, শিক্ষাক্ষেত্ৰতো নতুন পৃথিৱী

ফেব্ৰুৱাৰী : ১৯৭২

ইয়াৰ বৰবিহ বিয়পিব ধৰিছে; শাসকদলৰ ছাত্ৰ সংগঠনে তাত পৰীক্ষাত নকল কৰাৰ 'গণতান্ত্ৰিক' দাবী তুলিছে—এই দাবী নামানিলে হেনো ছুৰী পাইপগান চলিব! এনে ভয়াবহ পৰিস্থিতি যাতে আন ঠাইত সৃষ্টি হ'ব নোৱাৰে আৰু যাতে সকলো ঠাইতে শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত আমূল সংস্কাৰ সাধন কৰা হয় তাৰ কাৰণে কাৰ্যকৰীভাৱে বলিষ্ঠ আৰাজ তোলাৰ প্ৰয়োজন হৈ পৰিছে।

স্বাধীনতাৰ পিচৰে পৰা প্ৰায় গোটেই সময় ছোৱাত একচেটিয়া ক্ষমতাৰ অধিকাৰী শাসক কংগ্ৰেছে যি নীতি চলাইছে তাৰ ফলত সকলো ক্ষমতা দিল্লীত কেন্দ্ৰীভূত হৈছে। শাসকদলৰ নীতি হৈছে ভাৰত ইউনিয়নৰ অঙ্গ ৰাজ্যসমূহক সিবিলাকৰ ৰখা প্ৰয়োজনীয় আইন প্ৰণয়নৰ ক্ষমতা আৰু সিবিলাকৰ নিজস্ব সম্পদৰ ন্যায্য অংশৰ পৰা বঞ্চিত কৰা, ফলত অঙ্গ ৰাজ্যসমূহৰ সৃষ্টি আৰু আৰু গণতান্ত্ৰিক বিকাশ বোধ কৰা, আৰু এইভাবে সিবিলাকক কেন্দ্ৰৰ ওপৰত অসহায়ভাবে নিৰ্ভৰশীল কৰি ৰখা। বহু জাতি অধ্যুষিত ভাৰতভূমিত গণতন্ত্ৰৰ মূল ভেটি হ'ল প্ৰতিটো জাতিৰ সমতা আৰু আত্ম শাসনৰ অধিকাৰ। কিন্তু আজি সেই অধিকাৰ বিপন্ন। বৈষম্যমূলক নীতি চলোৱাৰ ফলতে আজি ভিন ভিন ৰাজ্যৰ পৰা অভিযোগ উঠিছে যে কেন্দ্ৰই ৰাজ্যসমূহক কাৰ্যতঃ উপনিবেশত পৰিণত কৰিছে! উদাহৰণ স্বৰূপে, এটা হিচাবমতে কেন্দ্ৰই পশ্চিমবন্ধৰপৰা বছৰেকত প্ৰায় ৫০০ কোটি টকা পায়, অথচ সেই ৰাজ্যৰ উন্নয়নৰ কাৰণে দিয়ে মাত্ৰ ৫০ কোটি টকা!

অসমৰ ক্ষেত্ৰত কেন্দ্ৰৰ বৈষম্যমূলক বৰহাৰ সৰ্বজনবিদিত। অসমৰ চাহ, তেল, খনিজ সম্পদৰপৰা পোৱা ৰাষ্ট্ৰীয় আয়ৰ ওপৰত কেন্দ্ৰই একচেটিয়া পুঁজি পতিৰ কাৰণে দখল বহুৱাই আছে। অসমে তাৰপৰা সামান্য অংশহে পায়। শিল্পায়নৰ অনুমতি দিয়াৰ ক্ষমতা আৰু কেঁচামাল, পুঁজি আদিৰ ওপৰত নিয়ন্ত্ৰণৰ যোগেদি সকলো ক্ষমতা কেন্দ্ৰৰ হাতত। ভাৰতৰ আন আন ৰাজ্যৰ লগতে অসমেও কেন্দ্ৰৰপৰা একো কৰুণা বিচৰা নাই, ভিক্ষাও খোজা নাই। অসমৰ মানুহে কেন্দ্ৰৰ লগত গোলাম হজুৰৰ সম্পৰ্ক বজাই ৰাখিব নিবিচাৰে। অসমৰ উন্নতি আৰু বিকাশৰ কাৰণে ৰাজ্যৰ হাতত লাগে অধিক অৰ্থ, বিস্তৃত অধিকাৰ। এইভাবে অসমৰ ৰাজ্যিক অধিকাৰ বঢ়োৱা আৰু আৰ্থিক সম্পদৰ অধিকতৰ অংশ ৰাজ্যৰ হাতত গতাই দিয়াৰ গ্ৰায়সঙ্গত দাবী নিৰ্বাচনৰ সন্দৰ্ভত প্ৰধানতম নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : দ্বিতীয় সংখ্যা

ৰাজনৈতিক দাবীত পৰিণত হৈছে আৰু হোৱাটো উচিত।

অৱশ্যে দিল্লীৰ চুবুৰীয়া কৰাসকলে কাৰ্য্যতঃ বহুতীয়াগিৰি কৰি 'এক ৰাষ্ট্ৰৰ এক যন্ত্ৰ'ৰ নামত সংবিধানত নিৰ্দেশিত আকাৰতকৈও দৈত্য সদৃশ কেন্দ্ৰ বিচাৰে। সংবিধানৰ অভিন্নৰ ব্যাখ্যা দিব খোজা এই লোকসকলে ভাৰতীয় ইউনিয়নৰ ভিতৰত বিহিত ক্ষমতাবে ৰাজ্যৰ আত্মশাসনৰ অধিকাৰ কি তাক বুজি নাপায় বা বুজিবলৈ চেষ্টা নকৰে; অধিক কি, যন্ত্ৰৰ নাম লোৱাসকলে যান্ত্ৰিক গতিত স্বয়ংক্রিয়ভাবে কেন্দ্ৰৰ বহুতীয়াগিৰি কৰি ৰাজ্যৰ স্বাৰ্থ জলাঞ্জলি দিয়ে।

পাইবিলে নচলিব যে বৃটিছৰপৰা উত্তৰাধিকাৰী স্বত্বে পোৱা ভেদ নীতিৰ বাহক হৈ সৃষ্টি অৰ্থনৈতিক বিকাশৰ পথ নলৈ শাসক চক্ৰই যি অৱস্থাৰ সৃষ্টি কৰিছিল, তাৰেই অৱধাৰিত ফলস্বৰূপে পূৰ্ব অঞ্চলত কেইবাখনো ৰাজ্য গঠিত হৈছে। এইটো ঠিক যে সহযোগিতাৰ ভিত্তিত পুনৰ গঠিত ৰাজ্যসমূহ চলিব লাগিব। কিন্তু এইটোও ঠিক যে অসমৰ শাসকদলৰ নবীন প্ৰবীন উভয় অংশৰ নেতৃত্বৰ দুৰ্বলতাৰ সুযোগ লৈ আৰু জৰুৰী অৱস্থাবোৰ সুযোগ লৈ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে অসমৰ ওপৰত উত্তৰ-পূৰ্ব পৰিষদখন জাপি দিছে। এই পৰিষদ কাৰ্য্যকৰী হলে অসম এখন উপৰাজ্য বা কেন্দ্ৰীয় শাসিত ৰাজ্য ক্ষেত্ৰতহে পৰিণত হব। গতিকে অসমৰ মৰ্যাদা অৱনমিত কৰা উত্তৰ-পূৰ্ব পৰিষদ আইন খন প্ৰত্যাহাৰ কৰাটো এই সময়ৰ এটা প্ৰধান ৰাজনৈতিক দাবীত পৰিণত হৈছে। আজিৰ প্ৰয়োজন 'উপদেষ্টামূলক পৰিষদ'ৰ চাইনবোৰ্ডৰ তলত কেন্দ্ৰৰ একাধিপত্য স্থাপন নহয়, প্ৰয়োজন ৰাজ্যৰ উন্নতিৰ কাৰণে অধিক অৰ্থ দিয়া, সংবিধানৰ কেন্দ্ৰীয় আৰু মিলিত লিষ্টৰপৰা কিছুমান বিষয় ৰাজ্যই আইন কৰিব পৰা লিষ্টলৈ স্থানান্তৰিত কৰা, যাতে অধিক ক্ষমতাবে বলীয়ান হৈ আঞ্চলিক অসমতা দূৰীকৰণৰ যোগেদি ৰাজ্যই দেশখনৰ সম্যকপাতিক বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত উপযুক্ত বৰঙনি আগ বঢ়াব পাৰে।

কেন্দ্ৰ-ৰাজ্যৰ সম্পৰ্ক লৈ বৰ্তমানে বহুতো বাগাডৰ চলিছে। প্ৰধানমন্ত্ৰী আৰু তেওঁৰ সগোত্ৰসকলে কেন্দ্ৰৰ সূৰত সূৰ মিলোৱা ৰাজ্য চৰকাৰ নিৰ্বাচন কৰিবলৈ আহ্বান জনাইছে; কি 'শক্তিশালী' কেন্দ্ৰ বিচৰা মানে "স্বৈচ্ছাচাৰী" কেন্দ্ৰ বিচৰা নহয়নে? সেয়েহে ১৯৭১ চনৰ উত্তৰ পূৰ্ব অঞ্চলৰ

নতুন পৃথিৱী

ফেব্ৰুৱাৰী : ১৯৭২

পুনৰ গঠন আইনৰ ৬৩ নং ধাৰাত কোৱা হৈছে যে সংশ্লিষ্ট ধাৰাবিলাকৰ বিষয়ে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ নিৰ্দেশ জাৰি কৰাত অধিকাৰ থাকিব আৰু অসম, মণিপুৰ, মেঘালয় আৰু ত্ৰিপুৰাৰ ৰাজ্য চৰকাৰ সমূহে সেই নিৰ্দেশাৱলী মানি চলিবলৈ বাধ্য থাকিব। কিন্তু মনত ৰখা দৰকাৰ যে অঙ্গ ৰাজ্যসমূহক লৈছে ভাৰত ইউনিয়ন গঠিত হৈছে। গতিকে একমাত্ৰ অঙ্গৰাজ্যসমূহৰ শক্তিৰ ভিত্তিতহে কেন্দ্ৰত এটা প্ৰকৃত শক্তিশালী চৰকাৰ গঠিত হব পাৰে, কেন্দ্ৰতে সকলো ক্ষমতা কেন্দ্ৰীভূত কৰি কেতিয়াও প্ৰকৃত অৰ্থত শক্তিশালী কেন্দ্ৰ গঢ়ি তুলিব নোৱাৰি। অঙ্গ ৰাজ্যক ক্ষত কৰি স্থায়িত্বৰ নামত সৰ্ব শক্তিময় কেন্দ্ৰ স্থাপনৰ অপচেষ্টাৰ ফল জাতীয় স্বাৰ্থৰ পিনৰ পৰাই ক্ষতিকৰি। অঙ্গৰাজ্য সমূহৰ প্ৰতি গ্ৰাৱ বিচাৰ কৰিলেহে প্ৰকৃততে ভাৰত ইউনিয়ন শক্তিশালী হ'ব পাৰে। ভূৱা স্থায়িত্বৰ বিৰুদ্ধে এইটোহে প্ৰকৃত স্থায়িত্বৰ পথ।

শাসকদলে প্ৰচাৰ কৰিছে যে একমাত্ৰ তেওঁলোকেহে হেনো স্থায়ী চৰকাৰ দিব পাৰে। কেন্দ্ৰত চৰকাৰ যথেষ্ট পৰিমাণে স্থায়ী, তত্ৰাচ মাত্ৰহে কিয় জীয়াতু ভূগিব লগা হৈছে? শাসক কংগ্ৰেছৰ স্থায়িত্ব ইমানেই স্থায়ী বিধৰ যে বিপুল সংখ্যা গৰিষ্ঠতা থকা সত্ত্বেও তীব্ৰ অন্তৰ্দলীয় খোৰা-কামোৰাৰ কাৰণেই অসম ত্ৰিপুৰা, মধ্যপ্ৰদেশ, হাৰিয়ানা আদি ঠাইত নিজৰ চৰকাৰ ৰাখিব নোৱাৰি নতুন বহুতীয়াগিৰি জাপি দিব লগা হৈছে। শাসকশ্ৰেণীৰ দৃষ্টিত এটা চৰকাৰ তেতিয়াই স্থায়ী হয় যেতিয়া সেইটো শাসক কংগ্ৰেছৰ দ্বাৰা চালিত হয় আৰু সেইটোও হ'ব লাগিব শাসক কংগ্ৰেছৰ ভিত্তৰ বিশেষ এটা উপদলৰ চৰকাৰ। দৰাচলতে এওঁলোকে স্থায়ী চৰকাৰ মিৰিচাৰে, বিচাৰে মাথোন স্থায়ী চৰকাৰৰ নামত নিজৰ দলৰ উপদলীয় চক্ৰান্তৰ শাসন। এওঁলোকৰ দৃষ্টিত স্থায়ী চৰকাৰ মানে কেন্দ্ৰ আৰু ৰাজ্যবিলাকত একেটা মাথোন পাৰ্টিৰ চৰকাৰ, যি চৰকাৰে দমন নীতিৰ স্টীমবোলাৰ চলাই গণতান্ত্ৰিক বিৰোধী শক্তিক সম্ভাষন ৰাজনীতি তথা আধা-ক্ষেপিত সুলভ কৰ্মব্যৱহাৰেৰে দমাই ৰাখিব পাৰে। কংগ্ৰেছ শাসনৰ স্থায়িত্ব মানে প্ৰতিক্ৰিয়াৰ স্থায়িত্ব। এই স্থায়িত্বৰ স্লোগান দি ৰাইজৰ মূৰত কঠাল ভাঙি এওঁলোকে দেশত সৰ্বময় একচেটিয়া ক্ষমতা লাভ কৰিব বিচাৰিছে। গণতন্ত্ৰ আৰু সুস্থ বিকাশৰ স্বাৰ্থত এনে ক্ষতিকাৰক ৰাজনীতিৰ বিৰুদ্ধে মতদান সুস্পষ্ট হৈ উঠিব লাগিব।

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : দ্বিতীয় সংখ্যা

ইয়াৰ কাৰণে প্ৰয়োজন সমূহ বামপন্থী প্ৰগতিশীল গণতান্ত্ৰিক শক্তিৰ লৌহদৃঢ় একতা। দেখা গৈছে যে নিৰ্বাচনী টিকটৰ কাৰণে শাসকদলে নিজৰ ভিতৰত খোৱা-কামোৰা আৰু চুলিয়াচুলি কৰাৰ অৱস্থাত দেশৰ ভিন ভিন ঠাইত এনে একতা গঢ়ি উঠিব ধৰিছে, পশ্চিম বঙ্গত নিৰ্বাচনী মৈত্ৰীৰ ভিত্তিত কংগ্ৰেছ-বিৰোধী যুক্তফ্ৰন্ট গঠিত হৈছে আৰু অসমতো অধিকসংখ্যক সমষ্টিত বামপন্থী গণতান্ত্ৰিক দলসমূহৰ মাজত নিৰ্বাচনী বুজাবুজি হৈছে। কিন্তু এই একতাক কংগ্ৰেছৰ সহযোগী দক্ষিণপন্থী সুবিধাবাদীসকলে নষ্ট কৰিব বিচাৰিছে। বামপন্থী প্ৰগতিশীল গণতান্ত্ৰিক বাজনীতিৰ প্ৰতি বিশ্বাসঘাটকতা কৰা সুবিধাবাদীসকলে দেশৰ কৰবাত ভূৰা বিৰোধিতা কৰি আন কৰবাত কংগ্ৰেছৰ লগত নিৰ্বাচনী মৈত্ৰী কৰি শাসকদলৰ নিৰক্ষুণ্ণ সংখ্যাগৰিষ্ঠতা বঢ়োৱাৰ কাৰণে অপচেষ্টা কৰিছে। সুবিধাবাদী বাজনীতিয়ে এই ধৰণৰ ছুম্বীয়া নীতি গ্ৰহণ কৰে, কিন্তু ইয়াক নীতি বুলি কোৱা নাযায়, ই হৈছে চূড়ান্ত দুৰ্নীতি। এনে দুৰ্নীতিয়ে জনসাধৰণৰ পৰা কোনোধৰণৰ সহানুভূতি আশা কৰিব নোৱাৰে।

বামপন্থী, গণতান্ত্ৰিক, প্ৰগতিশীল শক্তিসমূহে নীতিনিষ্ঠ ভিত্তিত আগ বাঢ়িলে প্ৰগতিৰ বিজয় অৱশ্যন্তৰী সূখৰ বিষয় যে দেশৰ ভিন ভিন ঠাইত এই শক্তি সমূহৰ যুক্তফ্ৰন্ট বা নিৰ্বাচনী মৈত্ৰী গঢ়ি উঠিছে। আমি আশা কৰোঁ যে আগৰ যুক্তফ্ৰন্টৰ পৰিচালনাৰ অভিজ্ঞতাৰ পৰা শিক্ষালাভ কৰি যথেষ্ট ধৈৰ্য্যশীল মনো-ভাবে দেশ আৰু জনসাধাৰণৰ প্ৰতি তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ ঐতিহাসিক দায়িত্ব পালন কৰিব। এই পথেদি আগবাঢ়িলে নিশ্চয় প্ৰগতিৰ পথ প্ৰশস্ত কৰিব পৰা যাব।

“ৰাষ্ট্ৰৰ ম্লানপন” আৰু সহিংস বিপ্লৱ বঞ্জিত নাৰায়ণ ডেকা

(অনুবাদক)

“ৰাষ্ট্ৰৰ ম্লানপন” সম্পৰ্কে এঙ্গেলছে লিখা কথাবোৰ বিস্তৃতভাবে জনাজাত। সেইবোৰ খুব সঘনাই উদ্ধৃত কৰাও হয়। সুবিধাবাদীয়ে মাল্লবাদক কিদৰে নিজৰ উপযোগীকৈ সাজ পিন্ধায় সেই কথা ইমান ভালকৈ তেওঁৰ সেইবোৰ মন্তব্যত বুজোৱা হৈছে যে সেইবোৰ আমি খৰছি মাৰি আলোচনা কৰিম। সেইবোৰত থকা যুক্তিখিনিৰ আটাইখিনি আমি উদ্ধৃত দিম।

“আৱন্তনীতে সৰ্বহাৰাই ৰাষ্ট্ৰ-ক্ষমতা দখল কৰে আৰু উৎপাদনৰ আছিলাসমূহ ৰাষ্ট্ৰৰ সম্পত্তিলৈ ৰূপান্তৰিত কৰে। এনেদৰে ই সৰ্বহাৰা, সকলো শ্ৰেণী বিভেদ আৰু শ্ৰেণী বিৰোধ, আৰু ৰাষ্ট্ৰৰ বিলোপ সাধনা কৰে। এইখিনিলৈকে শ্ৰেণী বিৰোধৰ মাজত চলি থকা সমাজখনৰ বাবে আৱশ্যক আছিল এখন ৰাষ্ট্ৰৰ। উৎপাদনৰ বাহ্যিক অৱস্থাসমূহৰ ৰক্ষণৰ কাৰণে আৰু বিশেষকৈ, নিৰ্দিষ্ট উৎপাদন প্ৰথাৰ (দাস, ভূমিদাস, শ্ৰম-মজুৰ) দ্বাৰা নিৰ্মিত শোষণ-ব্যৱস্থাত শোষিত শ্ৰেণীক বলপূৰ্বক দবাই ৰখাৰ উদ্দেশ্যে—এটা বিশেষ শোষক শ্ৰেণীৰ সংগঠন হ’ল ৰাষ্ট্ৰ। চৰকাৰীভাবে গোটেই সমাজখনৰে প্ৰতিনিধি হ’ল ৰাষ্ট্ৰখন।

কিন্তু প্ৰকৃততে ৰাষ্ট্ৰ মাত্ৰ সেই শ্ৰেণীটোৰহে যিটোৱে এটা বিশেষ সময়ত গোটেই সমাজখনৰে প্ৰতিনিধিত্ব কৰে : প্ৰাচীন কালত দাদপ্ৰভু নাগৰিকসকলৰ ৰাষ্ট্ৰ ; মধ্যযুগত সামন্ত প্ৰভুসকলৰ ; আমাৰ সময়ত বুৰ্জুৱা শ্ৰেণীৰ। যেতিয়া অৱশেষত ই সমগ্ৰ সমাজখনৰ প্ৰকৃত প্ৰতিনিধি হয়, ই নিজেই অপ্ৰয়োজনীয় হৈ পৰে। যেতিয়াই অধীনত ৰাখিবলৈ কোনো সামাজিক শ্ৰেণী নাথাকিব, যেতিয়াই শ্ৰেণী শাসন আৰু উৎপাদনৰ বৰ্তমান অৰাজকতাৰ কাৰণে এজন ব্যক্তিয়ে জীয়াই থাকিবলৈ কৰিবলগীয়া সংগ্ৰাম আৰু এই সংগ্ৰামৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা সংঘৰ্ষ আৰু আতিশয্য আঁতৰাই দিয়া হয়, তেতিয়া দমন কৰাৰ বাবে আৰু কোনো নাথাকে— ৰাষ্ট্ৰ নামৰ বিশেষ দমনমূলক ক্ষমতা এটাৰো কোনো প্ৰয়োজন নাথাকে। ৰাষ্ট্ৰ

গোটেই সমাজখনৰ প্ৰকৃত প্ৰতিনিধিস্বৰূপ হবলৈ হলে প্ৰথম কবিব লগা কাম হ'ব উৎপাদনৰ আহিলাবোৰ সমাজৰ নামত দখলীকৰণ ; এই কামটোও ৰাষ্ট্ৰই ৰাষ্ট্ৰ হিচাবে কৰা শেষ স্বতন্ত্ৰ কাম। সামাজিক সম্পৰ্কৰ যিকোনো ক্ষেত্ৰতে ৰাষ্ট্ৰৰ হস্তক্ষেপ অনাৱশ্যক হৈ পৰে আৰু তাৰ পিছত ই নিজে অন্তৰ্হিত হয়। বস্ত্তৰ প্ৰশাসন আৰু উৎপাদন প্ৰক্ৰিয়াৰ পৰিচালনাই বিভিন্ন মানুহৰ প্ৰশাসনৰ স্থান লয়। ৰাষ্ট্ৰৰ 'বিলোপ' নহয় ৰাষ্ট্ৰৰ 'ম্লানপনহে' (withers) হয়। এই পৰ্য্যায় "মুক্তজনসাধাৰণৰ ৰাষ্ট্ৰ"^১ কথাবোৰৰ এটা মূল্য থাকে; বিক্ষোভৰ দৃষ্টিকোণৰ পৰা এটা সময়লৈ ইয়াৰ ব্যৱহাৰ গ্ৰাথ্য, কিন্তু সৰ্বশেষত বৈজ্ঞানিকভাবে ই অলাগতিয়াল ; একে বাস্তব ভিতৰতে ৰাষ্ট্ৰ বিলোপ কৰা হওক বুলি নৈৰাজ্যবাদীসকলে^২ কৰা তথাকথিত দাবীৰ ক্ষেত্ৰতো ই খাটে।" (হে'ৰ ইউজিন ডুৰেবিঙৰ বিজ্ঞানত বিপ্লৱ [একটি ডুৰেবিং], পৃ: ৩০১-০৩, তৃতীয় জাৰ্মান সংস্কৰণ)

নিঃসন্দেহে কব পাৰি যে এঙ্গেলছৰ এই ভাব ঘন যুক্তিৰ মাত্ৰ এঘাৰ কথাহে বৰ্তমানৰ সমাজ তাত্ত্বিক দলবোৰৰ সমাজবাদী চিন্তাৰ অবিচ্ছেদ্য অঙ্গ হৈ পৰিছে। সেইঘাৰ কথা হ'ল—মাল্ৰ'ৰ মতে ৰাষ্ট্ৰৰ "ম্লানপন হয়"^৩—যিটো নৈৰাজ্যবাদী সকলৰ ৰাষ্ট্ৰ "বিলুপ্তি কৰণ"^৪ তত্ত্বৰ পৰা পৃথক। মাল্ৰ'বাদক এনেদৰে কাটকুট কৰাৰ মানে হ'ল ইয়াক সুবিধাবাদী সকলৰ উপযোগী কৰা। মাল্ৰ'বাদৰ এনে ব্যাখ্যাই মনুষ্য-ক্ৰমিক পৰিবৰ্তনৰ আৰু বৈপ্লৱিক পৰিবৰ্তনৰ অভাৱৰ অস্পষ্ট ধাৰণা এটাহে দিয়ে। ৰাষ্ট্ৰ 'ম্লানপন'ৰ বৰ্তমান প্ৰচলিত, কিন্তু, জনপ্ৰিয়—যদি এনেদৰে কোনোবাই কব খোজে—ধাৰণাই, বিপ্লৱক অস্বীকাৰ নকৰিলেও, বিপ্লৱক অস্পষ্ট কৰে।

এনে ধৰণৰ "ব্যাখ্যা" মাল্ৰ'বাদৰ স্থূলতম বিকৃতিকৰণ। ই বুৰ্জোৱাকহে সুবিধা কৰি দিয়ে। ওপৰত উদ্ধৃত এঙ্গেলছৰ "সংক্ষিপ্ত" ভাৱধাৰাৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয় আৰু অভিপ্ৰায়বোৰক ই তত্ত্বৰ কালৰ পৰা অবজ্ঞা কৰিছে।

এঙ্গেলছে অৱতাৰণা কৰা যুক্তিৰ আদিতে তেওঁ কৈছে যে সৰ্বহাৰাই ৰাষ্ট্ৰ ক্ষমতা দখল কৰি "ৰাষ্ট্ৰক ৰাষ্ট্ৰ হিচাবে বিলুপ্ত কৰে"। ইয়াৰ অৰ্থ বিবেচনা কৰাৰ কাৰণে এনে কৰা নহয়। সাধাৰণতে, হয় ইয়াক সমূলি আওঁকান কৰা

১. Free People's State

২. Anarchists

৩. Withers away

৪. Abolition

"ৰাষ্ট্ৰৰ ম্লানপন" আৰু সহিংস বিপ্লৱ

হয়, নহলে এঙ্গেলছৰ ক্ষেত্ৰত ইয়াক এক "হেগেলীয় দুৰ্বলতা" বুলি বিবেচনা কৰা হয়। দৰাচলতে, এই কথাবোৰে বৃহত্তম সৰ্বহাৰা বিপ্লৱবোৰৰ এটাৰ— ১৮৭১ চনৰ পেৰিচ কমিউনৰ অভিজ্ঞতাহে চমুকৈ প্ৰকাশ কৰে। প্ৰকৃততে এঙ্গেলছে ইয়াত বুৰ্জুৱা ৰাষ্ট্ৰ "বিলুপ্ত কৰা" সৰ্বহাৰাৰ বিপ্লৱৰ কথাহে কৈছে; আনহাতে ৰাষ্ট্ৰৰ ম্লানপন সম্পৰ্কে কোৱা কথাবোৰে সমাজতাত্ত্বিক বিপ্লৱৰ পিচত বৈ মোৱা সৰ্বহাৰা ৰাষ্ট্ৰৰ অৱশিষ্ট অংশৰ প্ৰতিহে প্ৰযোজ্য। এঙ্গেলছৰ মতে বুৰ্জুৱা ৰাষ্ট্ৰৰ "ম্লানপন" নহয়, কিন্তু বিপ্লৱৰ গতিপথত সৰ্বহাৰাই ইয়াক "বিলোপ" কৰে। এই বিপ্লৱৰ পিচত যিটোৰ ম্লানপন হয়, সেইটো হল সৰ্বহাৰা ৰাষ্ট্ৰৰ বা অৰ্দ্ধ ৰাষ্ট্ৰৰ।

দ্বিতীয়তে, ৰাষ্ট্ৰ হল এক "বিশেষ দমনমূলক ক্ষমতা"^৫ এঙ্গেলছে ইয়াত এই বাছকবনীয়া আৰু সুগভীৰ সংজ্ঞাটো অতি বিশেষ স্বচ্ছতাৰে দিব পাৰিছে। ইয়াৰ পৰা এইটোৱেই সিদ্ধান্ত কৰিব পাৰি যে সৰ্বহাৰাক বুৰ্জোৱাই লাখ লাখ শ্ৰমিকক এমুঠি ধনীয়ে, দমন কৰাৰ কাৰণে থকা "বিশেষ দমনমূলক ক্ষমতা"ৰ ঠাই ল'ব বুৰ্জোৱাক সৰ্বহাৰাই (সৰ্বহাৰাৰ একনায়কত্ববাদ) দমন কৰাৰ "বিশেষ দমনমূলক ৰাষ্ট্ৰক্ষমতা"ই। "ৰাষ্ট্ৰক ৰাষ্ট্ৰ হিচাবে বিলোপ কৰাৰ" স্পষ্ট অৰ্থ এয়েই। সমাজৰ নামত উৎপাদনৰ আহিলা দখল কৰা 'কাম'টোৰো স্পষ্ট অৰ্থ এয়েই। আৰু এইটো স্পষ্ট যে এটা (বুৰ্জোৱা) "বিশেষ ক্ষমতা"ৰ ঠাই আন এটা সৰ্বহাৰা "বিশেষ ক্ষমতা"ই ল'লেই সম্ভৱ "ম্লানপন"ৰ স্তৰ আহি নাপায়।

তৃতীয়তে, ৰাষ্ট্ৰ "ম্লানপিত হোৱা", আৰু তাতোকৈ বিতোপন আৰু সুস্পষ্ট-ভাৱে বৰ্ণিত "নিজেই (ৰাষ্ট্ৰ) নিশেষ হোৱাৰ" কথা কওঁতে এঙ্গেলছে সমাজৰ নামত ৰাষ্ট্ৰই উৎপাদনৰ আহিলাবোৰ দখল কৰাৰ অৰ্থাৎ সমাজতাত্ত্বিক-বিপ্লৱৰ পিচৰ সময় ছোৱাৰ কথাহে সম্পূৰ্ণ স্পষ্ট আৰু নিৰ্দিষ্টকৈ কৈছে। আমি সকলোৱেই জানো যে "ৰাষ্ট্ৰৰ" সেই সময়ৰ ৰাজনৈতিক ৰূপটোৱেই আটাইতকৈ পূৰ্ণ গণতন্ত্ৰ। মাল্ৰ'বাদক নিৰঞ্জিতভাবে বিকৃত কৰা সুবিধাবাদী-সকলৰ মগজুত এই কথাটো কদাপি নোসোমায় যে এঙ্গেলছে ইয়াত প্ৰকৃততে গণতন্ত্ৰ "নিজেই নিশেষ হোৱা" বা "ম্লানপন"ৰ কথাহে কৈছে। প্ৰথম দৃষ্টিত

৫. Special coercive force

গোটেই সমাজখনৰ প্ৰকৃত প্ৰতিনিধিত্বৰূপ হবলৈ হলে প্ৰথম কবিৰ লগা কাম হব উৎপাদনৰ আহিলাবোৰ সমাজৰ নামত দখলীকৰণ; এই কামটোও ৰাষ্ট্ৰই ৰাষ্ট্ৰ হিচাবে কৰা শেষ স্বতন্ত্ৰ কাম। সামাজিক সম্পৰ্কৰ যিকোনো ক্ষেত্ৰতে ৰাষ্ট্ৰৰ হস্তক্ষেপ অনাৱশ্যক হৈ পৰে আৰু তাৰ পিছত ই নিজে অন্তৰ্হিত হয়। বস্ত্তৰ প্ৰশাসন আৰু উৎপাদন প্ৰক্ৰিয়াৰ পৰিচালনাই বিভিন্ন মানুহৰ প্ৰশাসনৰ স্থান লয়। ৰাষ্ট্ৰৰ 'বিলোপ' নহয় ৰাষ্ট্ৰৰ 'ম্লানপনহে' (withers) হয়। এই পৰ্য্যায়ত "মুক্তজনসাধাৰণৰ ৰাষ্ট্ৰ"^১ কথাৰাৰ এটা মূল্য থাকে; বিক্ষোভৰ দৃষ্টিকোণৰ পৰা এটা সময়লৈ ইয়াৰ ব্যৱহাৰ শূন্য, কিন্তু সৰ্বশেষত বৈজ্ঞানিকভাবে ই অলাগতিয়াল; একে ৰাষ্ট্ৰৰ ভিতৰতে ৰাষ্ট্ৰ বিলোপ কৰা হওক বুলি নৈৰাজ্যবাদীসকলে^২ কৰা তথাকথিত দাবীৰ ক্ষেত্ৰতো ই খাটে।" (হে'ৰ ইউজিন ডুৰেবিঙৰ বিজ্ঞানত বিপ্লৱ [একটি ডুৰেবিং], পৃ: ৩০১-৩০৩, তৃতীয় জাৰ্মান সংস্কৰণ)

নিঃসন্দেহে কব পাৰি যে এঙ্গেলছৰ এই ভাব যন যুক্তিৰ মাত্ৰ এখাৰ কথাহে বৰ্ত্তমানৰ সমাজ তান্ত্ৰিক দলবোৰৰ সমাজবাদী চিন্তাৰ অবিচ্ছেদ্য অঙ্গ হৈ পৰিছে। সেইখাৰ কথা হ'ল—মাক্সৰ মতে ৰাষ্ট্ৰৰ "ম্লানপন হয়"^৩—যিটো নৈৰাজ্যবাদী সকলৰ ৰাষ্ট্ৰ "বিলুপ্তি কৰণ"^৪ তত্ত্বৰ পৰা পৃথক। মাক্সবাদক এনেদৰে কাটকুট কৰাৰ মানে হ'ল ইয়াক সুবিধাবাদী সকলৰ উপযোগী কৰা। মাক্সবাদৰ এনে ব্যাখ্যাই মন্থৰ-ক্ৰমিক পৰিবৰ্ত্তনৰ আৰু বৈপ্লৱিক পৰিবৰ্ত্তনৰ অভাৱৰ অস্পষ্ট ধাৰণা এটাহে দিয়ে। ৰাষ্ট্ৰ 'ম্লানপন' বৰ্ত্তমান প্ৰচলিত, কিন্তু, জনপ্ৰিয়—যদি এনেদৰে কোনোবাই কব খোজে—ধাৰণাই, বিপ্লৱক অস্বীকাৰ নকৰিলেও, বিপ্লৱক অস্পষ্ট কৰে।

এনে ধৰণৰ "ব্যাখ্যা" মাক্সবাদৰ স্থূলতম বিকৃতিকৰণ। ই বুৰ্জোৱাকহে সুবিধা কৰি দিয়ে। ওপৰত উদ্ধৃত এঙ্গেলছৰ "সংক্ষিপ্ত" ভাৱধাৰাৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয় আৰু অভিপ্ৰায়বোৰক ই তত্ত্বৰ ফালৰ পৰা অবজ্ঞা কৰিছে।

এঙ্গেলছে অৱতাৰণা কৰা যুক্তিৰ আদিতে তেওঁ কৈছে যে সৰ্বহাৰাই ৰাষ্ট্ৰ ক্ষমতা দখল কৰি "ৰাষ্ট্ৰক ৰাষ্ট্ৰ হিচাবে বিলুপ্ত কৰে"। ইয়াৰ অৰ্থ বিবেচনা কৰাৰ কাৰণে এনে কৰা নহয়। সাধাৰণতে, হয় ইয়াক সমূলি আওঁকান কৰা

১. Free People's State

২. Anarchists

৩. Withers away

৪. Abolition

য়, নহলে এঙ্গেলছৰ ক্ষেত্ৰত ইয়াক এক "হেগেলীয় দুৰ্বলতা" বুলি বিবেচনা কৰা হয়। দৰাচলতে, এই কথাবোৰে বৃহত্তম সৰ্বহাৰা বিপ্লৱবোৰৰ এটাৰ— ১৮৭১ চনৰ পেৰিচ কমিউনৰ অভিজ্ঞতাৰে চমুকৈ প্ৰকাশ কৰে। প্ৰকৃততে এঙ্গেলছে ইয়াত বুজুৱা ৰাষ্ট্ৰ "বিলুপ্ত কৰা" সৰ্বহাৰাৰ বিপ্লৱৰ কথাহে কৈছে, আনহাতে ৰাষ্ট্ৰৰ ম্লানপন সম্পৰ্কে কোৱা কথাবোৰে সমাজতান্ত্ৰিক বিপ্লৱৰ পিচত বৈ যোৱা সৰ্বহাৰা ৰাষ্ট্ৰৰ অৱশিষ্ট অংশৰ প্ৰতিহে প্ৰযোজ্য। এঙ্গেলছৰ মতে বুজুৱা ৰাষ্ট্ৰৰ "ম্লানপন" নহয়, কিন্তু বিপ্লৱৰ গতিপথত সৰ্বহাৰাই ইয়াক "বিলোপ" কৰে। এই বিপ্লৱৰ পিচত যিটোৰ ম্লানপন হয়, সেইটো হল সৰ্বহাৰা ৰাষ্ট্ৰৰ বা অৰ্দ্ধ ৰাষ্ট্ৰৰ।

দ্বিতীয়তে, ৰাষ্ট্ৰ হল এক "বিশেষ দমনমূলক ক্ষমতা"^৫ এঙ্গেলছে ইয়াত এই বাছকবনীয়া আৰু সুগভীৰ সংজ্ঞাটো অতি বিশেষ স্বচ্ছতাৰে দিব পাৰিছে। ইয়াৰ পৰা এইটোৱেই সিদ্ধান্ত কৰিব পাৰি যে সৰ্বহাৰাক বুৰ্জোৱাই লাখ লাখ শ্ৰমিকক এমুঠি ধনীয়ে, দমন কৰাৰ কাৰণে থকা "বিশেষ দমনমূলক ক্ষমতা"ৰ গঠন লব বুৰ্জোৱাক সৰ্বহাৰাই (সৰ্বহাৰাৰ একনায়কত্ববাদ) দমন কৰাৰ "বিশেষ দমনমূলক ৰাষ্ট্ৰক্ষমতা"ই। "ৰাষ্ট্ৰক ৰাষ্ট্ৰ হিচাবে বিলোপ কৰাৰ" স্পষ্ট অৰ্থ এয়েই। সমাজৰ নামত উৎপাদনৰ আহিলা দখল কৰা 'কাম'টোৰো স্পষ্ট অৰ্থ এয়েই। আৰু এইটো স্পষ্ট যে এটা (বুৰ্জোৱা) "বিশেষ ক্ষমতা"ৰ ঠাই আন এটা সৰ্বহাৰা "বিশেষ ক্ষমতা"ই ল'লেই সম্ভৱ "ম্লানপন"ৰ স্তৰ আহি নাপায়।

তৃতীয়তে, ৰাষ্ট্ৰ "ম্লানপিত হোৱা", আৰু তাতোকৈ বিতোপন আৰু সুস্পষ্ট-ভাৱে বৰ্ণিত "নিজেই (ৰাষ্ট্ৰ) নিশেষ হোৱাৰ" কথা কওঁতে এঙ্গেলছে সমাজৰ নামত ৰাষ্ট্ৰই উৎপাদনৰ আহিলাবোৰ দখল কৰাৰ অৰ্থাৎ সমাজতান্ত্ৰিক-বিপ্লৱৰ পিচৰ সময় ছোৱাৰ কথাহে সম্পূৰ্ণ স্পষ্ট আৰু নিৰ্দিষ্টকৈ কৈছে। আমি সকলোৱেই জানো যে "ৰাষ্ট্ৰৰ" সেই সময়ৰ ৰাজনৈতিক ৰূপটোৱেই আটাইতকৈ পূৰ্ণ গণতন্ত্ৰ। মাক্সবাদক নিৰলঙ্ঘনভাৱে বিকৃত কৰা সুবিধাবাদী-সকলৰ মগ্গজুত এই কথাটো কদাপি নোসোমায় যে এঙ্গেলছে ইয়াত প্ৰকৃততে গণতন্ত্ৰ "নিজেই নিশেষ হোৱা" বা "ম্লানপন"ৰ কথাহে কৈছে। প্ৰথম দৃষ্টিত

৫. Special coercive force

এইটো আচৰিত যেন লাগে। কিন্তু এইটো “বোধাত্মিত” সেই সকলৰ বাবেহে যি সকলে গণতন্ত্ৰকো এটা পৰ্যায় বুলি অৰ্থাৎ ৰাষ্ট্ৰৰ বিলোপৰ লগতে বিলুপ্ত হোৱা বস্তু বুলি নাভাবে। কেৱল বিপ্লৱেহে বুজুৱা ৰাষ্ট্ৰক “বিলোপ” কৰিব পাৰে। সাধাৰণ ৰাষ্ট্ৰৰ অৰ্থাৎ আটাইতকৈ পূৰ্ণ গণতন্ত্ৰৰ মাত্ৰ “ম্নাপন”হে হয়।

চতুৰ্থতে, “ৰাষ্ট্ৰৰ ম্নাপন” বোলা বিখ্যাত উক্তি লিপিবদ্ধ কৰাৰ পিচত, এঙ্গেলছে তৎক্ষণাৎ বিশেষভাবে ব্যাখ্যা কৰি কৈছে যে তেওঁৰ এই উক্তি সুবিধাবাদী আৰু নৈৰাজ্যবাদীসকলৰ বিৰুদ্ধেহে নিয়োজিত কৰা হৈছে। এনে কৰোঁতে এঙ্গেলছে সৰ্বাধিক গুৰুত্ব দিছে “ৰাষ্ট্ৰৰ ম্নাপন”ৰ ধাৰণাৰ পৰা সুবিধাবাদীবিলাকৰ বিৰুদ্ধে কৰা সিদ্ধান্তত।

(আগলৈ)

শ্ৰীতাৰক চন্দ্ৰ গোস্বামীৰ এই সংখ্যাত প্ৰকাশ পাব লগা প্ৰবন্ধটো অহা সংখ্যাত প্ৰকাশৰ বাবে ৰখা হৈছে।

সম্পাদক—

কবিতা

শ্ৰীযুত ধীৰেণ দত্ত শ্ৰদ্ধাস্পদেষু

আমি এতিয়া সম্পূৰ্ণ সুস্থ

নিৰ্দ্ধাৰিত কৰিবা এটা সময়

টিক শেহ নিশা

আন্ধাৰো যেতিয়া আবেগ হৈ উঠিব

এখন পথাৰত

এতিয়ালৈকে শূণ্য

এতিয়ালৈকে স্তব্ধ

পলসুৱা ঘ'ৰ মাটিৰ তলত

ধনগুলৈ হৈ আছে

নিৰ্ঘাতিত ৰক্তিমতা

ভাবিবলৈ কিটো আছে

যদিও তেওঁলোক এতিয়ালৈকে ঘূৰি নাছিল

হেৰুৱাবলৈ কিটো আছে

তেওঁলোকে কি নাভাবিছিল

তেওঁলোকে কি নেহেৰুৱাইছিল

হায়! তেওঁলোকে.....

আমি এতিয়া সম্পূৰ্ণ সুস্থ

আমি যে এতিয়া বতাহজ্বাকৰ

এটা অংশ

আফলা ভাগি অহা পানীৰ মাছ

নীলমণি ফুকন

এইটো আচৰিত যেন লাগে। কিন্তু এইটো “বোধাতীত” সেই সকলৰ বাবেহে যি সকলে গণতন্ত্ৰকো এটা পৰ্যায় বুলি অৰ্থাৎ ৰাষ্ট্ৰৰ বিলোপৰ লগতে বিনুশ্ৰু হোৱা বস্তু বুলি নাভাবে। কেৱল বিম্বৰেহে বুজুৱা ৰাষ্ট্ৰক “বিজ্ঞাপ” কৰিব পাৰে। সাধাৰণ ৰাষ্ট্ৰৰ অৰ্থাৎ আটাইতকৈ পূৰ্ণ গণতন্ত্ৰৰ মাত্ৰ “ম্নাপন”হে হয়।

চতুৰ্থতে, “ৰাষ্ট্ৰৰ ম্নাপন” বোলা বিখ্যাত উক্তি লিপিবদ্ধ কৰাৰ পিচত, এঙ্গেলছে তৎক্ষণাৎ বিশেষভাবে ব্যাখ্যা কৰি কৈছে যে তেওঁৰ এই উক্তি সুবিধাবাদী আৰু নৈৰাজ্যবাদীসকলৰ বিৰুদ্ধেহে নিয়োজিত কৰা হৈছে। এনে কৰোঁতে এঙ্গেলছে সৰ্বাধিক গুৰুত্ব দিছে “ৰাষ্ট্ৰৰ ম্নাপন”ৰ ধাৰণাৰ পৰা সুবিধাবাদীবিলাকৰ বিৰুদ্ধে কৰা সিদ্ধান্তত।

(আগলৈ)

শ্ৰীতাৰক চন্দ্ৰ গোস্বামীৰ এই সংখ্যাত প্ৰকাশ পাব লগা প্ৰবন্ধটো অহা সংখ্যাত প্ৰকাশৰ বাবে ৰখা হৈছে।

সম্পাদক—

কবিতা

শ্ৰীযুত ধীৰেণ দত্ত শ্ৰদ্ধাস্পদেষু

আমি এতিয়া সম্পূৰ্ণ সুস্থ

নিৰ্দ্ধাৰিত কৰিবা এটা সময়

টিক শেহ নিশা

আন্ধাৰো যেতিয়া আবেগ হৈ উঠিব

এখন পথাৰত

এতিয়ালৈকে শূণ্য

এতিয়ালৈকে স্তব্ধ

পলসুৱা য'ৰ মাটিৰ তলত

ধনুৰ্ভলৈ হৈ আছে

নিৰ্ঘাতিত ৰক্তিমতা

ভাবিবলৈ কিটো আছে

যদিও তেওঁলোক এতিয়ালৈকে ঘূৰি নাছিল

হেৰুৱাবলৈ কিটো আছে

তেওঁলোকে কি নাভাবিছিল

তেওঁলোকে কি নেহেৰুৱাইছিল

হায় ! তেওঁলোকে.....

আমি এতিয়া সম্পূৰ্ণ সুস্থ

আমি যে এতিয়া বতাহজাকৰ

এটা অংশ

আফলা ভাগি অহা পানীৰ মাছ

নীলমণি ফুকন

বতুবাবুৰ গেৰেজ

শীলভদ্ৰ

(১)

“নাকান্দিবি আইজনী, নাকান্দিবি। মাৰৰ ভাত হ’ল।

সোঁৱা চা, সোঁটো কি।”

ছোৱালীজনীয়ে বোধহয় একো নেদেখিলে। কিন্তু যতীনৰ চকুত দৃশ্য এটা উজ্জল হৈ উঠিল।

“ৰ’বি, আইজনী ৰ’বি। অন্ধ কিছুদিন যাব দে। নঠকছোঁ? মই এটা গেৰেজ খুলিম। কি নাম দিম জান? গোঁৰী মটৰ ওৱাৰ্কচ। চহৰৰ চবতকৈ ভাল মটৰৰ কাৰখানা। গাড়ীৰ লাইন লাগি যাব। সকলোৱে গোঁৰী মটৰ ওৱাৰ্কচত কাম কৰাব বিচাৰিব। মই কাম কৰি উশাহ নাপাম। কিমান যে টকা আহিব। শয়ে শয়ে, হাজাৰে হাজাৰে। কিমান বস্ত লৈ আহিম সদায়। মাছ, মাংস, সন্দেশ, মিঠাই, মোনাত ভৰাই লৈ আহিম। ডাঙিব নোৱাৰি।”

কেইবাদিনো ধৰি হাতত কামকাজ নাই যতীন মেকানিকৰ। দাস বাবুৰ ঘৰলৈ গৈছিল। গাড়ী লৈ ডিব্ৰুগড়ৰ ফালে গৈছে। ছুবাৰ গৈয়ো, চৌধুৰী চাহাবক ঘৰত লগ নাপালে।

দুপৰীয়া বাৰ বজাত বতুবাবুৰ পৰাই ছুটা টকা লৈ চাউল কিনি আনিছে। দুবছৰীয়া ছোৱালী গোঁৰীক কোলাত লৈ আপোনমনে বকি বকি নিচুকাই আছে।

শুনি শুনি মালতীৰ অসহ লাগি গ’ল।

“কেঁচুৰাৰ লগত এইবোৰ কিমো বকি আছে? তাই কিবা বৃজি পাইছেনে? আলাসত চাং পতা কথাবোৰ শুনি শুনি গা মূৰ জ্বলি যায়।”

যতীন, দীননাথ, কেশৱ, হৰিহৰ, কাঞ্চা। এওঁলোক হ’ল মটৰ মেকানিক। বতুবাবুৰ গেৰেজটো হ’ল এওঁলোকৰ প্ৰধান আড্ডা। কাৰো নিৰ্দিষ্ট কোনো

নতুন পৃথিৱী

ফেব্ৰুৱাৰী : ১৯৭২

বতুবাবুৰ গেৰেজ

১২

কাম নাই। মানুহৰ ঘৰত গৈ কাম কৰে। দৰকাৰ হলে বতুবাবুৰ গেৰেজত গাড়ী আনি তাতেই কাম কৰে। বতুবাবুৰ গেৰেজ হ’ল এখন খেৰৰ চালি। তেওঁ আচলতে ওৱেল্ডিঙৰ কামহে কৰে। লগতে বেলেগ কিবা কাম কৰিব-লগীয়া থাকিলে সেইবোৰ কাম যতীনহঁতে কৰে। বতুবাবুৰ ওৱেল্ডিঙৰ হাত খুব ভাল। নাম আছে। নানা ধৰণৰ গাড়ী আছে।

কামকাজ নাথাকিলে বতুবাবুৰ গেৰেজত বহি সকলোৱে আড্ডা মাৰে। তাত খেলে। আগতে যাৰ ঘৰত কাম কৰিছে তাতে গৈ হাজিৰ হয়।

“কি খবৰ হৈ?”

“নাই, এইপিনে আহিছিলো। এনেয়ে সোমালো।”

“কিবা দৰকাৰ আছিল নেকি?”

“নাই, ঠিকেই চলি আছে নে?”

“আছে গাড়ী ঠিকেই চলি আছে। ৰ’বা, ভালেই হৈছে। আহিছা যেতিয়া প্লাগকেইটা চাফা কৰি দি যোৱাচোন। কিবা অলপ খেৰ-খেৰ কৰা যেন পাওঁ। মিচু কৰিছে নেকি?”

গধূলি যতীন আহি ৰেঞ্চৰ মোনাটো খেকেচা মাৰি থলে। কেশৱ আৰু হৰিহৰ বহি আছিল।

কেশৱে ক’লে—“চুঙাৰ বাহুলিৰ তাত আকৌ গৈছা?” কিটৰা চেহেৰাৰ অধ্যাপক ছুৰবাক ইহঁতে চুঙাৰ বাহুলি বুলি উল্লেখ কৰে।

যতীনে বিৰক্ত ভাৱে ক’লে—“কি কৰিবা? ঘৰত আহি জোৰকৈ লৈ গ’ল।

গাড়ী চলাব কিন্তু পইচা এটা খৰচ কৰিব নোখোজে। কাৰবুৰেটৰটোৰ একো নাই। ছুশুনে। কিবা কৈ চলিব পৰাকৈ দিয়া। শুনা কথা। দিনটো কাম কৰাৰ পিছত মাত্ৰ পাঁচটা টকা দি কলে—এতিয়া হাতত পইচা নাই, কেইদিনমান পিছত আহি লৈ যাবা। ক’ত এতিয়া মই তেওঁৰ পিছে পিছে ঘূৰি ফুৰো?”

হৰিহৰে স্বাধীনভাৱে দায়িত্ব লৈ কাম কৰিবলৈ টান পায়। সাধাৰণতে সি যতীন কিম্বা কেশৱৰ লগতে কাম কৰে। তাৰ অইন এটা অসুবিধাও আছে। গাত তাৰ অদ্ভুত সুৰসুৰণি। দূৰৰ পৰা আঙুলি এটা তাৰ পিনে টোঁৱাই দিলেও তাৰ গাটো জিকাৰ খাই উঠে আৰু মুখেৰে লগে লগে এটা অশ্লীল শব্দ ওলাই

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : দ্বিতীয় সংখ্যা

আহে। যতীন আৰু কেশৰে সাধাৰণতে তাক আঙুৰি বাখে। কিন্তু কেতিয়াবা তাৰ কামত বিবৰ্ত্তন হলে নিজেই আঙুলি টোৱাই দিয়ে। অগ্নীল শব্দটো উচ্চাৰণ কৰি হৰিহৰে জাপ মাৰি উঠে। যন্ত্ৰণা কাতৰ দৃষ্টিৰে সিহঁতৰ ফালে চায়। যতীন আৰু কেশৰ নাথাকিলে বাকীবোৰে হৰিহৰক বেচিকৈ জুলুম কৰা দেখিলে বতুবাবুৰে হাতুৰি এটা লৈ খেদি আহে। পিছে তেৰোঁ নিজকে চন্তালিব নোৱাৰে। হাতুৰীৰ নালটো হৰিহৰৰ ফালে টোঁৱাই দিলে। হৰিহৰে জাপ মাৰি উঠে।

কেশৰ খুব ভাল মেকানিক কিন্তু মেজাজ অতি উগ্ৰ। কথাৰ প্ৰতিবাদ কৰিলে বা কামৰ সময়ত কথা ক'লে জকি উঠে। যিসকলে জানে তেওঁলোকে কথাৰ দোষ নধৰে। নজনা মানুহৰ খং উঠে।

যতীনহঁতে বিশেষ বিশেষ মানুহক বিশেষ বিশেষ নামেৰে উল্লেখ কৰে। অধ্যাপক ছুৰৰাক সিহঁতে চুঙাৰ বাঢ়ুলি বুলি কয়। তেওঁ গাড়ীৰ কাৰণে পইচা খৰছ কৰিবলৈ টান পায়। তেওঁৰ গাড়ীখনৰ কম্প্ৰেশ্বন নাই; প্ৰাগত মবিল উঠে। কেশৰে চাই কলে—

“বিং বদল কৰিব লাগিব, নহলে নহব।” কেশৰৰ খাটাং কথা।

“কিবাকৈ ঠিক কৰি দিয়াচোন। চলকচোন কিছুদিন।”

“কিবাকৈ কি কৰিব লাগে?” কেশৰৰ ওলোটা প্ৰশ্ন।

“কিছুদিন চলিব পৰাকৈ দিয়া। এতিয়াই মই ইমান খৰচ কৰিব নোৱাৰো।”

“খৰচ কৰিব নোখোজে যদি গাড়ী গেৰেজত ভৰাই থওঁক।”

ছুৰবাই অপমানিত বোধ কৰিলে। খঙতে ভোৰভোৰাই তেওঁ বতুবাবুৰ গেৰেজৰ পৰা গুচি গ'ল।

কামৰ সময়ত কিবা পৰামৰ্শ আগবঢ়ালেও কেশৰৰ খং উঠি যায়। গহীন ভাৱে গাড়ীৰ তলৰপৰা ওলাই আহি কয়—“আপুনিয়েই পাৰে যদি মোক নো কিয় লাগিছে।”

কামকাজ নাথাকিলে সকলোৰে বতুবাবুৰ গেৰেজত বহি আড্ডা মাৰে। তাত খেলে। ধৰত যাবলৈ ভয় কৰে। গেৰেজৰ সমুখেদি যোৱা গাড়ীৰ বেগ কমিলে সজাগ হৈ উঠে। গাড়ী এখন সঁচাকৈ আছিল নিস্পৃহ ভাৱ দেখুৱাই বহিয়েই থাকে। নিখুঁত চাহাবী পোচাক পিন্ধা মানুহজন ব্যস্তভাৱে গাড়ীৰ পৰা নামি আহিল।

“চোৱাচোন কি হ'ল।”

বতুবাবুক তুমি বুলি সম্বোধন কৰিলে তৎক্ষণাত উত্তৰ নিদিয়ে। যতীনে সুধিলে—“কিয়? কি হ'ল?”

“হঠাতে হৰ্ণটো নবজা হ'ল দেখোন। চহৰৰ মাজত চলোৱা কথা। চোৱাচোন কি হ'ল।”

যতীনে বনেটখন ডাঙি লৰা এজনক ক'লে—“স্কু ড্ৰাইভাৰ আনচোন এটা।” এঁদাল তাৰ খুলি গৈছিল। লগাই দি ক'লে—“বজাওকচোন।”

তীব্ৰ শব্দ কৰি হৰ্ণটো বাজি উঠিল। নিশ্চিত মুখেৰে পকেট খপৰিয়াই মানুহজনে সুধিলে—“কিমান দিব লাগিব?”

যতীনে কলে—“কি আৰু দিব?”

কেশৰে ঘপকৈ মাত লগালে—“দিয়ক পাঁচ টকা।”

যতীনে অপ্ৰস্তুত ভাৱে ক'লে—“দিয়ে যদি দিয়ক টকা এটা।”

অপস্বয়মান গাড়ীখনৰ ফালে অয়িদৃষ্টি নিষ্ক্ষেপ কৰি কেশৰে ভেঙুচালে—“বাহাতুৰি কি চাবা।”

যতীনে টকাটো লৰা এজনক দি কলে—“যা চাহ লৈ আন।”

জপৰা চুলিৰ সৈতে পাঁচ সাত জন ল'ৰাও গেৰেজত থাকে। দহৰপৰা পোন্ধৰ বছৰ বয়সৰ। ফাইফৰমাচ খাটে। নিৰ্দেশ অনুযায়ী মেকানিকবোৰক কামত সহায় কৰে। ক'ৰবাত কাম কৰিবলৈ গ'লে লগত যায়। গালি খায়, মাৰো খায়। ফটা-চিটা লেতেৰা পোচাক, তেলকালিৰে গোটেই গা লেতেৰা জনমত বোধহয় গা নোধোৰে। যতীনহঁতেও কাম আৰম্ভ কৰিছিল একেই ধৰণে। মেকানিক হুৰৰ লগত থাকি কাম শিকিছিল। হুৰক মাতিছিল ওস্তাদ বুলি। হুৰ খুব ভাল মেকানিক আছিল কিন্তু মদ খাইছিল অত্যধিক। কাম শিকি থাকোঁতে ওস্তাদে স্নাইবেঞ্চ এপাত দলি মাৰি দিছিল যতীনৰ কালে।

(২)

অধ্যাপক বিজয় বৰুৱাক ‘প্ৰগতিৰ’ সম্পাদকে শিক্ষিত নিবহুৱা সমস্যাৰ ওপৰত প্ৰবন্ধ এটাৰ কাৰণে বৰকৈ কৈ আছে। আলোচনীখনে লিখকক ভাল পইচা-পাতি দিয়ে।

“দেশৰ উচ্চশিক্ষাৰ উদ্দেশ্য হ’ল সুখৰ মধ্যবিত্ত শ্ৰেণীৰ লৰাছোৱালীবোৰক একোটা একোটা ডিগ্ৰী লৈ সাধাৰণভাৱে কামকাজ কৰি জীৱন নিৰ্বাহ কৰাৰ সুবিধা কৰি দিয়া। এইটো হ’ল এটা বিশেষ ৰাজনৈতিক আৰু সামাজিক প্ৰণালী। ওত্থগতভাৱে জমা দাৰৰ লৰাজনৰো এই সুবিধা আছে। ৰাজ্যিক লটাৰিৰ টিকট কিনি যিকোনো এজনে লাখপতি হব পাৰে। জমা দাৰৰ লৰাজনৰো লিখাপঢ়া শিকি জিলাৰ উপায়ুক্ত হোৱাত বাধা নাই। কিন্তু লিখাপঢ়া শিকাৰ কাৰণে মধ্যবিত্তশ্ৰেণীৰ ল’ৰাৰ ওপৰত যিটো প্ৰচণ্ড সামাজিক হেঁচা আছে, বংশপৰম্পৰাই দৰিদ্ৰ আৰু অশিক্ষিত শ্ৰেণীৰ ল’ৰাৰ ওপৰত সেইটো হেঁচা দিয়া নাই। তাৰোপৰি আছে হেজাৰ হেজাৰ বছৰৰ সংস্কাৰ। জাতীয় সংস্কৃতি বুলিও কব পাৰি। যিবোৰ বৃত্তিত শিল্প আৰু কাৰিকৰী কলাকৌশলৰ প্ৰয়োজন তাৰ কোনোটোই সন্মানজনক নহয়। হাতেকলমে কাম কৰা মানুহৰ স্থান সমাজৰ তলৰ খাপত। বহু ক্ষেত্ৰতেই অন্ত্যজ। চামৰাৰ কাম কৰাজন হ’ল মুচীয়াৰ। অস্পৃশ্য। গোৱালপাৰাৰ বাগুৰবোৰ হ’ল ভূঁইয়ালী। অস্পৃশ্য। জানদাস ভূঁইয়ালীৰ ক্লেৰিয়োনেট বজোৱা বিজনে এৰাৰ শুনিছে তেওঁ তাক কেতিয়াও পাহৰিব নোৱাৰে। এই হ’ল আমাৰ উচ্চশিক্ষাৰ পটভূমি।”

বিজয় বৰুৱাই হাঁহিলে। সুবটো অলপ জোকাৰি এইবোৰ চিন্তা দূৰ কৰি দিলে। নাই, এই ধৰণে তেওঁ নিলিখে, লিখিব নোৱাৰে। এইটো হব বিশ্বাস-ঘাতকতা। এনেকুৱা কাম তেওঁ কৰিব নোৱাৰে। প্ৰবন্ধ এটা তেওঁ লিখিব। যিধৰণে মধ্যবিত্তশ্ৰেণীৰ শিক্ষিত মানুহে বিচাৰে সেই ধৰণেই লিখিব। যুক্তি আৰু পাণ্ডিত্যপূৰ্ণ এটা প্ৰবন্ধ “প্ৰগতি” আলোচনীৰ নীতিৰ লগত মিলাকৈ।

অধ্যাপক বৰুৱাৰ আজি এই সাময়িক দুৰ্বলতা হৈছে যতীন মেকানিকক লগ পাই। যতীনো মধুপুৰৰ ল’ৰা। ইমানদিন যে ইয়াতেই মেকানিকৰ কাম কৰি ইয়াতেই আছিল বৰুৱাই আজিছে জানিলে।

বৰুৱাৰ এখন ষ্টেণ্ডাৰ্ড টেন গাড়ী আছে। বৰুৱাই কোঁতুক কৰি কয় ‘ৰথ’। পিছে অইনে বেয়া বুলি কলে তেওঁৰ খং উঠে। তেওঁৰ বন্ধু ডঃ দাসে কৈছিল—“কি সদায় সদায় ইমান খবচ কৰি থাকাহে? এৰা ইখন গাড়ী।” বৰুৱাই অলপপৰ গহীন হৈ থাকি কৈছিল,

নতুন পৃথিৱী

ফেব্ৰুৱাৰী : ১৯৭২

“এৰা, পৰিবাৰৰো গা ভাল নহয়। সদাই অসুখ। চিকিৎসাপাতিত বৰ খবচ, তেওঁকো এৰাই ভাল। কি কোৱা?”

বৰুৱাৰ গাড়ীখন গ’লে মানুহে গম পায়। কতৰকমৰ শব্দ! ছুৱাববোৰ ঘট-ঘটায়, মাডগাৰ্ড লৰফৰ কৰে। কেতিয়া খুলি পৰে ঠিক নাই। মামৰ ধৰি বডিৰ তলফালে ঠায়ে ঠায়ে খুলি পৰিছে। ওৰেল্ডিং নকৰিলে নহয়; বতুবাবুৰ হাত খুব ভাল, নাম আছে। ডঃ দাসৰ মুখত বতুবাবুৰ নাম শুনি বৰুৱাই তেওঁৰ তালৈ আহিছে।

বৰুৱাই তাক চিনি পোৱা দেখি যতীনৰ গাত হুঁচ নোহোৱা হ’ল। ব্যস্ত হৈ উঠিল।

“ক’ত থকা হয়?”

বৰুৱাই তাক ষোচা এটা মাৰি ক’লে—

“কি ভাৱবাচাত কথা কৈছ জ’।”

ষোচা খাই উল্লাসত যতীনৰ গা সাতখন আঠখন হ’ল।

“গোট্টেইখিনি কামকে কৰি ল। তই কেৱল পাৰ্টচৰ দামখিনি দিবি।

মই নিজহাতে গোট্টেইখিনি কাম কৰি দিম।”

যতীনো মধুপুৰৰ ল’ৰা। সৰুতে বিজয় বৰুৱাৰ লগত একেলগে পঢ়িছিল।

ক্লাচ কোৰ নে ফাইভ পৰ্য্যন্ত। যতীনৰ মোমায়েকৰ চাইকেল মেৰামতিৰ দোকান এখন আছিল। পঢ়া এৰি যতীনে তাতেই কাম কৰিবলৈ ললে। বিজয় বৰুৱাৰ হিংসা হৈছিল। তেওঁ ক্লাচত বহি যেতিয়া ব্যাকৰণৰ পাঠ লয় তেতিয়া যতীনে দুয়োহাত এৰি দি স্কুলৰ সমুখদি কায়দা কৰি চাইকেল চলাই যায়। খিড়কীৰে চাই বৰুৱাই হুমুনিয়াহ কাঢ়ে। ৰাতি নু বজালৈ যেতিয়া বিজয় বৰুৱাই পিতৃৰ তাড়নাত দক্ষিণ আমেৰিকাৰ দেশ আৰু ৰাজধানীৰ নামবোৰ মুখস্থ কৰিছিল তেতিয়া যতীনে চিনেমা চাই চিঞৰি গান গাই গাই ঘৰলৈ উভতি আহিছিল। বিজয় বৰুৱাৰ ঈৰ্ষা হৈছিল।

বিজয় বৰুৱাৰ গাড়ীৰ সমুখৰ সোঁফালৰ চকাটো অলপ টাল মাৰি আছিল। ক্লাচ নাই। ছাত্ৰবোৰে ধৰ্মঘট কৰিছে। ছাত্ৰাৱাসত প্ৰতিজন ছাত্ৰৰ কাৰণে বেলেগ একোটা কোঠা লাগে, বিজুলী বিছনী লাগে। খেল পথাৰত ষ্টেডিয়াম লাগে, চুইমিং পুল এটাও লাগে। প্ৰধান দাবী হ’ল—ডিগ্ৰী পোৱাৰ পিছত চকাৰো কাম দিয়াৰ প্ৰতিশ্ৰুতি দিব লাগে। মুঠতে চৈধ্য দকা দাবী।

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : দ্বিতীয় সংখ্যা

বৰুৱাই হিচাপ কৰাৰ চেষ্টা কৰিলে। এজন ডাক্তৰ বা ইঞ্জিনিয়াৰ উলিয়াওঁতে কিমান খৰচ হয়। স্নাতকোত্তৰ পৰীক্ষাৰ ডেওনা পাৰ কৰাওঁতে ছাত্ৰপ্ৰতি কিমান নো লাগে?

আজ্ঞেবাজে চিন্তা কৰি লাভ নাই। গাড়ীখন দেখুৱাব লাগে। ক্লাচ নাই। এই সুবিধা। বতুবাবুৰ গেৰেজত নাপালে। খবৰ পালে যতীন আৰু কেশৱে ওচৰতে এজন পাঞ্জাৰী ঠিকাদাৰৰ গাড়ীত কাম কৰি আছে।

বৰুৱাক দেখি যতীন তৎক্ষণাত ওলাই আহিল।

“ব’ল। মই এবাৰ চলাই চাওঁ।”

ঠিকাদাৰে আপত্তি কৰিলে।

“ক’ত যোৱা? আজিয়েই গাড়ী ঠিক কৰি দিবা বুলি কৈছা। কাম এৰি এতিয়া ক’তো যাব নোৱাৰা।”

কেশৱৰো মেজাজ তৎক্ষণাত গৰম হৈ গ’ল।

“কি? আমাক কি নি বাখিছা নেকিহে? বিনিকে বাখা হয় নেকি? ব’লক মইয়ো যাওঁ। চাওঁ ভালকৈ কি হৈছে গাড়ীখনৰ।”

যতীনৰো খং উঠিছে। খঙতে মুখখন ৰঙাপৰাত কপালৰ কটা দাগটো বেচিকৈ প্ৰকট হৈ উঠিছে।

(৩)

গাড়ী এখনৰ ক্লাচ প্লেটখন পিছলি পিছলি যায়। যতীনে বতুবাবুৰ গেৰেজত গাড়ীখন আনি কাম কৰি আছিল। গাড়ীৰ তলত সোমাই চেষ্টাৰটো খুলি থাকোতে ভীষণভাৱে কাহিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। কেৰমেৰকৈ ওলাই আহিল। কাহ বন্ধ নহয়।

“কি হ’ল অ’? কি হ’ল?”

সিফালৰপৰা বতুবাবুৰে মাত লগালে। সকলোৰে আতঙ্কিত হৈ দেখিলে যতীনৰ নাকে মুখে হলহলকৈ তেজ ওলাই আহিছে।

বিজয় বৰুৱাই হৰিহৰৰ মুখত খবৰটো পালে। পিচদিনা সি তেওঁৰ তালৈ আহিছিল।

“যতীনৰ টান অসুখ। অলপ সহায় কৰিলে ভাল হয়।”

“কি হৈছে?”

তেতিয়া বৰুৱাই ঘটনাটো জানিলে।

“ডাক্তৰ দেখুৱাইছা?”

“নাই, তেজ গৈ আছে। লৰচৰ কৰাবলৈ ভয় লাগে। চহৰৰ পৰা ডাক্তৰ আনিবলৈ হ’লেও বহুত পইচা লাগে।”

“বাক তুমি যোৱা। মই আবেলি যাম। বতুবাবুৰ গেৰেজৰ কাষতে থাকে নহয়?”

বতুবাবু লগত লৈ বিজয় বৰুৱাই যতীনৰ তালৈ গ’ল। তেওঁৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰত বতুবাবুৰে গম্ভীৰ ভাবে কলে—“কি আৰু হব? টি, বি।”

“পেটত ঘা হ’লেও এনেকুৱা হব পাৰে। ভালকৈ পৰীক্ষা কৰিলেহে জনা যাব।”

বতুবাবুৰ দৃঢ় বিশ্বাস টি, বি। তাকেই বা কি?

“টি, বি হ’লেও আজিকালি একো কথা নাই। ভাল হৈ যাব।”

“গৰিবৰ কাৰণে টি, বি মাৰাত্মক বেমাৰ। গাখীৰ খাব লাগে, কলী খাব লাগে। চিকিৎসাৰ খৰচ আছে। ৰাজসিক কাৰবাৰ। দুয়োবেলা ভাত নোজোটে। বিচনাত পৰি থাকিলে কোনে তাক এইবোৰ যোগাব?”

বতুবাবুৰ মেজাজ খুব বেয়া।

গলিৰ ভিতৰত পঞ্জা এটা। পোহৰ আৰু বতাহৰ নাটনি। বতুবাবুৰে মাত দিলে—“যতীন, অ’ যতীন।” ত্ৰস্ত, শঙ্কিত ভাবে দুৱাৰখন মেলি দি ছোৱালী এজনী কেঁচুৱা কোলাত লৈ ঘৰৰ পৰা ওলাই গ’ল। নিচেই কম বয়সৰ ছোৱালী। যতীনৰ পৰিবাৰ।

বৰুৱাই ভিতৰলৈ নোসোমালে। দুৱাৰ মুখৰ পৰাই আতঙ্কেৰে লক্ষ্য কৰিলে ঘৰত এখন মাত্ৰ ডাঙৰ তক্তাপোচ। বতুবাবুৰ মুখৰ ফালে চালে। তেওঁৰ গম্ভীৰ মুখত একো ভাবান্তৰ নাই।

বৰুৱাই যতীনক সুধিলে—“ডাক্তৰ দেখুৱাইছা?”

“দেখুৱাম।”

“পইচাপাতি আছে নে নাই?”

উত্তৰ নাই।

“কিমান লাগিব পাৰে?”

“বিশ টকামান হলে হব কিজানি।”

“কেনেকৈ হব? একচ বে লব লাগিব। খৰচ আছে। ল’ এই পক্ষৰ টকা ৰাখ। হৰিহৰইত্তৰ কাৰোবাক লৈ কালিয়েই হাচপাতাললৈ যাবি। বাক যাওঁ। চিন্তা নকৰিবি। দৰকাৰ হ’লে খবৰ দিবি।” যতীনৰ দুয়ো চকুৰে সবসৰ্বকৈ পানী ওলাই আছে। বতুবাবুক কলে— “বাতি খুব জ্বৰ উঠিছিল।”

“একো নহয়। কি হৈছে তাতে?”

“মুৰটোত খুব বিৰ।”

“বিষতো হবই।”

“ভাল হমানে?”

বিস্ময়ত বতুবাবুই চকু দুটা বহলকৈ মেলি দিলে।

“ভাল নহবৰ কিটো হৈছে?”

যতীনে মুখখন ঘূৰাই ললে। কান্দোন লুকুৰাবৰ কাৰণে।

উভতি আহোঁতে বতুবাবুৰ খোজৰ বেগ অসম্ভৱ বকমে বাঢ়ি গ’ল। মুখ খন গস্তীৰ। প্ৰথমৰে পৰাই বৰুৱাৰ উচপিচনি লাগি আছিল। কথাখিনি নকৈ নোৱাৰিলে।

“দেখিছে কাণ্ডখন? গোটেই কেইজনে একেলগে একেখন বিছনাতে শোৱে। লক্ষ্য কৰিছে আপুনি? মৰিব দেখোন বাকী কেইটাও।”

বতুবাবুৰ খোজৰ বেগ আৰু বাঢ়িছে গ’ল।

দুদিন পিচতে যতীন নিজেই বৰুৱাৰ স্বৰত উপস্থিত। কাগজেৰে মেৰোৱা পেকেট এটা তেওঁৰ ফালে আগবঢ়াই দিলে।

“কি?”

“একচ বে ফটো।”

বৰুৱাই একখোজ পিচুৱাই আহিলে।

“ৰাম, ৰাম। মই চাই নো কি বুজি পাম? কি খবৰ তাকে ক।”

“ঐ, বি। বেজী লব লাগিব সদায়। দৰৱো হুবিধ খাব দিছে।”

“তাকে কৰ। ভাল হৈ যাবি। আজিকালি টি, বি কিবা বেমাৰ নেকি? দৰৰ পাতি কিনিছ?” যতীন মনে মনে ব’ল।

বৰুৱাৰ গাড়ীৰ চাইকেলৰ পাইপটো অলপ ফাটিছে। বতুবাবুৰ গেবেজলৈ গ’ল। সোমায়ৈই আতঙ্কিত হৈ উঠিল। যতীনে কাম কৰি আছে।

“ডাক্তৰে তোক কাম কৰিবলৈ হাক দিয়া নাই?” মুহূৰ্ত্তৰ কাৰণে যতীনৰ চকু দুটাত ক্ৰোধ আৰু ঘৃণাৰ ছাঁ এটা জিলিক মাৰি উঠিল। মুহূৰ্ত্তৰ কাৰণেহে। তৎক্ষণাত অপৰাধীৰ দৰে হাঁহি দিলে।

“নাই। বহি বহি এই কাবুবেটৰটো অলপ চাই দিছো। পৰিশ্ৰম একো নহয়।”

বৰুৱাৰ কামখিনি কৰি দি বতুবাবুই যতীনে হুশুনাকৈ একলীয়াকৈ কলে “ল’ৰাজন বেচি দিন জীয়াই নাথাকে।

সোনকালেই মৰিব। তাৰ পৰিবাৰ যে কি হব ভাবিলেই মূৰটো গৰম হয়। ইয়াৰো ইয়াত কোনো নাই। শহুৰেক বুঢ়া হ’ল—হাপানীৰ ৰোগী। তাইৰ মাহী মাকজনী সাংঘাতিক তিৰোতা। তাতো তাইৰ ঠাই নহব।”

বতুবাবু উত্তেজিত হৈ উঠিল।

“প্ৰেম কৰি হেনো বিয়া কৰাইছে। গৰিব মানুহৰ আৰু প্ৰেম।”

হঠাতে বতুবাবুই চিঞৰি উঠিলে।

“এই চালা দেব, পানী বাৰ্ণ্ট কোনে বগৰালে? মজিয়াত কোনে পেলালে পানীবোৰ? পিটি চবকে লাচ বনাই দিম।” বিজয় বৰুৱাই বতুবাবুৰ কথা মানি লব পৰা নাই। আজিকালি টি, বি ভাল নোহোৱাৰ কি কাৰণ আছে? বতুবাবুক ইমান সহজতে হাত ডাঙি দিয়া দেখি তেওঁ বিৰক্ত হৈছে। যতীনৰ জীয়াই থকাটো তেওঁৰ কাম্য। যাঃ। বেক গিয়াৰটো নোলোৱা হ’ল দেখোন। মহা জুলুম। পুৰণি গাড়ীৰ এই লেঠা। যতীন ভালে থাকিলে তাক খবৰটো দিলেই হ’ল হয়। নিশ্চিন্ত।

বৰুৱাই কিছুদিন খবৰ লোৱা নাছিল। টি, বি হাচপাতালত থাকিলে আজিকালি টি, বি বেমাৰ ভাল নোহোৱাৰ কাৰণ নাই। তেওঁ ডঃ দাসক লগত লৈ হাচপাতালৰ ডাক্তৰ বৰাক লগ ধৰিছিল। বহু ছিট খালী আছে বুলি কৈছিল। যতীনক পঠিয়াই দিব কলে। বৰুৱাই নিশ্চিত হৈ আছিল।

ভাল নোহোৱাৰ কাৰণ নাই। আচল সমস্যা আছিল টকাপইচাৰ। হাচপাতালত ছিটৰ ব্যৱস্থা হ'ল বুলি জানি নিশ্চিত হৈ আছিল। মনত অলপ আত্মপ্ৰসাদৰো ভাব হৈছিল। তেওঁ লাগিমালি ছিটটো যোগাৰ কৰি দিছে কাৰণেহে যতীনৰ জীৱনটো বক্ষা হ'ল। নহলে ক'ত বাচি থাকিল হয়? ভালে থাকোঁতেই ছয়োবেলা ভাত নোজোটে। ভাল কাম এটা কৰা বুলি বৰুৱাৰ মনত আত্মপ্ৰসাদৰ ভাব এটাও আছে। ভাল হৈ আহি কিছুদিন পিছত কাম কৰিব পাৰিব নিশ্চয়। পুৰণি গাড়ী থাকিলে এনেকুৱা নিজৰ মালুহ এজন থাকিলে নিশ্চিত।

বতুবাবু বজাৰত লগ পাই বৰুৱাই সুধিলে—

“যতীনৰ খবৰ কি? কেনে আছে?”

“মৰিল।”

“মৰিল?”

“হয়। পৰহি ৰাতি মৰিল।”

“হাচপাতালতে?”

“নহয়। ঘৰত।”

বৰুৱাৰ অত্যন্ত ক্ষোভ হল। খঙো উঠিল।

“হাচপাতাললৈ ন'গল, নহয়?”

“হুদিনো গৈছিল।”

“তেনেহলে .”

“পৰীক্ষাপাতি কৰি কেচটো ফাইলত লিখি থৈছে। পৰিচালনা সংস্থাৰ মিটিঙত পেছ কৰিব বুলি কৈছে। ঠিকনা লিখি ৰাখিছে। ছিট পালে খবৰ দিব।”

“ছিঃ!”

বতুবাবুই সান্তনা দিলে।

“কি কৰিব? কপাল।”

হয়। কপাল। টি, বি হাচপাতালত বহু ছিট খালী থকা সত্ত্বেও যতীন ঘৰতে তেজ বতিয়াই মৰি থাকিল। কপাল নহয় তো কি? পৰিচালনা সংস্থাৰ অহা মিটিঙৰ দিনালৈ জীয়াই থাকিব নোৱাৰিলে নে? অসহ্য।

বতুবাবুই শান্তভাৱে ক'লে—“একদম বিনা চিকিৎসাত মৰিল ল'ৰাজন।”

ইয়াৰ ফাৰ্মাচীৰ পৰা দৰব অনাই থাইছিল। একো কাম নিদিলে।”

“ডাক্তৰক মতা নাছিল?”

“মাতিছিলো একদিন। সদায় মাতিব পাৰি নে? পইচাপাতি নাই এটাও।”

বৰুৱাই নিজৰ অপৰাধবোধ বিৰক্তিতে ঢাকিবৰ চেষ্টা কৰিলে।

“মোকটো এটা খবৰ দিব পাৰিলে হয়। ছিঃ!”

“আপোনাক খবৰ দিয়াৰ কথা কৈছিলো। সিয়েই হাক দিলে। তেওঁকনো আক কিমান জুলুম কৰিবা?”

এইবেলি বৰুৱাৰ অসহ্য খং উঠি গ'ল। কিন্তু কাৰ ওপৰত? যতীনৰ ওপৰত? নাজানে তেওঁ। নিজৰ ওপৰত? নাজানে, নাজানে। হাচপাতালৰ পৰিচালনা সংস্থাৰ ওপৰত? এটা নৈৰ্ব্যক্তিক খঙে আগুৰি ধৰিলে। মূৰ্খ, মূৰ্খ, মহামূৰ্খ। কোন? যতীন? তেওঁ? নে সকলোৰে?

ইতিমধ্যে এটা চৰ্টৰ যোনা লৈ কেশৱো আহি ওলাইছে। ইমানপৰ মনে মনে গুনি থাকি হঠাতে ৰক্তচক্ষু মেলি কেশৱে ক'লে—“চাল্লা, টায়াৰ লিভাৰেৰে কোবাই মূৰ ফালি দিব লাগে।”

কাৰ মূৰ ফালিব লাগে? কেশৱে নিজেই জানে নে? তাৰ কথা গুনি কিন্তু বৰুৱাৰ গাটো অকাৰণে শিয়ৰি উঠিল।

—x—

ন মাটিৰ মাত

মুজিবুৰত

বুৰ গৈ আছা, ন মাটি,

যেনেকৈ বুৰ গৈ থাকে

পানীত মাছ

পানীত মাছ

এইপাৰে আমি

বামলৈ তোলা পানীৰ মাছ

এই পাৰে আমি

টোপ খেদি খেদি ফাঁচ লগা

পানীৰ মাছ

পানীৰ মাছ

এই পাৰে

কালৰ বখত অনন্তোপায়

ৰাষ্ট্ৰধাৰ

যেন কোঁৱৰৰ সগোত্ৰ

অৰ্জুন

কৃষ্ণৰ বখত

পাঞ্চজন্ম বাজিল

মেদৰপৰা খহি পৰিল

মুজিবুৰ

তেজলৈ

পাঞ্চজন্মত বাজিল :

এক হ, দুনিয়াৰ নতুন তেজ

দক্ষিণ গোৱালগাৰাৰ জনজাতিৰ সমস্যা

তৰুণ খাখলাৰী

প্ৰাক্ স্বাধীনতা কালৰে পৰা জনজাতি (Tribal population) ভাৰতৰ এটি সমস্যা। স্বাধীনোত্তৰ কালছোৱাত দেখা গৈছে যে এইটো এটা স্থায়ী সমস্যা। সমস্যা মানে বুজোৱা হৈছে যিটো কথা বা বিষয় জাতীয় উন্নতিত বাধা স্বৰূপ হৈ থাকে। বৰ্তমানে দেখাত জনজাতি উন্নয়ন বিষয়টোও সেই দৃষ্টিভঙ্গীত প্ৰকৃততে এটা সমস্যা। কিয়নো ভাৰতৰ কংগ্ৰেছী চৰকাৰ আৰু অসমৰ কংগ্ৰেছী চৰকাৰে আজিলৈকে জনজাতি উন্নয়ন শিতানত বহুকোটি টকা খৰচ কৰিছে। বিনিময়ত অৱশ্যে জনজাতিৰ উন্নয়ন যেনেদৰে হব লাগিছিল তাৰ ওচৰ চাপিব পৰা নাই। আনহাতে চৰকাৰী আচনিমতে উন্নয়নৰ যি লক্ষ্য তাত উপনীত হওঁতে ভাৰতৰ তথা অসমৰ জনসংখ্যাৰ উল্লেখনীয় অংশ জনজাতিবোৰ যদি অনুন্নত ৰৈ যায় দেশ বা জাতিৰ উন্নয়ন ব্যাহত হবই। সেয়ে 'জনজাতি' আজি এটা সমস্যা।

আলোচনাৰ আৰম্ভণিতে চোৱা হওক এই সমস্যাৰ গতি প্ৰকৃতিৰ সম্পৰ্কে। কিছুমানে কব খোজে এইটো বুট্টিছৰ হে সৃষ্টি। অৰ্থাৎ বুট্টিছে 'Divide and Rule' কৌশল প্ৰয়োগ কৰি ভাৰতৰ জন সাধাৰণক এক স্বার্থৰ বাবে একত্ৰিত হব নোৱাৰাকৈ ৰখাৰ ফলত এই 'জনজাতি' সমস্যাৰ উদ্ভৱ হ'ল। এই কথাটো হবহু স্বীকাৰ কৰি ললে বুট্টিছৰ পূৰ্বে ৰাজত্ব কৰি থকা ৰজা-মহাৰজা, চুলতান বাদশাহ, সামন্তপ্ৰভু সকলৰ সময়ৰে পৰা চলি থকা সামন্তবাদ সৃষ্টি কৰা শ্ৰেণীভিত্তিক বৈষম্য, ভাষা সংস্কৃতিৰ বৈষম্যৰ প্ৰতি দৃষ্টিহীনতাৰ দোষে চুৰ্ব। তাৰো পূৰ্বকালৰ আৰ্য্য অধ্যক্ষনাৰ ফলত সৃষ্টিহোৱা বৰ্ণ বিভাজনো আমি পাহৰিলে নচলিব। সেই কাৰণে কিছুমানে কব খোজে যে ধৰ্মীয় আচাৰ অনুষ্ঠানত বিশ্বাস অবিশ্বাসৰ গোড়ামিৰ জৰীয়েতে গুস্ত শ্ৰেণী স্বার্থৰ টোপোলা বাহক একশ্ৰেণী বুদ্ধিজীৱীৰ কৌশলে যেতিয়া চতুৰভাবে সমাজত প্ৰভাৱ পেলালে তেতিয়াৰ পৰাই জাতিৰ মাজত ভেদাভেদৰ সৃষ্টি

কেশৱ মহন্ত

সেপ্তেম্বৰ : ১৯৭২

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : দ্বিতীয় সংখ্যা

হ'ল। বুটছে তাত বাজনীতিৰ পৰশ দিলে। ইং ১৯৪৭ খৃষ্টাব্দত ভাৰতে স্বাধীনতা লাভ কৰিলে—ৰাজনৈতিক স্বাধীনতা। ভাৰতৰ নেতা সকলে কিন্তু ভাৰতৰ জাতিৰ ওপৰত বুটছৰ ৰাজনৈতিক স্পৰ্শৰ চামনি শুচাবলৈ কোনো প্ৰচেষ্টা হাতত নললে। তেনে প্ৰচেষ্টা চলোৱাটো কংগ্ৰেছ চৰকাৰৰ লক্ষ্যও নহয়। কাৰণ ভাৰতৰ জাতীয় কংগ্ৰেছ সামন্তবাদ আৰু পুঁজিবাদৰ পৃষ্ঠপোষক বৰ্তমানৰ ৰাজনৈতিক দল।

বহুতৰে মনত এই প্ৰশ্ন উঠিব পাৰে যে জনজাতি সমস্ত সমাধানৰ সৈতে সামন্তবাদ পুঁজিবাদৰ কি সম্পর্ক থাকিব পাৰে। আপাত দৃষ্টিত প্ৰশ্নটো যুক্তিপূৰ্ণ যেন দেখা যায়। কিন্তু আমি যদি কওঁ যে আজিৰ সমাজ ব্যৱস্থা সামন্তবাদী পুঁজিবাদী অৰ্থনীতিৰে পৃষ্ঠ আৰু পৰিচালিত হোৱা হেতুকে জনজাতিৰ বাবে সুকীয়া সুকীয়া সা-সুবিধাৰ ব্যৱস্থা থকা সত্ত্বেও সংখ্যা গৰিষ্ঠ জনজাতীয় লোক সেই সুবিধাৰে পৰা বঞ্চিত হৈ থাকিব লগীয়া হৈছে, আৰু সেয়ে 'জনজাতি' সমস্ত সমাধান হোৱা নাই বৰং ভেদাভেদৰ পথৰে প্ৰশস্ত কৰিছে, এইদৰে কলেও কথাটোৰ স্পষ্ট বিশ্লেষণ নহব। সেয়ে এই সন্দৰ্ভত জনজাতীয় সমাজ ব্যৱস্থাৰ অৰ্থনৈতিক দিশৰ কালে অলপ দৃষ্টি দিবলৈ যত্ন কৰা হ'ব।

ভাৰতৰ তথা অসমৰ জনসাধাৰণৰ গ্ৰাম্য সমাজব্যৱস্থা বৰ্তমানলৈকে প্ৰধানকৈ সামন্তবাদী অৰ্থনীতিৰে পৰিচালিত হৈ আছে, যদিও ৰুৰি অৰ্থনীতিতে পুঁজিবাদৰ অনুপ্ৰবেশ ক্ৰমে বৃদ্ধি পাবলৈ ধৰিছে। জনজাতিৰ সমাজ ব্যৱস্থাও এই একে অৰ্থনীতিৰেই ফলশ্ৰুতি। অৰ্থাৎ এই অনুন্নত জনজাতিৰ মাজতো জমিদাৰ জোতদাৰ সুদখোৰ মহাজন আছে আৰু তেনেদৰে মাটিৰ মালিকৰ স্বার্থ ৰক্ষা কৰা 'ভাণ্ডাৰা খোৱা', গৰীৰ আখিয়াৰ আৰু ভূমিদাস আৰু জমিহীন সৰ্বহাৰা কৃষকো আছে। সামন্তবাদী শোষণৰ কবলত কম মাটি থকা কৃষক মাটিহীন হৈছে। তাৰ বাবে কোনো ধনী জনজাতীয় কৃষকে গৰীৰ জনজাতীয় কৃষকক সহায় কৰাৰ নজীৰ আমাৰ হাতত নাই। গৰীৰ জনজাতীয় কৃষকৰ মাটি শ্লগৰ সুদ কৰ্ত্তন বাবদ বা বন্ধক ৰখাৰ নামত ধনী জনজাতীয় কৃষকে আত্মসাৎ কৰা উদাহৰণ বহুত।

দক্ষিণ গোৱালপাৰাৰ প্ৰধান জন জাতীয় লোক হ'ল কছাৰী, ৰাভা আৰু

গাৰো সম্প্ৰদায়ৰ লোক সমূহ। ভাৰতৰ ৰাজনীতিয়ে ভৈয়ামৰ জন জাতিক পাহাৰত অনুন্নত (Backward) আৰু পাহাৰৰ জনজাতিক ভৈয়ামত অনুন্নত সম্প্ৰদায় হিচাবে তালিকাভুক্ত কৰাত দক্ষিণ গোৱালপাৰাৰ জনজাতীয় লোক হিচাবে কেৱল কছাৰী আৰু ৰাভা সম্প্ৰদায়ৰ লোক সমষ্টিকহে ধৰিব পাৰি।

দক্ষিণ গোৱালপাৰাত অসম বিধান সভাৰ জনজাতীয় সদস্য পদৰ বাবে এটি সংৰক্ষিত সমষ্টি আছে। সেই সমষ্টিৰ নাম হ'ল দুধনৈ সমষ্টি। এই সমষ্টিৰ পৰা যোৱা ১৯৬৭ চনৰ সাধাৰণ নিৰ্বাচনত ভাৰতৰ সৌপস্থী কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ সদস্য নিৰ্বাচিত হৈছে। দুধনৈ জনজাতীয় উন্নয়ন খণ্ড নামেৰেও এটি উন্নয়ন খণ্ড (Development Block) আছে। অৱশ্যে এই উন্নয়ন খণ্ড বা আঞ্চলিক পঞ্চায়ত আৰু মাটিয়া আঞ্চলিক পঞ্চায়তৰ কিছুমান অঞ্চল লৈহে অসম বিধান সভাৰ দুধনৈ জনজাতীয় সমষ্টি গঠিত। ইয়াৰ বাহিৰেও বালিজানা, লক্ষীপুৰ আদি আঞ্চলিক পঞ্চায়তৰ বিস্তীৰ্ণ অঞ্চলত বহু জনজাতীয় লোকৰ বাস। বৰ্ত্তমানে এই গোটেই অঞ্চলটো ১৯৬৪ চনত পূব বঙ্গৰপৰা অহা ভগনীয়া অধ্যুষিত অঞ্চল বুলিব পাৰি। এই ভগনীয়াৰ অধ্যুষণৰ ফলত দক্ষিণ গোৱালপাৰাৰ বিশেষ কেইটামান অঞ্চলৰ অৰ্থনৈতিক কাঠামো পৰ্য্যন্ত পৰিবৰ্ত্তন হৈছে। ভগনীয়া সকল অহাৰ পিচত এইবোৰ অঞ্চলত দিন মজুৰিৰ হাৰ তললৈ নামি গৈছে আৰু থলুৱা বহুৱা সকল প্ৰায়েই নিবহুৱা হৈছে। অৱশ্যে এই অঞ্চলৰ বৃদ্ধিজীৱী শ্ৰেণী আৰু মজুৰি নিয়োগ কৰি খেতি কৰোৱা কৃষকৰ বাবে সুবিধা হৈছে—কম মজুৰিৰে বেচি কাম আদায় কৰিব পাৰিছে। ইয়াৰ ফলত গৰীৰ শ্ৰেণীৰ জীৱন নিৰ্বাহৰ ক্ষেত্ৰত জটিল সমস্যাৰ উদ্ভৱ হৈছে। ভগনীয়া সমস্যাৰ প্ৰাসঙ্গিক কিঞ্চিৎ আলোচনা আগবঢ়োৱা হ'ল। এতিয়া পূৰ্বৰ প্ৰসঙ্গলৈ অহা যাওক। কিছু সংখ্যক ন-পুৰণি ধনী লোকক বাদ দিলে নিঃসন্দেহে কব পাৰি যে দক্ষিণ গোৱালপাৰাৰ প্ৰায় সকলো জনজাতিয়েই গৰীৰ কৃষক। ৰুৰিৰ বাহিৰে আন কোনো উৎপাদন ব্যৱস্থা এওঁলোকৰ নাই। সংখ্যা গৰিষ্ঠ গৰীৰ কৃষকেই ভূমিদাসৰ জীৱন নিৰ্বাহ কৰি আহিছে।

শিক্ষিতৰ সংখ্যা আঙুলিৰ মূৰত লেখিব পাৰি। আধুনিক শিক্ষা লাভৰ বাবে ইদানিং কেবাখনো হাইস্কুল প্ৰতিষ্ঠিত হৈছে। তাৰ মজুৰী আদি দিবলৈকো

চৰকাৰৰ টকাৰ নাটনি ঘটে। সি যি হওক এই বিদ্যালয়বোৰ থকা সত্ত্বেও শিক্ষিতৰ সংখ্যা বৃদ্ধি হোৱা নাই। আৰু বহু অঞ্চল আছে য'ত এতিয়াও শিক্ষাৰ চাহিদা সম্পৰ্কে সন্তোষজনক ধাৰণাই নাই। কাৰণটো কি? মানুহৰ জীৱন নিৰ্কাৰৰ অৰ্থনৈতিক মান এনে এক স্তৰত আছে যে তেওঁলোকৰ চিন্তা ধাৰাত জীয়াই থকাটোৱেই এটা জটিল সমস্যা।

শিক্ষা সংক্ৰান্ততে ভাষাৰ কথাও আহি পৰে। সম্প্ৰতি প্ৰাথমিক স্তৰত বড়ো বা কছাৰী ভাষা-ভাষীপ্ৰধান অঞ্চলৰ প্ৰাথমিক স্কুলবোৰত বড়ো ভাষাৰ মাধ্যমত শিক্ষা দিয়া আৰু বড়ো ভাষাৰ পাঠ্যপুথি প্ৰয়োগ কৰাৰ আলোচনা চলিছে। এই বিষয় লৈ নিৰুৎসাহ বা বিৰোধিতা কৰাৰ কোনো প্ৰশ্ন নাই। নিজৰ মাতৃ ভাষাত শিক্ষা লাভ কৰিব পৰাটো অত্যন্ত আনন্দৰ কথা। তেনে সুযোগ সকলো ভাষাৰ মানুহে পোৱা উচিত। কিন্তু বড়ো ভাষাৰ পাঠ্যপুথি প্ৰচলন কৰি শিক্ষা দিলেই আমাৰ সকলো লৰা-ছোৱালীয়ে সহজে শিক্ষা লাভ কৰিব পাৰিব বুলি আমি নাভাবো। কাৰণ মাতৃভাষাত শিক্ষা লাভ কৰাৰ পৰা শিক্ষাৰ মাধ্যম পৰিবৰ্ত্তন হোৱা হেতু ভাব প্ৰকাশৰ ক্ষেত্ৰত থকা বাধা নোহোৱা হ'ব সঁচা, আৰু জাতি-সম্প্ৰদায়গতভাবে অৱহেদিত বুলি ভাব থকা চিন্তাধাৰাৰ পৰা মুক্ত হোৱাৰ সকাহ পাব সঁচা, কিন্তু যি সামন্তবাদী শোষণত গৰীব জনজাতীয় কৃষক পোত গৈ আছে তাৰ পৰা তেওঁলোক উদ্ধাৰ পোৱাৰ কোনো পথ আজি নাই।

আজি দক্ষিণ গোৱালপাৰা সকলো পিনৰ পৰা অনুন্নত। ইয়াত আন উন্নত সম্প্ৰদায় সকলেহে সকলো বিষয়তে আগবাঢ়িছে, জনজাতিসকল পিচ পৰি আছে তেনে কথা বিশেষভাবে ক'ব নোৱাৰি। কিন্তু ব্যক্তিগত আৰ্থিক জীৱনৰ প্ৰতি আন উন্নত সম্প্ৰদায়ৰ লোক সকল যিমান সচেতন, জনজাতীয় লোক তুলনামূলক ভাবে সিমান সচেতন নহয়, এই কথা সঁচা। উন্নত সম্প্ৰদায়ৰ মাজতো যে গৰীব লোকৰ সংখ্যাই সৰহ সেইটো বিতৰ্কৰ বহিৰ্ভূত।

এই অৱস্থাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত এচাম জনজাতীয় নেতাই দক্ষিণ গোৱালপাৰাৰ জনজাতীয় অঞ্চলটোক 'ট্ৰাইবেল বেণ্ট' হিচাবে সুকীয়া গোট কৰিবলৈ প্ৰচেষ্টা চলোৱাৰ কথাও মাজে মাজে শুনা যায়। অসমত ট্ৰাইবেল বেণ্ট যি কেইটা আছে সেইবোৰৰ ট্ৰাইবেল কৃষক সকলৰ অৱস্থা চালেই প্ৰকৃত চেহেৰা ওলাই

পৰিব। গুৱাহাটীৰ বুকুতে ট্ৰাইবেল বেণ্ট আছিল। তাৰ মাটিবোৰ অনা ট্ৰাইবেলে পোৱাৰ বাহিৰেও ট্ৰাইবেল নেতা সকলৰ নামতহে বিতৰণ হয়। কাৰণ ট্ৰাইবেল নেতা সকলেহে জমিহীন জনজাতীয় লোক! কংগ্ৰেছী প্ৰশাসনৰ তলত গঢ় লৈ উঠা সুবিধাবাদী ৰাজনীতিৰ এয়েই পৰিণতি। সেইবোৰ বাদ দিলেও বৰ্ত্তমান সমাজ ব্যৱস্থাত যি কোনো অঞ্চলতেই নহওক কিয়—সংৰক্ষিত বা অসংৰক্ষিত—য'ত গৰীবৰ ওপৰত ধনীৰ শোষণ অব্যাহত থাকিব, তাত গৰীবৰ (সি জনজাতীয় লোকহলেও) মুক্ত জীৱন যাপন সম্ভৱ নহয়।

আজি জনজাতিৰ নামত চৰকাৰী সা-সুবিধা কিছুমান সংৰক্ষিত নথকা নহয়। সেইবোৰ সা-সুবিধাৰ হীনদেৰিও নোহোৱাকৈ নাথাকে। ভেজাল খাও, ভেজাল নীতি-নিয়ম প্ৰচলিত দেশৰ ক্ষেত্ৰত তেনে হোৱাটোৱেই স্বাভাৱিক। তেনে হোৱা বাবেই আৰু তাৰ প্ৰতিকাৰৰ অৰ্থে দাবী আদি কৰিবলৈ ট্ৰাইবেল সংঘ আছে, আৰু ট্ৰাইবেলৰ ত্ৰাণ স্বাৰ্থ পূৰণ নোহোৱা দেখি অসমৰ ভৈয়ামৰ জনজাতি পৰিষদ (P. T. C. A.) নামে এটি ৰাজনৈতিক দলৰো জন্ম হৈছে। এইবোৰ অনুষ্ঠান বা দল থকা সত্ত্বেও গৰীব জনজাতীয় কৃষকৰ স্বাৰ্থৰ কথা কিন্তু কোনেও বিশেষ চিন্তা নকৰে। ফলত এইবোৰ অনুষ্ঠান আৰু দলৰ কামৰ ফল ভাৰতৰ জাতীয় কংগ্ৰেছেই ভোগ কৰিছে। ইয়াৰ মূল কাৰণ হ'ল ট্ৰাইবেল সংঘ বা PTCAৰ নেতৃত্ব কৰিছে পুঁজিবাদ আৰু সামন্তবাদৰ পৃষ্ঠপোষক ধনী আৰু বুৰ্জোৱা স্বাৰ্থৰ লগত জড়িত ট্ৰাইবেল নেতা সকলেই। ট্ৰাইবেল সংঘ বা PTCAৰ সৈতে গৰীব জনজাতীয় মানুহ যে একেবাৰেই নাই তেনে কথা নহয়। কিন্তু তেওঁলোক হয় শিক্ষিত বুদ্ধিজীৱী নাইবা কোনো মতাদৰ্শৰ সৈতে পৰিচয় নথকা জাতীয় ভিত্তিত ব্যক্তিস্বাৰ্থক অগ্ৰণী হিচাবে চিন্তা কৰা লোক। এইটো অপ্ৰিয় হলেও সত্য যে এওঁলোকৰ ধাৰণা সমাজৰ দুই এজনে সুযোগ সুবিধা পালেই হল। আৰু বিশেষতঃ PTCAৰ নেতৃত্বত ট্ৰাইবেলৰ আন্দোলনটো সম্প্ৰতি জাতীয় আন্দোলনৰ পৰ্য্যায়ত থকাৰ বাবে জনজাতীয়তাবাদী সকলোকেই ই আকৰ্ষিত কৰিছে। কিন্তু এই আন্দোলনে যিহেতু গৰীব ট্ৰাইবেলৰ স্বাৰ্থৰ কথা দাঙি ধৰিব পৰা নাই, গতিকে ইয়াৰ গতিও সীমাবদ্ধ।

ৰাজ্যিক পৰ্য্যায়ত জনজাতীয় এম. এল. এ. সকলৰ এখন জনজাতীয়

উপদেষ্টা পৰিষদ আছে। মহকুমা পৰ্যায়তো একোখন জনজাতীয় উপদেষ্টা কমিটি আছে। কিন্তু উক্ত উপদেষ্টা পৰিষদ বা কমিটিৰ কোনো পৰামৰ্শ বা উপদেশমতে চৰকাৰে কোনো কাম কৰিবলৈ বাধ্যতো নহয়েই ইচ্ছুকো নহয়। চৰকাৰৰ বিত্ত বিভাগে যিখিনি টকা পইচা জনজাতীয় উন্নয়নৰ বাবে বৰাদ কৰি দিয়ে সেইখিনিকে ভগাই দিবলৈহে এই উপদেষ্টা পৰিষদ বা কমিটিৰ বৈঠক বহে। এইদৰে দেখা যায় যে টাইবেলৰ নেতাসকলে বৰ্ত্তমানে সংসদীয় পৰ্যায়ত যি ধৰণৰ ৰাজনীতিয়েই নকৰক লাগিলে তাৰ পৰা গৰীব কৃষক জনজাতিৰ কোনো স্বার্থ পূৰণ হোৱা নাই।

দক্ষিণ গোৱালপাৰাৰ গৰীব জনজাতিৰ দুৰ্দশাৰ সীমা নাই। আগেয়ে কোৱা হৈছে যে এই অঞ্চলৰ জনজাতীয় লোকৰ কৃষিৰ বাহিৰে জীৱিকাৰ আন পথ নাই। বেচি ভাগ কৃষকে নিজৰ বুলিবলৈ কোনো মাটি নাই। সেয়ে সকলো কৃষকেই হয় গৰীব বা চুবুৰীয়া গাঁৱৰ কৃষকৰ বা চহৰৰ ধনী বুদ্ধিজীৱীৰ পৰা ভাঙুৱা (সমান সমান অংশ), কৰালী আৰু অন্যান্য চুক্তি আদিৰে মাটি লৈ খেতি-বাতি কৰি জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছে। দক্ষিণ গোৱালপাৰাৰ দুখনে, দৰংগিৰি, আমজোঙা, কৃষ্ণাই, ধূপধাৰা অঞ্চলৰ বেচিভাগ মাটিৰ মালিক গোৱালপাৰা চহৰ, মৰনৈ, দলগোমা আদি ঠাইৰ বিত্তবান, সাধাৰণ ভাবে ধনী বুদ্ধিজীৱী লোক। অন্যান্য অঞ্চলৰ ক্ষেত্ৰতো কম বেচি পৰিমাণে এই ধৰণৰ অৱস্থাই বৰ্ত্তমান। এইবোৰ মাটিৰ আধিয়াৰী স্বত্ব লৈ প্ৰায়েই বিবাদ চলি থাকে। এইবোৰ বিবাদ স্থাপ্ত হয় সাধাৰণতে মাটিৰ মালিকে প্ৰতি বছৰে আধিয়াৰ পৰিবৰ্ত্তন কৰাৰ ফলত। সম্প্ৰতি মাটিৰ মালিকৰ আধিয়াৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ প্ৰচেষ্টা তীব্ৰ ষড়যন্ত্ৰমূলক আকাৰত দেখা দিছে। এই ষড়যন্ত্ৰৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিৰোধ আন্দোলনো অৱশ্যে আৰম্ভ হৈছে। মাটিৰ মালিকে আধিয়াৰৰ মাজত বিবাদ স্থাপ্ত কৰিবলৈকো চেষ্টা কৰি অহা দেখা গৈছে। এনে বিবাদ স্থাপ্তিৰ কোঁশলৰ ক্ষেত্ৰত জনজাতীয় কৃষকক উচটাই আধিয়াৰৰ স্বত্ব খৰ কৰিবলৈ মাটিৰ মালিকে প্ৰচেষ্টা চলাইছে। এনে হোৱাৰ কাৰণ— প্ৰথম, মাটিৰ আৱশ্যকতা কৃষকৰ সদায় আছে; দ্বিতীয়, যি জনজাতীয় গৰীব কৃষকে নিজৰ সমগোত্ৰীয় গৰীব কৃষকৰ আধিয়াৰী মাটি দখল লবলৈ উদ্যোগী হয়, তেওঁ নিজৰ শ্ৰেণী সম্পৰ্কে সচেতন নহয়।

নতুন পৃথিৱী

ফেব্ৰুৱাৰী : ১৯৭২

দক্ষিণ গোৱালপাৰাৰ জনজাতিৰ সমস্যা

জনজাতীয় সমস্যাৰপৰা কৃষকৰ সমস্যাক পৃথক কৰা দক্ষিণ গোৱালপাৰাত কঠিন। সেয়ে কৃষকৰ সমস্যাই জনজাতীয় সমস্যা হিচাবে এই প্ৰবন্ধত প্ৰতি-কলিত হৈছে। এটা প্ৰশ্ন এইখিনিতে উঠিব পাৰে, জনজাতীয় কৃষকসকলতো কঠোৰ পৰিশ্ৰমী, তেনেহলে তেওঁলোক মাটিৰ মালিক নহ'ল কিয়? এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ পাবলৈ হলে অলপ অতীতলৈ ঘূৰি যাব লাগিব।

বৃটিছৰ চিৰস্থায়ী বন্দৱস্ত নীতি মতে অসম বঙ্গ আদি ৰাজ্যত জমিদাৰীৰ পতন হোৱা কথা শিক্ষিত সমাজৰ জনা কথা। এই জমিদাৰী যুগৰেই ৰজা বাহাদুৰ উপাধি-ধাৰী বিজনী ৰাজ ইষ্টেট আৰু মেচপাৰা ৰাজ ইষ্টেটৰ প্ৰজা হ'ল দুখনে, গোৱালপাৰা আৰু লক্ষীপুৰ থানা অঞ্চলৰ জনসাধাৰণ। বিজনী ৰাজ ইষ্টেটৰ অধীনস্থ প্ৰজা হ'ল দক্ষিণ গোৱালপাৰাৰ দুখনে-কৃষ্ণাইৰ পৰা ধূপধাৰা অঞ্চললৈকে। এই ৰজা-জমিদাৰী শাসনৰ তলত দুখনে অঞ্চলৰ জনজাতীয় লোকৰ অৱস্থাৰ কথাই অলপমান উল্লেখ কৰিছো প্ৰতীক হিচাবে। তাৰ আগেয়ে কৈ ৰখা ভাল হব যে এই ৰজা জমিদাৰৰ এই অঞ্চলৰ বিষয়া আছিল দলগোমা, মৰনৈ, গোৱালপাৰা চহৰৰ বুদ্ধিজীৱী লোক কিছুমান। বৃটিছৰ সময়ত ব্ৰহ্মপুত্ৰ নদীয়েই আছিল আন এটি মুখ্য যাতায়াতৰ পথ। সেই অচিলাতে ব্ৰহ্মপুত্ৰ নদীৰ পাৰ অঞ্চল আধুনিক সভ্যতাৰ সৈতে পৰিচিত হয় আৰু স্বভাৱতে উন্নত হৈ আহে।

এই পৰিবেশত জনজাতীয় লোকৰ বাবে মাটিৰ অভাব মুঠেই নাছিল। গতিকে মূল্যও নাছিল। কিন্তু আৰ্থিক অৱস্থা ভাল বুলি কোৱাটো ভ্ৰমাত্মক হব। অনাবাদী মাটি প্ৰচুৰ আছিল। এই ধৰণৰ মাটিৰ মালিক মাটিৰ নথী-পত্ৰ প্ৰস্তুত কৰোতা বিজনী ৰাজ ইষ্টেটৰ কৰ্মচাৰী বুদ্ধিজীৱী দলগোমা, মৰনৈ বা গোৱালপাৰা চহৰৰ লোক। মাটিৰ জঙ্ঘল চাফা কৰি আবাদ কৰোতা কৃষক হ'ল—আধিয়াৰ বা ভূমিদাস।

দক্ষিণ গোৱালপাৰাৰ জনজাতীয় লোকৰ সমাজ অভাবগ্ৰস্ত হৈছে বিশেষকৈ অৰ্বৈজ্ঞানিক, অদূৰদৰ্শী বিয়া বাকৰ জৰিয়তে বুলি কলেও খুব বেচি অতুক্তি কৰা নহব। কৃষকৰ মূলধন হ'ল মাটি, টকা নহয়। যি সময়ৰ কথা কোৱা হৈছে সেই সময়ত মাটিৰ মূল্য আৰু মাটিৰ পৰা উৎপন্ন হোৱা ফচল ধানৰো মূল্য নিতান্তই কম আছিল। সেই সময়ৰ ৫ সেৰ ধানৰ মূল্য ৮ অনাও নহয়। টকা

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : দ্বিতীয় সংখ্যা

আছে দলগোয়া, মৰনৈৰ মহাজন বা ব্যৱসায়ী লোকৰ হাতত। জনজাতীয় লোকৰ বিবাহযোগ্য লবা-ছোৱালীৰ বিয়াৰ সময় হলে টকা আছে তেওঁ-লোকৰ পৰা, বিনিময়ত বন্ধক থাকে জনজাতীয় কৃষকৰ মাটি। কৃষকে মাটিৰ বাবে খুব বেচি চিন্তা নকৰে। হাতে কামে লাগিলে আৰু তেনে মাটি বহুত কৰিব পাৰিব—তাৰ আশা। কিন্তু বাস্তৱ ক্ষেত্ৰত কৃষক গৈ এনে অৱস্থাত উপনীত হয় যে উক্ত ধৰ পৰিশোধ কৰিবতো নোৱাৰেই, দৈনন্দিন জীৱিকাৰ বাবেই আৰু ধৰ লবলগীয়া হয়। সিপিনে যি ডৰা মাটি বন্ধকত দিলে উক্ত মাটিৰ ধানৰ কিছু অংশ কৰালী সূত্ৰে (বৰ্ত্তমানে বিঘা প্ৰতি ২½ মোন ধান) ঋণদাতা মহাজনক দিবলগীয়া হয়। কি কাৰণত ইমানকৈ ধান, টকা দিবলগীয়া হ'ল তাৰ হিচাব কৃষকে নাৰাখে, বাথিব পৰা শিক্ষাও নাই। কেৱল জানে যে টকা ধৰ লৈছে গতিকে লগাখিনি দিবই লাগিব। এই শোষণজালত আৱদ্ধ হৈ তাৰ মাটিবাৰী যথাসৰ্ব্বশ্ব ঋণদাতা মহাজনৰ সম্পত্তিত পৰিণত হয় আৰু পূৰ্ব্বৰ মাটিৰ মালিক চহকী কৃষক মাটিহীন হৈ নতুন মালিকৰ কৰণৰ পাত্ৰ হৈ জীয়াই থাকিব লগীয়া হয়।

দিন যোৱাৰ লগে লগে জনজাতীয় গাৱঁৰো দৃষ্টিভঙ্গীৰ কিছু পৰিবৰ্ত্তন হয়। গাৱঁৰ মানুহৰ দুই এজনে ঘাত প্ৰতিঘাতৰ মাজেদি সচেতন হৈ আহে মাটিৰ চাহিদা সম্পৰ্কে। দুই এজনে কঠোৰ শ্ৰমৰ বলত আৰ্থিক অৱস্থা স্বচ্ছল কৰিব পৰা হয় আৰু কিছুমানে পুঁজি থটুৱাই মাটিবাৰী কিনি লব পৰাও হয়। কিন্তু বিয়াৰ দায়ত পৰি মাটি বিক্ৰী কৰিব লগা হোৱা অৱস্থাৰ পৰিবৰ্ত্তন নহ'ল। পাৰ্থক্যটো হ'ল পূৰ্বতে বাহিৰৰ লোকেহে মাথোন মাটি কিনিছিল, এতিয়া গাৱঁৰ মানুহে সেই মাটি কিনি লয়। অৰ্থাৎ গাৱঁত নতুন মাটিৰ মালিক দুই এজনৰ জন্ম নোহোৱাকৈ থকা নাই। কিন্তু শোষণৰ ধাৰাৰ কোনো পৰিবৰ্ত্তন হোৱা নাই।

মাটিৰ অনুসন্ধান

জনজাতীয় লোকৰ তেজত যাবাবৰী প্ৰকৃতিয়ে বংশানুক্ৰমিক ক্ৰিয়া কৰিছে বুলিলে বৈজ্ঞানিক বিশ্লেষণৰ অপলাপ কৰা হব। বিজ্ঞান সন্মত অৰ্থনৈতিক শিক্ষাৰে শিক্ষিত নোহোৱাৰ ফলত আৰু সামন্তবাদী মহাজনী সমাজৰ দৃষ্টি-

ভঙ্গীৰে জীৱন নিৰ্বাহত অভ্যস্ত হৈ উঠাত ভাৰতীয় সভ্যতাৰ অদৃষ্টবাদীতা এওঁলোকৰ জীৱনৰো উল্লেখযোগ্য দিশ। পাৰ্থক্য এইখিনিতে যে শিক্ষিত ভাৰতীয় জীৱনে মুখত অদৃষ্টবাদীৰ ভাও দেখুৱালেও পুঁজীবাদী সমাজত ব্যক্তিগত ভাবে পুঁজিগঠনৰ যে অপৰিহাৰ্য্যতা আছে তাক পাহৰি যোৱা নাই আৰু অশিক্ষিত জনজাতীয় লোক তাতেই পিচ পৰি গৈছে। উল্লেখযোগ্য যে এই ক্ষেত্ৰত জনজাতীয় লোকৰ সৈতে গৰীব অশিক্ষিত অজনজাতি লোকৰ পাৰ্থক্য নাই। ইয়াৰ ফল স্বৰূপে জনজাতীয় লোকসকল মাটিৰ সন্তান হৈও মাটিৰ মূল্য বুজি উঠিব পৰা নাই আৰু মাটিৰ স্বত্ব হেৰুৱালেও ভাগ্যৰ অভাৱকেই প্ৰধানতঃ দায়ী কৰিছে। আৰু আন সহজলভ্য মাটিৰ অল্পসন্ধানত বত হৈছে—তেওঁলোক যি ঠাইত মাটি সহজে পোৱা যায় বুলি ভাবে তেনে ঠাইলৈ গুচি যায়। নিজৰ ভেট-মাটি, বংশ-পৰিয়ালৰ সম্বন্ধৰ প্ৰতি অকণো দুৰ্বলতা এই ক্ষেত্ৰত দেখা নাযায়।

সহজলভ্য মাটিৰ প্ৰতি মাটি থকা কিছু সংখ্যক জনজাতীয় লোকে আকৰ্ষিত হৈ নিজৰ পৈত্ৰিক ভেট-মাটি সকলো বিক্ৰী কৰি তেনে ঠাইলৈ গুচি যোৱা দেখা যায়। এই শ্ৰেণী লোকৰ লাভ ঘটাই মনোবৃত্তিয়ে এই কাৰ্য্যত প্ৰধানত প্ৰবৃত্ত হয়। কাৰণ ইয়াত যিহেতু মাটিৰ মূল্য বেচি সেয়ে এই মাটি বেচি মূল্যত বিক্ৰী কৰি সেই মূল্যৰে য'ত বেচি মাটি কিনিব পাৰি তেনে ঠাইলৈ এওঁলোক যায়। দক্ষিণ গোৱালপাৰাৰ বহুতো বড়ো মানুহ নগাওঁ, শিৱসাগৰ, ডিব্ৰুগড়, লক্ষীমপুৰ জিলাৰ বিভিন্ন অঞ্চললৈ মাটিৰ সন্ধানত গুচি গৈছে। সেইবোৰ অঞ্চললৈ গৈ কিছুমানে যথা সৰ্ব্বশ্ব হেৰুৱাইছে আৰু কিছুমান লোকে দালালী নেতৃত্বৰ সৈতে হাত মিলাই শোষণৰ বাস্তা ধৰি নিজৰ আৰ্থিক অৱস্থা স্বচ্ছল কৰিছে। কিন্তু বেচিভাগ ক্ষেত্ৰতে এই লোকসকলে জমিদাৰ, জ্যেতদাৰৰ আধিয়াৰী আৰু মধ্যস্বত্বভোগী ধনী কৃষকৰ তলতীয়া আধিয়াৰী কৰি জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিব লগীয়া হৈছে।

আমাৰ দেশৰ সৈন্য় বিভাগটো যি নিম্নতম সৈনিক সকলৰ দ্বাৰা গঠিত সেই সকলৰ বেচিভাগেই ট্ৰাইবেল। এওঁলোকৰ সকলোৱেই অশিক্ষিত। এওঁলোকক কেৱল আদেশ নিৰ্দেশ মানিবলৈহে শিকোৱা হয় আৰু আদেশ নিৰ্দেশ মনাবৰ বাবে যিখিনি শিক্ষাৰ আৱশ্যক সেই পৰিমাণৰ শিক্ষাহে দিয়া

হয়। এই ব্যৱস্থা বৃটিছৰ ৰাজত্বকালত যেনে আছিল তাৰ কিঞ্চিৎ পৰিমাণে পৰিবৰ্ত্তন হোৱা নাই। যিখিনি পৰিবৰ্ত্তন হৈছে সেইখিনি হ'ল আমোলাতাত্বিক মেৰপেচৰ ফলত উদ্ভৱ হোৱা তৎপৰতাৰ অভাৱ। ক্ষমতাত অধিষ্ঠিত চৰকাৰৰ আৰু তাৰ দলৰ প্ৰতি আন্তৰ্গত্যা বখাটোৱেই হ'ল এই সৈনিক সকলৰ প্ৰধান শৃঙ্খলাবোধ। এনে শৃঙ্খলাবোধ এই অশিক্ষিত সৈনিক সকলৰ পক্ষা বাবেই বৃটিছে ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলনৰ কৰ্মী সকলৰ বিৰুদ্ধে এই ভাৰতীয় সৈনিক সকলৰ দ্বাৰাই দমন নীতি চলাইছিল।

বৰ্ত্তমান ভাৰততো ঠিক সেই একে ছবিয়েই প্ৰতিফলিত হৈছে। আজি ভাৰতত শোষণৰ বিৰুদ্ধে শোষিত শ্ৰেণীৰ আৰু জাতিৰ সংগ্ৰাম আৰম্ভ হৈছে। ভাৰতৰ শাসনত অধিষ্ঠিত শাসক গোষ্ঠীয়ে উৎপীড়িত শ্ৰেণীৰ সংগ্ৰামী আন্দোলন দমন কৰিবলৈ ভাৰতীয় সৈনিক সকলকে লগাই দিছে। শ্ৰেণী-দৃষ্টিভঙ্গীত এই অশিক্ষিত সাধাৰণ সৈনিক সকল নিপীড়িত গৰীব শ্ৰেণীভুক্ত। তেওঁলোক বুৰ্জোৱা নহয়। কিন্তু নিজৰ শ্ৰেণী অৱস্থান জানিবলৈ শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা নথকাত তেওঁলোকে নিজ শ্ৰেণীৰ বিৰুদ্ধেই অস্ত্ৰ ধৰিছে। স্পষ্ট ভাবে কবলৈ হলে আজি বুৰ্জোৱা শাসক গোষ্ঠীয়ে নিজৰ শ্ৰেণী শোষণ আৰু শাসন অব্যাহত ৰাখিবলৈ নিম্নতম শ্ৰেণীৰ সৈনিক সকলক অস্ত্ৰ হিচাবে ব্যৱহাৰ কৰিছে। অৱশ্যে তেওঁলোকে (শাসক গোষ্ঠীয়ে) এইটো ভালদৰে জানে যে এদিন এই অস্ত্ৰই বুমেৰাং হৈ তেওঁলোককেই আঘাত কৰিব। সেই কাৰণে শিক্ষাৰ দ্বাৰা তেনে ধৰণৰ।

দক্ষিণ গোৱালপাৰাৰ জনজাতি লোকৰ প্ৰতি যিবোৰ সৈনিকৰ ঘৰ। এনে এঘৰ মানুহ সম্ভৱত নাই য'ৰ কোনোবা সৈনিক নহয় বা নাছিল। বৰ্ত্তমান চৰকাৰৰ আচনি মতে প্ৰাক্তন সৈনিক সকলক হেনো মাটিবাৰী দিয়া হয়। এই আচনিমতে দক্ষিণ গোৱালপাৰাৰ কোনো এটা অঞ্চলত প্ৰাক্তন সৈনিক সকলৰ বাবে মাটি সংৰক্ষিত কৰি ৰখা হৈছে। আচনিটো আদৰ্শীয় কাৰণ দক্ষিণ গোৱালপাৰাৰ সকলো প্ৰাক্তন সৈনিকেই জনজাতীয় লোক—গতিকে সুবিধাটো তেওঁলোকেই পাব। কিন্তু ইয়াৰ মাজত প্ৰাক্তন সৈনিক সকলৰ সুবিধাবাদী মনোভাৱ গঢ়ি তুলিবলৈ আৰু তেওঁলোকৰ ওপৰত ৰাজনৈতিক ছাপ সৃষ্টি কৰি ছলে বলে কৌশলে নিজ দলৰ প্ৰতি আন্তৰ্গত্যা বক্ষা কৰাৰ চক্ৰান্ত শাসকগোষ্ঠীয়ে চলাইছে। উদাহৰণ স্বৰূপে—(১) এই আঁচনিভুক্ত

সংৰক্ষিত মাটি প্ৰাক্তন সৈনিক সকলে সমবায় ভিত্তিত আবাদ কৰে। এনে সমবায়ৰ বৃহৎ অংশ সম্পত্তিবান প্ৰাক্তন সৈনিকে ভোগ কৰাৰ সুবিধা পাইছে। গৰীব প্ৰাক্তন সৈনিক তাৰ পৰা বঞ্চিত হব লগা হৈছে। কাৰণ এই মাটি তেওঁলোকৰ বহুতৰে ঘৰৰ পৰা আঁতৰত আৰু সমবায় ভিত্তিত কাম কৰাৰ সময় তেওঁলোকৰ বাবে নাথাকে—সমবায়ৰ সভ্যপদ ৰক্ষা কৰিবলৈ যিদৰে অলপ হলেও অৰ্থৰ দৰকাৰ ঠিক তেনেকৈ ঘৰৰ পৰিয়াল পৰিজনৰ খোৱা-লোৱাৰ চিন্তাতে ব্যস্ত নাথাকি সমবায়ৰ কাম কাজত সহযোগ কৰাটোও দৰকাৰ। গৰীব প্ৰাক্তন সৈনিকৰ ক্ষেত্ৰত দুয়োটাৰে অভাৱ। (২) এই প্ৰাক্তন সৈনিক সকলৰ এনে এটা সংগঠন আছে য'ত এনে এটা নীতি বা নিয়ম বন্ধা আছে যে সেই সংগঠন ভুক্ত কোনোবা প্ৰাক্তন সৈনিকে যদি চৰকাৰ বিৰোধী কোনো ৰাজনৈতিক দলক সমৰ্থন কৰে তেন্তে সমবায়ৰ পৰা তেওঁৰ নাম কাটি দিয়া হ'ব। উল্লেখযোগ্য এই সংগঠনৰ জিলা কমিটিৰ চেয়াৰমেন হ'ল সেই জিলাৰ উপায়ুক্ত।

এইদৰে দেখা যায় যে প্ৰাক্তন সৈনিক সকলৰ ওপৰত সৈনিক জীৱনত পক্ষা নিয়ম-শৃঙ্খলাবোধৰ ছাপ সৃষ্টি কৰি এইটো কবলৈ বিচৰা হৈছে যে-তেওঁলোকে কংগ্ৰেছৰ বাহিৰে কোনো ৰাজনৈতিক দলক (বিশেষকৈ কমিউনিষ্ট পাৰ্টীক আৰু সম্প্ৰতি মাল্লবাৰী পাৰ্টীক) সমৰ্থন কৰাটো অপৰাধ। অৰ্থাৎ ব্যক্তিগত জীৱনত এই প্ৰাক্তন সৈনিক সকলৰো সৰ্বজনবিদিত ভাৰতৰ দৰে এখন গণতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰতো নিজৰ স্বাধীন মত প্ৰকাশ কৰা ৰাজনৈতিক অধিকাৰ নাই। দক্ষিণ গোৱালপাৰাৰ প্ৰাক্তন সৈনিক সংগঠনৰ অন্তৰ্ভুক্ত কেবাজন প্ৰাক্তন সৈনিকে ওপৰত উল্লেখিত অগণতান্ত্ৰিক অহুশাসনৰ দ্বাৰা আক্ৰান্ত হৈছে।

সৈনিক স্কুল কাৰ বাবে ?

গোৱালপাৰা মহকুমাতেই কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ নিয়ন্ত্ৰণাধীন সৈনিক স্কুল আছে। ইয়াৰ মান (Standard) যি পৰ্যায়ৰেই নহওক-সেইটো এই প্ৰবন্ধৰ বিচাৰ্য্য নহয়। কিন্তু লাখ লাখ সাধাৰণ সৈনিকে দেশ ৰক্ষাৰ কাৰণে প্ৰাণ আহুতি দিছে-ট্ৰাইবেল সৈনিকো সেই শহীদ সকলৰ ভিতৰত আছে। প্ৰাক্তন সৈনিক

সকলৰ প্ৰতিও চৰকাৰৰ নজৰ ধকা দেখুৱাবলৈ বহুতো সা-সুবিধাৰ কথা চৰকাৰে কয়। যেনে, দক্ষিণ গোৱালপাৰাত প্ৰাক্তন সৈনিক সকলৰ বাবে আচুতীয়া সংগঠনৰ জৰিয়তে মাটি ভগাই দিছে। তাৰ পৰা কোন কিমান লাভবান বা উপকৃত হৈছে সেইটো পূৰ্বতে আলোচনা কৰা হৈছে। কিন্তু কোনো গৰীৱ সাধাৰণ প্ৰাক্তন সৈনিকৰ লৰা-ছোৱালীক কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে সৈনিক স্কুলত পঢ়াব সুবিধা দিয়াৰ উদাহৰণ নাই। ইয়াৰ কাৰণ যে চৰকাৰে দেখুৱাব নোৱাৰে-সেইটো আমি কব খোজা নাই। যেনে—সৈনিক স্কুলত ভৰ্তি হবলৈ বাচনি পৰীক্ষা এটাত উত্তীৰ্ণ হব লাগে। এই পৰীক্ষাত আমাৰ সাধাৰণ গাৰলীয়া লৰাই (জনজাতিৰতো কথাই নাই) উত্তীৰ্ণ হব নোৱাৰে। লেঠা শেষ। ইয়াৰ বিপৰীতে আমি কব খোজো এইদৰে—কংগ্ৰেছী-নেতৃত্বৰ চৰকাৰী শাসনৰ পৰা উদ্ভূত বৈষম্যমূলক অৰ্থ নৈতিক ব্যৱস্থা হেতু এই সাধাৰণ সৈনিক সকলৰ জীৱন নিৰ্বাহৰ মান এনে স্তৰত থাকিবলৈ বাধ্য যে যাৰ বাবে উচ্চবুদ্ধিসম্পন্ন একশ্ৰেণী বুদ্ধিজীৱী মহলৰ বাবে নিৰ্দিষ্টমান বিশিষ্ট শিক্ষা এওঁলোকৰ সতি-সন্ততিয়েতো নাপায়েই-তেওঁলোকে নিজেই তাৰ কোনো ভূ নাপায়। অথচ সাধাৰণ দৃষ্টিভঙ্গীৰে ট্ৰাইবেল সকল যদি সৈনিক জাতিয়েই হয় নাইবা তেওঁলোকৰ মাজৰ পৰা প্ৰথম শ্ৰেণীৰ সৈনিক জন্ম লৈ আছে, তেন্তে সৈনিক স্কুলো তেওঁলোকৰ বাবেহে মুকলি হব লাগিছিল। কিন্তু বৰ্তমানৰ সৈনিক স্কুলটো একশ্ৰেণীলোকক শাসনকৰ্তা ৰূপে গঢ়ি তুলিবৰ উদ্দেশ্যেৰেহে এই প্ৰতিষ্ঠান। অৰ্থাৎ জন-সাধাৰণৰ মনত ধকা চৰকাৰৰ প্ৰতি ধকা আস্থাশূলভ মোহখিনি পুছি ৰাখিবলৈহে ইয়াক সৈনিক স্কুল বুলি চাইনবোর্ড দিয়া হৈছে। আচলতে ‘প্ৰশাসক স্কুল’ বুলি কলেহে নাম আৰু কামৰ সৈতে ৰজিতা খালেহেতেন। সি যি নহওক মুঠতে জনজাতি, অজনজাতি কোনো গৰীৱ শ্ৰেণীৰ লৰা-ছোৱালী সৈনিক স্কুলৰ দৰে অভিজাত শ্ৰেণীৰ স্কুলৰ শিক্ষা পোৱাৰ সুযোগ বৰ্তমানৰ ভাৰত গণৰাজ্যত নাই।

জনজাতীয় নেতৃত্ব

জনজাতীয় সমস্যা সম্বন্ধে লিখিবলগীয়া বহুতো কথাই আছে। ইয়াত কেৱল সমুখত ধকা অৰ্থ নৈতিক অৱস্থাৰহে আলোচনা কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে। সেয়ে নেতৃত্বৰ প্ৰসঙ্গলৈ অহা হৈছে।

অসমৰ জনজাতীয় সমস্যাৰ ওপৰত কলিকতাৰ পৰা প্ৰকাশিত ভাৰতৰ কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ (মাক্সবাদী) মাহিলি বঙালী আলোচনী ‘নন্দন’ত (৪ষ্ঠ বছৰ ৪র্থ সংখ্যা শ্ৰাবণ ১৯৭৫) কমৰেড অচিন্ত্য কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্যই ‘আসামেৰ ট্ৰাইবেল সমস্যা’ শিৰোনামাৰে এটি বুদ্ধিদীপ্ত প্ৰবন্ধ লিখিছে। তেখেতে ট্ৰাইবেল নেতৃত্ব সম্পৰ্কে সমালোচনা কৰিছে—“১৯৫০ চনৰ পিছত ভৈৰামৰ ট্ৰাইবেল নেতাসকলৰ বেচি ভাগে নতুন অৱস্থাৰ সুযোগ লবলৈ কংগ্ৰেছৰ পিনে ঢাল খাইছিল। তেওঁলোক আছিল প্ৰায়েই নিজস্ব ট্ৰাইবেল সমাজৰ অৱস্থাপন্ন আৰু শিক্ষিত শ্ৰেণীৰ লোক। কিন্তু ট্ৰাইবেল সকলৰ প্ৰায় যোল অনাই কৃষক, যি সকলে এইবোৰ পৰিবৰ্তন সত্ত্বেও পূৰ্বৰ দৰেই শোষিত আৰু অৱহেলিত হৈয়েই থাকিল। কংগ্ৰেছৰ বিশেষ উন্নয়নমূলক ব্যৱস্থাবোৰৰ পৰাও তেওঁলোকৰ একো উন্নতি নহ'ল। বৰং গাঁৱৰ ধনিক জমিদাৰ সকলে এই সময়ত তেওঁলোকৰ ক্ষমতা বঢ়াই লয়, ফলত ট্ৰাইবেল কৃষকসকলৰ বোজা বাঢ়িহে যায়। আৰু ট্ৰাইবেল কৃষকসকল কংগ্ৰেছৰ বিৰুদ্ধে গুচি যায়।

নিজৰ গণভিত্তি এৰি দিয়া ট্ৰাইবেলনেতা সকলৰ পক্ষে শেষ পৰ্য্যন্ত সম্ভৱ নাছিল; আনহাতে ক্ৰমবৰ্দ্ধমান সংকটৰ মুক্ত কংগ্ৰেছৰ সৈতে তেওঁলোকৰ ‘হ্যানিমুন’ (honeymoon) শেষ হৈ আহে। এই পৰ্য্যায়ত ট্ৰাইবেল নেতৃত্বই একচেটিয়া পুঁজিপতি আৰু জমিদাৰ শ্ৰেণীৰ গণতন্ত্ৰ বিৰোধী নীতিৰ বিৰুদ্ধে থিয় দিছে। তেওঁলোকে পিছপৰা সংখ্যালঘু জাতি হিচাবে সংখ্যা লঘুৰ অধিকাৰ আৰু আঞ্চলিক অটোনমীৰ দাবীকেই আন্দোলনৰ মুখ্য দাবীত পৰিণত কৰিছে।

ট্ৰাইবেল কৃষকসকলে দৃঢ়ভাবে এই আন্দোলনৰ পিচত থিয় হৈছে। দলিত জাতিৰ ক্ষেত্ৰত বৃহৎ জাতিৰ শোষণৰ বিৰুদ্ধে গণতান্ত্ৰিক অধিকাৰ বিলাকৰ বাবে এই সংগ্ৰামে অনিবাৰ্য্যভাবে কৃষকসকলক অন্তৰ্গ্ৰাণিত কৰিছে। ট্ৰাইবেল কৃষকসকলৰ জমি সংৰক্ষণৰ দৰে ‘জাতীয় দাবী’ দাঙি ধৰি এই আন্দোলনে কৃষকসকলৰ মাজত দৃঢ়ভাবে যোপনি পুতিবলৈ সক্ষম হৈছে।”

কিন্তু তেখেতে লক্ষ্য কৰিছে যে এই জনজাতীয় আন্দোলনৰ পৰা গৰীৱ শ্ৰেণীৰ কোনো উপকাৰ হোৱা নাই। তেখেতে লিখিছে—“কোৱা বাহুল্য, এই আন্দোলনৰ নেতৃত্বই কৃষকসকলৰ মূল শ্ৰেণীগত দাবী, অৰ্থাৎ জমিদাৰ মহাজনী শোষণ খৰ্ব কৰাৰ দাবী তোলা নাই। স্পষ্ট ভাবে কবলৈ হলে এই

আন্দোলন শ্রেণীগত আন্দোলন নহয়; এইটো জাতিগত সংখ্যালঘুৰ জাতীয় বিকাশ আৰু সমতাৰ বাবে কৰা দাবীৰ গণতান্ত্ৰিক আন্দোলন। কিন্তু সেয়ে হলেও এই আন্দোলন আজিৰ পটভূমিত প্ৰগতিবাদী আৰু গণতান্ত্ৰিক, কিয়নো যি জাতিগত বৈষম্য আৰু নিপীড়ন হৈছে এই ক্ষেত্ৰত গণতন্ত্ৰ বিকাশৰ প্ৰধান প্ৰাথমিক বাধা, তাক এই আন্দোলনে অপসাৰণ কৰাত সাহায্য কৰিছে।” এই পৰি-প্ৰেক্ষিতত এই ধৰণৰ গণতান্ত্ৰিক আন্দোলনক সমৰ্থন কৰা বিপ্লৱীলোকৰ অৱশ্যে কৰ্তব্য বুলি তেখেতে উপলব্ধি কৰে। এই ক্ষেত্ৰত তেখেতৰ প্ৰবন্ধৰ আৰু এছোৱা উদ্ধৃত কৰিলে আৰু স্পষ্ট হব।

“ট্ৰাইবেল নেতৃত্ব যি শ্ৰেণীৰ পৰা আহিছে, তেনে অৱস্থাত তেওঁলোকে যি কৈছে সেই সকলোবোৰেই যে গণতান্ত্ৰিক হব সেইটো সম্ভব নহয়। কিন্তু এই আন্দোলনৰ মাজত গণতান্ত্ৰিক সাৰ মৰ্ম আছে, তাক দৃঢ়ভাবে সমৰ্থন কৰা প্ৰয়োজন। ...ইয়াকো মনত ৰখা দৰকাৰ যে, জাতিগত সমত্ৰৰ বাবে উৎপীড়িত জাতিৰ কৃষকসকলৰ গণতান্ত্ৰিক সংগ্ৰামক এৰাই, তেওঁলোকক হঠাতে বা পোন পটীয়াকৈ শ্ৰেণী সংগ্ৰামত অন্যান্য জাতি বিশেষতঃ সংখ্যাগুৰু জাতিৰ কৃষক সকলৰ কাষলৈ আনি ঐক্যবদ্ধ কৰা নাযাব।”

ওপৰত উদ্ধৃত কৰাৰে ভট্টাচাৰ্য্যৰ প্ৰবন্ধৰপৰা ট্ৰাইবেল নেতৃত্ব সম্পৰ্কে এই কেইটা কথা স্পষ্টভাবে ওলাই পৰিছে—

(১) ট্ৰাইবেলৰ জাতীয় বিকাশ আৰু সমত্ৰ বন্ধাৰ দাবীৰ গণতান্ত্ৰিক আন্দোলনৰ নেতৃত্ব কৰিছে সম্প্ৰতিবান ট্ৰাইবেল লোক সকলে।

(২) এই নেতৃত্বই শ্ৰেণীগত দাবী অৰ্থাৎ জমিদাৰ মহাজনী শোষণৰ বিৰুদ্ধে মাতমতা নাই।

(৩) সংখ্যা লঘুৰ অধিকাৰ আৰু আঞ্চলিক অটোনমীৰ দাবী এই আন্দোলনৰ মুখ্য দাবীত পৰিণত হৈছে গণভিত্তিৰ হেচাত।

(৪) অসমৰ ট্ৰাইবেল আন্দোলনৰ মুখ্য দাবী আঞ্চলিক অটোনমী বা আত্মশাসনেই অকল নহয়, কেভাৰেল অসমৰ ভিতৰতে সুকীয়া ৰাজ্যৰ দাবীও আন এটা মুখ্য দাবী।

অসমৰ ট্ৰাইবেল আন্দোলনৰ সুকীয়া ৰাজ্যৰ বা আঞ্চলিক অটোনমীৰ বাবে দাবীৰ বিশেষ ভিত্তি নাই বুলি কৰাৰে ভট্টাচাৰ্য্যই প্ৰবন্ধটোত কৈছে।

তেখেতে লিখিছে—“কিন্তু এই ধৰণৰ পূৰ্ণ আঞ্চলিক অটোনমীৰ এটা মূল ভিত্তি হৈছে এটা সংখ্যা গৰিষ্ঠ নিৰবিচ্ছিন্ন ট্ৰাইবেল অঞ্চল যিটো এইক্ষেত্ৰত (অসমৰ ভৈয়ামৰ ট্ৰাইবেল সকলৰ ক্ষেত্ৰত—লিখক) অনুপস্থিত দেখা যায়।”

ভৈয়ামৰ জনজাতীয় লোক সমষ্টিৰ বাবে সুকীয়া ৰাজ্য গঠিত হব পাৰে নে নোৱাৰে সেইটো আলোচনা কৰা এই প্ৰবন্ধৰ উদ্দেশ্য নহয়। গোৱালপাৰাৰ ট্ৰাইবেল সকলৰ বিশেষকৈ দক্ষিণ গোৱালপাৰাৰ সমস্যাৱলী সম্বন্ধে পৰ্যালোচনা কৰোতে এই লোক সমষ্টিৰ অৰ্থ নৈতিক জীৱনৰ যি দুৰূহ অৱস্থা আৰু তাৰ সমাধানৰ ক্ষেত্ৰত ট্ৰাইবেল নেতৃত্বৰ দৃষ্টি ভঙ্গীটোহে প্ৰাসঙ্গিক ক্ৰমে আলোচনা কৰা হৈছে। এই প্ৰবন্ধৰে পূৰ্বতে আলোচনা কৰা হৈছে যে—অসমৰ বিধান সভাৰ মজিয়াত চৰকাৰ পক্ষীয় আৰু বিৰোধী দলৰো কেবা গৰাকীও জনজাতীয় প্ৰতিনিধি আছে। চাৰিজন মান মন্ত্ৰীও আছে। মন্ত্ৰী আৰু চৰকাৰ পক্ষীয় এম, এল, এ সকলক এই আলোচনাত অন্তৰ্ভুক্ত নকৰাই ভাল। কিয়নো তেওঁলোক কংগ্ৰেছৰ অনুহত গুপ্ত শ্ৰেণী স্বার্থৰ দ্বাৰাই যিহেতু পৰিচালিত—গতিকে তেওঁলোকে যি ভূমিকা পালন কৰিছে সেইটো যোগ্যতাৰে কৰিছে বুলি স্বীকাৰ কৰিব লাগিব। তেখেত সকলৰ বাহিৰে যি সকল অৰ্থাৎ বিৰোধী দলৰ এম, এল, এ সকল আছে তেওঁলোকে কি কৰিছে? পূৰ্বতে কৈ আহিছো যে তেওঁলোকে চৰকাৰৰ দ্বাৰা গঠিত বিভিন্ন কমিটি, শাখা কমিটি, তদন্ত কমিটি, উপদেষ্টা কমিটি আদিত অংশ গ্ৰহণ কৰি আৰু সেই কমিটিবোৰৰ ৰিপোৰ্টসমূহত চৰকাৰৰ কৰ্মপদ্ধতিক নীতিগত ভাবেই সমৰ্থন আগবঢ়াই পৰোক্ষভাবে কংগ্ৰেছ চৰকাৰৰ নীতি, পদ্ধতি আৰু কাৰ্য্যকাৰীতাকেই প্ৰশংসা কৰি আহিছে—যদিও তেওঁলোকৰ সকলোৰে বিধান সভাৰ মজিয়াত কংগ্ৰেছ চৰকাৰক তীব্ৰ সমালোচনা কৰিবলৈকো কুষ্ঠা বোধ নকৰে। তেওঁলোকৰ বহুতেই কব লাগে বুলিয়েই নাইবা বেয়া পাবৰ ভয়ত গৰীবৰ হকে দুই একাধাৰ মাতি দেখুৱায়, কিন্তু কাৰ্য্যত গৰীব জনজাতীয় কৃষকৰ আজি যি দুৰৱস্থা তাৰ, সমাধানৰ পথ বাচি উলিয়াবলৈ তেওঁলোক অক্ষম। অৱশ্যে তেওঁলোক অক্ষম বুলি কোৱাটোও গঠিক নহয়। কাৰণ তেওঁলোকে যি পথৰ নিৰ্দেশ কৰে সেই পথেৰে যে গৰীবৰ গৰীবি হুণ্ডচে সেইটো স্পষ্ট। গুৱাহাটীৰ ট্ৰাইবেল বেক্টৰ মাটি গৰীব জমিহীন জনজাতীয় কৃষকে পোৱা নাই—পাইছে নেতাসকলে আৰু উঠি তহা এচাম বুদ্ধিজীৱী নতুন পৃথিৱী

ট্রাইবেল লোকে বি সকল সাধাৰণতে সম্পত্তিবানো। ট্রাইবেল বা জনজাতি জীৱনৰ বৰ্ত্তমান অৱস্থা এইটো।

পথ কি ?

এই জনজাতি সমস্যা আজি দক্ষিণ গোৱালপাৰাত যেনে কম বেচি পৰিমাণে গোটেই অসমতে একেই বুলিব পাৰি। জনজাতীয় আৰ্থিক, সামাজিক, সাংস্কৃতিক সকলো ক্ষেত্ৰতে উন্নয়নৰ প্ৰশ্ন আছে। জনজাতি উন্নয়নৰ নাম কৰিয়েই ভাৰতীয় সংবিধানতো স্মৃকীয়া অধ্যায় সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে। কিন্তু সংবিধানত লিখা হলেই সকলোটিকে পোৱা হ'ল তেনে কথা অন্ততঃ ভাৰতত কোৱাটো অসম্ভৱ হ'ব। কোনো জাতিৰে উন্নয়ন হোৱা নাই। কোনো এটা জাতিৰ কেইজনমান ব্যক্তিৰ উন্নতি হলেই সেই জাতি উন্নত বুলি কোৱাটো পুঞ্জিবাদ বা সামন্তবাদী চিন্তাধাৰা প্ৰসূত আৰু তেনে ব্যাখ্যা কৰি শোষণৰ জাল বিস্তাৰ কৰাৰ হীন বড়্বয়ন্ত্ৰৰ বাহিৰে একো হ'ব নোৱাৰে। এখন সমাজ বা জাতিৰ উন্নয়ন বুলিলে আমি বুজো সেইখন সমাজ বা জাতিৰ সংখ্যাগৰিষ্ঠ অংশ গৰীব শ্ৰেণীৰ উন্নয়ন—যি উন্নয়ন ভাৰতত আজি বাক চাতুৰিৰ জালেৰে ঢাকি ৰাখি অহা হৈছে। আনহাতে কংগ্ৰেছী চৰকাৰৰ দিগবাজী আমোলৰ শাসনত জাতি সমূহৰ মাজত সংকীৰ্ত্তাবাদেহে বেচিকৈ প্ৰসাৰ লাভ কৰি উঠিছে। কিয়নো অল্পমত জাতিৰ সংৰক্ষণ আৰু উন্নয়ন বুলিলে যি বুজোৱা হয় সেইটো প্ৰকৃততে হৈ উঠা নাই। এইবোৰ প্ৰকৃত সমাধানৰ পথ হ'ল দেশৰ অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থাৰ পৰিবৰ্ত্তন কৰা। ট্রাইবেলৰ উন্নয়নৰ বিভিন্ন দিশ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰি কৰমেড অচিন্ত্য কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্যৰ নন্দনত প্ৰকাশিত 'আসামৰ ট্রাইবেল সমস্যা' শীৰ্ষক প্ৰবন্ধত এই বুলি কৈছে—“অৱশ্যে লগে লগে অৰ্থনৈতিক উন্নয়নৰ ব্যৱস্থা যদি নহয় তেনেহলে এই সকলোবোৰ অধিকাৰও (নিজ ভাষাত মত বিনিময় কৰাৰ অধিকাৰ) সাধাৰণ মানুহৰ কোনো কামত নাহিব। ...মহাজনী দেনাৰ বোজা আৰু জমিদাৰৰ জুলুমৰ পৰা ট্রাইবেল গৰীব কৃষক আৰু ভূমিহীন সকলক মুক্ত কৰিব লাগিব।” তেখেতে আৰু কৈছে—“আচল কথা হৈছে, বৈষম্য আৰু সামাজিক উৎপীড়ন দূৰ কৰি তেওঁলোকৰ অৰ্থনৈতিক বিকাশ ত্বৰান্বিত কৰা- যাতে জাতিদম্বৰ স্তপীকৃত নতুন পৃথিৱী

যি অন্যায় তেওঁলোকৰ তপৰত জাপি দিয়া হৈছে তাক ধুই মুছি পেলাব পৰা যায়।”

এই প্ৰবন্ধৰ পূৰ্বতে কোৱা হৈছে যে ধনী ট্রাইবেল কৃষক বা বুদ্ধিজীৱীয়ে গৰীব ট্রাইবেল কৃষকক শোষণ কৰিবলৈ এৰা নাই। কাৰণ বৰ্ত্তমানৰ যি সমাজ ব্যৱস্থা ইয়াত শোষণকো আমি ন্যায়সঙ্গত বুলিয়েই মানি লৈ চলি আহিছে। গতিকে গৰীব ট্রাইবেল কৃষকক শোষণৰ পৰা মুক্ত কৰিবলৈ হলে সকলো ধৰণৰ শোষণৰ পথ বন্ধ কৰিব লাগিব। সেইটো কৰিবলৈ হলেই সমাজৰ অৰ্থনৈতিক নীতি পদ্ধতিৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ অৱশ্যেই আৱশ্যক। সেইটোৰেই প্ৰকৃত পথ। অৰ্থাৎ মাল্লবাদ লেনিনবাদৰ মতাদৰ্শৰে শোষিত জনগনৰ গণতন্ত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰি তেনে শোষণ বন্ধ কৰিব লাগিব। সেইটো হৈছে শ্ৰেণী সংগ্ৰামৰ পথ।

সামৰণি

এই ক্ষেত্ৰত প্ৰগতিবাদী শক্তিৰ কৰণীয় যথেষ্ট আছে। ইয়াত কৰমেড অচিন্ত্য ভট্টাচাৰ্য্যৰ ওপৰত উল্লেখিত প্ৰবন্ধৰ শেষ ছোৱা 'প্ৰগতিবাদী শক্তিৰ মৌলিক কৰ্ত্তব্য' শিৰোনামাটো বিশেষভাবে উল্লেখযোগ্য। তেখেতে কোৱাৰ দৰেই কব পাৰি যে ট্রাইবেলৰ জাতীয় গণতান্ত্ৰিক আন্দোলনৰ প্ৰতি সমৰ্থন জনালেই প্ৰগতিবাদী শক্তিৰ কৰ্ত্তব্য শেষ নহয়। চাব লাগিব যাতে প্ৰকৃত ভূমি সংস্কাৰৰ সংগ্ৰামত ট্রাইবেল কৃষক সকলক সমস্ত শোষিত কৃষক শ্ৰেণীৰ সৈতে একেলগে থিয় হোৱাৰ পথত হকা বাধা নাইকিয়া হৈ যায়। জমিদাৰী আৰু মহাজনী শোষণ দূৰ নহলে ট্রাইবেল কৃষকসকলৰ প্ৰকৃত মুক্তি সম্ভৱ নহ'ব। শোষিত কৃষক আৰু গাৱলীয়া সৰ্বহাৰাৰ মিলিত সংগ্ৰাম ভিন্ন আন একোৰে প্ৰকৃত কৃষি বিপ্লৱৰ সফলতা আনি দিব নোৱাৰে। সেয়ে শ্ৰেণী সংগ্ৰামৰ ঐক্যৰ পথ অবাধিত কৰাই হৈছে এই ক্ষেত্ৰত প্ৰগতিবাদী শক্তিৰ আৰু শ্ৰমিক-কৃষকৰ পাৰ্টিৰ মূল কৰ্ত্তব্য।

—X—

॥ গান্ধী আৰু নৈতিকতা ॥

শিৱনাথ বৰ্মান

মহাত্মা গান্ধী নিঃসন্দেহে এজন সৎ ব্যক্তি আছিল। পৃথিবীৰ যি কোনো ধৰ্মগুৰুৰ স'তে তেওঁক বিজ্ঞাব পাৰি। বৃজা যায় যে এনে ধৰণৰ বিজ্ঞান শেষ বয়সত তেওঁ নিজেও হয়তো পেটে পেটে বাঞ্চা কৰিছিল। তেওঁক বুদ্ধৰ অবতাৰ বুলি সাধাৰণতে কোৱা হয় যদিও আচলতে যীশুৰ লগতহে তেওঁৰ সঠিক মিল দেখা যায়। বুদ্ধৰ অসীম আত্মবিশ্বাস, তেওঁৰ চাৰিত্ৰিক দৃঢ়তা, তেওঁৰ বৌদ্ধিক গভীৰতা গান্ধীৰ নাছিল। আনহাতে যীশুৰ দৰে তেওঁৰ ব্যক্তিত্ব আছিল এডাল শক্তিশালী চুম্বকৰ দৰে, যীশুৰ দৰে তেওঁৰ মনটোও নাৰী-সুলভ কমনীয় অল্পভূতিৰে পৰিপূৰ্ণ আছিল আৰু যীশুৰ স্বৰ্গৰাজ্যৰ (Kingdom of Heaven) দৰে তেওঁৰ ভাৰতত 'ৰামৰাজ্য' নামৰ "এখন সাম্যবাদী" সমাজৰ সপোন দেখিছিল। ভাৰতৰ বৰ্তমান পৰিস্থিতিৰ বাবে বহুতো লোকে গান্ধীক দোষ দিয়ে যদিও ব্যক্তি হিচাবে তেওঁক দোষ দি লাভ নাই। পৰাধীন ভাৰতৰ জনগণৰ ঘাই উদ্দেশ্য আছিল যি কোনো প্ৰকাৰেই হওক, বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ শাসন আৰু শোষণৰ কবলৰ পৰা ভাৰতক মুক্ত কৰা, ভবিষ্যতৰ স্বাধীন ভাৰতীয় সমাজখন কেনে হোৱা উচিত বা উচিত নহয়, তেনে ধৰণৰ সমস্যাবিলাক তেতিয়ালৈকে ভাৰতীয় লোকৰ জলন্ত সমস্যা হৈ উঠা নাছিল। এজন বিচক্ষণ আৰু ব্যক্তিত্বশালী পুৰুষ হিচাবে গান্ধীয়ে ভাৰতৰ জাতীয় আন্দোলনৰ নেতৃত্ব দিলে। আৰু লাহে লাহে ভাৰতীয় জনমানসে তেওঁক সাদৰেৰে গ্ৰহণ কৰিলে। এজন জনপ্ৰিয় ভাৰতীয় নেতা হোৱাৰ তেওঁৰ সুবিধাও আছিল যথেষ্ট, কাৰণ তীব্ৰ ধৰ্মপ্ৰণয়তা, অন্ধ-বিশ্বাস, বিজ্ঞানৰ প্ৰতি এটা বীতৰাগৰ মনোভাব আদি সামন্ত যুগৰ ভালেমান 'বিশুদ্ধ ভাৰতীয় গুণ' তেওঁৰ আছিল, তাৰোপৰি ১৮৫৭ চনত চিপাহী বিদ্ৰোহ, ১৯০৪-৫ চনৰ পৰা তীব্ৰ হৈ উঠা সন্ত্ৰাসবাদী স্বাধীনতা সংগ্ৰাম আদিৰ সশস্ত্ৰ অভ্যুত্থানৰ ধাৰণাৰ বিপৰীতে বা সমান্তৰাল ভাবে মহাত্মাগান্ধীৰ অহিংসবাদী আন্দোলনৰ ভাবমূৰ্ত্তি সৃষ্টি কৰাত ভাৰতীয় সামন্তবাদী পুঞ্জিবাদী শক্তি সমূহে যথেষ্ট সহায় কৰিছিল আৰু ইংৰাজ শাসক সকলেও এনে আন্দোলনক কিছু নতুন পৃথিৱী

ফেব্ৰুৱাৰী : ১৯৭২

গান্ধী আৰু নৈতিকতা

৪৯

পৰিমাণে সহ কৰিছিল। তেওঁৰ সাজ-পাচাক আৰু দৈনন্দিন জীৱন যাত্ৰাৰ প্ৰণালীয়েও দাৰিদ্ৰ পীড়িত ভাৰতীয় জন-সাধাৰণক সহজে মুহিব পাৰিছিল। হিন্দু ধৰ্মপ্ৰধান, শোষিত মানবৰ মুক্তিৰ বাবে অবতাৰ বাদৰ প্ৰয়োজনীয়তাত বিশ্বাসী ভাৰতৰ জনমানস, তেওঁৰ ব্যক্তিগত চালচলন আৰু ব্যৱহাৰ আদিৰ বাবে তেওঁৰ মাজত "মহাত্মা" বা মহামানবত্ব থকা বুলি সাধাৰণ মানুহে বিশ্বাস কৰিছিল। এম, এন, ৰয় বা তেনে কোনো লোকৰ দৰে এজন অতিশয় যুক্তিবাদী আৰু বৈজ্ঞানিক মনোভাৱসম্পন্ন পুৰুষ হোৱা হলে তৎকালীন ভাৰতীয় সমাজে তেওঁক হয়তো নেতা হিচাবে সহজে তেনেকৈ আকোৱালি লবলৈ টান পালেহেঁতেন। গান্ধী এজন শ্ৰেণী-চেতনাবিহীন সংৰক্ষণশীল ভাৰতীয় নেতা আছিল, প্ৰগতিবাদী নেতাতকৈ সংৰক্ষণশীল নেতা হিচাবে জনপ্ৰিয়তা লাভ কৰা আপেক্ষিকভাবে সহজ, কাৰণ মানসিক জড়তাৰ বাবেই হওক বা ঐতিহ্যৰ প্ৰতি থকা এক ৰোমাণ্টিক অল্পভূতিৰ বাবেই হওক, নিৰ্দিষ্ট ম্যাদ উকলি যোৱাৰ পিচতো মানুহে সমাজৰ গাঠনি সহজে ভাঙিব নোখোজে আৰু সংৰক্ষণশীল নেতাৰ বাবে সমাজৰ গাঠনি ভঙাৰ প্ৰয়োজন নহয়। গ্ৰেঞ্চলছে এঠাইত লিখিছে,

"আমাৰ ভাববাদী সকলে যি ভাল পায় তাকে কৰিব পাৰে কিন্তু ঐতিহাসিক বাস্তবক ইখন ছুৰাৰেদি দলিয়াই দিলে সিয়ে আকৌ সিখন খিৰিকীৰে আহি সোমায়। যতিয়া হেঁও সৰ্বগুণৰ বাবে গোটেই বিশ্ব বাবে নীতি নিয়ম আৰু সূত্ৰ ৰচনাত ধৰে, তেতিয়া কিন্তু দৰাঙলতে তেওঁ নিজৰ অভিক্ৰমতে তেওঁৰ সময়ৰহে সংৰক্ষণশীলতা বা বৈপ্লবিক লক্ষণ বোৰৰ ভাবমূৰ্ত্তি গঢ়ে।"

গান্ধী আছিল কুৰি শতিকাৰ আগছোৱাৰ পৰাধীন ভাৰতীয় সমাজৰ সংৰক্ষণশীল প্ৰবৃত্তিৰ প্ৰতিভূ।

১. F. Engels. Anti Duhring, Moscow. r. "Our ideologist may turn and twist as he likes, but the Historical reality which he cast out at the doors comes in again at the windows and while he thinks he is framing a doctrine of morals and law for all times and for all world he is in fact fashioning an image of the conservative or revolutionary tendencies of his days.

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : দ্বিতীয় সংখ্যা

পৃথিবীৰ সকলো ধৰ্মগুৰুৰ দৰে গান্ধী আছিল এজন সং লোক আৰু তেওঁৰ উদ্দেশ্যও আছিল সং; কিন্তু যি পদ্ধতিৰে তেওঁ ভাৰতত শোষণমুক্ত বামৰাজ্য প্রতিষ্ঠা কৰিব খুজিছিল, সেই পদ্ধতি আছিল ভুল। তেওঁৰ “বামৰাজ্য”ৰ ধাৰণা আছিল খেলিমেলি। সমাজৰ নেতা হিচাবে ধৰ্মগুৰুসকলৰ যি দোষ তাৰ পৰা তেওঁ মুক্ত নাছিলে বৰং, ৰাজনীতিক ধৰ্মৰ লগত সাঙুৰিব যোজা দোষত তেওঁ অধিক ছুট। বুদ্ধ, যিশু আদি ধৰ্মগুৰু সকল সক্ৰিয় ৰাজনীতিৰ পৰা আতৰি আছিল। কিন্তু গান্ধীয়ে কৈছিল—“ধৰ্ম নোহোৱাকৈ কোনো ৰাজনীতি হব নোৱাৰে। ধৰ্ম নোহোৱা ৰাজনীতি হ’ল মৃত্যুৰ ফান্দ, কাৰণ সিয়ে আত্মা হত্যা কৰে। ধৰ্মৰ সহায়েৰে ৰাজনীতিৰ আত্মা সঞ্জীৱিত কৰিবলৈ যোৱাৰ কি বিময় পৰিণাম হ’ল, তাক আলোচনা কৰিবলৈ এখন সুকীয়া ৰচনাৰ প্ৰয়োজন। আমি ইয়াত এই বিষয়ে বিতংকৈ আলোচনা নকৰোঁ। গান্ধীবাদী আৰু মাৰ্ক্সীয় নৈতিকতাৰ এটা তুলনামূলক অধ্যয়নহে আমাৰ প্ৰবন্ধৰ বাই লক্ষ্য।

(২)

গান্ধীয়ে ভাৰতৰ ৰাজনৈতিক ইতিহাসৰ সুদীৰ্ঘ পৃষ্ঠা আঙুৰি আছে যদিও তেওঁ আছিল মূলতঃ এজন নৈতিক শিক্ষকহে। নৈতিকতাৰ ওপৰত তেওঁ সৰ্বাধিক গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল আৰু মাৰ্ক্সবাদত নৈতিকতাৰ স্থান নাই বুলি ভাবি মাৰ্ক্সবাদী সকলক তেওঁ কিছু সন্দেহৰ চকুৰে চাইছিল। মাৰ-পিট, হিংসা-বিদ্বেষ, ধৰ্ষণ-লুণ্ঠন আদিৰ সমষ্টিয়েই মাৰ্ক্সীয় নৈতিকতা বুলি তেওঁৰ হয়তো ধাৰণা আছিল, কাৰণ কমিউনিজম সম্পৰ্কে তেওঁ এবাৰ লিখিছিল,

“What does communism mean? In the last analysis, it means a classless society—an ideal worth striving for. Only I part company with it when force is called to aid for achieving it. We are all born equal, but we have all these centuries resisted the will of God. The idea of inequality of ‘high’ and ‘low’ is an evil, but I do not believe in eradicating evil at the point of bayonet. The human breast does not lend itself to that means”.^১

১. Gandhi, Harijan. March 13, 1937.

নতুন পৃথিবী

ফেব্ৰুৱাৰী : ১৯৭২

পৃথিবীৰ সকলো ধৰ্মগুৰুৰ নিচিনাকৈ গান্ধীয়েও ভাবিছিল যে কিছুমান নৈতিক আদৰ্শই মানুহৰ জীৱন পৰিচালনা কৰে, গতিকে কিছুমান মৰু উপদেশৰ দ্বাৰা সমাজৰ প্ৰতিজন মানুহকে নৈতিক কৰি লব পাৰিলে ভাৰতবৰ্ষত “বামৰাজ্য” প্রতিষ্ঠা কৰা খুব টান কাম নহব, আৰু এই ধাৰণাৰ বশবৰ্তী হৈয়েই সমগ্ৰ জীৱন জুৰি তেওঁ ভাৰতীয় লোকক এইটো কৰিবা (thou shalt) আৰু এইটো নকৰিবা (thou shalt not) লেখীয়া কিছুমান উপদেশ দি গৈছিল। (পিচলৈ কাউৰী আৰু সৰু ম’ৰা চৰাইৰ সাধুটোত থকা নৈতিকতাকে পাহৰি গৈ তেওঁৰ শিষ্যসকলে উপদেশ দিয়াটো ভাৰতৰ এটা জাতীয় বৈশিষ্ট্যত পৰিণত কৰি পেলালে।) গান্ধীয়ে ভাবিছিল যে নৈতিকতাৰ এটা অতি জাগতিক আপোন অস্তিত্ব আছে আৰু মানব সমাজৰ ওপৰত ইয়াক “ওপৰৰ” পৰা জাপি দিব পাৰি। কিন্তু উন্নৈশ শতিকাতে কাৰ্ল মাৰ্ক্সে স্কন্দৰকৈ দেখুৱাই থৈ গৈছে যে নৈতিকতা অমৃত বৃষ্টিৰ দৰে স্বৰ্গৰপৰা আহি মানব সমাজত নপৰেহি, আমি বাস কৰা সমাজখনৰেই ই এটা উৎপাদন মাধ্যম। আমি বাস কৰা সঁচা সমাজখনতেই ইয়াৰ জন্ম হয় আৰু সামাজিক পৰিস্থিতিয়ে ইয়াক পৰিচালনা কৰে। “জীৱন চেতনাৰ দ্বাৰা নহয়, চেতনাহে জীৱনৰদ্বাৰা নিৰূপিত হয়”।^২ চেতনা আন একো নহয়, ই হৈছে আমাৰ সচেতন অস্তিত্ব, আৰু সচেতন

১. ‘Morality, religion, metaphysics, all the rest of ideology and their corresponding forms of consciousness...have no history, no development; but men, developing their material production and material intercourse, alter, along with their real existence, their thinking and the products of their thinking. Life is not determined by consciousness, but consciousness by life.’

—K. Marx. and F. Engels. German Ideology. Moscow. P. 38

‘The mode of production of material life conditions the general process of social, political and intellectual life. It is not the consciousness of men that determines their existence, but it is their social existence that determines their consciousness.’

—K. Marx. A Contribution to the Critique of Political Economy. Moscow. P. 20-21

নতুন পৃথিবী

প্ৰথম বছৰ : দ্বিতীয় সংখ্যা

অস্তিত্বৰ মানে হ'ল—খোৱা, পিন্ধা, থকা, ফুৰা আদি জীৱনৰ দৈনন্দিন ব্যৱহাৰিক কামবিলাকৰ সচেতন সম্পাদন। জীৱনৰ ব্যৱহাৰিক পৰিস্থিতিবিলাকে মানুহৰ চেতনা আৰু চৰিত্ৰক গঢ় দিয়ে আৰু সিহঁতৰ পৰিবৰ্তনৰ লগে লগে মানবীয় প্ৰকৃতিৰো পৰিবৰ্তন ঘটে। গান্ধী প্ৰমুখ্যে ভাবাদৰ্শীসকলে ভবাৰ নিচিনাকৈ মানবীয় প্ৰকৃতি আৰু মানবীয় চেতনা পদাৰ্থবিজ্ঞানৰ কিছুমান পৰম ধ্ৰুৱক (absolute constants) নহয়, সমাজৰ ব্যৱহাৰিক পৰিস্থিতিবিলাকৰ ওপৰত ইহঁতে নিৰ্ভৰ কৰে আৰু ব্যৱহাৰিক পৰিস্থিতি সলনি কৰি মানুহে নিজেই নিজৰ চৰিত্ৰৰ পৰিবৰ্তন ঘটায়। উৎপাদন কৌশল, বিতৰণ প্ৰণালী, বিনিয়োগ প্ৰথা আৰু উৎপাদন সম্পৰ্ক আদি সলনি কৰি আমি নিজৰ অজ্ঞাতসাৰেই আমাৰ পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ পৰিবৰ্তন ঘটাব পাৰিম আৰু পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ পৰিবৰ্তনৰ লগে লগে আমাৰ চৰিত্ৰৰো পৰিবৰ্তন ঘটে। নতুন নতুন উৎপাদনৰ উপায়, নতুন আৰ্থিক সম্পৰ্ক আদিৰ উদ্ভৱ হোৱাৰ লগে লগে যুগ পৰিবৰ্তন হয়, আৰু পুৰণি উপায়, পুৰণি সম্পৰ্কবিলাক অপ্রচলিত হৈ পৰে; যুগোপযোগী কৰি তুলিবৰ বাবে তেতিয়া সিহঁতৰ সংস্কাৰৰ প্ৰয়োজন হয়; লগে লগে মানুহৰ যগজুতো নতুন নতুন চিন্তাই গজালি মেলে আৰু এইদৰেই বৌদ্ধিক, ধৰ্মীয়, নৈতিক, দাৰ্শনিক—চমুকৈ কবলৈ গলে—সামাজিক বিপ্লৱৰ ক্ষেত্ৰ তৈয়াৰ হয়। ধৰ্ম, দৰ্শন আদিৰ নিচিনাকৈ নৈতিকতাও জীৱনৰ ব্যৱহাৰিক পৰিস্থিতি-বিলাকৰ পৰা উদ্ভূত এটা ভাবাদৰ্শহে; গতিকে জীৱনৰ ব্যৱহাৰিক পৰিস্থিতিৰ কোনো সলনি নকৰাকৈ কেৱল উপদেশৰ দ্বাৰাই মানুহৰ হৃদয় পৰিবৰ্তন কৰিবলৈ যোৱাটো উপযুক্ত পথ্য নুখুওৱাকৈ কেৱল শুশ্ৰূষাৰ দ্বাৰাই এটা ছুৰাৰোগ্য ব্যাধি ভাল কৰিব খোজাৰ দৰে কথা। হৃদয় পৰিবৰ্তনত উপদেশৰ প্ৰয়োজন হয়তো একে-বাৰে নোহোৱা নহয়, কিন্তু তাৰ ভূমিকা গৌণ, কেৱল নৈতিকতাৰ উপদেশ দি মানুহক নৈতিক কৰিব নোৱাৰি। উপযুক্ত পথ্য খুউওৱাটোহে যিদৰে ৰোগ নিবাৰণৰ বাবে উপায়, সেইদৰে মানুহক নৈতিক কৰাৰো সৰ্বোত্তম পন্থা হৈছে সমাজত নৈতিক পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি কৰা। উদাহৰণস্বৰূপে, অভাবগ্ৰস্ত সমাজত চুৰ নকৰিবলৈ মানুহক উপদেশ দি থাকিলেই সেই সমাজৰ পৰা চুৰিবিচা আতৰি নাযায়, কাৰণ সাধাৰণ মানুহে 'চোৰ কৰা মহাপাপ', 'সত্যৰ সদায় জয়', 'অহিংসা পৰম ধৰ্ম' আদি বৰ বৰ নৈতিক আদৰ্শবিলাকৰ কথা নতুন পৃথিৱী

ফেব্ৰুৱাৰী : ১৯৭২

গান্ধী আৰু নৈতিকতা

ভাৰি মুৰ নঘমায়ে, পৰিস্থিতিয়ে তেওঁলোকক যি কৰিবলৈ বাধ্য কৰায়, তেওঁলোকে তাকে কৰে। কিতাপেই জীৱন বুলি ভবা কিছুমান দাৰ্শনিকৰ বাহিৰে পৃথিৱীৰ আৰু কোনো মানুহকে চেতনাই পৰিচালনা নকৰে, আৰু দুখৰ বিষয় যে পৃথিৱীত তেনে দাৰ্শনিকৰ সংখ্যা তেনেই নগণ্য। গতিকে সমাজৰ পৰা চোৰ নাইকিয়া কৰাৰ একমাত্ৰ বিজ্ঞানসন্মত উপায় হ'ল চুৰিবিচাৰ বিৰুদ্ধে কিছুমান নৈতিক বাণী ফৰ্মুটি মাৰি নপঠিয়াই সমাজত এনে এক পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি কৰা য'ত কোনো মানুহ আৰু অভাবগ্ৰস্ত হৈ নাথাকে। অভাবহীন সমাজত চোৰ আপোনা-আপুনিৰেই নাইকিয়া হৈ পৰিব, তাৰ বাবে নৈতিক উপদেশৰ প্ৰয়োজন নাই। তাৰ পিচতো যদি কাৰোবাৰ চুৰি কৰা অভ্যাস থাকি যায়, তেন্তে সি হ'ব Kleptomania নামৰ এটা মানসিক ব্যাধি, আৰু তেনে লোকৰ বাবে এজন পাৰ্কেত চিকিৎসকৰ প্ৰয়োজন, এজন নৈতিক শিক্ষকৰ নহয়। নৈতিকতাৰ বিষয়ে দিয়া সাৰগৰ্ত বক্তৃতাবিলাকে মানুহক উদ্দীপ্ত কৰে সঁচা, কিন্তু কিছু সময়লৈহে; দৈনন্দিন জীৱনৰ ব্যস্ততাৰ মাজত তেওঁলোকে অতি সোনকালেই সেই বক্তৃতাবোৰৰ কথা পাহৰি যায়।

(৩)

কেৱল বক্তৃতাৰ ফুলজাৰিয়ে যে সমাজলৈ শান্তিৰ দীপাৱলী নানে, তাৰ এটা সুন্দৰ নিদৰ্শন হ'ল, আমাৰ দেশত সঘনে হৈ থকা সাম্প্ৰদায়িক সংঘৰ্ষ-বিলাক। গান্ধীয়ে হিন্দু-মুছলমান ঐক্যৰ কথা সদায় কৈছিল, কিন্তু নিজে এজন গোড়া হিন্দু আছিল। হিন্দু মুছলমানৰ মাজত আন্তঃধৰ্মীয় বিবাহ বা তেওঁলোকৰ মাজত সমূহীয়া ভোজন আদিৰ তেওঁ প্ৰত্যক্ষভাবে কোনো যিৰোধিতা কৰা নাছিল যদিও সাম্প্ৰতিক ভাৰতীয় সমাজলৈ তেনে পৰিস্থিতি এতিয়াও অহা নাই বুলি তেওঁ কৈছিল। তেওঁৰ মতে আন্তৰ্ভিবাহ, আন্তৰ্ভোজন আদি ধাৰণাবিলাক পশ্চিমৰ পৰা অহা কুসংস্কাৰহে। সমাজক ঐক্যবদ্ধ কৰাৰ বাবে সহজ

৪ 'In my opinion the idea that interdining and intermarrying is necessary for national growth is a superstition borrowed from the west.'—১৯২১ চনৰ বিশ অক্টোবৰৰ 'হৰিজন' কাকতত ওলোৱা Hindu-Muslim unity—A camouflage! নামৰ গোটেই প্ৰবন্ধটো পঢ়ি চাওক।

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : দ্বিতীয় সংখ্যা

অস্তিত্বৰ মানে হ'ল—খোৱা, পিকা, খকা, ফুৰা আদি জীৱনৰ দৈনন্দিন ব্যৱহাৰিক কামবিলাকৰ সচেতন সম্পাদন। জীৱনৰ ব্যৱহাৰিক পৰিস্থিতিবিলাকে মানুহৰ চেতনা আৰু চৰিত্ৰক গঢ় দিয়ে আৰু সিহঁতৰ পৰিবৰ্তনৰ লগে লগে মানবীয় প্ৰকৃতিৰো পৰিবৰ্তন ঘটে। গান্ধী প্ৰমুখ্যে ভাবাদৰ্শীসকলে ভবাৰ নিচিনাকৈ মানবীয় প্ৰকৃতি আৰু মানবীয় চেতনা পদাৰ্থবিজ্ঞানৰ কিছুমান পৰম ধ্ৰুৱক (absolute constants) নহয়, সমাজৰ ব্যৱহাৰিক পৰিস্থিতিবিলাকৰ ওপৰত ইহঁতে নিৰ্ভৰ কৰে আৰু ব্যৱহাৰিক পৰিস্থিতি সলনি কৰি মানুহে নিজেই নিজৰ চৰিত্ৰৰ পৰিবৰ্তন ঘটায়। উৎপাদন কৌশল, বিতৰণ প্ৰণালী, বিনিয়োগ প্ৰথা আৰু উৎপাদন সম্পৰ্ক আদি সলনি কৰি আমি নিজৰ অজ্ঞাতসাৰেই আমাৰ পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ পৰিবৰ্তন ঘটাই আৰু পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ পৰিবৰ্তনৰ লগে লগে আমাৰ চৰিত্ৰৰো পৰিবৰ্তন ঘটে। নতুন নতুন উৎপাদনৰ উপায়, নতুন আৰ্থিক সম্পৰ্ক আদিৰ উদ্ভৱ হোৱাৰ লগে লগে যুগ পৰিবৰ্তন হয়, আৰু পুৰণি উপায়, পুৰণি সম্পৰ্কবিলাক অপ্ৰচলিত হৈ পৰে; যুগোপযোগী কৰি তুলিবৰ বাবে তেতিয়া সিহঁতৰ সংস্কাৰৰ প্ৰয়োজন হয়; লগে লগে মানুহৰ মগজুতো নতুন নতুন চিন্তাই গজালি মেলে আৰু এইদৰেই বৌদ্ধিক, ধৰ্মীয়, নৈতিক, দাৰ্শনিক—চমুকৈ কবলৈ গলে—সাংঘাতিক বিপ্লৱৰ ক্ষেত্ৰ তৈয়াৰ হয়। ধৰ্ম, দৰ্শন আদিৰ নিচিনাকৈ নৈতিকতাও জীৱনৰ ব্যৱহাৰিক পৰিস্থিতি-বিলাকৰ পৰা উদ্ভূত এটা ভাবাদৰ্শহে; গতিকে জীৱনৰ ব্যৱহাৰিক পৰিস্থিতিৰ কোনো সলনি নকৰাকৈ কেৱল উপদেশৰ দ্বাৰাই মানুহৰ হৃদয় পৰিবৰ্তন কৰিবলৈ যোৱাটো উপযুক্ত পথ্য নুখুওৱাকৈ কেৱল শুশ্ৰূষাৰ দ্বাৰাই এটা দুৰ্বোগ্য ব্যাধি ভাল কৰিব খোজাৰ দৰে কথা। হৃদয় পৰিবৰ্তনত উপদেশৰ প্ৰয়োজন হয়তো একে-বাৰে নোহোৱা নহয়, কিন্তু তাৰ ভূমিকা গোঁণ, কেৱল নৈতিকতাৰ উপদেশ দি মানুহক নৈতিক কৰিব নোৱাৰি। উপযুক্ত পথ্য খুউওৱাটোহে বিদৰে ৰোগ নিবাৰণৰ ঘাই উপায়, সেইদৰে মানুহক নৈতিক কৰাবো সৰ্বোত্তম পন্থা হৈছে সমাজত নৈতিক পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি কৰা। উদাহৰণস্বৰূপে, অভাবগ্ৰস্ত সমাজত চুৰ নকৰিবলৈ মানুহক উপদেশ দি থাকিলেই সেই সমাজৰ পৰা চুৰিবিচা আতৰি নাযায়, কাৰণ সাধাৰণ মানুহে 'চোৰ কৰা মহাপাপ', 'সত্যৰ সদায় জয়', 'অহিংসা পৰম ধৰ্ম' আদি বৰ বৰ নৈতিক আদৰ্শবিলাকৰ কথা নতুন পৃথিৱী

ফেব্ৰুৱাৰী : ১৯৭২

গান্ধী আৰু নৈতিকতা

ভাবি মুৰ নশয়, পৰিস্থিতিয়ে তেওঁলোকক যি কৰিবলৈ বাধ্য কৰায়, তেওঁলোকে তাকে কৰে। কিতাপেই জীৱন বুলি ভবা কিছুমান দাৰ্শনিকৰ বাহিৰে পৃথিৱীৰ আৰু কোনো মানুহকে চেতনাই পৰিচালনা নকৰে, আৰু দুখৰ বিষয় যে পৃথিৱীত তেনে দাৰ্শনিকৰ সংখ্যা তেনেই নগণ্য। গতিকে সমাজৰ পৰা চোৰ নাইকিয়া কৰাৰ একমাত্ৰ বিজ্ঞানসন্মত উপায় হ'ল চুৰিবিচাৰ বিৰুদ্ধে কিছুমান নৈতিক বাণী ফৰ্মুটি মাৰি নপঠিয়াই সমাজত এনে এক পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি কৰা য'ত কোনো মানুহ আৰু অভাবগ্ৰস্ত হৈ নাথাকে। অভাবহীন সমাজত চোৰ আপোনা-আপুনিয়েই নাইকিয়া হৈ পৰিব, তাৰ বাবে নৈতিক উপদেশৰ প্ৰয়োজন নাই। তাৰ পিচতো যদি কাৰোবাৰ চুৰি কৰা অভ্যাস থাকি যায়, তেন্তে সি হব Kleptomania নামৰ এটা মানসিক ব্যাধি, আৰু তেনে লোকৰ বাবে এজন পাৰ্কেত চিকিৎসকৰ প্ৰয়োজন, এজন নৈতিক শিক্ষক নহয়। নৈতিকতাৰ বিষয়ে দিয়া সাৰগৰ্ভ বক্তৃতাবিলাকে মানুহক উদ্দীপ্ত কৰে সঁচা, কিন্তু কিছু সময়লৈহে; দৈনন্দিন জীৱনৰ ব্যস্ততাৰ মাজত তেওঁলোকে অতি সোনকালেই সেই বক্তৃতাৰো কথা পাহৰি যায়।

(৩)

কেবল বক্তৃতাৰ ফুলজাৰিয়ে যে সমাজলৈ শান্তিৰ দীপাৱলী নানে, তাৰ এটা সুন্দৰ নিদৰ্শন হ'ল, আমাৰ দেশত সঘনে হৈ থকা সাম্প্ৰদায়িক সংঘৰ্ষ-বিলাক। গান্ধীয়ে হিন্দু-মুছলমান ঐক্যৰ কথা সদায় কৈছিল, কিন্তু নিজে এজন গোড়া হিন্দু আছিল। হিন্দু মুছলমানৰ মাজত আন্তঃধৰ্মীয় বিবাহ বা তেওঁলোকৰ মাজত সমূহীয়া ভোজন আদিৰ তেওঁ প্ৰত্যক্ষভাবে কোনো বিৰোধিতা কৰা নাছিল যদিও সাম্প্ৰতিক ভাৰতীয় সমাজলৈ তেনে পৰিস্থিতি এতিয়াও অহা নাই বুলি তেওঁ কৈছিল। তেওঁৰ মতে আন্তঃবিবাহ, আন্তঃভোজন আদি ধাৰণাবিলাক পশ্চিমৰ পৰা অহা কুসংস্কাৰহে! সমাজক ঐক্যবদ্ধ কৰাৰ বাবে সহজ

৪ 'In my opinion the idea that interdining and intermarrying is necessary for national growth is a superstition borrowed from the west.'—১৯২১ চনৰ বিশ অক্টোবৰৰ 'হৰিজন' কাকতত ওলোৱা Hindu-Muslim unity—A camouflage! নামৰ গোটেই প্ৰৱন্ধটো পঢ়ি চাওক।

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : দ্বিতীয় সংখ্যা

আৰু শ্রেষ্ঠ উপায় হ'ল, ৰাজহুৱা অনুষ্ঠান হিচাবে সকলো ধৰ্মকে নিৰুৎসাহ কৰা; তাকে নকৰিলেও অন্ততঃ সামাজিক জীৱনত ধৰ্মৰ বিষয়ে কোনো প্ৰশ্নই উত্থাপন নকৰা। কিন্তু গান্ধীয়ে ধৰ্মক নিৰুৎসাহ কৰা নাছিল; বৰং, উৎসাহহে দিছিল। হিন্দু-মুছলমান, শিখ-খৃষ্টান সকলো জাতীয় ধৰ্মৰ 'ফুলেবে' ভাৰত বাগিছাখন 'জাতিদ্ধাৰ' কৰিবলৈ গৈ সাধাৰণ মানুহৰ মাজত ধৰ্মীয় চেতনাৰ বীজ তেওঁ বেছিকৈহে স্তমুৰাই দিলে। ভাৰতীয়ৰ ধৰ্মাঙ্কতা বা ধৰ্মৰ প্ৰতি থকা দুৰ্বলতাৰ ফলত সাধাৰণতঃ গান্ধীৰ প্ৰভাৱ বাঢ়িল সঁচা, কিন্তু নিজে গম নোপোৱাকৈয়ে আওপকীয়াভাবে, কংগ্ৰেছৰ দৰে "ধৰ্ম নিৰপেক্ষ" ৰাজহুৱা প্ৰতিষ্ঠান এটাত হিন্দু ধৰ্মৰ প্ৰাৰম্ভ দিবলৈ যোৱাৰ ফলত মুছলমানসকল নিজ ধৰ্মৰ প্ৰতি সচেতন হৈ পৰিল; ইয়াৰ ফলতে মুছলিম লীগ আৰু তাৰ পিচত পাকিস্তানৰ জন্ম হ'ল আৰু ধৰ্মৰ ভিত্তিত দেশ-বিভাজনৰ পৰিণতি কেনে মাৰাত্মক হব পাৰে, তাৰ প্ৰমাণ বৰ্তমানৰ ৰাজনৈতিক ঘটনাবিলাকে অহৰ্নিশে দি আছে। আনহাতে হিন্দু-মুছলমানৰ ঐক্যৰ মন্ত্ৰ অনবৰতে গাই ফুৰা বাবে গোড়া হিন্দু বিলাকৰ মাজতো তেওঁ অপ্ৰিয় হৈ উঠিল আৰু অৱশেষত এজন ধৰ্মোন্মত্ত হিন্দুৰ হাতত তেওঁ প্ৰাণ হেৰুৱাব লগীয়া হ'ল। ৰোনাল্ড ছেগালে এঠাইত লিখিছে,

'For the truth is, ironically and tragically that it was Gandhi, the passionate apostle of Indian unity, who did most, by the very character of his leadership, to divide Indians.'^৫

কথাৰ মিছা নহয়।

সকলো ধৰ্মগুৰুৰ দৰে গান্ধীও আছিল এজন ভাবাদৰ্শী। গতিকে য'ৰ পৰা অনৈক্যৰ উৎপত্তি হৈছে, সেই শিপাভাল উঘালি নেপেলাই তেওঁ শূন্যত তবোৱাল ঘূৰাই আছিল। ধৰ্মীয় অনৈক্য যে আতৰাৰ পাৰি স্বয়ং ধৰ্মক নিৰুৎসাহ কৰি, ধৰ্মীয় ঐক্যৰ বিষয়ে কিছুমান আদৰ্শবাদী স্লোগান আওৰাই নহয়, গান্ধীয়ে এই কথা বুজিব হুখুজিছিল। 'ঈশ্বৰ আলা তেৰে নাম' ভজন টোৱে হিন্দু-মুছলমান সকলোকে একগোট কৰি পেলাব বুলি তেওঁৰ এটা সৰল ধাৰণা আছিল। তেওঁ আৰু তেওঁৰ শিষ্যসকলৰ এই সৰল আৰু ভ্ৰান্ত ধাৰণাৰ বিষয় ফল আমি আজিও ভুগিব লাগিছো।

৫. Ronald Segal. The Crisis of India. Jaico, P. 107.

(৪)

নৈতিকতাৰ জন্মস্থান হৈছে সামাজিক প্ৰয়োজনীয়তাৰ ভিত্তিত অজ্ঞা অভিজ্ঞতা আৰু সামাজিক অভিজ্ঞতাই ইয়াক পৰিচালনাও কৰে। কিন্তু সামাজিক অভিজ্ঞতাবিলাক নিশ্চল নহয়, গতিকে নৈতিকতাবো কোনো স্থিৰ নিশ্চল নিৰিখ নাই। শোষণ ব্যৱস্থা থকা সমাজত ইয়াৰ ভেটি শ্ৰেণীস্বাৰ্থ। মানবীয় ইতিহাসৰ বাহিৰলৈ ওলাই গৈ কোনেও ইয়াৰ নিৰ্দিষ্ট নিৰিখ বান্ধি দিব নোৱাৰে, ই বহু পৰিমাণে স্থান আৰু কালৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল। সমাজৰ শাসনত থকা শোষণ শ্ৰেণীটোৰ স্বাৰ্থমতে যেনেকৈ নৈতিকতাৰ মানদণ্ড নিৰূপিত হয়, তেনেকৈ শোষিতসকলৰ শোষণ বিৰোধী ভাবাদৰ্শ অনুযায়ী তেওঁলোকৰো নৈতিকতাৰ মান নিৰূপিত হয়। উদাহৰণস্বৰূপে, আদিম যুগৰ কৃষি-প্ৰধান সমাজত খেতি কৰাৰ আগতে আত্মনৈতিকভাবে নৰহত্যা কৰাটো কোনো পাপ কাম নাছিল, সেই যুগত ধৰ্ম আছিল এটা নৈতিক ধৰ্ম। সেইদৰে প্ৰাথমিক সমাজৰ ককাই-ভনীৰ মাজত বিয়া হৈছিল আৰু সেই যুগত সেইটোৱেই আছিল নৈতিক। গতিকে এটা যুগৰ নৈতিকতা আন সকলো যুগতে সমানে প্ৰয়োজ্য নহয়। কালি যিটো কাম এখন সমাজৰ বাবে নৈতিক আছিল, আজি সি অনৈতিক বুলি পৰিগণিত হব পাৰে, বা সেইদৰে আজিৰ নৈতিক কামটোও আকৌ কাইলৈ যোৱা পাপ কাম বুলি পৰিগণিত হোৱাটোও একো অসম্ভৱ কথা নহয়। সেই বুলি নৈতিকতা অকল সময় সাপেক্ষই নহয়; স্থান, ধৰ্ম, সম্প্ৰদায় শ্ৰেণীস্বাৰ্থ আদি ৰাশিৰ ওপৰতো ই নিৰ্ভৰ কৰে। একেখন সমাজতে গো-ভক্ষণ, হিন্দুৰ বাবে অনৈতিক, আনহাতে আকৌ মুছলমান বা খৃষ্টানৰ বাবে এটা নৈতিক কাম। আচলতে সকলো নৈতিকতাই আপেক্ষিক; সোতৰ শতিকাতে স্পিনোজাই এই কথা কৈ গৈছে। সামাজিক পৰিস্থিতিৰ সলনিৰ লগে লগে শ্ৰেণী বিৰোধ তথা শ্ৰেণী চেতনাৰ বিকাশৰ লগে লগে নৈতিকতাৰ মানদণ্ডবো সলনি হয়। গতিকে টেন কমাণ্ডমেণ্ট জাতীয় উপদেশ সকলো যুগতে, সকলো পৰিস্থিতিতে সমানে নাখাটে। কিন্তু গান্ধীয়ে এই কথা বুজা নাছিল। (কোনো ভাবাদৰ্শীয়েই এই কথা বুজিছে)। তেওঁ এনে এটা ধাৰণা দিছিল যে নৈতিকতাৰ এটা অতি জাগতিক স্বাৰ্থ নিৰিখ আছে আৰু সকলো যুগতে, সকলো পৰিস্থিতিতে আমি সেই স্বাৰ্থ মানদণ্ডত জোখা নৈতিক বিধানবিলাক অন্ধভাবে প্ৰয়োগ নতুন পৃথিৱী

কৰি যোৱা উচিত। সকলোবিলাক নৈতিক বিধানৰ সৃষ্টি হয় সঁচা মানুহৰ সমাজত, বজাৰৰ মাজত, হাটত; কিন্তু ভাবাদর্শীসকলে সেইবিলাকত এটা স্বৰ্গীয় প্ৰলেপ দিয়ে, তেওঁলোকে সেই বিলাক ডাৰবৰ মাজৰ পৰা, স্বৰ্গত বহি থকা ঈশ্বৰৰ মুখৰপৰা আছে বুলি ভাবে আৰু সকলো পৰিস্থিতিতে সেই নৈতিক বিধান বিলাক যত্নব্যাভাৱে খটুৱাব খোজে। স্বয়ং গান্ধীৰ লিখনতেই এনে উদাহৰণ তুৰি তুৰি পোৱা যায়। তাৰে মাত্ৰ এটা উদাহৰণ তলত দিয়া হল:

To me God is truth and love, God is ethics and morality, God is fearlessness, God is the source of light and life, and all the same He is higher than and beyond all these. He is even the atheism of the atheists. ৬

পৃথিৱীৰ মাটিৰ চেকা থকা ধাৰণাবিলাকত স্বৰ্গৰ পোছাক পিন্ধোৱা এই স্বভাৱটোৱেই ভাববাদী সকলৰ আটাইতকৈ ডাঙৰ ত্ৰুটি। এষ্ট্ৰোনমিকেল টেলিস্কোপেৰে চোৱাৰ দৰে জীৱনটো তেওঁলোকে ওভোটাকৈ চায়; প্ৰকৃত বস্তুটোক তেওঁলোকে প্ৰতিবিম্ব বুলি আৰু প্ৰতিবিম্বটোক প্ৰকৃত বস্তু বুলি ভাবে।

(৫)

কোনো কোনোৱে এইখিনিতে হয়তো পেটে পেটে ভাবিব, 'নৈতিকতাৰ যদি কোনো স্থিৰ নিশ্চল স্বৰ্গীয় নিৰিখ নায়েই, সকলো নৈতিক বিধান যদি পাৰ্শ্ববৰ্তী, তেনেহলে নো সং আৰু অসংৰ মাজৰ পাৰ্থক্য কত। আমাৰ সুবিধা অনুযায়ী যিকোনো বেয়া কামকে আমি ভাল আৰু যিকোনো ভাল কামকে আমি বেয়া বুলি কব পাৰো! নৈতিকতাৰ এই ধাৰণা কমিউনিষ্টবিলাকৰ মানুহ মৰাৰ এটা যুক্তি নহয়তো! এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ হল: মানব সমাজত যিবিলাক মৌলিক নৈতিক বিধান আছে, কোনো সঁচা মাল্লবাদীয়ে সেই বিধান বিলাক অস্বীকাৰ নকৰে, কাৰণ সেইবিলাক অস্বীকাৰ কৰা অসম্ভৱ। "সদায় সঁচা কথা কবা, কাকো হিংসা নকৰিবা" আদি বাণীবিলাক যে অতি মূল্যবান আৰু সামাজিক শাস্তিত যে সেইবিলাকৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা আছে, আন সকলো মানুহৰ দৰে মাল্লবাদীয়েও এই কথা মানি লয়। কিন্তু তেওঁলোকে কয়,—আৰু এইখিনিতেই ভাববাদীসকলৰ লগত তেওঁলোকৰ পাৰ্থক্য যে এই বাণীবিলাক প্ৰযোজ্য কেৱল

৬. Young India, March 1925.

গান্ধী আৰু নৈতিকতা

স্বাভাৱিক পৰিস্থিতিতেহে, জীৱনৰ সকলো পৰিস্থিতিতে নহয়। মাল্লবাদ হৈছে এবিধ বিজ্ঞান, গতিকে বিজ্ঞানীৰ দৰে কোনো স্বৰ্ত্ত আৰোপ নকৰাকৈ মাল্লবাদীসকলে কোনো কথা চিৰকালৰ বাবে সত্য বুলি ধৰি নলয়। বায়ু এবিধ গেচ বা লোহা এবিধ গোটা পদাৰ্থ বুলি ধৰিবই কোৱা যিদৰে তুল (কাৰণ বায়ু এবিধ গেচ বা লোহা এবিধ গোটা পদাৰ্থ স্বাভাৱিক উষ্ণতা আৰু চাপতহে, উষ্ণতা আৰু চাপ সলনি কৰি বায়ুকো জুলীয়া আৰু লোহাকো গেচ কৰিব পাৰি)। সেইদৰে নৈতিক বিধান বিলাকো সত্য স্বাভাৱিক পৰিস্থিতিতেহে, সকলো পৰিস্থিতিতে নহয়। সাধাৰণ পৰিস্থিতিত সঁচা কোৱা ভাল, কিন্তু এজন ডকাইতে এটা মানুহক হত্যা কৰিব বিচাৰি মানুহটো কত আছে বুলি স্থমিলে ডকাইতজনক মিছা কোৱাৰে ভাল! সেইদৰে সাধাৰণ অৱস্থাত মানুহক আঘাত কৰা অহুচিত, কিন্তু ৰোগ ভাল কৰিবৰ বাবে এজন ৰোগীক ইনজেক্সন দিয়াটো আৰু এটা নৈতিক কাম!

মাল্লবাদত নৈতিকতাক গান্ধীবাদৰ দৰে স্বাস্থ্য বুলি ধৰি লোৱা নহয়। এটা নৈতিক বিধান পালন কৰাতকৈ যদি সেই বিধানটো ভঙ্গ কৰিছে ভাল কল লাভ কৰা যায়, তেন্তে তাক ভঙ্গ কৰাটো এটা অ-নৈতিক কাম বুলি মাল্লবাদী সকলে নাভাবে। যিজন লোকে ফলাফলৰ কথা চিন্তা নকৰাকৈ সকলো পৰিস্থিতিতে ধৰ্মগুৰুসকলৰ নৈতিক বাণীবিলাক বিনা-বিচাৰে যান্ত্ৰিক-ভাবে পালন কৰি যায়, মাল্লবাদীয়ে তেওঁক এজন নৈতিক পুৰুষ বুলি আদৰণি নজনায়, বৰং কোনো নৈতিক দায়িত্ব নজনা মুখ বুলি তেওঁক গালিহে পাৰে। মাল্লবাদত কোনো নৈতিক বিধানই সৰ্বকালযোগ্য নহয়, গতিকে মৌলিক নৈতিক বিধানসমূহৰ অল্প অনুগামী গৰাকীও ইয়াত নৈতিক পুৰুষ নহয়। জন লুইচে এঠাইত এই কথা সুন্দৰকৈ প্ৰকাশ কৰিছে,

'Morals are not fool-proof, and cannot be. Being moral is not obeying an external authoritative command, but taking the moral responsibility of finding out what is right and making the best judgment we can arrive at the authoritative. That is moral freedom, and as Kant says, what is not an autonomous judgment is not a moral decision at all.' ৭

৭. John Lewis. Marxism and the Open Mind. London. P. 120.

এইখিনিতে অৱশ্যে এটা গুৰুতৰ সমস্যা আহি পৰে আৰু মাক্সীয় নৈতিকতাৰ এইটোৱেই আটাইতকৈ ডাঙৰ সমস্যা। 'মাক্সবাদত যিহেতু নৈতিকতাৰ কোনো নিৰ্দিষ্ট নিৰিখ নাই, গতিকে কোনটো পৰিস্থিতিত কোনটো কাম নৈতিক আৰু কোনটো কাম অনৈতিক তাক আমি কেনেকৈ জানিম?' নিঃসন্দেহে ই এটা গুৰুতৰ প্ৰশ্ন, কিন্তু এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰৰ বাবে মাক্সবাদত প্ৰশ্নোত্তৰ জাতীয় কোনো কিতাপ নাই। ইয়াত নীতিশাস্ত্ৰ এনে এখন গ্ৰন্থ নহয় য'ত স্কুলীয়া পাৰ্টিগণিতৰ দৰে সকলোবিলাক সমস্যাৰ উত্তৰ কিতাপখনৰ পিচকালে স্পষ্টকৈ লিখা থাকে। ইয়াত জীৱনৰ বিভিন্ন পৰিস্থিতিত বিভিন্ন নৈতিক সিদ্ধান্তবিলাক প্ৰতিদল মানুহে নিজেই লব লাগিব, দ্বিতীয় কোনো ব্যক্তিয়ে তেওঁক এই কামত সহায় নকৰে। এই ক্ষেত্ৰত মাক্সীয় নীতিশাস্ত্ৰৰ একমতে ইঙ্গিত হ'ল : নৈতিক কাম সেইটোৱেই যিটোৰ সাধাৰণত : শ্ৰমজীৱী জনগণৰ সামাজিক (ব্যক্তিগত নহয়) উপকাৰিতা সৰ্বাধিক। গতিকে মাক্সবাদত প্ৰতিজন ব্যক্তিয়ে এটা অতি গধুৰ নৈতিক দায়িত্ব আছে, কাৰণ ইয়াত নৈতিক সিদ্ধান্তবিলাক লবলৈ প্ৰতিজন মানুহেই স্বাধীন। (নব্য মাক্সবাদৰ জনক চাৰ্ট্ৰেৰ ভাষাত কবলৈ গলে, 'We are condemned to be free.')। সঁচাকৈয়ে ই এটা অতিশয় টান কাম, কাৰণ সমাজৰ বেছিভাগ লোকেই নিজে সিদ্ধান্ত লোৱাতকৈ আনৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিবলৈহে বেছি ভাল পায় আৰু এইদৰে নৈতিক দায়িত্বৰ পৰা হাত সাৰি থাকিব খোজে। তদুপৰি যি কোনো মুহূৰ্ত্ততে এই স্বাধীনতা সুবিধাবাদীৰ হাতৰ অস্ত্ৰ হৈ পৰাৰ সম্ভাৱনা থাকে। গতিকে কমিউনিজমত যাতে অনৈতিকতা বা সুবিধাবাদৰ চেকা নপৰে, তাৰ বাবে নিজৰ দায়িত্ব সম্পৰ্কে প্ৰতিজন মাক্সবাদী সজাগ হৈ থকা অত্যন্ত প্ৰয়োজনীয়।

(৬)

পুনৰ গান্ধীৰ কথা লৈ অহা যাওক। গান্ধীয়ে সমাজত বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ অস্তিত্ব মানি লৈছিল যদিও শ্ৰেণী সংঘৰ্ষৰ তেওঁ বিৰোধী আছিল। তেওঁৰ মতে সামাজিক নিষ্পেষণৰ ভেট হৈছে ধনী আৰু দুখীয়াৰ (শোষিত আৰু শোষকৰ ?) মাজত থকা পাৰস্পৰিক সহযোগিতা! গতিকে দুয়োপক্ষই ইচ্ছা কৰিলে পুনৰ পাৰস্পৰিক সহযোগিতাৰ দ্বাৰাই সমাজৰ পৰা নিষ্পেষণ অতি

সহজে নাইকিয়া কৰি পেলাব পাৰে!!^৮ গান্ধীৰ এক চৌম্বিক ব্যক্তিত্ব আছিল সঁচা, কিন্তু সমাজবিজ্ঞানী হিচাবে শ্ৰেণীসমূহৰ উৎপত্তি আৰু শ্ৰেণী সংঘৰ্ষৰ কাৰণবোৰক বাস্তবভিত্তিত বিচাৰ কৰাত তেওঁ অতি দুখ লগাকৈ ব্যৰ্থ হৈছিল। সমাজবৈজ্ঞানিক সমস্যাবিলাকৰ জটিলতা তেওঁ একেবাৰে বুজা নাছিল। নিঃসন্দেহে ভাৰতীয় জনগণৰ প্ৰতি তেওঁৰ চেনেহ আছিল নিৰ্ভাজ; কিন্তু সমাজনীতি, ৰাজনীতি বা অৰ্থনীতিৰ অধ্যয়নতকৈ ধৰ্মশাস্ত্ৰ পঢ়াৰ অধিক আগ্ৰহে এজন সঁচা সমাজবিজ্ঞানী হোৱাত তেওঁক বাধা দিছিল। গতিকে সমাজৰ তলৰ চামটোৰ প্ৰতি নিৰ্ভাজ প্ৰেম থকা সত্ত্বেও ধৰ্মগুৰুসকলৰ অনুকৰণত অহিংসা, প্ৰেম, সততা আদি নৈতিক বচনবিলাক আগবাই থাকি তেওঁ এনে এক সমাজ ব্যবস্থা সমৰ্থন কৰিছিল য'ত অহিংসা, প্ৰেম আৰু সততা থাকিব নোৱাৰে। সমাজত এক প্ৰেমময় পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি নকৰাকৈ কেৱল প্ৰেমৰ বাণী আগবালেই সমাজখনত প্ৰেমৰ মন্দাকিনী নবয়; কিন্তু এই সাধাৰণ কথাটোকে গান্ধীয়ে বুজিব পৰা নাছিল। জৱাহৰলাল নেহৰুৱে তেওঁৰ আত্মজীৱনীখনৰ এঠাইত লিখিছে,

'For years I have been puzzled over the problem: why with all his love and solicitude for the underdog, he yet supports a system which inevitably produces it and crushes it; why with all his passion for non-violence he is in favour of a political and social structure which is wholly based on violence and coercion.'^৯

গান্ধীয়ে এনে ভুল কৰাৰ কাৰণ হ'ল, তেওঁৰ বাল্যকালৰ ধৰ্মীয় পৰিবেশ আৰু তাৰ ফলত তেওঁৰ মনত সৃষ্টি হোৱা তীব্ৰ ধৰ্ম প্ৰবণতা।

গান্ধীয়ে সমাজত শ্ৰেণীৰ অস্তিত্ব বিশ্বাস কৰিছিল, আনকি জাতিভেদৰ

৮. 'All exploitation is based on coöperation, willing or forced.'
(Amrita Bazar Patrika. 2. 8. 34.)

The rich cannot accumulate wealth without the cooperation of the poor in society.'

—Harijan. 15th August 1940.

৯. Jawaharlal Nehru. Autobiography. London. P. 515.

ৰূপত তেওঁ ইয়াক সমর্থনো কৰিছিল; কিন্তু শ্ৰেণী বিভক্ত সমাজৰ নৈতিকতাও যে শ্ৰেণী নৈতিকতা (class morality), এই কথা তেওঁ জনা নাছিল। সমাজৰ নৈতিক ধাৰণাবিলাক জীৱনৰ ব্যৱহাৰিক পৰিস্থিতিৰ পৰা উদ্ভৱ হয়, গতিকে শ্ৰেণী বিভক্ত সমাজত নৈতিকতাও শ্ৰেণী-নৈতিকতা হ'বলৈ বাধ্য; তদুপৰি শাসক শ্ৰেণীৰ ধাৰণাবিলাকেই যিহেতু সমাজৰ সকলোবিলাক ধাৰণা শাসন কৰে, গতিকে শ্ৰেণী-বিভক্ত সমাজত শাসক শ্ৰেণীৰ নৈতিক বিধানবিলাকেই সমাজৰ একমাত্র বিধান বুলি ধৰি লোৱা হয়। ইয়াৰ এটা সাধাৰণ উদাহৰণ দিয়া যাওক। 'দুখীয়াক দান দিব', বা 'কাকো নিৰ্যাতন নকৰিব'—দেখাত এই বিলাক সাৰ্বজনীন নৈতিক বিধান যেন লাগিব পাৰে, কিন্তু আচলতে ইহঁত শাসক সমাজৰহে নৈতিকতা, কাৰণ এই নীতিবচন দুটাত দুখীয়াসকলক আৰু নিৰ্যাতিতসকলক সামাজিক গোটাৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰি লোৱা হোৱা নাই। যি নিজেই শিক্ষাৰী, সি আকৌ কাক শিক্ষা দিব! যি নিজেই নিৰ্যাতনৰ বলি, তেওঁ আকৌ কাক নিৰ্যাতন কৰিবগৈ! সেইদৰে সমাজৰ নিম্নতম স্তৰটোৰ বাবে চুব নকৰিবা, সঁচা কথা কবা অদি নৈতিক বাণীবিলাকো প্ৰায় অৰ্থহীন, কাৰণ খাবলৈ নোপোৱা মানুহে ভোকৰ তাড়নাত চুব কৰিবই আৰু সমাজৰ ওপৰ মহলাৰ এই নৈতিক বিধান ভঙ্গ কৰাৰ অপৰাধৰ পৰা হাত সাৰিবৰ বাবে সি মিছা কথা কবলৈও বাধ্য হ'ব। শ্ৰেণী বিভক্ত সমাজৰ সকলো নৈতিকতাই শ্ৰেণী নৈতিকতা; কিন্তু গান্ধীৰ মনত এই কথা পেলোৱা নাছিল, নৈতিক বচনবিলাক তেওঁ সাৰ্বজনীন বুলি ভাবিছিল। গান্ধী এজন মানব প্ৰেমী আছিল সঁচা কিন্তু মানব কল্যাণৰ পদ্ধতি সম্পৰ্কে তেওঁৰ কোনো স্পষ্ট ধাৰণা নাছিল। মাল্ল আৰু এঙ্গেলছে তেওঁলোকৰ German Ideology গ্ৰন্থৰ পাতনিত এটা সাধু কৈছে,

'Once upon a time a valiant fellow had the idea that men were drowned in water only because they were possessed with the idea of gravity. If they were to knock this notion out of their heads, say by stating it to be a superstition, a religious concept, they would be sublimely proof against any danger from water. His whole life long he fought

নতুন পৃথিৱী

ফেব্ৰুৱাৰী : ১৯৭২

against the illusion of gravity, of whose harmful results all statistics brought him new and manifold evidence. This honest fellow was the type of the new revolutionary philosophers in Germany.'^{১০}

গান্ধীৰ বিষয়ে ঠিক একে কথাই ক'ব পাৰি।

(৭)

এতিয়া আমি গান্ধীবাদী নৈতিকতাৰ আন এটা বৈশিষ্ট্যৰ বিষয়ে কম। গান্ধীবাদৰ কোনো এটা কাৰ্য্যৰ পৰিণামতকৈয়ো কাৰ্য্যসিদ্ধিৰ উপায়টোহে সঠিক বুলি ভবা হয়। গান্ধীবাদী সকলে কয় যে এটা কাম কৰাৰ ভাল উপায়ে কামটোৰ পৰিণামৰ ওপৰত এনে এক আলোকসম্পাত কৰে যে তাৰ ফলত পৰিণামটো ভাল নহৈ থাকিব নোৱাৰে। চমুকৈ, গান্ধীবাদ অনুসৰি উপায় ভালেই পৰিণাম ভাল। কিছু কাৰিকৰী ভাষাত ক'ব খুজিলে গান্ধীবাদৰ উপায়ে পৰিণামক ন্যায্যতা দিগ্ৰে (means justices the end)। সকলো ভাবাদৰ্শৰ দৰে গান্ধীয়েও কথাবিলাক ওভোটাকৈ চাইছিল। আচলতে উপায়ে পৰিণামক ন্যায্যতা প্ৰদান কৰে। এই কথা বুজিবৰ বাবে গভীৰ জ্ঞানৰ প্ৰয়োজন নাই; দৈনদিন জীৱনৰ সকলো ঘটনাবিলাকেই এই কথাৰ সকলো প্ৰমাণ দিয়ে। এজন ৰোগীক সঘনো প্ৰতিপাল কৰিলেই তেওঁৰ বেমাৰ ভাল হৈ নাযায়; তিত্তা হলেও আমি তেওঁক ঔষধ খুৱাব লাগিব, দুখ পালেও তেওঁক বেজি দিয়াব লাগিব আৰু দৰকাৰ হলে তেওঁৰ অস্ত্ৰপ্ৰচাৰো কৰাব লাগিব। যিবিলাকে নৈতিকতাৰ স্বৰ্গীয় কৰ্তৃত্ব মানি লয়, তেওঁলোকৰ মনত ৰোগ নিবাৰণৰ এই উপায় বিলাক বেয়া যেন লাগিব পাৰে, কাৰণ এইবিলাকত দেখাত প্ৰেম-প্ৰীতিৰ স্থান নাই। কিন্তু পৰিতাপৰ কথা যে কেৱল মিঠা হাত বুলিয়ে ৰোগীৰ প্ৰাণ নবচায়। গান্ধীবাদে হাত-বুলনিৰ দ্বাৰা সমাজৰ ৰোগবিলাকৰ তাৎকালিক, কিন্তু অতি ক্ষন্তেকীয়া উপশম দিয়ে, আনহাতে মাল্লবাদে ঔষধ খুৱাই, বেজী দি আৰু দৰকাৰ হলে অস্ত্ৰোপ্ৰচাৰৰ দ্বাৰা সমাজৰ ৰোগ নিৰ্মূল কৰিব খোজে। সাধাৰণ মানুহ গান্ধীবাদত ভোল যোৱাৰ এটা ঘাই কাৰণ

^{১০}. Marx and Engels. German Ideology. p. 24

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : দ্বিতীয় সংখ্যা

হ'ল, ইয়াত মৰম-চেনেহ ভালপোৱা, অহিংসা আদি মানবীয় অনুভূতিবিলাক প্ৰদৰ্শিত বস্তুৰ দৰে বাহিৰত ঠাক ঠাককৈ সজোৱা থাকে, আনহাতে মাক্সবাদের এনে কোনো exhibitioinism নাই। সেইবুলি ইয়াৰ দ্বাৰা এই কথা প্ৰমাণিত নহয় যে মাক্সবাদত মানবীয় অনুভূতিৰ কোনো স্থান নাই। মাক্সবাদীসকলে মানুহ আৰু তেওঁলোকৰ মানবতাবোধ অতি গভীৰ,—আৰু সেইবাবেই বাহিৰত পৰা ইয়াক সহজে দেখা নাযায়।

এতেকে দেখা গ'ল যে গান্ধীয়ে কোৱাৰ দৰে উপায় ভাল হলেই পৰিণামকো ভাল হব বুলি আমি আঁকোৰগোজালি মাৰি ধৰি লব নোৱাৰো; কোনো কোনো বিশেষ পৰিস্থিতিত এই কথা হয়তো সঁচা হব পাৰে, কিন্তু সেইবুলিয়েই এই 'বিশেষ'বিলাকক সাধাৰণীকৃত কৰি (generalise) আমি ইয়াক এটা স্বাৰ্থত সত্যত পৰিণত কৰি তুলিব নোৱাৰো। অনেকসময়ত তথাকথিত বেয়া উপায়েৰেও ভাল ফল লাভ কৰা সম্ভব, আৰু ভাল ফল লাভ কৰাটোৱেই যদি আমাৰ শেষ লক্ষ্য হয়, তেনেহলে 'বেয়া উপায়' শব্দটোৰ, কবলৈ গলে, কোনো অৰ্থই নাই, কাৰণ যি উপায়ৰ পৰিণাম ভাল সি কেতিয়াও বেয়া উপায় হব নোৱাৰে। ১১

অৱশ্যে উপায়ৰ কথা সম্পূৰ্ণৰূপে পাহৰি গৈ কেৱল ভাল ফল লাভ কৰাটোৱেই আমাৰ একমাত্ৰ লক্ষ্য হোৱা উচিত নহয়। ভাল ফল লাভ কৰিবলৈ যাওঁতে উপায়ৰ প্ৰতিও আমি অনবৰতে চকু ৰাখিব লাগিব। পৰিণাম ভাল হলে যি কোনো উপায়েই ভাল বুলি সহজভাবে কৈ পেলোৱাটো এটা নৈতিক দায়িত্ব এৰাই যোৱা কথা। এটা বেয়া কাম ভাল হয় কিছুমান অসাধাৰণ পৰিস্থিতিতহে; গতিকে যি কোনো উপায়ৰ দ্বাৰা এটা ভাল ফল পালেই উপায়টো সৰ্বকালৰ বাবে ভাল হৈ নাযায়। এটা কামৰ ভাল ফল পাব খুজিলে প্ৰথমে আমি তাৰ বহুতো বিকল্প উপায়ৰ কথা চিন্তা কৰিব লাগিব,

১১. Of course, the end justifies the means, if we will the end, we will the means to it. As for doing evil that good may come, it is vreally a meaningless phrase, because if good comes of it and is done with that intintion, it cannot be evil.

—G, C. Field, Moral theory. p. 117

নিজৰ বিচাৰ বুদ্ধিৰ তুল্যচনীত সেই উপায়বিলাক জুখিব লাগিব (নিঃসন্দেহে এইটোৱেই আটাইতকৈ টান কাম, কাৰণ ইয়াত মনোধানিতাৰ ছাব থাকে), তাৰ পিচত অকল সেই উপায়টোহে আমি কামত খটুৱাব লাগিব স্বাভাৱিক পৰি স্থিতিত যিটোৰ অমঙ্গলতা ন্যূনতম। (কম যত্নগা দি এজন মানুহৰ ৰোগ ভাল কৰাৰ উপায় থাকিলে তেওঁক বেছি যত্নগা দিয়াটো কোনো পধ্যেই নৈতিক কাম নহয়।) তদুপৰি ভাল ফল পালেই এটা বেয়া উপায় চিৰকালৰ বাবে ভাল হৈ নাযায়—তেনে উক্তি সুবিধাবাদীৰ উক্তি। নৈতিকতাৰ অপেক্ষিকতা তত্ত্ব গ্ৰহণ কৰা সময়ত সুবিধাবাদীয়ে যাতে নৈতিকবিধান বিলাক আত্মসাৰ্থ সিদ্ধিৰ এপাত আহিলা কৰি লব নোৱাৰে, তাৰ বাবে আমি এই কথা বাবে বাবে মনত ৰখা দৰকাৰ।

(৮)

এতিয়া আমি গান্ধীবাদী নৈতিকতাৰ আৰু এটা দিশৰ বিষয়ে আলোচনা কৰি প্ৰবন্ধটোৰ সামৰণি মাৰিম। মাক্সৰ লিখনিত যি এক বলিষ্ঠ আশাবাদ, জীৱনৰ প্ৰতি যি এক ইহমুখী দৃষ্টিভঙ্গী দেখা যায়, গান্ধীবাদত সেইবিলাক পাবলৈ নাই। তাৰতৰ প্ৰাচীন দৰ্শনবিলাকৰ অনুকৰণত গান্ধীৰ দৰ্শনো আছিল ঠিক হতাশাবাদী নহলেও জীৱন বিমুখী। বুদ্ধ আৰু মহাবীৰৰ নিচিনাকৈ তেওঁ মানুহক 'তাগৰ দ্বাৰা ভোগ' কৰিবলৈ উপদেশ দিছিল। কিন্তু গান্ধীৰ সন্ন্যাসবাদ বুদ্ধ আৰু মহাবীৰৰ দৰে যুক্তিসঙ্গত যেন নালাগে, বৰং বুদ্ধ আৰু জৈনশাস্ত্ৰবিলাক তুপতি তেওঁ যেন জীৱনৰ দুখৰ কথা নৈতিকভাবেহে আওৰাই গৈছিল, এনেহে অনুমান হয়। দাস যুগৰ সময়ত তাৰতৰ তলৰ চাম লোকৰ অভাবনীয় দুখ আৰু দাৰিদ্ৰ্যৰ কথা বুদ্ধ মহাবীৰ প্ৰমুখ্যে প্ৰাচীন তাৰতৰ কোনো কোনো ঋষি মুনিয়ে গভীৰ অনুকম্পাৰে হৃদয়স্কম কৰিছিল আৰু দুখকেই তেওঁলোকৰ দৰ্শনৰ সাৰ কৰি লৈছিল। ক্ৰমবৰ্দ্ধমান দাসত্বৰ যুগত সাম্যবাদ বাস্তব নহব বুলি তেওঁলোকে হয়তো বুজি পাইছিল, গতিকে দুখৰ ব্যৱহাৰিক উৎসবিলাক উৰালি পেলাবলৈ মন নকৰি তেওঁলোকে দুখ নিবাৰণৰ উপায় বিচাৰিছিল মনস্তত্ত্বত। তেওঁলোকে গম পাইছিল যে শ্ৰেণী বৈষম্যযুক্ত সমাজত সমাজৰ তলৰ চামটোলৈ দুখ আহে ভোগৰ বাসনাৰ পৰা; গতিকে ভোগৰ বাসনা

ত্যাগ কৰি মানসিক শান্তি লাভ কৰিবলৈ তেওঁলোকে মানুহক উপদেশ দিছিল। আনহাতে গান্ধীয়ে সমাজৰ প্ৰতিজন মানুহে জীৱনটো উপভোগ কৰা যিবিলাক চৰ্ত আছে, সেই চৰ্তবিলাক পূৰণ কৰিবলৈ ব্যৱহাৰিকভাৱে অভিযান চলাইছিল। তেওঁৰ সপোনৰ সাম্যবাদী সমাজ 'ৰামৰাজ্য' আছিল এই জগতৰে বস্তু, পৰ জগতৰ নহয়। তথাপিও আকৌ বুদ্ধ আৰু মহাবীৰক অনুকৰণ কৰি তেওঁ কৈছিল,

'Suffering is the work of the human tribe. It is an eternal law.'^{১২}

আকৌ,

'It is impossible to do away with the law of suffering which is one indispensable condition of our being. Progress is to be measured by the amount of suffering undergone. The purer the suffering, the greater is the progress.'^{১৩}

গান্ধীৰ এই দুখবাদ আৰু সন্ন্যাসবাদ বুদ্ধ বা মহাবীৰৰ দৰে যুক্তিসঙ্গত নহয়। সমাজৰ এটা চামে আন এটা চামৰ ওপৰত দিয়া হেঁচাই হেঁচৈ মানবীয় দুৰ্দশাৰ ঘাই উৎস। গতিকে সমাজৰ পৰা শ্ৰেণী বৈষম্য উঠাব খুজিলে "ত্যাগৰ দ্বাৰা ভোগ কৰাৰ" নেতিবাদী দৰ্শন প্ৰচাৰৰ প্ৰয়োজন নাই। কিন্তু গান্ধীয়ে একালে শ্ৰেণী বৈষম্য উঠোৱাৰ ব্যৱহাৰিক সহযোগ চলাইছিল (যদিও ভুলকৈ), আনফালে আকৌ একেসময়তে এক আন নিপীড়নকাৰী ষ্টাইক নৈতিকতাও প্ৰচাৰ কৰিছিল। সমাজৰ দুখ আছে সচা, কিন্তু সমাজৰ পৰা দুখৰ উৎস উঠাবলৈ আমি যেতিয়া চেষ্টা কৰিম, সেই সময়ত জীৱনটো দুখৰ বুলি কৈ বিননি জোৰাটো কেৱল এটা পৰস্পৰ-বিৰোধী কথাই নহয়, ই এটা পাপো। কিন্তু গান্ধীয়ে তাকে কৰিছিল। গতিকে এনেহে অনুমান হয় যেন গান্ধীৰ সন্ন্যাসবাদ তেওঁৰ নিজা উপলক্ষি নহয়, ই যেন দাস যুগত উদ্ভৱ হোৱা ভাৰতৰ দুখবাদী দাৰ্শনিক মতবাদবিলাকৰ এক যান্ত্ৰিক অনুকৰণহে। কৰাচী দেশৰ বিখ্যাত ভাৰতবিদ লুই ৰেনোৱে লিখিছে,

১২. Harijan. June 16, 1920.

১৩. Harijan Augst 11, 1920

'Beyond doubt a profound sense of mortification, of tapas or asectic burning is inherent in the Indian make-up. Gandhi's exaltation of the hard life, his horror of luxury, his need of being poor...echoes all India's past.'^{১৪}

কথাখিনিত বহুতো সত্য লুকাই আছে।

(২)

মানুহৰ ঐতিহাসিক বস্তুবাদ অনুসৰি বুৰঞ্জী কিছুমান মহান ব্যক্তিৰ সমষ্টি নহয়, এটা যুগৰ এজন মহান ব্যক্তি সেই যুগটোৰ এখন সঁচা দাপোন মাত্ৰ। মহান ব্যক্তিয়ে ইতিহাসৰ গতি সলনি কৰিব নোৱাৰে, কিন্তু সামাজিক বৈষম্যৰ হাৰ হ্ৰিত অথবা ব্যাহত কৰাত তেওঁৰ যথেষ্ট অৱদান থাকে। মহাত্মা গান্ধীয়েও ইতিহাসৰ গতি একো সলনি কৰা নাই; কিন্তু কিছুমান অতীত মূখী, প্ৰতিক্ৰিয়াশীল, ভাববাদী মতবাদৰ দ্বাৰা ভাৰতত বৈজ্ঞানিক সমাজবাদ প্ৰতিষ্ঠা হোৱাৰ পথ তেওঁ যে বহু পৰিমাণে ৰুদ্ধ কৰিলে, এটা কথা হুই কৰা টান।

নিঃসন্দেহে মহাত্মা গান্ধী আছিল এজন সংব্যক্তি, তেওঁৰ মনটো আছিল শিশুৰ দৰে সৰল আৰু তেওঁৰ চৰিত্ৰ আছিল ঋষিভুল্য; তেওঁৰ এই সকলোবোৰ গুণ স্বীকাৰ কৰিও আমি এই কথা কব লাগিব যে ভাৰতৰ সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক জীৱনত গান্ধী এক পৰম দুৰ্ভাগ্যহে।

— X —

১৪ Louis Renou, ড: হীৰেন গোহাঁই ৰচিত 'সমাজ আৰু সমালোচনা'

এটা নতুন সূৰ্য্য

(একাংকিকা)

ৰবীন্দ্ৰ নাথ বৰঠাকুৰ

[পট উঠাৰ লগে লগে দেখা যায় মঞ্চ কিছু সময়ৰ বাবে খালি হৈ আছে। ভিতৰত এটা টেপা ছলছুলীয়া উত্তেজনা। ভিতৰৰ পৰা ঘোষণা কৰা হয় “এয়া আপোনালোকলৈ আগবঢ়োৱা হৈছে এটা নতুন সূৰ্য্য”। কিছু সময়ৰ পিচত বৰ ব্যস্ত ভাবে এজন মানুহ ভিতৰৰ পৰা ওলাই আহি মাইকটো মূৰৰ আগত লৈ কথা কবলৈ আৰম্ভ কৰে। তেওঁ বিধান ছৰৰা।]

বিধান ছৰৰা : শ্ৰদ্ধেয় ৰাইজ (হাতযোৰ কৰি, কিছু ইতস্ততঃ ভাবে), মই বৰ দুখেৰে আপোনালোকক জনাবলগীয়া হৈছে যে যি খন নাটক কৰিবলৈ আমি আজি ইয়াত গোট খাইছিলো, এবাৰ নোৱাৰা কাৰণত সেই নাটক আজিৰ বাবে বাতিল কৰিবলগীয়া হৈছে। ইমান পৰ আপোনালোকক অযথাই মাতি আনি বহুৱাই ধব লগা হোৱাত আমি বৰ দুখ আৰু মৰ্মাস্তিক লাজ পাইছো। ৰাইজ মই আপোনালোকক কৰঘোৰে ক্ষমা খুজিছো যাতে এই অপ্ৰত্যাশিত দোষৰ বাবে আমাক ক্ষমা কৰে। (এনেতে হঠাতে ভিতৰৰ পৰা ব্যস্ত ভাবে মানুহ এজন সোমাই আহি উত্তেজিত ভাবে ছৰৰাক কিবা কয়।)

আগন্তুক : বিধান দা, বাহিৰত এচাম দৰ্শকে কিছু গুণ্ডগোলৰ সৃষ্টি কৰিছে। কেইজনমানে নাটক নোহোৱাত জোৰ কৰি ঠেজৰ ভিতৰত সোমাই ছলছুলৰ সৃষ্টি কৰিব বিচাৰিছে। আমি বাধা দি ৰাখিছো। আপুনি এবাৰ আহি তেওঁলোকক কথাবোৰ বুজাই দিয়ক হি।

বিধান ছৰৰা : (ৰাইজলৈ চাই) ৰাইজ, মোক অকৰ্ণমান ক্ষমা কৰক। বাহিৰত অলপ কিহবাৰ গুণ্ডগোল হৈছে। মই চাই আহিছো। (ছৰৰা

বেগেৰে ওলাই যায়। আগন্তুকো যায় তেওঁৰ লগতে।) (মঞ্চত পুনৰ কিছুসময় নিস্তন্ধ। কেৱল বাহিৰত কথাৰ কটা-কাটি, তৰ্কী-তৰ্কী আৰু চিঞৰ বাখৰ কিছুমান শুনা যায়। কিছু সময়ৰ পিচত ছৰৰা পুনৰ চিন্তিত ভাবে সোমাই আহি মাইকৰ সন্মুখত ঠিয় দিয়েহি।)

বিধান ছৰৰা : শ্ৰদ্ধেয় ৰাইজ ! আমাৰ নাটক নোহোৱাৰ বাবে বাহিৰত কিছু তৰ্কাতৰ্কীৰ সৃষ্টি হৈছিল। নাটক নোহোৱাৰ কাৰণ কি, কেইজনমানে প্ৰশ্ন কৰিছিল। (এইবাৰ দৰ্শকৰ শেষৰ ফালে এটা কথাৰ গুণ্ড গুণ্ডনিৰ সৃষ্টি হয় আৰু ক্ৰমাৎ ই ডাঙৰ হৈ আহিবলৈ ধৰে। “বক্তৃতা নালাগে।” “আমাক নাটক লাগে—নাটক।” “নাটক কিয় নহব?” “ইঃ নাটক কৰে! ই হি হি” ইত্যাদি ধৰণৰ কেতবোৰ মন্তব্য আৰু উকি দৰ্শকৰ মাজৰ পৰা ভাহি আহি কিছু ছলছুলৰ সৃষ্টি কৰে।)

ছৰৰা : ৰাইজ, মই হাতযোৰ কৰিছো, অনুগ্ৰহ কৰি আমাক ক্ষমা কৰক আৰু মোৰ বক্তব্যখিনি ধৈৰ্য্যৰে শুনক। মই পুনৰ দোহাৰিছো—এই ভুল আমাৰ সম্পূৰ্ণ অনিচ্ছাকৃত। কাৰণটো মই আপোনালোকক জনাব খুজিছো।

দৰ্শকৰ একাংশ :—(মন্তব্য আৰু দুই এটা উকি আহিয়েই আছে।)

ছৰৰা : কাৰণটো হ’ল—আচলতে আমাৰ আজিৰ নাটকৰ মূল নায়কৰ ভাও লোৱা মানুহজনৰ মাকৰ হঠাতে আজি মৃত্যু হ’ল। মই ভাবিছিলো এইবোৰ কথা ইয়াত উত্থাপন নকৰো। কিন্তু আপোনালোকৰে কেইজনমানে বৰ জোৰ কৰাত মই নকৈ নোৰাবিলো। সেইজন মানুহৰ জীয়াই থকা এজনী গাভৰু ভনীয়েক আৰু অভাবৰ সংসাৰ খনৰ বাহিৰে একো বাকী নেথাকিল। এনে অৱস্থাত আমি নাটক নকৰাটোকে ঠিক কৰি পেলাইছিলো। (খন্তেক বৈ) ইয়াৰ পিচতো যদি নাটক কৰিব লাগে—আহক আপোনালোকৰ কেইজনমান আহক। পিচকালে বহি উকি মাৰি থকা কেইজন আহক। মই ইয়াতেই নতুন কাহিনী এটি ৰচি আপোনালোকক ভাও বিলাক বিলাই দিওঁ আৰু আটায়ে মিলি এখন থিয়েটাৰ কৰোঁ।

(ছৰৰা ৰয়। অলপ সময়ৰ আগতে হৈ থকা চিঞৰ বাখৰ বিলাক ক্ৰমান্বয়ে কমি আহি এতিয়া হঠাতে নীৰৱ হৈ গ’ল।)

দুৰৰা : কিয় বৈ আছে? আহক। কিবা এখন আমি দেখুৱাবই লাগিব আৰু ইমানসময় বহি থকাৰ পিচত অনৰ্থক ঘূৰি যোৱাটো আপোনালোকৰ উচিত নহ'ব। (দৰ্শকৰ শেষৰ ফালে কাৰোবাৰ ফালে আঙুলিয়াই) অঁ অঁ আপুনি আহক। আপুনিও আহক। (দুৰৰা মঞ্চৰ আগেদিয়েই দৰ্শকৰ মাজেঁলৈ সোমাই গৈ ছুজন মানুহক লগত লৈ আহে একেবাৰে শেষৰ ফালৰ পৰা। নিৰ্বিকৰ ভাবে মানুহ ছুজন দুৰৰাৰ পিচে পিচে আহি সমুখেদিয়েই মঞ্চত প্ৰবেশ কৰে।) (এজনৰ নাম ইচমাইল, আনজনৰ প্ৰবাল। দুয়োজন ডেকা।)

দুৰৰা : (কিবা এটা কবলৈ দুয়োজনৰ ওচৰলৈ মুখ নি মুখ বিকটাই) মদ খাইছে!

প্ৰবাল : (মুখত আঙুলি দি মনে মনে থাকিবলৈ ইঙ্গিত দিয়ে) জ্বোৰে নকৰ। ইয়াত বহুত আমাৰ চিনাকী মানুহ আছে, মনত ৰাখিব।

দুৰৰা : ক্ষমা কৰিব ডাঙৰীয়া। আপুনি এজন গজগজীয়া ডেকা মানুহ। এইকণ ভয় আপোনাৰ থকা উচিত নাছিল।

ইচমাইল : কথাবোৰ বেয়া গোন্ধাইছে ডিৰেক্টৰ চাহাব। আমি আমাৰ ইচ্ছাত ষ্টেজৰ ওপৰলৈ অহা নাছিলো। নাটক নে কি কৰাবলৈ আপুনি জ্বোৰ কৰি আমাক ইয়ালৈ টানি আনিছে। আমাক ইয়াত তুলি অপমান দিয়াৰ দুঃসাহস নকৰিব বুলি আশা কৰিলো। মানুহৰ চকুত আমি বৰ ভাল মানুহ নহয়।

প্ৰবাল : মনেমনে থাক ইচমাইল। তোৰ খংটো অকণমান কথাতে হুতু-লিবিচোন। আমি তললৈ যাওঁ ডিৰেক্টৰ চাহাব।

দুৰৰা : ক্ষমা কৰিব ডাঙৰীয়া, আপোনালোকক ইয়াৰ ওপৰত তুলি অতখন বাইজৰ আগত হয় কৰিবলৈ মই নিশ্চয় ইচ্ছা কৰা নাই বা মোৰ তেনে উদ্দেশ্যও নাই।

ইচমাইল : মই নাটক নকৰো—আমি নাটক কৰিব নেজানো। আৰু আমি বক্তৃতাও শুনিব নোখোজো। সেইবাবে আমুৱাই গৈছে।

দুৰৰা : আপোনালোকৰ দুৱোৰো কথা কিছু কিছু মই জানো। ডাঙৰীয়াসকল, আচল কথা কি জানে? জীৱনত নাটক বা অভিনয় প্ৰত্যেকটো

মানুহে প্ৰত্যেক দিনেই নিজৰ অজ্ঞাতেই কৰি আছে। আপুনি, মই, এই দৰ্শকসকল, সকলোৰেই দিনো জীৱন নাটক অভিনয় স্বাভাৱিক ভাবেই কৰি আছে। সঁচা নাটক—জীৱনৰ সঁচা নাটক সেয়াহে। আৰু তাৰ মাজতে মাজে মাজে কোনোবা মঞ্চত কৰা, আমাৰ আজি বন্ধ কৰি দিয়া নাটক খন বন্ধ নকৰি কৰি পেলোৱা হলে হোৱা নাটকখনৰ দৰে নাটকবোৰৰ অভিনয় সোপা—লগাই লোৱা নকল দাড়ি-চুলি আৰু প্ৰলেপৰ দৰেই নকল আৰু ভুৰা।

ইচমাইল : উস! বন্ধ কৰক এইবোৰ লেকচাৰ! আপোনাৰ লেকচাৰ শুনি শুনি আমি লাগিছে আৰু।

দুৰৰা : আৰু সেইবাবেই পিছৰ আসনত বহি চিঞৰ বাখৰ আৰু উকিয়া উকি কৰিবলৈ খুব ভাল লাগিছিল নহয়?

ইচমাইল : কৰিছিলো। তাত আপোনাৰ কি আছিল বা গ'ল। আমাৰ কিবা মন গৈছে, কৰিছো। তাৰ বিষয়ে আপোনাক কৈক্ষিয়ং দিব লাগিব নেকি ডিৰেক্টৰ চাহাব?

দুৰৰা : আপোনালোকে কি কৰিছে, কিয় কৰিছে, এইবোৰৰ কৈক্ষিয়ং মই খোজা নাই ডাঙৰীয়া। মই কেৱল কথাটোহে কৈছো যে আপোনালোকে জনা বুজা মানুহ হৈ, ভদ্ৰ মানুহ হৈ এনেদৰে কৰাটো বৰ ভাল দেখা নাই।

প্ৰবাল : আপুনি আমাক ভদ্ৰতা শিকাবলৈ নাহিব ডিৰেক্টৰ চাহাব। আপুনি আমাক নেজানে; সেইবাবেহে ইমান পৰে মুখখন খুলি ৰাখিছে।

ইচমাইল : এটা কথা ডিৰেক্টৰ চাহাব।

দুৰৰা : কণক।

ইচমাইল : আপুনি মোক এটা কাম যোগাৰ কৰি দিব পাৰিব?

দুৰৰা : কাম? মানে চাকৰি?

ইচমাইল : এৰা চাকৰি। অৱশ্যে শিক্ষা মোৰ বেছি নাই, মই মেট্ৰিক পাচ, (কিছু বৈ) মই জানো আপুনি নোৱাৰে। আপুনি এজন শিক্ষকহে। আমাৰ দেশত, এই সমাজত আপোনাৰ ক্ষমতাৰ বাহাতুৰী স্কুলখনৰ চাৰিসীমাৰ বাহিৰলৈ নেযায়। আপুনি মোক চাকৰি এটা বিচাৰি

দিব কেতিয়াও নোৱাৰে। কিন্তু আমাৰ উদ্ভগালী, থিয়েটাৰ হলৰ পিচ বেঞ্চত বহি অভদ্ৰভাবে চিঞৰ বাখৰ কৰি ভদ্ৰ মানুহৰ কথা শুনি পেট নভৰালৈকে আমাক এটা চাকৰি লাগে। এনেকুৱা মানুহ কেৱল আমি দুটাই নহয়। আৰু অসংখ্য ডেকা আছে ডিবেক্টৰ চাহাব। সিহঁত চৰকে এনেকৈ ষ্টেজৰ ওপৰত তুলি আপুনি নাটক কৰাৰ দুঃসাহস দেখুৱাব পাৰিব? এনেকৈ দৰ্শকৰ আগলৈ আনি ভদ্ৰতা শিকোৱাৰ দায়িত্ব লোৱাৰ সাহস দেখুৱাব পাৰিব?

প্ৰবাল : ইমানখিনি দৰ্শক ৰাইজৰ সন্মুখত আপোনাৰ দ্বাৰা অপমানিত হৈ আমি বৈ থকা মানুহ নহয় ডিবেক্টৰ চাহাব। কিন্তু আজিয়ে আপোনাৰ কথামতে ইয়ালৈ আহি ইমানপৰে আপোনাৰ লগত কথাৰ মন্থা মাৰি আমাৰ সময় খৰচ কৰিছো—তাৰ কাৰণ আছে। আমি আজি এটা স্লোগান পাইছো যি স্লোগান বিচাৰি আমি অতদিনে নিৰাশ হৈছো। আজি আমি ক'ম। আমাৰ বহুত ক'বলগীয়া আমি ক'ম। এবাৰ যেতিয়া ইয়াত আনি তুলিলেহি আমাৰ বক্তব্য শেষ নকৰালৈকে আমি নামি নেযাও ডিবেক্টৰ চাহাব।

দুৰৱা : কাক ক'ব আপোনালোকৰ কথা ডাঙৰীয়া?

প্ৰবাল : কিয়? ৰাইজক। ইয়াত বহি থকা দৰ্শকবৃন্দক। আপোনালোকৰ সমাজৰ প্ৰতিভূ সকলক।

দুৰৱা : কিন্তু এইসকল দৰ্শক নাটক চাবলৈহে আহিছিল। অথচ নাটক আৰম্ভ কৰিবলৈ আপোনালোকে মোক স্লোগানকে দিয়া নাই। এতিয়া যদি এখেতসকলে আপোনাৰ কথা শুনিব নোখোজে?

প্ৰবাল : শুনিব লাগিব। ইয়াত থকা এজন দৰ্শকো উঠি যাব নোৱাৰে। আপোনাৰ নাটক চাবলৈ যেনেকৈ তেখেতসকল বৈ আছে মোৰ কথা শুনিবলৈকো তেখেতসকল ধৈৰ্য্যৰে ৰব লাগিব। আপুনি অল্পগ্ৰহ কৰি তেখেতসকলক কওক, কৈ দিয়ক।

ইচমাইল : নেলাগে প্ৰবাল, তেখেতে কৈ দৰ্শক সকলক ৰাখিব নেলাগে। আমি ভাবো এই দৰ্শক আমাৰ সমাজৰ দৰ্শক—আমাৰ ৰাইজ।

আমাৰ কথা আমাৰ ৰাইজে যদি হুগুনে কোনে শুনিব? কৈ যা প্ৰবাল তোৰ ক'ব লগীয়া তই কৈ যা।

প্ৰবাল : (মাইকৰ সন্মুখত)- ৰাইজ, মই জানো আপোনালোকে মোক কি বুলি ভাবে। মোৰ প্ৰতি আপোনালোকৰ ধাৰণা বেয়া বুলি জানিও মই কিবা এটা কবলৈ খুজিছো। আপোনালোকে মোক অৱজ্ঞা নকৰি অকণমান শুনিব বুলি আশা কৰিলো।

ৰাইজ মই জন্ম লওঁতেই বেয়া মানুহ হ'ম বুলি নিশ্চয় জন্ম লোৱা নাছিলো। আৰু জন্মৰ পিচতো বেয়া হৈ যাব খোজা নাছিলো। মই পঢ়াত বেয়া নাছিলো। কলেজত বি. এ. মহলালৈ পঢ়ি চৰত কলেজ এৰি দিবলৈ মোৰ গৰজ পৰা নাছিল ৰাইজ। এৰি দিবলৈ বাধ্য কৰাইছিল মোৰ অৱস্থা—ঘৰৰ অৱস্থা। (বৈ) আমি দুখীয়া আছিলো; কিমান দুখীয়া আছিলো, কিহৰ দুখীয়া আছিলো সেইবোৰৰ ব্যাখ্যা মই নিদিও আৰু আপোনালোকৰো নিশ্চয় শুনিবৰ ইচ্ছা নাই। মূঠতে অৱস্থা মোৰ ভাল নাছিল পঢ়াৰ জোখাৰে। মই কাম বিচাৰিলো। ঘৰত আৰু চাৰিটা প্ৰাণীক পোহ-পাল দিবলৈ মোৰ এটা চাকৰিৰ বৰ প্ৰয়োজন হৈছিল। বহুতক খাটিলো। কেবা ঠাইতো ইন্টাৰভিউ দিলো। চাকৰি পাবৰ জোখাৰে মোৰ অৰ্হতা আছিল নে নাই কব নোৱাৰো। কিন্তু মই নিজচকুৰে বহুত কাণ্ড দেখিলো। মোতকৈ কম শিক্ষা লৈও বা কেতিয়াবা ইন্টাৰভিউ নিদিয়াকৈও আমাৰ হাতৰ পৰা কাটি চাকৰি পোৱা লোক দেখিছো ৰাইজ। মনত একুৰাজুই জ্বলি আছিল উমি উমি। এবাৰ ভমকৈ জ্বলিলে। খঙৰ কোবত এবাৰ কেই জনমান অফিচাৰ জাতীয় মানুহক বৰকৈ পিটিলো। (বিজ্ঞ-পৰ হাঁহি মাৰি) আৰু তাৰ পিচৰ পৰাই মই বেয়া মানুহ ৰাইজ। এইবাৰ আপোনালোকেই বিচাৰ কৰক মোৰ অৱস্থাৰ বাবে কি মই দোষী? (উত্তেজনাতে প্ৰবালৰ মুখ ঘামি উঠিছিল। মুখখন মচি মাইকৰ সন্মুখৰ পৰা আহি তেওঁ আতৰি থিয় হ'ল। দুৰৱাই মঞ্চৰ একাৰে বৈ অৰ্থপূৰ্ণ ভাবে দুয়োটাকে চাই থাকে। লাহে লাহে এইবাৰ ইচমাইল মাইকটোৰ সন্মুখলৈ যায় আৰু কব ধৰে।)

অসমৰ কৃষিসংকটৰ পটভূমি

অনিল ৰায় চৌধুৰী

বৰ্ত্তমান সময়ত সদিয়ৰ পৰা দ্বাৰকালৈ, কাশ্মীৰৰ পৰা কন্যাকুমাৰীকালৈ ভাৰত মহাদেশৰ পচপন্ন কোটি জনগণ একেটি অৰ্থব্যৱস্থা, সমাজব্যৱস্থা আৰু প্ৰশাসন ব্যঞ্ছনেৰে বন্ধা। মোগল ৰাজত্বৰ শেষভাগ বা ইংৰাজ ৰাজত্বৰ প্ৰথমার্দ্ধত এই বন্ধন বৰ্ত্তমানৰ দৰে সূদূৰ অৰ্থাৎ সৰ্বাত্মক নাছিল। তাৰ পিছৰ পৰাই সাম্ৰাজ্যবাদৰ দুৰন্ত প্ৰভাৱৰ অন্তৰালত পুঁজিবাদী অৰ্থব্যৱস্থাৰ বিকাশৰ লগে লগে এই বন্ধনৰ ভেঁটি সকলোবিধৰত সূদূৰ হয়। স্বাধীনো-
ক্তৰ ভাৰতত পঞ্চবাৰ্ষিকী পৰিকল্পনা, ভাৰতীয় সংবিধান আদিৰ দ্বাৰা দেশৰ অৰ্থব্যৱস্থাক এটা বিশেষ ভাবে গঢ় দিবলৈ বিচৰা হ'ল। নামাকৰণ যিহকে কৰা নহওক কিয়—(গণতান্ত্ৰিক সমাজবাদ, গণতন্ত্ৰ, সমাজবাদী) ফলত দেখা গ'ল যে বিদেশী পুঁজি, একচেটিয়া পুঁজি আৰু এই সকলৰ তল্লীবাহক হিচাপে দেশীয় ধনীবোৰৰ বল বাঢ়িবলৈ ললে। আনহাতে আওপুৰণি সামন্তবাদী ব্যৱস্থাই নতুন জগতৰ পুঁজিবাদৰ লগত লগলাগি নতুন বটলত পুৰণি মদৰ দৰে এটা বিশেষ চৰিত্ৰ ললে।

এইবোৰৰ ৰূপ প্ৰকাশ পালে সমাজৰ অৰ্থব্যৱস্থাৰ বিকাশৰ মাজেদি। এই বিকাশ ভাৰতৰ প্ৰতিখন ৰাজ্যতে বা ৰাজ্যৰ সকলো অংশতে সমহাৰৰ নহব পাৰে—কিন্তু তেনে হোৱাৰ পথত আগবঢ়াৰ লক্ষণ সকলোতে দেখা যায়।

গতিকে সুকীয়াকৈ অসমৰ বাবেই কৃষি সমস্যা বা কৃষি সংকট হোৱা নাই, হৈছে দেশৰ সকলো ঠাইতে। তথাপিও অৰ্থব্যৱস্থাৰ অসম বিকাশ, ভৌগোলিক অবস্থা আৰু যাতায়াত ব্যৱস্থা সফলীয় বিশেষ সমস্যা বা বজাৰৰ দূৰত্ব আদিৰ লগতে দুই এটা বিশেষ সামাজিক কথাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি উদ্ভৱ হোৱা অসমৰ সুকীয়া সমস্যা চকুত ৰাখি বিষয়টো আলোচনা কৰিব পৰা যায়।

নতুন পৃথিৱী

নৱেম্বৰ : ১৯৭১

অসমৰ কৃষিসংকটৰ পটভূমি

৭৩

কৃষিজাত সম্পদৰ উৎপাদন ক্ষমতা হ্রাস হ'লে, নাইবা কৃষিত যি পৰিমাণৰ পুঁজি, শ্ৰম আদি নিয়োগ কৰা হয় তাৰ অনুপাতত উৎপন্নৰ পৰিমাণ বা উৎপন্ন বিক্ৰি কৰি পোৱা ধন কম হ'লে কৃষিসংকট বুলি কোৱা হয়। আনহাতে উৎপন্নৰ পৰিমাণ আৰু উৎপন্নৰ দাম দুয়োটাই উপযুক্ত হলেও যিসকলে পৰিশ্ৰম কৰি কৃষিকাৰ্য্য কৰে তেনে কৃষকৰ সংকটকো কৃষি সংকট বুলি ব্যাখ্যা কৰা হয়।

উৎপন্নৰ পৰিমাণ সৰহ হলেই যে কৃষকৰ আয় বাঢ়িব—ই কোনো স্বতঃসিদ্ধ কথা নহয়।

কাৰণ কৃষিৰ উৎপন্নৰ বজাৰ নিয়ন্ত্ৰিত হয় পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাৰ নিয়মৰ মাজেদি। উৎপন্ন হোৱা বস্তুবোৰ বজাৰ পোৱাৰ আগতেই আন আন বহুতো শক্তিয়েও তাত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে।

খেতিৰ মাটি নহলে কৃষিকাৰ্য্য সম্ভৱপৰ নহয়। এই মাটিবোৰৰ লগত খেতি-
কৰ সফল, অৰ্থাৎ মাটিবোৰৰ ওপৰত খেতিয়কৰ অধিকাৰ, এইমাটি ব্যৱহাৰ কৰাৰ বাবে দিবলগীয়া ৰাহি, খাজনা কিংবা শস্যৰ অংশ আদি, বা মাটি তৰাৰ গুণাগুণ বা আয়তনৰ পৰিমাণ এই সকলোবোৰ কৃষিকাৰ্য্যৰ ক্ষেত্ৰত অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ কথা। এই ভূমিসম্পৰ্কৰ মাজত সামাজিক ৰীতিনীতি, ভূমি-
ৰাজহনীতি বা আইন, ভূমিব্যৱস্থাৰ বিভিন্ন ৰূপে কৃষিকাৰ্য্যৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰত্যক্ষ বা পৰোক্ষ ভাৱে প্ৰভাৱ পেলায়। খেতিৰ মাটিবোৰৰ সমূহ উৎপন্ন খেতিয়-
কৰ নিজা নহয় (কিন্তু মাটি আন সম্পত্তিৰ দৰে দানবিক্ৰীহস্তান্তৰ যোগ্য)।
খেতিৰ মাটি কিনি পুঁজি নিয়োগ কৰি উৎপন্নৰ কাষত এপইচাও খৰছ নকৰি
খেতিয়কৰ হতুৱাই আদি বা চুকানি বন্দবস্তত উৎপন্নৰ এটি বৃদ্ধি অংশ
(বেচি ভাগত আধা) পাব পৰাৰ সামন্তবাদী ব্যৱস্থাও ভূমিসম্পৰ্কৰ
ক্ষেত্ৰত আছে।

গতিকে আমি পাওঁ যে উদ্যোগৰ ক্ষেত্ৰত যিটো নাই সেই সামাজিক
ৰীতিনীতিৰ প্ৰভাৱ (যথা গাৰ্ভৰ হিন্দুসমাজত বহুতো গোষ্ঠিয়ে নাঙলৰ মুঠিত
ধৰিব নোৱাৰে), আওপুৰণি সামন্তবাদী ভূমিসম্পৰ্ক আদিৰ প্ৰভাৱ সাধাৰণ
ভাবে কৃষিক্ষেত্ৰত আছে। উদাহৰণ স্বৰূপে পুঁজিবাদী ধৰণে কৰা চাহখেতিৰ
সতে আমাৰ ধান খেতি, মাহ খেতিৰ ব্যৱস্থা ৰিজাই চালে বৃদ্ধি পাবি।

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : প্ৰথম সংখ্যা

একে কৃষি যদিও দুয়োবিধৰ চৰিত্ৰ-চেহেৰা চকুত পৰাতকৈ বেলেগ। পুঁজি-বাদী পশ্চিমীয়া উন্নতদেশসমূহৰ খেতিপাম আমাৰ চাহখেতিৰ দৰে সংগঠিত।

কৃষিক্ষেত্ৰত চৰকাৰৰ দৃষ্টিভঙ্গিও বেলেগ। উদ্যোগৰ ক্ষেত্ৰত আয়ৰ অনুপাতে চৰকাৰী ৰাজহ দিবলগীয়া হয়। কিন্তু খেতিৰ ক্ষেত্ৰত মাটিৰ আয়-তনৰ ওপৰত ভূমিৰাজহ দিব লাগে। অকল ভূমিৰাজহেই নহয় লোকলৈ ৰেট বোলা স্থানীয় উন্নয়নৰ খাজনাও দিব লাগে। উদ্যোগপতিয়ে যিখিনি সুবিধা পায় খেতিয়কে তাক নাপায়।

আচলতে এসময়ত কৃষি সম্পূৰ্ণ স্বতন্ত্ৰ উদ্যোগ আছিল। এতিয়া ই একালে উদ্যোগপতি তথা বণিকসকলৰ পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাৰ নিয়ন্ত্ৰণত আনকালে ভূ-সামন্ত-বাদী ব্যৱস্থাৰ কবলত। ইংৰাজে আমাৰ দেশ অধিকাৰ কৰাৰ পিছৰ পৰাই সাধাৰণ কৃষিয়ে এই দুই তৰপীয়া নিয়ন্ত্ৰণ বা শোষণৰপৰা ভুগি আছে।

কৃষিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীলতা ভাৰতবৰ্ষত অতি বেচি। গ্ৰাম্য অৰ্থব্যৱস্থা মানেই সাধাৰণতঃ কৃষি অৰ্থব্যৱস্থাকে ব্জায়। খেতিৰ মাটিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল মানুহৰ হেঁচা ভাৰতবৰ্ষত অতি বেচি। কাৰণ মানুহ অনুপাতে বিকল্প সংস্থান নাই। অসমত এই হেঁচা কম নহয়। ভাৰতৰ সকলো ৰাজ্যৰ ভিতৰত তাৰ পঞ্চম স্থান। যথা—

ৰাজ্য	প্ৰতিবৰ্গকিলোমিটাৰত খেতিৰকাৰ	প্ৰতিএশ খাদ্যশস্য খেতিৰকাৰ
	জনবসতিৰ ঘনত্ব	একৰমাটিৰওপৰত প্ৰতি এশ একৰ জনবসতিৰ হেঁচা
		মাটিৰ ওপৰত জনবসতিৰ হেঁচা

সৰ্ব্বভাৰতীয় (গড়-

হিচাপ)	১৩৪	১৩৫	১৫৬
পশ্চিমবঙ্গ—	৩২২	২৭০	২৬৪
বিহাৰ—	২৬৭	২৩৬	১২৭
উড়িষ্যা—	১১৩	১২৭	১৪৪
অসম— ১২৫৩-			
৫৪ৰ হিচাপত—	২৭	২৩২	২৬৭
(মেঘালয় ধৰি)			

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : প্ৰথম সংখ্যা

(ভৈয়ামৰ জিলা কেইখনত প্ৰতি বৰ্গ মাইলত গড়ে—৪৩২)

অসমত এই বিষয়ত গড় সৰ্বভাৰতীয় গড়তকৈ বেচি। কেৰেলা, পশ্চিমবঙ্গ, বিহাৰ আৰু তামিলনাডৰ তলতেই। মেঘালয় বাদ দি ধৰিলে এই হেঁচাৰ পৰিমাণ আৰু বেচি হ'ব।

১৯৬১ চনৰ পিয়লমতে ভৈয়ামৰ জিলা কেইখনৰ জন সংখ্যা ১০৫৫৫ লাখ, তাৰে গাৰ্ভৰ বাস কৰে ২৭৭২ লাখ। ১৯৭১ চনৰ হিচাপ পোৱা নাই তথাপিও অনুমান কৰিব পাৰি যে এতিয়ামানে গাৰ্ভত বাস কৰা লোকৰ সংখ্যা (চাহবাগিচাৰ বলুৰাখিনিক বাদে) ১১২.৫ লাখ মান হ'ব। খেতি মজু-ৰকে ধৰি খেতিৰ কাম কৰা মানুহ গাৰ্ভত তেনে কাম কৰা মানুহ, আৰু তেনে মানুহে পুহিব লগা মানুহৰ অনুপাত হল ১:৩। এজনে তিনিজন কাম নকৰা লোকক পুহিব লাগে। এই তিনিজন হয় বেকাৰ, নহয় কৰ্ম-ক্ষমতাহীন বৃদ্ধ, অবলা বা শিশু। এই অনুপাতৰ সংখ্যা দিনকদিনে বাঢ়িছে।

চাহখেতিৰ মাটি বাদ দি আন খেতিৰ মাটিৰ পৰিমাণ (ভৈয়ামৰ জিলাত) হ'ল ২৫'১৩ লাখ হেক্টৰ। প্ৰতিজন খেতিয়কৰ ভাগত মাটি গড়ে ৫ৰ পৰা ৬ বিঘালৈ পৰিলেহেঁতেন যদিহে খেতিৰ মাটি খেতিয়কেহে পালেহেঁতেন আৰু সেই মাটিৰ সমবিতৰণ হ'লহেঁতেন। ১৯৬৫-৬৬ চনৰ উৎপন্নৰ চৰকাৰী হিচাপ আৰু বজাৰ দৰ মতে একোজনৰ উৎপন্ন গড়ে বছৰে ৩৮০ টকা (মাছে ৩১.৭৫ টকা হয়)। (এইখিনি আয়ৰে এজন মানুহেই বাচি থকা সম্ভৱ নহয়—তাৰ উপৰিও আৰু তিনিজনক পোহা!)

কিন্তু গড় হিচাবত ৫ৰ পৰা ৬ বিঘা মাটি একোজন খেতিয়কে পোৱা যেন দেখিলেও দৰাচলতে কথা তেনে নহয়। দেখুওৱাৰ্থকৈ ১'৬৭ লাখ (১৯৬১ চনৰ হিচাপ) খেত মজুৰৰ ভাগত নিজাকৈ মাটি নপৰে। কিছুবছৰ আগতে যোৰহাটত থকা কৃষি অৰ্থনৈতিক গবেষণা কেন্দ্ৰৰ তথ্যমতে জনা যায় যে:—

- (১) ১০%ৰ পৰা ১৫% ভাগৰ অকণো মাটি নাই।
- (২) ২৫%ৰ ভাগত—তিনিবিঘাকৈ মাটি (এক একৰত ৩.২ বিঘা মাটি)
- (৩) ২৬%ৰ ভাগত তিনি বিঘাৰপৰা ৮ বিঘাকৈ মাটি আছে।
- (৪) ১৫%ৰ ভাগত ৮ বিঘাতকৈ বেচি আৰু ১৫ বিঘাতকৈ কম মাটি।
- (৫) ২৫%ৰ ভাগত ১৫ বিঘাতকৈ সৰহ। অৰ্থাৎ দেখা যায় যে খেতিৰ

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : প্ৰথম সংখ্যা

মাটিৰ শতকৰা ৭১ ভাগ আছে শতকৰা ২৫ ভাগৰ হাতত (যাৰ মাটি ১৫ বিঘাতকৈ সৰহ) আৰু শতকৰা ২২ ভাগ মাটি আছে বাকীবোৰৰ হাতত। অৰ্থাৎ ৬ লাখ ৭৬ হাজাৰ হেক্টৰ মাটিত ২২ লাখ ৪০ হাজাৰ মজলীয়া, দুখীয়া মাটিহীন খেতিয়ক—যাৰ মাটি ১৫ বিঘাতকৈ কম—আৰু খেত মজুৰে নিৰ্ভৰ কৰে। খেতমজুৰ সকলৰ (১ লাখ ৬৭ হাজাৰ) দিনহাজিৰাৰ হাৰ গড়ে ৩ টকা ৩৭ পয়চা বুলি চৰকাৰী হিচাপত দেখুৱা হলেও দৰাচলতে বছৰ দিনৰ এক চতুৰ্থাংশ দিন এওঁলোকৰ কাম নাথাকে।

চৰকাৰী তথ্যমতেই জনা যায় যে অসমত ১৪ লাখ ১১ হাজাৰ কাঠৰ নাঙল, ১৮ হেক্টৰ লোৰ নাঙল আৰু ৬৩২খন ট্ৰ্যাক্টৰ (তাৰে কিছুমান চাহ খেতিত লগোৱা হয়) আছে।

ঠিক এনে এটা পৰিস্থিতিত অসমৰ কৃষিসংকট আঁতৰাবলৈ আশু প্ৰয়োজনীয় কাম কি? ভূমি সংস্কাৰ বা যাৰ হাতত নাঙল তাক নাঙলৰ জোখাৰে মাটি দিয়াৰ আৰু সেই মাটি ৰখাৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগিব নে ভূমিসংস্কাৰ নকৰাকৈয়ে বৈজ্ঞানিক পদ্ধতি অবলম্বন কৰিয়েই কৃষিৰ সংকট আঁতৰ কৰিব পৰা যাব? কৃষিজাত উৎপাদনৰ বজাৰখন এমুঠিমান শিল্পপতিৰ হাতত এৰি দিলে জানো খেতিয়কে উৎপন্নৰ উচিত দাম পাব? কৃষকৰ সামগ্ৰিক কল্যাণৰ আঁচনি নললে জানো খেতিয়কৰ কুশলতা বাঢ়িব? কৰ ব্যৱস্থাত খেতিয়কক সকাহ দিবলৈ ভূমিৰাজস্বনীতি কেনেদৰে সলাব লাগিব? কৃষিৰ ওপৰত জন-বসতিৰ হেঁচা কমাবলৈ কি কৰিব লাগিব?

এই প্ৰত্যেকটো কথাৰ লগত অৱশ্যে আমাৰ দেশৰ শাসনত অধিষ্ঠিত শ্ৰেণীটোৰ স্বার্থ আৰু সেই স্বার্থ অনুসৰি লোৱা ব্যৱস্থাবোৰ সম্পৰ্কে কি কৰা যাব সেই কথাটোও নিশ্চয় আহি পৰিব।

আমি দেখি আহিছো যে এতিয়াও খেতিৰ মাটি কিনি কৃষা বন্ধকী বাখি বা চৰকাৰৰ পৰা লৈ অখেতিয়ক মানুহ বা ধনী খেতিয়কে মাটিহীন খেতিয়ক বা দুখীয়া খেতিয়কক আদি বা চুকানি ব্যবস্থাত খোত কৰাব পাৰে। মাটি কিনোতে নিয়োজিত পুঁজিৰ (বিঘাই ৮০০ বা ১০০০ হাজাৰ) স্তৰ মূঠতে ৬.০ (শতকৰা ৬ টকা বছৰি) আৰু খাজনা ১.৫০ মূঠ ৬১.৫০ৰ পৰিবৰ্তে ৪।। (চাৰেচাৰি) মোন ধান পালেও (বিঘাত গড়ে ৮ মোন উৎপাদন ধৰিলে)

৮০ বা ১০০ টকা পালে কোন গাৰঁলীয়া ধনীয়ে ৰাষ্ট্ৰীয় সঞ্চয় পুঁজি, ডাকঘৰ বা অধিক শস্য উৎপাদনত ধন নিয়োগ কৰিব? নিজৰ ব্যৱহাৰত লগাখিনিৰ বাহিৰে বাহি হবলৈ বা হাতত মূঠ খাবলৈ ধনী খেতিয়ক বা অখেতিয়ক মাটি গিৰীৰ বাহিৰে মজলীয়া, দুখীয়া, মাটিহীন খেতিয়কে ধান উৎপাদন কৰিব নোৱাৰে। বৰঞ্চ নিজৰ খাবলৈ লগাখিনিকো ধনৰ অভাৱত বজাৰত বিক্ৰি কৰি দিয়ে, ধাৰ মাৰিবলৈ বা গৰু কিনিবলৈকে, উৎপাদন যিমানেই বৃদ্ধি নহওক—গড়ে ৪ | ৫ বিঘা মাটিৰ খেতিয়কে কোনো পথেই বাহি শস্যৰ মালিক হ'ব নোৱাৰে—অৰ্থাৎ নিজৰ পৰিয়ালৰ নিয়তম খৰচখিনি উলিয়াই উন্নতবীজ, উন্নত কলকজা, সাৰ, কোঁশল আদি প্ৰয়োগৰ বাবে খৰচ উলিয়াব নোৱাৰে। মাৰিমৰকত হালৰ হালোৱা গৰু মৰিলে, খেতিৰ সময়ত বেমাৰত পৰিলে, বানপানী বা অনাবৃষ্টি বা পোকৰ উপদ্ৰৱত খেতি নষ্ট হলে এই শ্ৰেণীৰ খেতিয়কে হয় শস্যৰ অগ্ৰিম বিক্ৰী কৰি কৃষা মাটি বিক্ৰী বা বন্ধকী দি হয় গৰু গোটাৰ লাগে নহয় পৰিয়ালৰ মানুহকিটাৰ পেট প্ৰবৰ্ত্তাব লাগে।

যি ধনী খেতিয়ক বা অখেতিয়ক মাটিগিৰিৰ হাতত বাহি শস্য থাকে বা বাহি শস্যৰ বাবে বা আন কাৰণে হাতত ধন আছে, তেওঁলোকে দুখীয়া খেতিয়কসকলৰ দুৰবস্থাৰ সুযোগ লৈ এওঁলোকৰ স্থাৱৰ অস্থাৱৰ সম্পত্তি কিনি বা গোটাই লয়। ঠিক এনেদৰেই কমভাগ ধনী খেতিয়কৰ হাতত খেতি মাটিৰ প্ৰায় তিনি চতুৰ্থাংশ মাটি এতিয়ালৈকে গোট খাইছে আৰু গ্ৰামাঞ্চলত মাটিহীন খেতিয়ক নিবহুৱা আন্দৰি সংখ্যা সাংঘাতিকভাবে বাঢ়িছে। অইন যিয়েই নাথাকক মাটিহীন খেতিয়ক য'ত অতি বেছি সংখ্যক থাকে সেই ক্ষেত্ৰত ধনী খেতিয়ক বা মাটি মহাজনে খেতিৰ মাটিত নিজৰ সুবিধা অনুসৰি যিকোনো চৰ্ত্ততে মাটিহীন বা দুখীয়া খেতিয়কক নিয়োগ কৰিব পাৰে। অৱস্থাৰ সুযোগ গ্ৰহণ কৰাৰ পৰা ধনী খেতিয়ক বা মাটি মহাজনক বিবত কৰাৰ উপায় নাই। অধিক উৎপাদনৰ বাবে যন্ত্ৰপাতি, পাম্প, ট্ৰ্যাক্টৰ আদি কিনাৰ বাবে ব্যাৰবোৰে সম্পত্তি জামিনত লৈ ধন দিয়া ব্যৱস্থা লোৱাৰ কথা বৰকৈ প্ৰচাৰ কৰা হয়। কিন্তু যাৰ হাতত মাটি আছে সিহে জামানত দিব পাৰে—দুখীয়া মাটিহীন খেতিয়কে কৰিব কি পাৰে বাক? নতুন কোঁশল, সাৰ আদি প্ৰয়ো- ক্ষেত্ৰতো তলৰ শ্ৰেণীৰ খেতিয়কে এতিয়ালৈকে কোনো উৎসাহ পোৱা

নাই। ইয়াৰ কাৰণটো সমাজ ব্যৱস্থাৰ ভিতৰতে আছে। দেশৰ অৰ্থব্যৱস্থাৰ বাই সৃষ্টিৰ লগত দুখীয়া, মাটিহীন খেতিয়ক তথা খেতমজুৰৰ শ্ৰেণীস্বার্থক বিৰোধ হ'ল ইয়াৰ মূল কাৰণ।

যিটো কাৰণে দেশৰ সামগ্ৰিক আৰ্থিক ৰাজনৈতিক ক্ষমতা ক্ৰমশঃ কেই-ষৰমান মুষ্টিমেয় একচেটিয়া পুঁজিপতিৰ কবলত পৰিছে সেই কাৰণতে গ্রাম্য কৃষি সমাজতো আমি দেখিছোঁ যে গাঁৱৰ আৰ্থিক, ৰাজনৈতিক, সামাজিক ক্ষমতা লাহে লাহে গাৰ্ভলীয়া ধনী খেতিয়ক বা মাটি মহাজনৰ হাতত গোট খাবলৈ ধৰিছে। সেই কাৰণটো হ'ল শাসক গোষ্ঠীৰ শ্ৰেণীচৰিত্ৰ। এই শ্ৰেণীচৰিত্ৰই দেশৰ প্ৰশাসন, বিচাৰ, আইন-কানুন আদিৰ প্ৰকৃতিও নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিছে। স্বাধীনতাৰ পিছত হোৱা পৰিবৰ্ত্তনটো হ'ল, স্বাধীনতাত আগতে বিদেশী শাসক সকলে তেওঁলোকৰ ঔপনিবেশিক পদ্ধতিৰ লগত খাপ খোৱাকৈ গ্রামাঞ্চল তথা কৃষিৰ ক্ষেত্ৰত (চাহখেতি, নীলখেতি, ককিখেতি আদি সংগঠিত খেতিৰ ক্ষেত্ৰত নহয়) তৈয়াৰ কৰা সামন্তবাদী পদ্ধতিৰ জমিদাৰ আৰু অন্তৰ্গত ভূস্বামী (Absentee Landlord) সকলৰ পৰিবৰ্ত্তে এতিয়া একচেটিয়া পুঁজি আৰু সামন্তবাদী স্বার্থৰ মতে খাপখোৱাকৈ এটা নতুন শ্ৰেণীৰ সৃষ্টি হৈছে। পুঁজিবাদী পদ্ধতিৰে ভাৰতৰ দৰে অন্তৰ্গত দেশৰ বিকাশ সম্ভৱপৰ নহয়—হলে দেখিলো—হেঁতেন যে ধানখেতিৰ দৰে গ্রামাঞ্চলৰ খেতিবোৰো চাহখেতি, ককিখেতি আদিৰ দৰে বা পশ্চিমীয়া দেশবোৰৰ খেতিৰ পামবোৰৰ দৰে সংগঠিত হ'লহেঁতেন আৰু দুখীয়া মাটিহীন আনকি মজলীয়া খেতিয়কবোৰো মাটি হেৰুৱাই ক্ৰমাৎ খেতমজুৰত পৰিণত হ'লহেঁতেন; অৱশ্যে লগতে কৃষি উৎপাদন কৰিলেহেঁতেন।

সমবায় পদ্ধতিৰ কথা বৰকৈ কোৱা হয়। কিন্তু যি দেশত কৃষি স্বত্বৰ ওপৰত শোষণ চলাই—(কৃষিজাত উৎপন্নৰ দাম আৰু সেই কৈচা মালৰ পৰা উৎপাদিত সামগ্ৰী—যাক কৃষকসকলে ব্যৱহাৰো কৰে—তাৰ দাম নিৰ্দ্ধাৰণ কৰে উদ্যোগ-পতি গোষ্ঠিয়ে) পুঁজিবাদ বৰ্তি আছে—তাত সমবায় পদ্ধতিয়ে দুখীয়া কৃষকৰ স্বার্থপূৰণ কৰিব বুলি আশা কৰিব নোৱাৰি। গাৰ্ভৰ ক্ষেত্ৰত দেখা যায় যে গ্রাম্য সমবায়বোৰ ধনী খেতিয়কৰ হাতত পৰে আৰু ধনীখেতিয়কৰ শক্তিবৃদ্ধি কৰাৰ সহায়ক হয়। সমবায় খেতি পামৰ অবস্থাও একেই।

ঠিক একে কাৰণেই চৰকাৰী পতিত মাটি বিতৰণৰ ক্ষেত্ৰত, বা চি

আইন কাৰ্য্যকৰী কৰাৰ ক্ষেত্ৰত মাটিহীন দুখীয়া খেতিয়কৰ লাভ নহয়, অখে-তিয়ক ব্যৱসায়ী ধনী সকলে মাটিহীনৰ সংজ্ঞাত মাটি পায়; চিলিং আইনৰ প্ৰয়োগ কৰোতে এনে স্লক্‌ডা ৰাখি প্ৰয়োগ কৰা হয় যাতে প্ৰয়োগ কৰণৰ ফলত অনপো মাটি দুখীয়া মাটিহীনক দিবলৈ নোলায়। এই ক্ষেত্ৰত দুটামান উদা-হৰণ দিয়াৰ পৰা বিৰত থাকিব নোৱাৰিলো—এই প্ৰদগ্ধত চৰকাৰৰ প্ৰধান গুৱিয়াল দুজনমানৰ কাণ্ড ইয়াত উল্লেখ কৰিবলৈ লোৱা হ'ল। এগৰাকীয়ে নিজৰ ক্ষেত্ৰত কেনেকৈ চৰকাৰী আইন বলবৎ কৰিছে? অসমত চিলিং আইন প্ৰয়োগ কৰিবলৈ লোৱা সময়ত ৰাজ্যৰ আইন মন্ত্ৰী আছিল শ্ৰীফকৰুদিন আলী আহমেদ চাহাব। ১৪.৫.৬০ ইং তাৰিখে অসমৰ ৰাজহ বিভাগৰ সহকাৰী সচিবৰ হাতত কৃষক সভাৰ কালৰপৰা গুৱাহাটী চাৰ্কেলৰ অধিক-মাটি ধকা মাল্লহৰ তালিকা এখন দাখিল কৰি সেই মাটি চিলিং আইন অনুসৰি অধিগ্ৰহণ কৰি তাৰে দুখীয়া খেতিয়ক ৰায়তক বিলাই দিবলৈ কোৱা হৈছিল। সেই মাটিৰ ভিতৰত (গুৱাহাটী-চাৰ্কোল) ১১০.৫৮ ইং তাংৰ হিচাপমতে স্বয়ং আইনমন্ত্ৰী—শ্ৰীফকৰুদিন আলী আহমেদ (পিতা লে: ক: জালছুৰ আলী আহমেদ, পাণবজাৰ লাখটকীয়া) চাহাবৰেই আমচেং গাৰ্ভত ৫৪ নং ম্যাৰী পট্টাৰ (পূৰণি) ৫৫৬/৪ মাটি আছিল আৰু তাত এশৰ ওপৰ দুখীয়া ৰায়ত খেতিয়ক আছিল। চুনচালি বাগিচাৰ নামত ১ নং কি: চি: গ্ৰাণ্ট আৰু ১ নং ম্যাৰী পট্টাত ২৬২/১৭, আৰু মালিক পি জি দমব্ৰেইনৰ নামত টেপেচিয়া (১০ নং ম্যাৰী), কমাৰকুচি (২২ নং ম্যাৰী), কমাৰকুচি ননকে (১ নং ৩০ চনা গ্ৰাণ্ট), বৰখাট (৬৭ নং ম্যাৰী), মদঘৰীয়া ১নং (১৫ নং খে: ম্যাৰী), মদঘৰীয়া ২নং বি ম্যাৰী মদঘৰীয়া ননকে (১নং বি: খে: ১নং কি: চি: গ্ৰেণ্ট, ১নং ৩০ চনা গ্যাণ্ট, ১ নং ম্যাৰী) খাৰঘুলি ননকে (১নং ম্যাৰী), কমাৰকুচি ১৮ নং আৰু ৩৭ নং ম্যাৰী, টেপেচিয়া (৫৮ আৰু ৬২ নং ম্যাৰী), লুনমাটি (২ নং আৰু ৩ নং ম্যাৰী)—৪২৩৬/৪ কঠা মাটি আছিল। সেই একে মালিক পৰিয়ালৰে এইচ এইচ দমব্ৰেইনৰ নামত ফটাশীল ননকে (১ নং কি: চি: চুনচালি, ১ নং কি: চি: চৌধুৰীপাৰা, ১নং ৩০ চনা গ্ৰাণ্ট) আৰু নিজ পাণবাৰী গাৰ্ভত (১নং কি: চি:) গাৰ্ভত ৩১২৫১২ লেচা মাটি পাটল।

কিন্তু কাৰ্য্যত দেখা গ'ল যে কিছু বছৰ পিচত শ্ৰীকৃষ্ণদ্বন্দ্বিন চাহাবৰ মাটিখিনি চৰকাৰে কিনি ললে—কেইবালাখো টকা দি। চুনচালি বাগিচাৰ মালিক পৰিয়ালৰো মাটি বৰ্ত্তমানৰ কেবাজনো মন্ত্ৰী, ডাঙৰ ডাঙৰ চাকৰিয়ালে (বিসকল চিলিং আইন প্ৰয়োগ কৰাৰ দায়িত্ব আছিল) ধন দি কিনি ললে। চৰকাৰেও কিছু কিনি ললে, কিন্তু তাৰ দখলকাৰী ৰায়তে সেই মাটিৰ মূল্য নাপালে। চিলিং আইনমতে মাটিৰ গৰাকী আহমদ চাহাব বা দমত্ৰেইনইতে কেৱল মাটিৰ ৰাজহৰ ২০ গুণ ধনহে পালেহেঁতেন। ১১০। ১২৫৮ ৰ হিচাপ মতে কামৰূপ জিলাৰ গুৱাহাটী চাৰ্কৌলত থকা প্ৰায় ২০ হেজাৰ বিঘা চিলিঙৰ উদ্ভূত মাটি বোধহয় এজনো মাটিহীন খেতিয়কে নাপালে। এনেবোৰে এটা কথাকে প্ৰমাণ কৰে। সি হ'ল চৰকাৰে মাটিৰ জমিদাৰ-বোৰৰ হাতৰ পৰা মাটি নি ৰায়তক দিয়াৰ কথা কলেও আচলতে এই মাটিৰ মালিকসকলক তেওঁলোকৰ মাটি ধনী খেতিয়ক, ধনী মহাজন আদিত বিক্ৰী কৰি আন উদ্যোগত নিয়োগ কৰাৰ বাবে পুঁজি গোটাবৰ সুবিধা হে দিছে। দুখীয়া মাটিহীন খেতিয়কক মাটি দিয়াৰ বাবে নহয়। চাহ বাগিচাৰ উদ্ভূত মাটিৰ ক্ষেত্ৰতো চাহ খেতিয়ক মালিকসকলক তেনে সুবিধা দিছে। চৰকাৰৰ এই বিষয়ত ঘোষিত নীতিৰ ভিতৰুৱা উদ্দেশ্য ইয়াৰ পৰাই অনুমান কৰিব পাৰি।

পতিত মাটি বিতৰণৰ ক্ষেত্ৰতো এনে ধৰণৰ উদাহৰণ বা ব্যতিক্ৰম ইমান বেচি যে দুখীয়া মাটিহীন প্ৰকৃত খেতিয়কে মাটি নোপোৱাটো সাধাৰণ কথা।

প্ৰকৃত দুখীয়া মাটি-হীন খেতিয়কে চৰকাৰক আবেদন কৰি মাটি পাবলৈ আশা নকৰি নিজে পতিত মাটি ভাঙি দখল কৰিলে তেওঁলোক উচ্ছেদৰ সন্মুখীন হয়। “আইন শৃঙ্খলা ৰক্ষা” “বেদখলকাৰী উচ্ছেদ” আদিৰ নামে তেওঁলোকক উচ্ছেদ আৰু নিৰ্বাসন কৰা হয়। বৰ্ত্তমান সমাজৰ কৰ্ত্তৃত্বত থকা শ্ৰেণীটোৰ বহুতীয়া বাতৰি কাকত কিছুমান আৰু এক শ্ৰেণীৰ বুদ্ধি-জীৱীয়ে দুখীয়া কৃষকৰ উচ্ছেদৰ হকে, “ভবিষ্যত অসমীয়া জাতিৰ বংশধৰ সকলৰ স্বাৰ্থত” (১) হৈ চৈ লগাই সাম্ৰাজ্যিক বা জাতিগত বিদ্বেষৰ ভাব জগোৱাটো “দেশপ্ৰেমিক (১)” কৰ্ত্তব্য হিচাপে লয়। সাধাৰণ মানুহেও এই প্ৰচাৰত ভোল যায়। কিন্তু ইংৰাজৰ পোন্ধৰ্মা মাটিৰ আইন বাহাল

মাথোন নিজৰ গুস্তস্বাৰ্থৰ সুবিধাৰ বাবে তাৰ অলপ অচৰপ সলনি কৰি শাসক শ্ৰেণীটোৱে যেতিয়া চৰকাৰী মাটি আত্মসাৎ কৰে তেতিয়া তাৰ বিৰুদ্ধে তেওঁলোকে মাত নামাতে।

কিন্তু আচল কথা হ'ল মাটিহীন দুখীয়া খেতিয়কক অকল খেতিৰ বাবে ৭।৮ বিঘা মাটি দিলেই জানো সমস্যা ওৰ পৰিব? সমস্যাৰ স্থায়ী সমাধান নহয়, কিছু আশুউপশমহে হয়। বৰ্ত্তমানৰ ব্যৱস্থাত সেই মাটিও কালক্ৰমত গৈ ধনী খেতিয়কৰ হাতত পৰে। বৰ্ত্তমানৰ সমাজ ব্যৱস্থা সলনি নকৰিলে তাৰ পৰা দুখীয়া মাটিহীন খেতিয়ক ৰক্ষা নপৰে।

মাটিৰ ওপৰত হেঁচা কৰোৱাৰ উপায় হিচাপে বিকল্প ঔদ্যোগীকৰণৰ কথা চিন্তা কৰা হয়। ভাৰতৰ ক্ষেত্ৰত ঔদ্যোগীকৰণৰ মূল সমস্যাটো হ'ল বজাৰ। আমাৰ শতকৰা ৮০ ভাগ মানুহৰ যেতিয়া ক্ৰয়শক্তি বা ক্ৰয়ক্ষমতা নাই উদ্যোগৰ উৎপাদিত সামগ্ৰী কিনিব কোনে? বিদেশৰ বজাৰো সংকুচিত। গতিকে এনে এটা আৰ্থিক সংকটত শিল্পোদ্যোগবোৰ তলাবন্ধ হব ধৰিছে। অসমৰ ক্ষেত্ৰত এতিয়াও অৱশ্যে আঞ্চলিক ভিত্তিত দুই এটা উদ্যোগ পাতি বা ইয়াৰ প্ৰাকৃতিক সম্পদ ব্যৱহাৰ কৰা উদ্যোগ প্ৰতিষ্ঠা কৰি তাত গ্ৰাম্য নিবহুৱাক কাম দিয়াৰ কিছু থল আছে। এই সুযোগ খিনি এতিয়াও সদ্ব্যৱহাৰ কৰা হোৱা নাই। কাৰণ ই উদ্যোগৰ একচেটিয়া পুঁজিৰ স্বাৰ্থৰ সহায়ক নহয়।

এইবাৰ উত্তৰ কামৰূপ, দৰং আৰু উত্তৰ গোৱালপাৰাত আছ খেতি অনাবৃষ্টিৰ ফলত নষ্ট হোৱাত আকালৰ দৰে পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি হ'ল—অনাহাৰত মানুহ মৰিল, দুখীয়া মাটিহীন খেতিয়কে মাটিবাৰী, লাম লাকটু, সাজবাচন বিক্ৰি কৰিও তং পোৱা নাই। মনকৰিবলগীয়া কথা হ'ল যে এইবোৰ অঞ্চলৰ মূল খেতি হল শালি। আছ পালি খেতিহে।

সন্তীয়া দোকানত খাদ্য আছে—কিনাৰ বাবে পইচা নাই। মানুহ লম্বোণে মৰে। অথচ যোৱা বছৰৰ শালি খেতি ভালেই হৈছিল। অসমত খাদ্য উৎপাদন যোৱা বছৰ বাঢ়িছে বুলিয়েই জনা গৈছিল চৰকাৰী ঘোষণামতে। তথাপিও এনে অৱস্থা। ইয়েই জানো আমাৰ কৃষকৰ তলৰ তৰপত কেনেদৰে তলী উদং হৈ আছে তাক লক্ষ্যচায়। আৱৰ্ণ পানীত থিয় দি পিয়াহত মৰাৰ বে অৱস্থা হৈছে।

অনপতে বাতৰি কাকতত সেউজী বিপ্লৱৰ পৰিণতিৰ বিষয়ে পঞ্জাব চৰকাৰে দাখিল কৰা প্ৰতিবেদনত কোৱা বুলি প্ৰকাশ যে সেউজী বিপ্লৱে মজলীয়া আৰু দুখীয়া তৰপৰ খেতিয়কৰ অৱস্থাৰ কোনো উন্নতি কৰা নাই। এই বিপ্লৱৰ ফলত অৱস্থা ভাল হৈছে ধনী খেতিয়কৰহে (ষ্টেটচমেন বাতৰি কাকতত প্ৰকাশিত হৈছে)।

যি সকলে ভাবে যে বৰ্তমানৰ চৰকাৰে অনুসৰণ কৰা নীতি বা আমাৰ দেশৰ সমাজ অৰ্থব্যৱস্থাৰ বৰ্তমানৰ পদ্ধতিৰে দুখীয়া কৃষকৰ অৱস্থা ভাল হব তেওঁলোকে ভূমি সংস্কাৰ আৰু সেউজী বিপ্লৱৰ পৰিণতিৰ বিষয়ে চকু দিয়া ভাল। পৰিণতি হ'ল কৃষিখণ্ডৰ মাটি আৰু আৰ্থিক ক্ষমতাবোৰ গৈ (প্ৰাকবিপ্লৱ বাচিয়াৰ কুলাকবোৰৰ দৰে) ধনী খেতিয়কৰ হাতত থুপ খাব ধৰিছে। আৰু শাসনত থকা শ্ৰেণীটোৰ স্বাৰ্থৰ অনুকূল হোৱা বাবেই এনে পৰিণতি সম্ভৱ হৈছে।

কৃষকৰ তথা কৃষিৰ সংকট গুচাবলৈ হ'লে শাসনত থকা শ্ৰেণীটোৰ হাতৰ পৰা ৰাষ্ট্ৰীয় ক্ষমতা কাঢ়ি লব লাগিব। নহলে নহব।

ভাবাদৰ্শৰ সংগ্ৰামৰ কিছুমান সমস্যা

অচিন্ত্য ভট্টাচাৰ্য

আমাৰ বুদ্ধিজীৱীসকলৰ মাজত মাক্সবাদৰ জনপ্ৰিয়তা ক্ৰমাৎ বাঢ়ি গৈ আছে আৰু এই যুগমীয়া ভাবাদৰ্শৰ শিক্ষা আৰু প্ৰয়োগৰ সমস্যাৱলী সম্পৰ্কে গভীৰ আগ্ৰহ জন্মিছে। ফলত এই সমস্যাসমূহৰ আলোচনা প্ৰাসঙ্গিক হৈ পৰিছে।

অনুশীলন পদ্ধতিৰ প্ৰশ্ন

পূঁজিবাদী আৰু প্ৰাক-পূঁজিবাদী যুগৰ ভাবাদৰ্শ আৰু সমাজ দৰ্শনৰ বিৰুদ্ধে কঠোৰ সংগ্ৰামৰ মাজেদি মাক্সবাদৰ বিকাশ ঘটি আছে। কোটি কোটি শ্ৰম-জীৱী মানুহে শোষণৰ অন্ত বিচাৰি আৰু সমাজত সাম্যৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে যি সংগ্ৰাম চলাই আছে, মাক্সবাদ তাৰ তত্ত্বগত ৰূপ আৰু ভিত্তি। এই সংগ্ৰামত নিৰপেক্ষ বিচাৰকৰ ঠাই নাই, কিয়নো ই এলানি পুথিগত তত্ত্বৰ লগত আৰু এলানি কাল্পনিক তত্ত্বৰ লগত বিতৰ্ক নহয়। এই মতবাদ সমাজবিকাশৰ বাস্তৱতাৰ লগত ওতঃপ্ৰোত ভাবে জড়িত হৈ আছে। এই বাস্তৱতাক বাদ দি বিগুৰ্হ তৰ্ক হিচাপে মাক্সবাদৰ আলোচনা নিৰর্থক।

কাৰণ, সমাজতত্ত্বক সমাজৰ বাস্তৱ অৱস্থাৰ পৰা আঁতৰাই থিয় কৰাবলৈ বিচাৰিলে, পূঁজিবাদী সমাজৰ এটা অতি ক্ষতিকৰ তত্ত্বক মানি লোৱা হব। “পূঁজিবাদী ব্যৱস্থাই আমালৈ এৰি যোৱা ডাঙৰ অছায় আৰু দুৰ্ভাগ্যৰ আন এটা হ'ল পুথিগত বিত্তা আৰু জীৱনৰ মাজত সম্পূৰ্ণ বিচ্ছেদ।” (লেনিन : যুৱলীগৰ আগত ভাষণ, ৩১ খণ্ড) এই বিসঙ্গতি আমি মানি লব নোৱাৰোঁ। সমাজদৰ্শনৰ ক্ষেত্ৰত এই তত্ত্ব কোনোপধ্যে অনুসন্ধানৰ পদ্ধতি হব নোৱাৰে। সমাজবিপ্লৱৰ বাস্তৱতাৰ পৰা ফালৰি কাটি গৈ ‘অপোৰ্ণকষ্যে’ সমাজাদৰ্শৰ সাধনা কোনেও সাধিব নোৱাৰিব।

এটা দৃষ্টান্ত দিব পৰা যায়। আমাৰ বৰ্তমান সমাজত সত্য অহিংসাৰ

প্ৰতিষ্ঠাৰ একমাত্র সৰ্ত্ত হ'ল, এটা তাকৰীয়া শ্ৰেণীয়ে শ্ৰমজীৱী শ্ৰেণীৰ ওপৰত কৰা শোষণৰ অৱসান। এমুঠিমান পুঁজিবাদী আৰু ভূস্বামীয়ে অকল হিংসা আৰু ক্ৰুৰ প্ৰভাৱৰণাৰ যোগেদিহে সমাজৰ সবহভাগৰ ওপৰত শোষণ জাপি দিব পাৰে। হিংসাৰ এই বাস্তৱ ভিত্তিৰ লগত কোনো সম্পৰ্ক নৰথাকৈ আমাৰ দেশত মহাপুৰুষবীয়া মতবাদ ৰূপে সত্য আৰু অহিংসাৰ উচ্চ আদৰ্শক সমাজবিপ্লৱৰ সংগ্ৰামত প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল। তত্ত্ব আৰু বাস্তৱতাৰ এই বিচ্ছেদৰ ফলাফল সত্য আৰু অহিংসাৰ পতাকাৰ আঁৰত হিংসা আৰু মিথ্যাৰ ব্যৱসায়—সমকালীন ইতিহাসৰ এই দুৰ্ভাগ্যজনক ঘটনা ভাৰতত লক্ষ্য নকৰাকৈ আছে নো কোন ?

মাক্সবাদৰ কিছুমান সূত্ৰ মন্ত্ৰৰ নিচিনা কঠক কৰা বৰ টান কাম নহয়। পিচে, ইয়াকে কৰিয়েই মাক্সবাদৰ অনুশীলন যদি সম্ভৱ হ'লহেঁতেন, তেনেহলে পুঁজিবাদী ভাবাদৰ্শক পৰাস্তকৰাৰ কাম যথেষ্ট উদ্ধ হ'লহেঁতেন। বাস্তৱিকতে পুৰণি ভাবাদৰ্শক উচ্ছেদ কৰা কোনোপধ্যে সহজ কাম নহয়। কাৰণ যি ভাবাদৰ্শ আজিৰ যুগটোত প্ৰগতিৰ হেঙাৰ হৈ পৰিছে, সিয়েই বিগত যুগত মানুহৰ সভ্যতা সংস্কৃতিলৈ অৰিহণা যোগাইছিল। ফলত অগণণ মানুহৰ মনত আৰু প্ৰতিদিনৰ জীৱনত তাৰ প্ৰভাৱ আজি বৰ্ত্তি আছে; শিক্ষা সংস্কৃতি আৰু অভ্যাসৰ লগত এই প্ৰভাৱ মিহল হৈ আছে। পুৰণিৰ গৰ্ভতেই নতুন সভ্যতাই জন্ম লয়—পুৰণি চিন্তাধাৰা এপাহি ফুলৰ নিচিনাকৈ নতুন জীৱনৰ বীজ ৰাখিহে মৰহি যায়। গতিকে নতুনক ভাৱকৈ জানিব লাগিলে তাৰ পূৰ্বাপৰ সম্পৰ্কসমূহকো জানিব লাগিব।

সেয়ে, মাক্সবাদৰ শিক্ষাৰ বাবে সমাজ-সভ্যতাৰ ঐতিহাসিক ক্ৰমবিকাশ সামগ্ৰিকভাবে অনুধাৱন কৰিব লাগিব। তাৰ বাবে শ্ৰম আৰু নিষ্ঠাৰ প্ৰয়োজন। এই নিষ্ঠাৰ অবিহনে মাক্সবাদৰ তত্ত্বাৱলীক আত্মস্থ কৰা সম্ভৱ নহয়।

মাক্সবাদৰ অনুশীলনৰ আন এটা ঘাই অন্তৰায় হ'ল মতান্বেতা। মূলতঃ বাস্তৱতাৰ পুৰা তত্ত্বক বিচ্ছিন্ন কৰি সূত্ৰ-সৰ্বস্ব হৈ পৰিলে, চিন্তাৰ ক্ষেত্ৰত এই জটিলৰোগৰ উৎপত্তি হয়। ধৰ্ম্মান্বেতাৰ নিচিনা আধুনিক পুঁজিবাদী তাত্ত্বিকসকলৰ মতান্বেতাও সমাজ প্ৰগতিৰ ডাঙৰ প্ৰতিবন্ধক। এই মতান্বেতাসকলে পুঁজিবাদী সমাজব্যৱস্থাৰ অতি ঠেক বিকলাঙ্গ গণতন্ত্ৰক স্বাধীনতাৰ শেষসীমা

বুলি বিশ্বাস কৰে আৰু তাতোকৈ আগুৱাই যোৱাৰ সকলো চেষ্টাক বাধা দিয়ে। আৰ্থিক সমতা আৰু সামাজিক সাম্যৰ অবিহনে পুঁজিবাদৰ গণতন্ত্ৰ যে অকল ভোটৰ বেলট কাকতৰ সমতাৰ মাজতহে সীমাবদ্ধ হৈ পৰে, এই সত্যক তেওঁলোকে অন্ধৰ নিচিনাকৈ দেখা নাপায়।

আক্ষেপৰ বিষয়, কিছুমান তথাকথিত 'মাক্সবাদীয়ে'ও মতান্বেতাৰ নৰিয়াত ভুগিছে। মাক্সীয় তত্ত্ববোৰ এই মতান্বেতাসকলৰ হাতত এফাঁকি মন্ত্ৰত পৰিণত হৈ পৰে। কছদেশত নগৰীয়া শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ অভুত্থানৰ যোগেদি সৰ্বহাৰা বিপ্লৱ ঘটিল। গতিকে এই মতান্বেতা 'মাক্সবাদী'সকলে ধৰি ললে যে, পৃথিৱীৰ সকলো দেশতেই এই একেটা বিপ্লৱৰ কৰ্ম্মনীতি প্ৰযোজ্য হ'ব। কিন্তু চীনৰ মতান্বেতাসকলৰ আপত্তি আৰু বিৰোধিতাক নেওচি চীনৰ বিপ্লৱে সুকীয়া পথ ললে আৰু সাফল্য লাভ কৰিলে। পিচে মতান্বেতাসকলৰ অন্ধতা ইমান প্ৰগাঢ় যে, তেওঁলোকে এই বাস্তৱতাৰ শিক্ষালৈ ক্ৰক্ষেপ নকৰিলে। অনতিপলমে তেওঁলোকে ভাৰতত (অইন দেশতো) চীনৰ বিপ্লৱৰ পথকে হাছ অনুসৰণৰ দাবী লৈ আগবাঢ়ি আহিল। স্থানকালপাত্ৰ ভেদে বাস্তৱ অৱস্থাৰ পাৰ্থক্য, জাতীয় বিশেষত্ব আদিক ঐতিহাসিক ভাবে অনুধাৱন কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তাক গুৰুত্ব নিদিয়াকৈ সকলো দেশ আৰু সকলো অৱস্থাৰ কাৰণে এওঁলোক একেটা মন্ত্ৰ লৈ প্ৰস্তুত।

এনে ধৰণৰ মতান্বেতাই মাক্সবাদৰ গুৰুতৰ ক্ষতি সাধন কৰে। তাৰতৰ কিছুমান সাম্প্ৰতিক অভিজ্ঞতাই দেখুৱাই দিয়ে যে এনে ধৰণৰ মতান্বেতাই উগ্ৰবাম-মত্ততা, ব্যক্তিগত সন্তাসৰ নৈৰাজ্য আৰু হঠকাৰিতাৰ জন্ম দিয়ে আৰু দৰাচলতে মাক্সবাদৰ প্ৰসাৰৰ বাটত হেঙাৰ হৈ পৰে।

মতান্বেতা সকলো বৈজ্ঞানিক চিন্তাধাৰাৰ বিৰোধী। মাক্সবাদ সমাজবিপ্লৱৰ বিজ্ঞান। এই মতবাদ কিছুমান জৰ্ঠৰ সূত্ৰৰ সমষ্টি নহয়, সমাজবিপ্লৱৰ ক্ৰিয়া-কাণ্ডৰ 'পথনিৰ্দেশক'।

মাক্সবাদৰ শিক্ষা বহুলভাৱে বিয়পাই দিয়াৰ বাটত পদ্ধতিৰ সমস্যাৰ বাহিৰেও ভালমান হেঙাৰ ৰৈ আছে। এইবোৰৰ উদ্ভৱ সমাজৰ বাস্তৱ অৱস্থাৰ পৰাই হৈ আছে। আমি প্ৰত্যেকজনই যি সামাজিক ব্যৱস্থাৰ মাজত জন্ম লৈছো, যি শিক্ষা পদ্ধতিৰে শিক্ষিত হৈছো, তাৰ প্ৰভাৱৰ পৰা আমি ইচ্ছা

কৰা মাত্ৰকেই মুক্ত হব নোৱাৰে। এই সমাজৰ কিছুমান ধ্যান ধাৰণা, দৃষ্টি-ভংগিয়ে অলক্ষ্যে, এজাক বতাহৰ নিচিনাকৈ আমাৰ চেতনাক আবৰি ৰাখিছে; প্ৰতি উশাহ নিশাহৰ লগত তেজত মিহলি হৈ আছে। নতুন ধাৰণা, চিন্তাক বাট এইবোৰে সহজে এৰি নিদিয়। সেয়ে ভাবদৰ্শৰ সংঘাত সমাজ-প্ৰগতিৰ অপৰিহাৰ্য্য চৰ্ত।

ভাবদৰ্শৰ সংগ্ৰামৰ তত্ত্ব মাক্সবাদীৰ অভিনৱ আবিষ্কাৰ নহয়। প্ৰগতিৰ এই সূত্ৰ মানবসমাজৰ সাধাৰণ উত্তৰাধিকাৰ। যি বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীয়ে সনাতন ধাৰাধাৰণাৰ ধ্বংস উৰুৱাই এই যুগত মাক্সবাদৰ গতিৰোধ কৰিব বিচাৰিছে, সেই শ্ৰেণীটোৱে পুঁজিবাদৰ বিকাশৰ ঐতিহাসিক কালছোৱাত মধ্যযুগৰ ধৰ্মান্ধতা আৰু অন্ধবিশ্বাসৰ ঠিক্কে, যুক্তিবাদ আৰু বিজ্ঞানৰ সপক্ষে জানো যুঁজা নাছিল? আজি শ্ৰেণী স্বাৰ্থৰ তাড়নাত অন্ধ হৈ পুঁজিবাদী বুদ্ধিজীৱীসকলে ইতিহাসৰ শিক্ষা পাহৰিছে। তেওঁলোকে জানি ৰাখক যে, সভ্যতাৰ নৈত উভটনি সোঁত নাই। কোনেও মানব সমাজক ঠেলি বিগত যুগলৈ পঠিয়াই দিব নোৱাৰে।

আদৰ্শবাদৰ সংজ্ঞা কি

আদৰ্শবাদৰ সংজ্ঞা কি?

সাধাৰণ ভাবে কবলগীয়া হলে যি কোনো আদৰ্শবাদৰ অৰ্থ হ'ল কিছুমান নিৰ্দিষ্ট তত্ত্ব, ধ্যান ধাৰণা আৰু এটা বিশেষ বিশ্বদৃষ্টিৰ সমাবেশ। এই তিনিটা উপাদানৰ সমাবেশেৰে যি বিশেষ দৃষ্টিভংগি আৰু বিচাৰবুদ্ধি গঢ়ি উঠে তাক আদৰ্শবাদ বুলি কব পাৰোঁ। বিশ্বদৃষ্টিৰ অৰ্থ হ'ল সকলো বস্তু আৰু ঘটনাৰ প্ৰবাহক বিচাৰ কৰাৰ এটা মৌলিক মানদণ্ড—যেনে ভাৱবাদ, বস্তুবাদ ইত্যাদি।

আদৰ্শবাদৰ এই উপাদানবোৰ সদাই পৰিবৰ্ত্তনশীল। সমাজৰ নতুন বাস্তবতাক চুকি নোপোৱা হলে পুৰণি সমাজতত্ত্বৰ ঠাইত, নতুন অৱস্থাৰ প্ৰতিকলিত ৰূপ লৈ নতুন তত্ত্ব দেখা দিয়েহি। তত্ত্বৰ লেখিয়া, এটা সময়ৰ ধ্যান ধাৰণা

অইন এটা সময়ত খাপ নোখোৱা হয়। সেয়ে আদৰ্শবাদৰ কোনো নিত্য-ৰূপ নাই, কোনো ভাবদৰ্শই চিৰকলীয়া নহয়।

দৰাচলতে জীৱন ভাবদৰ্শৰ বিৰুদ্ধে নতুন ভাবদৰ্শৰ সংগ্ৰামেই মানুহৰ সংস্কৃতিৰ ইতিহাসৰ সাৰমৰ্ম। অৱশ্যে মানুহে কৰে বুলিলেই নতুন ভাবদৰ্শ ইচ্ছামতে সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰে। এটা বিশেষ যুগত এটা বিশেষ আদৰ্শবাদে লোকচিত্ত অধিকাৰ কৰে, মানুহক অগ্ৰগতিৰ মহৎ যাত্ৰাত উদগনি দিয়ে। ইয়াৰ উপাদানবোৰৰ যোগনীয়াৰ সমাজখনেই; সমাজৰ প্ৰয়োজৰ পৰাই ইয়াৰ উদ্ভৱ হয়। সমাজৰ বাস্তৱ অৱস্থাই সকলো আদৰ্শবাদৰ মূল উৎস।

ভাবদৰ্শৰ অইন বিশেষত্ব হ'ল, এটা বিশেষ সমাজব্যৱস্থাত যদি পৰম্পৰা বিৰোধী শ্ৰেণী থাকে, তেনেহলে সেইখন সমাজত শ্ৰেণীভেদে আদৰ্শবাদো বিভিন্ন হয়। পুঁজিবাদী সমাজত শিক্ষা সংস্কৃতি আৰু স্বাচ্ছন্দ্য ভোগ কৰিবলৈ পোৱা শ্ৰেণীটোৰ দৃষ্টিভংগি আৰু শোষিত সৰ্বহাৰা শ্ৰমজীৱী শ্ৰেণীৰ দৃষ্টিভংগি কোনো অৱস্থাত একে হব নোৱাৰে। সামাজিক ঘটনা-প্ৰবাহক এই দুয়ো শ্ৰেণীয়ে একেটা মানদণ্ডেৰে কোনো অৱস্থাত বিচাৰ নকৰিব।

এই যুগৰ প্ৰধান প্ৰশ্ন, যুগৰ 'প্ৰহেলিকা' হ'ল, ধনসম্পদ উৎপাদনৰ অসীম-ক্ষমতা মানুহে হস্তগত কৰাৰ পিছতো, এমুঠিমান মানুহৰ বাবে সকলো সুখ আৰু সৰহভাগৰ কাৰণে দুখ ও দৰিদ্ৰতাৰ জীৱন কিয়?

এই প্ৰশ্ন কোনেও এৰাব নোৱাৰে।

উত্তৰত পৰমার্থবাদীয়ে কব : সকলো বিধাতাৰ ইচ্ছা, মানুহে কি কৰিব পাৰে! নীতিবাদীয়ে মূৰ চপবাই কব : মানুহৰ দুৰ্গতিৰ মূল হ'ল মানুহৰ দুৰ্মতি; আগেয়ে মানুহক ঠিক কৰা!

পুঁজিবাদৰ আধুনিক প্ৰবক্তাসকলে অৱশ্যে ধৰ্ম আৰু নীতি শাস্ত্ৰৰ ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ টান পায়। তেওঁলোকে বিজ্ঞানীৰ ভাও লৈ কব : উৎপাদন যথেষ্ট নহয় বুলিয়েই সকলোৰে যথেষ্ট নাপায়; উৎপাদনৰ ঘাটৰ কাৰণ শ্ৰমিকসকলে প্ৰয়োজনীয় আৰু ন্যায্য শ্ৰম নকৰে, ঠেক শ্ৰেণীস্বাৰ্থৰ হকে সমাজৰ ক্ষতি কৰে; গতিকে সম্পদবৃদ্ধিৰ বাবে শ্ৰমিকৰ পৰা অধিক শ্ৰম আদায় কৰাৰ কাৰণে পুঁজিবাদলৈ সমৰ্থন দিয়া আৰু শ্ৰেণীসংগ্ৰামক দমন কৰা!

এই তিনিটা উত্তৰ ভিন্ন ভিন্ন হ'লেও, সেইবোৰৰ তলত একেটা মাত্ৰ

সামাজিক দৃষ্টিভঙ্গি লুকাই আছে: ই হ'ল শোষণ শ্রেণীৰ দৃষ্টিভঙ্গি। এই শ্রেণীয়ে সামাজিক অগ্ৰায় অসাম্যৰ বিৰুদ্ধে ভগৱানৰ দোহাই দিয়ে, নীতিবাক্য দোহাৰি থাকে, সকলোৰে সুখৰ বাবে ধন-উৎপাদন বঢ়োৱাৰ বাবে আগ্ৰহ দেখুৱায়, কিন্তু অসাম্যৰ প্ৰকৃত কাৰণ শ্রেণী শোষণৰ কথাটো নানা তন্ত্ৰেৰে আটোমটোকাৰীকৈ ঢাকি ৰাখে!

এই একেটা প্ৰশ্নৰ উত্তৰত শ্ৰমিকশ্ৰেণীয়ে কয়: দাৰিদ্ৰ্য আৰু অসাম্যৰ কাৰণে সমাজ ব্যৱস্থাই দায়ী; পুঁজিবাদীয়ে ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ বলত সমাজৰ সম্পদ ব্যক্তিৰ স্বার্থত ভোগ কৰি আছে; পুঁজিবাদ আৰু সমাজৰ সম্পদৰ ওপৰত ব্যক্তিগত অধিকাৰৰ নীতিক উচ্ছেদ কৰি উম্মেহতীয়া অধিকাৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰিব লাগিব। দাৰিদ্ৰ্যক জঁতৰ কৰাৰ এয়ে একমাত্ৰ পথ।

তুই শ্ৰেণী—তুই দৃষ্টিভঙ্গি, এয়ে আজিৰ যুগৰ আদৰ্শবাদৰ শ্ৰেণীৰূপ।

এই তুই দৃষ্টিভঙ্গি দুবিধ বাস্তৱ অৱস্থাৰ পৰা উপজিছে। পুঁজিবাদত উৎপাদনৰ আহিলা-পাতিৰ ওপৰত ব্যক্তিৰ অধিকাৰ স্বীকৃত; গতিকে ব্যক্তিগত সম্পত্তি কলকাৰখানা আদিৰ দ্বাৰাই যি সম্পদ উৎপাদিত হয়, এজন পুঁজিৰ মালিকৰ মতে এইবোৰ 'মোৰ'! মোৰ ব্যক্তিগত সম্পত্তি আৰু সম্পদ মই ইচ্ছামতে ব্যবহাৰ কৰিম, সমাজৰ প্ৰয়োজন আছে নে নাই চোৱাৰ দায়িত্ব মোৰ তিলমানো নাই! 'মোৰ' সম্পত্তিৰ অধিকাৰ 'পবিত্ৰ'—ৰাষ্ট্ৰীয় আইনৰ দ্বাৰাই সংৰক্ষিত।

ক্ৰম ব্যক্তি স্বার্থৰ এই লুভীয়া দৃষ্টিভঙ্গিক পুঁজিবাদৰ বহুতীয়া তাত্ত্বিক সকলে 'ব্যক্তিস্বাতন্ত্র্যবাদ' মহৎ তত্ত্বৰ ভেঞ্জন পিন্ধাই ৰাখিছে। মাল্লবাদৰ বিৰুদ্ধে তেওঁলোকৰ এটা প্ৰধান অভিযোগ যে তাত ব্যক্তিস্বাতন্ত্র্যৰ 'পবিত্ৰ' নীতিৰ বিনাশ ঘটব।

প্ৰতিবাদৰ প্ৰয়োজন বিশেষ নাই, কাৰণ মাল্লবাদে ব্যক্তিত্বৰ বিনাশ কৰাৰ প্ৰশ্নই অবাস্তৱ। পিচে এই তাত্ত্বিকসকলৰ উচুপনি ব্যক্তিত্বৰ পবিত্ৰতাৰ কাৰণে নহয়, ব্যক্তিস্বার্থৰ লোভান্ধ পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাক বচাই ৰখাৰ কাৰণে হে। পুঁজিবাদৰ সমৰ্থক কিছুমান বুদ্ধিজীৱী তাত্ত্বিক নে তঞ্চক সঁচাকৈ কোৱা টান!

পুঁজিবাদী উৎপাদন ব্যৱস্থাত শ্ৰমিকৰ স্থান ঠিক বিপৰীত মেৰুত কল-

কাৰখানাত শ্ৰমিকে যি সম্পদ নিজ শ্ৰমেৰে উৎপাদিত কৰে, সেই যিনি "মোৰ", এই ব্যক্তিস্বার্থৰ দৃষ্টি ভঙ্গি তাৰ চেতনাত কোনো অৱস্থাত থিতাপি লব নোৱাৰে। যৌথ শ্ৰমেৰে উৎপাদিত ধনসম্পদৰ ওপৰত অধিকাৰ উম্মেহতীয়া গোটেই সমাজৰ। "মোৰ" নহয়, "আমাৰ" এই নীতি শ্ৰমিকে সহজ সত্যৰ দৰে অৱলীলাক্ৰমে গ্ৰহণ কৰে। শ্ৰমৰ শক্তিৰ বাহিৰে সকলো সম্পত্তিৰ পবিত্ৰতাৰ ছলনাত বিশ্বাস নকৰে।

সেয়ে এই শ্ৰেণীৰ দৃষ্টিভঙ্গিয়েই সমাজক উম্মেহতীয়া বিকাশৰ দিশলৈ পৰিচালিত কৰাৰ যোগ্য।

এই তুই আদৰ্শবাদৰ মাজত কোনটো প্ৰগতিবাদী?

যি শ্ৰেণী প্ৰগতিবাদী তাৰ আদৰ্শবাদেই প্ৰগতিবাদী। আজিৰ পুঁজিবাদী সমাজত যি শ্ৰেণী ৰক্ষণশীল, স্থিতাবস্থাৰ পূজাৰী, সেই শ্ৰেণীৰ আদৰ্শবাদ প্ৰতিক্ৰিয়াৰ বাহক মাথোন।

আদৰ্শবাদৰ সংকট

শ্ৰেণী বিভক্ত সমাজত আদৰ্শবাদৰ সংঘাত অপৰিহাৰ্য্য। সমাজ চেতনাৰ মৰ্মাৰ্থ হ'ল, এই সংঘাতৰ ঐতিহাসিক প্ৰয়োজন সচেতন ভাবে মানি লোৱা।

বুৰ্জোৱা বুদ্ধিজীৱী শ্ৰেণীয়ে, বিশেষকৈ বুৰ্জোৱাৰ সংবাদ সাহিত্যিক সকলে এই সমাজ চেতনাক বিভ্ৰান্তিৰ কুঁৱলীৰে ঢাকি ৰাখিবলৈ অহোপুৰুষাৰ্থ কৰিয়ে আছে। এই সম্প্ৰদায়ৰ বুদ্ধিজীৱীৰ দলটো চিন্তাত তৰাং হলেও কথাত চহকী! আদৰ্শবাদৰ সংগ্ৰামত তেওঁলোকৰ প্ৰধান অস্ত্ৰ হ'ল, সমাজ বিপ্লৱৰ ব্যৰ্থতা সম্পৰ্কে গণকৰ দৰে ভবিষ্যৎবাণী কৰা, হতাশা সৃষ্টি কৰা, নাইবা বিপ্লৱৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিবিপ্লৱী পুঁজিবাদী শ্ৰেণীয়ে যি বীভৎস সন্ত্ৰাস চলায়, ৰক্তপাত ঘটায়, তাৰ বাবে বিপ্লৱীৰ গাত অপযশ জাপি দিয়া, ভীতি বিয়পাই দিয়া। তেওঁলোকৰ আৰু এপাত অস্ত্ৰ হ'ল, বিপ্লৱৰ 'বিশংখলাৰ' পৰা 'শান্তিপূৰ্ণ অৱস্থালৈ' উভতি যাবলৈ নানা সুৰৰ বিননি। অৱশ্যে শান্তিশৃঙ্খলাৰ অৰ্থেৰে তেওঁলোকে বুজে, পুঁজিৰ পক্ষে শংখলা আৰু শান্তিৰ অৱস্থাত শোষণৰ অব্যাহত সুযোগ!

সামাজিক দৃষ্টিভঙ্গি লুকাই আছে: ই হ'ল শোষণ শ্রেণীৰ দৃষ্টিভঙ্গি। এই শ্রেণীয়ে সামাজিক অগ্ৰায় অসাম্যৰ বিৰুদ্ধে ভগবানৰ দোহাই দিয়ে, নীতিবাক্য দোহাৰি থাকে, সকলোৰে সুখৰ বাবে ধন-উৎপাদন বঢ়োৱাৰ বাবে আগ্ৰহ দেখুৱায়, কিন্তু অসাম্যৰ প্ৰকৃত কাৰণ শ্রেণী শোষণৰ কথাটো নানা তত্ত্বেৰে আটোমটোকাৰীকৈ ঢাকি ৰাখে!

এই একেটা প্ৰশ্নৰ উত্তৰত শ্ৰমিকশ্ৰেণীয়ে কয়: দাৰিদ্ৰ্য আৰু অসাম্যৰ কাৰণে সমাজ ব্যৱস্থাই দায়ী; পুঁজিবাদীয়ে ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ বলত সমাজৰ সম্পদ ব্যক্তিৰ স্বার্থত ভোগ কৰি আছে; পুঁজিবাদ আৰু সমাজৰ সম্পদৰ ওপৰত ব্যক্তিগত অধিকাৰৰ নীতিক উচ্ছেদ কৰি উমৈহতীয়া অধিকাৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰিব লাগিব। দাৰিদ্ৰ্যক আঁতৰ কৰাৰ এয়ে একমাত্ৰ পথ।

চুই শ্ৰেণী—চুটা দৃষ্টিভঙ্গি, এয়ে আজিৰ যুগৰ আদৰ্শবাদৰ শ্ৰেণীৰূপ।

এই চুই দৃষ্টিভঙ্গি ছবিধ বাস্তৱ অৱস্থাৰ পৰা উপজিছে। পুঁজিবাদত উৎপাদনৰ আছিল-পাতিৰ ওপৰত ব্যক্তিৰ অধিকাৰ স্বীকৃত; গতিকে ব্যক্তিগত সম্পত্তি কলকাৰখানা আদিৰ দ্বাৰাই যি সম্পদ উৎপাদিত হয়, এজন পুঁজিৰ মালিকৰ মতে এইবোৰ 'মোৰ'! মোৰ ব্যক্তিগত সম্পত্তি আৰু সম্পদ মই ইচ্ছামতে ব্যবহাৰ কৰিম, সমাজৰ প্ৰয়োজন আছে নে নাই চোৱাৰ দায়িত্ব মোৰ তিনমানো নাই! 'মোৰ' সম্পত্তিৰ অধিকাৰ 'পবিত্ৰ'—ৰাষ্ট্ৰীয় আইনৰ দ্বাৰাই সংৰক্ষিত।

ক্ৰম ব্যক্তি স্বার্থৰ এই লুভীয়া দৃষ্টিভঙ্গিক পুঁজিবাদৰ বহুতীয়া তাত্ত্বিক সকলে 'ব্যক্তিস্বাতন্ত্র্যবাদৰ' মহৎ তত্ত্বৰ ভেৰছন পিন্ধাই ৰাখিছে। মাল্ৰবাদৰ বিৰুদ্ধে তেওঁলোকৰ এটা প্ৰধান অভিযোগ যে তাত ব্যক্তিস্বাতন্ত্র্যৰ 'পবিত্ৰ' নীতিৰ বিনাশ ঘটিব।

প্ৰতিবাদৰ প্ৰয়োজন বিশেষ নাই, কাৰণ মাল্ৰবাদে ব্যক্তিত্বৰ বিনাশ কৰাৰ প্ৰশ্নই অবাস্তৱ। পিচে এই তাত্ত্বিকসকলৰ উচুপনি ব্যক্তিত্বৰ পবিত্ৰতাৰ কাৰণে নহয়, ব্যক্তিস্বার্থৰ লোভান্ধ পুঁজিবাদী বাৱস্থাক বচাই ৰখাৰ কাৰণে হে। পুঁজিবাদৰ সমৰ্থক কিছুমান বুদ্ধিজীৱী তাত্ত্বিক নে তৰ্কক সঁচাকৈ কোৱা টান!

পুঁজিবাদী উৎপাদন ব্যৱস্থাত শ্ৰমিকৰ স্থান ঠিক বিপৰীত মেকত কল-

কাৰখানাত শ্ৰমিকে যি সম্পদ নিজ শ্ৰমেৰে উৎপাদিত কৰে, সেই যিনি "মোৰ", এই ব্যক্তিস্বার্থৰ দৃষ্টি ভঙ্গি তাৰ চেতনাত কোনো অৱস্থাত থিতাপি লব নোৱাৰে। যৌথ শ্ৰমেৰে উৎপাদিত ধনসম্পদৰ ওপৰত অধিকাৰ উমৈহতীয়া গোটেই সমাজৰ। "মোৰ" নহয়, "আমাৰ" এই নীতি শ্ৰমিকে সহজ সত্যৰ দৰে অৱলীলাক্ৰমে গ্ৰহণ কৰে। শ্ৰমৰ শক্তিৰ বাহিৰে সকলো সম্পত্তিৰ পবিত্ৰতাৰ ছলনাত বিশ্বাস নকৰে।

সেয়ে এই শ্ৰেণীৰ দৃষ্টিভঙ্গিয়েই সমাজক উমৈহতীয়া বিকাশৰ দিশলৈ পৰিচালিত কৰাৰ যোগ্য।

এই চুই আদৰ্শবাদৰ মাজত কোনটো প্ৰগতিবাদী?

যি শ্ৰেণী প্ৰগতিবাদী তাৰ আদৰ্শবাদেই প্ৰগতিবাদী। আজিৰ পুঁজিবাদী সমাজত যি শ্ৰেণী বক্ষণশীল, স্থিতাবস্থাৰ পূজাৰী, সেই শ্ৰেণীৰ আদৰ্শবাদ প্ৰতিক্ৰিয়াৰ বাহক মাথোন।

আদৰ্শবাদৰ সংকট

শ্ৰেণী বিভক্ত সমাজত আদৰ্শবাদৰ সংঘাত অপৰিহাৰ্য্য। সমাজ চেতনাৰ মৰ্মাৰ্থ হ'ল, এই সংঘাতৰ ঐতিহাসিক প্ৰয়োজন সচেতন ভাবে মানি লোৱা।

বুৰ্জোৱা বুদ্ধিজীৱী শ্ৰেণীয়ে, বিশেষকৈ বুৰ্জোৱাৰ সংবাদ সাহিত্যিক সকলে এই সমাজ চেতনাক বিভ্ৰান্তিৰ কুঁৱলীৰে ঢাকি ৰাখিবলৈ অহোপুৰুষাৰ্থ কৰিয়ে আছে। এই সম্প্ৰদায়ৰ বুদ্ধিজীৱীৰ দলটো চিন্তাত তৰাং হলেও কথাত চহকী! আদৰ্শবাদৰ সংগ্ৰামত তেওঁলোকৰ প্ৰধান অস্ত্ৰ হ'ল, সমাজ বিপ্লৱৰ ব্যৰ্থতা সম্পৰ্কে গণকৰ দৰে ভবিষ্যৎবাণী কৰা, হতাশা সৃষ্টি কৰা, নাইবা বিপ্লৱৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিবিপ্লৱী পুঁজিবাদী শ্ৰেণীয়ে যি বীভৎস সন্ত্ৰাস চলায়, ৰক্তপাত ঘটায়, তাৰ বাবে বিপ্লৱীৰ গাত অপযশ জাপি দিয়া, ভীতি বিয়পাই দিয়া। তেওঁলোকৰ আৰু এপাত অস্ত্ৰ হ'ল, বিপ্লৱৰ 'বিশংখলাৰ' পৰা 'শান্তিপূৰ্ণ অৱস্থালৈ' উভতি যাবলৈ নানা সুৰৰ বিননি। অৱশ্যে শান্তিশৃঙ্খলাৰ অৰ্থেৰে তেওঁলোকে বুজ, পুঁজিৰ পক্ষে শংখলা আৰু শান্তিৰ অৱস্থাত শোষণৰ অব্যাহত সুযোগ!

তথাপি এই প্ৰচাৰ নিৰ্বৰ্ক নহয়। এই প্ৰচাৰৰ ফলত বুদ্ধিজীৱীৰ একাংশৰ চিন্তা ধুঁৱলি-কুঁৱলি হৈ পৰে।

পুঁজিবাদী শ্ৰেণীৰ এই আদৰ্শবাদগত আক্ৰমণৰ প্ৰধান লক্ষ্য হ'ল মজলীয়া শ্ৰেণী, বিশেষকৈ এই শ্ৰেণীৰ বুদ্ধিজীৱী সম্প্ৰদায়। মজলীয়া শ্ৰেণী শোষণকো নহয়, শ্ৰমিককো নহয়। এই শ্ৰেণীয়ে শোষণ ঘূৰা কৰে, লোভান্বিত পুঁজিবাদী সমাজৰ অন্যায়ক মানি লব নোখোজে। পিচে এই শ্ৰেণীয়ে শ্ৰমিকৰ দৃষ্টি ভংগিও গ্ৰহণ কৰিব নিবিচাবে। মানসিক শ্ৰমৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব সম্পৰ্কে ধাৰণা, শ্ৰমিকৰ তুলনাত ওখ জীৱিকাৰ মান, দৈহিক শ্ৰমৰ প্ৰতি বিমুখতা, ব্যক্তিগত সা-সম্পত্তিৰ বাবে হেপাহ—এইবোৰে মজলীয়া শ্ৰেণীক শ্ৰমিকশ্ৰেণীৰ আদৰ্শবাদৰ পৰা আতৰাই ৰাখে। প্ৰচলিত শিক্ষা ব্যৱস্থাই এইবোৰ ধাৰণাক সাৰ পানী দি জীয়াই ৰাখে।

মজলীয়া শ্ৰেণীৰ বুদ্ধিজীৱীসকলৰ পুৰণি আদৰ্শবাদৰ ওপৰত আস্থা নাই। শ্ৰমজীৱী শ্ৰেণীৰ আদৰ্শবাদকো তেওঁলোকে গ্ৰহণ কৰিব নুখুজে। ইয়ো নহয়, সিয়ো নহয়, সদায় 'নেতি নেতি' মনোভাবৰ পৰা তেওঁলোক আদৰ্শবাদৰ দোমোজাত সংশয়ৰে বিদীৰ্ণ হয়।

এই শ্ৰেণীৰ বেলিকা প্ৰায়েই আদৰ্শৰ সংঘাত আদৰ্শবাদৰ সংকট হৈ দেখা দিয়ে।

সংকটৰ ৰূপ : বিজ্ঞান নে অধ্যাত্মবাদ ?

আদৰ্শবাদৰ সংকটে যি আত্মদন্দৰ জন্ম দিয়ে তাৰ আটাইতকৈ স্পষ্ট উদাহৰণ হ'ল বিজ্ঞানৰ লগত অধ্যাত্মবাদৰ সামঞ্জস্য বিধানৰ চেষ্টা। বাস্তৱ জীৱনত আজিৰ দিনত বিজ্ঞানৰ প্ৰভাৱ এনেদৰে সৰ্বব্যাপী হৈ পৰিছে যে তাৰ দৃষ্টিভংগিৰ প্ৰভাৱ অস্বীকাৰ কৰা যি কোনো এজনৰ পক্ষে কাৰ্য্যতঃ অসম্ভৱ। পিচে আমাৰ বুদ্ধিজীৱী সম্প্ৰদায়ৰ সৰহভাগে জীৱনাদৰ্শৰ ক্ষেত্ৰত বিজ্ঞানৰ দৃষ্টিভংগি অৰ্থাৎ বস্তুবাদক সঁচাকৈ মানি লবলৈ টান পায়। সেয়ে বিজ্ঞানৰ লগত অধ্যাত্মবাদৰ সামঞ্জস্য সাধিবৰ বাবে যত্ন বিৰাম নাই। অকপটে বিচাৰিলে, আমাৰ চিন্তাত অকল দাৰ্শনিক ভাৱবাদেই নহয়, তাৰ

নানা ধৰ্মীয় ৰূপ, আনকি ভক্তি বহুশ্ৰবাদো মিহলি হৈ থকা পোৱা যায়। কিছুমান ক্ষেত্ৰত আমাৰ যুক্তিবাদৰ তলে তলে তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰ, কোষ্ঠী কৰকোষ্ঠীকো দেখা পোৱাটো একো আচৰিত কথা নহয়। আধুনিক জ্যোতিৰ্বিজ্ঞানৰ লগত জ্যোতিৰ শাস্ত্ৰৰ সতেজে সহঅৱস্থান চলিয়েই আছে।

মননৰ ক্ষেত্ৰত ই এক আচৰিত দৃষ্টি।

চিন্তাৰ সকলো ক্ষেত্ৰত বিজ্ঞান আৰু ধৰ্মবোধৰ দৃষ্টিভংগিৰ পাৰ্থক্য মৌলিক। এটা দৃষ্টিভংগিৰ মতে, সামাজিক অন্টাৰৰ পৰা মুক্তি বিচৰা স্বাভাৱিক, পিচে তাৰ বাবে সমাজৰ বাস্তৱ অৱস্থালৈ দৃষ্টি দিলে একো লাভ নহব, কিয়নো মানুহৰ জীৱন সদায় তাৰ প্ৰতি বিমুখ! সেয়ে নিজৰ মনত মুক্তিৰ পথ বিচৰা, আত্মানং বিদ্ধি, দৃষ্টিক অন্তমুখী কৰা; কাৰণ মানসেই সত্যৰ জন্মভূমি। দাৰিদ্ৰ্যৰ বাস্তৱ কাৰণ থাকিব পাৰে, কিন্তু মানুহৰ প্ৰবৃত্তিয়েই সকলো দুঃখ-বোধৰ মূল কাৰণ।

কোৱা বাহুল্য, এয়ে ধৰ্মবোধৰ দৃষ্টিভংগি। আনফালে বিজ্ঞানৰ দৃষ্টিভংগি হ'ল সম্পূৰ্ণ বিপৰীত : সমাজ ব্যৱস্থাহে সামাজিক অন্টাৰ অসাম্যৰ কাৰণ; এই বাস্তৱ অৱস্থাক তন্ন তন্নকৈ অনুসন্ধান কৰি, সামাজিক ঘটনাৰ নীৰ নিয়ামক সূত্ৰবোৰ জনা, প্ৰয়োগৰ কৰ্মটোৰে এই জ্ঞানৰ সত্যতা পৰীক্ষা কৰি চোৱা আৰু এই বিজ্ঞানেৰে সমাজৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ সংগ্ৰামত ক্ৰিয়াশীল হোৱা— এয়ে পথ।

এইটো স্পষ্ট যে, বিজ্ঞানৰ দৃষ্টিভংগিয়ে মানুহক সমাজবিপ্লৱৰ বাস্তৱ কৰ্তব্যলৈ উদগনি দিয়ে; অইনটোৱে এই কৰ্তব্য এৰাই গৈ মানুহক বিমূৰ্ত নৈতিকতাৰ ফালে লৈ যায়। এই দুই আদৰ্শবাদৰ সামঞ্জস্য সম্ভৱ নহয়।

আচৰিত নহয় যে, এই যুগত পৰিবৰ্ত্তনবিৰোধী শোষণশ্ৰেণীয়ে অধ্যাত্মবাদক নিজৰ শ্ৰেণীদৰ্শনৰূপে গ্ৰহণ কৰিছে; বিস্কৃত দাৰ্শনিক ভাৱবাদৰ পৰা মঠ-মছজিদ, ধৰ্মানুষ্ঠান আনকি বিগত যুগৰ অভিচাৰলৈকে দিহঁতৰ পৃষ্ঠপোষকতা অবাধে প্ৰসাৰিত।

নৈতিকতাৰ প্ৰশ্ন

ভাবাদৰ্শৰ প্ৰসঙ্গত মাক্সবাদৰ বিৰুদ্ধে বুদ্ধিজীৱীৰ সমালোচনাৰ এটা প্ৰধান বিষয় হ'ল নৈতিকতাৰ প্ৰশ্নটো। পুঁজিবাদৰ তাত্ত্বিকসকলে মাক্সবাদক সমগ্ৰিক ভাৱে নৈতিকতাৰ বিৰোধী বুলি নিন্দা কৰে। তেওঁলোকৰ মতে মাক্সবাদে কোনো নৈতিকতাৰ বন্ধন মানি নলয়, য'ত যি সুবিধা তাৰেই আলম লৈ চলি থাকে : এই মতবাদৰ ভিত্তি লেহুকা, ঘটনাৰ ভাঁজে ভাঁজে ভাজখোৱা। গতিকে, তেওঁলোকৰ মতে, মাক্সবাদ জীৱনাদৰ্শৰ আধাৰ হব নোৱাৰে।

আমি এই সমালোচনা চালিজাৰি চোৱা দৰকাৰ।

সমালোচকসকলৰ মতে মানৱ সমাজৰ এনে এটা নৈতিক ভিত্তি থকা প্ৰয়োজন,—যাক ঘটনাৰ পৰিবৰ্তনে, জীৱনমৃত্যুৰ অস্থিৰ প্ৰবাহে সলাব নোৱাৰে, কালৰ কুঠাৰে যাক ফালিব নোৱাৰে, 'নৈনং ছিন্দন্তি শস্ত্ৰানি'। যি ভাষাতেই তত্ত্ব দাঙি ধৰা নহওক কিয়, দৰাচলতে এই নৈতিকতাৰ শেষ ভিত্তি হ'ল পৰমার্থ-প্ৰসঙ্গ, ভগবানৰ বাণী, বাইবেলৰ 'দৰ্শনদিশ'। আজিৰ পুঁজিবাদী বুদ্ধিজীৱীয়ে অৱশ্যে টেষ্টামেণ্টৰ ঠাঁচ আৰু ভাগৱতৰ ভাষা ব্যৱহাৰ নকৰে; কিন্তু তেওঁলোকৰ নৈতিকতাৰ শিৰ্ষা সৰ্বাৱস্থাত অধ্যাত্মবাদৰ মাটিত নিহিত হৈ আছে। তেওঁলোকে নৈতিক জীৱনাদৰ্শক সমাজৰ ভালবেয়া, গায়-অন্মায় আৰু সংঘাত সংঘৰ্ষৰ পৰা নিলগত ৰাখিবলৈ বিচাৰে।

আজিৰ যুগত এই নৈতিকতা পুঁজিবাদৰ শ্ৰেণীস্বার্থৰ লগত নিৰূপকপী-য়াইক খাপ খায়। এই বিপুল নীতিবাদে সমাজৰ দুৰ্নীতিৰ কাৰণে পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাক দায়ী বুলি নাভাবে। এই সমাজত পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাৰ চৰম অন্মায় আৰু দুৰ্নীতিৰ প্ৰকৃত বৰ্ণে থাকিও এজন পুঁজিপতিয়ে সনাতন নীতিবাদীৰূপে সমাজত শ্ৰেষ্ঠত্ব দাবী কৰিব পাৰে!

'বিশুদ্ধ' নৈতিকতাৰ সমৰ্থকসকলৰ মতে হিংসা আৰু হিংসাশ্ৰমী যিকোনো কামেই বেয়া। এজন মাক্সবাদীৰ পক্ষে এই সিদ্ধান্তৰ বিৰোধিতা কৰাৰ কাৰণ নাই। কিন্তু সামাজিক বিষয়ত এই নীতিৰ প্ৰয়োগৰ বেলিকা মাক্সবাদী

দৃষ্টিভাংগ আৰু পুঁজিবাদী নৈতিকতাৰ বিৰোধ স্পষ্ট হৈ ওলাই পৰে। এটা দৃষ্টান্তই চাৰ্গে যুক্তিটোক স্পষ্ট কৰিব পাৰিব।

শ্ৰেণী বিভক্ত সমাজত শোষণবোৰে বলপ্ৰয়োগেৰে শোষণ অধিকাৰক ৰক্ষা কৰে। শোষিতই বাধা দিলে সিহঁতে প্ৰচণ্ড হিংসাৰে দমন কৰে। মুষ্টিমেয় শোষণকাৰীৰ হিংসাৰ বিৰুদ্ধে সংখ্যাগৰিষ্ঠ শোষিতৰ হিংসা গ্ৰাহ্য নে অগ্ৰাহ্য? সামাজিক হিংসাৰ মূল কাৰণ হ'ল শ্ৰেণীশোষণ; এই মূল কাৰণটোক উভালি পেলাবলৈ শোষিত মানুহে উপায়ান্তৰ নেপাই যদি বলপ্ৰয়োগ কৰে, তেনেহলে ই গ্ৰাহ্য হব নে নাই? নীতিবাদীয়ে উত্তৰত কব : 'শোষিতৰ হিংসা শোষণৰ হিংসাৰ দৰে সমান পৰিমাণে ঘণ্য; হিংসাৰ জাতি নাই, সকলো হিংসাই অবৈধ।'

ভাল কথা; কিন্তু তেনেহলে সমাজৰ বুকুৰ পৰা হিংসাৰ উচ্ছেদ কৰাৰ পথ কি? প্ৰাৰ্থনা, চিন্তাশুদ্ধি নে নিষ্ক্ৰিয় নৈতিক প্ৰতিৰোধ? শোষিত মানুহে ইয়াৰ যিকোনো পথকেই গ্ৰহণ নকৰক কিয়, শোষণশ্ৰেণীয়ে তাত আপত্তি নকৰে। সিহঁতে ভালকৈ জানে, এইবোৰে সিহঁতৰ সংগঠিত হিংসাৰ প্ৰচণ্ড যন্ত্ৰক ভাঙি দিব নোৱাৰে। গতিকে এনেধৰণৰ বিশুদ্ধ নৈতিকতালৈ সমৰ্থন আগবঢ়োৱাত পুঁজিবাদী শ্ৰেণীয়ে আৰু সিহঁতৰ চুনীয়াসকলে মূৰ্ত্তে আপত্তি নকৰে!

পূণ্যভূমি ভাৰতত আমি স্বাধীনতা আৰু সমাজসংস্কাৰৰ সংগ্ৰামত অহিংসাৰ নৈতিকশক্তিৰ অমোঘতা পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা কৰি চাইছোঁ। এই নীতিসমূহ মন্থনৰ পিছত অমৃত কোন শ্ৰেণীয়ে পালে, আৰু কোন শ্ৰেণীৰ ভাগ্যত বিধ পৰিল,—হিংসা সৰ্বিলনে আৰু সংগঠিত হৈ উঠিল,—দেশৰ অগণন শোষিত মানুহক সুখি চাওক।

সেয়ে মাক্সবাদৰ মতে এই তথাকথিত বিশুদ্ধ নীতিবাদ হ'ল সূক্ষ্ম ছলনা স্বাপোন। "আমি মানুহ আৰু শ্ৰেণীৰ বহিৰ্ভূত ধাৰণাৰ ভেঁটিত গঢ়ি উঠা নৈতিকতাক অগ্ৰাহ কৰোঁ। আমাৰ মতে ই হ'ল ছলনা, ধোকাবাজি—পুঁজিবাদী আৰু ভূস্বামী সকলৰ স্বার্থৰ হকে শ্ৰমিক আৰু কৃষকৰ টেটু চেপি ধৰা।" (লেলিন : **যুবলীগৰ কৰ্তব্য** : ৩১ খণ্ড)

আমি নৈতিকতাৰ বিৰোধী নহয়, কিন্তু, পুঁজিবাদৰ নীতিশাস্ত্ৰক আমি অৱশ্যেই অগ্ৰাহ কৰোঁ।

নৈতিকতাৰ প্ৰশ্ন

ভাবাদৰ্শৰ প্ৰসঙ্গত মাক্সবাদৰ বিৰুদ্ধে বুদ্ধিজীৱীৰ সমালোচনাৰ এটা প্ৰধান বিষয় হ'ল নৈতিকতাৰ প্ৰশ্নটো। পুঁজিবাদৰ তাত্ত্বিকসকলে মাক্সবাদক সমগ্ৰিক ভাৱে নৈতিকতাৰ বিৰোধী বুলি নিন্দা কৰে। তেওঁলোকৰ মতে মাক্সবাদে কোনো নৈতিকতাৰ বন্ধন মানি নলয়, য'ত যি সুবিধা তাৰেই আলম লৈ চলি থাকে : এই মতবাদৰ ভিত্তি লেহকা, ঘটনাৰ ভাঁজে ভাঁজে ভাজখোৱা। গতিকে, তেওঁলোকৰ মতে, মাক্সবাদ জীৱনাদৰ্শৰ আধাৰ হব নোৱাৰে।

আমি এই সমালোচনা চালিজাৰি চোৱা দৰকাৰ।

সমালোচকসকলৰ মতে মানৱ সমাজৰ এনে এটা নৈতিক ভিত্তি থকা প্ৰয়োজন,—যাক ঘটনাৰ পৰিবৰ্তনে, জীৱনমৃত্যুৰ অস্থিৰ প্ৰৱাহে সলাব নোৱাৰে, কালৰ কুঠাৰে যাক ফালিব নোৱাৰে, 'নৈনং ছিন্দন্তি শস্ত্ৰাণি'। যি ভাষাতেই তত্ত্ব দাঙি ধৰা নহওক কিয়, দৰাচলতে এই নৈতিকতাৰ শেষ ভিত্তি হ'ল পৰমাৰ্থ-প্ৰসঙ্গ, ভগবানৰ বাণী, বাইবেলৰ 'দৰ্শনির্দেশ'। আজিৰ পুঁজিবাদী বুদ্ধিজীৱীয়ে অৱশ্যে টেষ্টামেণ্টৰ ঠাঁচ আৰু ভাগৱতৰ ভাষা ব্যৱহাৰ নকৰে; কিন্তু তেওঁলোকৰ নৈতিকতাৰ শিৰা সৰ্বাৰম্ভত অধ্যাত্মবাদৰ মাটিত নিহিত হৈ আছে। তেওঁলোকে নৈতিক জীৱনাদৰ্শক সমাজৰ ভালবেয়া, গ্ৰায়-অগ্ৰায় আৰু সংঘাত সংঘৰ্ষৰ পৰা নিলগত ৰাখিবলৈ বিচাৰে।

আজিৰ যুগত এই নৈতিকতা পুঁজিবাদৰ শ্ৰেণীস্বার্থৰ লগত নিকপদপী-ৱাকৈ খাপ খায়। এই বিসুদ্ধ নীতিবাদে সমাজৰ দুৰ্নীতিৰ কাৰণে পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাক দায়ী বুলি নাভাৰে। এই সমাজত পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাৰ চৰম অগ্ৰায় আৰু দুৰ্নীতিৰ পক্ষত বুৰগৈ থাকিও এজন পুঁজিপতিয়ে সনাতন নীতিবাদীৰূপে সমাজত শ্ৰেষ্ঠত্ব দাবী কৰিব পাৰে!

'বিসুদ্ধ' নৈতিকতাৰ সমৰ্থকসকলৰ মতে হিংসা আৰু হিংসাশ্ৰয়ী যিকোনো কামেই বেয়া। এজন মাক্সবাদীৰ পক্ষে এই সিদ্ধান্তৰ বিৰোধিতা কৰাৰ কাৰণ নাই। কিন্তু সামাজিক বিষয়ত এই নীতিৰ প্ৰয়োগৰ বেলিকা মাক্সবাদী

দৃষ্টিভাগ আৰু পুঁজিবাদী নৈতিকতাৰ বিৰোধ স্পষ্ট হৈ ওলাই পৰে। এটা দৃষ্টান্তই চাগৈ যুক্তিটোক স্পষ্ট কৰিব পাৰিব।

শ্ৰেণী বিভক্ত সমাজত শোষণবোৰে বলপ্ৰয়োগেৰে শোষণ অধিকাৰক বক্ষা কৰে। শোষিতই বাধা দিলে সিহঁতে প্ৰচণ্ড হিংসাৰে দমন কৰে। মুষ্টিমেয় শোষণকাৰীৰ হিংসাৰ বিৰুদ্ধে সংখ্যাগৰিষ্ঠ শোষিতৰ হিংসা গ্ৰাঘ্য নে অগ্ৰাঘ্য? সামাজিক হিংসাৰ মূল কাৰণ হ'ল শ্ৰেণীশোষণ; এই মূল কাৰণটোক উভালি পেলাবলৈ শোষিত মানুহে উপায়ান্তৰ নেপাই যদি বলপ্ৰয়োগ কৰে, তেনেহলে ই গ্ৰাঘ্য হব নে নাই? নীতিবাদীয়ে উত্তৰত কব : 'শোষিতৰ হিংসা শোষণৰ হিংসাৰ দৰে সমান পৰিমাণে ঘৃণ্য; হিংসাৰ জাতি নাই, সকলো হিংসাই অবৈধ।'

ভাল কথা; কিন্তু তেনেহলে সমাজৰ বুকুৰ পৰা হিংসাৰ উচ্ছেদ কৰাৰ পথ কি? প্ৰাৰ্থনা, চিত্তশুদ্ধি নে নিষ্ক্ৰিয় নৈতিক প্ৰতিৰোধ? শোষিত মানুহে ইয়াৰ যিকোনো পথকেই গ্ৰহণ নকৰক কিয়, শোষণশ্ৰেণীয়ে তাত আপত্তি নকৰে। সিহঁতে ভালকৈ জানে, এইবোৰে সিহঁতৰ সংগঠিত হিংসাৰ প্ৰচণ্ড যন্ত্ৰক ভাঙি দিব নোৱাৰে। গতিকে এনেধৰণৰ বিসুদ্ধ নৈতিকতালৈ সমৰ্থন আগবঢ়োৱাত পুঁজিবাদী শ্ৰেণীয়ে আৰু সিহঁতৰ ঢুলীয়াসকলে মুঠতে আপত্তি নকৰে!

পূণ্যভূমি ভাৰতত আমি স্বাধীনতা আৰু সমাজসংস্কাৰৰ সংগ্ৰামত অহিংসাৰ নৈতিকশক্তিৰ অমোঘতা পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা কৰি চাইছোঁ। এই নীতিসমূহ মন্থনৰ পিছত অমৃত কোন শ্ৰেণীয়ে পালে, আৰু কোন শ্ৰেণীৰ ভাগ্যত বিষ পৰিল,—হিংসা সৰ্বিলনে আৰু সংগঠিত হৈ উঠিল,—দেশৰ অগণন শোষিত মানুহক সুখি চাওক।

সেয়ে মাক্সবাদৰ মতে এই তথাকথিত বিসুদ্ধ নীতিবাদ হ'ল স্বক্ষ্ম ছলনা স্বাধোনা। "অৰ্হমি মানুহ আৰু শ্ৰেণীৰ বহিভূত ধাৰণাৰ ভেঁটত গঢ়ি উঠা নৈতিকতাক অগ্ৰাহ কৰোঁ। আমাৰ মতে ই হ'ল ছলনা, ধোকাবাজি—পুঁজিবাদী আৰু ভূস্বামী সকলৰ স্বার্থৰ হকে শ্ৰমিক আৰু কৃষকৰ টেটু চেপি ধৰা।" (লেনিন : যুবলীগৰ কৰ্তব্য : ৩১ খণ্ড)

আমি নৈতিকতাৰ বিৰোধী নহয়, কিন্তু, পুঁজিবাদৰ নীতিশাস্ত্ৰক আমি অৱশ্যেই অগ্ৰাহ কৰোঁ।

মার্ক্সবাদত নৈতিকতাৰ ঠাই আছে নে নাই, এই প্ৰশ্ন বাবেপতি সোধা হয়। নিশ্চয় আছে। শোষিত শ্ৰমজীৱী শ্ৰেণীৰ নীতিবাদেই সাম্যবাদৰ নৈতিক ভিত্তি। “এই নীতিবাদ সৰ্বহাৰাৰ শ্ৰেণীসংগ্ৰামৰ সম্পূৰ্ণ অধীন। সৰ্বহাৰাৰ শ্ৰেণীসংগ্ৰামৰ স্বার্থই হ’ল আমাৰ নৈতিকতাৰ উৎস।” (লেনিন, ঐ)

পুঁজিবাদী শ্ৰেণীৰ নীতিৰ লগত বৰ্ষৰ, আদৰ্শৰ লগত তাৰ প্ৰয়োগৰ সঙ্গতি ৰখাৰ কোনো বাধ্যবাধকতা নাই। মুখত প্ৰেম, অহিংসা আৰু অনাসক্তিৰ নীতি গাই ফুৰি, বাস্তৱজীৱনত ধন আৰু বলৰ নিপীড়ন, পৰাম্বলোভ আৰু নিৰলস ভোগাসক্তিত বুৰ খাই থকা পুঁজিবাদী শ্ৰেণী আৰু সিহঁতৰ স্বাবকসকলৰ স্বভাৱ!

কিছুমান বুদ্ধিজীৱীয়ে নীতিবাদৰ শ্ৰেণীৰূপ মানি লব নোখোজে। তেওঁলোকৰ মতে, নীতিবাদে ধ্ৰুৱতাবাৰ মিচিনা চিৰদিন থিৰে বৈ এটামাত্ৰ দিশকে দেখুৱাই থকা উচিত। নৈতিকতাৰ বিষয়ত তেওঁলোকৰ দৃষ্টিভংগিৰ লগত পুঁজিবাদী শ্ৰেণীৰ দৃষ্টিভংগিৰ সমিলমিল তেওঁলোকে লক্ষ্য কৰে নে নাই কব নোৱাৰো; পিচে ধ্ৰুৱনীতিৰ সমর্থকসকলৰ উচ্চনৈতিকতাৰ মাতবোলৰ লগত সিহঁতৰ বাস্তৱ জীৱনৰ বিসদৃশিতাৰ তেওঁলোকে কি বাখ্যা দিব বিচাৰে?

তেওঁলোকে মানি নললেও মানুহৰ জীৱনৰ প্ৰতিদিনৰ অভিজ্ঞতাই নীতিবোধৰ শ্ৰেণীৰূপক বাবেপতি উদঙাই দিয়ে। এই প্ৰসংগত লেনিনে কৈছে, “পুৰণি সমাজখন এই নীতিৰ ভেঁটিত গঢ়ি উঠিছিল যে, হয় লুণ্ঠন কৰা, নহয় লুণ্ঠিত হোৱা, হয় অইনৰ কাৰণে শ্ৰম কৰা, নহয় অইনক তোমাৰ কাৰণে শ্ৰম কৰোৱা।.....স্বাভাৱিকতে এই সমাজত ওপজা মানুহৰ কিছুমান মনো-বৃত্তি, অভ্যাস আৰু ধাৰণা মাকৰ পিয়াহৰ লগত ধাতস্থ হৈ পৰে,—বিবোধৰ সাৰমৰ্ম হ’ল : তুমি হয় দাসৰ প্ৰভু, নহয় এজন দাস, এজন সৰুসুৰা সম্পত্তিৰ মালিক, চাকৰীয়া, সাধাৰণ বিষয়া নাইবা এজন বুদ্ধিজীৱী—এটা কথাত কবলৈ গলে তুমি তেনেবিধৰ এজন মানুহ যিজনে নিজৰ স্বার্থটোকেই মাত্ৰ দেখে, অইন কাৰোবাৰ কাৰণে কেৰেপো নকৰো।” আৰু “মই যদি এডৰা মাটি চহাও, মই কাৰো বাবে কেৰেপ নকৰো; অইনবিলাক যদি ভোকত মৰে তেনেহলে আৰু ভাল, কিয়নো মোৰখিনিৰ কাৰণে বেচিহে পাম।” (লেনিন, ঐ)

উচ্চনীতিৰ লগত স্থূল স্বার্থপৰতাৰ সহায়স্থান, এয়ে বুৰ্জোৱাৰ নৈতিক ভণ্ডামিৰ ৰূপ।

মার্ক্সবাদে এনে সমাজৰ বাস্তৱতাৰ লগত সম্পৰ্ক নথকা নীতিশাস্ত্ৰক মানি নলয়। মার্ক্সবাদৰ নৈতিকতাৰ শিৰা সমাজ জীৱনৰ উম্মেহতীয়া হিতাহিতৰ মাটিত পোতখাই আছে। এই নীতিবাদে “মানুহৰ সমাজক উন্নত স্বৰূপে তুলি দিয়ে আৰু শ্ৰম-শোষণৰপৰা মুক্ত কৰাৰ লক্ষ্য পূৰণ কৰে।”

মার্ক্সবাদৰ নৈতিকতা শ্ৰমজীৱী মানুহৰ শ্ৰেণীসংগ্ৰামৰ এপাত শানিত অস্ত্ৰ। মূৰ্খ সমাজ ব্যৱস্থাৰ ধাৰকহঁতৰ নীতিৰ চলনাক ই উদঙাই দিয়ে। পুঁজিবাদী সমাজৰ তুৰা নীতিবোধৰ বিৰুদ্ধে কঠোৰ সংগ্ৰাম চালনা কৰা সমাজ প্ৰগতিৰ অপৰিহাৰ্য চৰ্ত। ই আদৰ্শবাদৰ সংগ্ৰামৰ অংশ। সকলো নৈতিকতাক ভৰিৰে মোহাৰি শোষণশ্ৰেণীয়ে শ্ৰমজীৱী মানুহৰ ওপৰত নিৰানন্দ শ্ৰম, এমুঠি অন্নৰ কাৰণে হাহাকাৰ আৰু অজ্ঞানতাৰ যি জীৱন জাপি দিছে, তাক উভালিবলৈ শ্ৰমজীৱী শ্ৰেণীয়ে আজি যি যুদ্ধত লিপ্ত হৈছে, একমাত্ৰ সিয়েই প্ৰকৃত মনবিক নীতিবোধৰ পথ খুলি দিব। এই সংগ্ৰামেই বুদ্ধিজীৱীসকলক সংশয়ৰ চাবনৈয়াৰ ঘূৰণিৰ পৰা মুক্ত কৰিব পাৰে।

চিন্তাৰ স্বাধীনতাৰ প্ৰশ্ন

মার্ক্সীয় আদৰ্শবাদ সম্পৰ্কে বুদ্ধিজীৱীৰ সংশয়ৰ অইন ক্ষেত্ৰ হ’ল চিন্তাৰ স্বাধীনতাৰ প্ৰশ্নটো। মার্ক্সবাদে স্বজনশীল মনন—চিন্তনৰ স্বাধীনতা, স্বাধীন শিল্প সাহিত্য স্বীকাৰ কৰে নে নকৰে? পুঁজিবাদৰ ধাৰক বুদ্ধিজীৱীসকলৰ মতে, নকৰে। পিচে এই ক্ষেত্ৰতো, মানব সমাজৰ ইতিহাসৰ শিক্ষা বেলেগ। প্ৰকৃততে সামন্তবাদ, পুঁজিবাদ আদি শোষণমূলক সমাজব্যৱস্থাই সাহিত্য সংস্কৃতিৰ অবাধ বিকাশৰ ডাঙৰ বাধা। স্বাধীনচিন্তা দমনৰ ইতিহাস মধ্যযুগীয় ইনকুইজিছনৰ লগে-লগে অন্ত হোৱা নাই। এই যুগত, পুঁজিবাদী সমাজত চিন্তাৰ স্বাধীনতা আগতকৈ বহল হ’লেও মৌলিকভাবে শোষণ বিৰোধী প্ৰগতিবাদী চিন্তাৰ অবাধ স্বাধীনতা এই সমাজে কেতিয়াও মানি লোৱা নাই। ঘোৰা একশতিকাৰ চিন্তাজগতৰ ইতিহাসলৈ মন কৰক : দেখিব, শ্ৰমিকশ্ৰেণীৰ স্বাধীন মতামত আৰু চিন্তাধাৰাৰ বিৰুদ্ধে, মার্ক্সবাদৰ বিৰুদ্ধে সিহঁতে কি নতুন পৃথিৱী

আক্ৰোশেৰে বক্তাক অভিমান চলাই গৈছে! আমাৰ মাতৃভূমিত, স্বাধীনতাৰ পঁচিশ বছৰ পিছতো, আঠত্ৰিশ কোটি শ্ৰমজীৱী মানুহে অক্ষৰ জ্ঞানৰ স্বাধীনতা পোৱা নাই (১৯৭১ লোকপিয়ল)। ভাৰতত সংস্কৃতিৰ স্বাধীনতাৰ অকাটা প্ৰমাণ!

সঁচাকথা, সমাজবাদী সমাজে পুঁজিবাদী শ্ৰেণীক চিন্তাৰ স্বাধীনতাৰ নামত শিল্প-সাহিত্যৰ মাজেদি অবাধে শোষণশ্ৰেণীৰ আদিৰ্শবাদ; ধ্যানধাৰণা প্ৰচাৰ কৰিবলৈ নিদিয়। পিছে শোষণমুক্ত সমাজৰ ওপৰত আকৌ শোষণৰ গোলামী জাপি দিয়াৰ স্বাধীনতাকেই বা দিয়া হব কিয়?

কোনো স্বাধীনতাৰেই শ্ৰেণী-সম্পৰ্কহীন নিৰালস্য ৰূপ নাই। পুঁজিবাদীয়ে সিহঁতৰ ভাবাদৰ্শৰ সপক্ষে মনৰ স্বাধীনতা বিচাৰে। ভাল কথা। কিন্তু শ্ৰম-জীৱী মানুহেও শোষণমুক্ত সমাজ গঢ়িবলৈ স্বাধীনতা বিচাৰে। চিন্তাৰ স্বাধীনতাৰ দৰে সংঘৰ স্বাধীনতা সমানেই মূল্যবান। লেনিনে কোৱাৰ দৰে “সংস্কৃতিৰ স্বাধীনতাৰ দৰে সংঘৰো স্বাধীনতা লাগে। আপুনি যদি সংস্কৃতিৰ স্বাধীনতাৰ নামত বুৰ্জোৱা সমাজব্যৱস্থা জাপি দিব বিচাৰে, তেনেহলে আমি শোধিত শ্ৰেণীৰ সংঘৰ স্বাধীনতাৰ বলত তাৰ গতিৰোধ কৰিম।” শোষণ শ্ৰেণীৰ চিন্তাৰ স্বাধীনতাৰ আৰু শোধিতৰ সামাজিক স্বাধীনতাৰ মাজত সেয়ে সংঘাত অনিবাৰ্য। এই সংঘাতত আমি বুদ্ধিজীৱীসকলে কোন পক্ষ লয়, কোন স্বাধীনতা ৰক্ষা কৰিম?

গতিকে সমাজৰ বাস্তবতাক উল্লেখ কৰি কোনো স্বাধীনতাৰেই সংজ্ঞা দিব নোৱাৰি।

মানৱৰ বিকাশৰ বাধাবোৰ অৱশ্যেই আঁতৰোৱা প্ৰয়োজন। শিল্প সাহিত্য আদি স্বজনধৰ্মী বিবৰ্তন চিন্তাৰ স্বাধীনতা অৱশ্যেই প্ৰয়োজন। কিন্তু উপ-বোল দৃষ্টান্তই দেখুৱাই দিয়ে মানসিক স্বাধীনতা মাত্ৰেই সমাজপ্ৰগতিৰ প্ৰয়ো-জনৰ দ্বাৰা সীমাৱদ্ধ আৰু সেই অৰ্থে অবাধ নহয়। এই প্ৰয়োজন মানুহে ইচ্ছা কৰিলেই মাতি আনিব নোৱাৰে, ইচ্ছা নহলে ইয়াক এৰাই যাব নোৱাৰে। সমাজৰ বাস্তব পৰিস্থিতিয়েই এই প্ৰয়োজনৰ জন্মদাতা। প্ৰগতিৰ সপক্ষে এই প্ৰয়োজনৰ উপলক্ষিয়েই গুৰুত স্বাধীনতা। যি শ্ৰেণী প্ৰগতিৰ বিৰুদ্ধে থিয় দিয়ে, একমাত্ৰ সিহঁতেই চিন্তাৰ স্বাধীনতাৰ নামত সামাজিক প্ৰয়োজনক অস্বীকাৰ কৰিব বিচাৰে।

পুঁজিবাদী সমাজে নিজৰ প্ৰয়োজনৰ ফালৰ পৰা চিন্তাৰ স্বাধীনতা কিছু পৰিমাণে মানি লয়, কিছুপৰিমাণে মানি লবলৈ বাধ্য হয়। এই অৱস্থাক কিছু সৰলচিত্তীয়া বুদ্ধিজীৱীয়ে চিন্তাৰ স্বাধীনতাৰ চিনাকি বুলি ধৰি লয়, আৰু পুঁজিবাদী সমাজতো নিজে চিন্তাৰ অবাধ স্বাধীনতা পাই আছে বুলি ভাবে। পিচে এই সমাজত তেওঁলোকৰ চিন্তা সচাকৈ স্বাধীন নে? তেওঁলোকৰ চিন্তন, মনন পুঁজিৰ প্ৰাধান্যৰ কৰলৰ পৰা মুক্ত নে? বাস্তৱতে শিল্প, সাহিত্য, দৰ্শনৰ ক্ষেত্ৰত কোনো বুদ্ধিজীৱীৰ চিন্তনে যদি পুঁজিবাদী সমাজৰ মৰ্মস্থলত সঁচাকৈ আঘাত দিয়ে, তেনেহলে প্ৰকাশক, ছপাশাল, বাতৰি কাকত আৰু বিদ্যালয়ৰ দৰজা তেওঁৰ কাৰণে শেহত গৈ থোলা নেথাকিব। তেওঁ অৱশ্যে কেৰেপ নকৰাকৈ স্বাধীনভাৱে লিখি আৰু ভাবি থাকিব পাৰিব, পিচে এনে বিধৰ চিন্তাৰ স্বাধীনতা পাণ্ডুলিপিৰ পাতত জোলোঙাৰ তলতহে সীমাবদ্ধ হৈ থাকিব।

চিন্তাৰ ওপৰত অকল পুঁজিৰ শিকলিৰ বন্ধনে নহয়, আৰু অত্ৰ বন্ধনো আছে। বুদ্ধিজীৱীয়ে যিদৰে জীৱিকাৰ প্ৰয়োজনত নিজৰ মননশক্তি ‘স্বেচ্ছাই’ পুঁজিৰ সেৱাত নিয়োজিত কৰে, তাকো মানসিক স্বাধীনতাৰ লক্ষণ বুলি শলাগিব নোৱাৰি। পুঁজিবাদী সমাজত বুদ্ধিজীৱীয়ে যি ‘স্বাধীনতা’ ভোগ কৰে, প্ৰকৃততে সি পুঁজিবাদক সমৰ্থন কৰাৰ স্বাধীনতা। যি সমাজত জীৱিকাৰ অনিশ্চয়তাৰ পৰা লিখক, শিল্পী, সাহিত্যিক মুক্ত নহয়, বৰঞ্চ পুঁজিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল, তাত প্ৰকৃত স্বাধীনতা থাকিব নোৱাৰে।

এই সমাজত, অগণন মানুহৰ অশিক্ষা আৰু অজ্ঞানতাৰ বিনিময়ত এমুঠি-মান মানুহে ‘চিন্তাৰ স্বাধীনতা’ ভোগ কৰে। সিহঁত হ’ল পুঁজিবাদী শ্ৰেণীৰ ভাগ্যৰস্তৰ দল।

সাহিত্য সংস্কৃতিৰ চ’ৰাৰ পৰা পুলিচৰ চকী নিলগ হলেই প্ৰকৃত মুক্ত সাহিত্য, স্বাধীন সংস্কৃতি গঢ়ি উঠে। (আজিৰ দিনত অৱশ্যে বিশ্ববিদ্যালয় আৰু বিদ্যাপীঠত আকৌ যেন যেন পুলিচৰ উপস্থিতিয়ে পুঁজিবাদীৰ সাংস্কৃতিক স্বাধীনতাৰ ‘আলছাৰটোক’ উদঙাই দি আছে)। সাহিত্য সংস্কৃতিৰ মুক্তিৰ বাবে আমি প্ৰকাশন আৰু প্ৰচাৰ যন্ত্ৰৰ ওপৰত পুঁজিৰ প্ৰায় একাধিপত্যৰ পৰাও মুক্ত হব লাগিব; আমি মুক্ত হব লাগিব সহজতে আৰামৰ

জীৱিকা পোৱাৰ ধাউতিৰ পৰা আৰু পুঁজিবাদী সমাজৰ ব্যক্তিঘাতন্ত্ৰৰ নৈৰাজ্যৰ পৰা।

পুঁজিবাদৰ লগত অন্তিম ৰণত, মাক্সবাদ লিপ্ত হৈছে। এই যুঁজত আদৰ্শবাদ এপাত আটাইতকৈ শানিত অস্ত্ৰ। এই কুক্ষক্ষেত্ৰত আমি পক্ষ লব লাগিব। চিন্তাৰ স্বাধীনতাৰ নামত বিননি তোলা নহয়; শ্ৰেণীশোষণৰ বন্ধনৰ পৰা মানুহৰ দৈহিক মানসিক সৰ্বাংগীন মুক্তিৰ বাবে সাহসেৰে যুঁজি থকাই বুদ্ধিজীৱীৰ কৰ্তব্য।

ঐতিহ্যৰ উত্তৰাধিকাৰ

ঐতিহ্যৰ উত্তৰাধিকাৰৰ সমস্যাৰ আলোচনাৰে এই নিৰন্ধৰ সামৰণি মাৰিব বিচাৰিছোঁ।

বিকল্পবাদীসকলৰ মতে, মাক্সবাদে মানুহৰ সমগ্ৰ ঐতিহ্যক অস্বীকাৰ কৰাৰ বাবে ইয়াৰ পৰম্পৰাগত ভিত্তি নাই। তেওঁলোকৰ মতে এই মতবাদে সভ্যতাবিকাশৰ ৰাজআলি এৰি, সকলো ঐতিহ্যক অগ্রাহ কৰি, আওবাটেদি আগবাঢ়ি আছে; গতিকে মাক্সবাদক জ্ঞানৰ বাটলৈ মানুহৰ অভিযাত্ৰাৰ এটা স্তৰ বুলি ধৰিব নোৱাৰিব।

কেৱাৰা বাহুল্য যে এই সমালোচনাৰ আৰু পুঁজিবাদৰ স্তাবকসকলৰ অভিসন্ধি যিমান, পুঁজি কিন্তু সিমান নাই। মানুহৰ যুগ যুগ ধৰি সঞ্চিত জ্ঞানৰ ভঁৰালেই মাক্সবাদৰ তত্ত্বাৱলীৰ ভিত্তি। দৰ্শনৰ ক্ষেত্ৰত হেগেলীয় দ্বন্দ্ববাদ আৰু ফৰাচী বিপ্লৱৰ চিন্তানায়কসকলৰ বস্তুবাদী মতবাদ, এডাম স্মিথ আৰু ৰিকাৰ্ডোৰ পুঁজিবাদৰ অৰ্থনৈতিক সূত্ৰাৱলী; ৰাজনৈতিক ক্ষেত্ৰত মাক্সৰ পূৰ্বসূৰী ছাঁ-ছীমঁ, ওৱেন, ফুৰিয়ে আদিৰ সমাজতাত্ত্বিক চিন্তাধাৰা এই সকলো মাক্সবাদৰ সাক্ষাৎ ভিত্তি। অৱশ্যে মাক্সবাদ পূৰ্বসূৰীসকলৰ বহুমূলীয়া চিন্তাধাৰাৰ সম্প্ৰসাৰণ মাত্ৰ নহয়; এই মতবাদ বিশ্বজনীনতা, বৈজ্ঞানিক সত্যতা আৰু বৈপ্লৱিক চিন্তাধাৰাৰ গুণত মৌলিক। এই মতবাদৰ প্ৰতিষ্ঠাতাসকলে পূৰ্বসূৰীসকলৰ অৱদান শ্ৰদ্ধাৰে স্মৰণ কৰি গৈছে। মাক্স, এঙ্গেলছ আৰু লেনিনৰ ৰচনাত তাৰ প্ৰমাণ অলেখ।

অতীজৰ ঐতিহ্য সম্পৰ্কে মাক্সবাদীৰ দৃষ্টিভংগি অৱশ্যেই পুঁজিবাদী বুদ্ধি-

জীৱীসকলতকৈ সুকীয়া। মাক্সবাদে অতীত বা বৰ্তমানৰ কোনো জ্ঞানকেই মানুহৰ জ্ঞানৰ শেষ সীমা বুলি ধৰি নলয়। চূড়ান্ত সত্যক উপলব্ধি কৰি 'বোদি-লাও' মাক্সবাদীৰ লক্ষ্য নহয়। শেষ সত্য জানিছোঁ বুলি আমি বিশ্বমানবক বিভ্ৰাই আশ্বাস দিব নোৱাৰোঁ। আমি শেষ নবী নহঁও। জ্ঞানৰ পথ অসীম, মানুহে বাটহে বুলি আছে। অতীতৰ যি দীঘল বাট পিছলৈ এৰি থৈ আহিছোঁ, তাক অস্বীকাৰ কৰাৰ প্ৰশ্ন হুঠে; আমি মাথোন তালৈ উভতি যাব নোখোজোঁ, খুজিলেও যাব নোৱাৰোঁ।

ইতিহাস ক'তো বৈ নেথাকে। সমাজৰ বাস্তৱ অৱস্থাৰ পৰিবৰ্তনে মানুহৰ চেতনা, চিন্তা, তত্ত্বৰ পৰিবৰ্তন অৱশ্যন্তাৱী কৰি তোলে। পুঁজিবাদে উৎপাদনৰ কল্পনাতীত বিকাশ ঘটোৱাৰ ফলত হে আজিৰ যুগত সমাজতত্ত্বৰ ভিত্তি গঢ়ি উঠিছে আৰু মানুহৰ সামাজিক চেতনা, চিন্তাধাৰা সেই কালে ঢাল খাইছে।

এই ঐতিহাসিক প্ৰয়োজনক মানি নললে ঐতিহ্যৰ আলোচনা মতাক হৈ পৰিব। যি ঐতিহ্যই আমাক অতীতৰ বন্ধন পাৰ হৈ, আহিবলৈ নিদিয়ে, তাক আমি অৱশ্যেই এৰিব লাগিব। এই যুগত ঐতিহ্যৰ নামত বৰ্ণাশ্ৰমক মানিলব নোৱাৰোঁ। মধ্য যুগৰ ভক্তিবাদক আজিৰ যুগৰ জীৱনাদৰ্শ ৰূপে কোনোবাই ঘূৰাই আনিব পাৰিব নে? কিছুমানে এনে চেষ্টাৰ পৰা বিৰত হোৱা নাই ঝঁচা, পিচে তেওঁলোকে মিছাই সাফল্যৰ আশা পালিছে।

অতীতৰ ঐতিহ্যক সামগ্ৰিক ভাৱে বৰ্জনৰ প্ৰশ্ন উঠিব নোৱাৰে, কিন্তু তাৰ কিছু অংশক আমি বৰ্জন কৰিব লাগিব। পুঁজিৰ যুগৰ বিস্ময়কৰ বৈজ্ঞানিক তত্ত্বাৱলী, উৎপাদন কোঁশল আৰু প্ৰযুক্তিৰ ঐতিহ্যক বৰ্জন কৰাৰ প্ৰশ্নই হুঠে। কিন্তু পুঁজিৰ শোষণ, শ্ৰেণী ও বৰ্ণভেদ, আৰু জাতিহিংসা আদিৰ ঐতিহ্যক আমি নিশ্চয় বৰ্জন কৰিম।

দৰাচলতে মাক্সবাদৰ ওপৰোক্ত সমালোচকসকলে জ্ঞানে নাইবা অজ্ঞানে ঐতিহ্যৰ নামত 'যি আছে সিৱেই থাকিব' এই নীতিৰ সমৰ্থনত থিয় দিছে। কিন্তু তেওঁলোকে নিবিচাৰিলেও পৰিবৰ্তন হৈ আছে, হৈয়ে থাকিব। 'গছনিয়ে জিৰণি বিচাৰিলেও বতাহৰ বা বন্ধ নহয়।'

আজিৰ যুগত আদৰ্শবাদৰ বহু-বিস্তৃত ৰণথলীত মাক্সবাদৰ লগত পুঁজিবাদৰ দুৰ্বাৰ সংগ্ৰামত আমি সকলো যুঁজাৰ। এই দায়িত্বৰ সচেতন স্বীকৃতি আমাৰ মানসৰ মুক্তিৰ পথ।

মার্ক্সবাদ-লেণিনবাদৰ প্ৰয়োগ

উমা শৰ্মা।

(ক) আমাৰ জাতীয় সমস্যাবিলাক কি ?

আমাৰ দেশৰ জনসংখ্যা প্ৰায় ৫৫ কোটি। তাৰে ভিতৰত শতকৰা প্ৰায় ৭১ ভাগেই কৃষক, শতকৰা প্ৰায় ১৫ ভাগ শ্ৰমিক, বাকীখানৰ ভিতৰত আছে বুদ্ধিজীৱীসকল, মুষ্টিমেয় পুঁজিপতি, বৃহৎ ব্যৱসায়ী, বৃহৎ ভূস্বামী, ৰাজ্য-নোহোৱা অঞ্চল অপাৰ সম্পত্তি থকা ৰজা মহাৰজা ইত্যাদি। আমাৰ ৫৫ কোটি জনসাধাৰণৰ ভিতৰত প্ৰায় ৩ কোটিৰো ওপৰ মানুহৰ কৰিবলৈ কোনো কাম নাই—অৰ্থাৎ নিৰলুৱা, আমাৰ কামকৰা মানুহসকলৰ প্ৰায় শতকৰা ৬০ ভাগেই ভালকৈ খাব, পিন্ধিব নাপায়; অশিক্ষিত, জীৱনৰ কোনো সাংস্কৃতিক মান নাই ইত্যাদি। আমাৰ দেশৰ জনসংখ্যাৰ প্ৰয়োজন অল্পপাতে খাদ্য, বস্ত্ৰ আৰু আন আন লাগতিয়াল বস্তুসমূহ আজি আমাৰ দেশত উৎপন্ন নহয়—বহুত বস্তু বিদেশৰ পৰা আমদানি কৰিব লাগে। বিদেশৰ ওচৰত আমাৰ দেশৰ বহুত কোটি টকাৰ ঋণ আছে, আৰু ঋণৰ পৰিমাণ প্ৰত্যেক বছৰে কম নাই বৰং বাঢ়িয়েই আছে। আমাৰ দেশত উদ্যোগৰ সংখ্যা অতি কম। কৃষক পদ্ধতি অত্যন্ত পুৰণি, বহু চেষ্টা কৰিও এইবোৰৰ কোনো লেখত লবলগীয়া উন্নতি কৰিব পৰা নাই। প্ৰাকৃতিক বিপৰ্য্যৰ (বানপানী, খৰাং বতৰ আদি) পৰা অহা বাধাবোৰ প্ৰতিৰোধ কৰাৰ বাবে যথোচিত ব্যৱস্থা লব পৰা হোৱা নাই। আমাৰ দেশত থকা ঘাই উদ্যোগ কেইটাৰ সৰহ ভাগেই আছে বিদেশীৰ হাতত, আমাৰ দেশৰ মুষ্টিমেয় বৃহৎ পুঁজিপতিয়ে বিদেশী একচেটিয়া পুঁজিপতি কিছুমানৰ লগত হাতমিলাই সংযুক্ত ব্যৱসায় কৰি বিদেশীক মুনাফা কৰি বিদেশলৈ লৈ যোৱাৰ সুবিধা কৰি দিছে, আমাৰ দেশৰ খেতিৰ সৰহ ভাগেই অনা খেতিয়ক মাটিগিৰিসকলৰ হাতত, সৰহভাগ খেতিয়কৰ হাততেই নতুন পৃথিৱী

নবেম্বৰ : ১৯৭১

খেতিৰ মাটি নাই। আমাৰ দেশৰ প্ৰশাসনীয় যন্ত্ৰ দুৰ্নীতিপূৰ্ণ, কৰ-কাটলৰ বোজা অত্যন্ত বেচি। জনসাধাৰণৰ মৌলিক অধিকাৰবোৰ নিৰাপত্তা নাই। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ লগত ৰাজ্যচৰকাৰবোৰৰ বহুবিষয়ত ঐক্যমত নাই—গোটেই ভাৰতৰ সমস্যাবোৰৰ উপৰিও প্ৰত্যেক স্বৰাজ্যতে কিছুমান নিজা নিজা সমস্যা আছে। আমাৰ ওচৰ চুবুৰীয়া দেশবোৰৰ লগত আমাৰ সদ্ভাৱ নাই—আমাৰ কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত শত্ৰুতাও আছে। এইবোৰেই হ'ল মোটা-মোটিভাৱে আমাৰ দেশৰ ডাঙৰ সমস্যা, আমাৰ জনসাধাৰণৰ সমস্যা, বা আমাৰ জাতীয় সমস্যা—যিবোৰৰ আশু সমাধান নহলে কৃষক তথা দুখীয়াবোৰৰ বাচি-থকাৰ আন উপায় একো নাই।

এই সমস্যাবিলাক সমাধানৰ কাৰণে আমাৰ দেশৰ চৰকাৰে একধৰণে চেষ্টা কৰি আছে বুলি কয়। বিভিন্ন ৰাজনৈতিক দলবোৰেও নিজ নিজ দৃষ্টিভঙ্গিৰ পৰা কিছুমান সমাধানৰ পথৰ নিৰ্দেশ দিছে। দেশৰ বুদ্ধিজীৱীসকলে বিশেষকৈ দাৰ্শনিক, অৰ্থনীতিবিদসকলেও অভিনব পথৰ গৱেষণা কৰি, কিছুমান বহুমূলীয়া পৰামৰ্শ আগবঢ়াই আছে।

এই পৰিপ্ৰেক্ষিতত মার্ক্সবাদ-লেণিনবাদে এই সমস্যাবিলাকৰ উৎপত্তি আৰু সমাধানৰ পথৰ বিষয়ে আমাক শিক্ষা দিয়ে—সেইটো চমুকৈ আলোচনা কৰা হ'ল এই প্ৰবন্ধৰ আলোচ্য বিষয়।

(খ) সমাজতন্ত্ৰবাদৰ সাধাৰণ জনপ্ৰিয়তা—

ভাৰতৰ সকলো ৰাজনৈতিক দলে আনকি বৰ্ত্তমানে শাসন চলাই থকা শাসক কংগ্ৰেছ দলেও কৈ আছে যে সমাজতন্ত্ৰবাদেই দেশৰ সমস্যাসমূহ সমাধান কৰিব পাৰে। প্ৰায় আটাইবোৰ ৰাজনৈতিকদলেই নিজে ভবা ধৰণে কোনো একধৰণৰ সমাজতন্ত্ৰবাদকৈ একমাত্ৰ দৰৰ হিচাপ পোষকতা কৰিছে—আনকি অত্যন্ত প্ৰতিক্ৰিয়াশীল বুলি খ্যাতি থকা জনসংঘ আৰু সাংগঠনিক কংগ্ৰেছ দলেও একেধৰণৰ সমাজতন্ত্ৰবাদৰে নামলৈ থাকে।

সাম্প্ৰতিক ভাৰতৰ ৰাজনৈতিক দৃষ্টিত বিভিন্ন ভাওত অভিনয় কৰি থকা ঘাই ঘাই দলবোৰৰ ভিতৰত একমাত্ৰ স্বতন্ত্ৰদলেই হৈ থোলাখুলিকৈ সমাজ নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : প্ৰথম সংখ্যা

উত্তৰ বিৰোধিতা কৰি আছে। বিভিন্ন ৰাজনৈতিক দলে আৰু বিভিন্ন দাৰ্শ-
নিক, অৰ্থনীতিবিদসকলে পোষকতা কৰি থকা বিভিন্ন মাক্সৰ সমাজতত্ত্ববাদৰ
বিশদ ব্যাখ্যা কৰাটো এই প্ৰবন্ধৰ লক্ষ্যও নহয় আৰু ইমান কম ঠাইত
সম্ভৱপৰও নহয়।

কিন্তু এই অসংখ্য ধৰণৰ সমাজতত্ত্ববাদৰ পোষকতা কৰাৰ পৰা এইটো
সাধাৰণভাবে প্ৰতিপন্ন হৈছে যে ভাৰতৰ জনসাধাৰণ সমাজতত্ত্বৰ প্ৰতি আকৃষ্ট
হৈছে। সমাজতত্ত্বৰ দ্বাৰাইহে আমাৰ সমস্যা বিলাকৰ সমাধান কৰাটো সম্ভৱপৰ
বুলি জনসাধাৰণৰ মাজত এটা সাধাৰণ উপলব্ধি হৈছে আৰু তাৰ ফলত
ভাৰতৰ ৰাজনৈতিক মঞ্চত সমাজতত্ত্বৰ বিৰোধিতা কৰি কোনো ৰাজনৈতিক
দলেই জনসাধাৰণৰ সন্মুখত খিয় হবলৈ সাহস নকৰা হৈছে। গতিকে সমাজ-
তত্ত্বৰ ঘোৰ শত্ৰুতা কৰি থকা আৰু সমাজতত্ত্বক পাৰ্য্যমানে প্ৰতিৰোধ কৰিব
বিচৰা ৰাজনৈতিক দলবোৰেও নিজৰ কাৰ্য্যসূচীক এক বিশেষ মাৰ্কাৰ “সমাজ
তত্ত্ব” বুলিয়ে জনসাধাৰণৰ আগত বহা মেলিছে।

সমাজতত্ত্বৰ এই সাধাৰণ জনপ্ৰিয়তাৰ কাৰণ হৈছে পৃথিবীৰ এক তৃতীয়াংশ
লোকৰ বাসস্থান পৃথিবীৰ প্ৰায় একতৃতীয়াংশ ভৌগলিক স্থলত আজি সমাজ
তাত্ত্বিক সমাজ ব্যৱস্থা প্ৰচলিত হৈছে। সেই সমাজতাত্ত্বিক স্থলভাগৰ ভিতৰত
এচিয়া, ইউৰোপৰ কেইখনমান দেশ আৰু আনকি আমেৰিকাৰ এখন দেশো
আছে। এই দেশবোৰৰ সবহ ভাগেই সমাজতত্ত্বৰ পথত খোজ দিয়াৰ আগতে
আমাৰ ভাৰততকৈও সাংস্কৃতিক ক্ষেত্ৰত অধিক পিচপৰা দেশ আছিল।
কিন্তু অতি কম সময়ৰ ভিতৰতে সেই দেশবোৰে আৰ্থিক আৰু সাংস্কৃতিক
অনগ্রসৰতা দূৰ কৰাৰ উপৰিও অতি উন্নত পুঁজিবাদী দেশবোৰেও সমাধান
কৰিব নোৱাৰা নিবলুৱা সমস্যা আৰু প্ৰশাসনীয় দুৰ্নীতিৰ সমস্যা অতি নিখুঁট
ভাৱে সমাধান কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছে।

বিভিন্ন সমাজতাত্ত্বিক দেশবোৰৰ লগত আমাৰ ভাৰত চৰকাৰৰ সম্পৰ্ক
যি ধৰণে নহওক, চোভিয়েট ৰাচিয়া, চীন, উত্তৰ কোৰিয়া, উত্তৰ ভিয়েতনাম,
আদি আমাৰ তেনেই ওচৰ চুবুৰীয়া সমাজতাত্ত্বিক দেশ বোৰত দৰিদ্ৰতা আৰু
নিবলুৱা সমস্যা একেবাৰে দূৰ কৰা, আৰ্থিক আৰু সাংস্কৃতিক মানব অভাবনীয়
উন্নতি সাধন কৰা, বিদেশী ঋণৰ পৰা একেবাৰে মুক্ত হোৱা, সকলো বিষয়তে

স্বাৱলম্বী হৈ উঠা আদি বাস্তব সাফল্যবোৰ আমাৰ জনসাধাৰণে কম বেচি
পৰিমাণে বুজিছে, উপলব্ধি কৰিছে আৰু আকৃষ্ট হৈছে। সমাজতাত্ত্বিক দেশ-
বোৰৰ এই সাফল্যবোৰেই হৈছে—সমাজতত্ত্বক সাধাৰণভাবে জনপ্ৰিয় কৰি
তোলাৰ কাৰণ।

(গ) মাক্সবাদ আৰু সমাজতত্ত্ববাদ—

কাল'মাক্সে মানব সমাজৰ ইতিহাস আৰম্ভণিৰ পৰা তেওঁৰ সময়লৈকে
অধ্যয়ন কৰি সমাজ বিকাশৰ সাধাৰণ নিয়মবিলাক আবিষ্কাৰ কৰে আৰু
মানবসমাজৰ ক্ৰমবিকাশৰ ধাৰা সেই নিয়মবোৰেই নিৰ্দ্ধাৰণ কৰে বুলি বৈজ্ঞানিক
পদ্ধতিৰে প্ৰতিপন্ন কৰে।

মানবসমাজৰ ইতিহাসত বিচাৰিপোৱা সাম্যবাদী সমাজ ব্যৱস্থা,
দাসপ্ৰথা থকা সমাজব্যৱস্থা, সামন্তবাদী সমাজব্যৱস্থা, পুঁজিবাদী সমাজব্যৱস্থা
আটাইবোৰেই সমাজবিকাশৰ সেই অমোঘ নিয়মবোৰৰ দ্বাৰাই নিৰ্দ্ধাৰিত
হৈছে। সেই নিয়মবোৰৰ দ্বাৰাই এটা সমাজব্যৱস্থাৰ পৰা মানব-সমাজ
অন্য এটা সমাজব্যৱস্থালৈ উত্তৰণ কৰিছে—আৰু সেইটোৰ পিচত অন্য
উচ্চতৰ ব্যৱস্থা এটালৈ আহিছে। মানবসমাজ এটা উচ্চতৰ ব্যৱস্থাৰ পৰা
কোনো ঠাইতে এটা নিম্নস্তৰৰ ব্যৱস্থালৈ ঘূৰিবোৱা নাই—অৰ্থাৎ পৃথিবীৰ সকলো
ঠাইতে মানব সমাজ দাসপ্ৰথাৰ পিচত সামন্তবাদলৈ আহিছে আৰু সামন্তবাদৰ
পৰা পুঁজিবাদলৈ আহিছে। সকলো দেশতে সমাজৰ ক্ৰমবিকাশ একে পথেৰে
আৰু একে বেগত হোৱা নাই। বহু শতাব্দীৰ আগ-পিছ হয়তো হৈছে। কিন্তু
কোনো দেশতে মানব সমাজে সামন্তবাদৰ পৰা দাসপ্ৰথালৈ যোৱা নাই বা
পুঁজিবাদৰ পৰা সামন্তবাদলৈ যোৱা নাই। সকলো ক্ষেত্ৰতে মানব সমাজৰ
ক্ৰমবিকাশ সমাজ বিকাশৰ সেই সাধাৰণ নিয়মবোৰৰ দ্বাৰাই নিৰ্দ্ধাৰিত হৈছে।
সেই নিয়মবোৰ বিচাৰ কৰিহে কাল'মাক্সে সিদ্ধান্ত কৰিছে যে পুঁজিবাদৰ
পিছত সমাজতাত্ত্বিক সমাজ ব্যৱস্থা অবধাৰিত। সমাজ বিকাশৰ সেই অমোঘ
নিয়মবোৰেই পুঁজিবাদী সমাজৰ ভিতৰতো অবিৰাম গতিত কাম কৰি আছে
আৰু সমাজতত্ত্ববাদৰ কাৰণে প্ৰয়োজনীয় সকলো শক্তিকে সৃষ্টি কৰি আছে।
অন্য সমাজব্যৱস্থাবোৰ যেনেকৈ কালৰ গতিত আহিছে আৰু গৈছে পুঁজিবাদে

ভেনেটকৈ কালৰ গতিতে যাব। আন বহুটো সমাজব্যৱস্থা আছে—সেই সকলো-বোৰৰ ভিতৰত “সকলো কথা বিবেচনা কৰি সমাজতন্ত্ৰই আমাৰ কাৰণে উত্তম ব্যৱস্থা” বুলি ভাবি মাক্স-লেণিনবাদে সমাজতন্ত্ৰৰ পোষকতা কৰা নাই—পুঁজি-বাদৰ পিছত মানব সমাজৰ পৰবৰ্ত্তী একমাত্ৰ গন্তব্যস্থল হ’ল সমাজতন্ত্ৰ, সেই কাৰণেহে কৰিছে।

সমাজ বিকাশৰ এই সাধাৰণ নিয়মবোৰকেই মাক্স-লেণিনবাদৰ তত্ত্বত ঐতিহাসিক বস্তুবাদ বা ইতিহাসৰ ষথার্থ ব্যাখ্যা (Historical Materialism or Materialist interpretation of history) বুলি কোৱা হয়। এই প্ৰবন্ধত ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ বিশদ আলোচনা কৰাটো আমাৰ লক্ষ্য নহয়। আমাৰ সমস্যা বিলাকৰ সমাধানৰ বিষয়ে আলোচনা কৰোতে যি পৰিমাণে মাক্সীয় তত্ত্বৰ উল্লেখ কৰাটো প্ৰয়োজন হৈ পৰে সিমানতে সীমাবদ্ধ ৰাখিবলৈ চেষ্টা কৰিম।

এই বিষয়ে কাল মাক্স আৰু মাক্সবাদৰ অগ্ৰতম প্ৰবক্তা ফ্ৰেদাৰিক এঙ্গেলছৰ শিক্ষাৰ পৰা দুটো এটা উদ্ধৃতি দিয়েই এই প্ৰবন্ধত ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ বিষয়ে আলোচনাৰ সামৰণি মাৰিম।

মাক্সে কৈছিল, “এইদৰে অধ্যয়ন কৰি মই যি ফলাফল লাভ কৰিলো আৰু এবাৰ লাভ কৰাৰ পিচত যিবোৰে মোৰ ভৱিষ্যতৰ অধ্যয়নবোৰত পথ প্ৰদৰ্শক হিচাপে লৈ গৈছে সেইবোৰক চমুকৈ এইদৰে লিপিবদ্ধ কৰিব পাৰি:—জীৱন ধাৰণৰ কাৰণে চলি থকা সমাজৰ উৎপাদন ব্যৱস্থাত সকলো মানুহেই কিছুমান নিৰ্দিষ্ট সম্পৰ্কত সোমাই পৰিবলৈ বাধ্য হৈ পৰে। সেই সম্পৰ্কবিলাক মানুহে এৰাই যাব নোৱাৰে আৰু সেইবোৰ মানুহৰ ইচ্ছা অনিচ্ছাৰ ওপৰতো নিৰ্ভৰ নকৰে। উৎপাদনৰ এই সম্পৰ্কবোৰ উৎপাদিকা শক্তিবোৰৰ বিকাশৰ এটা নিৰ্দিষ্ট পৰ্যায়ৰ লগত খাপখোৱাকৈ গঢ়ি উঠে। সামগ্ৰিকভাবে উৎপাদনৰ এই সম্পৰ্কসমূহেই সমাজৰ অৰ্থনৈতিক ভেঁটিটো ৰচনা কৰে। এই-টোৱে হ’ল সমাজৰ মূল ভেঁটি আৰু তাৰে ওপৰতে কিছুমান ৰাজনৈতিক আৰু আইন সম্পৰ্কীয় উপগাঠনি গঢ়ি উঠে, আৰু সেইবোৰক কেন্দ্ৰ কৰি কিছুমান নিৰ্দিষ্ট ৰূপৰ সামাজিক চিন্তা ধাৰাৰ সৃষ্টি হয়। সাধাৰণ ভাবে জীৱন ধাৰণৰ বাস্তব উপকৰণ বোৰৰ উৎপাদন পদ্ধতিয়েই আমাৰ সামাজিক জীৱন, ৰাজনৈতিক জীৱন আৰু আমাৰ চিন্তাধাৰাবোৰ নিৰ্দ্ধাৰণ কৰে। মানুহৰ চতনাই

মানুহৰ অস্তিত্ব নিৰ্দ্ধাৰণ নকৰে, বৰং মানুহৰ সামাজিক অস্তিত্বই হে মানুহৰ চেতনা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰে। সমাজৰ বাস্তব উৎপাদিকা শক্তিবোৰে সেইবোৰ বিকাশৰ এটা বিশেষ স্তৰলৈ গৈ আগৰ পৰা চলি থকা উৎপাদন সম্পৰ্কসমূহৰ লগত, অৰ্থাৎ আইনৰ ভাষাত ক’বলৈ হলে সমাজৰ সম্পত্তিৰ সম্পৰ্কবোৰৰ লগত খাপ নোখোৱা হয় আৰু সংঘৰ্ষত লিপ্ত হৈ পৰে। আগৰ স্তৰত উৎপাদিকা শক্তি সমূহৰ বিকাশৰ কাৰণে গঢ়ি উঠা উৎপাদন সম্পৰ্কসমূহেই এই নতুন উন্নত স্তৰত গৈ উৎপাদিকা শক্তি সমূহৰ বিকাশৰ পথত হেঙাৰ হৈ পৰে। তেতিয়া এটা সমাজ বিপ্লৱৰ যুগ আৰম্ভ হয়। সমাজৰ অৰ্থনৈতিক ভেঁটিটোত পৰিবৰ্ত্তন আহিলে, তাৰ ওপৰত গঢ়ি উঠা বিৰাট উপগাঠনিবোৰতো কমবেচি পৰিমাণে দ্ৰুতগতিৰে পৰিবৰ্ত্তন আহে।”

(Karl Marx : Preface to the Critique of Political Economy : Selected Works Vol. No 1. : page 301.)

ফ্ৰেদাৰিক এঙ্গেলছে তেওঁৰ বিখ্যাত প্ৰবন্ধ “সমাজতন্ত্ৰবাদ—বৈজ্ঞানিক আৰু কাল্পনিক”ত এই কথাৰ আৰু ব্যাখ্যা কৰি কৈছে, “সকলো সমাজ ব্যৱস্থাবে ভেঁটি হ’ল উৎপাদন আৰু উৎপাদিত বস্তুবোৰৰ বিনিময় ব্যৱস্থা। এই মূল কথাটোৰ পৰাই ইতিহাসৰ বস্তুবাদী উপলব্ধি আৰম্ভ হৈছে। এতিয়ালৈকে ইতিহাসত যিবোৰ সমাজ ব্যৱস্থাৰ উদ্ভৱ হৈছে, সেই আটাইবোৰ সমাজ ব্যৱস্থাতে সমাজত কি উৎপাদিত হৈছে, কি ধৰণে উৎপাদিত হৈছে আৰু কিদৰে বিনিময় হৈছে, এই কথাকেইটাই সমাজৰ সমগ্ৰ উৎপাদন ব্যৱস্থা আৰু সেই ব্যৱস্থাই সৃষ্টি কৰা শ্ৰেণী আৰু স্বাৰ্থবিলাক নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি আহিছে। এই নীতিৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হলে সকলো সামাজিক পৰিবৰ্ত্তন আৰু ৰাজনৈতিক বিপ্লৱ নিৰ্দ্ধাৰক কাৰণবিলাক মানুহৰ মনত—মানুহৰ সত্য আৰু গ্ৰাম সন্ধান প্ৰচেষ্টাত—বিচাৰিলে পোৱা নাযাব। এইবোৰ বিচাৰিব লাগিব সমাজৰ উৎপাদন আৰু বিনিময়ৰ পদ্ধতিবিলাকত—অৰ্থাৎ দৰ্শনত বিচাৰিলে নহব, বিচাৰিব লাগিব সেই যুগটোৰ অৰ্থনীতিত হে। সমাজৰ প্ৰচলিত বীতি-নীতি, আইন আদিক অগ্ৰায় বুলি ভাবিব ধৰা, সমাজত ভালকাম কৰিব গলেই নিৰ্ধ্যাতন ভূগিব লগীয়া হয় বুলি ভাবিব ধৰা ইত্যাদি চিন্তাধাৰাবোৰৰ ক্ৰমবৃদ্ধিয়ে এইটোকে

বুজায় যে সমাজৰ উৎপাদন আৰু বিনিময়ৰ পদ্ধতিবোৰত পৰিবৰ্তনে দেখা দিছে; আৰু সেইবোৰৰ পৰিবৰ্তনৰ লগে লগে আমাৰ অৰ্থনীতিক কেন্দ্ৰ কৰি গঢ়ি উঠা সমগ্ৰ সমাজব্যৱস্থাটোৱেই খাপ নোখোৱা হৈ পৰিছে।”

সেই একে প্ৰবন্ধতে ফ্ৰেডাৰিক এঙ্গেলছে পুঁজিবাদী সমাজৰ অভ্যুদয় কেনেকৈ হ'ল আৰু এই সমাজত উৎপাদিকা শক্তিসমূহ আৰু উৎপাদন সম্পৰ্কসমূহৰ মাজত কি ধৰণৰ অসঙ্গতিয়ে দেখা দিছে, আৰু উৎপাদন সম্পৰ্কসমূহৰ কি ধৰণৰ পৰিবৰ্তনৰ প্ৰয়োজন হৈ পৰিছে এই সকলো কথা বিশদভাবে আলোচনা কৰি শেষত কৈছে “ইতিমধ্যেই বুৰ্জোৱা সমাজত প্ৰতিষ্ঠিত সম্পৰ্কবোৰৰ গাঠনিক মাজত এই বিকশিত উৎপাদিকাশক্তিসমূহক ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰা হৈ আহিছে। উৎপাদিকা শক্তিবোৰৰ আৰু উৎপাদন পদ্ধতিৰ মাজত দেখা দিয়া এই সংঘৰ্ষবোৰৰ উৎপত্তি মানুহৰ মগজুত হোৱা নাই, মানুহৰ পাপপুণ্যৰ বিচাৰৰ পৰা হোৱা নাই। এইবোৰৰ অস্তিত্ব আমাৰ চিন্তাজগতৰ পৰা সম্পূৰ্ণ স্বতন্ত্ৰ আৰু বাস্তবত বৰ্তমান। যিবোৰ মানুহে এই উৎপাদিকা শক্তিবোৰৰ বিকাশ সাধন কৰিছে আনকি সেইবোৰৰ ইচ্ছা অনিচ্ছাৰ ওপৰত এই সংঘৰ্ষবোৰ নিৰ্ভৰশীল নহয়। মানুহৰ মনত বিশেষকৈ এই সমাজব্যৱস্থাত আটাইতকৈ অধিক পৰিমাণে নিপিড়ন ভোগ কৰিব লগীয়া হোৱা শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ মনত, উৎপাদিকাশক্তি আৰু উৎপাদন সম্পৰ্কসমূহৰ মাজৰ এই বাস্তবসংঘৰ্ষবোৰৰ প্ৰতিফলনেই হ'ল আধুনিক সমাজতত্ত্ববাদৰ তত্ত্ব।”

সমাজৰ উৎপাদিকাশক্তি আৰু উৎপাদন সম্পৰ্কবোৰৰ মাজত দেখা দিয়া অসঙ্গতি, ক্ৰমবৰ্ধমান সংঘৰ্ষ আৰু সেইবোৰে সৃষ্টিকৰা সমস্যাবোৰৰ সমাধানৰ পথৰ বিষয়ে বিশদভাবে আলোচনা কৰি উক্ত প্ৰবন্ধতে ফ্ৰেডাৰিক এঙ্গেলছে কৈছে,—“সৰ্কহাৰা শ্ৰেণীয়ে ৰাষ্ট্ৰীয় ক্ষমতা অধিকাৰ কৰি লব আৰু এই ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰি সামাজিক উৎপাদনৰ সজুলী সমূহ বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ হাতৰ পৰা কাঢ়ি আনি ৰাজহুৱা সম্পত্তিত পৰিণত কৰিব। উৎপাদনৰ সজুলিসমূহক ইমানদিনে সৰ্কহাৰা শ্ৰেণীৰ মূৰৰ ওপৰত বোজা হৈ থকা পুঁজিৰ পৰা মুক্ত কৰি সমাজৰ অধীনলৈ আনিব আৰু সম্পূৰ্ণ মুক্ত ভাবে বিকাশ লাভ কৰাৰ পথ কৰি দিব। তেতিয়া এটা পৰিকল্পিত আচনিৰ মাজেদি সামাজিক উৎপাদন চলাই যোৱাটো সম্ভৱপৰ হব।”

মাক্সবাদে ইতিহাসক এই বাস্তৱ দৃষ্টিভঙ্গিৰে বিশ্লেষণ কৰি দেখুৱাই দিছে যে একধৰণৰ সমাজ ব্যৱস্থাৰ পৰা অন্য এটা উন্নত সমাজ ব্যৱস্থা সদায় সমাজ বিপ্লৱৰ মাজদিয়ে আহিছে আৰু সেই সমাজ বিপ্লৱ ঘটিছে সমাজত উৎপাদন ব্যৱস্থাই সৃষ্টি কৰা বিভিন্ন শ্ৰেণীবোৰৰ পৰস্পৰ বিৰোধী স্বার্থবোৰৰ সংঘাতৰ মাজেদি অৰ্থাৎ শ্ৰেণী সংগ্ৰামৰ মাজেদি।

আমাৰ ভাৰতত বৰ্ত্তমানে আমাৰ সম্মুখত দেখা দিয়া সমস্যাসমূহৰ; আৰু সেই সমস্যাসমূহ সমাধান কৰাৰ উদ্দেশ্যে সৃষ্টি হোৱা বিভিন্ন দাৰ্শনিক, অৰ্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক তত্ত্ববোৰৰ বিচাৰ কৰোঁতে আমি মাক্সবাদৰ এই মৌলিক নীতি অনুসৰণ কৰিয়ে আগবাঢ়িব লাগিব।

আমাৰ সমাজ ব্যৱস্থাত আমি কি উৎপাদন কৰিছো, কিদৰে উৎপাদন কৰিছো, আমাৰ মাজত উৎপাদিত বস্তুসমূহ কি দৰে বিনিময় আৰু বিতৰণ কৰিছো সেইবোৰ তন্ন তন্নকৈ বিচাৰ কৰিব লাগিব। আমাৰ উৎপাদিকা শক্তিসমূহৰ বিকাশৰ স্তৰ, সেই স্তৰত কি ধৰণৰ উৎপাদন সম্পৰ্ক প্ৰচলিত আছে, এই সম্পৰ্কসমূহৰ লগত উৎপাদিকা শক্তিসমূহৰ কি ধৰণৰ বিসঙ্গতি দেখা দিছে; আৰু কি ধৰণৰ উৎপাদন সম্পৰ্কৰ প্ৰয়োজন হৈছে এইবোৰ বিচাৰ কৰি উলিয়াব লাগিব। সমাজ বিকাশৰ নিয়মবোৰ অতি মনোযোগেৰে অধ্যয়ন কৰি, সেইবোৰৰ প্ৰবণতা বিচাৰি উলিয়াব লাগিব। প্ৰচলিত উৎপাদন সম্পৰ্ক বোৰত কোন শ্ৰেণীৰ কি ধৰণৰ স্বার্থ আছে, কোনবোৰ শ্ৰেণীয়ে প্ৰচলিত উৎপাদন সম্পৰ্কবোৰ জীয়াই ৰাখিব বিচাৰে, কোনবোৰ শ্ৰেণীৰ লগত কোনবোৰ শ্ৰেণীৰ কি ধৰণৰ সংঘাত আছে এই আটাইবোৰকে আমি বিচাৰ কৰিব লাগিব।

আমাৰ সমস্যাত মাক্স-লেনিনবাদৰ প্ৰয়োগ কৰাৰ অৰ্থই হ'ল আমি সমস্ত-বোৰৰ উৎপত্তিৰ কাৰণ বিচাৰ কৰা, সমাজৰ উৎপাদিকা শক্তিসমূহৰ লগত উৎপাদন সম্পৰ্কবোৰৰ কি ধৰণৰ অসঙ্গতি ঘটিছে সেইটো বিচাৰি সেই সঙ্গতি ঘূৰাই অনাৰ কাৰণে কি ধৰণৰ উৎপাদন সম্পৰ্ক প্ৰয়োজন হৈছে সেইটো বুজিলোৱা আৰু সেই কামটো যিবোৰ শ্ৰেণীয়ে কৰিব পাৰে সেই শ্ৰেণীবোৰক সেই লক্ষ্যত শিক্ষিত কৰা আৰু সংগঠিত কৰা। সমাজৰ সকলো শ্ৰেণীৰ মানুহে একেলগে বহি, “আমাৰ কাৰণে কি ধৰণৰ সমাজ ব্যৱস্থা ভাল হব তাৰ বিচাৰ কৰি ভাল ভাল তত্ত্ববিলাকৰ আলোচনা কৰি সৰ্বোৎকৃষ্ট পন্থা সকলোৱে গ্ৰহণ কৰাৰ”

বাবে প্রচেষ্টা চলালে মাক্স-লেনিনবাদের প্রয়োগ নহয়। আমাৰ সমাজত প্ৰচলিত উৎপাদন সম্পৰ্কবোৰক কেন্দ্ৰ কৰি বহু ধৰণৰ শ্ৰেণীৰ সৃষ্টি হৈছে আৰু এই শ্ৰেণী-বোৰৰ পৰস্পৰ বিৰোধী স্বার্থ আছে। সেয়ে শ্ৰেণীবোৰৰ মাজত বিভিন্ন পৰ্যায়ত বিভিন্ন ধৰণে শ্ৰেণী সংগ্ৰাম চলি আছে। এইবোৰ হ'ল বাস্তৱ সত্য। এইবোৰ আমি ভাল পালেও আছে, বেয়া পালেও আছে। এইবোৰ আমাৰ ইচ্ছামতে গঢ়ি উঠা নাই আৰু আমি ইচ্ছা কৰিলেই নোহোৱা কৰিব নোৱাৰো। এইবোৰক অস্বীকাৰ কৰি অকল মহা মহা পণ্ডিতসকলৰ কল্পনাপ্ৰসূত মহা মহা তত্ত্ববোৰে মানব সমাজত কোনো যুগতে, কোনো কালতে কোনো সমস্যাৰ সমাধান কৰিব পৰা নাই আৰু আমাৰ দেশতো নোৱাৰে।

আমাৰ সমাজৰ এই বাস্তৱ সত্যবোৰক কোনো গুৰুত্ব নিদিয়াতকৈ অকল কিছুমান কল্পনা-প্ৰসূত তত্ত্ব ব্যৱহাৰ কৰি আৰু অগ্ৰাণ্য দেশৰ অভিজ্ঞতা কিছুমানক যান্ত্ৰিক ভাবে প্ৰয়োগ কৰিবৰ চেষ্টা কৰি আমাৰ চৰকাৰে প্ৰয়োগ কৰা পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনা, ঔद्यোগিক নীতি, নিবনুৱা সমস্যা সমাধানৰ প্ৰচেষ্টা আদিৰ শোচনীয় ব্যৰ্থতা আমি দেখি আছে। প্ৰত্যেকটো পৰিকল্পনা আৰু প্ৰত্যেকখন আঁচনিয়ে আমাৰ সমস্যাসমূহ আৰু বেচি তীব্ৰতৰ কৰিহে আনিছে।

সমাজত চলি থকা শ্ৰেণী বিৰোধবোৰক অনুধাবন কৰা, শ্ৰেণী সংগ্ৰামবোৰক তীব্ৰতৰ কৰা আৰু মূললক্ষ্যৰ পিনে আগবঢ়াই নিয়াটোৱেই হ'ল মাক্স-লেনিনবাদৰ প্ৰয়োগ। এই প্ৰসঙ্গত ফ্ৰেদাৰিক এঙ্গেলছৰ আৰু এৰাৰ কথাৰ উদ্ধৃতি দিয়াটো উচিত হব।

“মানব সমাজত কামকৰি থকা শক্তিসমূহেও প্ৰাকৃতিক শক্তিবোৰৰ দৰেই কাম কৰি থাকে। আমি সেইবোৰক বুজিব নোৱাৰালৈকে আৰু ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰালৈকে সেইবোৰে অন্ধ ভাবে, উন্মত্তভাবে আৰু ধ্বংসমূলক ভাবে কাম কৰি থাকে। কিন্তু আমি যেতিয়া বুজি পাওঁ সেইবোৰে কি ধৰণে কাম কৰে; সেইবোৰৰ প্ৰবণতা কি, তেতিয়া সেইবোৰক ক্ৰমে ক্ৰমে আমি বশ কৰিব পাৰোঁ আৰু সেইবোৰক আমাৰ উদ্দেশ্য সাধনত আমাৰ ইচ্ছামতে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰোঁ। বৰ্তমান সমাজৰ অত্যন্ত শক্তিশালী উৎপাদিকা শক্তিসমূহৰ ক্ষেত্ৰতো সেই একে কথা। যেতিয়ালৈকে আমি এই উৎপাদিকা শক্তিসমূহৰ চৰিত্ৰ আৰু শক্তিৰ বিষয়ে বুজিব নোৱাৰো, তেতিয়ালৈকে পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাই এইবোৰক আমাৰ দ্বাৰাই চালিত

কৰিও আমাৰ বিৰুদ্ধে ব্যৱহাৰ কৰি থাকে আৰু আমাৰ ওপৰত আধিপত্য বিস্তাৰ কৰি থাকে। কিন্তু উৎপাদনকাৰীসকলে এৰাৰ তাৰ চৰিত্ৰসমূহ বুজি উঠিব পাৰিলে, তেওঁলোকে সেইবোৰক নিজৰ অত্যন্ত অল্পগত ভ্ৰাতৃ পৰিণত কৰিব পাৰিব। মেঘৰ পৰা হোৱা বিজুলি আৰু মানুহে উৎপন্ন কৰা বিজুলিৰ মাজত এয়ে তফাৎ, পৰ্বতৰ দাবানল আৰু দিয়াচলাইৰ কাঠিৰ মাজত এয়ে তফাৎ।”

(মাক্স-এঙ্গেল গ্ৰন্থাৱলী, ১ম খণ্ড, ১৮৩ পৃঃ)

(ঘ) সাম্ৰাজ্যবাদ আৰু লেনিনবাদ :—

পুঁজিবাদ আৰম্ভ হোৱাৰ পিছত তাৰ নিজস্ব নিয়মানুসাৰেই তাৰ বিকাশ ঘটি থাকে আৰু বিকাশৰ সৰ্বোচ্চ স্তৰত গৈ পুঁজিবাদে সাম্ৰাজ্যবাদৰ ৰূপ লয়। পুঁজিবাদৰ এই সাম্ৰাজ্যবাদী স্তৰৰ লক্ষণসমূহ বিশদ ভাবে আলোচনা কৰি লেনিনে সাম্ৰাজ্যবাদৰ সূত্ৰ এনে ধৰণে দিছিল, “(১) উৎপাদন আৰু পুঁজিৰ অত্যন্ত বেচি কেন্দ্ৰীকৰণ হৈ একচেটিয়া পুঁজিৰ সৃষ্টি কৰিছে আৰু এই একচেটিয়া পুঁজিয়ে সমাজৰ আৰ্থিক জীৱনৰ নিৰ্দ্ধাৰক শক্তি হৈ পৰিছে, (২) শিল্প পুঁজি আৰু বেঙ্ক পুঁজি সংযুক্ত হৈ লগ্নীপুঁজি (finance capital) হৈছে আৰু মুঠিয়ে একচেটিয়া পুঁজিপতিৰ হাতত কেন্দ্ৰীভূত হৈ পৰিছে, (৩) পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাৰ প্ৰথম যুগত চলা পণ্যব্ৰব্য ৰপ্তানিৰ পৰিবৰ্ত্তে পুঁজি ৰপ্তানিৰ প্ৰাধান্য বাঢ়ি গৈছে, (৪) কেইটামান একচেটিয়া পুঁজিৰ আন্তৰ্জাতিক চক্ৰ গঠিত হৈ গোট্টেই পৃথিবীৰে আৰ্থিক বজাৰখন নিজৰ ভিতৰতে ভগাই লৈছে, (৫) বৃহৎ বৃহৎ পুঁজিবাদী ৰাষ্ট্ৰকেইখনে গোট্টেই পৃথিবীকে খণ্ড খণ্ডকৈ ভাগকৰি দখল কৰি লৈছে।”

পুঁজিবাদৰ সৰ্বোচ্চস্তৰ সাম্ৰাজ্যবাদঃ

লেনিন গ্ৰন্থাৱলী, ১ম খণ্ড, ৭০২ পৃঃ

সাম্ৰাজ্যবাদৰ যুগত উৎপাদিকা শক্তিসমূহৰ অভিনব বিকাশৰ কথা আলোচনা কৰি লেনিনে দেখুৱাই দিছিল যে উৎপাদিকা শক্তিসমূহৰ বিকাশ এনে এটা স্তৰ পাইছে যে য'ত সমস্ত উৎপাদনেই সামাজিক ৰূপ ধাৰণ কৰিছে আৰু এই স্তৰৰ লগত ব্যক্তিগত মালিকানাৰ সম্পৰ্ক মুঠেই খাপ নাখায়। এই বিসংগতিৰ ফলত উৎপাদনত অৰাজকতাৰ সৃষ্টি হৈছে—সমাজক লগা বস্তুৰ লগত উৎপন্ন হোৱা বস্তুৰ

কোনো মিল নাই। একচেটিয়া পুঁজিৰ অভ্যুদয়ৰ ফলত শোষণৰ মাত্ৰা অতি তীব্ৰ হোৱাৰ লগে লগে পুঁজি বিনিয়োগৰ মাত্ৰাও অতি ব্যাপক হৈ পৰাত একপিনে শিল্প সম্প্ৰসাৰণ অতি ব্যাপক হৈছে, আনপিনে তেনেকৈ শ্ৰমিকৰ সংখ্যাও বাঢ়িছে। অথচ শ্ৰমিকসকলক গ্ৰায্য প্ৰাপ্যৰ পৰা বঞ্চিত কৰি শোষণৰ হাৰ বঢ়াই যোৱাৰ ফলত সমাজত অধিক সংখ্যক মানুহৰে আয় ইমান কমি গৈছে যে পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাৰ অতি উন্নত বিৰাট বিৰাট কাৰখানাবোৰে উৎপন্ন কৰা সমস্ত পণ্য কিনিবলৈ মানুহৰ প্ৰয়োজন থাকিলেও হাতত ধন নাই। ফলত বস্ত্ৰ উৎপন্ন হয়, কিন্তু মানুহে কিনিব নোৱাৰে। একপিনে প্ৰাচুৰ্য্য আৰু আন পিনে দৰিদ্ৰতা। পুঁজিবাদী উৎপাদন ব্যৱস্থাৰ এই অসঙ্গতি আৰু তাৰ ফলত হোৱা উৎপাদনৰ সৰুটৰ লক্ষণ কাৰ্লমাৰ্ক্স আৰু এঙ্গেলছে পুঁজিবাদ আৰম্ভ হোৱাৰ অলপদিন পিচতেই লক্ষ্য কৰিছিল আৰু তাৰে ভিত্তিতেই সমাজতন্দ্ৰবাদৰ তত্ত্বৰ জন্ম হৈছিল। কিন্তু সমাজবাদক এই অসঙ্গতি আৰু তাৰ ফলত হোৱা সংকটৰ তীব্ৰতা ইমান বাঢ়ি গ'ল যে পুঁজিবাদী সমাজ ব্যৱস্থাৰ “মৃত্যুমুখী” বুলি লেনিনে অভিহিত কৰিলে।

লেনিনে বিশ্লেষণ কৰি দেখুৱাই দিলে যে সাম্ৰাজ্যবাদক তাৰ অন্তৰ্গীৰ্ণিত তিনিটা মূল বিৰোধে মৃত্যুৰ মুখলৈ ঠেলি নি আছে। সেই বিৰোধ কেইটা হ'ল—(১) প্ৰত্যেকখন পুঁজিবাদী দেশত পুঁজিপতি শ্ৰেণীৰ সংগ্ৰাম, (২) সাম্ৰাজ্যবাদী দেশ কেইখনৰ পৰস্পৰৰ মাজত বজাৰ দখলৰ কাৰণে চলা আৰ্থিক সংগ্ৰাম আৰু তাৰ ফলত হোৱা সাম্ৰাজ্যবাদী যুদ্ধ বিলাক আৰু (৩) সাম্ৰাজ্যবাদী দেশ কেইখনেই গোটেই পৃথিবীখন দখল কৰি পৰাধীন কৰি পোলোৱাৰ পৰিণতিত পৰাধীন হৈ পৰা দেশবিলাকৰ সমূহ জনসাধাৰণৰ সাম্ৰাজ্যবাদৰ বিৰুদ্ধে মুক্তিৰ সংগ্ৰাম।

লেনিনে ব্যাখ্যা কৰি দেখুৱাই দিলে যে সাম্ৰাজ্যবাদে এটা বিশ্বজোৰা সমাজ ব্যৱস্থা গঢ়ি তুলিছে আৰু গোটেই মানব জাতিকে এডাল শোষণৰ শিকলিৰে মেৰাই ধৰিছে। এই শিকলিডাল চিঙিবলৈ হলে গোটেই বিশ্বৰ সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী শক্তিবোৰক একত্ৰিত কৰি প্ৰয়োগ কৰিব লাগিব, আৰু শিকলিডালৰ দুৰ্বল স্থানবোৰ বিচাৰি বিচাৰি সেইবোৰত আঘাত কৰিব লাগিব। সাম্ৰাজ্যবাদ পুঁজিবাদৰ শেষস্তৰ—এইটো হ'ল সৰ্বহাৰা বিপ্লৱৰ যুগ, পুঁজিবাদৰ পতনৰ যুগ আৰু সমাজতন্দ্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ যুগ। এই যুগৰ সমাজজীৱনত সৰ্বহাৰা শ্ৰেণীয়ে আধিপত্য কৰিব; বুৰ্জোৱাশ্ৰেণীৰ আধিপত্যৰ ম্যাদ শেষ হৈ গৈছে।

মার্ক্স আৰু এঙ্গেলছে সমাজ বিকাশৰ নিয়মসমূহ আৰু পুঁজিবাদৰ বিশেষ নিয়মসমূহ আবিষ্কাৰ কৰিছিল। তেতিয়াও পুঁজিবাদৰ বিকাশৰ পথ বন্ধ হোৱা নাছিল—মাত্ৰ লক্ষণবোৰ ফুটি ওলাইছিল। লেনিনৰ যুগত পুঁজিবাদৰ বিকাশৰ সৰ্ব্বোচ্চ স্তৰ পাৰ হৈ গৈছে আৰু সৰ্বহাৰা বিপ্লৱৰ যোগ আৰম্ভ হৈছে। সৰ্বহাৰা বিপ্লৱৰ সকলো খুঁটিনাটি বিষয়কে লেনিনে অধ্যয়ন কৰি সৰ্বহাৰা বিপ্লৱৰ নেতৃত্ব দিব পৰাকৈ উপযোগী শ্ৰমিকশ্ৰেণীৰ বিপ্লৱী ৰাজনৈতিক দল কমিউনিষ্ট পাৰ্টি গঠনৰ নীতিসমূহ ঠিক কৰিলে, সেইদৰে পাৰ্টি গঠন কৰিলে আৰু সেই সময়ত সাম্ৰাজ্যবাদৰ শিকলিৰ দুৰ্বলতাম্ স্থানটো বিচাৰি উলিয়াই সেই স্থান ৰুচিয়াত সৰ্বহাৰা শ্ৰেণীৰ সম্ভৱপৰ সৰ্ব্বোচ্চ শক্তি প্ৰয়োগ কৰিলে। ইয়াৰ ফলতে বিশ্বত প্ৰথম সৰ্বহাৰা বিপ্লৱ সংঘটিত হ'ল আৰু সফল হ'ল। সাম্ৰাজ্যবাদৰ মৃত্যুক স্বাভাৱিত কৰাৰ কাৰণে আৰু এটা বিৰোধৰ সৃষ্টি হ'ল। সমাজতাত্ত্বিক শিবিৰ আৰু সাম্ৰাজ্যবাদী শিবিৰৰ বিৰোধ।

সৰ্বহাৰা শ্ৰেণীয়ে বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ হাতৰ পৰা ৰাষ্ট্ৰীয় ক্ষমতা কাঢ়ি আনি নতুন ধৰণৰ সৰ্বহাৰাৰ ৰাষ্ট্ৰ যাক মার্ক্স-লেনিনবাদত সৰ্বহাৰাৰ একনায়কত্ব বুলি নামাকৰণ কৰা হৈছে, সেই ৰাষ্ট্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰিলে আৰু সেই ৰাষ্ট্ৰৰ সাহায্যত পৃথিবীৰ মুঠ স্থলভাগৰ ৫ অংশত সমাজতাত্ত্বিক ব্যৱস্থা গঢ়ি তুলিলে।

লেনিনবাদৰ সূত্ৰ দিওঁতে লেনিনৰ অগ্ৰতম সহকৰ্মী ষ্টেলিনে এইদৰে কৈছে “লেনিনবাদ হ'ল সাম্ৰাজ্যবাদ আৰু সৰ্বহাৰাৰ বিপ্লৱৰ যুগৰ মার্ক্সবাদ। সাধাৰণভাবে লেনিনবাদ হল সৰ্বহাৰাৰ বিপ্লৱৰ তত্ত্ব আৰু কৌশল আৰু বিশেষভাবে সৰ্বহাৰাৰ একনায়কত্বৰ তত্ত্ব আৰু কৌশল।”

(ষ্টেলিন : লেনিনবাদৰ ভেটি—পৃ: ১৪)

সাম্ৰাজ্যবাদৰ যুগত সকলো গণতাত্ত্বিক আন্দোলনেই গতিপথত সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী আন্দোলনৰ ৰূপ লবলৈ বাধ্য হৈ পৰে। কাৰণ সাম্ৰাজ্যবাদে মানব সমাজৰ সকলো প্ৰতিক্ৰিয়াশীল শক্তিকে আশ্ৰয় কৰি বাচি থকাৰ চেষ্টা কৰে! সাম্ৰাজ্যবাদৰ যুগত, সাম্ৰাজ্যবাদ মানবসমাজৰ সকলো প্ৰকাৰৰ প্ৰগতিমূলক ধ্যানধাৰণা আৰু প্ৰয়াসৰ বিৰুদ্ধে থিয় দিবলৈ বাধ্য হৈ পৰে।

এই প্ৰসঙ্গত লেনিনে কৈছিল, “জাতিবোৰৰ আত্মনিয়ন্ত্ৰণৰ অধিকাৰকে

ধৰি যি কোনো ধৰণৰ গণতান্ত্ৰিক আন্দোলনেই এটা স্বতন্ত্ৰ আৰু সম্পূৰ্ণ আন্দোলন হ'ব নোৱাৰে—প্ৰত্যেকটো আন্দোলনে সমগ্ৰ বিশ্বৰ গণতান্ত্ৰিক (বৰ্তমান যুগত সমাজতান্ত্ৰিক আন্দোলনৰ) এটা সামান্য অংশহে মাথোন। কোনো এটা বিশেষ ক্ষেত্ৰত কিবা এটা গণতান্ত্ৰিক দাবীৰ আন্দোলনৰ লক্ষ্য এই বিশ্ব সমাজতান্ত্ৰিক আন্দোলনৰ লক্ষ্যৰ পৰিপন্থী হৈ পৰিব পাৰে, আৰু তেনেক্ষেত্ৰত আমি সেই আন্দোলনক বৰ্জন কৰিব লাগিব।”

লেণিন গ্ৰন্থাৱলী : ১ম খণ্ড—২৫৭—২৫৮ পৃঃ,

লেণিনবাদৰ ভেঁটি—৬২ পৃঃ)

সাম্ৰাজ্যবাদৰ যুগত উপনিবেশবোৰৰ সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী মুক্তি সংগ্ৰামক লেনিনে সম্পূৰ্ণভাবেই বিশ্বসমাজতান্ত্ৰিক আন্দোলনৰ অংশ বুলি গণ্য কৰিছিল। সাম্ৰাজ্যবাদী শিকলিৰ দুৰ্বল স্থান নিৰ্ণয় কৰোঁতে লেনিনে এনেবোৰ ঠাইকে ধৰিছিল য'ত উপনিবেশীয় জনসাধাৰণৰ সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী আন্দোলন, নিজ দেশত সৰ্বহাৰা শ্ৰেণীৰ সমাজতন্ত্ৰৰ আন্দোলন আৰু সাম্ৰাজ্যবাদী শক্তিবোৰৰ মাজৰ পাৰস্পৰিক বিৰোধ আটাইকেইটা তীব্ৰতম হৈ পৰিছিল। লেনিনে স্পৰ্শভাৱে কৈছিল যে উপনিবেশবোৰৰ মুক্তি সংগ্ৰাম আৰু সাম্ৰাজ্যবাদী দেশবোৰত সৰ্বহাৰা শ্ৰেণীৰ সমাজতান্ত্ৰিক বিপ্লৱ দুয়োটাই পৰিপূৰক ভাবে পৰস্পৰক সহায় কৰিব।

লেণিনৰ যুগৰ আৰম্ভণিৰ পৰা আজিলৈ প্ৰায় ৭০ বছৰ কাল অতি-বাহিত হ'ল। এইকালছোৱাত প্ৰথমতে অক্টোবৰৰ বিপ্লৱ আৰু তাৰ পিছত বিভিন্ন দেশত হোৱা বিভিন্ন বিপ্লৱৰ মাজেদি পৃথিৱীৰ প্ৰায় এক তৃতীয়াংশ ঠাইৰ বিভিন্নদেশত সৰ্বহাৰা শ্ৰেণীৰ ৰাষ্ট্ৰ প্ৰতিষ্ঠা হৈছে আৰু সেই ৰাষ্ট্ৰবোৰে সমাজতান্ত্ৰিক সমাজ প্ৰতিষ্ঠা কৰি বিশ্বত পুঁজিবাদৰ একছত্ৰী অধিকাৰ নোহোৱা কৰিছে। এতিয়া আৰু সাম্ৰাজ্যবাদী শক্তিবোৰে গোটেই পৃথিৱী ভগাই ল'ব পৰা নাই—মাত্ৰ ঠু অংশৰ ভিতৰত সিহঁতৰ ভাগ বাতোৱাৰা সীমাবদ্ধ কৰিবলগীয়া হৈছে। সমাজতন্ত্ৰ এতিয়া আৰু এখন মনোমোহা সমাজৰ কাল্পনিক চিত্ৰ হৈ থকা নাই। সমাজতন্ত্ৰৰ বাস্তৱ অস্তিত্বৰ বাবে মৃত্যুমুখী পুঁজিবাদৰ বহু ঠাইত ছিঁড় বোৱা শিকলিডালেৰে বান্ধি থোৱা পৃথিৱীৰ বাকী ঠু অংশতো নতুন পৃথিৱী

কমবেচি পৰিমাণে জনসাধাৰণে সমাজতন্ত্ৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ সংগ্ৰামত লিপ্ত হৈ পৰিছে। নিজ স্বাৰ্থত পুঁজিবাদক জীয়াই ৰাখিব বিচৰা বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীয়েও বহুদেশত সমাজতন্ত্ৰৰ ওপৰি এখনেৰে পুঁজিবাদৰ মুখখন ঢাকি লৈছে। এই যুগটোৰ ভিতৰত পৃথিৱীত বহুতো সাম্ৰাজ্যবাদী শক্তিৰ পতন হ'ল। সাম্ৰাজ্যবাদৰ কবলৰ পৰা পৃথিৱীৰ ঠু অংশ সম্পূৰ্ণৰূপে মুক্ত হ'ল; সাম্ৰাজ্যবাদী শক্তিবোৰে ভগাই লোৱা উপনিবেশবোৰৰ প্ৰায় ভাগেই অন্ততঃ ৰাজনৈতিক স্বাধীনতা পালে, আৰু সাম্ৰাজ্যবাদৰ শক্তি লেখত লবলগীয়া ধৰণে হ্ৰাস পালে। বিশ্বত এটা শক্তিশালী সমাজতান্ত্ৰিক শিবিৰৰ প্ৰতিষ্ঠা হ'ল, আৰু এই শিবিৰেই আজি বিশ্বৰ ৰাজনীতিত আৰু অৰ্থনীতিত নিৰ্দ্ধাৰক শক্তিৰ ভূমিকাত অৰতীৰ্ণ হৈছে।

যদিও সমাজতান্ত্ৰিক শিবিৰৰ ভিতৰতে বিশ্বৰ বাকী ঠু অংশক সাম্ৰাজ্যবাদৰ শিকলিৰ পৰা মুক্ত কৰি সাম্ৰাজ্যবাদৰ শেষ সমাধি ৰচনা কৰাৰ পথ আৰু কোঁশল সম্পৰ্কে তীব্ৰ মতানৈক্যই দেখা দিছে, মৃত্যুমুখী সাম্ৰাজ্যবাদৰ স্বাস্থ্যৰ উন্নতি হ'বৰ কোনো বাস্তৱ কাৰণ থাকিব নোৱাৰে। সাম্ৰাজ্যবাদৰ আৰ্থিক আৰু ৰাজনৈতিক স্বাস্থ্যৰ দিনকদিনে অৱনতি ঘটিয়ে আছে। সাম্প্ৰতিক দেখা দিয়া 'ডলাৰ'ৰ সংকট, চীন ভ্ৰমণ কৰিবলৈ নিকছনৰ অহেতুক আগ্ৰহ, ভিয়েটনামৰ যুদ্ধত মাৰ্কিন সাম্ৰাজ্যবাদৰ শোচনীয় পৰাজয়—এই আটাইবোৰে সাম্ৰাজ্যবাদৰ স্বাস্থ্যৰ দ্ৰুত অৱনতিকৈ বুজায়। সাম্ৰাজ্যবাদে দখল কৰি থকা উপনিবেশবোৰক ৰাজনৈতিক স্বাধীনতা দি নতুন কোঁশলেৰে শোষণ চলাই থকাৰ কাৰণে নব্য উপনিবেশৰ সৃষ্টি কৰাৰ প্ৰয়াস কৰিবলৈ বাধ্য হৈছে।

(ঙ) সাম্ৰাজ্যবাদৰ যুগত ভাৰত :

সাম্ৰাজ্যবাদী শক্তিবোৰে যেতিয়া পৃথিৱীখন ভগাই ললে তেতিয়া ভাৰতবৰ্ষ বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ উপনিবেশত পাৰিণত হ'ল। বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদে ভাৰতবৰ্ষ দখল কৰা সময়ত ভাৰতত সামন্তবাদী সমাজব্যৱস্থা চলি আছিল। পুঁজিবাদৰ সূচনা হোৱা নাছিল। বৃটিছে ভাৰতবৰ্ষ দখল কৰাৰ উদ্দেশ্য আছিল ভাৰতত বৃটিছ পুঁজিপতি-সকলৰ পণ্য বিক্ৰি কৰাৰ বজাৰ সৃষ্টিকৰা, আৰু পৰবৰ্তী যুগত বৃটিছ পুঁজিপতি-সকলৰ পুঁজি বিনিয়োগৰ ক্ষেত্ৰ প্ৰস্তুত কৰা। বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদে বলপ্ৰয়োগ কৰি ভাৰতবৰ্ষত ৰাজনৈতিক ক্ষমতা দখল কৰিছিল আৰু সেই ক্ষমতাপ্ৰয়োগ নতুন পৃথিৱী

কৰিয়ে বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ আৰ্থিক স্বাৰ্থবোৰ পূৰণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। গতিকে ভাৰতীয় সমাজ ব্যৱস্থাৰ কাৰণে সামন্তবাদৰ পৰা পুঁজিবাদলৈ উত্তৰণ কৰাৰ স্বাভাৱিক পথবোৰ বন্ধ হৈ গ'ল। ভাৰতীয় সমাজ ব্যৱস্থাক সামন্তবাদৰ স্তৰতে ৰাখিলে তাৰে ওপৰতে বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ পুঁজিবাদী লক্ষ্যবোৰ সাধনৰ চেষ্টা চলিল, আৰু সামন্তবাদী শক্তিবোৰক লোপ কৰাৰ পৰিবৰ্ত্তে সেই বোৰৰ লগত আপোছ কৰি বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদে পুঁজিবাদ জাপি দিব বিচাৰিলে। ভাৰতত উৎপাদন ব্যৱস্থাৰ সামন্তবাদী উৎপাদন সম্পৰ্কসমূহক সম্বন্ধে জীয়াই ৰখা হ'ল অৰ্থাৎ তাৰে ওপৰতে পুঁজিবাদী উৎপাদন পদ্ধতিৰে উৎপাদিত পণ্য দ্ৰব্যৰ বজাৰ এখনৰ সৃষ্টি কৰা হ'ল—আৰু তাৰ আত্মস্বয়িক বেহাবেপাৰ, যানবাহন, আদিৰ ব্যৱস্থা কৰা হ'ল আৰু দেশীয় সামন্তবাদক জীয়াই ৰাখিয়ে ভাৰতত পুঁজি বিনিয়োগৰ পৰিমাণ ক্ৰমে ক্ৰমে সম্প্ৰসাৰণ কৰি নিয়া হ'ল।

সাম্ৰাজ্যবাদৰ এই কুমতলববোৰৰ পৰিণামত অগ্ৰাণু উপনিবেশবোৰৰ দৰে ভাৰততো উৎপাদিকা শক্তিসমূহৰ সমন্বয়পযোগী ধৰণে বিকাশ লাভ নহ'ল, আৰ্থিকভাৱে ভাৰত এখন পশ্চাদপদ দেশৰ পৰ্যায়ত পৰিল। ভাৰতৰ সাংস্কৃতিক মান তললৈ নামি যাব ধৰিলে। বিশ্ব উন্নত দেশসমূহত লোপ হৈ যোৱা সামন্তবাদী সম্পৰ্কসমূহ ইয়াত পূৰ্ণোন্মুখে চলি থাকিল। অৰ্থাৎ তাৰ ওপৰতে স্বাভাৱিক পথত বাধাপ্ৰাপ্ত হৈ, বিকৃত ধৰণে পুঁজিবাদো গঢ়ি উঠিব ধৰিলে।

এইদৰে ভাৰতত বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ জন্ম হয় আৰু সেই শ্ৰেণীটোৱে অসংখ্য বাধা-বিঘিনি আতক্ৰম কৰি বিকৃত পথেৰে বাঢ়ি আহিব ধৰিলে। লগতে ইয়াত এটা শ্ৰমিক শ্ৰেণীবো উদ্ভৱ হ'ল আৰু সেই শ্ৰেণীটোৱে অভিমাত্ৰা নিৰ্ঘাটন, নিৰ্দীপ্ত আৰু শোষণৰ হেঁচাত পৰিত ক্ৰমে ক্ৰমে সংখ্যাত বাঢ়ি আহিব ধৰিলে। ভাৰতৰ কৃষিত সামন্তবাদী সম্পৰ্কসমূহ পুৰাত্ৰাই চলি থকা অৱস্থাতে পুঁজিবাদো লাহে লাহে অনুপ্ৰবেশ কৰিলে আৰু ফলত কৃষক সমাজৰ ওপৰত বিদেশী সাম্ৰাজ্যবাদ, সামন্তবাদ আৰু দেশীয় পুঁজিবাদ এই তিনিওটাৰে শোষণ আৰম্ভ হ'ল। ভাৰতৰ সমাজত সমগ্ৰ জনসাধাৰণৰে বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ লগত বিৰোধ আছিল—ভাৰতৰ শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদ আৰু দেশীয় পুঁজি-

পতি শ্ৰেণীৰ লগত বিৰোধ আছিল, দেশীয় পুঁজিপতি শ্ৰেণীৰ আৰু কৃষক সমাজৰ সামন্তবাদৰ লগত বিৰোধ আছিল। এইদৰে সাম্ৰাজ্যবাদ, সামন্তবাদ আৰু জাতীয় পুঁজিবাদ এই তিনিধৰণৰ উৎপাদন সম্পৰ্কই সমাজত বহুধৰণৰ শ্ৰেণীৰ সৃষ্টি কৰিলে, শ্ৰেণীবোৰৰ মাজত বহুধৰণৰ দন্দৰো সৃষ্টি কৰিলে, আৰু গোটেই সমাজতে বহু ধৰণৰ সমস্যাৰো সৃষ্টি কৰিলে।

পুঁজিবাদৰ সৰ্বোচ্চ স্তৰ সাম্ৰাজ্যবাদৰ সকলোবিলাক কুফলকে আমি ভাৰতৰ জনসাধাৰণে ভোগ কৰিবলগীয়াত পৰিলো। কিন্তু উদীয়মান পুঁজিবাদৰ স্কুল-বোৰৰ পৰা আমি সম্পূৰ্ণভাবে বঞ্চিত হৈ থাকি গলো। আমাৰ দেশত দৰিদ্ৰতা বাঢ়িল, সাংস্কৃতিক মান তললৈ নামিল, নিবনুৱা সমস্যাৰ উদ্ভৱ হ'ল, যুদ্ধৰ হাঁহাকাৰে দেখা দিলে, প্ৰশাসনীয় দুৰ্নীতি চলিবলৈ ধৰিলে, মানবীয় মূল্যবোধ হেৰাই গ'ল—আনকথাত আটাইবোৰ কুফলেই আমি পালো। কিন্তু আমাৰ দেশত সামন্তবাদী সম্পৰ্কবোৰ লোপ নহ'ল, আমাৰ দেশৰ উৎপাদিকা শক্তি সমূহ উন্নত নহ'ল, দেশত কলকাৰখানা গঢ়ি উঠিল—অৰ্থাৎ উৎপাদিকাৰণ নহ'ল। দেশৰ কৃষিত অতি পুৰণি পদ্ধতিবোৰেই চলি থাকিল; সমাজৰ ৰীতিনীতি, চিন্তাধাৰা, শিক্ষাদীক্ষা, কোনো ক্ষেত্ৰতেই যুগোপযোগী উন্নয়ন নহ'ল।

এই পটভূমিতেই ভাৰতৰ জাতীয় স্বাধীনতাৰ আন্দোলন আৰম্ভ হ'ল; বাঢ়িব ধৰিলে আৰু সমাপ্ত হ'ল। ভাৰতৰ জাতীয় স্বাধীনতাৰ আন্দোলন সম্পূৰ্ণৰূপে সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী আছিল। স্বাভাৱিকতেই ভাৰতৰ সন্যাজাত, বিকৃত স্বাস্থ্যসম্পন্ন বুৰ্জোৱা শ্ৰেণী এই আন্দোলনৰ নেতৃত্বত আছিল। বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ নিজৰ স্বাৰ্থৰ উন্নয়নৰ কাৰণে সাম্ৰাজ্যবাদৰ লগত বিৰোধী আছিল, আৰু ভাৰতৰ শ্ৰমিক, কৃষক, বুদ্ধিজীৱী সকলো শ্ৰেণীৰেই সাম্ৰাজ্যবাদৰ লগত বিৰোধ আছিল। সাধাৰণভাবে দেশপ্ৰেমৰ আবেগতে অধিক সংখ্যক ভাৰত-বাসীয়েই সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী জাতীয় স্বাধীনতাৰ আন্দোলনৰ সমৰ্থক আছিল। সামন্তবাদী সম্পৰ্কসমূহৰ লগত দেশৰ বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ আৰু শ্ৰমজীৱী জনসাধাৰণৰ বিৰোধ আছিল। গতিকে সামন্তবাদী স্বাৰ্থত লাভবান হৈ থকা দেশীয় বজা আৰু জমিদাৰ শ্ৰেণীয়ে তেওঁলোকৰ স্বাৰ্থৰ ভবিষ্যতৰ প্ৰতি সন্দেহান হৈ সাধাৰণভাবে জাতীয় স্বাধীনতাৰ আন্দোলনৰ বিৰুদ্ধে আছিল। বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদে ভাৰতবৰ্ষ

দখল কৰি লোৱাৰ পিছতেই কিছুদিনলৈ এই সামন্তবাদী ৰজা, মহাৰজাবোৰক কিছুমানে বৃষ্টিছ শাসনৰ বিৰোধিতা কৰিছিল যদিও ক্ৰমে ক্ৰমে তেওঁলোকে নিজৰ স্বার্থৰ প্ৰতি সচেতন হৈ উঠে আৰু সামন্তবাদক অকল বৃষ্টিছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ সাহায্যতহে বঁচাই ৰখাটো সম্ভৱপৰ বুলি উপলব্ধি কৰিব ধৰে আৰু বৃষ্টিছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ লগত সম্পূৰ্ণভাবে হাতমিলাই দিয়ে।

ভাৰতৰ বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীয়ে সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী আন্দোলনৰ নেতৃত্ব কৰি থকা অৱস্থাতে মহান অক্টোবৰ বিপ্লৱ সংঘটিত হয়, পৃথিবীৰ এক পঞ্চমাংশত বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ হাতৰ পৰা শ্ৰমিক শ্ৰেণীয়ে ৰাষ্ট্ৰস্বত্বতা কাঢ়ি লয় আৰু পুঁজিবাদী উৎপাদন সম্পৰ্কে বিলোপ কৰাৰ পথত অগ্ৰণৰ হয়। পৃথিবীৰ সকলো পুঁজিবাদী দেশতে বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ আৰু শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ মাজৰ দন্দ তীব্ৰতৰ হৈ উঠে আৰু মানবসমাজত থকা আন সকলোবোৰ শ্ৰেণী দ্বন্দই এই মূল শ্ৰেণীদ্বন্দৰ তুলনাত নিম্প্ৰভ হৈ যায়। সমূহ উপনিবেশ বোৰত সম্ভ্ৰান্ত বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী ভূমিকাত দুৰ্বলতাই দেখা দিয়ে।

ভাৰতৰ বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীয়েও লাহে লাহে সাম্ৰাজ্যবাদৰ লগত আপোছ কৰি কিছু কম সুবিধা আদায় কৰাৰ পথ গ্ৰহণ কৰে। সাম্ৰাজ্যবাদৰ লগত দৰদাম কৰাৰ সময়ত জনসাধাৰণক আন্দোলনৰ ওচৰ চপাই আনে। কিন্তু জনসাধাৰণে আগবাঢ়ি আহি সাম্ৰাজ্যবাদী শাসনক একেবাৰে শেষ কৰিব বিচৰা যেন দোঁখলে বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীয়ে আন্দোলন বন্ধ কৰি জনসাধাৰণক ছত্ৰভঙ্গ কৰি দিব বিচাৰে। ভাৰতৰ জাতীয় আন্দোলনত কংগ্ৰেছ নেতৃত্বৰ তথা বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ নেতৃত্বৰ এয়ে আচল মূল চৰিত্ৰ। বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ সাম্ৰাজ্যবাদৰ লগত দ্বন্দ আছিল যেহেতুকে শোষণৰ অধিকাংশই সাম্ৰাজ্যবাদে হস্তগত কৰিছিল আৰু ইয়াৰ ফলত বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ পুঁজিবুদ্ধিত বাধাৰ সৃষ্টি হৈছিল। শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ লগত আৰু ভাৰতৰ সমস্ত শ্ৰমজীৱী জনসাধাৰণৰ লগত বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ দ্বন্দ আছিল যেহেতু জনসাধাৰণে দেশী-বিদেশী সকলো শোষণৰে ওৰপেলাব বিচাৰিছিল—অৰ্থাৎ দেশীয় বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ পুঁজিবুদ্ধিৰ প্ৰচেষ্টাত সহযোগ কৰা দূৰৰ কথা, তেওঁলোকে সকলো পুঁজিকে লোপ কৰিবলৈ বিচাৰিছিল। এনে অৱস্থাত দেশী বুৰ্জোৱা শ্ৰেণী উভয়সংকটৰ সন্মুখীন হৈছিল, কাৰণ জনসাধাৰণক লগত আনিব নোৱাৰিলে সাম্ৰাজ্যবাদে বুৰ্জোৱা

শ্ৰেণীক ক্ৰম্ভেপেই নকৰিছিল। এইবোৰ অনুকূল আৰু প্ৰতিকূল শ্ৰেণীৰ মাজেদি ভাৰতৰ জাতীয় বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীয়ে স্বাধীনতাৰ আন্দোলন পৰিচালনা কৰিব লগা হৈছিল।

দ্বিতীয় মহাযুদ্ধই সাম্ৰাজ্যবাদৰ শক্তি আৰু বেচি হ্ৰাস কৰিলে আৰু সমাজতন্ত্ৰৰ জনপ্ৰিয়তা আৰু বেচি বৃদ্ধি কৰিলে। সাম্ৰাজ্যবাদৰ অতি হিংস্ৰ কেছিবাদী গোষ্ঠী সমূলক্ৰে ধ্বংস হ'ল, আৰু সেইসময়ৰ একমাত্ৰ সমাজতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰ সোভিয়েট ৰুচিয়াৰ খ্যাতি, মৰ্যাদা আৰু জনপ্ৰিয়তা অতিমাত্ৰা বৃদ্ধি পালে। ফলত যুদ্ধ শেষ হোৱাৰ লগে লগে পূব ইউৰোপৰ কেইবাখনো ৰাষ্ট্ৰত শ্ৰমিক শ্ৰেণীয়ে ৰাষ্ট্ৰস্বত্বতা পালে, আৰু সমাজতন্ত্ৰ ৰচনাৰ পথত খোজ দিলে। দ্বিতীয় মহাযুদ্ধত বা বিশ্বসাম্ৰাজ্যবাদৰ বিপৰ্যয়ৰ সুযোগ লৈ, আৰু পৃথিবীত সমাজতান্ত্ৰিক শক্তিবোৰৰ অভূতপূৰ্ব অগ্ৰগতিত অনুপ্ৰাণিত হৈ উপনিবেশবোৰত চলি থকা জাতীয় মুক্তিৰ আন্দোলনবোৰ দ্ৰুত গতিত আগবাঢ়ি আহিল। সাম্ৰাজ্যবাদী শক্তিবোৰ আতঙ্কিত হৈ পৰিল আৰু উপনিবেশবোৰৰ জাতীয় মুক্তি আন্দোলনৰ নেতৃত্ব কৰি থকা বুৰ্জোৱাক ৰাজনৈতিক শাসনৰ অধিকাৰ গটাই দি হলেও কোনোৰকমে অন্ততঃ অৰ্থনৈতিক বজাৰখন ৰক্ষা কৰাৰ কথা চিন্তা কৰিব ধৰিলে। মৌলিকভাবে এয়ে হ'ল নব্য উপনিবেশ উৎপাদনৰ পটভূমি। এই পৰিস্থিতিত যিবোৰ উপনিবেশৰ জাতীয় মুক্তিৰ আন্দোলনৰ নেতৃত্ব বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ হাতত আছিল সেইবোৰ উপনিবেশত সাম্ৰাজ্যবাদী শক্তিবোৰে কমবেচি পৰিমাণে স্বেচ্ছাই বা কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত জাতীয় মুক্তি আন্দোলনৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধমান শক্তি প্ৰতিৰোধ কৰিব নোৱাৰি বাধ্যত পৰি জাতীয় বুৰ্জোৱা সকলৰ লগত আপোছ কৰিলে আৰু জাতীয় স্বাধীনতা দি দিলে। বহুতবোৰ উপনিবেশ স্বাধীন হ'ল। বৃষ্টিছ সাম্ৰাজ্যবাদেও তেনে এটা পৰিস্থিতিত ভাৰতৰ বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ লগত আপোছ কৰি ভাৰত আৰু পাকিস্তান দুভাগ কৰি দুইদল জাতীয় বুৰ্জোৱাৰ হাতত ভাৰতবৰ্ষৰ ৰাজনৈতিক ক্ষমতা দি দিলে আৰু বিনিময়ত দুয়োদল বুৰ্জোৱাই নিজ নিজ দেশত বৃষ্টিছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ অৰ্থনৈতিক স্বাৰ্থবোৰ বিশ্বস্তভাৱে পহৰা দি থকাৰ নিশ্চয়তা দিলে। ভাৰতবৰ্ষ স্বাধীন হ'ল আৰু ভাৰত বৃহৎ বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ নেতৃত্বত ভাৰতৰ বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ আৰু সামন্তবাদী মাটিগৰি শ্ৰেণীৰ এখন জাতীয় চৰকাৰ প্ৰতিষ্ঠা হ'ল।

(চ) স্বাধীনতাৰ সমাজ ব্যৱস্থা আৰু সমস্ৰাবলী :—ভাৰতৰ বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীয়েই আছিল পৃথিৱীৰ উপনিবেশসমূহৰ বুৰ্জোৱাবোৰৰ ভিতৰত আটাইতকৈ উন্নত আৰু সংগঠিত। ভাৰতৰ বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ একঅংশ স্বাধীন হোৱাৰ আগতেই যথেষ্ট পৰিমাণৰ পুঁজিৰ মালিক হৈ একচেটিয়া কাৰবাৰ আৰম্ভ কৰিছিল। দ্বিতীয় মহাযুদ্ধৰ সময়ত এই অংশই বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ লগত নানা ধৰণৰ চুক্তি, যোঁথ কাৰবাৰ আদিৰ মাজেৰে তেওঁলোকৰ পুঁজি সম্প্ৰসাৰণ কৰিবলৈ সমৰ্থ হয়। স্বাধীনতাৰ পিছত বুৰ্জোৱা আৰু জমিদাৰ শ্ৰেণীৰ নেতা হিচাপে এই অংশটোৱেই ৰাষ্ট্ৰীয় ক্ষমতাবে মালিকানা পায় আৰু সেই ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰি ভাৰতত এখন শক্তিশালী উন্নত পুঁজিবাদী সমাজ গঢ়ি তোলা আৰু নিজৰ অৱস্থা আৰু বেচি টনকিয়াল কৰাৰ সপোনত বিভোৰ হৈ পৰে।

কিন্তু এই লোকসকলে যেতিয়া পুঁজিবাদ গঢ়াৰ সপোন ৰচনা কৰিছে তেতিয়া বিশ্ব পুঁজিবাদে আসন্ন মৃত্যুৰ যন্ত্ৰণাত চৰ্ফটাব ধৰিছে। ভাৰতত পুঁজিবাদৰ বিকাশৰ কাৰণে প্ৰয়োজনীয় মূলধন নাই; নতুন কলকাৰখানা গঢ়াৰ কাৰণে প্ৰযুক্তিগত সমলবোৰ নাই। সম্প্ৰসাৰিত পুঁজিবাদৰ উৎপন্ন পণ্য দ্ৰব্যবোৰ বিক্ৰী কৰাৰ কাৰণে নিজৰ দেশত বজাৰ নাই, অথচ বিদেশৰ বজাৰখন এনেয়ে সঙ্কুচিত হৈ এক তৃতীয়াংশ (সমাজতান্ত্ৰিক অংশটো) কমি গৈছে আৰু আগৰ শক্তিশালী সাম্ৰাজ্যবাদী শক্তিবোৰৰ লগত প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা কৰি সেই সঙ্কুচিত বিশ্ববজাৰত ঠাই কৰি লবৰো কোনো সম্ভাৱনা নাই।

এই পৰিস্থিতিত মূলধন লাগিলে বিদেশী পুঁজি বাজেয়াপ্ত কৰাত বাহিৰে আন পথ নাই। নিজৰ দেশৰ বজাৰখন সম্প্ৰসাৰিত কৰিব লাগিলে সমস্ত সামন্তবাদী সম্পৰ্ক উছালি পেলাই মৌলিকভাবে ভূমিসংস্কাৰ কৰি কৃষকৰ অৱস্থা মৌলিকভাবে উন্নত কৰাৰ বাহিৰে আন কোনো পথ নাই। ভাৰতত ঔ.ত্যাগী-কৰণ কৰিব লাগিলে এই দেশত নিয়োজিত হৈ থকা বিদেশী পুঁজি বাজেয়াপ্ত কৰি মূলধনৰ নাটনি আতৰাব লাগিব আৰু সমাজতান্ত্ৰিক দেশবোৰৰ লগত অত্যন্ত বন্ধুত্বপূৰ্ণ পৰিবেশ সৃষ্টি কৰি সেইবোৰৰ পৰা প্ৰযুক্তিগত সাহায্য লব লাগিব।

কিন্তু এই পথবোৰ গ্ৰহণ কৰাত কিছুমান সমস্যা আহে। যেনে বিদেশী নতুন পৃথিৱী

মূলধন ছেদ কৰিব লাগিব, ফলতঃ সমাজবাদৰ লগত খোলাখুলি সংঘাত হব, আৰু আমাৰ দেশীয় একচেটিয়া পুঁজিপতি সকলে বিদেশী একচেটিয়া পুঁজিৰ লগত সমঝোতা কৰি (Collaboration) যিবোৰ যোঁথ পুঁজিৰ আৰু যোঁথ কাৰবাৰৰ সৃষ্টি কৰিছে সেই সকলোবোৰেই বাজেয়াপ্ত কৰিব লাগিব। আমূল ভূমিসংস্কাৰ কৰিবলৈ হলে সামন্তবাদী শক্তিবোৰৰ লগত সম্পৰ্ক বিচ্ছিন্ন হৈ যাব আৰু মাটিগিৰি শ্ৰেণীটোৰ লগত খোলাখুলি সংঘৰ্ষ লাগিব। সমাজ-তান্ত্ৰিক শিবিৰৰ প্ৰযুক্তিগত সাহায্যৰ মাত্ৰা বঢ়াই নিয়া মানে বিদেশী সাম্ৰাজ্য-বাদৰ লগত সকলো সম্পৰ্ক বোৱাই যোৱাৰ উপৰিও দেশত সমাজতন্ত্ৰৰ প্ৰভাব আৰু বেচি বাঢ়ি যাব, পুঁজিবাদতকৈ সমাজতান্ত্ৰিক অৰ্থনীতিৰ শ্ৰেষ্ঠতা আৰু বেচি প্ৰতিপন্ন কৰা হব।

এইবোৰ সমস্যা বিচাৰ কৰিব লাগিব—সাম্প্ৰতিক বিশ্ব ৰাজনীতি আৰু ভাৰতত চলি থকা শ্ৰেণীদ্বন্দ্ববোৰৰ পটভূমিত। স্বাধীনতা আন্দোলনৰ লগতে বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ লগত দ্বন্দ্বৰ মাত্ৰা ক্ৰমে বাঢ়ি অহাৰ কাৰণেই বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী ভূমিকা সংগ্ৰামবিমুখী আৰু আপোছমুখী হৈ পৰিছিল। সাম্প্ৰতিক কালত এই শ্ৰেণীদ্বন্দ্বৰ তীব্ৰতা আৰু বেচি বাঢ়িছে, শ্ৰমিক শ্ৰেণী ক্ৰমান্বয়ে বেচিপৰিমাণে শ্ৰেণী সচেতন আৰু সংগঠিত হৈ আহিছে। তদুপৰি বিশ্ব ৰাজনীতি হৈছে শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ অনুকূল—সমাজতন্ত্ৰৰ অনুকূল।

এনে এটা ৰাজনৈতিক পৰিস্থিতি ভাৰতৰ শ্ৰমিক, কৃষক আৰু শ্ৰমজীৱী জন সাধাৰণক হাততলৈ, সমাজতান্ত্ৰিক শিবিৰৰ সক্ৰিয় সাহায্য লৈ বিদেশী সাম্ৰাজ্যবাদ আৰু দেশী সামন্তবাদৰ লগত সংঘাত সৃষ্টি কৰাটো বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীয়ে কোনো মতেই কামনা নকৰে; আৰু বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ বাস্তৱ অবস্থানেও তেনে পথ লব নিদিয়ো। গতিকে তাৰ বিৰুদ্ধে পথ হিচাপে ভাৰতৰ বৃহৎ বুৰ্জোৱা গোষ্ঠীয়ে সাম্ৰাজ্যবাদ আৰু সামন্তবাদৰ লগত থকা বিৰোধবোৰ আপোছতে মীমাংসা কৰি সেই প্ৰতিক্ৰিয়াশীল শক্তিবোৰৰ লগত লগ লাগি ভাৰতত এখন শক্তিশালী পুঁজিবাদী সমাজ গঢ়ি তোলাৰ অলীক বন্ধনা কৰিছে আৰু কিছুমান অপচেষ্ঠা আৰম্ভ কৰিছে।

এই অপচেষ্ঠাৰেৰ বহিঃপ্ৰকাশ হ'ল বিদেশী সাম্ৰাজ্যবাদৰ কিঞ্চিৎ সাহায্যৰ বিনিময়ত সিহঁতক অবাধে ভাৰতত পুঁজি বিনিয়োগ কৰিবলৈ অধিকাৰ দিয়া, সামন্তবাদী মাটিগিৰি আৰু জমিদাৰবোৰৰ নিজৰ আত্মীয়জনৰ ভিতৰতে বৃহৎ নতুন পৃথিৱী

জমিদাৰীবোৰ ভগাই লবৰ স্তুবিধা দি জমিদাৰী উচ্ছেদৰ ভেৰো ভাওনা কৰা ; সাম্ৰাজ্যবাদৰ লগত দৰাদৰি কৰাৰ কাৰণে মাজে মাজে সমাজতান্ত্ৰিক শিবিৰৰ সাহায্যত ৰাজহুৱা খণ্ডত দুই এটা উদ্যোগ প্ৰতিষ্ঠা কৰি সেইবোৰক ব্যৱহাৰ কৰি ব্যক্তিগত খণ্ডত একচেটিয়া পুঁজিৰ বৃদ্ধিৰ আৰু সম্প্ৰসাৰনৰ স্তুবিধা কৰি দিয়া, পুঁজি আহৰণৰ অভিপ্ৰায়ে অধিক কাৰকাটল লগাই তাৰে বেচি ভাগকেই শ্ৰম-জীৱী জন সাধাৰণৰ মুৰব ওপৰত জপি দিয়া ইত্যাদি।

সাম্ৰাজ্যবাদী শোষণ, সামন্তবাদী শোষণ আৰু পুঁজিবাদী শোষণ এই ত্ৰিপাপৰ শোষণত আজি ভাৰতৰ কোটি কোটি জন সাধাৰণ আৰু ক্ৰমাৎ বেচি দৰিদ্ৰ হৈ গৈছে ; প্ৰত্যেক বছৰে লাখ লাখ কৃষক মাটি হীন হৈ যাব ধৰিছে। লাখ লাখ শ্ৰমিক কৰ্মচ্যুত হ'ব ধৰিছে, শিক্ষিত ডেকাসকল লাখে লাখে নিবহুৱা হব ধৰিছে। বিদেশী ঋণৰ পৰিমাণ প্ৰত্যেক বছৰে কোটি কোটি কৈ বাঢ়ি যাব ধৰিছে, কৃষিৰ অৱনতি ঘটছে। উদ্যোগৰ অৱনতি ঘটছে। কুটিৰ শিল্পবোৰ ধ্বংস হৈ যাব ধৰিছে, চৰকাৰে হাতত লোৱা সকলো পৰিকল্পনা শোচনীয় ভাবে ব্যৰ্থ হৈ গৈছে, আমাৰ অৰ্থ ব্যৱস্থা বিদেশী সাম্ৰাজ্যবাদৰ ওপৰত ক্ৰমাৎ বেচি নিৰ্ভৰশীল হৈ পৰিছে, আৰু আমাৰ জাতীয় স্বাধীনতা পুনৰায় বিপদাপন্ন হৈ পৰিছে।

এক কথাত কবলৈ হ'লে সাম্ৰাজ্যবাদে আমাৰ সমাজত যিবোৰ সমস্যাৰ সৃষ্টি কৰিছিল, ভাৰত স্বাধীন হোৱাৰ পিছত সেই আটাইবোৰ সমস্যাই আৰু বেচি জটিল আৰু তীব্ৰতৰ হৈ পৰিছে।

(ছ) মাক্স-লেনিনবাদৰ শিক্ষা কি?—এই প্ৰসঙ্গতে উত্তৰ ভিয়েটনামৰ কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ সাধাৰণ সম্পাদক লে' ডুৱানৰ লিখাৰ পৰা এটা উদ্ধৃতি অত্যন্ত সময়োপযোগী হ'ব।

“এতিয়া আমাৰ উপনিবেশবোৰৰ বেচি ভাগেই কম বেচি পৰিমাণৰ স্বাধীনতা লাভ কৰিছে। সেই দেশবোৰ ছুটা পথৰ সন্ধিস্থলত উপনীত হৈছে। সেই দেশবোৰে হয়তো পুঁজিবাদী বিকাশৰ পথ অনুসৰণ কৰিব লাগিব নাইবা পুঁজিবাদী স্তৰটো জাপমাৰি পাৰহৈ পোনে পোনে সমাজতন্ত্ৰলৈ আগবাঢ়ি যাব লাগিব। আমাৰ যুগৰ সাধাৰণ প্ৰবণতাই সেই দেশবোৰৰ কাৰণে পশ্চিমীয়া দেশবোৰৰ নিচিনা স্বাধীন ভাবে পুঁজিবাদী উন্নয়ন কৰা আৰু ঘটনা ক্ৰমত সাম্ৰাজ্যবাদী স্তৰলৈ যোৱা ঐতিহাসিক পথটো ৰুদ্ধ কৰি দিছে। যদি তেওঁলোকে তেনে পথ বাঢ়ি লয়,

অৱশেষত তেওঁলোক সাম্ৰাজ্যবাদৰ নব্য উপনিবেশত (New colony) পৰিণত হবলৈ বাধ্য। বিশ্ব সাম্ৰাজ্যবাদে, প্ৰধানকৈ মাৰ্কিন সাম্ৰাজ্যবাদে প্ৰত্যেকদিনে, প্ৰত্যেকমুহূৰ্ততে এই সত্যস্বাধীন দেশবোৰক পুঁজিবাদী পথৰ মোহ দেখুৱাই নব্য উপনিবেশত পৰিণত কৰাৰ কাৰণে চেষ্টা চলাই আছে। মাৰ্কিন সাম্ৰাজ্যবাদৰ এই নীতি একেবাৰে বিফলে যোৱাও নাই। এই দেশবোৰৰ আৰ্থিক অভাবৰ আৰু শাসক সকলৰ কিছুমান দুৰ্বলতাৰ স্মৃষ্টিগলে মাৰ্কিন সাম্ৰাজ্যবাদে অতি জঘন্য আৰু অপৰাধ মূলক কৌশল অৱলম্বন কৰি আৰু কিছুমান দেশত অনুপ্ৰবেশ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। এই বিপদৰ পৰা হাত মাৰিবলৈ হলে, নিজৰ জাতীয় স্বাধীনতা ৰাখিবলৈ হলে, অপুঁজিবাদী পথেৰে অগ্ৰসৰ হোৱাৰ লক্ষ্য সমুখত ৰাখি এই দেশবোৰে সমাজতান্ত্ৰিক শিবিৰৰ পক্ষ লোৱা উচিত আৰু সেই শিবিৰৰ সাহায্যৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰা উচিত। অল্প ধৰণে কবলৈ হলে আগেয়ে জাতীয়তাবাদ পুঁজিবাদৰ লগতে চামিল আছিল ; কিন্তু এতিয়া সমাজতন্ত্ৰবাদৰ লগত চামিল হোৱাৰ বাহিৰে বিকল্প পথ নাই। অপুঁজিবাদী বিকাশৰ পথক বাস্তবত ৰূপায়িত কৰাৰ কাৰণে সমাধান কৰিব লাগিয়া মূল প্ৰশ্নটো হ'ল মাক্স-লেনিনবাদৰ তত্ত্বৰ দ্বাৰা বিপ্লৱক আগুৱাই নিব লাগিব, শ্ৰমিক শ্ৰেণীয়ে বিপ্লৱৰ নেতৃত্ব দিব লাগিব, আৰু প্ৰকৃততে এখন জাতীয় গণতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰৰ হাতত ৰাষ্ট্ৰক্ষমতা থাকিব লাগিব। এই সৰ্ত্তবোৰৰ অবিহনে যি কোনো মাৰ্কিন “সমাজতন্ত্ৰ”ই দৰাচলতে ছদ্মবেশী বুজ্জোৱা সংস্কাৰবাদৰ বাহিৰে আন একো হব নোৱাৰে, আৰু মাৰ্কিন সাম্ৰাজ্যবাদ নহলেও যি কোনো সাম্ৰাজ্যবাদৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল হৈয়ে থাকিব।”

লে, ডুৱাণ—অক্টোৱৰ বিপ্লৱৰ গোৱৰ্ণময় পতাকাৰ তলত

আগ বাঢ়ক (১৬—১৭ পৃঃ)

লে ডুৱাণৰ উক্ত উদ্ধৃতিটোৱেই সকলো কথা কৈ বুজাই দিছে। ভাৰতৰ বৰ্ত্তমান সমাজত থকা সমস্যাবোৰৰ সমাধান পুঁজিবাদী পথেৰে অসম্ভৱ—বৰং এইপথে আমাক নব্য উপনিবেশত পৰিণত কৰি আমাৰ জাতীয় স্বাধীনতাক বিপন্ন কৰাৰ হে ভয় আছে।

আনপিনেদি বৰ্ত্তমানৰ বৃহৎ পুঁজিপতিৰ নেতৃত্বত পৰিচালিত পুঁজিপতি জমিদাৰী
নতুন পৃথিৱী

দাব শ্ৰেণীৰ হাতত ৰাষ্ট্ৰীয় ক্ষমতা থকাৰলৈকে এইপথ কেতিয়াও পৰিহাৰ নকৰে। গতিকে আমাৰ সমস্তা সমূহৰ সমাধানৰ কাৰণে প্ৰথম পদক্ষেপ হ'ব শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ নেতৃত্বত সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী, সামন্তবাদ বিৰোধী আৰু একচেটিয়া পুঁজিৰ বিৰোধী সকলো শক্তিকে ঐক্যবদ্ধ কৰি এখন প্ৰকৃত গণতান্ত্ৰিক অৰ্থাৎ জন গণতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰা।

ভাৰতৰ বৰ্তমান সমাজ ব্যৱস্থাত সাধাৰণ ভাবে বিভিন্ন শ্ৰেণীবোৰৰ স্বার্থ আৰু প্ৰবণতা অনুধাবন কৰিলেই বুজিবলৈ মুঠেই টান নহয় যে সাম্ৰাজ্যবাদ, সামন্তবাদ আৰু একচেটিয়া পুঁজিৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰামত শ্ৰমিক, কৃষক, বুদ্ধিজীৱী আৰু সমস্ত শ্ৰমজীৱী জন সাধাৰণে যোগান কৰাৰ উপৰিও দেশীয় একচেটিয়া পুঁজিৰ আৰু বিদেশী সাম্ৰাজ্যবাদৰ প্ৰতিদ্বন্দিতাত ধাৰণিব নোৱাৰাহে পৰা নিম্নস্তৰৰ বুৰ্জোৱা একচামো আহি উপযুক্ত সময়ত চামিল হোৱাৰ সম্ভাৱনা পূৰ্ণমাত্ৰাই আছে। কিন্তু বিপ্লৱৰ মূলশক্তি হিচাপে আহিব শ্ৰমিক শ্ৰেণী আৰু গৰীব কৃষক সকল। এই দুটা শ্ৰেণীকে সচেতন কৰা, সংগঠিত কৰা, ঐক্যবদ্ধ কৰা আৰু শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ নেতৃত্ব প্ৰতিষ্ঠা কৰাই হ'ল বিপ্লৱীসকলৰ প্ৰাথমিক আৰু অপৰিহাৰ্য কাম।

এই প্ৰসঙ্গত চীন বিপ্লৱৰ অভিজ্ঞতা সম্পৰ্কে মাওচেতুঙৰ এটা উদ্ধৃতি দিয়া হ'ল—“আমাৰ অভিজ্ঞতাবোৰৰ মোখনি মাৰি এই ধৰণে কোৱা যায়—আমি শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ (কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ) নেতৃত্বত শ্ৰমিক কৃষকৰ মৈত্ৰীক ভিত্তি কৰি গঢ়ি উঠা জন সাধাৰণৰ গণতান্ত্ৰিক একনায়কত্ব যেনেতেনে প্ৰতিষ্ঠা কৰিব লাগিব। এই গণতান্ত্ৰিক একনায়কত্বই সকলো আন্তৰ্জাতিক বিপ্লৱী শক্তিৰ লগতেই ঐক্যবদ্ধ হ'ব লাগিব। এয়ে হ'ল আমাৰ সূত্ৰ, এয়ে আমাৰ প্ৰধান অভিজ্ঞতা আৰু আমাৰ প্ৰধান কাৰ্য্য সূচী।”

(মাওচেতুং—জনসাধাৰণৰ গণতান্ত্ৰিক একনায়কত্ব—পৃঃ ১৮)

বুৰ্জোৱা জমিদাৰ শ্ৰেণীৰ হাতৰ পৰা শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ নেতৃত্বত গঠিত জনগণ-তান্ত্ৰিক মৰ্চাৰ হাতলৈ ৰাষ্ট্ৰীয়ক্ষমতা কিদৰে অনাটো সম্ভৱপৰ হ'ব পাৰে এই প্ৰসঙ্গত মাক্সবাদ লেনিনবাদৰ সকলো শিক্ষাৰ ভিত্তিত ১৯৫৭ চনত সমাজতান্ত্ৰিক দেশবোৰৰ কমিউনিষ্ট পাৰ্টি সমূহৰ প্ৰতিনিধিৰ মিটিঙত গ্ৰহণ কৰা প্ৰস্তাবৰ দুই এটা বাক্য উদ্ধৃত কৰি আমাৰ এই প্ৰবন্ধ শেষ কৰিবলৈ লোৱা হ'ল।

“লেনিনবাদে আমাক শিকাইছে, আৰু ইতিহাসৰ অভিজ্ঞতায়ো আমাক দেখুৱাই দিছে যে শাসক শ্ৰেণীবোৰে কেতিয়াও স্বেচ্ছাই ক্ষমতা এৰিনিদিয়ো। শ্ৰেণীসংগ্ৰাম কিমান নিৰ্মম হ'ব পাৰে আৰু কিধৰণৰ ৰূপ ল'ব পাৰে সেইটো সৰ্ব-হাৰা শ্ৰেণীৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ নকৰে, ঘাইকৈ নিৰ্ভৰ কৰে প্ৰতিক্ৰিয়াশীল শক্তিবোৰে জনসাধাৰণৰ ইচ্ছাক কাৰ্য্যত পৰিণত কৰিবলৈ বাওঁতে কিধৰণে প্ৰতিৰোধ কৰে, তাৰ ওপৰত সমাজতন্ত্ৰৰ কাৰণে চলোৱা সংগ্ৰামত এই প্ৰতিক্ৰিয়াশীল শক্তিবোৰে কোন পৰ্যায়ত আৰু কি পৰিমাণে বল প্ৰয়োগ কৰিব বিচাৰে তাৰে ওপৰত।”

(১৯৫৭ চনৰ বাৰ পাৰ্টিৰ দলিল চমু বাতৰি।)

—x—

ধর্ম, নৈতিকতা আৰু আদৰ্শৰ সংকট

ধনী বৰা

[এই প্ৰবন্ধ এজন কোমল বয়সৰ তৰুণৰ ৰচনা। কিন্তু কিছু ভুলভ্ৰান্তি সত্ত্বেও তাত যথেষ্ট মৌলিকতাৰ পৰিচয় পোৱা যায়। আমাৰ এচাম যুৱকে সামাজিক সংকটৰ পৰা উদ্ধাৰৰ উপায় বিচাৰি যে মাক্সবাদৰ প্ৰতি ঢাল লৈছে, প্ৰবন্ধটো তাৰ এটা সুন্দৰ উদাহৰণ। : সম্পাদক]

Our time is a time of struggle between socialism and capitalism, a struggle in all spheres of life and human activity—economic relations, politics, ideology, culture. It is a fierce struggle, raging in the modern world, between two ideologies, the communist and the bourgeois. (Fundamentals of Dialectical Materialism, Moscow, 1967, p. I)

বৰ্তমান যুগত জগতত মাক্সবাদীসকলৰ শক্তি আৰু প্ৰভাৱ দুয়োটাই ক্ৰমান্বয়ে বাঢ়ি অহাৰ লগে লগে শ্ৰেণীচেতনাও ক্ৰমান্বয়ে তীব্ৰ হৈ উঠিছে। আৰু আদৰ্শগত ভাবে মানুহৰ মনত সংঘাতে দেখা দিছে। আমাৰ দেশ ভাৰতবৰ্ষতো গান্ধীৰ আওপুৰণি, অপ্ৰচলিত, অব্যৱহাৰিক তত্ত্বসমূহত মামৰে ধৰিছে আৰু তাৰ ঠাইত এটা বৈজ্ঞানিক বৈপ্লৱিক সৰ্বস্বাৰাৰ পক্ষ লৈ থিয় দিয়া সমাজতান্ত্ৰিক তত্ত্ব আৰু মতবাদে প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰাৰ ফালে আগবাঢ়ি গৈছে। ইমানদিনে অন্ধভাবে অনুকৰণ কৰি অহা গোড়াচিন্তা, অলৌকিক শক্তি আদিত বিশ্বাস হেৰাই যোৱাৰ এই পৰিস্থিতিত যি আদৰ্শৰ সংঘাত হৈছে, সি এটা সংকটৰ (crisis) ৰূপ লৈছে। অৰ্থাৎ আদৰ্শৰ সংঘাতৰ লগে লগে আদৰ্শৰ সংকট এটাও আহি পৰিছে। ইতিহাসৰ ডায়ালেক্টিকল প্ৰচেছত এইটো প্ৰয়োজনীয় আৰু অনিবাৰ্য্য। বিৰোধ থকাৰ কাৰণেই দ্বন্দ্ব হয়, এই দ্বন্দ্বই গতিৰ সৃষ্টি কৰে, যি গতিয়ে এক অনিবাৰ্য্য কষ্ট অতিক্ৰম কৰিব লাগে। আৰু বিৰোধ বা দ্বন্দ্ব নথকাইকৈতো কোনো বস্তুৰেই অস্তিত্ব সম্ভৱ নহয়। এক কথাত, দ্বন্দ্ব হ'ল গতিৰ প্ৰাণ আৰু গতি হ'ল জগতৰ প্ৰাণ (The

নতুন পৃথিৱী

নৱেম্বৰ : ১৯৭১

ধর্ম, নৈতিকতা আৰু আদৰ্শৰ সংকট

১২৫

law of the unity opposites lies at the heart of dialectics)। ইয়াত আমি যি বিৰোধৰ কথা আলোচনা কৰিছোঁ সি হল ঐতিহাসিক ক্ৰমবিবৰ্তনৰ বিৰোধ। কিন্তু বৰ্তমান যুগৰ এই ঐতিহাসিক সংঘাতটোনো কি বা কোনটো? Today it is the conflict between the communist and the anticommunist (The Present crisis of Faith, pp 132-133) এইবাৰ কথা ভাববাদী দাৰ্শনিক ৰাধাকৃষ্ণণে কৈছে। অৰ্থাৎ এহাতেদি পুৰণি ধাৰণাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত প্ৰাক্ৰিয়ালী, ৰক্ষণশীল ভাবাদৰ্শ আৰু আনহাতেদি নতুন প্ৰগতিশীল, বৈপ্লৱিক পৰিৱৰ্তনৰ এক বাস্তৱ আশা লৈ বাঢ়ি অহা মাক্সবাদী জনমতৰ মাজত হোৱা সংঘাতেই যে বৰ্তমান পৃথিৱীৰ একমাত্ৰ ও প্ৰধানতম সংঘাত, তাক তেওঁ পেংলাই কৰিব বা দলিয়াই পেলাব পৰা নাই। পুৰণি (অন্ধ) জ্ঞান, পুৰণি চিন্তাৰে লালিত-পালিত হোৱা মানুহৰ আদৰ্শই প্ৰবল সংঘাতৰ সন্মুখীন হব লগীয়া হৈছে আধুনিক আৰু বৈজ্ঞানিক জ্ঞানৰ সৈতে। মানুহৰ শ্ৰেণীচেতনা, বিশেষকৈ কৃষিৰতিকাৰ প্ৰাৰম্ভনত ১৯১৭ চনৰ চোভিয়েৎ ৰাজ্যত জাৰৰ শাসন উচ্ছেদ আৰু সমাজতান্ত্ৰিক বিপ্লৱৰ বিজয়ৰ লগে লগে সমগ্ৰ পৃথিৱীৰ প্ৰগতিশীল বুদ্ধিজীৱী আৰু শ্ৰমিক শ্ৰেণীয়েই মাক্সবাদৰ ফালে মূৰ ঘূৰালে আৰু তেতিয়াৰ পৰাই বিশ্বজুৰি শ্ৰেণী চেতনা, তীব্ৰ হৈ জাগি উঠিল। বিশ্ব পৰিৱৰ্তনৰ কাৰণে সৰ্বহাৰাই ইমানদিনে কৰি অহা বৈপ্লৱিক প্ৰচেষ্টাৰ প্ৰথম বাস্তৱ সাকল্য আজ্ঞাৰ লগে লগে সৰ্বহাৰা শ্ৰমিক শ্ৰেণীয়ে লাভ কৰিলে এক অপৰাজেয় নতুন শক্তি। মাক্সবাদী চিন্তাধাৰা আৰু ইয়াৰ বৈপ্লৱিক তত্ত্বই বহুল প্ৰচাৰ ও প্ৰসাৰ লাভ কৰিলে আৰু ক্ৰমান্বয়ে শক্তিশালী হৈ উঠিল। ইয়াৰ ফলতেই ইউৰোপত শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ নব জাগৰণ হ'ল আৰু কেইবাখনো সমাজতান্ত্ৰিক দেশে মূৰ দাঙি উঠিল। ফলত ইউৰোপত বৰ্তমান যি চিন্তাধাৰা, জীৱনদৰ্শন, আদৰ্শ আদিয়ে প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিছে, সি পৃথিৱীৰ আন সকলোখিন পুঁজিবাদী দেশৰ তুলনাত উন্নত, উচ্চমানৰ, কিন্তু মাৰ্ক্সিন যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ বহু মানুহে Nihilism অৰ সেরক হৈ পৰিছে, বহুতো মানুহ আওপুৰণি অবৈজ্ঞানিক মতবাদৰ মাজলৈ সোমাই গৈ (এমেৰিকান ভণ্ডুৱা বাৰাজীক আপুনি ভাৰতৰ ষ'তে ত'তে লগ পাব) L. S. D.ৰ ভক্ত হৈছে, পাশবিকতাক মত হিচাপে

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : প্ৰথম সংখ্যা

গ্রহণ কৰিছে আৰু গঢ়ি উঠিছে Hippy culture (?) যি এক ক্ষয়িস্থ সমাজৰ ৰুগ্ন অৱস্থাৰ নিৰ্লজ্জ প্ৰতিচ্ছবি দাঙি ধৰিছে, সভ্যতা-বিৰোধী অন্ধ বিশ্বাসৰ ওপৰত যি প্ৰতিষ্ঠিত। মানবতাবোধ, জীৱনৰ মহত্ববোধ, নৈতিকতা-বোধ আদিৰ পৰা একশ্ৰেণী মানুহে তেওঁলোকৰ দৃষ্টি আঁতৰাই আনিছে, যাৰ ফলত জীৱনৰ মানবীয় মূল্য হেৰাই গৈছে।

আনহাতে ভাৰতবৰ্ষতো একেই অৱস্থা। ক'লে বঢ়াই কোৱা নহয়, ভাৰতীয়সকল আন যি কোনো দেশৰ মানুহতকৈ নৈতিক বিচাৰৰ ক্ষেত্ৰত পশ্চাদপদ। পৃথিবীৰ যি কোনো দেশৰ মানুহতকৈ ভাৰতীয় সকলৰ স্বাৰ্থচিন্তা বেচি হ'লেও কম নহয়। নিজক কেৱল নিজৰ কাৰণে খটুওৱা মানুহেই ইয়াত সবহ। সামাজিক দায়িত্ব বোধ, নৈতিক বিচাৰ আৰু বিবেকৰে কাম কৰা মানুহ ইয়াত অতি তাকৰ। ভাৰতীয়সকলৰ কথা আৰু কামৰ মাজত যি প্ৰভেদ, পৃথিবীৰ কোনো দেশতেই বোধহয় সেই প্ৰভেদ বিচাৰি পোৱা নাযাব। ইজনে সিজনক দিয়া প্ৰবন্ধনা, ঠগন আদিৰ ফলত পাৰম্পৰিক বিশ্বাস হেৰাই গৈছে আৰু ইয়াতো এক বুজন সংখ্যক মানুহ Nihilist হৈ পৰিছে। মানৱৰ মহত্ব (dignity of man) বোধ, জীৱনবোধ, আত্মোপলব্ধি আদি মানুহৰ অতি প্ৰয়োজনীয় জ্ঞানখিনি ভাৰতীয়সকলৰ মূৰত পাবলৈ নাইকিয়া হৈ পৰিছে, যাৰ ফলত ইয়াত এক আত্মপ্ৰবন্ধনাকাৰী প্ৰতিক্ৰিয়াশীল আদৰ্শ ই মূৰ দাঙি উঠিছে। মানুহৰ প্ৰতি অত্যাচাৰ, দুৰ্নীতি আদি কৰাটো অভ্যাসত হৈছে আৰু সচৰাচৰ ঘটনাৰ দৰেই এইবোৰৰ প্ৰতি কোনেও গুৰুত্ব নিদিয়া হৈছে, লক্ষ্য নকৰা হৈছে। ভাৰতীয় সকলক সেয়ে মই নৈতিক বিচাৰত পাৰণ্ড বুলিব খোজোঁ। কিন্তু আচলতে এনে হোৱাৰ কাৰণ কি? ক'ত?

পুৰণি কালৰেপৰা মানুহৰ মনোজগতত, চিন্তাজগতত ধৰ্মবিশ্বাসৰ প্ৰভাব ইমান গভীৰ যে ইয়াৰ ফলত মানুহে আজিও ধৰ্মীয় অন্ধবিশ্বাস (Superstition) আৰু অন্ধধাৰণাৰ ঠেক গণ্ডীৰপৰা ওলাই আহিব পৰা নাই। তাৰ উপৰি, মানৱ জীৱনৰ মূল্য, ইয়াৰ আদৰ্শ আৰু জ্ঞানৰ মূল্য, ধৰ্মীয় বিশ্বাসৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত আৰু নিৰূপিত হোৱাৰ ফলত ধৰ্ম বা ধৰ্মীয় চিন্তাৰ গুৰুত্বও মানৱ ইতিহাসত উল্লেখযোগ্য। জীৱনক ধৰ্মেৰে বিচাৰ কৰাৰ আৰু জুখি চোৱাৰ ফলত তেওঁলোকে (Theists) ধৰ্মক জীৱনৰ পৰা আঁতৰাই চালেও জীৱনক

ধৰ্মৰ পৰা আঁতৰাই চাব পৰা নাই। তেওঁলোকে ভগৱানৰ অস্তিত্বৰ ওপৰতেই মানুহৰ আৰু জগতৰ অস্তিত্ব নিৰ্ভৰ কৰিছে বুলিয়েই ভাবি আহিছে।

কিন্তু তথাপি ধৰ্মৰ ইতিহাস বুলি কোনো ইতিহাস নাই। কিয়নো, বাস্তবজগত আৰু ধৰ্মৰ মাজত কোনো মিল নাই। বাস্তবজগতেই হ'ল বাস্তব জগত। বাস্তবজগতৰ পৰা আঁতৰি কোনো অত্যাচাৰ বাস্তবজগত নাই। কিন্তু ধৰ্মই এই কথা নাথানে। সেয়ে ধৰ্ম কেৱল কিছুমান অন্ধবিশ্বাসহে মাথোন, যাক Engels এ "All religion however is nothing, but the fantastic reflection in man's mind of those external forces which control their daily life, a reflection in which the terrestrial forces assume the form of supernatural forces. (Anti Düring Moscow, 1954 pp 438.) বুলি কৈছে। আনহাতেদি বৰ্তমান মানৱৰ চিন্তা আৰু বিজ্ঞানৰ বিৰাট অগ্ৰগতি হোৱাৰ ফলত, মানুহৰ মনত একধৰণৰ সন্দেহবাদ জাগি উঠিছে, যি তেওঁলোকক ক্ৰমান্বয়ে ধৰ্মবিশ্বাসসমূহৰ পৰা আঁতৰাই আনিছে। তাৰ উপৰি ওপৰত উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে ধৰ্মবিশ্বাস আৰু বাস্তব জগতখনৰ মাজত কোনো মিল নাই। গতিকেই মানুহৰ মনত ধৰ্মবিশ্বাস থাকিলেও দুৰ্নীতি, অত্যাচাৰ, ঠগ, প্ৰবন্ধনা আদি কৰিবলৈ বৰ্তমান মানুহে ভয় নকৰা হৈছে। কিয়নো এইবোৰ হ'ল বাস্তব অৱস্থাৰ ফল। মানুহে দেখিছে যে, যিয়েই অত্যাচাৰ কৰিছে, শোষণ কৰিছে, দুৰ্নীতি কৰিছে, তেওঁৰেই ধন-সম্পদ, মান-মৰ্যাদা, সুখ-সন্তোষ বৃদ্ধি হৈছে। দুৰ্নীতি কৰাটো, অত্যাচাৰ কৰাতো বহু সময়ত পাপ বুলি ভাবিয়েই তেওঁলোকে (বিশেষকৈ মধ্যবিত্ত শ্ৰেণীয়ে) বিশ্বাস কৰিছিল আৰু এই বিশ্বাস কেৱল মনৰ মাজত আবদ্ধ নাৰাখি কামতো খটাইছিল। কিন্তু বৰ্তমান যুগত ধৰ্মই শক্তি হেৰুৱালে, বিশ্বাসে আন্তৰিকতা হেৰুৱালে, চিকিৎসা বিজ্ঞান, মহাকাশ বিজয় আদি চমকপ্ৰদ সাফল্যই মানুহৰ মনৰ পৰা ধৰ্মবিশ্বাস, ভগৱত প্ৰেম আদি ক্ৰমান্বয়ে কাঢ়ি লৈ গৈছে। এই-বিলাক কাৰণত, মানুহৰ মনৰ সলনি হৈছে, যাৰ ফলত ধৰ্মীয় চিন্তাসমূহ মনৰপৰা আঁতৰ হৈ গৈছে। ইয়াৰ ফলত মানুহৰ মনত এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ আদৰ্শৰ সংঘাত দেখা দিছে। দুৰ্নীতি, অত্যাচাৰ, শোষণ ঠগ, প্ৰবন্ধনা আদি কৰিয়েই যদি মানুহৰ প্ৰতিপত্তি, সুখ-সন্তোষ, মান-মৰ্যাদা বৃদ্ধি কৰিব পাৰে, ধৰ্মবিশ্বাসত

যদি কোনো মূল্যই নাই, বাস্তব জগতখনেই যদি প্রকৃত জগত, বাস্তব জীৱনেই যদি আচল আৰু একমাত্র জীৱন তেনেহলে প্ৰেম, বিশ্বদত্তা, সত্যচিন্তা, নৈতিকতা, দয়, পুণ্য আদিৰ অস্তিত্ব ক'ত, এইবোৰৰ পৰা লাভ কি, আৰম্ভক ক'ত, কিয়?—এই প্ৰশ্নৰ সন্মুখীন হৈছে বৰ্তমান পুৰুষ। সবহ সংখ্যকেই ইয়াৰ বিকল্প পথ (মহং অৰ্থত) পোৱা নাই। আজিকালি ভাৰতীয়সকলৰ মুখত প্ৰায়ে শুনা যায়,—সকলোৱেই আত্মবিশ্বাসত পাগল, কলি যুগত পাপীৰ ৰাজত্ব হ'ল, জোৰ যাৰ মূলক তাৰ, লক্ষ্য পালে সকলোৱেই ৰাৰণ, ইত্যাদি ইত্যাদি.....। পৰোক্ষভাবে এইবোৰ যদিওবা প্ৰতিক্ৰিয়াশীল বুৰ্জোৱা দৰ্শনৰ প্ৰভাৱৰ ফল, তথাপি ইয়াত এক পুঁজিবাদী বাস্তৱতা সোমাই আছে। ইয়াৰ ফলত মানুহে সন্মুখীন হবলগীয়া হৈছে এক বিৰাট আদৰ্শগত সংঘাতৰ আৰু সংকটৰ। সংঘাতে আনি দিয়ে জীৱনৰ নতুন ভৱঙ্গ। কিন্তু সংঘাতৰ পূৰ্ণপৰ্যায়ত জীৱনে বহু কষ্টৰ সন্মুখীন হব লাগে, আৰু এই কষ্টকেই মই সংকট বুলি কৈছো।

ইংলণ্ড, ফ্ৰান্স, পশ্চিমজাৰ্মানী, জাপান, মাৰ্কিণ যুক্তৰাষ্ট্ৰ আদি পুঁজিবাদী সাম্ৰাজ্যবাদী দেশ। সেই অনুপাতে ভাৰতবৰ্ষও এখন পুঁজিবাদী ৰাষ্ট্ৰ। কিন্তু তাত দেখা দিয়া পুঁজিবাদৰ অচলাৱস্থাৰ লগত ভাৰতবৰ্ষৰ সংকটপূৰ্ণ অৱস্থাটোৰ তুলনা কৰিব নোৱাৰি। কিন্তু কিয়? মূলতঃ যদিও পুঁজিবাদ, তথাপি ইয়াৰ মাজতো কিছুমান বেলেগ কাৰণে নোহোৱা নহয়। সেইবোৰ হ'ল ভাৰতবৰ্ষৰ অনুন্নত ধৰ্মচিন্তা (যেনে—বলিদান, ভূত-প্ৰেত, গোসানী, দেৱতা-দানৰ আদি পূজা কৰা) গোড়া মতবাদ, সাধাৰণ শিক্ষাৰ প্ৰসাৰৰ অভাৱ, নিৰক্ষৰতা, পুৰণি ৰীতি-নীতিৰ প্ৰতি অন্ধ আনুগত্য, আদি। ইংলণ্ড, ফ্ৰান্স আদি দেশবিলাকত যদিও ধৰ্ম বিশ্বাসী মানুহ আছে, তথাপি তেওঁলোকে বিজ্ঞানৰপৰা বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৰা বেচি আঁতৰি নাযায়, বিশ্বাস বিন্দুমাত্রও হেৰুওৱা নাই। পেটৰ বেমাৰ হলে বা আন কিবা ৰোগ হলে ভাৰতীয় সকলৰ দৰে তৎক্ষণাত মন্ত্ৰ মাতি পানী খাবলৈ দিয়া, ককালত, হাতত, মাইবা ডিঙিত কেইটামান তাবিজ আঁৰি দিয়া অভ্যাস এইবিলাক দেশৰ মানুহৰ নাই। অৱশ্যে মই এইটো কব খোজা নাই যে পুঁজিবাদে দেশভেদে কিছুমানে ভাল পথ লয় আৰু কিছুমানে বেয়া পথ লয়। মই কব খোজা নাই যে আদৰ্শ

আৰু শুদ্ধ পথ অনুকৰণ কৰিলে পুঁজিবাদো ভাল হব পাৰে, জনকল্যাণ সাধন কৰিব পাৰে। পুঁজিবাদৰ লক্ষ্য সদায় জনসাধাৰণক শোষণ কৰাটো, ই কেতিয়াও জনতাৰ কল্যাণ সাধিব নোৱাৰে আৰু চেষ্টাও নকৰে। পুঁজিবাদে পুঁজিপতিৰ স্বার্থৰ হকেই কাম কৰে আৰু জনসাধাৰণৰ কাৰণে বুলি ই যি ব্যৱস্থাই নলওক লাগিলে ই পুঁজিপতিৰ স্বার্থকেই পূৰণ কৰেগৈ। পুঁজিবাদ বা পুঁজিপতিৰ পৰিচয় পুঁজিবাদ পুঁজিপতিয়েই। গণশোষণেই ইয়াৰ চৰিত্ৰ, প্ৰতিক্ৰিয়াশীল ভাববাদী দৰ্শনেই হ'ল ইয়াৰ বৰ্তমান আদৰ্শ; আৰু এইবোৰ কথা সকলো পুঁজিবাদী দেশতেই সমানভাবে প্ৰযোজ্য। ভাল পুঁজিবাদ বেয়া পুঁজিবাদ বুলি কোনো বস্তু নাই। ৰাধাকৃষ্ণণে—“It is wrong for the Marxist to think that the bourgeoisie is evil and the proletariat is good,” (Recovery of Faith) বুলি কৈ নিজৰ পুঁজিবাদ প্ৰেমী বেমাৰটোৰ কথা নিজেই উদঙাই দিছে।

অৱশ্যে “Every one of us has a right or a wrong philosophy” (Ibid, p-17)। প্ৰত্যেক মানুহে জীৱনত কিছুমান দাৰ্শনিক প্ৰশ্নৰ সন্মুখীন হয়। কিয়নো মানব জীৱনৰ লগত দৰ্শনৰ সম্পৰ্ক ইমান নিবিড় যে পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ পৰা আঁতৰি নোথাকে, যাৰ ফলত মানুহ একোটা দৰ্শনৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হৈছে। তাৰোপৰি বুৰ্জোৱা দাৰ্শনিকে নিজেই কৈছে “Philosophy is a guide to life” (Radhakrishnan, The Present Crisis of Faith, p 85) কিন্তু ভাববাদী দৰ্শনৰ প্ৰধান কাম ধৰ্মক জীয়াই ৰখা! তথাপি বৈজ্ঞানিক জ্ঞানে বিস্তৃতি লাভ কৰাৰ ফলত, ভাববাদী দাৰ্শনিক সকলে অসত্য প্ৰচাৰ চলোৱাত এক বিৰাট সমস্যাৰ সন্মুখীন হব লগীয়া হৈছে। ধৰ্মই বৰ্তমান প্ৰবল সংকটৰ সন্মুখীন হোৱাত পুঁজিবাদৰ পাণ্ডাকলে এতিয়া নতুন ধৰণৰ মাত মাতিছে। “There is no Conflict between science and religion. (Ibid, p. 86)। ওপৰে ওপৰে চাবলৈ গলে এই ধৰণৰ মাতকথাই মানুহক মোহিত কৰিব আৰু সহজেই ধৰ্মক বৰষৰত ৰূপীয়া পাৰি বহুৱাব পাৰে। তাৰ উপৰি ভাববাদী সকলে বৰ্তমান ইয়াকো কৈছে যে দৰ্শন হ'ল বিজ্ঞানৰো বিজ্ঞান। তেওঁলোকে দেখুৱাব খুজিছে যে যিহেতু দৰ্শন বিজ্ঞানৰ বিজ্ঞান (Science of the Sciences) গতিকে Science এ নতুন পৃথিৱী

ফিবোৰ বকি আহিছে বা বকি আছে, সেইবোৰ সচা নহবও পাৰে। বিজ্ঞানক প্ৰমাণ কৰিবলৈ, পৰীক্ষা লবলৈ পুঁজিপতিৰ তত্ত্বগত বক্ষক সকল, আৰু ভাববাদহে আচল বিজ্ঞান (??!!)। অৰ্থাৎ বৈজ্ঞানিকসকলৰ সিদ্ধান্ত আৰু সূত্ৰসমূহেই শেষ বিচাৰ নহয়; তাৰো ওপৰত মীমাংসা কৰিবৰ বাবে উচ্চতম জ্ঞানালয় হিচাপে ভাববাদ আৰু ভাববাদী সকল বহি আছে। বাস্তবিকতে এই ধৰণৰ দৰ্শন গোৱাৰ উদ্দেশ্য হ'ল, শ্ৰেণী স্বাৰ্থ। ভগবান নাই বুলি জানিলেও এজন পুঁজিপতিয়ে বা ভাববাদীয়ে সামাজিক ভাবে ভগবান আছে বুলিয়েই প্ৰচাৰ কৰিব। কিয়নো ইয়াত শ্ৰেণীস্বাৰ্থ আছে। জনসাধাৰণৰ মনত ধৰ্ম্মীয় গোড়ানি, অন্ধবিশ্বাস আদিবোৰক দৰ্কে শিৰা মেলাব পাৰিলেই পুঁজিপতি সকলৰো শোষণৰ ম্যাদ বৃদ্ধি পায়। কমিউনিষ্ট বিলাকে মাল্ভবাদী বিলাকে, ধৰ্ম্মবিশ্বাস ভগবান, একো নামানে বুলি কৈ পুঁজিপতিৰ পাণ্ডা-সকলে জনসাধাৰণৰ মনত ভ্ৰাসৰ সৃষ্টি কৰে, ভয় স্তম্ভৰাই দিয়ে আৰু সৰ্ব-হাৰাৰ একনায়কত্ববাদত ব্যক্তিস্বাধীনতা নাই বুলি কৈ জনসাধাৰণক মুৰ্খ সাজিব খোজে। এইবিলাক বুৰ্জোৱা তত্ত্বৰ অপপ্ৰচাৰৰ ফলত বুৰ্জোৱা আৰু পুঁজি বাদীসকল যথেষ্ট লাভবান হৈছে। ক্ষন্তেকৰ কাৰণে হলেও মানুহৰ মনত সন্দেহ, অন্ধবিশ্বাস জগাই তুলিব পাৰিছে, সৰ্বহাৰাৰ বিপ্লৱক সাময়িক ভাবে হলেও পিছৰাই দিবলৈ অন্ততঃ সক্ষম হৈছে। এই প্ৰতিক্ৰিয়াশীল দাৰ্শনিক দলে আনকি সৰ্বহাৰাৰ একনায়কত্ববাদৰ বিৰুদ্ধেও, শ্ৰেণীহীন সমাজৰ বিৰুদ্ধে তেওঁলোকৰ কলম আৰু মগজ পৰিচালনা কৰিছে, সেইবোৰক পুঁজিপতিৰ হাতত গতাই দিছে। আনহাতেদি বৰ্তমান যুগত অস্তিত্ববাদী সকলেও সকলো ধৰণৰ একনায়কত্ববাদতম (.....“abolition of all dictatorship”..... Sartre, What is Literature, 1966, p. 107) কৰাত লাগিছে আৰু শ্ৰেণীহীন সমাজক পেলাই কৰি কৈছে—“But to my knowledge this type of society doesnot for the moment exist, and it may be doubted whether it is possible. Thus the conflict remains. It is at the origin of what I would call the writer's ups and downs and his bad conscience” (Sartre: What is Literature, 1966, p. 54) প্ৰকৃততে এইবোৰ মতবাদ গান্ধী-

বাদৰপৰা বৰ বেচি পৃথক নহয়। অৰ্থাৎ শ্ৰেণীস্বাৰ্থৰ কালৰ পৰা চাবলৈ গলে দেখা যায় এইবোৰে পুঁজিবাদকেই সমৰ্থন দিছে। কিন্তু ইতিহাসৰ ব্যাখ্যা এনেকৈ নহয়। হোৱা নাই কোনোদিনে। “It would have been surprising had history granted us the establishment of a new form of democracy without a number of contradictions’ (Lenin the Great theoretician, Moscow, 1970) কেৱল মতবাদ বা ভাবাদৰ্শই পৃথিৱীৰ পৰিবৰ্তন সাধন কৰা নাই। কৰিব নোৱাৰে। পৃথিৱীখন পৰিবৰ্তন হৈছে বৈপ্লৱিক ভাবে, সংগ্ৰামেৰে। এই পৰিবৰ্তন হৈছে ইতিহাসৰ দ্বন্দ্বিক গতিৰে, হৈছে নানান সংঘাতৰ আৰু সংকটৰ মাজেদি। “No antagonism, no progress. This is the law that civilization has followed up to our days. (Marx The Poverty of Philosophy, Moscow, p. 59) কোনো ডাঙৰ মানুহৰ, মহাপণ্ডিতৰ, মহাপুৰুষৰ, চিন্তাবে, কথাৰে, উপদেশ বাণীৰে জগত পৰিবৰ্তন কৰা হোৱা নাই। পৰিবৰ্তন কৰা হৈছে শ্ৰমিক আৰু শ্ৰমেৰে, তেওঁলোকৰ ৰক্তেৰে। শান্তিপূৰ্ণভাবে, বিনাৰক্তপাতে, মানুহে আজিলৈকে কোনো স্বাধীনতা বা মুক্তিৰ ইতিহাস ৰচনা কৰিব পৰা নাই। সেইবাবেই আজি পৃথিৱীত মাল্ভবাদ—লেনিনবাদ আৰু ইয়াৰ তত্ত্বসমূহৰ প্ৰয়োজনীয়তা আন যিকোনো তত্ত্ব বা শিক্ষাতকৈ বেচি গুৰুত্বপূৰ্ণ। কিয়নো মাল্ভবাদৰ বৈপ্লৱিক শিক্ষাই একমাত্ৰ শিক্ষা, যি মানুহক বিপ্লৱৰ, সমাজতান্ত্ৰিক মুক্তিসংগ্ৰামৰ নিভুল পথৰ নিৰ্দেশ দিছে আৰু যাৰ পিচফালে থিয় দিছে পৃথিৱীৰ সমগ্ৰ শ্ৰমিক, কৃষক, মেহনতী জনগণ। কমিউনিষ্টসকলৰ ওপৰত ভাববাদী সকলে কৰা প্ৰতিক্ৰিয়াশীল, প্ৰবঞ্চনামূলক মন্তব্যক শ্ৰমিক শ্ৰেণীয়ে দেবিকৈ হ'লেও এদিন বুজি পাইছে (বুজি পাব) আৰু লগে লগে সিহঁতৰ ৰাজনৈতিক ঠগৰাজি ধৰা পেলাইছে, আৰু প্ৰতিশোধ লৈছে। সেয়ে শোষিতসকলে শোষক শ্ৰেণীক কোনোদিন ক্ষমা নকৰে। কাৰণ তেওঁলোকক আপেক্ষিকভাবে পাৰিলেও চিৰদিনৰ কাৰণে মুৰ্খ কৰি ৰাখিব পৰা শক্তি পুঁজিপতিৰ বা পুঁজিপতিৰ পাণ্ডাসকলৰ নাই। You can fool all people for sometime, you can fool some people for all time, but you cannot fool all people for

all time. আনহাতে “মার্ক্সবাদীসকলে সমগ্র শ্রমজীৱী জনসাধাৰণৰ স্বাৰ্থ-
বক্ষাৰ হকে সমানভাবে সংগ্ৰাম কৰে—নাগিলে তেওঁলোকে ধৰ্ম্মত বিশ্বাসী
বা অ বিশ্বাসী যিয়েই নহওক—কিয়নো শোষণক, উপনিবেশৰ মালিক, বৰ্ণাবদ্ধেৰা
সকলোৰে শোষণ আৰু উৎপীড়নে সকলোকে সমানভাবে স্পৰ্শ কৰে। শ্ৰমিক
জনসাধাৰণ, বঞ্চিত আৰু শোষিতসকল নাগিলে ঈশ্বৰত বিশ্বাসী হওক বা
নহওক—তেওঁলোকৰ যি শক্তি সি কমিউনিষ্টবিলাকৰো শক্তি। গতিকেই “কমিউ-
নিষ্টসকলে ঈশ্বৰবিশ্বাসীসকলক বিণ কৰে” এই মিছা অভিযোগৰ কোনো
মূল্যই নাই।

মার্ক্সবাদে দেখুৱাইছে যে মানৱ সমাজৰ শ্ৰেণী বিভাগ (class society) ৰ
জন্ম হৈছে শ্ৰমবিভাজৰ ওপৰত। পুঁজিবাদত শ্ৰমৰ উৎপাদন আৰু বিতৰণ যিহেতু
পুঁজিবাদী অৰ্থনীতিৰ ভিত্তিত হয় সেয়ে ইয়াত এক বিৰাট অৰ্থ নৈতিক অৰাজকতাৰ
সৃষ্টি হয় আৰু ইয়াৰ বলি হব লগীয়া হয় শ্ৰমিক শ্ৰেণীয়েই। একচেতীয়া পুঁজি-
পতি সকলৰ মাজত সদায়েই এটা আৰ্থিক প্ৰতিযোগিতা চলি আহিছে (‘Mono-
poly produces competition, competition produces monopoly’
The Poverty of Philosophy, p. 146) যাৰ ফলত জন সাধাৰণৰ শোষণৰ
মাত্ৰা বৃদ্ধি পায়। যিহেতু বৈষয়িক জীৱনৰ অৱস্থাই নিৰূপণ কৰে সাংস্কৃতিক আৰু
অধ্যাত্মিক জীৱনৰ অৱস্থা, অৰ্থ ব্যৱস্থাৰ ভিত্তিত গঢ়ি উঠে সমাজব্যৱস্থাৰ ভেঁট
আৰু সমাজ ব্যৱস্থাই নিৰূপণ কৰে তাৰ সমসাময়িক জগতৰ চিন্তাধাৰা, আদৰ্শ
আৰু জীৱনদৰ্শন আদি। সেয়ে, Feuerbach এ ক’ব দৰে “Man thinks
differently in a palace and in a hut. I because of hunger of
misery, you have no stuff in your body, you like wise has no
stuff for morality in your head, in your mind or heart.” Marx
& Engels : Selected Wark, 1962, vol. II. p. 381) যিসকলে ৰাজ-
প্ৰসাদত বাসকৰি সুখ সন্তোষত জীৱন কটাইছে তেওঁলোকৰ চিন্তা-চৰ্চা, জুপুৰি
ষৰত বাস কৰা দৰিদ্ৰ আৰু সৰ্বহাৰাসকলৰ চিন্তাচৰ্চাৰ মাজত পাৰ্থক্য, বিভেদ
আৰু বৈপৰিত্য থকাটো অনিবাৰ্য্য। সিহঁতে হাঁহিব নাজানিলেও কান্দিব জানে,
সুখ সন্তোষ কি তাক বুজি নাপালেও দুঃখ দুৰ্গতি কি তাক বুজি পায়, আন একো
লুভুজিলেও ভোকৰ যন্ত্ৰণা কি তাক বুজে। তাৰ পাচত লাহে লাহে সিহঁতে সিহঁতৰ
নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : প্ৰথম সংখ্যা

প্ৰকৃত শত্ৰুক চিনি উলিয়ায় আৰু দাসত্বৰ শিকলি ভাঙি চিঙি চূৰমাৰ কৰি দিবলৈ
শিকে। অসাম্যৰ অস্তিত্ব থকা মানে অশান্তিৰো অস্তিত্ব থকা আৰু এই অসাম্য
কেৱল আদৰ্শগত নহয়, ইয়াৰ উৎস হ’ল আৰ্থিক ব্যৱস্থা আৰু অসাম্য; আৰু
এই অশান্তি যেতিয়া পুঁজিবাদৰ নিয়ন্ত্ৰণ ক্ষমতাৰ বাহিৰ হৈ যায়, তেতিয়াই সৰ্ব-
হাৰাবপ্ৰণৱে তেওঁলোকৰ চূড়ান্ত বিজয় অৰ্জনৰ কালে আঙুৰাই যায়, শ্ৰেণীসংগ্ৰাম
তীব্ৰতৰ হয়।

গতিকে দেখা গ’ল, মালুহৰ আধ্যাত্মিক জীৱন, সাংস্কৃতিক জীৱন নিয়ন্ত্ৰিত
হৈছে বৈষয়িক জীৱনৰ দ্বাৰাই। আৰু ইয়াৰ পৰাই আমি ইয়াকো বুজিব পৰা
হলো যে আদৰ্শৰ সংঘাত উদ্ভৱ হয় বৈষয়িক জীৱন, অৰ্থনৈতিক, ৰাজনৈতিক আৰু
সামাজিক ব্যৱস্থাসমূহক কেন্দ্ৰ কৰিয়েই; আৰু যিহেতু বৰ্তমান জগতত দুই প্ৰধান
সমাজ ব্যৱস্থা—সমাজতান্ত্ৰিক আৰু পুঁজিবাদী সমাজ ব্যৱস্থাহে, সেয়ে, এই দুই
সমাজব্যৱস্থাৰ মাজতেই বৰ্তমান সকলো ধৰণৰ দ্বন্দ্ব, বিৰোধ আৰু বৈপৰিত্যই দেখা
দিছে। সেয়ে বৰ্তমান পৃথিৱীৰ সমাজতান্ত্ৰিক শিবির আৰু পুঁজিবাদী শিবিরৰ
মাজতেই মতাদৰ্শগত (ideological,) দৰ্শনগত (philosophical), আৰ্থিক
(economical) আদি সকলো ধৰণৰ বিৰোধ ভৰি পৰিছে আৰু এইবিলাকৰ
মাজত যুঁজবাগৰ চলিছে ক্ষিপ্ৰতাৰে। সেইবাবেই কব পাৰি : “Our time
is a time of struggle between socialism and capitalism, a stru-
ggle in all spheres of life and human activity—economic rela-
tions, politics, ideology and culture. It is a fierce struggle,
raging in the modern world, between two ideologies, the
communist and the bourgeois.” এই সংঘাতসমূহৰ কাৰণে ঐতিহাসিক
প্ৰয়োজনীয়তাই (historical necessity) দায়ী। এই সংঘাতৰ এক বৈপ্লৱিক সমা-
ধানৰ পথ দিব পাৰে কেৱল মার্ক্সবাদেই—মার্ক্সবাদী শিক্ষাৰ ব্যৱহাৰিক প্ৰয়োগেই।
চৰিত্ৰহীনতা, অসংকাৰ্য্য, অত্যাচাৰ, দুৰ্নীতি, আদি দূৰ কৰাৰ প্ৰশ্নটো ধৰ্ম্মীয় চিন্তাৰ
প্ৰশ্নহেই থকা নাই। মানব জীৱনৰ বস্তুগত কাৰণ বশতঃ তাৰ সমৃদ্ধিৰ বিকাশৰ
প্ৰয়োজনতেই নৈতিকতাক সেইবোৰৰ পৰা নিলগ কৰাৰ প্ৰয়োজন আছে। কিন্তু
ধৰ্ম্মীয় সন্ধানসৰবাবে, পাপৰবাবে নহয়। সংচিন্তা, সংআদৰ্শ ত্ৰায় ও নীতিগত
চিন্তা আৰু কৰ্ম্ম কোনো পাপৰ ভয়ত, অলৌকিক শক্তিৰ বিশ্বাসৰ বাবত নহয়,

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : প্ৰথম সংখ্যা

কিন্তু নৈতিকতাৰ কাৰণেই, মানুহে তাৰ মানবীয় মূল্যৰ যৌক্তিক বিচাৰৰ (যি ধৰ্মৰ পৰা পৃথক) বাবতেই, এইবোৰক জীয়াই ৰাখিব লাগিব। মানবতাবোধ, মানবৰ মহত্ববোধ, মূল্যবোধ আদি হ'ল মানবীয়তাৰ প্ৰশ্ন। তাৰ নৈতিকতাৰ প্ৰশ্ন। এইবোৰৰ অস্তিত্ব ধৰ্ম নাথাকিলেও থাকিব পাৰে, ঈশ্বৰ বিশ্বাস নাথাকিলেও থাকিব পাৰে। ধৰ্ম নহলেও, ভগবান নহলেও, ভাববাদী দৰ্শন নহলেও, এই বিলাক থাকিব। কিয়নো এইগুণ বিলাকৰ নিজৰ একোটা স্বাধীন অস্তিত্ব আছে, যাৰ অস্তিত্ব স্বাধীন আৰু সূক্ষ্মৰূপে সম্ভব। আৰু এই সাম্ভাব্যতাক বাস্তবতাৰ ৰূপদিব পাৰে যি, সি হ'ল মাক্সবাদ। ভাববাদ নহলে, ধৰ্ম নহলে মানুহৰ ভাল গুণ, সং-চৰিত্ৰ, আদৰ্শ, নৈতিক চৰিত্ৰ, গ্ৰায় আৰু নীতিগত কৰ্ম, মানবতাবোধ, মানবপ্ৰেম আদিও নাথাকিব, বা মানব জীৱনৰ পৰা এইবোৰ আঁতৰি যাব বুলি কোৱা কথাষাৰ যুক্তিনিৰ্ভৰ নহয়; ই ভবৈজ্ঞানিক। সেয়ে আমাৰ প্ৰয়োজন হৈছে এক মাক্সবাদী নৈতিকতাৰ, মাক্সবাদী চিন্তাৰ, মাক্সবাদী শিক্ষাৰ, মাক্সবাদী মানবতাবোধৰ, মাক্সবাদী মানবপ্ৰেমৰ, আৰু মাক্সবাদী আদৰ্শৰ। অৰ্থাৎ সকলো ক্ষেত্ৰতে এটা মাক্সবাদী দৃষ্টিভঙ্গিৰ।

—x—

সামাজিক আৰু আৰ্থিক পৰি- ৱৰ্ত্তনৰ কেইটামান দিশ— ৰূপা : নেফাৰ এখন গাওঁ

ডঃ অনুদা চৰণ ভাগৱতী

এটা নিৰ্দ্ধাৰিত যুগৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত বিচাৰ কৰি চালে যি কোনো সমাজ ব্যৱস্থাতে নানা ধৰণৰ পৰিৱৰ্ত্তনে ঠাই পোৱা দেখা যায়। কিছুমান পৰিৱৰ্ত্তনৰ উৎস হৈছে সমাজৰ নিজস্ব গতিশীলতা। দেখাত তেনেই অচল আৰু ষাউতী-ফুগীয়া যেন লাগিলেও তথাকথিত আদিম আৰু পিছপৰা সমাজ এখনতো সময়ৰ সোঁতত নানা ধৰণৰ পৰিৱৰ্ত্তন আহি পৰে; বংশ পৰম্পৰাত নতুন চিন্তাধাৰা, মূল্যবোধ আৰু কৰ্মপন্থাই সামাজিক জীৱনৰ অঙ্গ হিচাপে স্বীকৃতি লাভ কৰে। কিন্তু এই পৰিৱৰ্ত্তনবোৰ ইমান মন্থৰ গতিত সাধিত হয় যে এটা দীঘলীয়া যুগৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত নহলে এইবোৰ উপলব্ধি কৰাই টান।

সামাজিক পৰিৱৰ্ত্তনৰ আন এটা উৎস হৈছে বাহিৰা প্ৰভাৱ। বাহিৰা সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক ধাৰাৰ সংস্পৰ্শত আহি এখন প্ৰাচীনপন্থী, শিল্প-বাণিজ্য আদিত পিছপৰা সমাজতো অতি কম সময়ৰ ভিতৰতে চমক লগা পৰিৱৰ্ত্তন হোৱাৰ অলেখ দৃষ্টান্ত আছে। জনজাতীয় বা আন অনুন্নত সম্প্ৰদায়বৰ্গৰ সামাজিক আৰু আৰ্থিক জীৱনত বাহিৰৰ পৰা হঠাতে আহি পৰা প্ৰভাৱ সমূহে এটা সংঘাতময় অৱস্থাৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। দুটা ভিন্ন পৰ্যায়ৰ জীৱনধাৰাৰ মাজত সন্ময় আৰু সংহতি আহোঁতে কিছুমান সাময়িক বিশৃঙ্খলাৰ সৃষ্টি হোৱাটো হুই কৰিব নোৱাৰি।

এই আলোচনাৰ পটভূমি হৈছে উত্তৰ পূব সীমান্ত অঞ্চলৰ কামেংজিলাৰ ছেৰ-ডুকপেন জনজাতীয় লোকসকলৰ গাওঁ ৰূপা। সমসাময়িক কিছুমান সম্পূৰ্ণ নতুন ধৰণৰ বাহিৰা প্ৰভাৱে ছেৰ-ডুকপেন সামাজিক আৰু আৰ্থিক জীৱনত কি অৱস্থাৰ সৃষ্টি কৰিছে সেইটোৱে আমাৰ আলোচ্য বিষয়।

পৃথিৱীৰ বিভিন্ন অঞ্চলত নৃতাত্ত্বিকসকলে উদ্ঘাটন কৰা তথ্যাবলীৰ পৰা দেখা

যায় যে হঠাতে উন্নত, আধুনিক সভ্যতার সংস্পর্শত আহিলে আওহতীয়া সহজ সৰল ভাবে জীৱন যাপন কৰা সৰু সৰু জনজাতীয় সম্প্ৰদায়বৰ্গৰ সামাজিক আৰু আৰ্থিক সংগঠনত নানা বিশৃঙ্খলতাই দেখা দিয়ে। এই সম্প্ৰদায়বোৰে জটিল ৰাজনৈতিক, আৰ্থিক, সামাজিক বা সাংস্কৃতিক প্ৰভাৱৰ লগত নিজৰ জীৱনধাৰা সহজে খাপ খুৱাই লব নোৱাৰে বুলিয়েই পণ্ডিতসকলে এতিয়ালৈ গণ্য কৰি আহিছে। এই সকলৰ মতে বাহিৰা প্ৰভাৱবোৰ হঠাতে আহি পৰিলে সহজ সৰল জনজাতীয় জীৱনত নানা প্ৰকাৰৰ অবনতি আৰু অধঃপতন অৱশ্যস্তাৰী। জন-জাতীয় সম্প্ৰদায়ৰ ক্ষেত্ৰত সামাজিক পৰিৱৰ্ত্তন বুলিলে বহুতেই সামাজিক বিঘটন (disintegration) হোৱা বুলিয়েই কব খোজে।

অৱশ্যে ইউৰোপীয় উপনিবেশ বিস্তাৰৰ যোগেদি পশ্চিমীয়া সংস্কৃতিৰ সংস্পর্শত অহা বহুতো জনজাতীয় গোষ্ঠীৰ ক্ষেত্ৰত এই কথা প্ৰযোজ্য। উত্তৰ আমেৰিকাৰ বেড্ ইণ্ডিয়ান নাইবা প্ৰশান্ত মহাসাগৰীয় দ্বীপপুঞ্জবাসী বিভিন্ন জনজাতিৰ মাজত ইউৰোপীয় শাসন আৰু সভ্যতা বিস্তাৰৰ পৰা নানা জটিল সমস্যাৰ সৃষ্টি হৈছিল। উপনিবেশকসকলে আমদানি কৰা নতুন সংস্কৃতি, বেমাৰ আৰু বন্দুকৰ প্ৰকোপত সমগ্ৰ জনজাতীয় সম্প্ৰদায় একোটা নাহে লাহে লাহে বিলোপ হোৱাৰ উপক্ৰম হৈছিল।

ছেৰদুকপেনসকলৰ ক্ষেত্ৰত হলে দেখা যায় যে প্ৰাচীনপন্থী জনজাতীয় সম্প্ৰদায় এটামো আকস্মিক ভাবে আহি পৰা বাহিৰা প্ৰভাৱবিলাকৰ লগত নিজ জীৱনধাৰা খাপ খুৱাই লবৰ ক্ষমতা ৰাখে। সুস্থ সামাজিক বা আৰ্থিক পৰিৱৰ্ত্তনৰ বাবে এটা সুদীৰ্ঘ কালৰ প্ৰয়োজন নাই। ঐতিহ্যৰ আলম মানি চলি অহা অনুন্নত সম্প্ৰদায় এটাই অৱস্থাৰ দাবীত নানা নতুন প্ৰভাৱ সামৰি লৈ কোনো বিঘটন নোহোৱাকৈ পৰিৱৰ্ত্তিত অৱস্থাৰ মাজত বাস কৰিব পাৰে। সামাজিক আৰু আৰ্থিক পৰিৱৰ্ত্তনবোৰে খৰতকীয়াকৈ আহিলেই যে সাম্প্ৰদায়িক জীৱনত খেলিমেলিৰ সৃষ্টি নহয়, এই কথাটো ছেৰদুকপেনসকলৰ ক্ষেত্ৰত ভালদৰে দেখা যায়।

এইখিনিতে ছেৰদুকপেনসকলৰ এটি চমু পৰিচয় দিয়া উচিত। কামেংজিলাৰ পৰ্বতময় পৰিবেশত আওহতীয়া ভাবে গাওঁ পাতি বাস কৰিলেও বাহিৰা জগতৰ লগত ছেৰদুকপেনসকলৰ নানা ধৰণৰ সন্ধক আৰু আদান-প্ৰদান আৰম্ভমান কালৰ পৰাই চলি আহিছে। এওঁলোকৰ বোদ্ধ ধৰ্ম্মৰ মূল উৎস হৈছে উত্তৰ সীমান্তৰ তিব্বত আৰু কামেংজিলাৰ বিখ্যাত টাৰাং মঠ। ধৰ্ম্মীয় প্ৰেৰণাৰ বাহিৰেও

উত্তৰাঞ্চল বাসী তিব্বতী আৰু মনুপা জনজাতিৰ লগত ছেৰদুকপেনসকলৰ নানা ধৰণৰ সাংস্কৃতিক আৰু বেহাবেপাৰৰ সন্ধক অতীজৰে পৰা প্ৰচলিত হৈ আহিছে। এনেকি ছেৰদুকপেনৰ আদি পুৰুষজনো তিব্বতী ৰাজপুত্ৰ এজন আছিল বুলি এওঁলোকৰ ধাৰণা। অৱশ্যে তিব্বতৰ লগত আজিকালি কোনো সন্ধক নাই বুলিবই লাগে। পশ্চিম দিশত অৱস্থিত ভোটানৰ লগতো ছেৰদুকপেনসকলৰ সাংস্কৃতিক সন্ধকৰ বহুতো নিদৰ্শন আছে। ছেৰদুকপেন এলেকাৰ পূব-সীমান্ত বাস কৰা অকা জনজাতিৰ লোকসকলৰ লগত মিত্ৰতা সন্ধক নাথাকিলেও অকাৰ আক্ৰমণ আৰু লুট-পাট ছেৰদুকপেনৰ বাবে এটা নিয়মিত ঘটনা যেন আছিল। কিছুবছৰ আগলৈকেও অকাৰ ভয়ত ছেৰদুকপেনবিলাকে মূল্যবান সামগ্ৰী গাৰ্ভৰ ঘৰত নাৰাখি হাবিতহে লুকুৱাই থৈছিল। পৰ্বতাঞ্চলৰ বাহিৰেও দক্ষিণদিশত অৱস্থিত দৰং-জিলাৰ ভৈয়ামবাসী কৌচ-কছাৰী খেতিয়ক ৰাইজৰ লগত ঘনিষ্ঠ আৰ্থিক, সাংস্কৃতিক আৰু সামাজিক সম্পৰ্ক ছেৰদুকপেনবিলাকে যুগ যুগ ধৰি ৰাখি আহিছে।

এনেকৈ চালে দেখা যায় যে বিশুদ্ধ নৃতাত্ত্বিক অৰ্থত আমি জনজাতি বুলিলে যেনেকুৱা স্বয়ংপূৰ্ণ আৰু বাহিৰা জগতৰ প্ৰভাৱমুক্ত সম্প্ৰদায় এটাৰ কথা বুজোঁ ছেৰদুকপেনসকলক ঠিক তেনেধৰণৰ জনজাতি বুলিব নোৱাৰি। ওচৰে পাজৰে থকা বিভিন্ন সম্প্ৰদায়, এনেকি সুস্থৰ ভৈয়ামবাসী অসমীয়া ৰাইজৰ লগতো নানা আদানপ্ৰদানৰ সন্ধক ছেৰদুকপেনবিলাকে অতীজৰে পৰা চলাই আহিছে। এই সন্ধকবোৰে ছেৰদুকপেন সামাজিক আৰু আৰ্থিক জীৱনত বাককৈয়ে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছে। এইখিনিতে এটা কথা মন কৰা উচিত যে বহিঃজগতৰ লগত চলি অহা এই সন্ধকৰাজি প্ৰাচীন সমাজ ব্যৱস্থাৰ অঙ্গস্বৰূপ; এই ধৰণৰ বাহিৰা প্ৰভাৱৰ পৰা জনজাতীয় জীৱনত হঠাতে আলোড়ন এটাৰ সৃষ্টি হোৱা নাইবা আমূল পৰিৱৰ্ত্তন হোৱাৰ সম্ভাৱনা নাথাকে। কিন্তু স্বাধীনতাৰ পাছত, কবলৈ গলে ১৯৬২ চনত চীনা সেনাবাহিনীয়ে উত্তৰ পূব সীমান্ত অঞ্চলত চলোৱা অভিযানৰ পাছত, ছেৰদুকপেনসকলে হঠাতে নানা নতুন ঘটনা আৰু বাহিৰা প্ৰভাৱৰ সন্মুখীন হবলগীয়া হৈছিল। এই ঘটনা প্ৰাৰম্ভে ছেৰদুকপেন সামাজিক আৰু আৰ্থিক জীৱনত কেনে-ধৰণৰ পৰিৱৰ্ত্তনৰ সূচনা কৰিলে সেইটোৱে আমাৰ আলোচনাৰ বিষয়।

ৰূপা, ছেৰগাওঁ, জি গাওঁ আৰু কেইখনমান পাম লৈ বাস কৰা এই সম্প্ৰদায়টোৰ জনসংখ্যা ১,২০০ ৰ অধিক নহয় (১৯৬১ চনৰ পিয়ল অনুসৰি)। ৰূপা নতুন পৃথিৱী

হৈছে ছেৰডুকপেনসকলৰ প্ৰধান গাঁও। কামেংজিলাৰ সদৰ ঠাই ব'ম্ডিলাৰ প্ৰায় ১২ মাইল দক্ষিণে এই গাঁওখন। ভৈয়ামৰ তেজপুৰ বা বাঙাপাৰাৰ পৰা ৰূপালৈ মটৰ চলাচলৰ সুন্দৰ বাট আজিকালি হৈছে। তেজপুৰৰ পৰা ৰূপাৰ দূৰত্ব ১০০ মাইলমান হ'ব।

ৰূপা ঠাইখন পৰ্ব্বতময় যদিও প্ৰকৃত গাঁওখন সৰু নৈ এখনৰ উপত্যকাত প্ৰায় সমান ঠাইত অৱস্থিত। এই উপত্যকাৰ উচ্চতা প্ৰায় ৫,৫০০ ফুট (সমুদ্ৰ পৃষ্ঠৰ পৰা)। সৰু ঘৰবিলাক দুমহলীয়া বোদ্ধ মঠ বা "গোম্পা"ৰ কেউফালে থুপ খাই আছে। কেউফালৰ পাহাৰৰ নামনি অঞ্চল আৰু সমতল ভূমি সেনাবাহিনীয়ে দখল কৰিছে। উপত্যকাৰ মাজভাগত নতুনকৈ বসবাস আৰু বজাৰ আৰম্ভ হৈছে। সেই অংশতে জুনিয়ৰ বেছিক স্কুল, শিক্ষকসকলৰ আবাসগৃহ, চেণ্টেল পি ডব্লু ডিৰ অফিচ, হাস্পাতাল আৰু ডাক্তৰৰ ঘৰ, হস্ত-শিল্পকেন্দ্ৰ, সমবায় ভাণ্ডাৰ, চিনেমা হল, পৰিদৰ্শন বঙলা আৰু তিক্ৰতী ভগনীয়াৰ শিবিৰ আৰু ভালে কেইখন দোকান গঢ়ি উঠিছে। কেইঘৰমান গঞায়ো তালৈ উঠি গৈ ঘৰ সাজি বহিছে।

১৯৬১ চনৰ পিয়লমতে ৰূপাৰ জনবসতি আছিল ৭৭ ঘৰ পৰিয়ালত ৪৭০ জন।

গাঁৱৰ পুৰণা আৰ্থিক ভেঁটি হ'ল কৃষি। গোম ধান, গম, কেইবাবিধ বজ্জা, জলকীয়া আৰু উৰহী প্ৰধান উৎপন্ন। কিন্তু ৰূপা আৰু তাৰ ওচৰে পাজৰে থকা মাটি শুকান, বৰষুণ কম। সেয়ে কৃষি কৰ্ম কষ্টসাধ্য আৰু ছেৰডুকপেন কৃষি স্বয়ং সম্পূৰ্ণ নহয়। চিকাৰ সাধাৰণতঃ জীৱিকানিৰ্বাহতকৈ আমোদৰ বাবেহে কৰা হয়। কিন্তু ওচৰে পাজৰে থকা জানজুৰিত মাছ ধৰাটো এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰ্থিক ক্ৰিয়া। ঘোঁৰা, বলদ, গাই, মুৰ্গী আৰু দুই এটা ছাগলী পোহনীয়া জন্তুৰ ভিতৰত প্ৰধান। হস্তশিল্পৰ ভিতৰত গছৰ বাকলিৰ সূতা তৈয়াৰ, আৰু তিক্ৰতামানুহে বোৱা খৈলা, হাতমোনা আৰু টঙালি (sash) প্ৰধান।

অৱশ্যে তাহানিৰে পৰা আৰ্থিক ভাবে ছেৰডুকপেন সকল স্বয়ংনিৰ্ভৰশীল নাছিল। পূৰ্বে সাজবচন আৰু উলৰ কাপোৰ আদি সুন্দৰ তিক্ৰতৰ পৰা বৈ আনিছিল তাৰাঙৰ মনুপাসকলে। জাৰকালিৰ প্ৰধান খাণ্ড চাউলৰ বাবে

তেওঁলোক ভৈয়ামৰ কোচ কছাৰি খেতিয়কৰ ওচৰত নিৰ্ভৰশীল আছিল। অৰ্থাৎ অতীজৰ পৰা বহুত সামগ্ৰী তেওঁলোকে বিনিময় স্বত্ৰে পাইছিল আৰু ফলত তেওঁলোকৰ সম্পত্তিজ্ঞান আৰু বিষয় বুদ্ধি বৃদ্ধি পাইছিল।

গাঁৱৰ প্ৰধান সামাজিক আৰু আৰ্থিক গোট (unit) হ'ল পিতৃপ্ৰধান পৰিয়াল। শতকৰা ৩৩ ঘৰতে এতিয়াও যৌথপৰিয়াল দেখা যায়—সেই যৌথ পৰিয়ালবোৰ ঘাইকৈ এজন মুনিহ, তেওঁৰ ঘৈণীয়েক, ল'ৰা-ছোৱালী আৰু এজন বিবাহিত পুতেক, বোৱাৰীয়েক আৰু নাতিপুতিৰ সমষ্টি। তাৰ পিছতে গুৰুত্বপূৰ্ণ সামাজিক গোট হ'ল "ৰুং" নামৰ একেজন পূৰ্বপুৰুষৰ পৰা পিতৃপৰ-স্পাৰে নামি অহা কেইবাটাও পৰিয়ালৰ একোটা খেল। বিভিন্ন "ৰুং"ৰ সতিসন্ততিৰ মাজতহে বিয়াবাক্ চলে, একে ৰুংৰ মাজত বিবাহ নিষিদ্ধ। জীৱনৰ সকলো সংকটতে এই ৰুং বিলাকৰ ভূমিকা গুৰুত্বপূৰ্ণ—একোটা ৰুংৰ মাজত পাৰস্পৰিক সাহায্য আৰু নিৰ্ভৰ সকলোৱে স্বীকাৰ কৰি লোৱা কথা।

ছে'ৰডুকপেন সমাজত দুটা বংশাজ্ৰমিক শ্ৰেণী আছে "থং" আৰু "চাও"। "থং" বিলাক (ৰূপাত তেনে পাচটা খেল আছে) হ'ল ছেৰডুকপেন সমাজৰ সম্ভ্ৰান্ত শ্ৰেণী। তেওঁলোকৰ অৱস্থাও ভাল। চাও বিলাকে থং বিলাকৰ মাটিত খেতি কৰে আৰু তেওঁলোকৰ আলপৈচান ধৰে। তব্ৰাচ দুই শ্ৰেণীৰ মাজত সম্পৰ্ক বন্ধুত্বপূৰ্ণ আৰু সহজ। থং আৰু চাও বিলাকে দৈনন্দিক জীৱনত একেলগে পানাহাৰ কৰে বা একেলগেই বহে।

গাঁৱৰ সামূহিক আনুষ্ঠানিক জীৱনৰ কেন্দ্ৰ হ'ল "গোম্পা" নামৰ মঠটো। তাৰাঙৰ মঠত শিক্ষা পোৱা এখন লামাই তাৰ সেৱা পূজা চলায়। গাঁৱৰ মেলো (village council) তাতেই বহে। দুজন গাওঁবুঢ়াকে ধৰি তাৰ সদস্য নজন। গাঁৱৰ সামূহিক ধৰ্মীয় ক্ৰিয়াকলাপ চলাবলৈ আৰু আভ্যন্তৰীণ শান্তি আৰু শৃঙ্খলা ৰক্ষা কৰিবলৈকে মেল বহে। প্ৰতিটো ৰুংৰ পৰা নিৰ্বাচিত একোজন পহৰাদাৰ তথা কটকীয়ে গাঁৱৰ মেলক সহায় কৰে। অৱশ্যে সচৰাচৰ সমূহ গঞাৰ ইচ্ছা অনুযায়ীহে গাঁৱৰ মেলত সিদ্ধান্ত হয় আৰু গঞাৰ ইচ্ছাৰ বিৰুদ্ধে কোনো সিদ্ধান্ত সাধাৰণতে লোৱা নহয়।

ভৈয়ামৰ লগত সম্পৰ্ক

ছে'ৰডুকপেন সকলে বছৰি জাৰকালি ভৈয়ামলৈ নামি আহে। এই আচাৰ কিমান পুৰণি আৰু কেনেকৈ গঢ় ললে কোৱা টান। সম্ভৱতঃ সীমান্তৰ শান্তি ৰক্ষা কৰিবলৈ অসমৰ শাসক সকলে ছে'ৰডুকপেন সকলৰ লগত ভৈয়ামৰ কোচ-কছাৰী ৰুখকৰ এই আনুষ্ঠানিক সম্পৰ্ক বান্ধি দিছিল। ভৈয়ামৰ খেতিয়ক সকলৰ পৰা ছে'ৰডুকপেন সকলে জলকীয়া, জাৰাং, মূলা প্ৰভৃতি সলাই চাউল লয়। একোজন ছে'ৰডুকপেনে পাহাৰৰ পৰা নামি আহি জানুৱাৰীৰ পৰা মাৰ্চ মাহৰ ভিতৰত কেইবাখনো গাঁও ঘূৰি এইবোৰ সংগ্ৰহ কৰে। আনহাতে একো-একোটা ছে'ৰডুকপেন খেলৰ লগত একো-একোটা কোচ বা কছাৰি গোষ্ঠীৰ বংশানুক্ৰমিক সম্পৰ্ক। সকলো ছে'ৰডুকপেন ভৈয়ামৰ সকলো ঘৰলৈ যাব নোৱাৰে। তদুপৰি দেখা যায় তেওঁলোকে দিয়া উপহাৰৰ তুলনাত তেওঁলোকে পোৱা চাউল বহু বেছি মূল্যৰ হয়। অৰ্থাৎ সম্পৰ্কটো বিস্তৃত বাণিজ্যিক সম্পৰ্ক নহয়। বিদায় লৈ আহিবৰ সময়ত ছে'ৰডুকপেন এজনে আশাবাদ দিবলৈ আৰু বিদায় মাগিবলৈ ভৈয়ামৰ পৰিয়ালবোৰৰ ওচৰলৈ যায়—তেতিয়া তামোলপান, গামোচা আৰু অলপ চাউলতে তেওঁলোক সন্তুষ্ট হয়।

অৰ্থাৎ ভৈয়ামৰ লগত সম্পৰ্ক ছে'ৰডুকপেন অৰ্থব্যৱস্থা আৰু সমাজৰ এটা প্ৰধান বৈশিষ্ট্য। বছৰৰ কেইবাটাও মাহৰ খাও আহে জলকীয়া, মছলা আৰু শাকপাছলিৰ বিনিময়ত ভৈয়ামৰ পৰা। তদুপৰি ভৈয়ামত কটোৱা কালছোৱা সমৃদ্ধিৰ কাল বুলি ভবা হয়। তেওঁলোকে তেতিয়া যোগাৰ কৰা চাউলেৰে পেটভৰাই ভাত আৰু মদ খায়। পাহাৰ অঞ্চলত নতুন আৰ্থিক উন্নয়ন অবিহনে ভৈয়ামৰ লগত এই সম্পৰ্ক ছেদ কৰিব নোৱাৰি। কিন্তু ৰূপাৰ অৰ্থব্যৱস্থাত কিছুমান নতুন ধাৰা দেখা যাবলৈ ধৰিছে।

দৃশ্যপট সলনি :

সাম্প্ৰতিক কালৰ আগলৈকে ছে'ৰডুকপেন সকলৰ ওপৰত বহিৰ্জগতৰ প্ৰভাৱ আছিল নগণ্য। আনকি তেওঁলোকৰ বছেৰেকীয়া ভৈয়ামযাত্ৰাতো তেওঁলোকে অসমৰ এক পিছপৰা অঞ্চলৰ পিছপৰা খেতিয়ক সমাজৰ সংস্পৰ্শতহে আহিছিল।

নতুন পৃথিৱী

নৱেম্বৰ : ১৯৭১

স্বাধীনতাৰ পিছত ৰূপাত প্ৰশাসনৰ প্ৰভাৱ কিছু পৰিল। এটা প্ৰাথমিক বিজ্ঞালয় ১৯৪৯ চনত স্থাপিত হ'ল। (১৯৫৮ চনত ছে'ৰডুকপেন সকলৰ পৰাই তিনিজন শিক্ষকো ওলায়।) কিন্তু দুজনমান শিক্ষক, আছাম ৰাইফলছৰ চিপাহীবিলাক, প্ৰশাসন আৰু চিকিৎসাকেন্দ্ৰৰ কেইজনমান মানুহৰ বাহিৰে আধুনিক জগতৰ আন কোনো মানুহৰ লগত গাওঁবাসীৰ সম্পৰ্ক নাছিল।

কিন্তু পঞ্চাশৰ শেৰাংশত আৰু ষাঠিৰ দশকৰ আগচোৱাত প্ৰতিৰক্ষাৰ প্ৰয়োজনত কামেঙত ব্যাপকভাবে ৰাস্তাঘাট বন্ধোৱা হয়, আৰু ৰূপা ভৈয়ামৰ পৰা সহজে আৰু সোনকালে পাব পৰা ঠাই হৈ পৰে। কিন্তু চীনভাৰত সংঘৰ্ষৰ আগলৈকে আধুনিক যাতায়াত ব্যৱস্থাই গাঁৱৰ জীৱনৰ ওপৰত কোনো প্ৰভাৱ পেলাব পৰা নাছিল।

১৯৬২ চনৰ চীনা আক্ৰমণৰ এটা ঘাই অভিযান হৈছিল কামেঙ অঞ্চলত! চীনা বাহিনী দক্ষিণলৈ আঙুৱাই অহাৰ লগে লগে ৰূপাৰ বাসিন্দা সকলো ভৈয়ামলৈ ভাগি আহে আৰু কোনো কোনো একেবাৰে দূৰণিবিটীয়া গুৱাহাটীৰ ভগনীয়া শিবিৰ পায়হি। ৰূপা যুদ্ধক্ষেত্ৰত পৰিণত হয় আৰু কিছুদিন চীনা বাহিনীৰ দখলত থাকে। শেহত যেতিয়া যুদ্ধৰ পিছত গাওঁবাসী ৰূপালৈ ঘূৰি আহে, তেতিয়া তেওঁলোকে দেখিলে যে খেতিপথাৰৰ বহুত মাটি সেনাবাহিনীয়ে অধিগ্ৰহণ কৰিছে। গাঁৱৰ আশে পাশে সৈন্য আৰু বিষয়া মিলি ১৯৬২ চনৰ পৰা কেইবা হেজাৰো নতুন মানুহৰ বসবাসৰ জাগা হৈছে ৰূপা। (অৱশ্যে মাটি অধিগ্ৰহণৰ বাবদ সেনাবাহিনীয়ে ৰূপাক ৮০,০০০ টকাৰ ক্ষতিপূৰণ দিছে।)

সৈন্যসামন্তৰ যুঁজৰ চাকচিক্য, জীপগাড়ী আৰু ট্ৰাকৰ সঘন অহাযোৱা, কায়াৰিং ৰে'ঞ্জৰ (Practice firing range) পৰা বন্দুকৰ আৱাজৰ মাজত এলাক্সন পুৰণা গাঁৱৰ ঘৰবোৰ আৰু তাৰ বাসিন্দা সকলক নগন্য যেন লাগে— যেন নতুন নতুন পৰিৱৰ্তনৰ খুন্দাত তেওঁলোক অভিভূত হৈ পৰিছে। কিন্তু ভালকৈ পৰ্যবেক্ষণ কৰিলে দেখা যাব যে পৰিবেশ আৰু পৰিস্থিতিৰ পৰিৱৰ্তনৰ লগত নিজক সোনকালে আৰু সুকলমে খাপখুৱাই লব পাৰিছে তেওঁলোকে।

বহিৰাগত প্ৰভাৱৰ বাহক :

ৰূপাৰ ছে'ৰডুকপেন ৰাইজৰ জীৱনত এতিয়া যিবোৰ পৰিৱৰ্তন ঘটিছে সেই

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : প্ৰথম সংখ্যা

ব্যাপক পৰিৱৰ্তন সাধন কৰিছে ঘাইকৈ দুটা বহিৰাগত প্ৰভাৱে —— নে'ফা প্ৰশাসন আৰু সেনাবাহিনীয়ে। নে'ফা প্ৰশাসনে গাওঁবাসীৰ লগত বহিৰাগত বিষয়া আৰু কৰ্মচাৰীৰ সম্পৰ্ক আগতকৈ নিয়মিত আৰু সঘন কৰিছে, নতুন জীৱিকাৰ সুযোগ উলিয়াই দিছে, ব'মডিলা চহৰ আৰু প্ৰশাসনকেन्द्रই অদূৰত নতুন পৰিৱৰ্তনৰ শ্ৰোত কৃত কৰিছে, শিক্ষা আৰু চিকিৎসাৰ ব্যাপক প্ৰসাৰ ঘটাইছে, যাতায়াত-পৰিবহনৰ উন্নতি ঘটাইছে, আৰু নতুন আৰ্থিক আঁচনি আৰু উদ্যোগ আৰম্ভ কৰিছে। সেইদৰে নানা কালৰ পৰা সেনাবাহিনীৰ উপস্থিতিয়েও পৰিৱৰ্তন ঘটাইছে। এই পৰিৱৰ্তন ইটোৰ লগত সিটো জড়িত। যেনে, খেতিৰ মাটি হেৰুৱাই ক্ষতিপূৰণৰ টকাৰে কিছুমানে দোকান দিয়াৰ দৰে নতুন বৃত্তি অৱলম্বন কৰিছে। শিক্ষাই নতুন জীৱিকাৰ সন্ধান দিছে, প্ৰশাসনৰ লগত সম্পৰ্কও ঘনিষ্ঠ কৰিছে। যাতায়াতৰ উন্নতিৰ পৰাও দোকান দিয়া, ঠিকা কৰা প্ৰভৃতি কামৰ সুচল হৈছে ইত্যাদি। পৰিৱৰ্তনৰ কেতবোৰ উপাদান তলত উল্লেখ কৰা গ'ল :

শিক্ষা :

ৰূপাৰ প্ৰাথমিক বিদ্যালয়টো কামেং অঞ্চলতে প্ৰথম। স্থাপিত হোৱাৰ কুৰি বছৰৰ ভিতৰতে এই বিদ্যালয়ে (এতিয়া জুনিয়ৰ বে'ছিক স্কুল) গাওঁবাসীৰ মনত শিক্ষাৰ প্ৰয়োজন গভীৰ ভাবে সূমুৱাই দিছে। এচাম নতুন সাক্ষৰ মানুহ ওলাইছে আৰু তাৰে কিছুমানে প্ৰাথমিক স্তৰৰ ওপৰলৈ উঠাই গৈছে। ফলত শিক্ষা আৰ্থিক আৰু সামাজিক উন্নয়নৰ অংশ হ'ব পাৰিছে। ১৯৬৮ চনত ৮৪ জন ছেৰডুকপেন ছাত্ৰৰে এই বিদ্যালয় চলিছিল। ১৯৬৮ চনত ২৫ জন ছেৰডুকপেন ছাত্ৰই প্ৰাথমিক শিক্ষা সাং কৰি বেলেগ বেলেগ পৰ্যায়ত শিক্ষালাভ কৰি আছিল। তাৰে চাৰিজনে ব'মডিলাত উচ্চমাধ্যমিক শিক্ষা আৰু দুজনে মাতক মহলাৰ শিক্ষা লাভ কৰি আছিল।

অৱশ্যে প্ৰাথমিক স্তৰৰ ওপৰলৈ যোৱাৰ ধাউতি বেছি পৰিলক্ষিত হোৱা নাছিল। সম্ভৱতঃ বেছি শিক্ষা নোহোৱাকৈ প্ৰশাসনৰ চাকৰি বা ঠিকাৰ কাম পোৱাৰ সুযোগ থকা বাবেই জনজাতীয় যুৱকসকলে উচ্চ শিক্ষাৰ হেঁপাহ নকৰে। বহুতে শিক্ষা সাং নকৰাকৈ স্কুল এৰি দিয়ে। বেহাবেপাৰৰ সুবিধাৰো বহুতক

প্ৰলুক কৰে। মূঠতে পঢ়াশুনাতে চোকা হ'লেও ছেৰডুকপেন ন'বাংগালীয়ে নতুনকৈ পোৱা নানা আৰ্থিক সুবিধাৰ বাবে দীঘলীয়া কাৰিকৰি বা বৃত্তিমূলক প্ৰশিক্ষণৰ বাবে মন নেমেলে।

নতুন জীৱিকা :

পৰম্পৰাগত জীৱিকা আৰু বৃত্তিৰ পৰা আঁতৰি অহাটো (বহুসময়ত পৰম্পৰাগত আৰু আধুনিক জীৱিকাৰ মিশ্ৰণৰ যোগেদি) ৰূপাৰ ছেৰডুকপেন সকলৰ জীৱনৰ এটা উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য। তাৰে কিছুমানে চাকৰি কৰে (শিক্ষক, কেৰাণী, পিয়ন, মেডিকেল অৰ্ডাৰলি, চকীদাৰ, ডাকবানাৰ প্ৰভৃতি); কিছুমানে বেপাৰ আৰু ঠিকা কৰিছে নহলে বেপাৰ আৰু ঠিকা একেলগে কৰিছে। আন কিছুমানে নিয়মিত ভাবে আৰু সংগঠিত ভাবে নহলেও সেই অঞ্চললৈ নতুনকৈ অহা লোকসকল আৰু সেনাদলক মাছ-গাখীৰ-খৰি-পাছলি-কুকুৰা প্ৰভৃতি যোগান দি দুপয়চা আৰ্জিছে।

১৯৬২ চনৰ পিছত বিশেষকৈ দোকানী আৰু ঠিকাদাৰৰ সংখ্যা ছেৰডুকপেনৰ মাজত বাঢ়িছে। ১৯৬২ চনৰ আগতে গোটেই অঞ্চলটোতে ছেৰডুকপেন মালিকৰ দোকান আছিল মাথোন এখন। ১৯৬৮ চনত হ'লগৈ বাৰখন। প্ৰতিটো নতুনকৈ সজা ঘৰেই আনকি দোকান দিবলৈ সুচলকৈ সজা হৈছে। সেনাবাহিনীয়ে বহু মাটি দখল কৰাত আৰু গ্ৰাহকৰ সংখ্যা বহুত বাঢ়ি মোৰাত দোকান দিয়াটো সম্ভৱ হৈছে। সম্ভৱতঃ তেওঁলোকৰ পৰম্পৰাগত বাণিজ্য আৰু বিনিময়ৰ অভিজ্ঞতায়ো এই পৰিৱৰ্তন সহজ কৰিছে। বহিৰাগত বহুৰা বিষয়া আদিৰ বাহিৰেও সেনাবাহিনীয়ে কেতিয়াবা এইবোৰ দোকানৰ পৰা বস্তু কিনে। সেনাবাহিনীৰ পৰা চোৰাং ভাবেও ছেৰডুকপেন দোকানীয়ে সন্তোতে মাল লৈ চ'ৰা দামত বিক্ৰী কৰা দেখা যায়। তেনেকৈ বাস্তাবাটৰ উন্নয়নত ১৯৬২ চনৰ পিছৰ পৰা এই অঞ্চলত যিদৰে মনোযোগ দিয়া হ'ল তাৰ ফলত ঠিকাৰ কামো বাঢ়িল। তাৰ আগতে সৰুজন গাওঁ বুঢ়াকৈ লৈ তিনি-জনে মাজে সময়ে ঠিকা কৰিছিল, তিনিওৰে অৱস্থা এতিয়া বেছ ভাল। ডাঙৰকৈ ঘৰবাৰী সজাইছে আধুনিক ধৰণে। তাৰে দুজনে দুখন টাৰকা নতুন পৃথিৱী

কিনিছে। নিৰ্মান কাৰ্য আৰু যোগান আৰু বেপাৰত এই দুখন ট্ৰাকৰ চাহিদাও বৰ বেছি। আনকি ভৈৰামৰ লগত যি পৰম্পৰাগত বিনিময় সম্পৰ্কৰ কথা ইতিপূৰ্বে উল্লেখ কৰা হৈছে তাকো কিছুমানে এই ট্ৰাকৰ যোগানিয়েই কৰিবলৈ ধৰিছে! এওঁ লোকৰ উপৰিও ১৯৬২ চনৰ পিছত পাচজন নতুন ট্ৰিকাটাৰ কামত নামিছে।

এনেকৈ অতি কম সময়ৰ ভিতৰতে এটা আঢ়ায়ন্ত শ্ৰেণীৰ মানুহ ছে'ৰ-ডুকপেন সমাজৰ পৰা ওলাই আহিছে। কিন্তু তেওঁলোক সংখ্যাত তাকৰ। সৰুসুৰা দোকানী বা যোগানদাৰৰ অৱস্থা ভাল নহয়। তদুপৰি বেছিভাগ ব্যৱসায়ী আৰু চাকৰিয়াল হ'ল "থং" শ্ৰেণীৰ, তলতীয়া "চাও" বিলাকৰ নতুন সুযোগৰ সদ্ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ সামাজিক, আৰ্থিক আৰু শিক্ষাগত সামৰ্থ্য নাই। চাওবিলাকে আগতে মাজে সময়ে দিনমজুৰি কৰিছিল, এতিয়া বহিৰাগত বনুৱাই সেই কাম কৰে। ফলত "চাও" বিলাকৰ বহুতে এতিয়া কুকুৰা বা কণী যোগান ধৰি সেনাবাহিনীৰ পৰা মদ নহলে পয়চা নিয়ে।

সেনাবাহিনীৰ প্ৰভাৱ

প্ৰত্যক্ষ আৰ্থিক প্ৰভাৱৰ উপৰিও আনধৰণেও গাঁৱৰ জীৱনৰ ওপৰত সেনাবাহিনীয়ে প্ৰভাৱ পেলাইছে। যদিও কৰ্তৃপক্ষই গাঁওবাসীৰ লগত সেনাবাহিনীৰ সম্পৰ্ক শান্তিপূৰ্ণ আৰু সহজ কৰিবলৈ চোকা নজৰ ৰাখে, তথাপি কৰ লাগিব যে তেওঁলোকৰ নিজা বাসস্থানতে গাঁওবাসীৰ অহাযোৱা (movement) বহু খৰ্ব হৈছে। গৰু ঘোড়া ৰখাৰো সুবিধা কমি আহিছে। চৰণীয়া পথাৰ কমি যোৱাত "চাও" বিলাকে ছাগলী-মূৰ্গী পোহাত আৰু তাৰ বেপাৰ কৰাত বাধা পাইছে।

জীৱনবাত্ৰাৰ ওপৰতো সেনাবাহিনীৰ প্ৰভাৱ লক্ষ্য কৰিব লগীয়া। প্ৰতি পৰিয়ালৰে খোৱাপানী ২০ লিটাৰৰ পেট্ৰলৰ টিনত খোৱা হয়। সেনাবাহিনীৰ পৰা টিনৰ খাত আৰু মদ মাজে সময়ে গাঁওবাসীৰ হাতত পৰেহি। সেনাবাহিনীৰ গাড়ীত অলৈতলৈ যোৱাও হয়। প্ৰশাসনৰ হাস্পতালতকৈ ৰাইজে ৰাইজে সেনাবাহিনীৰ হাস্পতাললৈ চিকিৎসাৰ বাবে বেছিকৈ যায়। সেনাবাহিনীৰ

চিনে'মাহাললৈকো স্থানীয় ৰাইজ দলেবলে গৈ থাকে—কিন্তু স্থানীয় ছোৱালী জ্বৰান বিলাকে ফুচুলালে অপ্ৰীতিকৰ পৰিস্থিতিৰ উদ্ভৱ হয়।

স্থানীয় ৰাইজে বহু নতুন আৰ্থিক সুবিধা আৰু আধুনিক জীৱনৰ সামগ্ৰী পোৱাত সেনাবাহিনীৰ বৰঙণি থকা বুলি বুজে, কিন্তু স্থানীয় জীৱনত সেনাবাহিনীয়ে কিছুমান নতুন অসুবিধা আৰু আমনিও সৃষ্টি কৰা বুলি ভাবে। সেনাবাহিনীৰ লগত কাজিয়া লগাৰ ভয়ত সতৰ্ক হৈ চলিব লগা হোৱাটোও তাৰে এটা।

পৰিৱৰ্তনৰ কেতবোৰ তাৎপৰ্য

১৯৬২ চনৰ আগতে ঘোষিত চৰকাৰী নীতি আছিল জীৱনবাত্ৰাৰ পৰম্পৰাগত কোনো আকস্মিক আৰু বৃহৎ পৰিৱৰ্তন নকৰা আৰু বহিৰাগত প্ৰভাৱৰ পৰা স্থানীয় সমাজক বহুদূৰ মুকলি কৰি ৰখাটো। ১৯৬২ চনৰ পিছত এই নীতি আৰু কামত লগাব নোৱাৰি। আনহাতে সম্প্ৰতি হোৱা ব্যাপক আৰু উল্লেখযোগ্য পৰিৱৰ্তনসমূহ আয়ত্ত কৰিবলৈ ছে'ৰডুকপেন সকলৰ সমাজ সমৰ্থ যেন দেখা গৈছে। পৰিৱৰ্তনবোৰ তেওঁলোকে গ্ৰহণ কৰিছে, আৰু সামাজিক জীৱনত কোনো বিকাৰ বা সংকটৰ লক্ষণ নেদেখুৱাকৈ নতুন পৰিস্থিতিৰ লগত নিজকে খাপখুৱাই লব পাৰিছে। সুস্বচ্ছন স্থায়ী জীৱন-বাত্ৰা দ্ৰুত বহিৰাগত প্ৰভাৱে বিনাশ কৰা বুলি ভাবিলে ভুল কৰা হব।

অৱশ্যে নতুন আৰ্থিক পৰিৱৰ্তন সমূহে সমাজৰ কেতবোৰ মৌলিক পৰিৱৰ্তন সাধন কৰাটো অনিবাৰ্য। ক্ৰমশঃ বয়স্ক মানুহৰ ঠাইত শিক্ষিত আৰু ব্যৱসায় বাণিজ্যত লাগি থকা আপেক্ষাকৃত ডেকা মানুহখিনিৰ প্ৰতিপত্তি বাঢ়ি আহিছে। গাঁৱৰ মেলত এতিয়াও ঠাই নাপালেও শীঘ্ৰে তেওঁলোকৰ হাতলৈ অধিক ক্ষমতা যোৱাৰ সম্ভাৱনা। তাৰ অগ্ৰতম কাৰণ এয়ে যে আৰ্থিক সমৃদ্ধি আৰু প্ৰতিপত্তিৰ অধিকাৰী এই নতুন চামটো সমাজৰ পৰা আঁতৰি নগৈ সমাজৰ সামূহিক কাৰ্যকলাপত লিপ্ত হৈ পৰিছে। বহিৰাগত বহু মানুহৰ সংস্পৰ্শই ছে'ৰডুকপেন সমাজৰ আত্মপৰিচয় বোধ (sense of community identity) বৃদ্ধি কৰিছে। ফলত প্ৰাচীন বহু অনুষ্ঠান আৰু মূল্যবোধ এইদৰে বাচি থকাৰ সম্ভাৱনা বহল—ঐতিহ্য আৰু পৰিৱৰ্তিত পৰিস্থিতিৰ দ্বন্দ্বৰ পৰা তাৰ ক্ৰমবিকাশ ঘটি থাকিব।

কিন্তু আৰ্থিক দিশৰ পৰা ভবিষ্যৎ সিমান উৎসাহজনক নহয়। পৰিস্থিতিৰ পৰিৱৰ্তনে সমূহ গাওঁবাসীৰ আশা-আকাঙ্ক্ষা উন্নত কৰিছে হয়, কিন্তু সকলোৱে এই নতুন অৰ্থব্যৱস্থাত সমানে লাভবান হোৱা নাই। তদুপৰি ইতিমধ্যে ধনী হৈ পৰা মানুহচামৰো সমৃদ্ধিৰ অৱস্থা চিৰস্থায়ী নহয়। সেনাবাহিনীৰ পৰা নতুন আৰ্থিক উন্নয়নৰ প্ৰেৰণা অহা টান। নিৰ্মাণকাৰ্য আৰু ঠিকা বৰ্তমান হাৰত সদায় চলিব নোৱাৰে। দোকানদাৰিৰ পৰাও বেছি মানুহৰ জীৱিকা ভবিষ্যতে মুকলি হোৱাৰ আশা নাই। তল বা মজলীয়া খাপৰ চাকৰিও সিমান ওলাই নাধাকে। ভৈয়ামৰ লগত পৰম্পৰাগত বিনিময় ইতিমধ্যে দুৰ্বল আৰু অনিয়মিত হৈ পৰিছে—ভৈয়ামৰ বহু মানুহে আগৰ দৰে উপহাৰ দিবলৈ টান পায়। ভৈয়ামলৈ গৈ থাকিলেও আৰ্থিক বিকাশ সম্ভৱ নহয়। দেখেদেখকৈ এক স্থায়ী আৰু নিৰাপদ আৰ্থিক ভিত্তি গঢ়ি লব নোৱাৰিলে ৰূপাৰ ছেৰ-ডুকপেন ৰাইজৰ এই কেইবছৰৰ উদগতি ক্ষণস্থায়ী বুলিহে প্ৰমাণ হব।*

* [১৯৬৭ আৰু ১৯৬৮ ত ছুবাৰ ৰূপাত ভ্ৰমণ আৰু অহুসঙ্কাম কৰি লেখা এটা-ইংৰাজী প্ৰবন্ধৰ সাৰাংশ]

মৌলিক অধিকাৰ

ডঃ দেৱ প্ৰসাদ বৰুৱা

আজিকালি প্ৰায় সকলো মানুহেই ভিন ভিন দৃষ্টিকোণৰ পৰা হ'লেও কয় যে বৰ্তমান অৱস্থাত ধনী আগতকৈও বেছি পৰিমাণে ধনী হৈ গৈছে, গৰীব মানুহ আগতকৈও ক্ষিপ্ৰ গতিত গৰীব হৈ গৈছে। কোৱাৰ খাতিৰত ওপৰে ওপৰে মাত মতা লোকৰ বাহিৰে আন সকলোৱে সততাৰ খাতিৰত স্বীকাৰ কৰিব লাগিব যে দেশৰ সংবিধানখনে ধনী-দুখীয়াৰ প্ৰভেদ জীয়াই ৰখাৰ কাৰণেই এনে অৱস্থাৰ সৃষ্টি হৈছে। এই সংবিধানে বিশেষ বিশেষ শ্ৰেণীৰ স্বাৰ্থক অত্যাগ্ৰ শ্ৰেণীৰ স্বাৰ্থৰ ওপৰত স্থান দিছে আৰু ইয়াৰ ফলতেই আমাৰ দেশৰ সামাজিক আৰ্থিক-ব্যৱস্থাত বিৰাট বৈষম্য আৰু অসামান্য অত্যাগ্ৰ অবিচাৰ বৰ্তি আছে। সেইবাবে এই কথা অত্যন্ত পৰিস্কাৰ যে পৰিপূৰ্ণ সামাজিক গ্ৰায়ৰ ভিত্তিত নতুন সমাজ নিৰ্মাণ কৰিবলৈ হলে বৰ্তমানৰ সংবিধানখনৰ আমূল পৰিৱৰ্তন সাধন কৰিব লাগিব। চলিত অৱস্থাত সংবিধানৰ প্ৰতি মৰ্যাদা দেখুৱাৰ অৰ্থ এই নহয় যে ই এখন অপৰিৱৰ্তনীয় দলিল বা আইনশাস্ত্ৰ। আমাৰ দেশৰ সংবিধানৰ জন্মবৃত্তান্ত জনাসকলে জানে, আৰু সকলোৰেই জ্ঞান উচিত, যে যি গণপৰিষদে সংবিধানখন ৰচনা কৰিছিল সেই গণপৰিষদ প্ৰাপ্ত বয়স্কৰ ভোটাধিকাৰৰ ভিত্তিত নিৰ্বাচিত প্ৰতিনিধিলৈ গঠিত হোৱা নাছিল, অত্যন্ত সীমাবদ্ধ ভোটাধিকাৰৰ ভিত্তিত প্ৰাদেশিক বিধানসভাসমূহৰ সদস্যসকলে আওপকীয়াভাবে নিৰ্বাচন কৰা প্ৰতিনিধিসকলক লৈহে গণপৰিষদ গঠিত হৈছিল; বৃটিছ পাৰ্লামেণ্টে ১৯৪৭ চনৰ 'ভাৰতীয় স্বাধীনতা আইন' পাচ কৰাতহে গণপৰিষদখনে নিৰ্দিষ্ট আইনগত মৰ্যাদা পাইছিল। যি কি নহওক, সীমাবদ্ধ ভোটাধিকাৰৰ ভিত্তিত গঠিত হোৱা কাৰণে জমিদাৰ-পুঁজিপতি শ্ৰেণীৰ লোকসকলে পূৰ্বামাত্ৰাই সুবিধা লয়। এইভাবে এই সংবিধানত উভয়শ্ৰেণীৰ সা-সুবিধাবোৰক অগ্ৰাধিকাৰ দি নাগৰিকৰ অধিকাৰ তথা মৌলিক অধিকাৰ কিছুমান স্বীকৃত হৈছিল। এই প্ৰৱন্ধত মৌলিক অধিকাৰৰ বিষয়ে কিছু আলোচনা কৰা হব।

নাগৰিকৰ অধিকাৰৰ ক্ষেত্ৰত মূলতঃ জমিদাৰ-পুঁজিপতিশ্ৰেণীৰ প্ৰতিনিধি বৰ্গই এক অভিনৱ পন্থা উলিয়ালে। অধিকাৰসমূহ ছুটা ভাগত ভাগ কৰা হ'ল— আদালতত সাব্যস্ত কৰিব নোৱাৰা অংশ, ইয়াৰ নাম দিয়া হ'ল ৰাষ্ট্ৰীয় নীতি নিৰ্দেশক সিদ্ধান্তসমূহ; আনটো অংশ হ'ল মৌলিক অধিকাৰসমূহ। মৌলিক অধিকাৰ উল্লেখ কৰিলে আদালতৰ আশ্ৰয় লোৱাৰ বিধান আছে। মৌলিক অধিকাৰসমূহৰ ভিতৰত আছে: আইনৰ চকুত সকলো সমান বুলি গণ্য হব; বাক স্বাধীনতা আৰু সভা-সমিতি সংগঠনৰ অধিকাৰ সকলোৱে ভোগ কৰিব; জাতি, ধৰ্ম, বৰ্ণ প্ৰভৃতিৰ কাৰণে কোনো ভেদাভেদ নাথাকিব; ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ মালিকানাৰ মৌলিক অধিকাৰ, ইত্যাদি। শোষণৰ অধিকাৰ নিশ্চিত কৰাৰ কাৰণে জমিদাৰ-পুঁজিপতিশ্ৰেণীৰ প্ৰতিনিধিবৰ্গই নিজৰ ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ প্ৰতি 'অলঙ্ঘনীয়' অধিকাৰ এনেভাবেই মৌলিক অধিকাৰত পৰিণত কৰিছিল। আচৰিত কথা যে জনসাধাৰণৰ নাম কাঢ়ি গৃহীত হোৱা সংবিধানত সকলো নাগৰিকৰ স্বাৰ্থৰ অল্পকূলে কৰ্ম-সংস্থানৰ নিশ্চিত অধিকাৰ, প্ৰত্যেকৰে কাৰণে জীৱিকা আৰ্জনৰ আৰু জীৱনক জীয়াই ৰখাৰ প্ৰয়োজনীয় সা-সুবিধাৰ নিশ্চিত অধিকাৰ মৌলিক অধিকাৰ হিচাপে স্বীকৃত হোৱা নাই। সম্পত্তিহীনক কৰ্ম-সংস্থানৰ নিশ্চিত অধিকাৰৰ পৰা বঞ্চিত কৰি শোষণৰ ভিত্তিত লাখ লাখ মানুহৰ জীৱন নিয়ন্ত্ৰণ কৰা জমিদাৰ পুঁজিপতিশ্ৰেণীৰ 'ব্যক্তিগত' সম্পত্তিৰ মালিকানাৰ গাত আঁচোৰ লাগিব নিদিয়া ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা সংবিধানৰ ধনিক-অভিমুখী শ্ৰেণী চৰিত্ৰ ফটফটায়াকৈ ওলায়। ব্যক্তিগত সম্পত্তিক ধনী একচেটিয়া পুঁজিপতি শ্ৰেণীৰ স্বাৰ্থত সাংবিধানিক নিশ্চয়তা দিয়া কাৰণেই মাত্ৰ এমুঠি জমিদাৰ-পুঁজিপতিৰ পৰিয়ালে দেশৰ অৰ্থব্যৱস্থা নিয়ন্ত্ৰণ কৰি আহিছে।

ধনিক শ্ৰেণীৰ প্ৰতি সাংবিধানিক পক্ষপাতিত্বই বিতৰ্কৰ উৰ্দ্ধত থাকিব লগীয়া গ্ৰায়পালিকাতো কেৰোণ সুমুৱাইছে। সাধাৰণতে আট্যবস্ত শ্ৰেণীৰ মাজৰ পৰা হাইক'ৰ্ট আৰু চুপ্ৰিম ক'ৰ্টৰ গ্ৰায়াদীশসকলক নিয়োগ কৰা হয়। ইয়াৰ দ্বাৰা কাৰ্য্যতঃ কেইবাটাও ক্ষেত্ৰত ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ লগত জড়িত বা গোন্ধ থকা ক্ষেত্ৰত মৌলিক অধিকাৰ নিশ্চিত কৰাৰ নামত সংবিধানৰ ব্যাখ্যা আৰু ৰায় দিয়া হৈছে সুবিধাভোগী ধনিকশ্ৰেণীৰ স্বাৰ্থত। শ্ৰেণীবিভক্ত সমাজত ভিন ভিন অস্থানত বিশেষ বিশেষ শ্ৰেণীৰ বৰ্ত্ত্ব চলে আৰু ফলত বৈষম্যৰ সৃষ্টি হয়।

সাম্প্ৰতিক কালত উচ্চতম গ্ৰায়ালয়ৰ এটা বিশেষ গ্ৰায়-নিৰ্ণয়ৰ দিনৰে পৰা মৌলিক অধিকাৰ সম্পৰ্কে—ব্যক্তিগত সম্পত্তি মৌলিক অধিকাৰ হয় নে নহয় সেই সম্পৰ্কে—নতুনকৈ বিতৰ্কৰ সৃষ্টি হৈছিল আৰু তাৰে পৰিণতি স্বৰূপে বৰ্ত্তমানে সংবিধানৰ চতুৰ্বিংশ সংশোধনী আইনত পৰিণত হৈছে।

১৯৬৭ চনৰ ২৭ ফেব্ৰুৱাৰীলৈকে পাৰ্লামেণ্টে সংবিধানৰ মৌলিক অধিকাৰ সম্পৰ্কীয় অংশটো সংশোধন কৰাৰ আৰু তাত থকা অধিকাৰবিশেষ খৰ্ব কৰাৰ বা সিবিলাকৰ ওপৰত বাধ্য নিষেধ প্ৰয়োগ কৰাৰ অধিকাৰ খুটুৱাব পৰিছিল। কিন্তু উক্ত তাৰিখত খ্যাতি বা কুখ্যাতি অৰ্জন কৰা 'গোলোকনাথ মোকৰ্দমা'ত এজনীয়া সংখ্যাগৰিষ্ঠতাৰে (সপক্ষে ৬, বিপক্ষে ৫) ঘোষণা কৰা গ্ৰায়-নিৰ্ণয়ত উচ্চতম গ্ৰায়ালয়ে ৰায় দিলে যে পাৰ্লামেণ্টে 'মৌলিক অধিকাৰসমূহ' খৰ্ব কৰিব নোৱাৰে বা সিবিলাকৰ ওপৰত বাধ্য-বাধকতা আৰোপ কৰিব নোৱাৰে।

কিন্তু সংবিধানৰ তৃতীয় অধ্যায়ত মৌলিক অধিকাৰসমূহৰ নিৰ্দেশ দিয়াৰ অংশতে আছে যে (সংবিধানৰ ১২ (২)(৩)(৪) দ্ৰষ্টব্য) ৰাষ্ট্ৰৰ নিৰাপত্তা ইত্যদিৰ স্বাৰ্থত বাক স্বাধীনতা, সভা-সমিতি তথা সংগঠন কৰা অধিকাৰ আদিৰ ওপৰত 'যথাবিহিত বাধ্য-বাধকতা' আৰোপ কৰাৰ আইনসম্বন্ধত ক্ষমতা থাকিব। আচল কথা হৈছে এই যে 'গোলোকনাথ মোকৰ্দমা'ৰ গ্ৰায়-নিৰ্ণয়ৰ মূল-মন্ত্ৰক পুঁজিপতি শ্ৰেণীৰ স্বাৰ্থত লগোৱা। এই শ্ৰেণীৰ শোষণৰ ভিত্তিত প্ৰতিষ্ঠিত ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ ওপৰত পাৰ্লামেণ্টে হাত দিব নোৱাৰে। মাত্ৰ এটা ভোটৰ সংখ্যাধিক্যত এঘাৰ জনীয়া উচ্চতম গ্ৰায়ালয়ে নিৰ্বাচিত পাঁচ জনীয়া পাৰ্লামেণ্টক নিৰ্দেশ দিছিল যে সংবিধানৰ তৃতীয় অধ্যায়ৰ অৰ্থাৎ কাৰ্য্যতঃ ধনিকশ্ৰেণীৰ ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ ওপৰত, হাত দিয়াটো বে-আইনী। ১৯৫১ আৰু ১৯৬৪ চনত দিয়া নিজৰ ৰায়কে ওলোটাই ১৯৬৭ চনত উচ্চতম গ্ৰায়ালয়ে যি নতুন ৰায় দিছিল, তাৰ ওপৰতে ভিত্ত কৰি পিচলৈ একাদিক্ৰমে উচ্চতম গ্ৰায়ালয়ে বেঙ্গ ৰাষ্ট্ৰীয় কৰণ আৰু ৰজা-মহাৰজাৰ সা-সুবিধা কটাৰ অধ্যাদেশ সংবিধান-বিৰোধী বুলি নাকচ কৰিছিল।

সংবিধান সংশোধন কৰাৰ ক্ষমতা উচ্চতম গ্ৰায়ালয়ৰ নাই কাৰণ পাৰ্লামেণ্টেহে সংশোধন আনে। চতুৰ্বিংশ সংশোধনৰ আগতে থকা ৰূপতো ৩৬৮ নং ধাৰা অনুযায়ী পাৰ্লামেণ্টে কোনো বাধ্যবাধকতা নোহোৱাকৈ সংবিধান সংশোধন

কৰাৰ ক্ষমতা পাইছিল। কিন্তু 'গোলোকনাথ মোকদ্দমা'ৰ বাবে এই সম্পৰ্কে অনিশ্চয়তা অনাত ১৯৬৮ চনৰ ২০ ডিচেম্বৰত শ্ৰীমাত্ৰ পায়ে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ বিল আনিছিল। এই বিলৰ দ্বাৰা 'মৌলিক অধিকাৰ' খৰ্ব কৰা বা এই বিষয়ে বাধানিষেধ আৰোপ কৰা বিষয়ত পাৰ্লামেণ্টৰ অধিকাৰ 'পুনৰ সাব্যস্ত কৰা' বুলি কোৱাৰ কাৰণ হৈছে এই যে উচ্চতম গ্ৰায়লয়ে এই অধিকাৰ 'গোলোকনাথ মোকদ্দমা'ত ৰায়দানৰ মাধ্যমেৰে কাঢ়ি লৈছিল বা ল'ব বিচাৰিছিল। সংবিধানৰ হিচাপত কৰবলৈ গলে, ৰাষ্ট্ৰীয় নীতিনিৰ্দেশক সিদ্ধান্তসমূহ আৰু সংবিধানৰ প্ৰস্তাৱনাত উল্লিখিত লক্ষ্যসমূহ বাস্তৱত ৰূপায়িত কৰিবলৈ হলে 'মৌলিক অধিকাৰসমূহ'ৰ অধিকাৰবিশেষ খৰ্ব কৰা বা তাৰ ওপৰত বাধা আৰোপ কৰাটো প্ৰয়োজনীয় হৈ উঠিব পাৰে; যিহেতু উচ্চতম গ্ৰায়লয়ে এই অধিকাৰ প্ৰয়োগৰ পথত বাধাৰ প্ৰাচীৰ সৃষ্টি কৰিছিল, সেইহেতু পাৰ্লামেণ্টৰ ক্ষমতা পৰিষ্কাৰভাবে বিস্তৃত কৰাটো জৰুৰী হৈ উঠিছিল।

চতুৰ্বিংশ সংশোধনীত পৰিষ্কাৰভাবে দিয়া হৈছে যে পাৰ্লামেণ্টে সংবিধানৰ যি কোনো ধাৰা সংশোধন কৰিব পাৰে। এই উদ্দেশ্যে ৩৬৮ নং ধাৰা যুক্তভাবে সংশোধন কৰি কোৱা হৈছে এই ধাৰাই সংবিধান সংশোধন আৰু ইয়াৰ পদ্ধতিৰ ব্যৱস্থাও দিছে। সংশোধনীত আৰু আছে যে পাৰ্লামেণ্টৰ উভয় সদনে সংবিধান সংশোধনী বিল দাখিল কৰিলে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে তাত সন্মতি দান দিব। তাৰোপৰি, ৩৬৮ নং ধাৰাৰ অধীনত সংবিধান সংশোধিত হ'লে সংবিধানৰ ১৩ নং ধাৰা যে প্ৰযোজ্য নহ'ব সেই বিধানো চতুৰ্বিংশ সংশোধনীত আছে।

চতুৰ্বিংশ সংশোধনীয়ে পাৰ্লামেণ্টক নতুন ক্ষমতা দিছে। গণআন্দোলনৰ হেঁচাত পৰি আৰু শাসকগোষ্ঠীৰ অন্তৰ্বিবোধৰ প্ৰতিকলন হিচাপে সৃষ্টি হোৱা পটভূমিত এই সংশোধনী আইনত পৰিণত হোৱাটো সম্ভৱ হৈ উঠিছে। নতুন অধিকাৰৰ বলত ইচ্ছা কৰিলে পাৰ্লামেণ্টে বাধাহীনভাবে একচেটিয়া পুঁজিপতি শ্ৰেণীৰ ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ ওপৰত ৰাষ্ট্ৰীয় কৰ্তৃত্ব স্থাপন কৰিব পাৰিব, ৰজা-মহাবজাৰ অধিকাৰ খৰ্ব কৰিব পাৰিব আৰু এইভাবে সামাজিক গ্ৰায়ৰ পথত আগবঢ়াটো সম্ভৱ হৈ উঠিব। কিন্তু লগে লগে সাৱধানতাও অৱলম্বন কৰা প্ৰয়োজন। পাৰ্টিগত স্বাৰ্থত পাৰ্লামেণ্টৰ নতুন ক্ষমতা শাসকশ্ৰেণীয়ে

নাগৰিকৰ ব্যক্তিস্বাধীনতাৰ বিৰুদ্ধে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে; নিৰাৰক নিৰোধ অধ্যাদেশ আদি জনজীৱনৰ স্থায়ী ব্যৱস্থাত পৰিণত কৰিব পাৰে।

চতুৰ্বিংশ সংশোধনী নিশ্চিতভাবে শুভ সংশোধনী যদিও ই বৰ্তমান অৱস্থাত আমাৰ দেশৰ শ্ৰেণী অৱস্থান বা মালিকানাৰ গাঁঠনি আমূলভাবে পৰিবৰ্তন কৰিব বুলি ধাৰণা কৰাৰ থল নাই। মৌলিক অধিকাৰৰ সাংবিধানিক সংশোধনীৰ যোগেদিয়েই সমাজব্যৱস্থাৰ মৌলিক পৰিবৰ্তন নাই। সমাজৰ ৰূপান্তৰ সাধনৰ কাৰণে প্ৰয়োজন চলিত শক্তিৰ ভাৰসাম্যৰ পৰিবৰ্তন কৰা, জমিদাৰ-পুঁজিপতি শ্ৰেণীৰ নিয়ন্ত্ৰণৰ ঠাইত অগণিত জনসাধাৰণৰ কৰ্তৃত্ব স্থাপন কৰা। ইয়াৰ কাৰণে লগে লগে সমাজ পৰিবৰ্তনৰ বিজ্ঞানসন্মত চেতনা, ৰাজনৈতিক আন্দোলন, প্ৰকৃত গণসংগ্ৰাম।

— X —

শ্রেণী সমাজ আৰু ৰাষ্ট্ৰ

ৰঞ্জিৎ নাৰায়ণ ডেকা

(অনুবাদক)

১। ৰাষ্ট্ৰ—শ্রেণী বিৰোধৰ আপোচহীনতাৰ পৰিণাম

বুৰঞ্জীৰ গতিপথত মাক্স'ৰ তত্ত্বৰ এতিয়া যি অৱস্থা হৈছে, সি নিষ্পেষিত শ্ৰেণীৰ মুক্তি সংগ্ৰামৰ নেতা আৰু বিপ্লৱী চিন্তাবিদসকলৰ তত্ত্ব ক্ষেত্ৰতো বাৰে বাৰে হৈ আছে। মহান বিপ্লৱীসকলৰ জীৱন কালত তেওঁলোকক শোষক শ্ৰেণীবোৰে অনবৰত আক্ৰমণ কৰিছিল আৰু, অত্যন্ত বৰৰ হিংসা, অত্যন্ত উন্নত ঘৃণা, মিছা আৰু কুঁসাৰ (অপবাদৰ) অত্যন্ত অবিবেকী প্ৰচাৰ যোগে তেওঁলোকৰ তত্ত্বমূহ গ্ৰহণ কৰে। তেওঁলোকৰ মৃত্যুৰ পিচত তেওঁলোকক নিৰীচ শলাঘূৰ্ত্তিলৈ ৰূপান্তৰিত কৰে, শ্লথিতুল্য কৰে, আৰু তেওঁলোকৰ যশস্বাৰ গুণাৱলীৰ্ত্তন কৰে—শোষিতশ্ৰেণীৰ “সান্ধৱাৰ” কাৰণে আৰু বৈপ্লৱিক তত্ত্বৰ সাৰমৰ্ম বিস্তাৰিত কৰি ইয়াৰ বিপ্লৱী ধাৰ ভোট কৰি শোষিতশ্ৰেণীক প্ৰত্যাৰণা কৰাৰ কাৰণে আজি বুৰ্জোৱা আৰু শ্ৰমিক আন্দোলনৰ ভিতৰে কিছুমান সুবিধাবাদীয়ে মাক্সবাদৰ বিভ্ৰান্তিকৰণত হাত মিলাইছে। এই তত্ত্বৰ বিপ্লৱী ফালটো আৰু ইয়াৰ বিপ্লৱী সত্ত্বাক সিহঁতে বাদ দিয়ে, লুপ্ত কৰে আৰু বিকৃত কৰে। বুৰ্জোৱাৰ কাৰণে গ্ৰহণযোগ্য যেন দেখা যি সিহঁতে সমুখত ডাঙি ধৰে আৰু প্ৰশংসা কৰে। আজি জাতীয়তাবাদীৰ দল “মাক্সবাদী” হৈ পৰিছে (নাইহিবি!)। যোৱাকালিলৈ মাক্সবাদৰ নিধনত বিশেষজ্ঞ বুৰ্জোৱা পণ্ডিত সকলে মাক্স “জাৰ্মান জাতি”ৰ—এই কথা কবলৈ ধৰিছে। সহতে দাবী কৰে যে লুণ্ঠনগৰী যুদ্ধ চলোৱাৰ বাবে মাক্সে সুসংগঠিত শ্ৰমিক সংঘবোৰক শিক্ষা দিছিল।

এনে অৱস্থাত, আৰু মাক্সবাদৰ অভাৱনায় ব্যাপক বিকৃতিকৰণৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত, মাক্সে লিখা ৰাষ্ট্ৰৰ বিষয়টো পুনৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰাটো আমাৰ প্ৰধান কৰ্তব্য। ইয়াৰ বাবে আৱশ্যক হ'ব মাক্স আৰু এঙ্গেলছৰ ৰচনাৱলীৰ পৰা দীঘল দীঘল উদ্ধৃতি। মাক্স আৰু এঙ্গেলছৰ ৰচনাৱলীত ৰাষ্ট্ৰৰ বিষয়টোলে

শ্ৰেণী সমাজ আৰু ৰাষ্ট্ৰ

১৫৩

থকা অপৰিহাৰ্য্য অংশবোৰ পূৰ্বকৈ উদ্ধৃত কৰিবই লাগিব যাতে, বৈজ্ঞানিক সমাজবাদৰ প্ৰতিষ্ঠাতাসকলৰ মতামত আৰু তাৰ ক্ৰমবিকাশৰ পূৰ্ণাঙ্গ ছবিৰ ভিত্তিত পাঠকে এটা স্বতন্ত্ৰ অভিমত গঠন কৰিব পাৰে, আৰু বৰ্তমান প্ৰচলিত “কাউটস্কীবাদৰ” দ্বাৰা সেইবোৰৰ (প্ৰতিষ্ঠাতাসকলৰ মতামত) বিকৃতিকৰণৰ কাগজে-কলমে প্ৰমাণ অধিক স্পষ্টৰূপে প্ৰকাশ হৈ উঠে।

এঙ্গেলছৰ অতি জনপ্ৰিয় ৰচনা “পৰিয়াল, গাইণ্ডটীয়া সম্পত্তি আৰু ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তি”ক লৈয়ে আমি আৰম্ভ কৰোঁহক। কিতাপখনৰ ষষ্ঠ সংস্কৰণটো ১৮৯৪ চনতেই ষ্টুটগাৰ্টৰ পৰা প্ৰকাশ পাইছিল। উদ্ধৃতিবোৰ আমি মূল জাৰ্মান সংস্কৰণটোৰ পৰাই লম;

এঙ্গেলছে তেওঁৰ ঐতিহাসিক বিশ্লেষণৰ মোখনী মাৰি কৈছে :

“সেয়ে, ৰাষ্ট্ৰ সমাজৰ ওপৰত বাহিৰৰ পৰা জাপি দিয়া এটা ক্ষমতা কেতিয়াও হ'ব নোৱাৰে; তেনেদৰে হেগেলে কোৱাৰ দৰে ই “নীতিবুদ্ধিৰ বাস্তৱৰূপ”, “যুক্তিৰ বাস্তৱ মূল্য” ও নহয়। বৰং ই হ'ল সমাজৰ বিকাশৰ এটা বিশেষ পৰ্যায়ৰ সৃষ্টি; সমাজখনে নিজৰ লগতে এক সমাধাহীন দ্বন্দ্বত লিপ্ত হৈ অমীমাংসনীয় বিৰোধৰ টুকুৰাত বিভক্ত হৈছে—যি বিৰোধ অন্তৰ্হিত কৰিবলৈ এই সমাজখন অক্ষম, ই (ৰাষ্ট্ৰ) হ'ল তাৰেই স্বীকৃতি। এই বিৰোধবোৰে, পৰস্পৰ বিৰোধী অৰ্থনৈতিক স্বার্থ থকা এই শ্ৰেণীবোৰে, যাতে নিজকে আৰু সমাজখনক নিষ্ফল খোৱা-কামোৰাত নাশ কৰিব নোৱাৰে, তাৰ কাৰণে বিৰোধ সংঘত কৰি “শৃঙ্খলা”ৰ সীমাৰ ভিতৰত ৰাখিবলৈ প্ৰয়োজন হ'ল এক ক্ষমতাৰ যিটো দেখাত সমাজৰ ওপৰত; সমাজৰ পৰা উদ্ভব হৈয়ো সমাজৰ উৰ্দ্ধত উঠি ক্ৰমে ক্ৰমে সমাজৰ পৰা নিজকে বিচ্ছিন্ন কৰি নিয়া এই ক্ষমতাই হ'ল ৰাষ্ট্ৰ।” (পৃ: ১৭৭-৭৮, ষষ্ঠ জাৰ্মান সংস্কৰণ)

এই উদ্ধৃতিটোৱে ৰাষ্ট্ৰৰ অৰ্থ আৰু ঐতিহাসিক ভূমিকা সম্পৰ্কে থকা মাক্সৰ মূল ধাৰণা সম্পূৰ্ণ স্পষ্টৰূপে প্ৰকাশ কৰিছে। ৰাষ্ট্ৰ হ'ল শ্ৰেণী বিৰোধৰ আপোচহীনতাৰ নিঃসৃত (উৎপাদিত) ফল আৰু প্ৰকাশ। (শ্ৰেণী বিৰোধ হ'ল আৰু যি পৰ্য্যন্ত দৰাচলতে মীমাংসা কৰিব নোৱাৰি, তেতিয়া আৰু তেতিয়ালৈকে ৰাষ্ট্ৰৰ অস্তিত্ব থাকে।) ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তি হয়—যেতিয়া, য'ত আৰু যি পৰ্য্যন্ত শ্ৰেণী বিৰোধ বাস্তৱ ক্ষেত্ৰত মীমাংসা কৰিব পৰা নহয়।

প্ৰলোটাৰ্কে কৰবলৈ হলে—ৰাষ্ট্ৰৰ অস্তিত্বই (existence) প্ৰমাণ কৰে যে শ্ৰেণী বিৰোধৰ মীমাংসা অসম্ভৱ।

ঐক্য এই অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু মৌলিক বিষয়টো লৈয়ে মাল্কবাদৰ বিকৃতিকৰণ আৰম্ভ হৈছে দুটা বাটেৰে।

এহাতে বুৰ্জোৱা, আৰু বিশেষকৈ পেটি বুৰ্জোৱা আদৰ্শবিদসকলে অথগুণীয় ঐতিহাসিক তথ্যৰ হেঁচাত স্বীকাৰ কৰিবলৈ বাধ্য হয় যে শ্ৰেণী বিৰোধ আৰু শ্ৰেণী সংগ্ৰাম থকা মানেই ৰাষ্ট্ৰৰ অস্তিত্ব থকা। কিন্তু সিহতে মাল্কক “সংশোধন” কৰি ৰাষ্ট্ৰিক শ্ৰেণীবোৰৰ মিলনৰ (reconciliation) এক ব্যৱস্থা হিচাবে দেখুৱাব খোজে। মাল্কৰ মতে শ্ৰেণীবোৰৰ মিলন সম্ভৱ হোৱা হলে, ৰাষ্ট্ৰৰ উদ্ভৱো নহ'লহেঁতেন অথবা ই বৰ্ত্তি থাকিবও নোৱাৰিলেহেঁতেন। পেটি বুৰ্জোৱা, ফিলিষ্টাইন অধ্যাপক আৰু Publicists সকলে সঘনাই আৰু সদয়ভাবে মাল্কক উল্লেখ কৰি কোৱা কথাৰ পৰা ৰাষ্ট্ৰই শ্ৰেণীৰ মিলন আনিব পাৰে যেন লাগে। মাল্কৰ মতে ৰাষ্ট্ৰ শ্ৰেণী শাসনৰ এটা যন্ত্ৰ, এটা শ্ৰেণীয়ে আন এটাক নিষ্পেষণ কৰাৰ যন্ত্ৰ; “শৃঙ্খলা”ৰ নামত ৰাষ্ট্ৰ সৃষ্টি হয় শ্ৰেণীবোৰৰ মাজৰ সংঘৰ্ষ প্ৰশমিত কৰি নিষ্পেষণক বৈধ আৰু দীৰ্ঘস্থায়ী কৰাৰ কাৰণে। পেটি-বুৰ্জোৱা ৰাজনীতিজ্ঞসকলৰ মতে, শৃঙ্খলাৰ অৰ্থ হ'ল শ্ৰেণীবোৰৰ মাজৰ মিলন, এটা শ্ৰেণীয়ে আন এটাক নিষ্পেষণ কৰা নহয়; সংঘৰ্ষৰ উপশম কৰাৰ অৰ্থ হ'ল শ্ৰেণীবোৰৰ মাজত সমন্বয় আনা, শোষকক উচ্ছেদ কৰাৰ কাৰণে নিৰ্দিষ্ট পথ আৰু পদ্ধতি গ্ৰহণ কৰাৰ পৰা নিষ্পেষিত শ্ৰেণীক বঞ্চিত কৰা নহয়।

উদাহৰণ স্বৰূপে, ১৯১৭ চনৰ বিপ্লৱত যতিয়া ৰাষ্ট্ৰৰ তাৎপৰ্য আৰু ভূমিকাৰ প্ৰশ্নটো তৎপৰতাৰে সমাধান হোৱাৰ বাবে সৰ্বাত্মকৰূপে আৰু ব্যাপক আকাৰত উঠিল, তেতিয়া সমাজবাদী বিপ্লৱী (socialist revolutionaries) আৰু মেনশেভিক সকলে সাউংকৰে আকোৱালি ললে পেটি-বুৰ্জোৱা তত্ত্ব—“ৰাষ্ট্ৰ”ই শ্ৰেণীৰ “সমন্বয়” কৰে। এই দুইদলৰ ৰাজনীতিজ্ঞৰ অসংখ্য প্ৰস্তাব আৰু প্ৰৱন্ধ পেটি-বুৰ্জোৱা আৰু ফিলিষ্টাইন তত্ত্ব “সমন্বয়”ৰে ভৰি আছে। ৰাষ্ট্ৰ যে এটা বিশেষ শ্ৰেণীৰ যন্ত্ৰ আৰু যি শ্ৰেণীটো ইয়াৰ বিপৰীতটোৰ (ইয়াৰ বিৰোধী শ্ৰেণীৰ) লগত সম্মিলমিলত আহিব নোৱাৰে, এই কথাটো পেটি-বুৰ্জোৱা গণতন্ত্রীসকলে কেতিয়াও বুজিবলৈ সমৰ্থ নহব। ৰাষ্ট্ৰ সম্পৰ্কে থকা

সিহতৰ ধাৰণাই প্ৰকট ভাবে প্ৰকাশ কৰে যে আমাৰ সমাজবাদী বিপ্লৱী আৰু মেনশেভিকসকল সমূলি সমাজবাদী নহয় (এই কথাটো আমি বলশেভিকসকলে সদায় কৈ আহিছে)। সিহত সমাজবাদৰ নাম আওৰোৱা পেটি-বুৰ্জোৱা গণতন্ত্রীহে।

আনহাতে, মাল্কবাদৰ “কাউণ্ট্ৰী”ৰ বিকৃতিকৰণ আৰু বেছি স্বল্প। ৰাষ্ট্ৰ শ্ৰেণী শাসনৰ যন্ত্ৰ, বা শ্ৰেণী বিৰোধ অমীমাংসনীয়—এই কথা দুটা “তত্ত্বগত-ভাবে” অস্বীকাৰ কৰা নহয়। কিন্তু যিটো কথা আওকান কৰি বা চকু নিদিৱাকৈ যোৱা হয় সেইটো হৈছে: ৰাষ্ট্ৰ যদি শ্ৰেণী বিৰোধৰ আপোচহীনতাৰ উৎপাদিত ফল, যদি ই সমাজৰ উৰ্দ্ধত থকা এক ক্ষমতা হৈ ক্ৰমান্বয়ে নিজকে সমাজৰ পৰা বিচ্ছিন্ন কৰি থাকে, তেতিয়াহলে এই কথা স্পষ্ট হৈ পৰে যে সশস্ত্ৰ বিপ্লৱৰ লগতে শাসক শ্ৰেণীৰ দ্বাৰা সৃষ্ট আৰু এই “বিচ্ছিন্নতা”ৰ প্ৰতিশ্ৰুতি ৰাষ্ট্ৰ ক্ষমতাৰ যন্ত্ৰটোও ধ্বংস নকৰাকৈ নিষ্পেষিত শ্ৰেণীৰ মুক্তি অসম্ভৱ। আমি পিচত দেখিবলৈ পাম যে বিপ্লৱৰ কাৰ্যকলাপৰ তথ্যপূৰ্ণ (concrete) ঐতিহাসিক বিশ্লেষণ কৰি মাল্ক এই তত্ত্বগতভাৱে স্বতঃসিদ্ধ সিদ্ধান্তত উপনীত হৈছিল। আৰু আমি ক্ৰমে বিশদভাবে দেখুৱাম—এই সিদ্ধান্তটোকে কাউণ্ট্ৰীয়ে “পাহৰিছে” আৰু বিকৃত কৰিছে।

২। সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ বিশেষ সংগঠন, কাৰাগাৰ ইত্যাদি

এয়েলছে আকৌ লিখিছে:—

“প্ৰাচীন জনজাতীয় বা গোষ্ঠিমূলক সংগঠনৰ পৰা পৃথক হিচাবে ৰাষ্ট্ৰই, প্ৰথমতে ইয়াৰ প্ৰজাবোৰক অঞ্চলে অঞ্চলে ভগায়.....”

এই বিভাজন আমাৰ “স্বাভাৱিক” যেন লাগে; কিন্তু ইয়াৰ কাৰণে প্ৰাচীন সংগঠনৰ বিৰুদ্ধে সুদীৰ্ঘ সংগ্ৰামৰ প্ৰয়োজন হৈছিল।

“দ্বিতীয় বৈশিষ্ট্যটো হ'ল এটা ৰাজহুৱা ক্ষমতাৰ প্ৰতিষ্ঠা, ই এতিয়া সশস্ত্ৰ শক্তি হিচাবে সংগঠিত জনসাধাৰণৰ সমপৰ্যায়ত নাথাকে। শ্ৰেণীবিভাজনৰ পিচৰে পৰা জনসাধাৰণৰ স্বয়ংক্ৰিয় (self-acting) সশস্ত্ৰ সংগঠন থকাটো অসম্ভৱ হৈ উঠা কাৰণেই এই বিশেষ, ৰাজহুৱা ক্ষমতাৰ আৱশ্যক হৈ উঠে.....।

এই ৰাজহুৱা ক্ষমতা প্ৰতিখন ৰাষ্ট্ৰতে আছে; ইয়াত সশস্ত্ৰ বাহিনী থকাৰ উপৰিও থাকে বৈষয়িক সৰঞ্জাম (material adjuncts), কাৰাগাৰ, সঁকলো ধৰণৰ দমনমূলক প্ৰতিষ্ঠান, যিবোৰৰ সম্বন্ধে জনজাতীয় সমাজৰ কোনো ধাৰণাই নাছিল.....।”

এঙ্গেলছে পৰিষ্কাৰকৈ বুজাইছে যে ৰাষ্ট্ৰ একধৰণৰ ক্ষমতা (power) যি সমাজৰ পৰা উদ্ভৱ হৈয়ো নিজকে সমাজৰ উৰ্দ্ধত ৰাখে আৰু ক্ৰমে ক্ৰমে সমাজৰ পৰা নিজকে বিচ্ছিন্ন কৰি আনে। প্ৰধানকৈ এই ক্ষমতা কিহেৰে গঠিত? ই গঠিত সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ বিশেষ সংগঠনৰ দ্বাৰা আৰু এই সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ হাতৰ পাচ হ’ল কাৰাগাৰ।

সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ বিশেষ সংগঠন বোলাৰ যুক্তি আছে; কাৰণ সশস্ত্ৰ জনগণ আৰু “স্বয়ংক্ৰিয় সশস্ত্ৰ সংগঠন”ৰ সৈতে ৰাষ্ট্ৰৰ ভেটি ৰাজহুৱা ক্ষমতাৰ “প্ৰত্যক্ষ সহবাস” হব নোৱাৰে। ফিলিষ্টাইন মতাদৰ্শীসকলে মনোযোগ দিব নলগা বুলি ভবা, স্বাভাৱিক বুলি ভবা, অন্ধ সংস্কাৰৰ দ্বাৰা মণ্ডিত কৰা কথা এটালৈ আন মহান বিপ্লৱীসকলৰ দৰে এঙ্গেলছেও শ্ৰেণী সচেতন শ্ৰমিকসকলৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিছে। ৰাষ্ট্ৰক্ষমতাৰ মুখ্য আছিল হ’ল এটা স্থায়ী সেনা আৰু পুলিচ বাহিনী। এনে নহৈ আৰু আন কিবা হব পাৰেনে?

কোনো ব্যাপক বিপ্লৱ নেদেখা বা ঘনিষ্ঠভাবে পৰ্যবেক্ষণ নকৰা উন্নৈশ শক্তিকাৰ শেষভাগৰ সবহ সংখ্যক য়োৰোপবাসীয়ে, যাক উদ্দেশ্য কৰি এঙ্গেলছে লিখিছে ৰাষ্ট্ৰৰ বিষয়ে ভুল ধাৰণা নকৰি আৰু কি ভাবিব? “জনসাধাৰণৰ স্বয়ংক্ৰিয় সশস্ত্ৰ সংগঠন” কি, এই কথা তেওঁলোকে সমূলি বুজিব পৰা নাছিল। সমাজৰ ওপৰত ঠাই পোৱা আৰু সমাজৰ পৰা নিজকে বিচ্ছিন্ন কৰি নিয়া সশস্ত্ৰ মানুহৰ বিশেষ সংগঠনৰ কি আৱশ্যক বুলি সুধিলে, পশ্চিম য়োৰোপীয় আৰু কছ ফিলিষ্টাইন সকলে স্পেনছাৰ বা মিখাইলভস্কীৰ পৰা ধাৰ কৰা কথা কিছুমান আওৰায়; সামাজিক জীৱনৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধমান জটিলতা, কামৰ বিভাজন ইত্যাদিৰ কথা কয়।

এনে উল্লেখ দেখাত “বিজ্ঞান সন্নত” যেন লাগে, আৰু ই অমীমাংসনীয় ভাবে বিৰোধী শ্ৰেণীত (irreconcilably antagonistic classes) সমাজ বিভক্ত হোৱাৰ দৰে গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু মূল কথাবোৰ অস্পষ্ট কৰি সাধাৰণ মানুহক স্তম্ভ কৰি ৰাখে।

যদি এই বিভাজন নহলহেতেন, “জনসাধাৰণৰ স্বয়ংক্ৰিয় সশস্ত্ৰ সংগঠন” লাঠি ঘুবোৱা এজাক বান্দৰ, বা আদিম মানুহ, বা গোষ্ঠীভূত মানুহৰ সংগঠনৰ পৰা পৃথক হনহেতেন মাত্ৰ ইয়াৰ জটিলতা, ইয়াৰ উচ্চমানৰ কাৰিকৰী কৌশল আদিৰ বাবে। তথাপি এনে এটা সংগঠন সম্ভৱপৰ হ’লহেতেন।

এইটো অসম্ভৱ কাৰণ সভ্য সমাজ বিৰোধী, অমীমাংসনীয় ভাবে বিৰোধী শ্ৰেণীত বিভক্ত আৰু “স্বয়ংক্ৰিয়” অস্ত্ৰ-সজ্জাই সেইবোৰৰ মাজত সশস্ত্ৰ সংঘৰ্ষ আনিব। এখন ৰাষ্ট্ৰৰ উদ্ভৱ হয়, এক বিশেষ ক্ষমতাৰ সৃষ্টি হয়, আৰু হয় সশস্ত্ৰ মানুহৰ বিশেষ সংগঠন। পিছত আকৌ বিপ্লৱে ৰাষ্ট্ৰ-যন্ত্ৰটো ধ্বংস কৰি শ্ৰেণী সংগ্ৰামৰ কথা স্পষ্ট কৰে, শাসক শ্ৰেণীয়ে ইয়াৰ সেৱাৰত সশস্ত্ৰ মানুহৰ বিশেষ সংগঠনটোৰ পুনৰুদ্ধাৰ কৰাৰ চেষ্টা স্পষ্টকৈ দেখুৱায়, আৰু শোণিতসকলেও দেখুৱায় শোষণকাৰীৰ ঠাইত শোণিতক সেৱা কৰিব পৰা এটা নতুন সংগঠন সৃষ্টি কৰাৰ প্ৰয়াস।

ওপৰৰ প্ৰসঙ্গতে এঙ্গেলছে তত্ত্বগতভাৱে সেই একেটা প্ৰশ্নকে উত্থাপিত কৰিছে, যিটো প্ৰশ্ন প্ৰতিটো মহান বিপ্লৱে বাস্তৱৰূপে, স্পষ্টৰূপে, আৰু আনকি গণ আন্দোলনৰ ৰূপতো ডাঙি ধৰিছে। প্ৰশ্নটো হ’ল—সশস্ত্ৰ মানুহৰ “বিশেষ” সংগঠন আৰু “জনসাধাৰণৰ স্বয়ংক্ৰিয় সশস্ত্ৰ সংগঠন”ৰ মাজৰ সম্পৰ্ক। য়োৰোপীয় আৰু কছ বিপ্লৱৰ অভিজ্ঞতাৰ দ্বাৰা এই প্ৰশ্নটো কেনেদৰে প্ৰকাশ পাইছে আমি বিচাৰ কৰি চাম।

এতিয়া আকৌ এঙ্গেলছৰ ব্যাখ্যালৈ ঘূৰি আহোঁচোন। তেওঁ আঙুলিয়াই দিছে যে কেতিয়াবা—উদাহৰণ স্বৰূপে উত্তৰ আমেৰিকাৰ কোনো কোনো অংশত—এই গণক্ষমতা দুৰ্বল। (পুঁজিবাদী সমাজৰ বাবে ই এক বিৰল ব্যতিক্ৰম, আৰু মুক্ত ঔপনিবেশিকসকলে প্ৰাধাত্য বিস্তাৰ কৰি থকা প্ৰাক্ সাম্ৰাজ্যবাদী যুগৰ উত্তৰ আমেৰিকাৰ সেই অংশবোৰৰ বিষয়েহে কথাটো খাটে), কিন্তু সাধাৰণতে ই ক্ৰমে শক্তিশালী হৈ উঠে:

“শ্ৰেণী বিৰোধ তীব্ৰতৰ হৈ উঠা, আৰু চুবুৰীয়া ৰাষ্ট্ৰবোৰ বৃহদাকাৰ আৰু জনবহুল হোৱাৰ লগে লগে ই (ৰাজহুৱা ক্ষমতা) অধিকতৰ শক্তিশালী হয়। আমি সাম্প্ৰতিক য়োৰোপৰ ফালে চালেই হ’ল, ইয়াত শ্ৰেণী সংগ্ৰাম আৰু দেশ বিজয়ৰ প্ৰতিদ্বন্দ্বিতাই এই ৰাজহুৱা ক্ষমতাক এনে এক উচ্চ বিন্দুলৈ

লৈ গৈছে যে ই সমগ্র সমাজ আৰু আনকি ৰাষ্ট্ৰখনকো গ্ৰাস কৰাৰ আশংকা হৈছে”।

যোৱা শতিকাৰ নবম দশকৰ আদিভাগতকৈ পিচত এই কথা লিখা হোৱা নাছিল, কাৰণ এঙ্গেলছৰ শেষ পাতনিৰ তাৰিখ আছিল ১৮২১ চনৰ ১৬ জুন। সাম্ৰাজ্যবাদৰ সোঁত—অৰ্থাৎ ট্ৰাষ্টবোৰৰ সম্পূৰ্ণ প্ৰভুত্ব, বৃহৎ বেংকবোৰৰ সৰ্বময় ক্ষমতা, ব্যাপক ঔপনিবেশিক নীতি ইত্যাদি—ফৰাচী দেশত আৰম্ভ হৈছিল, উত্তৰ আমেৰিকা আৰু জাৰ্মানীত আনকি দুৰ্বল হৈয়ে আছিল। ইয়াৰ পিচৰ পৰা “দেশ বিজয়ৰ প্ৰতিদ্বন্দিতা”ই এটা বৃহৎ পদক্ষেপ লয়, কাৰণ কুৰি শতিকাৰ দ্বিতীয় দশকৰ আৰম্ভনীত পৃথিৱীখন চূড়ান্তভাবে বিভাজন হৈ গ’ল “দেশবিজয়ৰ প্ৰতিদ্বন্দী” সকলৰ মাজত, অৰ্থাত লুঠনকাৰী বৃহৎ শক্তিসকলৰ মাজত। ইয়াৰ পিছৰ পৰা সেনা আৰু নৌ বাহিনী ভয়ঙ্কৰ ৰূপে বাঢ়িল। লুটৰ ভাগ বাটোৱাৰা লৈ আৰু ৰুটেইন বা জাৰ্মানীয়ে বিশ্বক বচতীয়া কৰাৰ প্ৰয়াসৰ কাৰণে, ১২১৪—১৭ চনৰ লুঠনকাৰী যুদ্ধই অপহৰণকাৰী ৰাষ্ট্ৰ ক্ষমতাৰ দ্বাৰা সমাজৰ সকলো শক্তিকে গ্ৰাস কৰা প্ৰক্ৰিয়াক বিধ্বংসী ৰূপ দিছিল।

“দেশবিজয়ৰ প্ৰতিদ্বন্দিতা” যে বৃহৎ শক্তি সমূহৰ বৈদেশিক নীতিৰ অত্যন্ত গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য হ’ব—এই কথাটো এঙ্গেলছে ১৮২১ চনতেই কৈছিল; কিন্তু সমাজবাদী দেশপ্ৰেমিক (social chauvinists) দুৰাচাৰীবোৰে ১২১৪ চনৰ পৰাই—যিসময়ত বহুগুণে বৃদ্ধি পোৱা এই প্ৰতিদ্বন্দিতাই এখন সাম্ৰাজ্যবাদী যুদ্ধৰ সৃষ্টি কৰিলে—“সিহতৰ নিজৰ” বুৰ্জোৱাসকলৰ লুঠনকাৰী স্বার্থ “পিতৃভূমি ৰক্ষা কৰক”, “প্ৰজাতন্ত্ৰ আৰু বিপ্লৱ ৰক্ষা কৰক” আদি ধ্বনি আওৰাই ৰক্ষা কৰি আছে।

৩। ৰাষ্ট্ৰ—নিষ্পেষিত শ্ৰেণীৰ শোষণৰ এটা আহিলা

সমাজৰ উৰ্দ্ধত থকা বিশেষ ৰাজহুৱা ক্ষমতা ভৰণ-পোষণ কৰাৰ কাৰণে কৰ আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় শুল্কৰ প্ৰয়োজন।

এঙ্গেলছে লিখিছে: “ৰাজহুৱা ক্ষমতা আৰু কৰ লগোৱাৰ অধিকাৰ হাতত লৈ বিষয়াসকল সমাজৰ মুখপাত্ৰ হিচাপে এতিয়া সমাজৰ উৰ্দ্ধত উঠে। জনজাতীয় (গোষ্ঠী) সংবিধানৰ মুখপাত্ৰসকলক দিয়া মুকলি আৰু স্বেচ্ছাকৃত নতুন পৃথিৱী

সন্মানেও এওঁলোকক সম্ভষ্ট কৰিব নোৱাৰে, আনকি (তেনে সন্মান) তেওঁলোকে পাব পাৰিলেও.....” বিষয়াসকলৰ পবিত্ৰতা আৰু বিশেষ মৰ্যাদা ঘোষণা কৰি বিশেষ বিধান ৰচনা হয়। গোষ্ঠীৰ প্ৰতিনিধিজনতকৈ “জঘন্ততম পুলিচ বিষয়াজনৰ” বেচি “ক’ৰ্ত্ত্ব” থাকে। কিন্তু গোষ্ঠীৰ মুৰব্বীজনে সমাজৰ পৰা পোৱা “অবাধ স্বেচ্ছাপ্ৰণোদিত সন্মানত” আনকি সভা ৰাষ্ট্ৰ এখনৰ সাময়িক শক্তিৰ মুৰব্বীজনৰো ঈৰ্ষা জন্মিব পাৰে।

ৰাষ্ট্ৰক্ষমতাৰ মুখপাত্ৰ হিচাপে বিষয়াসকলৰ বিশেষ সুবিধায়ুক্ত অৱস্থানৰ প্ৰশ্নটোকে ইয়াত তোলা হৈছে। দৃষ্টিগোচৰ কৰিব খোজা মূল কথাটো হ’ল: সমাজৰ উৰ্দ্ধত তেওঁলোকক ঠাই বাক কিহে দিলে? এই তত্ত্বগত প্ৰশ্নটোৰ উত্তৰ ১৮৭১ চনত পেৰিচ কমিউনে কেনেকৈ দিছে আৰু ১৯১২ চনত কাউন্ট-স্কীয়ে প্ৰতিক্ৰিয়াশীল দৃষ্টিভঙ্গীৰে ইয়াক কেনেকৈ ভ্ৰষ্ট কৰিছে আমি তাৰ বিচাৰ কৰিম।

“যিহেতু শ্ৰেণীবিৰোধ দমন কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ কাৰণে ৰাষ্ট্ৰৰ জন্ম হৈছে, আৰু যিহেতু একেসময়তে সেই শ্ৰেণীবোৰৰ সংঘৰ্ষৰ মাজতো ইয়াৰ উৎপত্তি হ’ল,—ই স্বাভাৱিকতে অত্যন্ত ক্ষমতাসালী, অৰ্থনৈতিকভাৱে প্ৰতিপত্তিগালী শ্ৰেণীটোৰে ৰাষ্ট্ৰ হ’ল। এই শ্ৰেণীটোৰে ৰাষ্ট্ৰৰ মাধ্যমেৰে ৰাজনৈতিকভাৱেও প্ৰভাৱশালী শ্ৰেণী হৈ পৰে, আৰু এই দৰে নিষ্পেষিত শ্ৰেণীক দমন আৰু শোষণ কৰি থকাৰ নতুন উপায় পায়.....। প্ৰাচীন আৰু সামন্তবাদী ৰাষ্ট্ৰবোৰ দাস আৰু ভূমিদাসবোৰক শোষণ কৰাৰ যন্ত্ৰ আছিল; একেদৰে আধুনিক প্ৰতিনিধিতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰসমূহো শ্ৰম-মজুৰক শোষণ কৰাৰ এটা আহিলা। অৱশ্যে, ব্যতিক্ৰমহিচাপে একোভেখৰ সময়ত যুদ্ধৰত শ্ৰেণীবোৰৰ মাজত এনে ভাৰসাম্য আহে যে সাময়িকভাৱে ৰাষ্ট্ৰক্ষমতাই দেখাত এক মধ্যস্থতাকাৰী হিচাবে উভয় পক্ষৰ পৰা কিছু পৰিমাণে স্বাতন্ত্ৰ্য লাভ কৰে। ইয়াৰ উদাহৰণ হ’ল—সোতৰ আৰু ওঠৰ শতিকাৰ শ্বৈৰাচাৰী ৰাজতন্ত্ৰ, ফ্ৰান্সত প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় সাম্ৰাজ্যবাদৰ বোনাপাৰ্টবাদ, আৰু জাৰ্মানীৰ বিছমাৰ্কৰ শাসনকাল।”

ইয়াৰ লগৰে আছিল প্ৰজাতন্ত্রী ৰুছিয়াৰ কেৰেণ্‌স্কী চৰকাৰ। কাৰণ ই বিপ্লৱী সৰ্বহাৰাক এনে এটা মুহূৰ্ত্তত দমন কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল, যি মুহূৰ্ত্তত পেট-বুৰ্জোৱা গণতন্ত্ৰীসকলৰ নেতৃত্বৰ বাবে ছোভিয়েটসমূহ ইতিমধ্যে নতুন পৃথিৱী

শক্তিহীন হৈ পৰিছে, আৰু আনহাতে বুৰ্জোৱাসকলৰো এওঁলোকক ছেদেলী-ভেদেলী কৰাৰ শক্তি হৈ উঠা নাই।

এঙ্গেলছে আৰু কৈছে: “এখন গণতান্ত্ৰিক প্ৰজাতন্ত্ৰত” সম্পত্তিয়ে ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰে পৰোক্ষভাবে, কিন্তু অধিক নিশ্চয়তাৰে।” প্ৰথমতে, বিষয়াসকলক দুৰ্গতিগামী কৰি (আমেৰিকা); দ্বিতীয়তে, “চৰকাৰ আৰু ফটকাবিনিময় (Stock Exchange)ৰ মাজৰ মৈত্ৰীৰ” (ফ্ৰান্স আৰু আমেৰিকা) যোগে।”

সকলো ধৰণৰ গণতান্ত্ৰিক প্ৰজাতন্ত্ৰত ধনৰ সৰ্বশক্তিমত্তা প্ৰতিষ্ঠা আৰু বিস্তাৰ কৰাত সাম্ৰাজ্যবাদ আৰু বেঙ্কৰ প্ৰভুত্বই আজি এক অসাধাৰণ কৌশলৰ গঢ় লৈছে। উদাহৰণস্বৰূপে ৰুছ গণতান্ত্ৰিক প্ৰজাতন্ত্ৰৰ প্ৰথম কেইমাহৰ কথা কৈ পাবি; “সমাজতন্ত্ৰী” সমাজবাদী বিপ্লৱী আৰু মেনশেভিকসকলৰ বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ লগত হোৱা বিবাহ বন্ধনৰ মধুচন্দ্ৰিকাৰ সময়ছোৱাতেই, (এ ওঁলোকৰ) সংযুক্ত চৰকাৰৰ মি: পাল্‌চিন্‌স্কীয়ে পুঁজিপতি আৰু সিহঁতৰ লুণ্ঠনৰ অভাসবোৰত আৰু যুদ্ধৰ ঠিকাৰ যোগেদি ৰাষ্ট্ৰ-লুট বন্ধ কৰাৰ প্ৰতিটো ব্যৱস্থাতে বাধা দান কৰিছিল। পিচত মন্ত্ৰীসভাৰ পৰা মি: পাল্‌চিন্‌স্কীয়ে পদত্যাগ কৰিলত (অৱশ্যে তেওঁৰ ঠাই ললে আন এজন পাল্‌চিন্‌স্কীয়ে), পুঁজিপতিসকলে তেখেতক বছৰি ১,২০,০০০ ৰুবল দৰমহাৰ লোভনীয় কাম দি “পুৰস্কৃত” কৰিলে। ইয়াক আপুনি কি বুলি কব? প্ৰত্যক্ষ নে পৰোক্ষ ঘোচ? চৰকাৰ আৰু চিণ্ডিকেটৰ কুটুম্বিতা নে “কেৱল” বন্ধুত্বপূৰ্ণ সম্পৰ্ক? চাবনভ, ৭ছেৰেটলি, আভস্লেণটিয়েভ আৰু স্ববেলেভৰ লেখীয়াসকলে কি ভূমিকা পালন কৰিলে? কোটিপতি ৰাজকোষ-লুণ্ঠনকাৰী সকলৰ এওঁলোক প্ৰত্যক্ষ নে কেৱল পৰোক্ষ বন্ধু?

গণতান্ত্ৰিক প্ৰজাতন্ত্ৰত “ধনৰ” সৰ্বশক্তিমত্তা নিশ্চিত হোৱাৰ কাৰণ হ’ল যে ই ৰাজনৈতিক যন্ত্ৰৰ ক্ৰটি/বা পুঁজিবাদৰ দোষযুক্ত খোলাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ নকৰে। পুঁজিবাদৰ কাৰণে গণতান্ত্ৰিক প্ৰজাতন্ত্ৰই সৰ্বোত্তম ৰাজনৈতিক আধাৰ আৰু সেয়ে এই শ্ৰেষ্ঠতম আধাৰটোৰ ওপৰত পুঁজিবাদে এবাৰ কৰ্তৃত্ব লাভ কৰিলেই (পাল্‌চিন্‌স্কী, চানভ, ৭ছেৰেটলি কোম্পানীৰ যোগেদি) ই ইয়াৰ ক্ষমতা ইমান নিৰাপদে, ইমান নিশ্চিতৰূপে প্ৰতিষ্ঠা কৰে যে বুৰ্জোৱা গণতান্ত্ৰিক প্ৰজাতন্ত্ৰৰ ব্যক্তি, প্ৰতিষ্ঠান বা দলৰ কোনো সাল-সলনিয়ে ইয়াক লৰাব নোৱাৰে।

সাৰ্বজনীন ভোটাধিকাৰ বুৰ্জোৱা শাসনৰ এপাত আহিলা বুলি এঙ্গেলছে

অতি স্পষ্টকৈ কোৱা কথাবোৰো আমি লক্ষ্য কৰিব লাগিব। জাৰ্মান সমাজ-তন্ত্ৰী গণতন্ত্ৰ (Social Democracy) কথা ভাবি তেওঁ কৈছে যে সাৰ্বজনীন ভোটাধিকাৰ হ’ল:

“শ্ৰমকশ্ৰেণীৰ পৰিপকতাৰ মানদণ্ড। বৰ্তমান সময়ৰ ৰাষ্ট্ৰত ই ইয়াতকৈ বেছি একো নহয় আৰু হবও নোৱাৰে।”

আমাৰ সমাজবাদী-বিপ্লৱী (Socialist-Revolutionaries) আৰু মেনশেভিক-সকলৰ নিচিনা পেটি-বুৰ্জোৱা গণতন্ত্ৰীসকলে, আৰু তেওঁলোকৰ যমজ ভাতা উগ্ৰাঙ্ক স্বদেশিকতাবাদী আৰু সুবিধাবাদী সকলে সাৰ্বজনীন ভোটাধিকাৰৰ পৰা ঠিক ইয়াতকৈ আৰু বেচি আশা নকৰে। “আধুনিক ৰাষ্ট্ৰত” গৰিষ্ঠ-সংখ্যক শ্ৰমিকীৰীৰ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰিবলৈ আৰু সেই ইচ্ছা পূৰণ কৰিবলৈ সাৰ্বজনীন ভোটাধিকাৰ হেনো প্ৰকৃততে সমৰ্থ—এনে ভাস্ত ধাৰণা তেওঁলোকে গ্ৰহণ কৰে আৰু জনসাধাৰণৰ মনতো সুমুৱাই দিয়ে।

ইয়াত আমি সেই ভুৱা ধাৰণাৰ মাত্ৰ ইঙ্গিত দিব পাৰো, আমি কেবল আঙুলিয়াই দিব পাৰো যে, এঙ্গেলছৰ সম্পূৰ্ণ স্পষ্ট, নিশ্চিত আৰু নিৰ্দিষ্ট বক্তব্যক “চৰকাৰী” (সুবিধাবাদী) সমাজবাদী দলবোৰৰ (Socialist Parties) প্ৰচাৰ আৰু আন্দোলনৰ প্ৰতিটো খোজতেই বিকৃত কৰা হৈছে। এঙ্গেলছে একাধৰীয়া কৰি থোৱা সেই ভাস্ত আৰু মিছলীয়া ধাৰণাটোৰ স্বৰূপ উদ্ঘাটন “আধুনিক” ৰাষ্ট্ৰ সম্পৰ্কে মাত্ৰ আৰু এঙ্গেলছৰ মতামতৰ ব্যাখ্যাত আমি পুনৰ ডাঙি ধৰিম।

এঙ্গেলছে তেওঁৰ সবাতকৈ জনপ্ৰিয় ৰচনাত থকা মতামতৰ এটা সাধাৰণ সাৰাংশ নিম্নলিখিত ভাষাত দিছে:

“তেন্তে ৰাষ্ট্ৰ চিৰকাল ধৰি চলি থকা নাই। ৰাষ্ট্ৰ নোহোৱাকৈও সমাজ আছিল, যি সমাজৰ ৰাষ্ট্ৰ আৰু ৰাষ্ট্ৰ ক্ষমতা সম্পৰ্কে কোনো ধাৰণাই নাছিল। সমাজৰ শ্ৰেণীবিভাজনৰ লগত যুক্ত অৰ্থনৈতিক বিকাশৰ কোনো এটা বিশেষ পৰ্যায়ত, ৰাষ্ট্ৰৰ প্ৰয়োজন দেখা দিলে। উৎপাদন বিকাশত আমি জ্ঞতগতিৰে এতিয়া ওচৰ পাইছোঁহি এনে এটা পৰ্যায়ৰ, য’ত এই শ্ৰেণীবোৰৰ স্থিতি কেৱল যে প্ৰয়োজনহীন হৈয়েই পৰিব এনে নহয়, ই উৎপাদনৰ নিশ্চিত প্ৰতিবন্ধকো হৈ পৰিব। সিহঁতৰ উদ্ভৱ যিদৰে অপবিহাৰ্য আছিল, সিহঁতৰ

পতনো তেনেদৰে অপৰিহাৰ্য। তাৰ লগে লগে ৰাষ্ট্ৰৰ পতনো অনিবাৰ্য। উৎপাদকৰ মুক্ত আৰু সাম্যভাবপূৰ্ণ (equal) সহযোগিতাৰ ভিত্তিত উৎপাদন পুনৰ্গঠন কৰা নতুন সমাজখনে সমগ্ৰ ৰাষ্ট্ৰ যন্ত্ৰটোক তাৰ যথাযোগ্য স্থানত থৈ দিব : প্ৰাচীন সামগ্ৰী ৰখা যাত্ৰুঘৰৰ স্মৃতিটো য'তৰ আৰু তামৰ কুঠাৰৰ কাষতে।*

এই কথাখিনি আমি বৰ্তমানৰ সমাজী-গণতান্ত্ৰিক (Social Democrats) সকলৰ প্ৰচাৰ আৰু বিক্ষোভমূলক সাহিত্যত কিন্তু দেখিবলৈ নাপাওঁ। কেতিয়াবা দেখিলেও, বিগ্ৰহৰ (icon) সমূহত মূৰ দোৱাই দিয়া ধৰণে উদ্ধৃতি দিয়া হয়। অৰ্থাৎ এনেকৈ এঙ্গেলছৰ প্ৰতি চৰকাৰী সন্মানহে প্ৰদৰ্শন কৰা হয়। “প্ৰাচীন সামগ্ৰীৰ যাত্ৰুঘৰলৈ ৰাষ্ট্ৰযন্ত্ৰৰ” নিম্নস্থানান্তৰে স্মৃচোৱা বিপ্লৱৰ ব্যাপকতা আৰু গভীৰতা জোখ কৰাৰ কোনো প্ৰচেষ্টা সিহঁতৰ মাজত দেখা নাযায়। এঙ্গেলছে ৰাষ্ট্ৰযন্ত্ৰ বুলি কোৱা কথাটোৰ উপলব্ধিও আমি এওঁলোকৰ মাজত প্ৰায় ক্ষেত্ৰতে নেদেখো।*

* লেনিনৰ “ৰাষ্ট্ৰ আৰু বিপ্লৱ”ৰ প্ৰথম অধ্যায়ৰ প্ৰথম তিনিছোৱাৰ মুকলি ভাঙনি। শেষ ছোৱা “ৰাষ্ট্ৰৰ স্নান (withering away) আৰু সহিংস বিপ্লৱ” দ্বিতীয় সংখ্যা “নতুন পৃথিবী”ত প্ৰকাশ পাব।

গাৰ্ভ পৰা

সঞ্জয়

সম্পাদক ডাঙৰীয়া,

আপোনালোকে কিবা “নতুন পৃথিবী” এখন গঢ়িব খুজিছে। সজ কথা। আমাৰ গাওঁভূঁইৰ পৰাও এদিন আপোনালোকৰ লগত গা-নাগি খটা মানুহ ওলাব। পিছে আপোনালোকেও এতিয়াৰপৰা খা-খবৰ লৈ থাকিব।

ৰাইজৰ কথা কি কম যোৱা কালান্তক খবৰ পিছত আবতৰীয়া বৰযুগে শালি খেতি কিছু ভাল কৰিছে। মাহ, তিল, সৰিয়হ, শাক-পাচলি, কবি, আলুৰ খেতি আকৌ নষ্টও হৈছে। কিন্তু খবৰ সময়ৰে পৰা দুখীয়া ৰাইজে ভালকৈ এসাজ খাবলৈ পোৱা নাই। লোটা-বাচন, গৰু-গাই বিক্ৰী কৰি শেষ কৰিলে। এতিয়া ভিখাৰীয়ে ভিক্ষা নাপায়। উপায়ান্তৰ হৈ বহুতে চুৰিত ধৰিছে। ঘৰৰে লাওটে, তামোলখোক পৰ্যন্ত চোৰৰ হাতৰ পৰা সাৰি নাযায়। এখন গাঁৱত একে ৰাতিতে এঘাৰ ঘৰ মানুহৰ ঘৰত চোৰ সোমাইছে সিদিনা। চৰকাৰী গ্ৰাণ্য মূল্যৰ দোকানত চাউল নাই। পৰিয়ালে পতি সপ্তাহত আধাকে’জি, দুই কে’জিকৈ চাউল দিছে। অতি অনিয়মিত। কোনো কোনো সপ্তাহত বা চাউল নাথাকেই। ডাঙৰে অলপ আটাৰ কাটি, সৰু ল’ৰা-ছোৱালীৰ ভাগত ওটেঙা সিজোৱা—এনেকৈ চলিছে। মুকলি বজাৰত চাউলৰ কে’জি এটকা সত্তৰ পয়চাৰ পৰা দুটকালৈ। নিয়মিত কিনি খাবৰ সাধ্য নাই দুখীয়া ৰাইজৰ।

সিদিনা এজনে বাৰীৰে বাৰটামান ভলুকাৰাহ কাটি গাড়ী ভাড়া কৈ চহৰলৈ আনিছিলে। যোৱা বছৰ ৩৬ টকামান পালেহেঁতেন। এইবাৰ ১২ টকাতো কিনা মানুহ নোলায়। শেহত ৰাতিহে অহা দেখি এজনক বাকীতে ১২ টকাত বিক্ৰী কৰি ৩টা টকা লৈ চকুলো টুকি টুকি উভতিল। ৩ কে’জি আটা নহলে ৰাতি ঘৰোৱাহেই লষণ দিব লাগিলহেঁতেন।

এদিন তিনিজন মানুহ এঘৰ গিৰীৰ ওচৰ পালেগৈ—দিনমজুৰি বিচাৰি। সেইঘৰ গিৰীও কোনোমতে পেট প্ৰবৰ্ত্তি আছে। কলে যে, চাহ-ভাত খুৰাব নোৱাৰে। তিনিওজনে কলে দিনে ১টকা ২৫ পয়চা মজুৰি দিলেই হব। চাহ-ভাত একো নালাগে। অলপ পিছতে আহি ওলাল আৰু দুজন। তেওঁলোকে ১ টকাতো দিনমজুৰি কৰিবলৈ ওলাল।

গাঁৱৰ বহুত খেতিয়কে দিনমজুৰিত ধৰিছে। আপোনালোকৰ ভাষাত “সৰ্বহাৰা” হৈছে।

গাঁৱৰ দুখীয়া ৰাইজে পয়চাই বা পায় ক’ৰপৰা? শুনিছোঁ বোলে কেঞা-মহাজনে পাকিস্থানত মাল বিক্ৰী কৰি সলাই মৰাপাট লৈছে এইবাৰ। ইয়াত সেয়ে মৰাপাটৰ দাম কমি যোণে ২০-২৫ টকা হৈছে—৬০-৭০-ৰ টকাৰ ঠাইত। বস্ত-বাহানিৰো জুইছাই দাম। খেতিয়কে মহাজনক পথাৰত এতিয়াও পকিবলৈ বাকী থকা ধান মোনে পোন্ধৰ-বোন্ধ টকা দৰে বিক্ৰী কৰি টকা আনিছে। শালিধান যি হৈছে তাৰো সৰহখিনি মহাজনৰ হাতত পৰাৰ লক্ষণ দেখা গৈছে। তাৰ উপৰি বহুতে খেতিৰ মাটিও বন্ধকি দিছে।

গাঁৱৰ কোনো কোনো ধনী মহাজনে মাটি বন্ধকীত টকা খটুৱাবলৈ এৰি হলাৰ মেছিন আৰু প্ৰাইভেট বাছ ইত্যাদিতহে টকা খটুৱাবলৈ ধৰিছে। আমাৰ অঞ্চলটোত যাবাবছৰ খেতিৰ মাটি বিঘাত ১০০০ টকাকৈ বিক্ৰী হৈছিল। এইবছৰ বিঘাত ৪০০ লৈ পৰিছে।

অৱশ্যে ধনীচামে বেহাবেপাৰত চকু দিয়া দেখা গৈছে। গেলামালৰ যোগানৰ ভাৰ চৰকাৰে পুৰণা দোকানীক নিদি আন ব্যৱসায়ৰ মানুহকহে দিয়া দেখা গৈছে। ঠিকাদাৰ, স্কুদখোৰ মহাজনে গেলামাল যোগানৰ ভাৰ পাইচে ক’লা বজাৰৰ প্ৰকোপ লগে লগে বাঢ়িছে। জুৰামদৰ উৎপাতত ডেকাল’ৰামখা মতলীয়া হব ধৰিছে—পুলিচেও বৰ উচ্চবাচ্য নকৰে। কিন্তু চৰকাৰৰ অত্যা-য়ৰ প্ৰতিবাদ কৰিলেহে উগ্ৰমূৰ্ত্তি ধৰে।

চৰকাৰে কৃষিপাম খুলিছে দুখনমান। আঞ্চলিক পঞ্চায়তৰ যোগেদি হনো গাঁৱৰ নবনুৱাক নিয়োগ কৰিবলৈ এই ব্যৱস্থা। পিছে বিজাৰ্তত বৰ্জান বহি থকা দুখীয়া খেতিয়কক উচ্ছেদ কৰিহে দেখোন এনে পাম খোলা হৈছে। বহুতো কি, বজাই দিবনে?

আমাৰ অসমত আন ৰাজ্যৰ দৰে ডাঙৰ মাটিৰ মালিক আৰু যোত্ৰহীন বন্ধাই গাঁৱৰ সৰহভাগ খেতিবাতি চলাই থকা নাই। কিন্তু এতিয়া গাঁৱত মজুৰি ক’ৰবলৈ বাধ্য মানুহ বহুত। ধনবিত লৈ ডাঙৰ ডাঙৰ পাম খুলিলে ধনী মানুহে মজুৰ বহুত পাব। টকাৰ ৰাজত্ব আৰু পুঁজুৰ শোষণো বেগাই বাঢ়িব। তেনে দিনেই আহিল নেকি?

মাজে মাজে খবৰ দিব আৰু লব। আজিলৈ সামৰিলোঁ। ইত।

সঞ্জয়

কেইখনমান সমাজতান্ত্ৰিক দেশৰ জাতীয় স্বার্থয়ো সাময়িক খেলিমেলিৰ সৃষ্টি কৰিছে। ফলত আমি পাহৰিব ধৰিছোঁ যে বৰ্ত্তমান বাহাল হৈ থকা ৰাষ্ট্ৰ-য়ত্ৰৰ পতন অবিহনে দেশৰ প্ৰগতি নিৰাপদ আৰু নিশ্চিত হব নোৱাৰে। জনসাধাৰণৰ প্ৰতি মৌখিক সহায়ভূতিৰেই কাম নহব। তাৰ বাবে লাগিব তেওঁলোকৰ ক্ষমতাদক্ষলৰ সাধনাত সক্ৰিয় সহযোগিতা।

ই ধুকপ, মাক্সবাদ এটা স্থিতিশীল ভাবধাৰা নহয়। বাস্তৱ অভিজ্ঞতাই তাৰ বিকাশ সাধন কৰি আছে। কিন্তু এইবোৰ বিকাশ বিপ্লৱৰ স্বার্থতে, শোষণশ্ৰেণীৰ পতন আৰু সৰ্বহাৰাৰ ক্ষমতাজয়ৰ স্বার্থতে হৈ আছে। আনসকলো ‘সংস্কাৰ’ (ঋষা বাৰ্ণাষ্ট্ৰাইনৰ বি’ভণ্ডনিজম) সৰ্বহাৰাৰ শৰ্টামিতিৰহে। এই অগ্নিপৰীক্ষাৰ সমুখত বৰ্ত্তমানৰ বাবেবৰণীয়া শোধন আৰু সংস্কাৰ খাৰ’ব নোৱাৰে। মাক্সৰ ৰচনাৰ পৰা “অহিংসা” “শান্তি” “মানবতা”ৰ (অৰ্থাৎ শ্ৰেণীবন্ধুত্ব আৰু নিষ্ক্ৰিয়তাৰ) সমৰ্থনত লগাব পৰা সকলো উক্তি আৰু মন্তব্য টানি ধুঁহি বাহিৰ কৰি, তাৰ প্ৰসংগ লুকুৱাই আৰু অৰ্থ বিকৃত কৰি এইবোৰ সংস্কাৰকে মাক্সবাদক পোহ মনাব খুজিছে। উদ্দেশ্য শোষণৰ অৱসান ঘটোৱা নহয়, শোষণৰ ওপৰত মহান উক্তি আৰু আবেগৰ বহণ চৰাই তাৰ মিয়াদ বঢ়োৱা আৰু প্ৰকৃত প্ৰগতিক বিভ্ৰান্ত কৰা।

কিছুমান বুদ্ধিজীৱী দিনক দিনে এই কামত পাৰদৰ্শী হৈ উঠিছে। মাক্সৰ বৈপ্লৱক ‘হল’ডাল উভালি তাৰ ঠাইত শান্তিপূৰ্ণ শোষণৰ মোঁ ঢালিবলৈ ইহঁতৰ নিলজ্জ ওপচেষ্টা ভাৰতৰ সকলো ৰাজ্যতে প্ৰকট। শোষণ শ্ৰেণীৰ চৰকাৰেও জানে যে ভাৰত বা প্ৰাক্‌বিপ্লৱ চীনৰ দৰে দেশত বুদ্ধিজীৱীৰ আনুগত্য বৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ কথা। সেয়ে নানা ধৰণৰ আৰ্থিক উৎকোচ, পুৰস্কাৰ আৰু সাহায্য আৰু খিতাপ, আৰু নানাভৰহৰ ছলাহী কথাৰে চৰকাৰে বুদ্ধিজীৱীসকলক জালত পেলাব খুজিছে। এই জালত ইতিমধ্যে বহুত পৰিছেও। কিন্তু মানসিক আলস্য বৰ্জন কৰি আজি প্ৰতিজন বুদ্ধিজীৱীয়ে নিজৰ বিবেকক প্ৰশ্ন কৰিব লাগিব : এই ডকাইতৰ ৰাজত্বক আমি সমৰ্থন কৰি যামনে? সৰ্বহাৰা দলৰ মাজত বুদ্ধিজীৱীৰ ভূমিকা সম্পৰ্কে কেতিয়াবা অবৈজ্ঞানিক অবিশ্বাস দেখা যায়। সেইবাবে কোনো কোনো বুদ্ধিজীৱীৰ অভিমান। নিশ্চয় দেশৰ ব্যাপক পৰিবৰ্ত্তন আৰু প্ৰগতিত মধ্যবিভক্ত বুদ্ধিজীৱীৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা আছে

—কিন্তু সি লুঠনকাৰীৰ সহযোগী হিচাপে নহয়, শোষণৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰামী জনগণৰ সহযোগীৰূপেহে।

ভাৰতত যেহেতু এই মহুৰ্ত্তে সশস্ত্ৰ গণবিপ্লৱৰ অৱস্থা অহা নাই। আৰু যেহেতু স্বতঃস্ফূৰ্ত্ত বিক্ষোভকে সশস্ত্ৰ বিপ্লৱৰ পাতনি বোলা টান, সেয়ে বহুতে এনে এটা সিদ্ধান্তলৈ জাপ মাৰে যেন শ্ৰেণীসংঘৰ্ষক ধোৱাচাওঁত তুলি কেৱল নিৰ্বাচন, পাৰ্লামেণ্ট নাইবা শোষণশ্ৰেণীৰ হৃদয়পৰিৱৰ্ত্তনৰ বাস্তাৱ নললে গতান্তৰ নাই। এই ধাৰণা এক বিমূৰ্ত্ত, বাস্তৱবৰ্জিত ধাৰণা। সকলো মহৎ কাৰ্য্যৰে তুচ্ছ খুঁটিনাটি থাকে, সম্পন্ন কৰোতে সময় লায়। দৈনন্দিন সংগ্ৰামৰ খুঁটিনাটিবোৰ মাৰ্কে অগ্ৰাহ্য কৰা নাছিল! আৰ্থিক সংগ্ৰামৰ মূল্য বৃদ্ধি তেওঁ কাৰখানাৰ মজুৰসকলৰ অৱস্থা পুঞ্জান্তপুঞ্জভাবে অনুন্নত কৰিছিল। এই সম্পৰ্কে তেওঁ প্ৰস্তুত কৰা questionnaire (প্ৰশ্নাৱলী) বাস্তৱ খুঁটিনাটিৰ প্ৰতি চোকা দৃষ্টিৰ প্ৰমাণ। সেইদৰে মেল-মিটিং, সমদল, নানাতৰহৰ আন্দোলন, প্ৰচাৰত তেওঁৰ আগ্ৰহ সৰ্বজনাবাদিত। কিন্তু সেইবোৰ খুঁটিনাটিহে। সংগ্ৰামৰ মূল লক্ষ্য পাহৰি গলে, সৰ্বহাৰাৰ আত্মপ্ৰতিষ্ঠা তথা সমাজৰ ৰূপান্তৰৰ পথত এনেবোৰ দাবী আৰু আন্দোলন দৈনন্দিন কৰণীয়হে বুলি হুজুৰিলে এইবোৰ স্তবিধাবাদ নাইবা শ্ৰেণীসহযোগিতাৰ কোশললৈ অধঃপতিত হয়। আজি দেশৰ একাংশ নেতাই সৰ্বহাৰাৰ নেতৃত্বত শ্ৰেণীসংগ্ৰামৰ বৈপ্লৱিক লক্ষ্যৰ পাতনি হিচাপে এনে আন্দোলনক গুৰুত্ব নিদিয়াৰ ফল জনসাধাৰণে ভোগ কৰিছে: শাসকশ্ৰেণীয়ে কোনো concession দিব নোখোজে।

তাত্ত্বিক দিশত এই ধৰণৰ শ্ৰেণীসহযোগিতাৰ পৰিস্থিতিয়ে জন্ম দিয়ে নানা বিধৰ শোধানবাদী আপোচ আৰু খিচিৰি মতবাদৰ (eclecticism)। এহাতে মাৰ্ক্সক গান্ধী, বুদ্ধ, ক্ৰয়ে'ড প্ৰভৃতি মহাপুৰুষসকলৰ এজন হিচাপে স্বীকৃতি দি আনহাতে তেওঁৰ তত্ত্বৰ বৈপ্লৱিক তাৎপৰ্য্য বিনাশ কৰা হয়। আকৌ মাৰ্ক্সৰ ভুল-ত্রুটি সম্পৰ্কেও গহীন-গহীন মন্তব্যৰে কিছুমান বুদ্ধিজীৱীয়ে নিজৰ নিষ্ক্ৰিয়তাৰ চাকাই গায়। সেইদৰে এইবোৰ বুদ্ধিজীৱীয়েই সনাতন সমাজৰ কিছুমান ক্ষয়িষ্ণু ঐতিহ্যৰ প্ৰধান সমৰ্থক হৈ পৰিছে। নিৰুপায় জনসাধাৰণৰ দৈববাদক এওঁলোকে, নতুন দৈববাদৰে উৎসাহিত কৰিব খোজে। জনসাধাৰণৰ ওপৰত চলা হিংসা, লুঠন, আক্ৰমণক তেওঁলোকে ভাগ্যৰ লিখন বুলিয়েই মানি (ক্ৰমাঙ্ক:—১৭০ পৃষ্ঠা)

প্ৰত্নপৰিচিতি

মধুপুৰ আৰু তৰংগিনী—(শীলভদ্ৰ), বৰুৱা এজেণ্টি, গুৱাহাটী ১৯৭১, বেচ ৪০০০,

শীলভদ্ৰৰ এই দুটা কাহিনী অসমীয়া সাহিত্যলৈ দুটা গুৰুত্বপূৰ্ণ অৱদান। দুয়োটাতে চুটি গল্পৰ তুলনাত ঘটনাৰ বিস্তৃতি আৰু বৈচিত্ৰ্য বেচি—অৰ্থাৎ দুয়োটাতে উপন্যাসৰ আভাস আছে। দুয়োটা কাহিনীতে লেখকৰ পৰ্য্যবেক্ষণ শক্তি, চৰিত্ৰ জ্ঞান, পৰিবেশ সৃষ্টিৰ ক্ষমতা, বিভিন্ন ৰসৰ লগত পৰিচয় আৰু সমাজ চেতনা লক্ষ্য কৰিবলগীয়া। দুয়োটাতে সজীৱ, সংবেদনশীল বুদ্ধিৰ (intelligence) উপস্থিতিয়ে পাঠকক আনন্দ দিয়ে, আৰু আনন্দৰ মাজেদি শিক্ষা দিয়ে।

বিশেষকৈ “মধুপুৰ” গল্পত সামন্তবাদৰ অৱক্ষয় আৰু সামন্তবাদৰ হেঁচাৰ পৰা মুকলি সৰু সৰু মানুহবোৰৰ জীৱনলৈ অহা উদগতি আৰু উদ্যোগৰ ৰূপদৰ্শন বাস্তৱ। আধুনিক জীৱনক কেৱল শাও দিয়া বহু গল্পৰ পিছত এই কাহিনীটোত প্ৰকৃত মানবতাবাদৰ আভাস পোৱা গৈছে বহু দিনৰ মূৰত। ধ্বংসৰ মাজতো সহজভাবে নতুন সৃষ্টিৰ অংকুৰ দেখিছে লেখকে। আনহাতে তাৰ ইতিহাসবোধে কাহিনীত দান কৰিছে অভিনৱ গান্ধীৰ্য্য। আধুনিক জীৱনৰ প্ৰতি শুভেচ্ছাও সহজ, নিৰ্বোধ প্ৰগতিবাদৰ পৰা অহা নাই, আহিছে আধুনিক জীৱনৰ নানা জটিল সমস্যা আৰু প্ৰশ্নৰ লগত পৰিচয়ৰ পিছতহে। অভিজ্ঞতাৰ সজাগ আৰু নিষ্ঠাবান পৰীক্ষাৰ বাবেহে কাহিনীৰ এই কৃতিত্ব সম্ভৱ হৈছে।

শীলভদ্ৰক ওলগ জনালোঁ। এনে কাহিনী আমি আৰু বিচাৰোঁ।

জাপানী কবিতা—(অনুবাদ আৰু টোকা, নীলমণি ফুকন,)

১৯৭১, বৰুৱা এজেণ্টি, বেচ ৪০০০

মনোৰম ছপা বন্ধাৰে সৰু ফুটীয়া এই কিতাপখন অসমীয়া সাহিত্যলৈ অল্পতম উল্লেখযোগ্য অৱদান। জাপানী সংস্কৃতি আৰু কাব্যচিন্তা সম্পৰ্কে লাগতিয়াল বহু টোকাৰ উপৰিও কম কথাতে জাপানী কবিতা সম্পৰ্কীয় বহু দিশৰ আভাস থকা এখন পাতনি সম্বলিত। বিভিন্ন যুগৰ পৰা সংগৃহীত প্ৰায় প্ৰতিটো কবিতাই সুন্দৰকৈ অনুবাদ কৰা হৈছে—অৱশ্যে অ'ত ত'ত দুই এটা শব্দ কমাৰ পৰা গ'ল হেতেন আৰু জাপানী চিত্ৰ কলাৰ লগত জাপানী কবিতাৰ সাদৃশ্য আৰু

সম্বন্ধ বিয়ে অলপ ইংগিত দিব পৰা গ'লহেতেন। পাতনিখনত এটা serious ঐতিহাসিক ক্ৰটিও আছে।

সংলাপ—(সম্পাদক : ভবেন বৰুৱা)

বাণী প্ৰকাশ; গুৱাহাটী, বেচ ৪'০০

উদাৰনৈতিক মধ্যবিত্ত লেখক সমাজৰ পৰা ওলোৱা এখন বিশিষ্ট সংকলন। প্ৰায় প্ৰত্যেকটো গল্প, প্ৰবন্ধ, কবিতাই সুনিখিত আৰু প্ৰত্যেকটো এক বিশেষ মানৰ তললৈ নমা নাই। তথাপি সৌৰভ কুমাৰ চলিহাৰ গল্পটো, ললিত বৰুৱাৰ প্ৰবন্ধটো আৰু যোগেশ দাসৰ “মোৰ গল্প” শীৰ্ষক ৰচনাখন, আৰু নীলমণি ফুকন আৰু আনিচ-উজ্জ-জামানৰ কবিতা কেইটা বিশেষ ভাবে সাৰ্থক। বীৰেন দত্তৰ “গোৱালপাৰাৰ লোকনাট্য” এটা মূল্যবান গৱেষণা (field study), তাৰক গোস্বামীৰ প্ৰবন্ধটো জনসাধাৰণৰ দৃষ্টিকাণৰ পৰা শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ মূল্যায়নৰ বাবে এটা সাহসী পদক্ষেপ। মহিম বৰাৰ “আবু” গল্পটোত তেখেতৰ আন বহু গল্পৰ গভীৰতা নেপালো। কুমুদ গোস্বামীৰ “উৰ্মিলা” গীতিধৰ্মী, সহৃদয়, কিন্তু দ্বন্দ্বৰ অভাৱত দুৰ্বল। অপূৰ্ব শৰ্মাৰ “শুভবাৰ্তা” বেছ সাহসী প্ৰচেষ্টা—ঠায়ে ঠায়ে কাব্যিক ব্যঞ্জনাৰ বাস্তৱ—আৰু জীৱনৰ অভিজ্ঞতা নিৰিখ কৰি চোৱাৰ সাধুতাত আকৰ্ষণীয়। কিন্তু গল্পটোত প্ৰথমতে বিশেষণ ধৰ্মী শব্দৰ প্ৰয়োগ অত্যধিক, তদুপৰি ৰাতুলৰ আত্মহত্যাৰ যোগেদি ফুটা জীৱনৰ তীব্ৰ আয়ৰ্ণিবোধৰ (sense of irony) লগত লেখকে সমাজ পৰিবৰ্তনৰ চেতনাৰ সাৰ্থক সংযোগ ঘটাব পৰা নাই। হয়তো ৰাতুলৰ সজীৰ বিকল্প হিচাপে বাপক অঁকা হৈছে। কিন্তু লেখকৰ অন্তৰ্বেদিত্যৰ বোধৰ লগত সমাজ চেতনাৰ যোগাযোগ ঘটাই নাই। তথাপি আত্মকেন্দ্ৰিকতাৰ অসম্পূৰ্ণতাৰ অনুভূতিৰ বাবে গল্পটো সাহসী।

অৰুণ শৰ্মাৰ “আহাৰ” নামৰ নাটখনত জীৱন সম্পৰ্কে তীব্ৰ অকচি আৰু ক্লান্তি প্ৰকাশ পাইছে। তাৰ অৰ্থ কিঞ্চিৎ বিভ্ৰান্তিকৰ এৰ্ছাৰ্ড নাটকৰ অদৰ্কাৰী অলংকৰণৰ বাবে। কিন্তু এই অকচি আৰু বিতৃষ্ণাৰ তলিলৈ যাবলৈ লেখকৰ ইচ্ছা কিম্বা সাধ্য নাই। এক অনাস্বীয় সন্তাই নানা ৰংবিৰঙৰ ভাওৰ মাজেৰে মানুহক দোৰাই ফুৰিছে, নচুৱাই ফুৰিছে—আৰু সেই সন্তাৰ অন্তৰতম অভিজ্ঞতা হ'ল অতৃপ্তি, দুখ আৰু ক্লান্তি। এয়ে নাটখনৰ মৰ্ম। লেখকৰ আত্মজ্ঞাসা পাতল, দৃষ্টি মোহমুক্ত নহয়—নহলে নিঃসন্দেহে অৰুণ শৰ্মা এজন কুশলী লেখক।

নতুন পৃথিৱী

নবেম্বৰ : ১৯৭১

সম্পাদকীয় নীতি কি ধৰিব পৰা নগ'ল। যতদূৰ সম্ভৱ একদেশদৰ্শী বৌদ্ধিকতাৰ বিৰুদ্ধে অভিধান। বিশেষকৈ অনুবাদ প্ৰবন্ধবোৰত কাব্যৰ অনন্ততা আৰু যুক্তিৰ সীমাবদ্ধতাৰ সপক্ষে অভিমত পোৱা যায়। সম্পাদকীয়টোতো অভিজ্ঞতাৰ বৈচিত্ৰ্য আৰু বিভিন্নতাৰ ওপৰত জোৰ দিয়া হৈছে। সেই সম্পৰ্কে দাৰ্শনিক মন্তব্য কৰিবলৈ গৈ সম্পাদকে দুটামান পৰিচিত fallacy ৰ প্ৰভাৱত পৰিছে। কিন্তু সংকলনখন মূল্যবান। আমাৰ প্ৰশ্ন কেৱল : শোষক শ্ৰেণী আৰু শোষিত শ্ৰেণীৰ মাজত সংলাপ সম্ভৱ জানো ?

পুৰুষ—(অৰুণ শৰ্মা) ১৯৭১, বেচ ২'৫০

অৰুণ শৰ্মাৰ নাটকত বাস্তৱানুগামী conventions ৰ ভিতৰত চটকটাই থকা এটা বেলেগ ধৰণৰ অনুভূতি পোৱা যায়। কিন্তু সেই অনুভূতিটো বিশেষ বলিষ্ঠ নহয়। আলোচ্য নাটখনিত স্বামী-স্ত্ৰীৰ মাজত প্ৰেমৰ বিকাশে এটা ধ্বংশাত্মক ৰূপ লৈছে আৰু প্ৰেমৰ দাবীয়ে দানবীৰ ৰূপ লৈ জীৱনক গ্ৰাস কৰিছে। এই বক্তব্য বাস্তৱানুগামী conventions ৰ মাজত দেখুৱাব পৰা যায়। কিন্তু অলবেয়াৰ কামুৰ নাটকৰ পৰা পাতনিতে দিয়া উদ্ধৃতি আৰু নানা মঞ্চকোশলৰ বাবে আমি বিভ্ৰান্ত হওঁ। কাৰণ কামুৰ বক্তব্য বেলেগ। realism এ ঢুকি নোপোৱা অভিজ্ঞতাৰ কিবা দিশ যদি অৰুণ শৰ্মাই আবিষ্কাৰ কৰিছে, সি আজিও অপৰিষ্কাৰ হৈ আছে। নিজৰ প্ৰতি কঠোৰ হলে তেওঁ তাক পৰিষ্কাৰ কৰিব পাৰিব।

ফুলিথকা সূৰ্য্যমুখী ফুলটোৰ ফালে (নীলমণি ফুকন) গুৱাহাটী বুকষ্টল, ১৯৭১, বেচ ২'৫০

ফুকনৰ শেহতীয়া কাব্যগ্ৰন্থ। ইয়াত ভাষাৰ ওপৰত ফুকনৰ বাঢ়ি অহা শাসনৰ লক্ষণ সুস্পষ্ট। আপাত দৃষ্টিত উকা কল্প চিত্ৰবোৰ বিশেষ ব্যঞ্জনা-ক্ষম। শেষ কবিতাটোত (যিটো অগ্ৰতম শ্ৰেষ্ঠ আধুনিক অসমীয়া কবিতা) আৰু প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় কবিতা দুটাত যি স্বৰ শুনা যায় সি বিশ্বজনীন। ১৮নং, ১৯নং আৰু ২০নং কবিতাতো জীৱনৰ অনুভূতিৰ গাঢ়তা আৰু গভীৰতা লক্ষ্য কৰিবলগীয়া। বাকী কেতবোৰত প্ৰকাশিত বিচ্ছিন্ন আৰু নিঃসঙ্গ ব্যক্তিচেতনাৰ স্নায়বিক উত্তেজনা সিমানে মৰ্মস্পৰ্শী নহয়।

নতুন পৃথিৱী

প্ৰথম বছৰ : প্ৰথম সংখ্যা

আল কেইখনমান উল্লেখনীয় কিতাপ

- ১। হীৰেন ভট্টাচাৰ্য, মোৰ দেশ মোৰ শ্ৰেয়ৰ কবিতা। (লয়াৰ্চ) কবিতা। ১২৭১ চনতে প্ৰকাশ হোৱাৰ কথা।
- ২। প্ৰণবজ্যোতি ডেকা, কৈলাশনাথ (লয়াৰ্চ), গল্পৰ সংকলন। ১২৭১ চনতে প্ৰকাশ হোৱাৰ কথা।
- (নীলিমা শৰ্মাৰ অগ্ৰসূতী আৰু মহিমবৰাৰ “পুতলাঘৰো” স্মৃতিপাঠ্য গ্ৰন্থ)
- ৩। হীৰেন গোহাঁই, কেৱল মানুহৰ আছে গান (পৰিবেশক : বৰুৱা এজেন্সি)। প্ৰবন্ধ। ১২৭১
- ৪। ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়া, সেল্দুৰ (লয়াৰ্চ), ১২৭১, গল্পৰ সংকলন।

সম্পাদকীয় (১৬৬ পৃষ্ঠাৰ পৰা)

লয়। কিন্তু জনতা যেতিয়াই ক্ষুধা আৰু ক্ষোভত উন্নত হৈ শোষণকাৰীক আক্ৰমণ কৰে তেতিয়া কেউকালে “মানবতা গ’ল, গ’ল”! বৰত আকাশবতাহ এওঁলোকে নিনাদিত কৰে।

কিন্তু আজিৰ বুৰ্জোৱা প্ৰে’ছ আৰু বুদ্ধিজীৱীয়ে যিহকে নকওক—জনতা কেৱল উন্নত নহয়। কছ বিপ্লৱৰ দিনৰে পৰা শ্ৰমজীৱী আৰু সংহত জনতা নতুন সমাজ সৃষ্টিৰ অগ্ৰণী। তেওঁলোকৰ এই সৃষ্টিশক্তি জাগ্ৰত আৰু সংহত হোৱাত অংশ লোৱা-তকৈ মহত্তৰ দায়িত্ব বুদ্ধিজীৱীৰ থাকিব নোৱাৰে। জনতাই নতুন ইতিহাস সৃষ্টি কৰিব। বুদ্ধিজীৱীয়ে ঐকান্তিক নিষ্ঠাৰে তাৰ পথ পৰিষ্কাৰ কৰিব লাগিব। পতিত বুদ্ধিজীৱী আৰু শোষণৰ সহযোগী তত্ত্ব—এই দুই অন্তৰায়ক ওফৰাই দিয়াটোও এই দায়িত্বৰে অংশ মাথোন।

নিবেদন

অসমৰ প্ৰায় সকলো জিলাৰ পঞ্চাশজনমান চিন্তাশীল আৰু সাহিত্য সংস্কৃতিৰ লগত নিবিড় সম্পৰ্ক থকা লোক গুৱাহাটীত একত্ৰিত হৈ আলচ কৰি ‘নতুন পৃথিৱী’ প্ৰকাশৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰি এখনি পাঁচজনীয়া সম্পাদনা সমিতি নিৰ্বাচিত কৰে। ইয়াৰ পুঁজিও বাইজৰ দান বৰঙণিয়েই।

এই বাতৰি সদৰি হোৱাৰ লগে লগে অসমৰ বিভিন্ন প্ৰান্তৰ পৰা আমি অভূতপূৰ্ব সঁহাৰি পাওঁ। বিভিন্ন ব্যক্তিয়ে এই আলোচনীৰ বাবে দান, বৰঙণি সংগ্ৰহ কৰি, আগধন পঠাই আমাৰ উদ্দেশ্যৰ সকলতাত ইন্ধন যোগাইছে। এইসকল সুধীলৈ সম্পাদনা সমিতিৰ তৰফৰ পৰা আন্তৰিক অভিনন্দন জ্ঞাপন কৰিলোঁ।

দলনিৰপেক্ষ ভাৱে সঠিক মাল্লবাদের চৰ্চাই ‘নতুন পৃথিৱী’ৰ মুখ্য উদ্দেশ্য। সামন্তবাদ, পুঁজিবাদ আৰু সাম্ৰাজ্যবাদৰ গৰাহৰ পৰা সমাজক মুক্ত কৰাৰ বাবে শোষিত জনগণে অহৰ্নিশে সংগ্ৰাম কৰি আহিছে। সেই জনগণৰ সংগ্ৰামৰ চেতনা-যুক্ত চিন্তাশীল লোক সকলৰ বাবে ‘নতুন পৃথিৱী’ৰ দুৱাৰ সদায় মুকলি। ইয়াত নৱাগত তৰুণ লিখকৰ কিছু প্ৰবন্ধও প্ৰবন্ধসমূহত নিহিত আন্তৰিকতাৰ বাবে প্ৰকাশ কৰা হৈছে। এই প্ৰবন্ধসমূহৰ ওপৰত উদগনিমূলক সূস্থ ইতিবাচক সমালোচনা আহ্বান কৰিছোঁ।

মাল্লবাদ আজি কেৱল পৃথিগত দৰ্শন নহয়। ই নিষ্পেষিত সৰ্বসাধাৰণৰ সম্ভাৱ্য প্ৰকৃত মুক্তিৰ পথ নিৰ্দেশক। এই আলোচনী সকলোৰে বাবেই অৱশ্য পঠা। আমাৰ সৰ্বতোপ্ৰকাৰ সজাগ প্ৰেচেষ্টা সত্ত্বেও অভিজ্ঞতাৰ সীমাবদ্ধতা হেতুকে অনেক তুল-ভ্ৰান্তি ৰৈ যোৱাটো স্বাভাৱিক। তদুপৰি বজাৰত চলি থকা কাগজৰ মহাৰ্ঘ্যই আলোচনী প্ৰকাশত বৰেই পলম ঘটালে। পৰিস্থিতিৰ গুৰুত্ব বুজি সহায় পাঠক তথা শুভাকাঙ্ক্ষী বাইজে আমাৰ এই অনিচ্ছাকৃত অপৰাধ মাৰ্জনা কৰে যেন। চৰাদামত কাগজ কিনিব লগা সত্ত্বেও সৰ্বসাধাৰণৰ ক্ৰয়ক্ষমতাৰ কথা মনত ৰাখি আলোচনীৰ মূল্য বৃদ্ধি কৰা হোৱা নাই। আকৌ শেষত দোহাৰো— চিন্তাশীল পাঠক তথা সুধী সমাজৰ গঠনমূলক সমালোচনাই আমাৰ ক্ৰটি-বিচ্যুতি দূৰীকৰণত সহায় কৰিব; তেনে সমালোচনা আমাৰ কাম্য।

সৰ্বসাধাৰণৰ সহযোগিতাতহে ‘নতুন পৃথিৱী’ বৰ্তি থাকিব। সেয়ে আমাৰ নিবেদন: পুজি সংগ্ৰহ, গ্ৰাহক ভৰ্তি, এজেন্সি প্ৰদান, বিজ্ঞাপন সংগ্ৰহ আদিত সক্ৰিয় অংশ গ্ৰহণ কৰক।

সম্পাদনা সমিতি

‘নতুন পৃথিৱী’ সম্পর্কে

দলনিৰপেক্ষ ভাৱে সঠিক মাল্লবাদৰ চৰ্চাই ‘নতুন পৃথিৱী’ৰ মুখ্য উদ্দেশ্য। মাল্লবাদ বিৰোধী কোনো ৰচনা ইয়াত প্ৰকাশ কৰা নহয়।

সাম্ৰাজ্যবাদী, সামন্তবাদী, আৰু পুঁজিবাদী সমাজ ব্যৱস্থাৰ অৱসানৰ বাবে শোষিত জনগণে চলোৱা সংগ্ৰামৰ লগত একাত্মবোধ থকা, মাল্লবাদত দীক্ষিত প্ৰতিজন প্ৰগতিশীল নিষ্ঠাবান লিখকৰ বাবেই ‘নতুন পৃথিৱী’ৰ দুৱাৰ মুকলি।

প্ৰয়োজনীয় ডাক টিকট লগত নপঠালে অমনোনীত প্ৰবন্ধ ঘূৰাই পঠোৱা নহয়। কাগজৰ এপিঠিত পৰিষ্কাৰকৈ লিখি প্ৰৱন্ধ-পাতি, ডঃ হীৰেন গোস্বামী, নিজৰাপাৰ, গুৱাহাটী—৩, এই ঠিকনাত পঠাব।

ত্ৰৈমাসিক ‘নতুন পৃথিৱী’ ইংৰাজী নৱেম্বৰ, ফেব্ৰুৱাৰী, মে’ আৰু আগষ্ট মাহত প্ৰকাশ হ’ব।

এজেণ্টসকলে প্ৰতিটো এজেণ্টৰ বাবে ১০.০০ (দহ) টকাকৈ আগধন জমা থ’ব লাগিব আৰু এইধন এজেণ্টি এৰাৰ পাচতহে ঘূৰাই দিয়া হ’ব। দহ-কপিৰ কমে এজেণ্টি দিয়া নহয়। আলোচনী ভি, পি, যোগে পঠোৱা হ’ব। কমিছনৰ নিৰিখ শতকৰা ২৫। প্ৰতিসংখ্যাৰ বেচ: ২.৫০ টকা, বাৰ্ষিক বৰঙনি ১০.০০ (দহ) টকা।

টকা পইছা পঠোৱা আৰু এজেণ্টি বিজ্ঞাপন আদিৰ বাবে যোগাযোগৰ ঠিকনা: মুকুট ভট্টাচাৰ্য্য, ১৬, বিশ্ববিদ্যালয় চৌহদ, গুৱাহাটী—১৩।

উপদেষ্টা:

ডঃ দেৱপ্ৰসাদ বৰুৱা
অধ্যাপক আনন্দেশ্বৰ শৰ্ম্মা
কাৰ্যালয় সঞ্চালক:
মুকুট ভট্টাচাৰ্য্য

সম্পাদনা সমিতি:

ডঃ হীৰেন গোস্বামী (সম্পাদক)
অধ্যাপক তাৰক চন্দ্ৰ গোস্বামী
অনিল বায়চৌধুৰী

Some Gauhati University Publications

Title	Author	Price	Discount
1. Mahabharata Adiparvan (edited by Scholars)		20.00	25%
2. Mahabharata Sovaparvan (edited by Scholars)		10.00	25%
3. Ballads and Tales of Assam (2nd Edn)	Dr. P. Goswami.	12.00	17½%
4. Sankaradeva and His Times	Dr. M. Neog	25.00	17½%
5. Neo-Vaishnavite Move- ment and the Satra Ins- titution of Assam	Dr. S. N. Sarma	18.00	25%
6. Ethnic Affinities of the Rabha	Dr. B. M. Das	7.00	25%
7. Geology of Assam	D. N. D. Goswami	10.00	17½%
8. Lessons of Indian History	H. Kabir	3.00	25%
9. Folk Songs of the Bodos	M. M. Brahma	5.00	25%
10. Studies in the Early His- tory and Administration of Assam	Dr. B. N. Puri	4.00	25%
11. Khasi and Jayantia Tales and Beliefs	I. M. Simon	4.00	25%
12. The Tai and the Tai Kingdom	Dr. P. Gogoi	30.00	25%
13. Studies in the Dafa Social and Religious Life	P. K. Saikia	3.50	25%
14. The Epiclore of the Garos	D. S. Rangamuthu	10.00	25%
15. Introduction to Modern Indian Linguistics	S. M. Katre	6.00	25%
16. Indo-English Poetry	Dr. P. Kotoky	25.00	25%
17. Gandhism and Modern India	N. K. Bose	6.00	25%
18. The Place of Assam in the History and Civili- sation of India	S. K. Chatterji	7.00	25%

Please write to : Publication Officer, Gauhati University
Gauhati—14, Assam, India.

Heartiest Greetings to the Readers and Patroniser
of Natan Prithivi.

National Motors.

A. T. Road.

GAUHATI.

Dealers in :

All sorts of Automobile spares &
Accessories, tyres, Batteries etc. etc.

গণশক্তি

সমসাময়িক সমস্ৰাসমূহ বুজিবলৈ আৰু শ্ৰুত সমাধানৰ পথ
পাবলৈ সংগ্ৰামী জনসাধাৰণৰ হাতিয়াৰ মান্নবাদী কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ
পষেকীয়া মুখপত্ৰ 'পঢ়ক আৰু পঢ়াওক'।

যোগাযোগৰ ঠিকনা :

গণশক্তি কাৰ্যালয়
C/o মাৰ্কসবাদী কমিউনিষ্ট পাৰ্টি অফিচ
শ্বাহ মঞ্জিল
পণ্টনবজাৰ : গুৱাহাটী

অসমীয়া ভাষাত একমাত্ৰ
তিনিদিনীয়া বাতৰি কাকত

অসম বাতৰি পঢ়ক

বিভিন্ন সমসাময়িক সমস্ৰাৰ আলোচনা আৰু গল্প, কবিতা ইয়াৰ
বৈশিষ্ট্য।

সংগ্ৰামী মান্নহক প্ৰেৰণা যোগোৱা আৰু পথ দেখুওৱা
কিতাপৰ বাবে আমাৰলৈ লিখক :

ন্যাশনাল বুক এজেণ্টি গ্ৰাঃ লিঃ

১২, বঙ্কিম চাৰ্জি ষ্ট্ৰীট কলিকতা-১২

শাখা : নাচন ৰোড, বেনাছিত্তি,

দুৰ্গাপুৰ-৪

‘নতুন পৃথিৱীৰ’ জন্মলগ্নত সহৃদয় পাঠক-
পাঠিকা তথা সদৌ অসমবাসীলৈ আমাৰ হিয়া
ভৰা ওলগ যাচিলো।

‘নতুন পৃথিৱী’ৰ দীৰ্ঘায়ু কামনাৰে

অসম কৰ্মগাৰেটিভ্ চিল্ক হাউছ

কল্লতক শাখা

পানবজাৰ, গুৱাহাটী-১

K. B. DUTTA & SONS

SHILLONG-1

Phone : 4179

GAUHATI-1

Laktokia Road

THE ONLY HOUSE OF THE ASSAM REGION MARKE-
TING ALL COMPREHENSIVE MODERN OFFICE
MACHINES WITH SERVICE GUARANTEE. OFFERING
GOVT. OFFICES AT DGS & D RATES :

HALDA...

TYPEWRITERS
in sizes of 11½", 15" 18", 20½"

FACIT...

CALCULATORS
Adding Listing and Cash
Registers.

SHOURIE...

DUPLICATORS
in hand or electric oprtd.
models.

OCE-106...

DOCUMENT COPIER
for facs milies.

DAS...

AMMONIA PRINTERS
in models AO-1, AO-2 &
AO2-Major (ZIMCO).

OCE...

SEMI-DRY Synchronised
Printing and Developing ma-
chine for modern Drawing
offices.

General workshops at Gauhati & Shillong

বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আৰু কলেজৰ অধ্যাপক, ছাত্ৰ আৰু বিছাৰ্চ
কৰি থকা লোকসকলৰ প্ৰয়োজনীয় সকলো দেশী আৰু বিদেশী
কিতাপৰ আমি যোগান ধৰোঁ। বহু নামকৰা বিদেশী প্ৰকাশকৰ
কিতাপ আমি ক্ষিপ্ৰতাৰে যোগান ধৰিব পাৰোঁ।

মণিমাণিক প্ৰকাশ

পানবজাৰ, গুৱাহাটী-১

OUR PUBLICATION
ASSAMESE LITERATURE

1. অসমীয়া নাট্য সাহিত্য—ড: সত্যেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মা।
2. পৰম্পৰাগত নাট্যভিনয়—ড: সত্যেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মা।
3. অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপ ৰেখা—ড: মহেশ্বৰ নেওগ।
4. আধুনিক অসমীয়া সাহিত্য—ড: মহেশ্বৰ নেওগ।
5. পুৰণি অসমীয়া সমাজ আৰু সংস্কৃতি—ড: মহেশ্বৰ নেওগ।
6. ভাষা বিজ্ঞান (২য় সংস্কৰণ)—ড: উপেন্দ্ৰ নাথ গোস্বামী।
7. ভাষা আৰু সাহিত্য—ড: উপেন্দ্ৰ নাথ গোস্বামী।
8. অসমীয়া বৰ্ণ প্ৰকাশ—ড: গোলোক চন্দ্ৰ গোস্বামী।
9. অসমীয়া সাহিত্যৰ দৃষ্টিপাত—অধ্যাপক হেমন্ত কুমাৰ শৰ্মা।
10. অসমীয়া সাহিত্যৰ বেঙণি—অধ্যাপক হেমন্ত কুমাৰ শৰ্মা।
11. পঞ্চ পুস্প—অধ্যক্ষ তীৰ্থনাথ শৰ্মা।
12. অসমীয়া সাহিত্যৰ চমু বুৰঞ্জী—অধ্যাপক যতীন্দ্ৰ নাথ গোস্বামী।
13. সাহিত্য জীৱন—শ্ৰীঅতুল চন্দ্ৰ বৰুৱা।
14. অসমীয়া সাহিত্যৰ আলোক ৰেখা—অধ্যাপক নবীন চন্দ্ৰ শৰ্মা।
15. অসমীয়া ভাষা আৰু সাহিত্য—সাহিত্যৰথী লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা
সঙ্কলন আৰু সম্পাদনা অধ্যাপক অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকা।

নিউ বুক ষ্টল, গুৱাহাটী-১

With best compliments from

ORIENTAL BOOK COMPANY

Phone : 3248

PANBAZAR

GAUHATI-1

কিতাপ, আলোচনী আৰু সকলো প্ৰকাৰ ছপা কামৰ

বাবে নিৰ্ভৰযোগ্য ছপাশাল

শ্ৰীমন্ত প্ৰেছ

আনন্দৰাম বৰুৱা ৰোড

পানবজাৰ : গুৱাহাটী-১

Please step in :

RAJKUMAR STORES

Booksellers, Stationers & General

order suppliers

Shillong Road

Gauhati-12 (Assam)

For

All sorts of School, College & dependable
help books.

পশ্চিম বঙ্গৰ প্ৰগতিশীল বুদ্ধিজীৱীসকলৰ অনন্যসাধারণ
মাহেকীয়া আলোচনী :

নন্দন

পঢ়ক।

নন্দন কাৰ্যালয়, কলিকতা-১২